

ARMENII ȘI EPISCOPIA DE GHERLA**Ernst Chr. SUTTNER****1. Orașul Gherla**

Episcopia Greco-Catolică de Cluj-Gherla a fost întemeiată în anul 1853 în orașul Gherla, iar pentru că orașul Gherla a purtat odată numele Armenopolis ne-am propus ca în cele ce urmează să prezentăm legăturile armenilor cu acest oraș, cu intenția de a face o comparație a Unirii bisericești a armenilor cu cea a românilor. Încă de la început trebuie făcută precizarea că în *Annuario Pontificio*, registrul în care sunt indicate în fiecare an diezezele catolice din întreaga lume, este întrebuințat în legătură cu această dieceză tot numele vechi de Armenopolis. Acest lucru dovedește respect față de poporul armean împrăștiat în întreaga lume și care la începutul secolului al XVIII-lea a întemeiat orașul în care a luat naștere la mijlocul secolului al XIX-lea Episcopia de Cluj-Gherla.

Alături de numele Armenopolis, de o vârstă venerabilă este și numele Gherla, căci în apropierea orașului întemeiat de armeni în anul 1700 cu permisiunea împăratului Leopold I, exista deja o localitate românească ce purta numele Gherla. Cele două comunități s-au extins împreună, iar pentru că în acest oraș aflat în expansiune populația românească a devenit treptat majoritară, denumirea românească a luat locul celei armene.

Cel puțin o parte din Gherla de astăzi și anume cartierul care purta atunci numele de Candia¹ (cartier ce reprezenta o circumscripție specială, fiind încorporat mai târziu în oraș) a avut legături strânse cu Biserica Română Unită încă de la întemeierea orașului Armenopolis. Atunci când la instalarea episcopului Pataki împăratul Carol al V-lea a făcut o donație Episcopiei de Făgăraș, acesta a inclus în această donație și veniturile domeniului din care făcea parte Candia. Până în vremea episcopului Micu-Klein, care a schimbat posesiunile moștenite de la predecesorul său ale episcopiei cu domeniul Blajului, o parte a orașului Gherla a avut legături intense cu Biserica Unită.

În rest, izvoarele istorice nu ne relatează dacă Gherla sau Armenopolis ar fi avut o însemnătate specială pentru viața bisericească a românilor de atunci. Nu este cunoscută nici o împrejurare din istoria orașului Gherla care să fi determinat alegerea orașului Gherla ca reședință episcopală atunci când în anul 1853 concomitent cu ridicarea Episcopiei de Blaj și Făgăraș la rangul de Mitropolie Română Unită, trebuiau să fie înființate încă două episcopii românești unite. Una dintre acestea urma să fie în nord-vestul Transilvaniei iar cealaltă în vest. Astfel,

¹ Vezi N. Gazdovits, *Din istoria orașului Gherla*, în *Cultură și artă armenească la Gherla*, București 2002, p. 22.

Lugojul devenea oraș reședință a episcopiei din vestul provinciei, iar pentru cea din nord-vest urma să fie aleasă Baia Mare. Puțin mai târziu însă s-a considerat totuși că ar fi mai potrivită așezarea scaunului episcopal de nord-vest undeva mai în apropiere de Cluj, capitala Transilvaniei, decât în Maramureșul îndepărtat. După cum demonstrează izvoarele istorice, factorul hotărâtor pentru alegerea Gherlei a fost faptul că în acest oraș din apropierea Clujului existau terenuri potrivite pentru construcțiile necesare unui sediu episcopal.

2. Armenii din Transilvania și viața lor bisericească

Mai întâi să vedem cine au fost armenii care au fondat orașul Armenopolis și de unde au venit ei.

În Țara Moldovei armenii erau așezați încă de secole. În a doua jumătate a neliniștitului secol XVII o parte dintre ei au părăsit țara de adopție îndreptându-se spre Polonia sau, cei mai mulți dintre ei, peste Carpați în Transilvania. Această migrație s-a petrecut de-a lungul unei perioade mai îndelungate; există știri care atestă destul de frecvent familii de armeni care emigrau spre Transilvania. Pentru anul 1672 există documente care dovedesc că principele Mihail I Apafi a permis așezarea în principat a unui număr mare de familii de armeni. Atunci când trupele austriece soseau în Transilvania, aceste familii aveau statutul de emigranți, ei nefiind încă așezate în comunități. În primele decenii de după sosirea lor în Transilvania, perioadă în care trăiau împrăștiați prin principat, armenilor le-a fost extrem de greu să practice o viață bisericească după ritul armenesc și să-și educe copii în cultura și tradiția proprie. De aceea în anul 1700 împăratul Leopold I le-a permis să-și întemeieze orașe proprii. Astfel a luat naștere orașul Armenopolis, Gherla de astăzi și, la puțin timp după acesta, localitatea ce poartă astăzi numele Dumbrăveni (atunci Elisabethstadt)².

Viața bisericească a armenilor din Moldova a fost dependentă de *catolicos*-ul armean din Eçmiadzin, ei fiind așadar în schismă cu Biserica Catolică. Totuși, în Transilvania ei au devenit fără nici o problemă catolici de rit armean. Pentru a înțelege modul în care acest lucru a fost posibil de realizat trebuie să reflectăm la faptul că granița dintre creștinii răsăriteni uniți și cei neuniți era pe la mijlocul secolului al XVII-lea altfel percepută decât în secolul următor.

Unirea armenilor din Galiția cu Biserica latină poate fi un exemplu grăitor în acest sens. La această Unire s-a ajuns sub episcopul Nicola Torosowicz³, care a devenit episcop pe când era încă destul de tânăr⁴ și care a exercitat această funcție mai mult de 50 de ani. El a fost propus ca

² Despre migrații de familii armene în decursul secolului al XVIII-lea vezi Chr. Lukacsi, *Historia Armenorum Transilvaniae*, Wien 1859; K. Schünemann, *Die Armenier in der Bevölkerungspolitik Maria Theresias*, în *Jahrbuch des Graf Klebelsberg Kuno Instituts für ungarische Geschichtsforschung in Wien*, Budapest 3 (1933) 212 - 42; S.E. Kolandjian, *Les arméniens en Transylvanie (Xe-XVIIIe s.)* în *Revue des études arméniennes* 4 (1967) 353 - 76.

³ Vezi G. Petrowicz, *L'unione degli Armeni di Polonia con la Santa Sede (1626-1686)*, (= OCA 135), Roma 1950.

⁴ În privința vârstei avute la numirea sa ca episcop există trei variante și anume: 21, 23 sau 35 de ani; vezi, *ibidem*, p. 14.

și candidat pentru scaunul episcopal de către *catolicos*-ul Melchisedec din Ečmiadzin, ierarh al Bisericii armene neunite cu Roma (așadar “schismatice”), între anii 1593-1624. În războaiele osmano-persane de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor, Ečmiadzin a fost ocupat pe rând de către amândouă părțile combatante, ocupanții impunându-i *catolicosat*-ului poveri financiare grele care au cauzat datorii mari. În această situație, *catolicos*-ul Melchisedec s-a văzut obligat să întreprindă în anul 1624 o serie de călătorii în vederea strângerii de donații care să elibereze Biserica din Ečmiadzin de aceste datorii, pentru aceasta el fiind forțat să transmită nepotului său funcția episcopală⁵.

În această încercare a sa de a obține ajutor și protecție, Melchisedec a urmat exemplul altor numeroși ierarhi ai Bisericilor răsăritene “schismatice”: el a făgăduit episcopului roman devotamentul său, făcând acest lucru de mai multe ori și anume, față de papii Paul al V-lea, Grigorie al XV-lea și Urban al VIII-lea⁶. În această călătorie el a ajuns și la armenii din Polonia unde a reușit să impună ca succesor al episcopului armean de Lemberg de curând răposat, pe Nicola Torosowicz, descendent al unei familii bogate de negustori. Bogăția familiei Torosowicz i-a venit la timp lui Melchisedec, care se afla în strângere de donații, așa cum la timp potrivit i-a venit și faptul că Nicola era potrivit pentru contactele cu latinii. Căci Melchisedec spera ca prin el să obțină sprijin atât de la Roma cât și de la regele catolic al Poloniei.

Georgio Petrowicz, care a cercetat pe ce cale s-a ajuns la Unirea deplină dintre armenii din Galizia și latini, s-a văzut obligat să facă o divizare a expunerilor sale. Evenimentele ce s-au petrecut până în anul 1663 le-a intitulat “Unirea episcopului” iar cele petrecute după acest an le-a numit “Unirea poporului”. Într-o scrisoare către nunțul de la Varșovia, Torosowicz descria la 1653 situația sa ca pe una de episcop unit care nu avea încă o episcopie unită de păstorit. El scria: “După ce am declarat obediența convenită față de *Summus Pontifex* ca și cap și conducător suprem al creștinătății, m-am ostenit din toate puterile mele timp de 24 de ani să călăuzesc spre Sfânta Biserică romană oile rătăcite încredințate mie de către Dumnezeu...”⁷ În perioada ce s-a scurs de la numirea sa ca episcop și până la mai mult de un deceniu de la trimiterea acestei scrisori, Torosowicz a fost un episcop unit al unei episcopii încă neunite. În tot acest timp el s-a aflat în strânse legături jurisdicționale cu *catolicos*-ul (“schismatic”) de la Ečmiadzin⁸.

⁵ Aceste călătorii ale ierarhilor orientali în vederea stângerii de donații pentru a salva Bisericile lor de la faliment sunt des menționate în documente din secolul al XVII-lea. Vezi numeroasele referiri de izvoare est și sud-est europene la E. Chr. Suttner, *Vasile Lupu und die griech. Kirche zu Anfang der vierziger Jahre des 17. Jh.s*, în *Kirche im Osten* 32 (1989) 32-72; *idem*, *Die Erneuerung eines orthodoxen Schulwesens in Metochien des hl. Grabes im letzten Drittel des 17. Jh.s*, în *Ostk. Stud.* 34 (1985) 281-299.

⁶ Vezi G. Petrowicz, *op. cit.* 8.

⁷ Citat din G. Petrowicz, *op. cit.*, p. 139.

⁸ Unirile de acest fel au fost numite în secolul al XVII “Unionen pro foro interno” deoarece ierarhul răsăritean care încheia o asemenea unire, o făcea numai în sfera conștiinței; în opinia publică el putea să rămână mai departe episcop sau chiar patriarh al unei Biserici despărțite de Roma. În secolul al XVII-lea asemenea uniri s-au încheiat

În anul 1668, Torosowicz a întreprins cea de a treia călătorie a sa la Roma, călătorie ce avea să dureze până în anul 1675. Congregația De Propaganda Fide l-a chemat la Roma deoarece voia să consolideze Unirea făcută în noul spirit ce se instaurase în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea. Această nouă direcție nu mai admitea acea “dublă subordonare” ci solicita o “relație clară, fără echivoc”, o linie de demarcație clară între ceea ce înseamnă “unit” și ceea ce înseamnă “schismatic”. (La această transformare care s-a petrecut la Congregația De Propaganda Fide un factor important a fost reprezentat și de acel spirit care avea să decidă ceva mai târziu, atunci când în anul 1701 cardinalul Kollonitz a sancționat Unirea românilor din Transilvania, distanțându-se mult de hotărârile Conciliului de la Florența⁹).

După cum demonstrează Petrowicz cu documente din Arhiva Congregației De Propaganda Fide, aceasta a cerut episcopului Torosowicz, la a treia sa vizită la Roma, ca Episcopia armenilor din Galiția să întrerupă legătura încă existentă între ei și “schismaticii” din Eĉmiadzin (la câteva decenii ce s-au scurs de la unirea episcopului) și să realizeze reformele liturgice care, după părerea Romei, ar fi fost necesare pentru afirmarea dreptei credințe¹⁰. Începând cu 1681, anul preluării funcției episcopale a succesorului episcopului răposat Torosowicz, Vartan Hunanian¹¹, nu a mai existat în Lemberg acea “dublă subordonare” și nu mai aplana nici o îndoială asupra Unirii cu Roma a armenilor din Lemberg¹².

În perioada “dublei subordonări” a armenilor din Galiția, clericul superior al armenilor neuniți emigrați în Transilvania a putut ușor solicita ajutor în problemele spirituale ale emigranților episcopului armean din Lemberg. Căci atunci, atât el cât și armenii emigranți din Moldova în Transilvania, nu au fost întrebați de cei din Lemberg dacă sunt uniți sau nu. În felul acesta armenii din Transilvania s-au integrat treptat împreună cu cei din Galiția într-o Biserică unită. În momentul în care integrarea armenilor din Polonia într-o Unire cu Biserica Romei a fost încheiată, în anul 1690 papa Alexandru al VIII-lea a numit ca vicar apostolic pentru armenii din Transilvania un episcop ce aparținea Arhiepiscopiei de Lemberg¹³. Acestea se petreceau după preluarea funcției episcopale de către episcopul Hunanian, astfel că și noul vicar apostolic a fost considerat, fără nici o îndoială, “unit”.

destul de frecvent; pentru aceasta vezi E. Chr. Suttner, *Die Christenheit aus Ost und West auf der Suche nach dem sichtbaren Ausdruck für ihre Einheit*, Würzburg 1999, p. 153-156.

⁹ Pentru schimbările aduse de către cardinalul Kollonitz condițiilor de unire ale românilor vezi E. Chr. Suttner, *Die Anfänge und das Durchsetzen der Siebenbürgener Kirchenunion*, în *Annales Universitatis Apulensis*, ser. hist. 6/II, p. 11-13 și 18-19.

¹⁰ G. Petrowicz, *op. cit.*, p. 281-295.

¹¹ Pentru preluarea scaunului episcopal rămas vacant, vezi G. Petrowicz, *La Chiesa Armena in Polonia e nei paesi limitrofi (1686-1954)*, Rom 1988, p. 1-108.

¹² Mai amănunțit decât în studiul de față despre emigrarea armenilor în Transilvania precum și despre istoria lor în noua patrie este tratat la E. Chr. Suttner, *Kirche und Nationen*, Würzburg 1997, p. 277-281. Despre unirea armenilor din Galiția cu Biserica Romei vezi E. Chr. Suttner, *Die Christenheit aus Ost und West auf der Suche nach dem sichtbaren Ausdruck für ihre Einheit*, p. 179-183.

Începând din anul 1566, din cauza presiunii calvine, catolicii de rit latin din Transilvania au rămas fără episcop, acest fapt continuând să persiste și sub dominația austriacă, ei primind din nou un episcop propriu abia în anul 1716. Din această cauză, în perioada de început a stăpânirii austriece vicarul apostolic armean și-a exercitat jurisdicția episcopală și asupra latinilor de aici. După moartea acestuia, dieceza latină reînființată la Alba Iulia a preluat jurisdicția și asupra armenilor catolici¹⁴. Acestea se petreceau într-o perioadă în care anumite cercuri din Transilvania nutreau speranța de a uni într-o singură *natio* pe catolicii de rit latin a căror limba maternă era maghiara cu românii uniți și cu armenii, obținându-se în felul acesta supremația în principat. În ceea ce îi privește pe români însă, planul lor de asimilare a eșuat total¹⁵. La fel, și armenii au obținut în anul 1737 de la împăratul Carol al VI-lea permisiunea de a-și fonda o episcopie proprie¹⁶. Opoziția făcută de către dieceza latină a fost însă prea puternică pentru minoritatea armeană, astfel că scaunul episcopal armean nu s-a putut ridica, în ciuda eforturilor arhiepiscopului de Lemberg¹⁷.

Cu ajutorul Arhiepiscopiei de Lemberg (devenită între timp unită fără nici o îndoială) s-a putut totuși garanta pentru armenii din Transilvania cel puțin o asistență spirituală parohială, aceste parohii ajungând să fie adevărate centre de păstrare a culturii și identității armenice. Atunci când mechtariștii s-au așezat în Viena aceștia au putut să-și exercite influența și asupra armenilor din Transilvania, ei devenind prin prestigiul și școlile lor un sprijin spiritual pentru mica dar bogata comunitate armeană de aici¹⁸.

Atunci când în anul 1918 Transilvania s-a unit cu regatul României, regimul român a solicitat înființarea unui vicariat pentru armeni, noul regim netolerând ca anumite cercuri bisericesti din străinătate (arhiepiscopul armean din Lemberg sau mechtariștii din Viena) să-și exercite jurisdicția asupra unei comunități bisericesti din România. Acest vicariat din

¹³ Lukacs, *op. cit.*, p. 70.

¹⁴ Lukacs, *op. cit.*, p. 74: "Interea dum Armeni mortem Praesulis sui lugent, et consilia de successore eligendo agitant: Latini ritus Cathedra Episcopalis Alba-Julienensis in Transilvania, postquam per saeculi et quod excedit spatium, triste Pastorum suorum luxisset exilium, pietate et clementia invicti Gloriosissimi Imperatoris Caroli VI. restabilita, exuto luctu, anno 1716 primum novae foundationis accepit sponsum Episcopum Georgium Martonfi. Qui Transilvianiam ingressus, ad sui pertinere muneris partes credidit, Armenorum, Pastore orbatorum, donec proprium accepissent, pastoralem curam gerere. Vicem se in hoc reddere arbitratus, piae memoriae Oxendio Armenorum Episcopo, qui in Latinorum Praesulum absentia, utilia Latini ritus fidelibus praestitisset servitia. Igitur res Armenorum a morte Praesulis paulum dilapsas ordinare, causas eorum ad se pertrahere, investigationes instituere, relationes de illis ad sedem Apostolicam facere, quin et sacros Ordines conferre."

¹⁵ Vezi O. Bârlea, *Ostkirchliche Tradition und westlicher Katholizismus*, München 1966; E. Chr. Suttner, *Beiträge zur Kirchengeschichte der Rumänen*, Wien 1978, p. 223u.

¹⁶ Vezi Lukacs, *op. cit.*, p. 93.

¹⁷ *ibidem*, Capitol XVI.

¹⁸ Vezi Kolandjian, *Les arméniens en Transylvanie*, p. 373 u.

Transilvania a fost însă desființat de către comuniști. Pentru puținii armeni care mai trăiesc astăzi în Transilvania, episcopul latin din Alba Iulia este din nou administrator¹⁹.

3. La Unirea bisericească din Transilvania apare un alt concept despre ceea ce înseamnă Unire bisericească

În anul 1669 (așadar spre sfârșitul perioadei în care Roma încă mai accepta o “dublă subordonare” la unirea bisericești), preoții iezuiții care activau în Răsăritul creștin au primit un decret prin care li se cerea ca pentru realizarea unei Uniri cu Roma să solicite creștinilor de tradiție greacă numai consimțământul față de rezultatul consfătuirilor Conciliului florentin. Alte pretenții nu trebuiau să mai ridice.

Rezultatul acestor consfătuiri a fost acela că tradițiile teologice, liturgice, spirituale și canonice sunt, așa cum se prezintă ele, deopotrivă dreptcredincioase, atât cele ale latinilor cât și cele ale grecilor, că deosebirile existente între ele nu împiedică în nici un fel comuniunea bisericească, că amândouă părțile pot să rămână în tradiția proprie, ele trebuind numai să înceteze a se mai învinovăți reciproc de erezie. Conciliul de la Florența a ajuns după lungi discuții la concluzia că Simbolul de credință este valabil atât cu *Fillioque* cât și fără el; că la Euharistie se poate folosi ca materie euharistică atât pâine dospită cât și nedospită (azimă), că nu este neapărat nevoie a se vorbi despre Purgatoriu când se fac rugăciuni pentru cei morți, că episcopul Romei ar trebui recunoscut ca primul episcop al creștinătății așa cum “ni s-a transmis în documentele Conciliilor Ecumenice și în sfintele canoane”. Bisericii de tradiție greacă nu i s-a cerut să preia *Fillioque* sau azima, la fel cum nu i-a fost impusă nici noțiunea de “Purgatoriu” atunci când se vorbește sau se fac rugăciuni pentru morți, precum nici să consimtă noile tendințe apusene în înțelegerea funcției episcopului Romei. La fel, nici latinilor nu li s-a cerut să renunțe la ceea ce pentru mulți greci era motiv de scandal. Concluzionând putem spune așadar următoarele: Conciliul florentin puna ca singură condiție pentru Unire încetarea oricăror învinuiri reciproce. Acest lucru a fost declarat ca și suficient pentru ca între cele două Biserici, cea de Tradiție latină și cea de Tradiție greacă, să poată fi reluată comuniunea bisericească.

Pe aceste baze florentine au discutat iezuiții cu episcopii Teofil și Atanasie, precum și cu sinodul românesc. Calvinii se străduiau de decenii întregi să-i atragă pe români de partea lor și să le ofere protecție. Ei au alcătuit în acest sens o serie de condiții, la început în 15 puncte iar spre final în 19, pe care românii trebuiau să le respecte. Aceste puncte însă, dacă erau respectate, schimbau radical “legea strămoșească” a românilor. Iar acum veneau iezuiții care nu cereau decât ca pe viitor să nu se mai facă latinilor nici un fel de reproș cu privire la cele patru puncte

¹⁹ Despre situația actuală a chestiunilor pastorale la armenii uniți ne informează un șematism publicat în limba maghiară: *Ordinariatus pro Armenis Catholicis in Romania Szamosújvár 2001*, 48 p.

florentine, nesolicitând românilor nici un fel de schimbare a “legii strămoșești”. Cu acestea puteau fi câștigați atât episcopii cât și sinodul lor.

Primatul Ungariei, cardinalul Leopold Karl Kollonitz, era acela care, în calitatea sa de primat al Ungariei, avea de făcut ultimul pas în ceea ce privește Unirea românilor transilvăneni. Pentru acest lucru el nu a ținut însă cont de indicațiile eclesiologice care au fost date iezuiților de către Congregația De Propaganda Fide la sfârșitul secolului al XVII-lea. Lui nu i-a fost de ajuns acceptul din partea românilor față de hotărârile luate la Conciliul de la Florența, el socotind că trebuie să solicite românilor încheierea unui acord categoric cu Biserica latină post-tridentină din zilele sale. Prin urmare el cere episcopului român să depună Profesiunea de credință tridentină la încheierea Unirii și impune Bisericii Unite un preot iezuit pe post de “teolog”, rolul lui fiind acela de a face ca românii să fie tot mai mult influențați de gândirea apuseană. De asemenea, nu a fost suficient că aceștia îl recunosc pe primatul roman în măsura în care “ni s-a transmis în documentele Conciliilor Ecumenice și în sfintele canoane”. El era dispus să ia sub supravegherea sa ca primat al Ungariei episcopia românească, în ciuda deosebirilor dintre “legea strămoșească” a românilor și obiceiurile sale proprii apusene, subordonându-o jurisdicției Congregației romane pentru răspândirea credinței. Acest fapt a însemnat de asemenea o abatere de la normele Conciliului florentin, căci în timpul Conciliului florentin nu a existat o instanță romană care să dețină un control permanent asupra moștenirii liturgice, spirituale, canonice și doctrinare a răsăritenilor; despre acest lucru nu s-a putut așadar delibera atunci când s-a recunoscut în mod categoric că nici măcar noua concepție asupra primatului roman, care se impusese deja, nu trebuia preluată de către creștinii răsăriteni²⁰.

Efectele dispozițiilor cardinalului Kollonitz au fost respinse de Conciliul Vatican II în paragrafele 14-17 ale Decretului despre ecumenism. Căci aici este afirmat faptul că apostolicitatea și catolicitatea Bisericii se mențin numai prin păstrarea într-o formă autentică a patrimoniului liturgic, spiritual, disciplinar și doctrinar al Bisericilor răsăritene.

Datorită subordonării românilor uniți (și nu numai a lor ci a tuturor diecezelor unite din țările coroanei Sfântului Ștefan) sub jurisdicția primatului latin al Ungariei, s-a ajuns la anumite schimbări în viața liturgică precum și în practica formelor de evlavie. Căci la românii din Transilvania și la cei din ținuturile Oradiei, obiceiurile liturgice se încadrau în tradiția Țării Românești, la uscocii din Marča în tradiția sârbească iar la rutenii din Mukačevo în cea kieveană.

²⁰ Atât dezvoltarea care a avut loc înainte de Conciliul florentin cât și cea de după acest conciliu este prezentată în capitolul *Auf der Suche nach gesamtchristlicher Anerkennung für den Dienst des Bischofs von Rom als erstem unter den Bischöfen* la E. Chr. Suttner, *Kirche in einer zueinander rückenden Welt*, Würzburg 2003, p. 171-190, precum și în capitolul *Das Utrechter Schisma* la E. Chr. Suttner, *Schismen, die von der Kirche trennen, und Schismen, die von ihr nicht trennen*, Fribourg 2003, p. 73-81. În legătură cu acestea trebuie amintite cuvintele mult citate ale lui Joseph Ratzinger din anul 1976 care spunea că Biserica Catolică, în ceea ce privește primatul roman, poate pretinde orientalilor ceea ce a fost formulat și trăit în primul mileniu.

Așadar “legea strămoșească” a celor patru episcopii ce se aflau sub jurisdicția primatului ungar fusese de la început diferită. Pentru aceste episcopii a fost convocat în anul 1773 un sinod la Viena, sinod ce trebuia să se îngrijească ca practicile liturgice ale lor să fie cât mai omogene pentru ca ele să fie mai ușor de administrat²¹. Cine vizitează bisericile uniților se poate convinge singur de pierderea sau diluarea formelor de evlavie proprii ritului răsăritean, căci aproape în toate dintre aceste biserici se pot vedea statuete ale Fecioarei Maria de la Lourdes sau Fatima, adorații ale Inimii lui Isus sau Mariei, în locul icoanelor pe pereți se pot observa destul de frecvent tablouri kitsch precum și stații ale Căii crucii. Iar în ceea ce privește pretenția de păstrare a tradițiilor canonice și doctrinare ale Bisericilor răsăritene, chiar Curia romană s-a abătut de la normele Conciliului II Vatican. Căci dacă atunci când a fost emis CCEO, despre care se afirmă că ar cuprinde normele de Drept bisericesc răsăritean²², s-ar fi respectat procedura primului mileniului creștin, atunci aceste norme bisericești ar fi fost întocmite și confirmate chiar de către aceste Biserici răsăritene; în locul acestei proceduri însă, normele au fost întocmite de către consilieri ai papei, promulgarea lor fiind făcută de către papa, fără nici o participare a ierarhilor Bisericilor unite. Iar în ceea ce privește dreptul uniților asupra unei libertăți a tradițiilor lor doctrinare s-a redactat un catehism după o metodă central-europeană (acesta fiind ridicat la rangul unui “catehism mondial”), afirmându-se despre el că ar fi Catehismul Bisericii Catolice. Ce libertate a mai rămas aici pentru alte adaosuri catehetice?

4. Ordinea canonică din anul 1853

Așezarea românilor uniți sub jurisdicția primatului latin al Ungariei, subordonare înfăptuită de către cardinalul Kollonitz, a fost desființată odată cu ridicarea episcopiei românilor uniți la rangul de mitropolie de către papa Pius al IX-lea în anul 1853.

Mai mult de o jumătate de secol românii și-au exprimat nemulțumirea față de această subordonare jurisdicțională, această nemulțumire devenind de la un deceniu la altul tot mai clară. Protestul lor, care a început în secolul al XVII-lea, a fost inițial mai mult un protest al unor creștini orientali împotriva subordonării lor față de un ierarh latin, totuși, în decursul secolului al XIX-lea, acesta s-a transformat din ce în ce mai mult într-un protest al românilor împotriva stăpânirii maghiare. În cele din urmă stăpânirea maghiară a fost înlăturată, făcându-se un obicei din a se sărbători aceste evenimente din anul 1853 ca o mare izbândă a Bisericii Române Unite. Acest entuziasm s-a păstrat până în zilele noastre. Căci, începând de la mijlocul secolului al XIX-lea, dorința de autodeterminare națională era exprimată mult mai clar decât grija pentru

²¹ E. Chr. Suttner, *Die Synoden von Zamošć (1720) und Wien (1773) als prägende Ereignisse für die Unierten Polens und der Donaumonarchie*, în *Kirche und Nationen*, Wien 1997, p. 317-332.

²² Această afirmație a fost contestată într-un mod destul de convingător de către D. Schon, *Der CCEO und das authentische Recht im christlichen Osten*, Würzburg 1999.

păstrarea “legii strămoșești”, cea care în perioada imediat următoare Unirii le-a fost atât de la suflet românilor.

Printr-o latinizare vastă, la care s-a ajuns ca urmare a Sinodului din anul 1773 dar și din cauza “sfaturilor” primatului Ungariei (care trebuiau ascultate), precum și dintr-o obișnuință generală cu efectele latinizării, Biserica Română Unită a ajuns într-un secol și jumătate să se abată de la tradiția strămoșească. Aproape că și-a pierdut acel simț al răspunderii pentru viața lor bisericească de tradiție orientală. La fel, ei nu au luat în seamă faptul că înființarea unei mitropolii proprii nu schimbă cu nimic realitatea că românii uniți trebuie să se supună și pe mai departe conducerii pastorale a unei Congregații romane; că noua lor mitropolie a fost tratată ca și orice altă provincie bisericească a Patriarhului roman; că, prin noua rânduire de drept bisericesc din anul 1853, Bisericii Române Unite în nici un caz nu i-a fost restituită acea autonomie garantată oriențialilor aflați în *communio* cu Roma de către Conciliul Lateran IV și de cel florentin.

După Conciliul tridentin această autonomie a fost desființată, pretutindeni unde au existat orientali uniți cu Roma²³. Nu au fost afectați nici măcar de tonul paternal al bulei, ton care mărturisea că autoritatea romană socotea, din grija care o avea pentru ei, că ea este singura care trebuie să întreprindă toate acțiunile administrative pentru orientalii care nu mai erau capabili de acțiuni independente. Căci era o veche obișnuință a se privi spre Roma cu supunere.

5. Episcopia de Cluj-Gherla

Secolul al XX-lea a adus mai multe schimbări pentru Episcopia de Gherla.

Atunci când în anul 1912 a fost înființată Episcopia de Hajdudorog²⁴, episcopie în care limba oficială era maghiara și în care, în ciuda dispozițiilor Romei, această limbă se impune și ca limbă liturgică, din Episcopia de Gherla au fost desprinse patru parohii care au fost alipite noii Episcopii de Hajdudorog. Aceste dispoziții s-au dovedit însă destul de curând a fi de scurtă durată căci localitățile în care erau situate aceste parohii au fost alipite României după Primul Război Mondial, parohiile respective reîntorcându-se la Episcopia de Gherla.

În anul 1930 însă s-a petrecut o mare schimbare cu teritoriul acestei episcopii. Noua graniță româno-ungară a redus considerabil teritoriul Episcopiei de Oradea. Pentru a compensa această reducere de teritoriu, un mare număr de parohii din Episcopia de Gherla au fost alipite Episcopiei de Oradea. Cam în această perioadă pentru Mitropolia română unită a fost înființată încă o episcopie la Baia Mare în Maramureș, teritoriu care până la data respectivă aparținuse Episcopiei de Gherla. În felul acesta s-a petrecut o nouă reducere a teritoriului Episcopiei de

²³ Vezi expunerile istorice în capitolul despre schisma de la Utrecht la E. Chr. Suttner, *Schismen, die von der Kirche trennen, und Schismen, die von ihr nicht trennen*, Fribourg 2003, p. 73-81.

²⁴ Vezi capitolele *Réaction radicale de Rome à propos du hongrois*, la C. Korolevskij, *Liturgie en langue vivante*, Paris 1955, p. 42-71, precum și *Unierte mit ungarischer Muttersprache*, la E. Chr. Suttner, *Kirche und Nationen*, Würzburg 1997, p. 295-300.

Gherla, fapt ce a făcut ca necesară o compensare pentru această episcopie. Ca urmare, un număr de parohii din Episcopia de Alba Iulia și Făgăraș au fost încorporate în cea de Gherla, stabilindu-se astfel o nouă graniță a acestei episcopii.

Tot în acel an Episcopia de Gherla a primit o nouă reședință, scaunul episcopal fiind mutat la Cluj, capitala administrativă a Transilvaniei. (În anul 1853 sediul Episcopiei de Gherla a putut fi așezat numai în apropiere de acest oraș.) De atunci numele oficial al acestei episcopii este Episcopia de Cluj-Gherla.

DIE ARMENIER UND DAS BISTUM GHERLA¹**Ernst Chr. SUTTNER****1. Die Stadt Gherla**

Heute feiern wir das 150-jährige Bestehen des hiesigen griechisch-katholischen Bistums. Es wurde 1853 in der Stadt Gherla gegründet, und weil die Stadt Gherla einst den Namen Armenopolis (Armenierstadt) trug, soll im Folgenden anlässlich des Jubiläums nach den Beziehungen der Armenier zu Gherla gefragt werden, und wir wollen die Vorgänge bei den Unionsabschlüssen der Armenier und der Rumänen miteinander vergleichen. Auch sei gleich vermerkt, daß der *Annuario Pontificio*, das päpstliche Jahrbuch, in dem alljährlich die katholischen Diözesen aus aller Welt verzeichnet werden, in Zusammenhang mit diesem Bistum immer noch den alten Stadtnamen Armenopolis anführt. Er bezeugt Respekt vor dem in alle Welt verstreuten armenischen Volk, welches zu Beginn des 18. Jahrhunderts die Stadt gegründet hatte, in der um die Mitte des 19. Jahrhunderts das Bistum Cluj-Gherla entstand.

Altehrwürdig ist neben dem Stadtnamen Armenopolis aber auch der Name Gherla. Denn in der Nähe jener Stadt, welche die Armenier im Jahr 1700 mit Erlaubnis des Kaisers Leopold I. gründeten und Armenopolis nannten, hatte es schon einen rumänischen Ort namens Gherla gegeben. Beide Orte vergrößerten sich und wuchsen zusammen, und weil allmählich in der größer gewordenen Stadt die Mehrheit der Bevölkerung rumänisch wurde, konnte der rumänische Name mit der Zeit den armenischen verdrängen.

Zumindest ein Teil des heutigen Gherla, der ehemals Kandia² hieß und damals zu einem gesonderten Verwaltungsbezirk gehörte, später aber nach Gherla eingemeindet wurde, hatte schon bald nach der Gründung von Armenopolis enge Beziehungen zur Rumänischen Unierten Kirche erlangt. Als nämlich Kaiser Karl V. für das Bistum Făgăraș eine Dotation schuf, um Bischof Pataki einsetzen lassen zu können, verwandte er dafür unter anderem die Einkünfte aus jener Domäne, zu der Kandia gehörte. Bis daß Bischof Micu-Klein die Besitztümer, die er von seinem Vorgänger übernommen hatte, gegen die Domäne Blaj eintauschte, war zwar nicht das eigentliche Armenopolis, aber wenigstens ein Teil der heutigen Stadt Gherla intensiv mit der Rumänischen Unierten Kirche verbunden gewesen.

Ansonsten berichten die Geschichtsquellen nichts davon, daß Gherla oder Armenopolis für das kirchliche Leben der Rumänen von alters her besondere Bedeutung besessen hätte. Kein

¹ Textul apare tradus integral în limba română datorită importanței lui

² Zu Kandia vgl. N Gazdovits, *Din istoria orașului Gherla*, in *Cultură și artă armenească la Gherla*, București 2002, S. 22.

Umstand aus der Stadtgeschichte ist bekannt, der veranlaßt hätte, die Stadt Gherla zum Bischofssitz zu wählen, als 1853 zugleich mit der Erhebung des Bistums Făgăraş-Blaj zur rumänischen unierten Metropole zwei weitere rumänische unierte Bistümer entstehen sollten. Eins davon sollte von Siebenbürgen her gesehen im Nordwesten, das andere ganz im Westen sein. Lugoş wurde sofort als Sitz für das westliche Bistum vorgesehen, Baia Mare anfangs als jener für das Bistum im Nordwesten. Dann hielt man es aber doch für richtiger, den nordwestlichen Sitz nicht ins ferne Maramureş zu verlegen, sondern dafür eine Stadt nahe bei Klausenburg, der Hauptstadt Siebenbürgens, zu wählen. Wie die vorhandenen Quellen nahe legen, war für die Wahl Gherlas vor allem das Faktum entscheidend, daß in dieser nahe bei Klausenburg gelegenen Stadt günstige Bauplätze vorhanden waren, um die für ein Bistum notwendigen Baulichkeiten zu errichten.

2. Die Siebenbürgener Armenier und ihr kirchliches Leben

Wer waren die Armenier gewesen, die Armenopolis gründeten, und woher kamen sie?

Seit mehreren Jahrhunderten waren im Fürstentum Moldau Armenier ansässig gewesen. In der unruhigen zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts verließ ein Teil von ihnen das Gastland, die einen in Richtung Polen, die Mehrzahl über die Karpaten weg nach Siebenbürgen. Dies geschah nicht auf einmal; Nachrichten deuten auf öfteres Einwandern armenischer Familien nach Siebenbürgen hin. Für 1672 belegen Dokumente, daß Fürst Michael I. Apafi eine größere Zahl von ihnen aufnahm. Sie waren noch Neuzuwanderer ohne bodenständiges Gemeindeleben, als Österreichs Truppen nach Siebenbürgen kamen. Es war in den ersten Jahrzehnten ihrer Anwesenheit in Siebenbürgen, in denen sie zerstreut lebten, für sie recht schwer gewesen, ihr kirchliches Leben nach armenischem Ritus zu führen und ihre Kinder zu Armeniern zu erziehen. Daher gestattete ihnen 1700 Kaiser Leopold I., eigene Städte zu gründen. Zuerst entstand Armenopolis, das heutige Gherla, bald darauf auch Elisabethstadt, das heutige Dumbrăveni.³

Das kirchliche Leben der Armenier war im Gastland Moldau auf den armenischen Katholikos von Eçmiadzin bezogen gewesen. Die Moldauer Armenier hatten also im Schisma zur katholischen Kirche gestanden. Doch in Siebenbürgen wurden sie ohne weiteres zu Katholiken des armenischen Ritus. Um zu verstehen, wie dies geschehen konnte, muß man bedenken, daß die Grenze zwischen unierten und nicht-unierten östlichen Christen im zweiten Drittel des 17. Jahrhunderts anders aufgefaßt wurde als im darauffolgenden 18. Jahrhundert.

Die Union der Armenier Galiziens mit der lateinischen Kirche ist dafür ein sprechendes

³ den Einwanderungen weiterer armenischer Familien im Lauf des 18. Jh.s vgl. Chr. Lukacsı, *Historia Armenorum Transilvaniae*, Wien 1859; K. Schünemann, *Die Armenier in der Bevölkerungspolitik Maria Theresias*, in *Jahrbuch des Graf Klebelsberg Kuno Instituts für ungarische Geschichtsforschung* in Wien, Budapest 3 (1933) 212-42; S.E. Kolandjian, *Les arméniens en Transylvanie (Xe-XVIIIe s.)*, in *Revue des études arméniennes* 4 (1967) 353-76.

Beispiel. Zu ihr kam es unter Bischof Nicola Torosowicz⁴, der sein Amt 1626 als sehr junger Mann⁵ antrat und es mehr als 50 Jahre verwaltete. Als Kandidaten für das Bischofsamt hatte ihn der Eĉmiadziner Katholikos Melchisedech vorgeschlagen, der 1593 - 1624 der mit Rom nicht-unierten (also "schismatischen") armenischen Kirche vorgestanden hatte. In den osmanisch-per-sischen Kriegen des endenden 16. und beginnenden 17. Jahrhunderts war Eĉmiadzin nacheinander von beiden Seiten eingenommen worden, und beide Kriegsparteien hatten dem Katholikosat große Finanzlasten auferlegt, sodaß dieses in schwere Schulden geraten war. Katholikos Melchisedech sah sich 1624 gezwungen, sein Amt einem Neffen zu übergeben und auf Reisen zu gehen, um Almosen zu sammeln, damit die Kirche von Eĉmiadzin wieder befreit werde aus ihrer drückenden Schuldenlast.⁶

Bei der Suche nach Schutz und Hilfe folgte er auf seiner Reise dem Beispiel zahlreicher anderer Hierarchen aus "schismatischen" östlichen Kirchen: Er versicherte den römischen Oberhirten seiner Ergebenheit; in seinem Fall geschah dies sogar mehrfach gegenüber den Päpsten Paul V., Gregor XV. und Urban VIII.⁷ Seine Reise führte ihn auch zu den Armeniern Polens. Dort konnte er durchsetzen, daß Nicola Torosowicz, der einer reichen Kaufmannsfamilie entstammte, die Nachfolge des kurz vorher verstorbenen armenischen Bischofs von Lemberg antrat. Der Reichtum der Familie Torosowicz kam Melchisedech, der kollektieren mußte, gelegen, und gelegen kam ihm ebenfalls, daß Nicola für gute Kontakte zu den Lateinern zu gewinnen war. Denn Melchisedech hoffte, über ihn sowohl aus Rom als auch vom katholischen polnischen König Beistand erwarten zu dürfen.

Georgio Petrowicz, der eingehend studierte, auf welche Weise es zur vollen Union aller Armenier Galiziens mit den Lateinern kam, sah sich zu einer Zweiteilung seiner Darlegungen veranlaßt. Was bis zum Jahr 1663 geschah, überschreibt er "Die Union des Bischofs"; erst die Ereignisse ab 1664 nennt er "Die Union des Volkes". In einem Brief an den Warschauer Nuntius umschrieb 1653 Torosowicz selbst seine Situation als die eines unierten Bischofs, der ein noch keineswegs uniertes Bistum zu leiten hatte. Er schrieb: "Nachdem ich dem Summus Pontifex als dem Haupt und obersten Leiter der Christenheit die gebührende Obödienz erklärt hatte, habe ich mich 24 Jahre lang mit allen Kräften abgemüht, damit ich die verirrtten Schafe, die von Gott meiner Hirtensorge anvertraut wurden, der Leitung durch die Heilige Römische Kirche zuführen

⁴ Vgl. G. Petrowicz, *L'unione degli Armeni di Polonia con la Santa Sede (1626-1686)*, (= OCA 135), Rom 1950.

⁵ Dreierlei Angaben liegen vor, daß er bei Amtsantritt 21, 23 oder 35 Jahre gewesen sei; vgl. ebenda S. 14.

⁶ Bettelreisen orientalischer Hierarchen, die ihre finanziell ausgebeuteten Kirchen vor dem Konkurs retten wollten, waren im 17. Jh. gang und gäbe; vgl. die zahlreichen Hinweise aus ost- und südosteuropäischen Quellen bei E. Chr. Suttner, *Vasile Lupu und die griech. Kirche zu Anfang der vierziger Jahre des 17. Jh.s*, in *Kirche im Osten* 32 (1989) S. 32-72; ders., *Die Erneuerung eines orthodoxen Schulwesens in Metochien des hl. Grabes im letzten Drittel des 17. Jh.s*, in *OstStud* 34 (1985) 281-299.

⁷ Vgl. G. Petrowicz, *op. cit.*, S. 8.

könne..."⁸ Seit seiner Erhebung zum Bischof und mehr noch als ein Jahrzehnt, nachdem dieser Brief abgesandt worden war, war Torosowicz ein uniierter Bischof eines noch nicht unierten Bistums. Auch besaß er die ganze Zeit über enge jurisdiktionelle Bande zum ("schismatischen") Katholikos von Eĉmiadzin.⁹

1668 unternahm Torosowicz seine dritte Reise nach Rom, die bis 1675 dauern sollte. Die Congregatio de Propaganda Fide rief ihn dorthin, weil sie die Union in dem Geist befestigen wollte, der sich an ihr im letzten Drittel des 17. Jahrhunderts durchsetzte. Dieser ließ keine "Doppelgleisigkeit" mehr zu, sondern verlangte nach "eindeutigen Verhältnissen", nach einer klaren Scheidelinie zwischen "uniert" und "schismatisch". (Bei diesem Wandel an der römischen Congregatio de Propaganda Fide setzte sich dort jener Geist durch, der etwas später auch bestimmend werden sollte, als Kardinal Kollonitz 1701 die Union der Rumänen Siebenbürgens sanktionierte und dabei weit von den Bestimmungen des Konzils von Florenz abrückte.¹⁰)

Wie Petrowicz aus dem Archiv der Congregatio de Propaganda Fide erhob, verlangte diese beim dritten Rombesuch des Bischofs Torosowicz, daß das Bistum der Armenier Galiziens endlich die auch Jahrzehnte nach dem Unionsabschluß des Bischofs noch bestehende Verbindung zu den "Schismatikern" in Eĉmiadzin beenden und jene liturgischen Reformen wirklich durchführen solle, von denen man in Rom überzeugt war, daß sie um der Rechtgläubigkeit willen notwendig seien.¹¹ Seit 1681, dem Amtsantritt des Nachfolgers Vartan Hunanian für den verstorbenen Bischof Torosowicz¹² gab es in Lemberg keine "Doppelgleisigkeit" und keine Zweifel mehr an der Union der Lemberger Armenier mit Rom.¹³

In der Zeit der "Doppelgleisigkeit" der Armenier Galiziens konnte sich der oberste Kleriker der eingewanderten nicht-unierten Armenier Siebenbürgens leicht an den Lemberger armenischen Bischof wenden, um Hilfe bei der seelsorgerlichen Betreuung der Zuwanderer zu bekommen. Denn damals stellte ihm und den aus der Moldau nach Siebenbürgen übergesiedelten Armeniern in Lemberg niemand die Frage, ob sie uniert seien oder nicht. Sie erhielten

⁸ Zitat nach G. Petrowicz, *loc cit*, S. 139.

⁹ Unionen von solcher Art nannte man im 17. Jahrhundert "Unionen pro foro interno", weil der östliche Kirchenführer, der sie abschloß, nur im Gewissensbereich von ihr betroffen war; für die Öffentlichkeit konnte er Bischof und vielleicht sogar Patriarch einer von Rom getrennten Kirche bleiben. Im 17. Jahrhundert wurden solche Unionen öfters abgeschlossen; zu ihnen vgl. E. Chr. Suttner, *Die Christenheit aus Ost und West auf der Suche nach dem sichtbaren Ausdruck für ihre Einheit*, Würzburg 1999, S. 153-156.

¹⁰ Zur Umgestaltung der Unionsbedingungen für die Rumänen durch Kardinal Kollonitz vgl. E. Chr. Suttner, *Die Anfänge und das Durchsetzen der Siebenbürgener Kirchenunion* in *Annales Universitatis Apulensis*, ser. hist. 6/II, S. 11-13 und 18-19.

¹¹ G. Petrowicz, *op. cit*, S. 281-295.

¹² Zu seiner Amtsführung vgl. G. Petrowicz, *La Chiesa Armena in Polonia e nei paesi limitrofi (1686-1954)*, Rom 1988, S. 1-108.

¹³ Ausführlicher als hier werden die Einwanderung der Armenier nach Siebenbürgen und ihre dortige Geschichte behandelt bei E. Chr. Suttner, *Kirche und Nationen*, Würzburg 1997, S. 277-281, und die Union der galizischen Armenier mit der katholischen Kirche bei E. Chr. Suttner, *Die Christenheit aus Ost und West auf der Suche nach dem sichtbaren Ausdruck für ihre Einheit*, S. 179-183.

seelsorgerliche Hilfe durch Geistliche, die sich für alle Armenier, ob unierte oder "schismatisch", zuständig fühlten. So wuchsen denn die Armenier Siebenbürgens mit den Armeniern Galiziens allmählich in die unierte Kirche hinein. Als das Hineinwachsen der Armenier Polens in die Union vollzogen war, ernannte 1690 Papst Alexander VIII. für die Armenier Siebenbürgens einen der Lemberger Erzdiözese zuzurechnenden Bischof zum Apostolischen Vikar.¹⁴ Dieser Zeitpunkt lag nach dem Amtsantritt des Bischofs Hunanian. Somit war auch der neue Apostolische Vikar "eindeutig unierte". Er hatte seinen Sitz in Armenopolis, und seit seiner Ernennung wurden auch Siebenbürgens Armenier als "eindeutig unierte" betrachtet.

Die lateinischen Katholiken Siebenbürgens waren wegen des Drucks der Kalviner seit 1566 ohne Bischof gewesen, und auch unter Österreich konnten sie erst 1716 wieder einen eigenen Bischof erhalten. So übte der armenische Apostolische Vikar in der Anfangszeit der österreichischen Herrschaft über Siebenbürgen auch für sie bischöfliche Funktionen aus. Nach seinem Tod zog die wiedererrichtete lateinische Diözese von Alba Julia aber die Jurisdiktion über die armenischen Katholiken an sich.¹⁵ Dies geschah in jener Zeit, in der gewisse Kreise bestrebt waren, die lateinischen Katholiken Siebenbürgens, die ungarischer Muttersprache waren, mit den unierten Rumänen und Armeniern zu einer gemeinsamen Nation, die in Siebenbürgen die größte gewesen wäre, zu verschmelzen. Bezüglich der Rumänen scheiterte dieser Plan auf eine von oben her veranlaßte Assimilation gänzlich.¹⁶ Auch die Armenier erreichten, daß Kaiser Karl VI. 1737 die Foundation für ein eigenes Bistum in Siebenbürgen gab.¹⁷ Der kleinen armenischen Minderheit gegenüber war aber der Widerstand der lateinischen Diözese zu groß; das armenische Bistum konnte trotz einschlägiger Bemühungen des Lemberger Erzbischofs¹⁸ nicht errichtet werden.

Mit Hilfe des (inzwischen eindeutig unierten) Lemberger Erzbischofs konnte für die Armenier Siebenbürgens aber wenigstens eine Pfarrseelsorge gewährleistet werden, und mit den Pfarreien waren Kristallisationszentren gegeben, die den Fortbestand des Armeniertums sicherten. Als später die Mechitharisten in Wien ansässig waren, konnten auch sie ihr Wirken auf

¹⁴ Lukacs, Historia, S. 70.

¹⁵ Lukacs, Historia, S. 74: "Interea dum Armeni mortem Praesulis sui lugent, et consilia de successore eligendo agitant: Latini ritus Cathedra Episcopalis Alba-Julienensis in Transilvania, postquam per saeculi et quod excedit spatium, triste Pastorum suorum luxisset exilium, pietate et clementia invicti Gloriosissimi Imperatoris Caroli VI. restabilita, exuto luctu, anno 1716 primum novae foundationis accepit sponsum Episcopum Georgium Martonfi. Qui Transilvaniam ingressus, ad sui pertinere muneris partes credidit, Armenorum, Pastore orbatorum, donec proprium accepissent, pastoralem curam gerere. Vicem se in hoc reddere arbitratus, piae memoriae Oxendio Armenorum Episcopo, qui in Latinorum Praesulum absentia, utilia Latini ritus fidelibus praestitisset servitia. Igitur res Armenorum a morte Praesulis paulum dilapsas ordinare, causas eorum ad se pertrahere, investigationes instituere, relationes de illis ad sedem Apostolicam facere, quin et sacros Ordines conferre."

¹⁶ Vgl. O. Bârlea, Ostkirchliche Tradition und westlicher Katholizismus, München 1966; E. Chr. Suttner, Beiträge zur Kirchengeschichte der Rumänen, Wien 1978, S. 223f.

¹⁷ Vgl. Lukacs, Historia, S. 93.

¹⁸ Ebenda, Kapitel XVI.

die Armenier Siebenbürgens ausdehnen und für die kleine wohlhabende Armenierschaft Siebenbürgens durch seelsorgliche Hilfe, durch ihr Ansehen und durch Schulen zur Stütze werden.¹⁹

Als 1918 Großrumänien entstanden war, verlangte die rumänische Regierung, daß für die Armenier ein eigenes Vikariat eingerichtet werde. Denn sie duldeten nicht, daß kirchliche Kreise aus dem Ausland (der Lemberger armenische Erzbischof oder die Wiener Mechitharisten) Jurisdiktion über eine Kirchengemeinde in Rumänien ausübten. Das Siebenbürgener Vikariat ist allerdings unter dem Kommunismus wieder verschwunden. Für die sehr wenigen Armenier, die es gegenwärtig in Siebenbürgen gibt, ist wieder der lateinische Bischof von Alba Julia Administrator.²⁰

3. Ein anderes Konzept von dem, was Union bedeutet, bei der Union der Siebenbürgener Rumänen

1669, gegen Ende der Zeit also, in der man in Rom noch die "Doppelgleisigkeit" bei Unionen billigte, bekamen Jesuiten, die als Missionare in den Osten gingen, ein Dekret, demzufolge sie von Christen griechischer Tradition für eine Union mit Rom nicht mehr fordern sollten, als nur die Zustimmung zu den Resultaten der Beratungen auf dem Florentiner Konzil.

Das Ergebnis dieser Beratungen war gewesen, daß die theologischen, liturgischen, spirituellen und kanonischen Überlieferungen sowohl der Griechen als auch der Lateiner, so wie sie vorlagen, rechthgläubig sind; daß die zwischen ihnen bestehenden Unterschiede die Kirchengemeinschaft nicht behindern; daß also beide Seiten bei ihrer jeweiligen Tradition verbleiben dürfen und nur aufhören sollen, einander des Irrglaubens zu bezichtigen. Nach langen Diskussionen war das Konzil zu dem Schluß gekommen, daß das Symbolum mit und ohne "*filioque*" rechthgläubig ist; daß bei der Eucharistie gesäuertes und ungesäuertes Brot verwendet werden kann; daß man nicht unbedingt vom Purgatorium reden muß, wenn man für die Verstorbenen betet; und daß der römische Bischof genau so, wie es von jeher "in den Akten der ökumenischen Konzilien und in den heiligen Kanones enthalten ist", als erster Bischof der Christenheit anerkannt werden solle. Von den Kirchen griechischer Tradition wurde nicht verlangt, das "*filioque*" und das ungesäuerte Brot zu übernehmen, beim Reden über die Verstorbenen und beim Beten für diese den Ausdruck "Purgatorium" zu verwenden oder jüngeren westlichen Entwicklungen im Verständnis vom Papstamt zuzustimmen. Und von den Lateinern wurde nicht gefordert, daß sie weglassen, was bei vielen Griechen Anstoß erregt hatte. Also dürfen wir zusammenfassen: Als einzige Bedingung für die Union war vom Florentiner Konzil ein Ende des gegenseitigen Verurteilens gefordert worden. Dies wurde für genug erklärt,

¹⁹ Vgl. Kolandjian, *op. cit.*, S. 373ff.

damit zwischen den Kirchen lateinischer und griechischer Tradition die volle Gemeinschaft aufgenommen werden kann.

Auf dieser florentinischen Basis verhandelten die Jesuiten mit den Bischöfen Teofil und Atanasie und mit der rumänischen Synode. Seit Jahrzehnten waren auch die Kalviner bemüht gewesen, die Rumänen auf ihre Seite zu ziehen und ihnen Schutz zu gewähren. Sie hatten dafür 15, später 19 Punkte verfaßt, welche die Rumänen hätten einhalten müssen. Die Punkte hätten die rumänische "legea stramoşilor" in vielfacher Hinsicht gründlich geändert. Nun kamen die Jesuiten und verlangten keinerlei Änderung an der "legea stramoşilor", sondern nur, daß sie vier Vorwürfe an die Lateiner in Zukunft nicht mehr vorbringen. Dafür waren die Bischöfe und ihre Synode zu gewinnen.

Der ungarische Primas Leopold Karl Kardinal Kollonitz hatte in seiner Eigenschaft als Primas den letzten Schritt hinsichtlich der Union der Siebenbürgener Rumänen vorzunehmen. Er hielt - wie auch die römische Kongregation für die Glaubensverbreitung gegen Ende des 17. Jahrhunderts - den Gedanken an eine "Doppelgleisigkeit" für verfehlt. Daher war ihm die Zustimmung der Rumänen zu den Beschlüssen des Konzils von Florenz nicht genug; er meinte, von ihnen die deutliche Übereinstimmung mit der nachtridentinischen lateinischen Kirche seiner Tage einfordern zu sollen. Daher ließ er den rumänischen Bischof beim Unionsabschluß das tridentinische Glaubensbekenntnis ablegen und machte es der unierten rumänischen Kirche zur Pflicht, einen lateinischen "Theologen" zu haben, der dafür Sorge tragen sollte, daß sie mehr und mehr vom abendländischen Denken geprägt werde. Auch war es ihm zu wenig, wenn sie den römischen Primat nur in dem Maß anerkennen, wie er "in den Akten der ökumenischen Konzilien und in den heiligen Kanones enthalten ist". Er war gewillt, die rumänische Diözese unter seine Aufsicht als Primas von Ungarn zu nehmen - trotz der Verschiedenheit zwischen ihrer "legea stramoşilor" und seinen eigenen abendländischen Bräuchen - und sie fest der Jurisdiktion der römischen Kongregation für die Glaubensverbreitung zu unterstellen. Auch dies war ein Abweichen vom Konzil von Florenz. Denn eine römische Behörde, die kontinuierliche Aufsicht über das liturgische, spirituelle, kanonische und doktrinäre Erbe uniierter Kirchen geführt hätte, gab es zur Zeit des Florentiner Konzils noch nicht; darüber konnte also nicht beraten worden sein, als man ausdrücklich anerkannte, daß nicht einmal die damals schon durchgesetzten neuen Entfaltungen des römischen Primats von den östlichen Christen nicht übernommen werden mußten.²¹

²⁰ Über die gegenwärtigen Verhältnisse in pastoraler Hinsicht bei den unierten Armeniern Rumäniens informiert ein auf Ungarisch veröffentlichter Schematismus: Ordinarius pro Armenis Catholicis in Romania, Szamosújvár, 2001, 48 S.

²¹ Sowohl die Entfaltung, die vor dem Florentinum, als auch jene, die nachher eintrat, wird dargestellt im Abschnitt *Auf der Suche nach gesamtchristlicher Anerkennung für den Dienst des Bischofs von Rom als erstem unter den*

Die Auswirkungen der Anordnungen des Primas und Kardinals Kollonitz wurden vom 2. Vatikanischen Konzil in den Abschnitten 14 - 17 des Dekrets über den Ökumenismus ausdrücklich verworfen. Denn dort wird festgestellt, daß die Katholizität und Apostolizität der Kirche nur bei authentischer Bewahrung der von alters her überlieferten liturgischen, frömmigkeitsgeschichtlichen, kanonischen und doktrinären Überlieferungen der östlichen Kirchen erhalten bleibt.

Infolge der Unterstellung nicht nur der rumänischen Unierten, sondern aller unierten Diözesen in den Ländern der Stefanskronen unter den lateinischen Primas von Ungarn kam es zu Umgestaltungen im liturgischen Leben und in der Frömmigkeitspraxis. Denn bei den Rumänen Siebenbürgens und in der Gegend von Oradea standen die gottesdienstlichen Gepflogenheiten in der Tradition der Walachei, jene der Uskokken von Marča in serbischer und jene der Ruthenen von Mukačevo in Kiever Tradition. Die "Igea stramoşilor" war also in den vier griechisch-katholischen Bistümern, die dem Primas unterstanden, ursprünglich verschieden gewesen. Für sie wurde 1773 eine Synode nach Wien einberufen, die dafür zu sorgen hatte, daß ihre gottesdienstlichen Bräuche vereinheitlicht würden, damit sie leichter zu verwalten seien.²² Vom Verlust ihrer eigenen Frömmigkeitsweisen kann sich jeder Besucher ihrer Gotteshäuser überzeugen, denn in fast jedem von ihnen finden sich Lourdes- und Fatimastatuen, stößt man auf Herz-Jesu- und auf Herz-Mariä-Verehrung, finden sich anstelle der Ikonen Bilder im kitschigsten Nazarenerstil, und an den Wänden hängen Kreuzwegstationen. Was schließlich die Forderung auf Erhalt der kanonischen und doktrinären Überlieferungen der östlichen Kirchen anbelangt, hat sogar die römische Kurie das 2. Vatikanische Konzil verraten. Als nämlich der CCEO erlassen wurde, von dem man behauptet, in ihm sei das östliche Kirchenrecht kodifiziert²³, wäre das Verfahren aus dem 1. Millennium nur eingehalten worden, wenn die Gesetze von den östlichen Kirchen selbst verfaßt und in Kraft gesetzt worden wären; statt dessen verfaßten sie aber Berater des Papstes, und bei der Inkraftsetzung ließ der Papst nicht einmal ein Mitwirken der Oberhäupter der unierten Kirchen zu. Was den Anspruch der Unierten auf Freiheit für ihre doktrinären Überlieferungen betrifft, hat man einen in mitteleuropäischer Denkweise verfaßten Katechismus zum "Weltkatechismus" hochgejubelt und von ihm gesagt, er sei **der** Katechismus **der** katholischen Kirche. Welche Freiheit verbleibt da noch für andere katechetische Ansätze?

Bischöfen, bei E. Chr. Suttner, Kirche in einer zueinander rückenden Welt, Würzburg 2003, S. 171-190, sowie im Abschnitt *Das Utrechter Schisma* bei E. Chr. Suttner, Schismen, die von der Kirche trennen, und Schismen, die von ihr nicht trennen", Fribourg 2003, S. 73-81. In diesem Zusammenhang muß auch an die oft zitierten Worte von Joseph Ratzinger aus dem Jahr 1976 erinnert werden, daß die katholische Kirche, was den römischen Primat anbelangt, von den Orientalen nur einfordern darf, was auch im 1. Millennium formuliert und gelebt wurde.

²² Vgl. E. Chr. Suttner, *Die Synoden von Zamošč (1720) und Wien (1773) als prägende Ereignisse für die Unierten Polens und der Donaumonarchie*, in ders. Kirche und Nationen, Wien 1997, S. 317-332.

²³ Die Behauptung wurde überzeugend widerlegt durch D. Schon, *Der CCEO und das authentische Recht im christlichen Osten*, Würzburg 1999.

4. Die kanonische Ordnung von 1853

Die von Primas Kardinal Kollonitz grundgelegte Unterstellung der unierten Rumänen unter den lateinischen Primas von Ungarn wurde abgeschafft durch die Errichtung einer eigenen rumänischen Metropole, die Papst Pius IX. 1853 vornahm.

Mehr als ein halbes Jahrhundert lang und nahezu von Jahrzehnt zu Jahrzehnt immer deutlicher hatten die Rumänen ihre Unzufriedenheit wegen dieser Unterstellung zum Ausdruck gebracht. Ihr Protest, der im 18. Jahrhundert angehoben hatte, war anfangs in erster Linie ein Protest orientalischer Christen gegen ihre Unterstellung unter einen lateinischen Oberen gewesen, doch im Lauf des 19. Jahrhunderts wandelte er sich mehr und mehr zu einem Protest von Rumänen gegen die Vorherrschaft der Ungarn. Letztere war nun gebrochen, und es hat sich eingebürgert, die Geschehnisse von 1853 als einen großen Sieg der Rumänischen Unierten Kirche zu feiern. Bis in unsere Tage geht dieser Jubel fort. Denn seit der Mitte des 19. Jahrhunderts hat sich das Verlangen nach nationaler Selbstbestimmung viel deutlicher ausgesprochen als die Sorge um die Bewahrung der "legea stramoșilor", die den unierten Rumänen in der Zeit unmittelbar nach der Union auf der Seele gebrannt hatte.

Durch weitgehende Latinisierung, zu der es nicht zuletzt infolge der Synode von 1773, aber auch wegen der "Ratschläge" gekommen war, die man vom ungarischen Primas hatte hinnehmen müssen, und durch allgemeine Gewöhnung an die Auswirkungen der Latinisierung war die Rumänische Unierte Kirche in den anderthalb Jahrhunderten seit der Union ein beträchtliches Stück vom Herkommen der Vorväter abgekommen. Sie hatte kaum mehr ein Gespür für die Eigenverantwortung der Orientalen für ihr kirchliches Leben. So fand es denn auch nahezu keine Beachtung, daß die Errichtung der eigenen Metropole nichts an der Tatsache änderte, daß sich die unierten Rumänen weiterhin der kontinuierlichen pastoralen Leitung durch eine römische Kongregation zu fügen hatten; daß ihre neue Metropole von Rom aus behandelt wurde wie jede andere Kirchenprovinz des römischen Patriarchats; daß also der Rumänischen Unierten Kirche bei der kirchenrechtlichen Neuregelung von 1853 keineswegs die den mit Rom in Communion stehenden Orientalen vom 4. Laterankonzil und vom Florentinum ausdrücklich zugesicherte Autonomie restituiert wurde.

Diese Autonomie war nach dem Tridentinum überall, wo es mit Rom unierte Orientalen gab, abgewürgt worden.²⁴ Man stieß sich nicht einmal am paternalistischen Ton der Bulle, der bezeugte, daß die römische Autorität meinte, aus Fürsorge für die zu eigenständigem Handeln nicht mehr fähigen Orientalen alle erforderlichen Amtshandlungen setzen zu sollen. Denn längst war man dazu erzogen, mit uneingeschränkter Ergebenheit nach Rom zu blicken.

²⁴ Vgl. die historischen Ausführungen im Abschnitt über das Utrechter Schisma bei E. Chr. Suttner, Schismen, die von der Kirche trennen, und Schismen, die von ihr nicht trennen, Fribourg 2003, S. 73-81.

5. Das Bistum Klausenburg - Gherla

Das 20. Jahrhundert brachte größere Änderungen für das Bistum Gherla.

Als 1912 das Bistum Hajdudorog gegründet wurde²⁵, in dem sich das Ungarische als Amtssprache und - entgegen dringlichen römischen Auflagen - de facto auch als Gottesdienstsprache behauptete, wurde das Bistum Gherla um vier Pfarreien beschnitten. Diese wurden dem neuen Bistum Hajdudorog zugeteilt. Doch diese Maßnahme erwies sich recht schnell als nur vorübergehend, denn die Orte, in denen die abgetrennten Pfarreien bestanden, wurden nach dem 1. Weltkrieg Rumänien zugeschlagen, und die betreffenden Pfarreien kehrten ins Bistum Gherla zurück.

Zu größerer Änderung des Bistumsumfangs kam es im Jahr 1930. Die neue ungarisch-rumänische Grenze hatte das Bistum Oradea um einen beträchtlichen Teil seines Gebiets beschnitten. Dafür erfolgte ein Ausgleich, indem eine größere Anzahl von Pfarreien des Bistums Gherla zum Bistum Oradea umgegliedert wurde. Auch wurde zu diesem Zeitpunkt ein weiteres Bistum für die rumänische unierte Metropole in Baia Mare für das Maramureş gegründet, das zum Bistum Gherla gehört hatte. So ergab sich eine doppelte Beschneidung des Bistums Gherla, und auch dafür erschien ein Ausgleich erforderlich. Eine Anzahl Pfarreien aus dem Bistum des Metropoliten wurde zu ihm genommen. 1930 wurden also die Grenzen des Bistums Gherla ganz neu gezogen.

In diesem Jahr erhielt das Bistum auch einen neuen Sitz. Dieser wurde nach Klausenburg verlegt, in die Verwaltungshauptstadt Siebenbürgens. 1853 hatte er nur in dessen Nähe angesiedelt werden können. Der amtliche Name des Bistums ist seither Klausenburg – Gherla.

²⁵ Vgl die Abschnitte *Réaction radicale de Rome à propos du hongrois*, bei C. Korolevskij, *Liturgie en langue vivante*, Paris 1955, S. 42-71, sowie *Unierte mit ungarischer Muttersprache* bei in E. Chr. Suttner, *Kirche und Nationen*, Würzburg 1997, S. 295-300.

**CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA
REVENDICĂRII ȚĂRANILOR ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI
LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN PRIMĂVARA ANULUI 1848**

Ioana BOTEZAN jr. - Liviu BOTEZAN

**Zusammenfassung: Der Beitrag der griechisch-katholischen Geistlichen zur Unterstützung der Forderung
der siebenbürgischen Bauern in Bezug auf die Abschaffung der Leibeigenschaft und zur Festigung deren
nationalen Bewußtseins im Frühjahr 1848**

Aufgrund der Voraussetzungen welche die Entfesselung der Revolution schafften, brachte das Frühjahr 1848 die Befreiung der unterjochten Bauern von der Leibeigenschaft und verwandelte sie in freie Menschen und in Grundbesitzer auf den Grundstücken welche ihnen zur Benutzung überlassen wurden. Die Verwirklichung dieser Bestrebung der Bauernschaft wurde, einerseits, von ihrer Antreibung in Aktionen gegen die Leibeigenschaft auferlegt, Aktionen welche von den Geistlichen und deren Söhne unterstützt wurde, da auch diese am Dorf lebten und wie alle anderen Gemeindemitgliedern die von den Vorrechten des Adels und der Mißbräuche der Adelsbehörden generierten Unannehmlichkeiten ertragen mußten. Andererseits, war die Abschaffung der Leibeigenschaft möglich, weil gerade die Interessen des Adels ihn, durch seine Vertreter beim ungarischen und siebenbürgischen Landtag, zur Verabschiedung der Gesetze der Leibeigenschaftsabschaffung veranlasste. Nur Dank dieser Konzession konnte der Adel weiterhin Grundbesitzer des Freigutes bleiben, was ihm die Erhaltung der wirtschaftlichen Überlegenheit zusicherte, unentbehrliche Voraussetzung für die Beibehaltung, auch in der neuen kapitalistischen Ordnung, des Monopols über die politische Macht.

Der eigentliche Prozeß der Befreiung der Fronbauern begann in Banat, Crișana und Maramureș, welche damals zu Ungarn gehörten, und somit von dem Landtag in Bratislava verabschiedeten und am 10 April in Kraft getretenen Gesetzen profitieren konnten. Diese Gesetze erweiterten sich im Monat Mai in den Komitaten Zarand, Crasna, Mittel-Solnoc und im Verwaltungsbezirk Chioar, welche dem Nord-Östlichen Partium angehörten, insofern sie zu Ungarn einverleibt wurden.

Da in Siebenbürgen der konservative Adel vorherrschend war, vertagte sich die Emanzipierung der von ihren feudalen Herrn abhängenden Bauernschaft bis zur Einberufung des eigenen Landtages am 29 Mai. Deshalb breiteten sich hier die Bauernbewegungen gegen die Fronarbeiten übermäßig aus, und die Rolle der Geistlichen zur Unterstützung der Befreiungsforderung verschärfte sich dementsprechend. Ein wichtiger Beitrag zur Antreibung des Leibeigenvolkes in Antiadelsaktionen hatten in Siebenbürgen die Vorbereitung und Abhaltung der beiden Versammlungen in Blaj, von denen die Bauernvertreter mit einem gewissen nationalen Bewußtsein nach Hause zurückkehrten. Um die Verwandlung dieser Aktionen in einem allgemeinen Aufstand in ganz Siebenbürgen zu vermeiden, verabschiedete am 6 Juni auch der sich in Cluj versammelte Landtag das Gesetz der Leibeigenschaftsabschaffung, Gesetz welches am 18 Juni in Kraft trat. Laut des Berichtes des Zeitgenossen George Barițiu, läuteten an diesem Tag die Glocken von Morgens bis Abends in allen siebenbürgischen Dörfern, das Ende der jahrhundertlangen Unterjochung benachrichtigend.

Declanșarea revoluției în 13 martie la Viena și două zile mai târziu la Pesta a determinat înlocuirea monarhiei absolutiste cu cea constituțională în Austria, iar în Ungaria trecerea puterii

politice din mâinile nobilimii conservatoare în acelea ale fracțiunii ei liberale. Aceasta își formase în deceniile premergătoare anului 1848 o conștiință națională puternică. Preluând puterea politică prin formarea unui guvern provizoriu la 17 martie, nobilimea liberală și-a propus să profite de dificultățile Curții imperiale vieneze din primele săptămâni ale revoluției pentru a înfăptui refacerea Ungariei în granițele ei medievale de dinainte de bătălia de la Mohács. În realizarea acestui obiectiv, era favorizată de faptul că treptat, după 1526 și până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, diferitele provincii ale fostului regat feudal ungar fuseseră înglobate în Imperiul habsburgic.

În strădania de a reface Ungaria mare, nobilimea liberală va întâmpina pe de o parte opoziția cercurilor guvernante vieneze care vedeau în realizarea acestui obiectiv un prim pas spre desprinderea de monarhia habsburgică și deci spre independență. Pe de altă parte va avea de înfruntat tendințele autonomiste ale liderilor diferitelor naționalități ce populau provinciile care urmau să fie anexate Ungariei. Formându-și și ei o conștiință națională în prima jumătate a veacului al XIX-lea, vor acționa fie pentru a-și apăra și consolida autonomia politică a propriului teritoriu, cum vor proceda croații sau sașii din Transilvania, fie pentru a și-o câștiga ca în cazul sârbilor, slovacilor, ucrainenilor și românilor. Împreună, aceste naționalități urmau să reprezinte aproape 2/3 din populația Ungariei mari refăcute, iar maghiarii ceva mai mult de 1/3.

Pentru a înfrunța dubla opoziție ce se prefigura în calea refacerii Ungariei mari, Guvernul nobilimii liberale de la Pesta va iniția o serie de măsuri care să-i asigure sprijinul propriei națiuni. În această direcție va impune Dietei ungare care-și desfășura activitatea la Bratislava să adopte reforme cu caracter burghez sub forma unor legi, începând cu 18 martie. Ele aveau menirea să stimuleze punerea bazelor unei solidarități naționale. Un astfel de rol urmau să îndeplinească îndeosebi legile urbariale, legea electorală și legea purtării comune a sarcinilor publice. Legislația urbarială îi elibera pe țăranii aserviți de obligațiile iobăgești moștenite din feudalism și-i transforma atât în oameni liberi din punct de vedere juridic, cât și în proprietari deplin pe loturile sau sesiile lor, asupra cărora nu avuseseră până în 1848 decât drept de folosință. Totodată asigurau nobilimea în ansamblul ei cu păstrarea în proprietate de tip burghez a părților alodiale ale moșiilor lor și le promiteau despăgubiri pentru pierderile suferite prin renunțarea la sesiile urbariale ale iobagilor, precum și la zilele de muncă gratuite, la dijme și la alte obligații ale acestora.

Legea electorală conserva pentru nobili dreptul de vot universal avut înainte de revoluție, însă îl acorda parțial și cenziar acelor dintre noii cetățeni proveniți din foștii iobagi deveniți proprietari pe cel puțin un sfert de sesie, după care plăteau un impozit anual de minimum 5 florini. Legea purtării comune a sarcinilor publice menținea pentru foștii iobagi obligația

CONTRIBUȚIA PREGOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

contribuției lor la formarea bugetului de stat și a celui local, însă o extindea și asupra nobililor care până în 1848 se bucuraseră de privilegiul neimpozabilității.

La legile de mai sus trebuie adăugate acelea ce urmau să faciliteze refacerea Ungariei mari. Una din ele adoptată de Dietă în 1836 și reactivată în 1848 va permite în luna mai desprinderea de Principatul Transilvaniei și anexarea la Ungaria a așa-numitului Partium nord-estic format din comitatele Zarand, Crasna și Solnocul de Mijloc, precum și din districtul Chioar. Legea uniunii Transilvaniei cu Ungaria va fi votată de Dieta de la Bratislava la 18 martie, fără să se țină seama că ea ar fi trebuit adoptată mai întâi de ardelenii înșiși. Cu ocazia sancționării legilor acestei Diete și a intrării lor în vigoare la 10 aprilie, s-a anunțat că va fi necesar să se pronunțe asupra celei a uniunii Dieta Transilvaniei pentru a deveni valabilă¹.

Condiționarea adoptării legii uniunii de către Dieta Transilvaniei a făcut ca aici să se amâne introducerea reformelor din Ungaria mai mult de două luni după 10 aprilie. Totodată a permis menținerea la putere a nobilimii conservatoare, ea fiind, de altfel, mult mai puternică decât în Ungaria, iar fracțiunea liberală mult mai slabă. Într-adevăr și după izbucnirea revoluției în Transilvania a rămas neschimbat Guberniul conservator de dinainte de 1848 în frunte cu groful Teleki József, iar la nivelul comitatelor, al plășilor și al scaunelor secuiești și-au păstrat funcțiile vechii vicecomiți și solgăbirăi, respectiv juzii scăunali, înzestrați cu prerogative administrative și juridice. Continuând să dețină principalele pârghii ale puterii politice și judecătorești, acești exponenți ai intereselor nobilimii au dispus de mijloacele necesare pentru a impune prelungirea servituților feudale în Transilvania până în iunie. Ei au motivat această prelungire cu argumentul că propria Dietă n-a primit aprobarea imperială decât pentru sfârșitul lunii mai. Or, potrivit legislației feudale, anterioară anului 1848, numai ea avea dreptul să decidă în chestiunea desființării prestațiilor urbariale sau iobăgești.

La baza prelungirii servituților feudale în Transilvania au stat următoarele motive mai importante ale nobilimii: necesitatea curților nobiliare de a mai dispune de zilele de lucru gratuite ale propriilor iobagi pentru efectuarea principalelor munci agricole de primăvară; dorința nemeșimii de a prezenta renunțarea la aceste zile de muncă și la sesiile urbariale ale iobagilor printr-o lege votată de propria Dietă ca un sacrificiu făcut în favoarea acestora pentru care ei ar fi urmat să-și manifeste recunoștința prin acceptarea păstrării părților alodiale ale moșiilor în proprietate deplină ca în Ungaria; evitarea emancipării țăranilor aserviți prin foțele proprii cu același scop.

¹ L. Botezan, *Măsuri ale nobilimii maghiare pentru a-și conserva puterea în primele luni ale revoluției din 1848-1849*, în *Revoluția de la 1848-1849 în Europa centrală. Perspectiva istorică și istoriografică.*, p. 235-236.

O excepție se va face totuși cu țărani din comitatele Zarand, Crasna și Solnocul de Mijloc și cu cei din districtul Chioar asupra cărora se va extinde legea eliberării de povara sarcinilor feudale odată cu despinderea din trupul Transilvaniei și cu anexarea la Ungaria între 8 și 22 mai. Iobagii din Ardeal vor continua însă să fie obligați la robote sau zile de muncă gratuite în favoarea stăpânilor lor de-a lungul întregii primăveri a anului 1848.

Dar pe măsură ce vor afla că semenii lor din Banat, Crișana și Maramureș, înglobați în Ungaria din secolul al XVIII-lea, au fost eliberați de povara robotelor încă din aprilie, iar cei din Partiumul nord-estic pe parcursul lunii mai, iobagii din Transilvania propriu-zisă au început și ei să nu le mai îndeplinească. De fapt, primele manifestări contra prelungirii slujbelor iobăgești s-au înregistrat în comitatele Hunedoara, Dăbâca și Solnocul Interior, învecinate cu cele din Partiumul nord-estic și apoi s-au extins treptat spre est în jurisdicțiile Cluj, Turda, Târnava, Alba de Sus, Alba de Jos și chiar în scaunele secuiești. În satele din scaunele săsești astfel de acțiuni s-au produs pe scară redusă, fiindcă în cazul lor servituțile urbariale au fost mai ușoare, iar patriciatul săsesc s-a arătat dispus să renunțe la ele chiar din primele săptămâni ale revoluției.

În comitatele ardeleni 80-85% din iobagi erau români. De aceea revendicările lor au fost îmbrățișate de intelectualii de aceeași etnie, proveniți în covârșitoarea lor majoritate din lumea satelor ca fii de preoți, de mici nobili și chiar de iobagi. Educați în spiritul ideologiei Școlii Ardeleni la gimnaziul și teologia din Blaj și în alte instituții de învățământ, ei și-au format o conștiință națională puternică în deceniile premergătoare anului 1848, la fel ca și nobilii maghiari. În preajma revoluției îndeplineau profesiile de preoți, învățători, notari comunali în mediul rural, doar o mică parte din ei devenind mici funcționari în aparatul de stat ori avocați. Intelectualii au îmbrățișat cauza emancipării iobagilor, deoarece aveau, la rândul lor, nevoie de sprijinul acestora în lupta inițiată încă din primele săptămâni ale revoluției pentru a cuceri drepturi politice, la care nu avuseseră acces până în 1848, întrucât aparțineau unei națiuni considerată doar tolerată în propria ei țară. De altfel, în primele rânduri ale conducătorilor luptei de emancipare socială și națională a românilor ardeleni s-au aflat de la începutul revoluției preoții și fiii acestora, precum și avocații, inclusiv viitorii juriști cunoscuți sub numele de canceliști, fiindcă făceau practica la Tabla regească sau Tribunalul suprem al Transilvaniei de la Târgu Mureș².

O primă încercare menită să sondeze atitudinea autorităților nobiliare față de revendicarea unor drepturi pe seama intelectualilor și a iobagilor români s-a întreprins în 27 martie 1848 la protopopul de la Mănăștur-Cluj. Ea a constat într-o consfătuire la care, pe lângă protopop, au participat avocații Ioan Buteanu și Francisc-Florian Micaș, Ioan Suciș și cancelistul

² *ibidem*, p. 242-243; V. Cheresteșiu, Adunarea națională de la Blaj, București, 1966, p. 62-64 și 106-138.

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

Alexandru Papiu Ilarian. Consfătuirea s-a soldat cu elaborarea unei petiții în opt puncte prin care se revendica: recunoașterea românilor ca națiune egal îndreptățită cu maghiarii, secuii și sașii, ceea ce ar fi echivalat cu reprezentarea lor în Dietă; acceptarea fără restricții a intelectualilor români în funcțiile aparatului de stat central și local; folosirea limbii române în administrația și justiția comitatelor și scaunelor în care românii formau majoritatea populației; înființarea de școli primare și secundare cu limba de predare română și susținerea lor din bugetul public proporțional cu contribuția populației românești la alcătuirea acestuia; desființarea relațiilor urbariale și deci încetarea obligațiilor iobăgești etc.

Participanții la consfătuire au hotărât ca petiția să fie discutată în adunări populare și să fie iscălită de un număr cât mai mare de persoane, pentru a fi înaintată viitoarei Diete ardelen. Ioan Buteanu a dus cu el petiția la Abrud, unde se stabilise recent și a prezentat-o la începutul lui aprilie în fața a 70-80 de intelectuali și funcționari ai domeniului minier fiscal al Zlatnei. Fiind invitat, la ea a participat și judele primar al Abrudului, Láborfalvi Nagy Károly. La 5 aprilie el a informat oficialitatea comitatului Alba de Jos despre desfășurarea ei, iar aceasta a adus-o la cunoștința Guberniului nobiliar de la Cluj. Ceea ce a neliniștit Guberniul și autoritățile locale a fost intenția organizatorului întrunirii de la Abrud de a o prezenta în toate bisericile greco-catolice și ortodoxe din localitățile domeniului minier, pentru a fi întărită cu cât mai multe iscălituri, așa cum s-a stabilit la Cluj. De altfel la întrunirea de la Abrud o parte din participanți au fost preoți greco-catolici și ortodocși, după cum reiese din informația pe care primarul Láborfalvi i-a înaintat-o guvernatorului Teleki la 6 aprilie. În această zi era programată cea dintâi adunare populară la Câmpeni.

Dintr-un raport al judeului nobiliar al plășii Bistra, Bisztray József, adresat în aceeași zi de 6 aprilie comitelui suprem al Albei de Jos, baronul Bánffy Miklós, rezultă că a trimis doi juzi onorifici la organizatorul întrunirii de la Abrud pentru a-i cere să renunțe la adunarea populară de la Câmpeni. Împotriva intenției de a o împiedica au protestat 11 preoți și mireni aparținând ambelor confesiuni. Semnatarii protestului au precizat că nu se intenționa o consfătuire la Câmpeni ci numai oferirea prilejului de a se iscăli petiția.

Raportul solgăbirăului Bisztray dezvăluie că la adunarea de la Câmpeni au participat aproape 500 de oameni. Principalii oratori au fost cu acest prilej avocatul Ioan Buteanu și preotul greco-catolic Simion Balint de la Roșia Montană. Amândoi au explicat scopul petiției, însă au îndemnat auditorii să aștepte ameliorarea soartei lor pe cale pașnică. Printre participanți îl menționa pe tânărul avocat Avram Iancu, sosit în seara precedentă la Câmpeni. Bisztray se referea și la preotul greco-catolic Ioan Fodor care a prezidat o întrunire la Bistra cu același scop al semnării petiției. Sugera să se intervină la cei doi episcopi români pentru a-i determina să se

adreseze protopopilor și parohilor de pe domeniul fiscal în vederea evitării transformării acțiunilor de strângere a semnăturilor în eventuale dezordini.

Întrucât comitele Bánffy a înaintat informațiile furnizate de primarul Lábórfalvi și de solgăbirăul Bisztray Guberniului, acesta a intervenit la 9 aprilie la episcopul Lemeni pentru a-i cere să trimită un canonic cu prestigiu în regiunea dintre Abrud și Câmpeni, cu misiunea de a liniști populația. Câteva zile mai târziu, la 13 aprilie, guvernatorul Teleki a intervenit la ambii episcopi români. Amândurora le-a pretins să adreseze circulare protopopilor și preoților din zonă pentru a-i atenționa pe enoriași că aprobarea petiției nu depindea de mulțimea semnăturilor, ci de veridicitatea revendicărilor formulate. Episcopului Lemeni îi indica să-l convoace pe preotul Simion Balint pentru a-i impune să nu mai participe la manifestări asemănătoare cu acelea de la Abrud și Câmpeni.

Informațiile documentare despre evenimentele de la Abrud și Câmpeni prezintă importanță fiindcă relevă primele semne ale solidarității naționale ale intelectualilor și țăranilor peste deosebirile confesionale. De altfel, la această solidaritate s-a referit încă la 28 martie protopopul ortodox Iosif Ighianu într-o scrisoare adresată lui G. Barițiu, redactorul "Gazetei de Transilvania". El sugera ca solidaritatea să se concretizeze la Brașov prin colaborarea celor doi protopopi Popazu și Gherman, cel dintâi ortodox iar al doilea greco-catolic. Colaborarea trebuia pusă în slujba "fericirii apăsăturii neamului nostru românesc înainte de adunarea soborului celui mare de la Blaj". Amândoi puteau interveni la episcopii lor pentru a-i convinge să convină asupra modalității alcătuirii unui program menit să faciliteze recunoașterea întregii națiuni. Informația lui Ighianu constituie o dovadă că încă de la sfârșitul lunii martie a început să se vehiculeze ideea unei adunări naționale la Blaj, la care să participe deopotrivă greco-catolici și ortodocși³.

În comparație cu întrunirile de la Abrud și Câmpeni o preocupare mult mai intensă vor arăta autoritățile nobiliare față de ideea convocării unei Adunări naționale a românilor ardeleni, după ce vor afla de vehicularea ei. Canonicul Timotei Cipariu atribuia ideea convocării unei astfel de adunări canceliștilor de la Târgu Mureș, într-o scrisoare trimisă lui George Barițiu la 17 aprilie. În acest sens menționa că Aron Pumnu și-a prezentat cunoscuta proclamație convocatoare în fața profesorilor și a studenților teologi secondat de Al. Papiu Ilarian, coautor al petiției în opt puncte, despre care a aflat la Cluj, unde l-a însoțit pe episcopul Ioan Lemeni la chemarea guvernatorului Teleki. Autorul epistolei îl mai informa pe redactorul "Gazetei de Transilvania" că teologii, înainte de a pleca în vacanța de Paști, au copiat proclamația în zeci de exemplare și au răspândit-o pe unde au trecut în drumul lor spre casă. Proclamația era adresată

³ Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania (Documente din intervalul 2 martie-12 aprilie 1848), vol. I, București, 1977, p. 150-152, 160-161, 165, 300-305, 311-319 și 360-361 (În continuare prescurtat: Revoluția).

CONTRIBUȚIA PREGĂTIRII GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

protopopilor uniți și neuniți și-i invita să vină pe 30 aprilie la Blaj, însoțiți de câte doi parohi din protopopiatele lor și de câte doi delegați din fiecare sat. Cipariu mai preciza că l-a atenționat pe profesorul Pumnu despre obligația de a obține aprobarea Guberniului pentru o astfel de adunare, potrivit legilor în uz. I-a promis însă că va interveni la episcop pentru a întruni Consistoriul diecezan care să solicite încuviințarea unui sinod național sau cel puțin eparhial. De altfel, și episcopul Lemeni atribuia ideea convocării unei adunări naționale canceliștilor de la Târgu Mureș într-o notă informativă înaintată la 18 aprilie guvernatorului Teleki.

Consistoriul a înaintat cererea Guberniului înainte de redactarea epistolei de către Cipariu, deoarece răspunsul guvernatorului a sosit la Blaj în 16 aprilie. În răspunsul său guvernatorul afirma că nu-i stătea în putință de a aproba un sinod, deoarece constituia o prerogativă a monarhului. Nu putea încuviința nici o adunare populară, întrucât era posibil să genereze manifestări periculoase pentru ordinea publică. Eventual ar fi fost posibil să-și dea consimțământul pentru o consfătuire restrânsă la câteva persoane, cu condiția ca ea să nu prilejuiască manifestări contrare legilor în vigoare. Răspunsul va fi însoțit în ziua următoare de ordinul gubernial adresat oficialităților tuturor jurisdicțiilor, prin care li se pretindea să anunțe interzicerea plecării la Blaj pe duminica Tomii. O dispoziție similară s-a trimis și celor doi episcopi români, după cum rezultă din ordinul primit de comitele suprem al comitatului Turda cu data de 18 aprilie. Acestuia i se poruncea să-i convoace la reședința comitatensă pe toți protopopii din jurisdicția sa pentru a le comunica ordinul interdicțional, însă și aprobarea pentru o consfătuire restrânsă ulterioară. Episcopul Lemeni s-a conformat dispoziției guberniale și în aceeași zi de 18 aprilie s-a adresat protopopilor eparhiei sale pentru a le vesti atât interzicerea adunării din 30 aprilie, cât și încuviințarea la o altă dată a convocării lor. Merită să fie semnalat că Magistratul sau consiliul orașului și districtului Brașov a anticipat ordinul gubernial, inițiind măsuri pentru oprirea plecării la Blaj încă la 12 aprilie, când elevii și studenții teologi au primit vacanța de Paști. Inițiativa confirmă că la Brașov s-a pus problema întrunirii unei adunări la Blaj spre sfârșitul lunii martie⁴.

Dar, cu tot ordinul interdicțional, documentele ilustrează că proclamația lui Pumnu și alte manifeste au continuat să se răspândească după 17 aprilie în comitate, datorită tinerilor elevi și teologi veniți în vacanță. În jurul centrului de reședință al comitatului Turda este cunoscut că astfel a procedat teologul Vasile Nemeș. O primă semnalare a activității lui se datorează asesorului Szigethi Károly care l-a informat, la 15 aprilie, pe superiorul său Dindár Antal, judele

⁴ Revoluția, p. 451-452 și 459-460; Documente privind revoluția de la 1848 în țările române. C. Transilvania, vol. II, București, 1979, p. 70-71, 80-81, 95-96 și 107-111 (În continuare prescurtat: Documente).

suprem al micului scaun Arieș, că în ziua precedentă s-a reîntors de la Blaj preotul Gavrilă Nemeș din Poiana, împreună cu fratele său care era cleric. Revenit acasă și-a chemat enoriașii în ziua următoare pentru a le comunica vești importante. Judele suprem i-a transmis guvernatorului informația. Acesta i-a indicat comitelui suprem al comitatului Turda să-l cheme pe teolog la el și să-l avertizeze că, dacă nu va înceta să agite spiritele, va suferi o pedeapsă corespunzătoare faptei sale. Acel care va întreprinde măsuri contra teologului nu va fi însă comitele Thoroczkai, ci judele suprem al scaunului Arieș. El l-a trimis pe solgăbirăul Zudor Károly la Poiana Arieșului, unde l-a interogat pe Vasile Nemeș. Acesta i-a mărturisit că, înainte de a pleca în vacanță, profesorii din Blaj i-au pus pe teologi să jure că “vor face totul pentru cucerirea libertății națiunii române”. În vederea realizării acestui țel li s-a cerut să-i convingă pe toți preoții din vecinătatea comunei lor să fie prezenți la Blaj în prima duminică de după Paști, împreună cu câte doi reprezentanți ai localității unde păstoreau sufletele. El a încercat fără succes să-i convingă pe preoții din Câmpia Turzii, Luna Arieșului, Călărași și Războieni-Cetate să se ducă la Blaj la data indicată. Câteva zile mai târziu, guvernatorul Teleki i-a trimis episcopului Lemeni rezultatele anchetării teologului și i-a cerut să-l admonesteze. Apelul guvernatorului la episcop nu l-a împiedica pe teologul Vasile Nemeș să participe la Adunarea națională din 30 aprilie și să ia cuvântul alături de I. Buteanu, A. Iancu și Al. Papiu Ilarian⁵.

Tot din comitatul Turda, solgăbirăul plășii Iara, Pápai Lajos, îi raporta la 25 aprilie comitelui suprem, contele Thoroczkai, că a reușit să procure două din numeroasele exemplare ale “tipăriturilor răzvrătitoare” răspândite în limba română. Unul l-a primit de la preotul român Ioan Molnar din Iara care a declarat că i-a fost dat de trei studenți români, când au trecut prin localitate. Unul din ei era nepot al protopopului ortodox Popovici de la Abrud, iar ceilalți doi nepoți ai vicarului greco-catolic de la Șimleu Silvaniei, Al. Sterca Șuluțiu. Cei trei fuseseră însoțiți de patru colegi maghiari de la Cluj și pe unde au poposit au rostit “discursuri agitatoare”. Cel de-al doilea exemplar al manifestului instigator i-a fost înmănat de controlorul cameral Alexandru Brustur alias Lazăr, după ce a aflat că preotul i l-a cedat pe al lui. De fapt, exemplarul i-a fost lăsat acestuia de controlorul domenal Dumitru Moga, când i-a făcut o vizită. Amândurora le reproșa că nutreau sentimente naționale. Pe cel dintâi îl caracteriza ca un “foarte mare român” care se tot lăuda cu strămoșii lui români. Fratele lui, care se considera “mare român”, era preot în Iacobeni. Încheia cu afirmația că i-a avertizat pe toți preoții și juzii primari din localitățile plășii sale, să fie atenți ca nu cumva să îndrăznească vreo persoană să plece la Blaj pe duminica Tomii⁶.

⁵ Documente II, p. 58-59, 79-80, 204-205, 290-291 și 299; Documente III, București, 1982, p. 51-52 și 65-69.

⁶ Documente II, p. 287-289.

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

Despre rolul elevilor și teologilor din Blaj în răspândirea proclamației lui Pumnu, prin care lumea satelor era chemată să-și trimită delegații la Adunarea din duminica Tomii va fi înștiințat, la 18 aprilie, guvernatorul Teleki de către comitele suprem al Albei de Jos, baronul Bánffy, pe baza raportului solgăbirăului Kovács Sándor. Acesta îi relatează comitelui că, după ce a aflat de misiunea trasată tineretului studios, s-a adresat imediat episcopului Lemeni. Episcopul i-a mărturisit că hotărârea de a se apela la teologi și elevi pentru a mobiliza satele să-și trimită reprezentanți la Blaj pe 30 aprilie s-a luat fără încuviințarea sa. Comitele Bánffy îi mai aducea la cunoștință lui Teleki informația unui alt jude nobiliar, Jáblontzay József, potrivit căreia un elev din Cetea, sosit în vacanță, le-a adresat sătenilor îndemnul de a fi prezenți la adunarea de la Blaj din prima duminică de după Paști⁷.

O altă informație despre contribuția tineretului studios la popularizarea apelului mobilizator cuprins în proclamația lui Pumnu se referă la comuna Măgoaja din comitatul Solnocul Interior. Pe baza acestei proclamații, primită de unul din cei doi preoți din Măgoaja de la un teolog, locuitorii și-au trimis un delegat la Blaj, după cum reiese din raportul solgăbirăului plășii Chiuești, Mosa Ferenc, prezentat la 27 aprilie prim judeului nobiliar, loctiitorul comitelui suprem. Două zile mai târziu, doi comisari comitatensi, Mihály Dániel și Boér György l-au supus pe teologul Ioan Popovici din Suciul de Jos unui interogatoriu, după ce în prealabil a fost arestat la Dej de către solgăbirăul Pataki Dániel. La interogatoriu teologul a recunoscut că și-a procurat proclamația la Blaj în preajma plecării în vacanță, la fel ca și colegii lui. A recunoscut, de asemenea, că autorul proclamației era profesorul Aron Pumnu. La două zile după ce a avut loc prima Adunare de la Blaj, judele nobiliar Pataki îi relatează loctiitorului comitelui suprem că l-a arestat pe fiul preotului din Suciul de Jos, la Dej, cu ocazia unei zile de târg, după ce a aflat că a remis proclamația celor doi preoți din Măgoaja. După unele ezitări, tânărul i-a mărturisit că astfel de proclamații s-au găsit cu sutele în sălile seminarului teologic de la Blaj. Solgăbirăul pune pe seama influenței proclamației atât răzvrătirea iobagilor din Băița și împrejurimi, cât și entuziasmul plecării la Blaj. Cu toate acestea, l-a eliberat pe teolog din arest, ținând seama de sinceritatea depoziției sale, precum și de faptul că manifeste au adus și fiii protopopului greco-catolic Simion Orian din Ocna Dejului. Protopopul a popularizat proclamația cu ocazia unei întruniri ce a avut loc la Maia, la care au participat atât preoți cât și țărani. La 9 mai, Mosa József, loctiitorul comitelui suprem în comitatul Solnocul Interior, a revenit cu un raport mai detaliat asupra măsurilor pe care le-a luat până la 27 aprilie în legătură cu interzicerea plecării la Blaj pe duminica Tomii.

⁷ Documente II, p. 118-119.

În raport informa mai întâi Guberniul că i-a convocat la Dej pe toți protopopii din comitat. Au răspuns invitației șapte din ei, doar unul (ortodox) lipsind. Le-a citit ordinul gubernial interdicțional și i-a atenționat că erau responsabili pentru eventualele încălcări ale acestuia. I-a chestionat și referitor la manifestul “Frați români”. Cu toții au afirmat că n-au primit decât circulara episcopului Lemeni privind interzicerea adunării din 30 aprilie și aprobarea consfăturii din 15 mai. Printre cei șapte protopopi s-a aflat și Simion Orian din Ocna Dejului. După ce i-a arătat nota informativă a judeului nobiliar Méhesi a recunoscut că unul din fiii săi a adus proclamația convocatoare a lui Pumnu și pe baza ei a îndemnat preoții subordonați să sprijine alegerea delegaților. Însă l-a revocat imediat ce a primit circulara episcopală blăjană. Totuși din nota informativă a solgăbirăului Méhesi rezultă că satele plășii Bobâlna și-au ales deja delegații și nu voiau să renunțe la intenția de a fi reprezentate pe 30 aprilie la Blaj⁸.

Documentele semnaleză răspândirea proclamației convocatoare și în comitatele Solnocul de Mijloc, Crasna și Dăbâca, învecinate cu Solnocul Interior. O astfel de semnalare pentru comitatul Solnocul de Mijloc conține epistola pe care viitorul primar al Zalăului, Kiss Károly, i-a adresat-o la 20 aprilie, protectorului său, baronul Wesselényi Miklós. Pentru a preveni plecările la Blaj l-a invitat la el pe protopopul din Popeni, însă acesta l-a asigurat că invitații s-au primit numai pentru consfătuirea aprobată oficial la data de 15 mai. La rândul său, primjudele nobiliar al comitatului Crasna Bocsáneci Márton înștiința Guberniul nobiliar de la Cluj, la 28 aprilie, că l-a abordat pe vicarul Al. Sterca Șuluțiu de la Șimleu. Acesta i-a garantat că nici el, nici protopopii subordonați nu vor merge la Blaj în duminica Tomii de după Paști. La fel i-au declarat protopopul Ioan Cherestelchi din Criștelec și Ioan Lobonț din Giurtelecu Șimleului⁹.

Ceea ce a alarmat autoritățile nobiliare s-a datorat faptului că proclamația lui Pumnu și celelalte manifeste propagau ideea posibilității grăbirii desființării iobăgiei prin participarea la Adunarea de la Blaj. O atare idee se desprinde din nota informativă a solgăbirăului Méhesi József trimisă, la 20 aprilie, locțiitorului comitelui suprem al comitatului Solnocul Interior. Judele nobiliar îl învinuia pe preotul Artemon Mânzat din Cremenea că în ziua precedentă a vizitat mai multe sate învecinate. În fiecare sat a adunat oamenii și i-a sfătuit ca în duminica de după Paști să-și trimită câte doi delegați la Blaj, la episcop, fiindcă acolo vor primi urbaniul, adică deslegarea de obligațiile iobăgești. De aceea sugera să se intervină la protopopul din Ocna Dejului pentru a-l obliga pe preotul Mânzat să se deplaseze în satele pe care le-a vizitat și să anunțe ordinul gubernial din 17 aprilie referitor la interzicerea adunării din duminica Tomii¹⁰.

⁸ Documente II, p. 364-365 și 422-424; Documente III, p. 116-118 și 376-379.

⁹ Documente II, p. 200-202 și 392-293.

¹⁰ Documente II, p. 182.

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

Cert este că, paralel cu semnalarea de către autoritățile nobiliare a preoților ce îndemneau colectivitățile sătești să-și trimită delegații la Blaj, în a doua jumătate a lunii aprilie se vor înmulți informațiile documentare despre încetarea prestării robotelor de către iobagi în toate comitatele Transilvaniei. Desigur, la înmulțirea refuzurilor slujbelor iobăgești au contribuit și proclamațiile și manifestele. Amplificarea lor s-a produs însă într-o măsură mult mai însemnată sub influența știrilor despre desființarea prestațiilor urbariale în Ungaria, Banat, Crișana și Maramureș. Influența s-a manifestat mai întâi în comitatele Zarand, Crasna, Solnocul de Mijloc și în districtul Chioar din vecinătatea acestora. Dar, după ce s-a aflat că odată cu anexarea la Ungaria legislația de acolo se va extinde și asupra lor, acțiunile opoziționiste contra robotelor se vor diminua în tot Partiumul nord-estic. În schimb vor lua rând pe rând amploare în comitatele Dăbâca, Solnocul Interior și Hunedoara situate la granița cu Partiumul nord-estic și apoi în celelalte jurisdicții ale Principatului Transilvaniei. În comitatul Dăbâca, de exemplu, au încetat să mai efectueze zilele de muncă gratuite, din 16 aprilie, iobagii satelor domeniului Dragu care aparțineau baronului Wesselényi Ferenc. Refuzul robotelor rezultă din plângerea pe care i-a înaintat-o, la 19 aprilie, guvernatorului Teleki, însuși stăpânul iobagilor. El îl acuza pe preotul din Voievodeni că i-a instigat oamenii la nesupunere.

Guvernatorul s-a dovedit receptiv la reclamația baronului. În aceeași zi a intervenit la episcopul Lemeni pentru a-i pretinde să trimită la Voievodeni persoane imparțiale care să-l supună pe preot unei anchete severe. Episcopul i-a răspuns guvernatorului, la 21 aprilie, aducându-i la cunoștință că i-a numit ca anchetatori pe protopopul Pantelei Popovici din Icold și pe vicarul protopopesc Gheorghe Thecar din Marca. Contele Teleki nu s-a rezumat doar la a interveni la episcopul Lemeni, ci l-a trimis la Dragu pe funcționarul gubernial Szabó József cu împuternicirea de a impune iobagilor reluarea robotelor. Pentru a-și îndeplini misiunea i s-au pus la dispoziție 60 de soldați. Cu același scop guvernatorul a indicat dregătoriei comitatului Dăbâca să detașeze un funcționar la Dragu pentru a colabora cu comisarul gubernial la lămurirea iobagilor că era în interesul lor să aștepte hotărârile apropiatei Diete în problema urbarială.

La 30 aprilie comisarul gubernial Szabó József i-a expediat guvernatorului un prim raport, în care afirma, între altele: "Sunt convins că preotul greco-catolic din Voievodeni este cel mai mare instigator". Totuși n-a procedat la arestarea lui, deoarece aștepta rezultatele investigației celor doi anchetatori desemnați de episcopul Lemeni.

Cu o zi înainte, la 29 aprilie, sătenii din Dragu au prezentat Guberniului o petiție, prin care-i cereau retragerea soldaților din comună, motivând că asigurarea lor cu hrană și cazarea era împovărătoare. În procesul verbal întocmit cu ocazia discutării petiției în ședința gubernială se preciza că satisfacerea doleanței lor depindea de reluarea slujbelor iobăgești. Procesul verbal

conținea însă și următoarea formulare: “Guberniul constată nemijlocit că iobagii sunt îndemnați mai ales de preoții greco-catolici la încetarea imediată a robotelor”. Totodată se lăsa să se înțeleagă că, datorită influenței preoților, sătenii n-au mai așteptat adoptarea legii promise privind desființarea relațiilor urbariale, ci s-au încăpățânat să nu-și mai îndeplinească zilele de muncă cu care erau datori stăpânului lor. Informându-l pe comisarul Szabó despre decizia Guberniului, contele Teleki îl atenționa că iobagul Ioan Prici, prezentatorul petiției, l-a nominalizat pe preotul comunei Ilie Ghete ca principal vinovat al refuzului consătenilor lui de a-și mai sluji stăpânul.

Problema înfrângerii opoziției contra robotelor a iobagilor din satele domeniului Dragu va preocupa Guberniul și autoritatea nobiliară comitatensă și o bună parte din luna mai. La 4 mai, comisarul Szabó József va raporta Guberniului că protopopii numiți de Lemeni pentru anchetarea preotului din Voievodeni i-au declarat că nu vor începe investigația decât după 15 mai, deoarece erau invitați de episcop să participe la consfătuirea programată în această zi. Era evident că cei doi protopopi se eschivau să efectueze investigarea parohului învinuit. Indignat, Szabó afirma că “în regiune tot răul vine de la preoții români”. În acest sens îi menționa pe parohii din Dragu, Fizeș și Cristorel, alături de cel din Voievodeni. Despre preotul din Fizeș fusese informat în ziua precedentă de către nemeșul Durus József din Elciu că dispunea de un manifest cu conținut instigator. Referitor la parohul Paul Prunduș din Cristorel relata că avea doi fii, Ioan și Alexandru, care, venind în vacanță de la Cluj, unde studiau, au adus cu ei manifeste. Exemplare al acestor manifeste le-ar fi valorificat cu câte 8 florini. Lor le imputa refuzul slujbelor iobăgești la Sâncraiu Almașului din comitatul Cluj.

Raportul comisarului Szabó József a fost dezbătut în ședința Guberniului din aceeași zi de 4 mai. Procesul verbal întocmit cu această ocazie dovedește că Guberniul a decis să renunțe la colaborarea celor doi protopopi desemnați de episcopul Lemeni. Anchetarea preotului din Voievodeni urma astfel să revină numai comisarului gubernial.

Hotărârea Guberniului i-a fost adusă imediat la cunoștință episcopului de la Blaj. În răspunsul său, Lemeni exprima încă o dată regretul că elevii și teologii plecați în vacanță au dus cu ei și au răspândit proclamația convocatoare fără știrea și aprobarea lui. Folosea totuși prilejul pentru a-și apăra preoții, susținând că, după ce i-au primit circulara cu ordinul interdicțional al Guberniului, n-au mai sprijinit plecarea delegaților la Blaj pe 30 aprilie. În acest fel a procedat și protopopul Simion Orian din Ocna Dejului.

La 5 mai, Guberniul a discutat decizia comisarului Szabó József de a-i aresta și trimite sub escortă militară la închisoarea comitatensă de la Bonțida pe principalii vinovați ai instigării iobagilor de pe domeniul Dragu la încetarea robotelor. În rândurile arestaților îi menționa pe paraclisierul Gavrilă Mitre, studentul teolog Teodor Pop și cinci săteni, între care și adjunctul

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

primarului din Voievodeni. Arestările n-au contribuit însă la reluarea slujbelor iobăgești nici la Dragu, nici la Voievodeni, Așchileu Mic, Cristorel sau Zimboru.

Ancheta propriu-zisă de la Dragu a demarat la 8 mai. Cu această ocazie au fost interogați 16 martori. Primii opt erau iobagi ai baronului Wesselényi Ferenc din Dragu. Ceilalți au fost aduși din satele învecinate Călacea, Sânpetru, Bălan și Var. Din depozițiile martorilor se poate reconstitui evoluția evenimentelor care au determinat refuzul slujbelor iobăgești. Începutul a fost marcat de venirea în vacanță a fratelui preotului din Dragu, student la Cluj, care a a dus cu el un manifest. Sătenii au aflat de el și i-au cerut parohului să li-l citească. Inițial preotul a refuzat, motivând că nu el a primit manifestul, ci l-a adus fratele său. S-a întâmplat însă că a venit la Dragu preotul Vasile Muntean din Voievodeni pentru a o boteza fetița nou născută a parohului Ilie Ghețe. Cu ocazia botezului, preotul din Voievodeni a discutat cu colegul său despre manifest. La cererea lui, parohul din Dragu i l-a dat să-l citească. După ce l-a citit l-a întrebat dacă l-a făcut cunoscut enoriașilor lui. La răspunsul negativ al lui Ilie Ghețe, Vasile Muntean l-a rugat să i-l împrumute pentru a-l prezenta locuitorilor din Voievodeni. Primindu-l, în drum spre casă, la marginea localității Dragu, s-a întâlnit cu doi săteni cărora le-a vorbit despre manifest, iar aceștia și-au informat consătenii despre el. Drept urmare, a doua zi locuitorii din Dragu au trimis un delegat la parohul din Voievodeni pentru a li-l restitui. Întorcându-se cu manifestul, sătenii i-au cerut din nou preotului lor să li-l citească. Parohul a refuzat și de această dată, însă fratele lui a acceptat să li-l facă acum cunoscut. Două, trei zile mai târziu li l-a citit și preotul, fără a-l explica și comenta. Din acel moment iobagii din Dragu au încetat să mai îndeplinească zilele de muncă. O delegație s-a dus la curtea stăpânului lor pentru a anunța hotărârea luată. Exemplul celor din Dragu va fi urmat și de semenii lor din celelalte sate ale domeniului. Aproape toți interogații din Dragu le-au reproșat celor doi preoți că nu le-au explicat conținutul manifestului. De aceea îi considerau pe amândoi vinovați că au ajuns să fie supuși execuției militare, chiar dacă preotul din Voievodeni s-a reîntors peste câteva zile la Dragu și i-a avertizat că nu procedează bine, fiindcă ar trebui să aștepte desființarea prestațiilor urbariale pe cale legală.

O noutate apare în depoziția martorului Iuon Căprar din Călacea. Noutatea constă în relatarea acestuia despre convocarea din Joia mare, de dinainte de Paști, de către solgăbirău a delegaților satelor plășii sale la reședința din Cristorel. Delegații din Voievodeni au fost însoțiți de preotul lor. Judele nobiliar le-a adresat celor prezenți îndemnul de a nu da crezare zvonurilor și de a respecta ordinea legală. După terminarea cuvântării, solgăbirăul s-a retras în reședința plășii, urmat de parohul din Voievodeni. Acesta a revenit și și-a îndemnat proprii enoriași să-i declare judelei nobiliar că nu vor mai sluji nici dacă li “se va tăia capul”. Dacă totuși li se va

pretinde să presteze zilele de muncă restante, să susțină că le vor răscumpăra cu bani. Tot interogatul din Călacea a amintit că, nu cu mult înainte de Paști, preotul din Voievodeni i-a încurajat pe doi jeleri alodiali care l-au consultat, să nu părăsească sesiile avute în folosință și casele în care locuiau, așa cum le-a pretins stăpânul lor. Același martor Iuon Căprar a dezvăluit că preotul din Trestia i-a sfătuit pe cei trimiși la Cristorel să-și încredințeze cauza parohului din Voievodeni, fiindcă el va lua cuvântul în numele lor.

Un alt martor, Vasilică Moldovan din Bălan, a adăugat că la întrunirea de la Cristorel din 21 aprilie, după ce delegații din Voievodeni i-au declarat solgăbiraului hotărârea lor de a nu mai îndeplini robotele, acesta i-a admonestat. Atunci a intervenit preotul care i-a adresat judeului nobiliar cuvintele: “lasă-i domnul meu; nu-i sili; destul i-ai silit până acum; dacă totuși vor trebui să achite cândva prestația urbarială, o vor plăti cu bani”.

Ancheta s-a încheiat la 12 mai cu confruntarea celor doi preoți. Vasile Muntean din Voievodeni a negat cele spuse de martori despre el, însă Ilie Ghețe din Dragu a recunoscut că le-a citit enoriașilor manifestul cu programul românesc, fără a-i lămuri că nu era semnat și n-avea aprobare oficială. Consecința sincerității parohului Ilie Ghețe a fost arestarea lui la sfârșitul investigației. Arestarea se poate deduce din cererea socrului său, preotul greco-catolic Cosma Popovici din Ruginoasa, adresată Guberniului, la aceeași dată de 12 mai, pentru a fi eliberat din detenție pe cauțiune.

La 18 mai, comisarul Szabó József înainta Guberniului forma definitivă a investigației celor doi preoți. În raport concluziona că amândoi erau vinovați de cele întâmplate pe domeniul Dragu. Pe baza acestei concluzii propunea punerea preotului din Voievodeni sub acuzare și arestarea lui ca și a celui din Dragu. În ziua următoare, guvernatorul Teleki confirma primirea raportului privind forma definitivă a anchetei. Își însoțea confirmarea cu propunerea ca preotul din Dragu să fie eliberat pe cauțiune, dacă a fost sincer în declarațiile lui. Propunerea o aducea la cunoștință nu numai comisarului Szabó, ci și comitelui suprem al comitatului Cluj, precum și primarului orașului Cluj. La punerea sub acuzare a preotului Vasile Muntean nu făcea însă nici o referire. Acesta, prin martorii pe care i-a adus în apărarea sa și prin modul inteligent cum a reușit să se disculpe și să contracareze acuzele ce i se aduceau, a izbutit să evite arestarea până la sfârșitul lunii mai. Așadar, ancheta desfășurată la Dragu între prima și a doua Adunare de la Blaj demonstrează că, prin influența celor doi preoți, iobagii de pe domeniul baronului Wesselényi au încetat să mai îndeplinească zile de muncă gratuită în preajma sărbătorilor de Paști care, în 1848,

CONTRIBUȚIA PREGĂTORILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

au avut loc în 23-25 aprilie. Opoziția îndârjită a țăranilor aserviți de pe acest domeniu n-a putut fi înfrântă decât după prima Adunare Națională de la Blaj, spre mijlocul lunii mai.¹¹

Situații similare se semnalează documentar nu numai în comitatele Solnocul Interior și Dăbâca, ci și în celelalte jurisdicții ardelen. Până la 30 aprilie, autoritățile nobiliare au depus eforturi pentru a înăbuși acțiunile țăranilor aserviți ce vizau emanciparea de împovărătoarele slujbe iobăgești prin forțe proprii, paralel cu măsurile luate în vederea împiedicării primei Adunări cu caracter național. De pildă, în comitatul Cluj, Miskoltzi Samuel, arendașul moșiei consilierului gubernial Leszai Lajos de la Nădășelu, își informa stăpânul la 8 mai că oamenii săi au încetat să mai lucreze încă de dinainte de Paști. Sesizat, judele nobiliar al plășii Nădășelu a încercat să-i aducă la ascultare în mod pașnic, însă fără rezultat. Mai mult, sătenii au ținut o consfătuire și au hotărât ca aceia dintre ei care ar înclina să presteze robotele să fie pedepsiți, indiferent că era vorba de zile restante sau datorate în contul unor împrumuturi bănești contractate de la stăpânul lor. Circula zvonul că locuitorii din Nădășelu ar fi fost influențați în adoptarea hotărârii lor de un manifest primit de la preotul din comuna învecinată Popești. Consilierul Leszai i-a făcut cunoscută sesizarea arendașului său comitelui suprem al comitatului Cluj, Matskási Pál. El îl atenționa pe comite că iobagii săi din Nădășelu își motivau refuzul cu argumentul că nici în alte localități învecinate nu se mai îndeplinea munca iobăgească. Amintea, de asemenea, de hotărârea comunității de a-i pedepsi pe cei ce ar înclina s-o efectueze cu o amendă de 3 florini pentru fiecare zi lucrată, banii urmând să revină casieriei comunale. În aceeași zi, comitele suprem Matskási a adus la cunoștința guvernatorului Teleki reclamația consilierului gubernial Leszai.¹²

La 20 aprilie, solgăbirăul plășii Biia îl înștiința pe comitele suprem al comitatului Târnava, groful Haller Ignác, că i-a respectat dispoziția privind popularizarea ordinului gubernial referitor la interzicerea participării la adunarea din prima duminică de după Paști. Cu acest scop a vizitat satele plășii sale: Căpâlna de Jos, Feisa, Jidvei, Nicoleni, Sântămăria, Valea Sasului și Veseuș. A găsit populația agitată la Căpâlna de Jos și Feisa. La Feisa, de exemplu, l-au întâmpinat peste 50 de oameni în fața casei parohiale. S-a străduit să le explice cât mai pe înțelesul lor ordinul gubernial interdicțional. Cu toate acestea, n-a izbutit să-i convingă să renunțe la intenția lor de a merge la Blaj în duminica Tomii. Dimpotrivă, i-au repetat de mai

¹¹ Documente II, p. 141-143, 177-178, 207, 408-409, 420-422; Documente III, p. 14-17, 54-56, 86-89, 95-96, 137, 163-166, 172-174, 202-206, 328-346, 462-463, 477-478; Documente IV, București, 1988, p. 195-196, 216-218 și 305-306

¹² Documente III, p. 326-327 și 355-356

multe ori că: “Noi, de ni-ar frige, de ni-ar fierbe, di-am ști că ni-am potopi cu toții acolo, tot om mere pe ziua pusă la Blaj cu satu”.

Despre declarația locuitorilor din Feisa și Căpâlna de Jos, comitele suprem Haller Ignác îl informa pe guvernatorul Teleki. El aprecia că din cele două sate era posibil să participe la adunarea din 30 aprilie circa 100 de oameni. Totodată arăta că ordinul interdicțional a sosit în comitatul Târnava aproape concomitent cu răspândirea proclamației convocatoare a lui Pumnul de către teologii veniți în vacanță. Spera totuși că spiritele se vor liniști, după ce se va anunța aprobarea consfătuirii din 15 mai. Preoții l-au asigurat că vor reuși să tempereze zelul enoriașilor lor, însă considera credibile doar promisiunea celor ortodocși, nu și a celor greco-catolici. În altă ordine de idei, comitele Haller amintea de un raport al judeului nobiliar al plășii Nadeșu Săsesc, Wass Zsigmond, care semnala înclinația unor țărani aserviți de a nu mai efectua slujbele urbariale. Tot la Nadeșu Săsesc semnala activitatea unor “instigatori” care îndemneau locuitorii să-l alunge pe preot după sărbători, dacă nu le va citi decretul imperial de eliberare din iobăgie, ce ar fi ascuns în biserică.¹³

La 27 aprilie, noul comite suprem al comitatului Alba de Sus, contele Kálnoki Dénes, îi furniza guvernatorului informația că a treia zi de Paști preotul greco-catolic Ioachim Aron a citit un manifest enoriașilor săi din Buia, pe care l-a trimis apoi și în satele învecinate. Interpretându-l în mod eronat, i-a declarat pe iobagi eliberați de toate îndatoririle lor față de stăpâni. A intervenit personal și în câteva localități a izbuti să-i aducă pe săteni la ascultare prin mijloace pașnice. Cei din Buia și Veseud i-au declarat însă că nu vor mai presta slujbele iobăgești, iar pe aceia care ar îndrăzni să încalce voința colectivă îi vor snopi în bătai. Comitele își baza informația pe un raport al solgăbirăului plășii. Potrivit raportului, preotul se făcea vinovat și pentru că a refuzat să se prezinte la reședința plășii spre a se justifica. De aceea, comitele suprem îi propunea guvernatorului să intervină la episcopul Lemeni pentru a-l chema la Blaj, iar acolo să fie arestat. Propunea, de asemenea, supunerea la o anchetă a concepistului Ioan Popovici de la Tezaurariat, el făcându-se vinovat de a-i fi trimis manifestul preotului din Buia.

Două zile mai târziu, comitele Kálnoki îi vestea guvernatorului că a ajuns cu o jumătate de companie de soldați la Buia, ceea ce echivala cu recurgerea la execuția militară. La Buia a convocat delegații din 11 sate învecinate. A încercat să apeleze mai întâi la metoda pașnică a convingerii celor prezenți să accepte reluarea de bunăvoie a obligațiilor urbariale. Încercarea a fost zadarnică, deoarece cu toții au declarat că nu vor mai îndeplini muncile iobăgești până nu va veni poruncă de la împărat “orice se va întâmpla”. Întrucât refuzul robotelor putea fi urmat de încercări de ocupare a unor pământuri alodiale, comitele propunea staționarea la Buia și Boarta a

¹³ Documente II, p. 184-186 și 361-364; V. Cherestiesiu, *op. cit.*, p. 306-307

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

unui escadron de cavalerie, pe care l-a și solicitat comandantului suprem al armatei. Totodată îi cerea guvernatorului să-i permită să-l aresteze pe parohul din Buia și să-l trimită sub escortă la temnița comitatensă de la Metiș.

La această solicitare, guvernatorul Teleki i-a comunicat comitelui că s-a adresat episcopului Lemeni pentru a-l trage la răspundere pe preotul Ioachim Aron, iar vicepreședintelui Tezaurariatului să întreprindă măsuri în vederea anchetării concepistului Ioan Popovici. Referirea la concepistul Popovici relevă că preotul din Buia a citit enoriașilor săi manifestul "Frați români" și pe baza lui i-a dezlegat de slujba urbarială. La 1 mai, comitele Kálnoki a intervenit iarăși la guvernator pentru a se lăuda că a reușit până la urmă să pacifice cele 11 sate. Episcopul blăjan a răspuns în 2 mai la solicitarea guvernatorului, furnizându-i informația pe care i-a dat-o preotul din Hășag cu ocazia prezenței lui la Blaj. Acesta i-a relatat că parohul din Buia a fost obligat de săteni să le citească manifestul, după care i-a atenționat că nu era iscălit și deci nu putea fi considerat act oficial. Totuși, la 5 mai preotul Ioachim Aron va fi anchetat de asesorii nobiliari onorifici Márillai Lajos și Gencsy Alajos. Interogatul le-a mărturisit că a primit manifestul prin poștă, împreună cu ziarul la care era abonat. A recunoscut la fel că l-a citit în biserică a treia zi de Paști și apoi l-a trimis și în satele învecinate¹⁴.

Dintr-o scrisoare trimisă de canonicul Cipariu lui Barițiu la 28 aprilie rezultă că baronul Bánffy Miklós, i-a convocat la Aiud pe toți protopopii uniți și neuniți din comitatul Alba de Jos și le-a poruncit ca pe 30 aprilie să nu plece nimeni la Blaj. Comitele Bánffy va trebui să se deplaseze însă el la Blaj în această zi, conform ordinului guvernatorului Teleki pentru a supraveghea adunarea, despre care Guvernul a primit informații din partea comitetului permanent pentru păstrarea ordinii al comitatului Alba de Jos la 26 aprilie. Comitetul avertiza că Adunarea se va ține în pofida ordinului gubernial interdicțional și al circularelor celor două episcopate române. De aceea propunea să se delege un comisar gubernial care să fie prezent la Blaj în 30 aprilie, ceea ce guvernatorul va îndeplini prin desemnarea menționatului comite suprem Bánffy Miklós. Referitor la desfășurarea primei Adunări Naționale, Guvernul și guvernatorul vor primi relatări ample de la episcopul Lemeni, din partea baronului Bánffy și a subalternilor lui, precum și de la comitele suprem al comitatului Târnava. La 6 mai, guvernatorul Teleki îi confirma episcopului Lemeni că i-a primit informarea confidențială despre Adunarea de la duminica Tomii. Cu aceeași ocazie îl anunța că s-au întreprins măsuri, pentru ca la consfătuirea din 15 mai să nu participe cei ce nu vor fi invitați¹⁵.

¹⁴ Documente II, p. 359-360 și 424-426; Documente III, p. 1-3, 51-52, 70-72, 103-104, 106-115 și 221-223.

¹⁵ Documente III, p. 62-70, 72-74, 104-105 și 240-241.

În intervalul dintre prima și a doua Adunare de la Blaj autoritățile nobiliare au continuat să solicite intervenția episcopilor și a vicarilor episcopali români pentru a-i neutraliza pe preoții care se identificau cu năzuințele țăranilor aserviți, încurajându-i atât în refuzarea slujbelor iobăgești, cât și în alegerea delegaților ce urmau să-i reprezinte la proclamarea “slobozeniei” în 15 mai. O astfel de intervenție a făcut Guvernul la cei doi episcopi români în 2 mai. Episcopului Șaguna i-a pretins să-l tragă la răspundere și să-l pedepsească pe preotul Ioan Popovici din Vătava, fiindcă prin activitatea lui agitatorică “plină de îndrăzneală” periclita “liniștea și securitatea publică”. Adresa către episcopul Lemeni începea astfel: “Guvernul regesc suprem a constatat cu regret, pe baza mai multor rapoarte oficiale, că satele iobăgești sunt instigate mai ales de preoții greco-catolici la refuzarea “imediată a prestațiilor urbariale”. Drept urmare, comunitățile din foarte multe localități n-au mai așteptat legile pe care le va adopta apropiata Dietă, ci au încetat de fapt să mai efectueze muncile datorate stăpânilor lor. De aceea, Guvernul îi recomandă episcopului să întreprindă măsuri pentru ca preoții eparhiei sale să pună capăt activității lor “instigatoare”.

Recomandarea guvernatorului va fi adusă la cunoștința protopopilor de către episcopul Lemeni printr-o circulară din 8 mai. Prin această circulară sfătuia ca “fiecare preot să se considere obligat de a lămuri poporul să îndeplinească toate slujbele și îndatoririle iobăgești”, până ce Dieta se va întruni la sfârșitul lunii mai și va decide sistarea lor. În caz contrar îi pune în gardă pe parohi că vor fi supuși prevederilor din *Aprobate și Compilate*, iar enoriașii lor vor suporta execuția militară ca și locuitorii din Dragu. Episcopul va profita de ocazie și, prin intermediul circularei, va reînnoi invitația adresată protopopilor la 21 aprilie de a participa la consfătuirea din 15 mai, însoțiți de câte doi cunoscători ai legilor în uz. De altfel, tot la 8 mai, Guvernul îi va informa încă odată pe cei doi episcopi români, precum și pe dregătorii comitatensi și scăunali, că a aprobat numai o consfătuire a protopopilor și a unor intelectuali care urma să aibă loc peste o săptămână la Blaj¹⁶.

Intervențiile repetate lae Guvernului la episcopi s-au datorat semnării de către dregătorii locali a unor noi cazuri de preoți care continuau să sprijine, pe de o parte rezistența iobagilor contra prelungirii muncilor servile, iar pe de altă parte să încurajeze desemnarea delegaților satelor pentru a doua Adunare de la Blaj. Ambele categorii de învinuiri la adresa preoților sunt atestate documentar în toate comitatele. În comitatul Hunedoara, de exemplu, baronul Bornemisza Ignác, proprietarul domeniului Ilia a înaintat la 3 mai o plângere contra iobagilor săi din Bretea Mureșeană și Ulieș, pe care-i acuza că refuzau să-i mai presteze zilele de robotă, și de asemenea fiindcă plănuiau să-și împartă pământurile alodiale. Despre cei din Ulieș

¹⁶ Documente III, p. 93-94, 313-314 și 318-320.

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

menționa că-și motivau refuzul cu argumentul că au fost dezlegați de slujbele iobăgești de către preotul lor¹⁷.

În comitatul Cluj o atestare asemănătoare oferă o înștiințare a Guberniului din 5 mai destinată comitelui suprem Matskási, comisarului gubernial Szabá József și episcopului greco-catolic Lemeni de la Blaj. Comisarului îi confirma primirea a două note informative din care una se referea la “inducerea în eroare” a populației agitate de către preotul Grațian Pop din Sâncraiu Almașului. Activitatea lui de “instigator” părea să rezulte din corespondența confiscată a avocatului Francisc Florian Micaș, arestat la Cluj și anchetat de comisari guberniali. Cealaltă notă informativă conținea acuza adusă menționaților fii ai preotului Paul Prunduș din Cristorel că au vândut “programul românesc” cu câte 8 florini. Întrucât studiau la Cluj, s-a încredințat anchetarea lor comitelui suprem Matskási Pál. Acestuia i se aduceau la cunoștință și învinuirile formulate contra preotului Grațian Pop. Episcopului Lemeni i se recomanda să-i admonesteze pentru activitatea lor “instigatoare” pe preoții satelor Voievodeni, Dragu și Fizeș situate în comitatul Dăbâca, precum și pe cei din comunele Bercea, Cristorel și Sâncrâiu Almașului care aparțineau comitatului Cluj.

Referitor la preotul din Bercea, guvernatorul Teleki i-a expediat comitelui suprem Matskási, tot în 5 mai, un raport primit în ziua precedentă de Guberniu din partea comitetului permanent pentru asigurarea securității publice din comitatul Cluj. Raportul preciza clar că preotul a provocat, prin activitatea lui “instigatoare”, refuzul prestațiilor urbariale de către iobagii din Bercea, iar exemplul acestora a fost urmat de semenii lor din Mierța, Sutoru și Zimbor. De aceea îi indica să-l convoace la Cluj, prin intermediul protopopului, pentru a fi interogat de comisia gubernială care-l ancheta pe avocatul Francisc Florian Micaș. La 10 mai, comitele Matskási și viconotarul Kabos Miklós semnau o notă informativă adresată Guberniului, prin care-l anunțau că preotul greco-catolic Ștefan Dumitru din Bercea a fost arestat pentru “instigarea” locuitorilor la răzvrătirea contra robotelor și supus interogatoriului de către comisia ce-l ancheta pe Micaș.

Pe baza raportului comisiei anchetatoare, patru zile mai târziu, Guberniul anunța dregătoria comitatului Cluj și pe episcopul Lemeni că preotul Ștefan Dumitru și-a recunoscut vina de a fi adresat enoriașilor lui din Bercea îndemnul de a nu mai îndeplini slujba urbarială. A recunoscut, de asemenea, că exemplul celor din Bercea a fost urmat de semenii lor din satele învecinate Mierța, Sutoru și Zimbor. Întrucât detenția dura din 10 mai, propunea, eliberarea lui cu avertismentul că, dacă și-ar relua activitatea “instigatoare”, va fi supus unor pedepse mult mai

¹⁷ Documente III, p. 156-157.

grele. Justificarea eliberării era motivată de disponibilitatea parohului de a colabora cu comisia de anchetă și de a-și recunoaște fapta săvârșită¹⁸.

Localitățile menționate de autoritățile nobiliare în legătură cu rolul preoților în adoptarea de către iobagi a hotărârii de a nu mai îndeplini zilele de muncă gratuită se aflau pe Valea Almașului. O dare de seamă din 9 mai, semnată de protopopul greco-catolic din Cluj, Ioan Fechete Negruțiu, și de concepistul gubernial Makoldi Sámuel, înaintată Guberniului, relevă o înmulțire a cazurilor de încetare a slujbelor iobăgești. Din darea de seamă rezultă că cei doi semnatari fuseseră împuterniciți de Guberniu să convingă comunitățile sătești să înceteze acțiunile de contestare a prestațiilor urbariale din propria lor inițiativă. Pe baza împuternicirii guberniale și-au început activitatea la 7 mai în Sâncraiu Almașului. Cu ajutorul preoților locali s-au străduit să-i determine pe săteni să renunțe la refuzul lor de a mai îndeplini robotele. Strădania s-a dovedit zadarnică, deoarece iobagii le-au declarat că rămâneau supuși fideli ai împăratului, însă, întrucât în Ungaria semenii lor au fost scutiți de obligația muncilor gratuite, nici ei nu-i vor mai sluji pe domnii lor “chiar dacă vor pieri cu toții”. În acest sens au depus un jurământ și-l vor respecta “orice s-ar întâmpla”. Răzvrățiții n-au renunțat la împotrivirea lor nici la amenințarea cuprinsă în avertismentul comisarului gubernial Szabó József că va veni la Sâncrai cu 100 de husari, după ce-i va pacifica pe cei din Dragu. Mai mult, au declarat că, dacă vor fi aduși soldați în satul lor, nu-i vor aproviziona cu alimente.

Semnatarii dării de seamă au relatat în continuare că de la Sâncraiu s-au deplasat rând pe rând la Berindu, Popești, Mihăiești, Sânpaul, Zimboru și în celelalte sate de pe Valea Almașului până la marginea Sălajului. Peste tot au constatat generalizarea refuzului slujbelor iobăgești.

Alarmat, Guberniul a dezbătut în 9 mai darea de seamă și în aceeași zi a hotărât să-l numească pe groful Karacsay Sándor comisar gubernial cu misiunea de a aduce la ascultare satele de pe Valea Almașului prin execuții militare. Pentru a-și putea îndeplini misiunea, contelui Karacsay i s-a pus la dispoziție un detașament de soldați de către generalul Gallbrunn, comandantul garnizoanei din Cluj. Din raportul prezentat Guberniului de către comisarul Karacsay se poate deduce că între 11-14 mai a impus iobagilor de pe Valea Almașului reluarea robotelor, recurgând la maltratări și la arestarea celor considerați conducători ai rezistenței contra prestațiilor urbariale¹⁹.

În ceea ce privește implicarea preoților în desemnarea delegaților satelor la a doua Adunare de la Blaj și intervenția dregătorilor locali pentru a anihila astfel de inițiative, documentele oferă informații pentru mai multe localități din comitatul Cluj. Astfel, un document din 6 mai conține o sesizare făcută vicecomitelui acestui comitat de către baronul Kornis László

¹⁸ Documente III, p. 203-206 și 399-400; Documente IV, p. 89-91.

¹⁹ Documente III, p. 359-362, 371-373 și 397-398; Documente IV, p. 460-461.

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

referitoare la alegerea de către locuitorii din Suatu de Sus a trei candidați, din care doi urmau să-i reprezinte la Adunarea națională din 15 mai. Aflând de alegere, vicecomitele Inczedi Zigmund i-a pretins judeului primar Teodor Crișan să-l informeze dacă delegații respectivi au primit invitații de a merge la Blaj. Primarul i-a răspuns în aceeași zi că, la inițiativa preotului greco-catolic, paraclisierul Gheorghe Pop i-a invitat pe locuitori la biserică. După terminarea slujbei religioase preotul le-a comunicat că a primit o circulară prin care erau invitați să-și delege doi gospodari înțelepți pentru a-i reprezenta pe 15 mai la Blaj. Până la urmă s-au angajat să plece Simion Bacui și Nichita Fratian cu condiția să li se dea 12 florini pentru a face față deplasării. Sătenii le-au promis 10 florini. Preotul s-a declarat de acord cu cele scrise de primar. Mai mult, a recunoscut că a trimis circulara și la Aruncuta.

Vicecomitele Inczedi l-a pus la curent pe comitele suprem Matskási cu informațiile primarului din Suatu de Sus în 8 mai. Totodată l-a asigurat că s-a deplasat personal în această comună pentru a interzice plecarea celor doi delegați la Blaj. Cu această ocazie preotul ortodox din Frata i-a înmănat o circulară a Consistoriului de la Sibiu și i-a precizat că ea a fost primită și de parohii din Căian și Mociu. De aceea i-a chemat și pe ei în fața sa la Suatu. Analizând circulara a ajuns la concluzia că preoții i-au înțeles în mod eronat conținutul. Circulara invita protopopii să se prezinte pe 15 mai la Blaj însoțiți de câte doi oameni mai cultivați din protopopiatele lor. Contrar acestei indicații, preoții au considerat că trebuiau să trimită câte doi delegați din fiecare localitate și nu din protopopiat. În continuarea informării sale, vicecomitele îl înștiința pe comitele suprem că a intervenit la protopopul Procopie Prodan din Cara, pentru a-i pretinde să-și lămurească preoții asupra adevăratului înțeles al aprobării guberniale pentru consfătuirea din 15 mai. Îi făcea, de asemenea, cunoscut că le-a poruncit preoților din Suatu de Sus, Suatu de Jos, Bărăi, Căianu, Frata și Mociu să nu încurajeze trimiterea de delegați la Blaj. Comitele Matskási i-a adus la cunoștință guvernatorului Teleki raportul vicecomitelui Inczedi, în aceeași zi de 8 mai. Despre o inițiativă asemănătoare cu a vicecomitelui Inczedi va fi informat comitele Matskási la 11 mai din partea solgăbirăului Dorgo Gabriel și a percepteurului Aron Benedec din plasa Teaca. Ei se laudau că au dat ordin juzilor primari din satele plășii lor să interzică plecarea unor delegați la Blaj încă înainte de a primi dispoziția gubernială²⁰.

Pentru comitatul Turda și într-o mai mică măsură pentru micul scaun învecinat Arieș prevalează informațiile documentare referitoare la cei invitați de episcopi să facă deplasarea la Blaj, dar și la delegații satelor ce vor fi desemnați să le reprezinte acolo cu toată interdicția oficială. La 11 mai, solgăbirăul Zudor Károly îi aducea la cunoștință judeului suprem al scaunului

²⁰ Documente III, p. 256-258, 324-328 și 437.

Arieș, Dindár Antal, că a interzis celor ce nu aveau invitații să se ducă la Blaj. La aceeași dată, judele nobiliar Bölöni Ignác din Viișoara i-a raportat comitelui suprem al comitatului Turda, groful Thoroczkai, că din plasa sa aveau invitații din partea episcopilor atât protopopul greco-catolic cât și cel ortodox, iar dintre preoți Ioan Moga din Tritenii de Sus. O zi mai târziu, la 12 mai, solgăbirăul plășii Turda, Korodi János, informa oficialitatea comitatensă că a cutreierat satele subordonate pentru a afla cine dispunea de invitații. Doar la Oprișani preotul ortodox Vasile Rus i-a declarat că-l va însoți pe protopopul său la Blaj. Sfidător s-a comportat parohul greco-catolic din Grindeni care i-a comunicat că era invitat de canonicul Alexandru Grama. Un comportament asemănător semnala judele nobiliar Bogosi Miklós în legătură cu preotul din Câmpia Turzii. Acesta a afirmat că va proceda cum va crede el de cuviință, deoarece lui nu-i pronuncea nimeni.

Tot la 12 mai, solgăbirăul plășii Bogata de Mureș, Zámblér Györgi, îi scria comitelui suprem Thoroczkai că se va duce la Blaj, ca invitat al episcopului, viceprotopopul Filip Boer din Luduș. El va fi însoțit de preotul Ioan Graur din aceeași localitate și de parohul Daniel Socaciu din Căpușu de Câmpie. Spre deosebire de viceprotopopul greco-catolic din Luduș, protopopul Partenie Trombițaș din Târgu Mureș le-a recomandat preoților din cele trei parohii ortodoxe situate în plasa Bogata să ia parte la Adunarea de la Blaj, însoțiți fiecare de câte doi delegați. Solgăbirăul Zámblér încheia asigurându-l pe comitele suprem că a intervenit în cele trei sate și le-a avertizat să nu-și trimită eventualii delegați țărani.

La nivelul comitatului Turda cele mai multe informații documentare privind plecările la Adunarea din 15 mai provin din Reghin și împrejurimi. Ele se explică prin întinderea comitatului și prin situarea reședinței comitatense la distanță apreciabilă de zona Reghinului care, în condițiile precare de atunci ale comunicațiilor, determinau întârzieri în difuzarea informațiilor. La 12 mai, solgăbirăul plășii Reghin, Arkosi Dániel, raporta oficialității comitatense că n-a primit decât în această zi dispoziția gubernială referitoare la interzicerea plecării la Blaj a aceluia care n-aveau invitații. De îndată ce i-a parvenit dispoziția interdicțională l-a vizitat pe protopopul greco-catolic Mihai Crișan din Reghin, pentru a afla ce persoane dispuneau de invitații din partea episcopilor. Protopopul i-a comunicat că în plasa Gurghiu nimeni n-a fost invitat. În schimb, din plasa Reghin i-a mărturisit că el însuși va merge la Blaj ca invitat, împreună cu intendentul domenal Ioan Pop Maier, oratorul Mihai Orbonaș și Vasile Pop. L-a atenționat că ar trebui să se adreseze și protopopului ortodox pentru a-i cere să ia măsuri ca din parohiile ce-i erau subordonate să nu facă deplasarea la Blaj persoane neinstruite. În continuare, judele nobiliar Arkosi se referea la unele informații ce i-au parvenit din împrejurimile Reghinului. Potrivit acestor informații, în unele localități urmau să facă deplasarea la Blaj câte doi delegați, atât din partea greco-catolicilor cât și a ortodocșilor. Delegații comunelor Jabenita și Mitrești fuseseră

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

deja opriți să pornească spre Blaj de către autoritățile locale. El personal a intervenit la Gurghiu, Cașva, Hodac și Ibănești și le-a interzis să facă deplasarea, atât preoților care nu dispuneau de invitații, cât și acelor care ar fi vrut să-i însoțească. Însă din unele localități delegații au plecat spre Blaj înainte de a le parveni ordinul interdicțional. A fost informat de parohul greco-catolic din Beica de Sus că din Reghin ar fi urmat să pornească spre Târgu Mureș 50 de preoți. Acolo li s-ar alătura alți 50, iar împreună s-ar îndrepta spre Blaj. A profitat de faptul că la Reghin era zi de târg pentru a-i atenționa pe primarii și plăieșii din satele învecinate, pe care i-a întâlnit, să vestească interdicția gubernială referitoare la cei ce n-au primit invitații.

La 13 mai, judele nobiliar al plășii Chinari, Darkó József, informa dregătoria comitatului Turda că i-a parvenit ordinul gubernial interdicțional numai în 10 mai. A doua zi, în 11 mai, a vizitat satele plășii sale pentru a afla care preoți erau invitați să ia parte la consfătuirea din 15 mai. Nici unul n-a mărturisit că s-ar situa printre cei invitați. Cu toate acestea i-a avertizat să nu se gândească să nesocotească dispoziția gubernială. Mare i-a fost mirarea a doua zi, când i s-a adus la cunoștință că chiar din Chinari plecaseră spre Blaj sătenii Teodor Pop și Iuon Chezan. Cercetând împrejurările care au favorizat plecarea celor doi delegați, a aflat că ea s-a datorat îndemnului parohului Nicolae Savu. Când i-a cerut să-și justifice îndemnul, acesta a afirmat că a procedat conform dispoziției protopopului Gheorghe Crișan. I-a cerut dispoziția scrisă primită de la protopop, însă a răspuns că n-o dă din mână. Încheia cu asigurarea că în satele plășii sale încă nu s-au manifestat împotriviri contra slujbelor iobăgești. Doar în Moișa sătenii i-au mărturisit că efectuând pentru stăpânul lor un transport de cereale la Reghin, sașii de acolo i-au îndemnat să nu mai presteze lucrul domnesc fără a fi plătiți, fiindcă nu mai erau obligați la zile de muncă gratuite.

La aceeași dată de 13 mai solgăbirăul Jakab Imreh aducea și el la cunoștința dregătoriei comitatului Turda că numai în urmă cu două zile i s-a înmănat ordinul gubernial. În seara aceleiași zile a avertizat satele plășii sale printr-un gornic că era interzisă trimiterea de delegați la Blaj. Personal i-a comunicat dispoziția interdicționistă protopopului Zaharia Matei din Nadăsa, cu care s-a întâlnit la târgul de la Reghin. El i-a garantat că din plasa Iara de Mureș nu va merge la Blaj nici un preot și nici un delegat sătean. Din plasa Brâncovenești vor pleca preoții din Deleni și Aluniș. L-a asigurat de asemenea că se va deplasa la Gornești pentru a împiedica deplasarea celor doi delegați aleși.

Judele nobiliar al plășii Brâncovenești Boér Elek înștiința oficialitatea comitatului Turda, la 17 mai, că i s-a înmănat dispoziția gubernială după ce delegații satelor au pornit spre Blaj. De aceea n-a avut pe ce bază să le interzică plecarea. În consecință reda numele celor ce făcuseră deja deplasarea pe localități. Lista acestora îi enumera pe: preotul și secretarul protopopiatului,

Iosif Șovagău din Idicel, care era însoțit de cei doi delegați ai satului, Mihăilă Pui și Ioniță Costa; candidatul la preoție Simion Bretan din Deleni; parohul Teodor Matei din Deda, secondat de săteanul Vasilică Șeiovean. Lista era completată cu numele a câte doi delegați țărani din satele Lueriu, Săcalu de Pădure și Cuiేశd²¹.

Exemplele de mai sus demonstrează că măsurile întreprinse de Guvernul de la Cluj și de autoritățile nobiliare din comitatele Hunedoara, Dăbâca, Solnocul Interior și Turda pentru a contracara influența preoților și a evenimentelor din jurisdicțiile vestice s-au dovedit zadarnice, atât în ceea ce privește opoziția contra prelungirii servituțiilor de sorginte feudală, cât și referitor la participarea delegaților lumii satelor la a doua Adunare națională de la Blaj. Ineficiența acestor măsuri este dovedită documentar mult mai convingător în cazul comitatelor Alba de Jos și Târnava, aflate în imediata vecinătate a Blajului. Din aceste comitate au participat și la prima Adunare națională din 30 aprilie cei mai mulți țărani. Reîntorși în satele lor, participanții de la adunarea din duminica Tomii au împărțășit consătenilor ideile însușite acolo și îndeosebi convingerea că la a doua Adunare de la Blaj se va hotărî desființarea iobăgiei. Această convingere va fi întărită de manifestul tinerilor intelectuali rămași la Blaj, răspândit în satele din comitatele menționate, care se încheia cu chemarea: cine nu vrea să rămână iobag, să vină pe 15 mai la Blaj.

Pentru plecarea masivă spre Blaj a țăranilor din comitatul Târnava convingătoare este mărturia teologului Vasile Moldovan, fratele preotului din comuna Chirileu. În memoriile sale, el arată că în 12 mai s-a strâns o mulțime de oameni la Chirileu din satele învecinate, în fruntea cărora a pornit spre Blaj, după ce le-a ținut o cuvântare însuflețitoare. De la Chirileu au coborât pe malul stâng al Mureșului mai întâi spre Iernut și astfel a putut vedea cum în dreapta râului coborau ca un puhoi oamenii din satele Oarba de Mureș, Lechința de Mureș și Dăteșeni. De la Iernut s-au îndreptat peste dealuri și coline spre Cetatea de Baltă de pe valea Târnavei Mici, unde au ajuns în dimineața zilei de 13 mai. Apoi cetele de oameni au luat-o de-a lungul Târnavei Mici spre Blaj, unde au ajuns în 14 mai la Adunarea în care-și puneau speranța că le va aduce “ziua libertății”.

Relatarea teologului Vasile Moldovan se confirmă într-un raport pe care comitele suprem al comitatului Târnava, groful Haller Ignác, l-a înaintat guvernatorului Teleki la 15 mai. El îl înștiința mai întâi pe guvernator că în comitatul pe care-l conducea slujbele iobăgești se efectuau neglijent atât în satele românești cât și în cele săsești. Apoi îl atenționa că, în urmă cu două zile,

²¹ Documente III, p. 440, 442-443, 480-484 și 503-503; Documente IV, p. 149-150.

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

deci în 13 mai, “o populație numeroasă se îndrepta grăbită pe toate drumurile” spre Adunarea de la Blaj²².

Influența tinerilor canceliști și teologi asupra țăranilor din comitatul Alba de Jos prin cuvântările rostite în 30 aprilie și prin vizitarea satelor din împrejurimile Blajului în intervalul dintre prima și a doua Adunare națională se reflectă în documente. Un astfel de document poate fi considerat raportul solgăbirăului plășii Blaj, Szegedi Sándor, adresat la 12 mai comitetului permanent al securității publice din Alba de Jos. Reluând o sesizare anterioară referitoare la ruperea afișelor ce anunțau proclamarea statariului în comunele Bucerdea Grânoasă, Crăciunel, Mihalt, Obreja și Cistei, judele nobiliar menționa declarația diaconului din ultima localitate. Potrivit declarației diaconului, sătenii aveau să meargă din nou la Blaj, cu orice risc, deoarece aveau încredere în tinerii ce le-au vorbit la duminica Tomii. Pe acești tineri înțelepți îi considerau împuterniciți ai regelui și de la ei așteptau binele sau răul.

De fapt, solgăbirăul Szegedi își baza raportul pe nota informativă primită de la Anvander Antal, notarul comunei Obreja și administratorul domeniului al familiei grofilor Eszterházi. Semnatarul notei informative se referea la oamenii mai bătrâni din Obreja care i-au mărturisit că se opuneau afișării statariului, deoarece considerau că era îndreptat împotriva “crailor de la Blaj”. Sub această denumire, el îi viza pe teologii și canceliștii care după 30 aprilie au rămas la Blaj și au desfășurat o propagandă în favoarea participării unui număr cât mai mare de țărani la adunarea din 15 mai. Pe toți cei ce adresau asemenea îndemnuri sătenilor din jurul Blajului îi denunța cu calificativul de “instigatori”. Printre ei îi amintea pe diaconul din Cistei și pe fiul lui Marțian Bota din Obreja. Despre cel dintâi afirma că era adept al profesorului Aron Pumnu, iar pe al doilea îl învinuia că primea instrucțiuni de la Blaj. “Instigatorilor” de la Blaj le reproșa, de asemenea, că adresau iobagilor îndemnuri de a nu mai îndeplini zilele de muncă datorate stăpânilor lor și de a se înstăpâni asupra pământurilor alodiale.

Îndemnuri asemănătoare semnaleză documentele în preajma celei de a doua Adunări de la Blaj și în partea muntoasă a comitatului Alba de Jos. Acolo ele se datorau mai ales preoților. Semnificativă în această privință apare scrisoarea pe care spanul cameral Lázár György i-a trimis-o la 9 mai superiorului său Nemegyei János, directorul administrativ al domeniului fiscal minier Zlatna. În epistola sa, șpanul cameral relatează că, în urmă cu patru zile, s-a deplasat la Vidra de Sus pentru a le cere iobagilor domeniali să participe la transportul cu plutele a buștenilor necesari furnalelor de la Zlatna. Fiind sărbătoare, a găsit mulți oameni în biserică. A profitat de

²² Documente III, p. 49-51; Documente IV, p. 71-72; V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 416-417; V. Moldovan, *Memorii din 1848-1849*, Brașov, 1985, p. 53-60.

împrejurare și, la sfârșitul slujbei religioase, le-a adresat îndemnul de a-și îndeplini obligațiile datorate administrației domeniului. I-a fost dat însă să audă glasuri din mulțimea enoriașilor care au contestat dreptul administrației domeniiale de a le mai pretinde zile de lucru cu cuvintele: “noi și așa până acum am slujit destul; Cămara să se descurce singură cu cuptoarele, fiindcă nu mai ieșim la plătăritul lemnelor”. La ieșirea din biserică le-a adresat din nou îndemnul de a efectua plătăritul. Însă nici de această dată apelul lui n-a avut efect. Cei cu care a stat de vorbă și-au motivat refuzul cu argumentul că preotul lor Ioan Gomboș le-a citit în biserică un manifest. Din el au dedus că erau deja oameni liberi. Cu concursul judeului domeniial Alexandru Iancu a izbutit să obțină de la preot manifestul. Preotul i-a transmis că manifestul i-a fost adus de la Câmpeni de către iobagul Teodor Tioc pentru a-l citi în biserică. Fiind scris în românește cu litere cirilice i l-a tradus Avram Iancu, fiul judeului domeniial. În manifest se invocă vechimea și originea poporului român pentru a se justifica atât revendicarea desființării iobăgiei, cât și aceea a restituirii pământului Transilvaniei celor ce au fost deposedați de el. După citirea proclamației, tânărul Avram Iancu a afirmat că românii nu cereau libertatea de la unguri, deoarece se simțeau destul de puternici pentru a și-o cuceri prin luptă. În finalul epistolei sale, șpanul cameral informa că și preotul Ioan Nicula din Vidra de Jos primise un exemplar al manifestului prezentat de Avram Iancu. Însă acest paroh, fiind mai versat în politică, nu l-a citit în biserică, ci îl făcea cunoscut aceluia care-l vizitau acasă.

Comentariul expus șpanului cameral de către Avram Iancu confirmă existența unei conștiințe naționale în rândurile preoților și ale funcționarilor români angajați ai domeniului minier, demonstrată de altfel și de participarea lor la manifestațiile de la Abrud și Câmpeni la începutul lunii aprilie. Ea se va concretiza din nou în semnarea a două cereri de eliberare din detenție a unor intelectuali români în frunte cu avocatul Francisc Florian Micaș, din care una la 7 și a doua la 13 mai. Cea dintâi a fost iscălită de 12 preoți din localitățile domeniului minier Zlatna. Majoritatea lor erau parohi ortodocși, dar în fruntea listei figura protopopul greco-catolic Grigore Mihali. A doua purta iscăliturile a 36 de persoane, din care aproape jumătate aparțineau clerului, ceilalți fiind funcționari domeniiali, unii dintre aceștia considerându-se mici nobili. Dintre preoți opt erau greco-catolici și tot atâția ortodocși²³.

Solidaritatea manifestată peste deosebiri confesionale în toate acțiunile întreprinse de-a lungul primăverii anului 1848 în localitățile din Munții Apuseni se constată nu numai în rândurile intelectualilor, ci și între ei și țărani moți iobagi. Această solidaritate merită să fie evidențiată, deoarece o premerge pe cea întruchipată de a doua Adunare Națională din 15-17 mai. Marele merit al acestei adunări constă în faptul că a prilejuit întâlnirea a circa 40.000 de

²³ Documente III, p. 301-302, 471-476 și 490-491.

CONTRIBUȚIA PREGĂTORILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

țărani și de intelectuali, greco catolici și ortodocși, din toată Transilvania. Țăranii mai ales și-au putut da seama că toți vorbeau aceeași limbă și aparțineau aceluiași popor, peste deosebirile confesionale. Iar prin cuvântările auzite și prin conversațiile directe avute cu tinerii canceliști și teologi au luat cunoștință de originea lor, precum și de interesele comune, a căror susținere în fața autorităților nobiliare putea fi benefică deopotrivă pentru intelectuali și țărani. Chiar dacă Adunarea n-a adus eliberarea imediată din iobăgie, ea a convins țărănimea că desființarea acesteia va fi impusă în scurt timp cu sprijinul preoților și al tinerilor intelectuali. De aceea, dacă până la 15-17 mai problema existenței unei conștiințe naționale în rândurile țărănimii ardelenene este discutabilă, după această dată afirmarea ei nu mai poate fi pusă la îndoială. O demonstrează amploarea acțiunilor iobăgești de după a doua Adunare de la Blaj contra prelungirii prestațiilor urbariale, combinate, deocamdată timid, cu revendicări naționale. Ele vor grăbi adoptarea de către Dieta nobiliară ce se va întruni în 29 mai la Cluj a legii transformării țăranilor aserviți în oameni liberi și în proprietari deplin ai sesiilor lor.

Într-adevăr, între 17 și 29 mai, documentele dezvăluie că în toate comitatele Transilvaniei autoritățile au făcut față tot mai greu acțiunilor țărănești antinobiliare care au avut ca obiective imediate: pe de o parte grăbirea desființării relațiilor feudale, iar pe de altă parte recuperarea posesiunilor obștești și individuale pierdute înainte de 1848 prin însușirea și anexarea lor la părțile alodiale ale moșiilor de către stăpânii și proprietarii acestora. Pentru a reprimă acțiunile țăranilor care periclitau proprietățile și pozițiile politice ale nobilimii, Guberniul și autoritățile comitatense vor apela după a doua Adunare de la Blaj tot mai frecvent la execuții militare. Acestea vor fi însoțite de anchete care se vor prelungi în multe cazuri și în iunie, în timpul lucrărilor Dietei nobiliare de la Cluj. Ele demonstrează că acțiunile țărănești din a doua jumătate a lunii mai și din primele săptămâni din iunie au fost puternic influențate de ideile cu care delegații satelor s-au întors de la Adunarea de la Blaj. Totodată confirmă că în multe localități aspectul social al acestor acțiuni a fost dublat de cel cu caracter național, datorită îndeosebi implicării preoților în derularea lor.

În comitatul Hunedoara astfel de acțiuni reies din plângerea baronului Bornemisza Ignác împotriva iobagilor săi din satele domeniului Ilia, înaintată Guberniului la 24 sau 25 mai, prin care o reînnoia de fapt pe aceea de la începutul acestei luni. Pe iobagii din Ulieș, Bretea Mureșeană și Gothatea îi reclama fiindcă îi îndeplineau zilele de robotă doar parțial și după bunul lor plac. Celor din Certej, Săcămaș, Vorța și Valea Poienii le reproșa că nu mai voiau să lucreze deloc. Chiar dacă unii din ei înclinau să mai efectueze zile de muncă, nu îndrăzneau să se prezinte la lucru din cauza “instigatorilor” și “agitatorilor”. Între aceștia îl nominaliza pe preotul din Gothatea care “propaga în mod public ideea că urbarialității nu mai erau obligați să presteze

slujbele iobăgești”. Din cauza afirmației preotului, iobagii din Gothatea care au intenționat să-și îndeplinească obligațiile urbariale, au fost întorși din drum de către “instigatorul” Anton Nicolae. Mai mult, din hotarul comunei Gothatea i-au fost alungați caii și mânjii trimiși să pășuneze pe pășunea alodială.

Baronul Bornemisza Ignác îi menționa în plângerea sa și pe iobagii din regiunea pădurenilor. Pe aceștia îi învinuia că i-au defrișat terenuri din pădurile alodiale, pe care le-au transformat în pământuri arătoare. Revenind la cei din Bretea Mureșeană îi acuza că au declarat pădurea din hotarul localității ca fiind a lor. Ei nu s-au limitat la pădure, ci au pus stăpânire pe fânașul alodial cu microtoponimicul Tarșala.

Guberniul a luat în dezbatere plângerea baronului Bornemisza la 26 mai și a hotărât să-i încredințeze comisarului gubernial Györfi Sámuel împuternicirea de a restabili ordinea în satele domeniului Ilia printr-o execuție militară. Cu acest scop i se va pune la dispoziție o companie sau un escadron din garnizoana cea mai apropiată, iar sub pavăza soldaților va efectua o anchetă, îi va aresta pe cei mai vinovați și-i va trimite sub escortă la închisoarea comitatensă. Celorlalți răzvrătiți le va aplica pedepse corporale, iar comunităților le va impune restituirea pădurilor și a pământurilor alodiale, precum și reluarea prestațiilor urbariale până la abolirea lor legală.

Printre delegații participanți la Adunarea de la Blaj care au fost arestați după ce au revenit acasă, datorită activității lor “instigatoare”, un document îi menționează pe Marin Ghilcoi și Manasse Popovici din Vâlcelele Bune. Influența Adunării de la Blaj se reflectă în raportul judeului nobiliar Pogány István înaintat dregătoriei comitatului Hunedoara la 30 mai. Raportul se baza pe depoziția nemeșilor din Cârnești care s-au prezentat în fața lui și l-au reclamat pe preotul din această localitate că în duminica trecută le-a adresat enoriașilor îndemnul de a se înarma și de a nu accepta statariul. Trimis prim judeului dirigiuitor al comitatului Lukacs József, acesta a expediat raportul în copie Guberniului la 2 iunie cu propunerea de a-l aresta și întemnița pe parohul din Cârnești ca “tulburător al ordinii publice”²⁴.

În comitatul Cluj, după Adunarea de la Blaj autoritățile nobiliare vor da atenție săptămâni la rând protopopului Gheorghe Pop din Morlaca și mai ales preotului Simion Pop din Sâmboleni. Împotriva protopopului Gheorghe Pop au înaintat o plângere oficialității comitatense nouă săteni din Morlaca, în frunte cu judele primar Iosif Boca, în preajma zilei de 13 mai. Ei îi aduceau protopopului diferite învinuiri referitoare la însușirea în folosul propriu a unor venituri ale bisericii și în primul rând a acelor aduse de o sesie parohială. Dregătoria comitatensă va profita de ocazie pentru a-l reclama pe protopop Guberniului la 22 mai, fiindcă s-a opus arborării steagului unguresc pe turla bisericii și pentru că l-a sfidat pe judele nobiliar Gracza György. La

²⁴ Documente IV, p. 557-559; Documente V, București, 1992, p. 4-6 și 12-13; Ioachim Lazăr, Benjamin Densușeanu (1829-1915). Din viața și activitatea sa, Deva, 2002, p. 65.

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

14 iunie, guvernatorul Teleki îi va trimite episcopului Lemeni reclamația solgăbirăului Gracza György privind atitudinea protopopului Gheorghe Pop.

Influența Adunării de la Blaj se reflectă clar în motivele arestării preotului Simion Pop și a celor doi delegați din Sâmboleni, Alexandru Pop și Indrei Cuc, care l-au însoțit acolo. Despre activitatea lor “instigatoare” după ce au revenit de la Blaj îl informa comitele suprem al comitatului Cluj, Matskási Pál, pe guvernatorul Teleki la 25 mai. Și preotului și celor doi însoțitori comitele le aducea învinuirea că prin ideile propagate au pus în pericol atât autoritatea dregătorilor, cât și integritatea proprietății nobiliare. Celor doi delegați le reproșa că au plecat fără să fi fost invitați și împotriva dispozițiilor aduse la cunoștință prin intermediul funcționarilor comitatensi.

De fapt, arestarea celor trei învinuiți s-a efectuat printr-o execuție militară, după cum reiese dintr-o notă informativă trimisă de comitele Matskási la 5 iunie primjudeului subordonat. Nota informativă dezvăluie că principala cauză a arestării preotului Simion Pop s-a datorat îndrăznelii lui de a-i opri pe sătenii chemați la Cămăraș pentru a fi interogați în legătură cu trimiterea vitelor lor pe pășunea alodială a baronului Kemény Domokos. Interogat la Sâmboleni, parohul a recunoscut că s-a opus plecării sătenilor pentru investigarea lor la Cămăraș. Pe baza declarației, pe care a dat-o în scris, preotul a fost arestat, iar actele investigației s-au înaintat guvernatorului Teleki.

Investigarea și arestarea preotului Simion Pop a avut loc în 3 iunie sau în ziua precedentă, deoarece de la această dată se păstrează un act de chezășie semnat de 10 locuitori din Sâmboleni în fața primprotopopului greco-catolic din Palatca și a parohului de aceeași confesiunea, Ioan Crișan din Cămăraș. Toți semnarii erau iobagi ai baronilor Kemény Domokos și Kemény György, ai soției guvernatorului Teleki, ai contelui Pálffy Dénes și ai nemeșului Bokor László. Prin semnarea actului de chezășie ei se angajau ca garanți ai eliberării temporare a parohului lor din detenție pe cauțiune. Actul a fost înmănat la 5 iunie primarului Clujului, Groisz Gusztáv, care, la rândul lui, l-a înaintat guvernatorului, înștiințându-l cu acest prilej că pe baza lui i-a propus comitelui Matskási eliberarea preotului pe cauțiune.

Guvernatorul a prezentat propunerea Guberniului la 6 iunie, iar acesta a discutat-o nouă zile mai târziu. Din procesul verbal întocmit în ședința gubernială rezultă că s-a acceptat eliberarea pe cauțiune a preotului Simion Pop. Eliberarea s-a condiționat însă de restituirea banilor oferiți de comunitatea din Sâmboleni delegaților trimiși la Blaj și de suportarea a jumătate din cheltuielile pentru întreținerea soldaților în timpul execuției militare, precum și a retribuției vicecomitelui care a condus ancheta. Procesul verbal relevă însă că Guberniul nu a aprobat și eliberarea din detenție a delegaților Alexandru Pop și Indrei Cuc. Refuzul era justificat

cu argumentele că, după ce au revenit de la Adunarea de la Blaj, au propagat printre consăteni idei privind: vechimea românilor ca cei dintâi locuitori ai Ardealului; sfârșitul domniei nobililor maghiari prin arderea legilor ce le-au asigurat privilegiile care astfel nu ar mai fi fost valabile; îndemnul la insubordonare față de dregătorii nobiliari care nu mai trebuia ascultați, deoarece pe viitor urmau să se primească dispoziții și îndrumări de la Blaj. Chiar dacă ultimele idei demonstau naivitatea care domnea în lumea satelor, cea referitoare la originea și vechimea românilor a contribuit la cultivarea sentimentului mândriei naționale în rândurile țăranilor²⁵.

Și în comitatul Turda îndeosebi activitatea a doi preoți a determinat autoritățile nobiliare să le dea atenție după a doua Adunare de la Blaj: Ioan Pop, tatăl lui Al. Papiu Ilarian, din Budiu de Câmpie și Nicolae Vlăduț din Bogata Mureșeană. Ea se oglindește în sesizările și reclamațiile nemeșilor din cele două localități, în corespondența dintre solgăbirăul plășii Bogata de Mureș și dregătoria comitatensă, în rapoartele comitelui suprem Thoroczkai Miklós adresate Guberniului și guvernatorului Teleki, precum și în intervențiile acestuia la episcopul Lemeni. Parohului Ioan Pop autoritățile nobiliare i-au dat o atenție specială datorită ideilor răspândite printre locuitorii din Budiu după ce a revenit de la Blaj și mai ales din cauza implicării fiului său din primele săptămâni ale revoluției în lupta pentru desființarea iobăgiei și pentru emanciparea națională a românilor. O primă informație despre preotul din Budiu oferă raportul unuia din juzii nobiliari ai plășii Bogata de Mureș, Kovács Sándor, adresată vicecomitelui comitatului Turda, Boér Simion, la 17 mai. Solgăbirăul îl reclama pe paroh nu numai pentru că a refuzat să se prezinte în fața lui, ci și fiindcă le-a interzis celor doi țărani care l-au însoțit la Blaj să răspundă convocării sale. Îl bănuia că împărtășea ideile cu care a venit de acolo sătenilor ce-l vizitau acasă, între ei figurând și țărani maghiari din Budiu. Nu a aflat deocamdată ce le spunea cu ocazia acestor vizite. A reușit însă să smulgă câteva informații despre Adunarea din 15-17 mai de la vizitiul Toader Suciu din Urișiu de Jos care l-a transportat cu căruța la Blaj pe fiul preotului din satul său, acesta fiind ginerele parohului din Budiu. Informațiile se refereau la: alegerea lui Al. Papiu Ilarian între delegații ce urmau să prezinte monarhului programul adoptat la Blaj; prestarea jurământului de fidelitate împăratului Ferdinand și nu Guvernului ungar; acceptarea uniunii cu Ungaria numai dacă monarhul o considera oportună; cuvântarea episcopului Șaguna care a îndemnat la prestarea slujbelor iobăgești până ce împăratul va decide abolirea lor, dar și la solidaritatea dintre ortodocși și greco-catolici, întrucât între ei nu exista nici o deosebire, toți fiind români.

Solgăbirăul Kovács Sándor revenea la 19 mai cu un raport despre preotul Ioan Pop din Budiu, adresat de această dată comitelui suprem Thoroczkai. Acum îl învinuia direct pe paroh că “instiga” fâțiș sătenii la sfidarea funcționarilor comitatensi. Atribuind preotului și delegaților ce

²⁵ Documente III, p. 501-502; Documente IV, p. 372-374 și 533-534; Documente V, p. 500-501; Documente VI, București, 1998, p. 17-19, 59, 471-472 și 503-506.

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

l-au însoțit la Blaj îndemnul la nesocotirea ordinelor dregătorilor locali, îi acuza că astfel periclita "liniștea publică, securitatea persoanei și a averii". Iată de ce propunea înzestrarea vicecomitelui Boér Simon cu împuternicirea de comisar gubernial și acordarea permisiunii instituirii tribunalelor statariale. Propunerea a fost înaintată de către comitele Thoroczkai Guberniului care, în ziua următoare, i-a numit comisari guberniali pe vicecomitele Boér Simon și pe baronul Kemény Farkas.

La 27 mai, cei doi comisari au adresat oficialității comitatense un prim raport despre incursiunea pe care au făcut-o, însoțiți de o unitate militară, la Icelandu Mare și Budiu de Câmpie. La Budiu au ajuns în 25 mai și au interogat dimineața iobagi maghiari, iar după masa semeni de ai lor români în legătură cu activitatea preotului Ioan Pop. Și unii și alții au declarat că parohul i-a îndemnat să-și îndeplinească obligațiile iobăgești până la sistarea lor legală. Din declarațiile celor audiați au dedus că preotul desfășura "o activitate dusă până la fanatism pentru cauza națiunii lui". Fiindcă în timpul interogatoriilor a sosit la Budiu o companie de grăniceri secui, au lăsat acolo 50 de soldați, iar cu ceilalți s-au îndreptat spre centrul de reședință al plășii Bogata de Mureș. Înainte de a porni la drum a venit înaintea lor preotul Ioan Pop care a recunoscut că starea de agitație a locuitorilor putea deveni periculoasă. A dat însă asigurări că va liniști populația. De aceea n-au procedat la arestarea parohului.

Spre deosebire de cei doi comisari guberniali, primjudele nobiliar Gaál Sámuel și prim notarul Társaly Gergely, a doua zi, în 28 mai, i-l reclamau comitelui suprem Thoroczkai pe preotul Ioan Pop din Budiu, acuzându-l că: ar fi făcut agitație contra uniunii cu Ungaria, motivând că înfăptuirea ei ar fi dăunătoare pentru iobagi; ar fi cerut jurământ de fidelitate față de împărat atât țăranilor români, cât și celor maghiari. Recunoșteau totuși și ei că nu-l puteau învinui de agitație contra prestațiilor urbariale. Cu toate acestea, propuneau arestarea preotului pentru propaganda lui antiunionistă.

Primjudele nobiliar Gaál Sámuel era președintele comitetului permanent pentru asigurarea ordinii publice din comitatul Turda. El nu va ține seama de raportul comisarului gubernial Kemény Farkas din 30 mai în care concluziona că în satele străbătute de el, inclusiv în Budiu, a constatat netemeinicia denunțurilor funcționarilor locali referitoare la producerea unor răzvrătiri țărănești. Dimpotrivă, va profita de proclamarea statariului și de instituirea tribunalelor statariale la 1 iunie pentru a-l aresta pe preotul Ioan Pop și a-l supune unei anchete. Pretextul i-l va oferi informația potrivit căreia fiul parohului i-a adresat o scrisoare protopopului din Săcel, prin intermediul tatălui său, pentru a-l convinge să îndemne populația să se înarmeze. În raportul pe care i l-a înaintat comitelui suprem Thoroczkai la 17 iunie, în legătură cu anchetarea preotului, recunoștea că a procedat la arestarea acestuia în speranța că tânărul Al. Papiu Ilarian

va veni în sprijinul tatălui său și astfel va avea posibilitate să-l aresteze și pe el. Înștiința, de asemenea că, după ce l-a anchetat, nu l-a eliberat pe preot, ci l-a trimis sub escortă la închisoarea comitatensă din Turda. A procedat astfel cu scopul de a liniști nemeșimea din Budiu și împrejurimi, alarmată de zvonurile ce circulau despre o posibilă venire a tânărului Al. Papiu în fruntea câtorva sute de tineri pentru a-și elibera tatăl.

Referitor la anchetă, președintele comitetului permanent jurisdicțional arăta că a efectuat-o cu concursul a 11 martori, cei mai mulți fiind maghiari din Budiu. Întrebările au fost astfel formulate încât din răspunsurile martorilor să rezulte rolul pe care Al. Papiu și tatăl său l-ar fi jucat în: pregătirea unei răscoale țărănești antinobiliare; înfăptuirea unei solidarități între iobagii români și maghiari contra stăpânilor lor; propagarea ideilor antiunioniste în rândurile țăranilor; implicarea Comitetului Național Român de la Sibiu în contestarea atribuțiilor dregătorilor nobiliari locali; îndemnarea sătenilor de a se înarma cu armele lor tradiționale pentru a-și apăra interesele.

Din răspunsurile martorilor români și ale unora din cei maghiari reiese că acuzația adusă preotului privind instigarea la o răscoală antinobiliară și fiului acestuia că ar intenționa să vină să-și elibereze tatăl se baza pe simple zvonuri. Despre lipsa de temei a răspândirii zvonului venirii fiului său cu ocazia târgului de după Rusalii a vorbit însuși parohul Ioan Pop în fața anchetatorilor. El atribuia nemeșimii și arendașilor ei învinuirea că ar pune la cale o răscoală antinobiliară. Presupunea că aceștia i-au adus o asemenea învinuire din cauză că mulți săteni îl vizitau acasă pentru a le scrie petiții către autorități. Acuza a combătut-o cu argumentul că tuturor celor ce l-au vizitat le-a dat sfatul să aștepte în liniște întrunirea Dietei, fiindcă până atunci nimeni nu-i putea ajuta cu nimic. Ca urmare a îndemnurilor sale, la Budiu au continuat să se presteze robotele. Referitor la propaganda antiunionistă, preotul a susținut că originea ei trebuia căutată în hotărârea Adunării de la Blaj de a i se opune atâta timp cât românii nu-și vor putea spune cuvântul prin reprezentanții lor în Dietă. Modul de desfășurare a anchetei demonstrează că scopul urmărit de comitetul permanent comitatens a fost de a justifica arestarea și întemnițarea tatălui lui Al. Papiu Ilarian și de a-l îndepărta din mijlocul enoriașilor lui, el ajungând să se bucure de un real prestigiu nu numai în Budiu, ci și în localitățile învecinate din plasa Bogata de Mureș²⁶.

Împotriva preotului Nicolae Vlăduțiu au înaintat la 22 mai o plângere solgăbirăului plășii Bogata de Mureș, Zámblér György, 23 de mici nobili din localitatea cu aceeași denumire. Aceștia îi aduceau învinuirea că în ziua precedentă a invitat la biserica greco-catolică, prin intermediul paraclisierului său, nu numai proprii enoriași, ci și săteni maghiari, armeni și țigani.

²⁶ Documente IV, p. 152-154 și 231-233; Documente V, p. 66-68 și 89-90; I. Chindriș și G. Neamțu, Procese politice antiromânești care au zguduit Transilvania în toamna anului 1848, București, 1955, p. 9-11 și 31-40.

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

După slujba religioasă i-a pus să jure credință împăratului, motivând că numai acesta ar asigura protecția fiecărui locuitor. În urma depunerii jurământului au constatat în rândurile urbarialiştilor o stare de agitație, însoțită de neglijarea slujbelor iobăgești și chiar a zilelor de muncă la care unii s-au angajat pe bază de contract. Invocând atmosfera pe care parohul a creat-o prin inițiativa lui, semnatarii îi aduceau acuza că s-ar fi autodemascat ca tulburător al ordinii publice și ca un “instigator” antigubernial. Acuze similare au formulat și împotriva canceliştilor Ioan Mărginean din Dăteșeni și Al. Papiu Ilarian din Budiu. Satele lor fiind învecinate cu Bogata, i-au făcut vizite preotului Vlăduțiu în săptămânile precedente.

La vizitele pe care cei doi canceliști le-au făcut preotului Vlăduțiu s-a referit în mod special unul din cei 23 de semnatari într-o sesizare individuală înaintată judeului nobiliar la 23 mai. El atrăgea atenția asupra faptului că parohul și cei doi invitați ai săi au fost văzuți plimbându-se aproape zilnic pe străzile comunei înainte de prima Adunare de la Blaj. Apoi adăuga că, datorită influenței acestora, țărani din Bogata acceptau cu greu să-și mai îndeplinească îndatoririle de iobagi.

Sesizați de activitatea preotului Vlăduțiu și a canceliştilor Mărginean și Papiu Ilarian, comisarii guberniali Kemény Farkas și Boér Simón anunțau dregătoria comitatului Turda - așa cum s-a menționat că de la Budiu s-au îndreptat spre Bogata, însoțiți de grăniceri secuți, unde au ajuns în seara zilei de 27 mai. În ziua următoare, sub președinția vicecomitelui Boér Simón, la Bogata s-a efectuat o anchetă. În timpul desfășurării ei au fost audiați 23 de martori, din care 17 erau maghiari după nume. Ancheta s-a axat pe jurământul depus de săteni la biserica greco-catolică, la inițiativa preotului Micolae Vlăduțiu. Majoritatea martorilor au recunoscut că au participat la depunerea jurământului de fidelitate față de împărat în limba română. Cei mai mulți dintre audiații maghiari au precizat că preotul i-a îndemnat să conviețuiască în pace unii cu alții și i-a sfătuit să aștepte în liniște încetarea pe cale legală a muncilor iobăgești. Dintre interogați, unul cu numele Németh Pista a apreciat că la prestarea jurământului circa 60 au fost țărani maghiari, iar ceilalți români.

După încheierea anchetei, baronul Kemény Farkas s-a adresat episcopului și Consistoriului calvin pentru a le reproșa că au lăsat parohia de la Bogata fără preot timp de un an și jumătate. De această situație a profitat parohul greco-catolic Vlăduțiu care a reușit să atragă la biserică maghiari reformați, botezându-le chiar copiii. Ca soluție pentru înlăturarea influenței preotului român în rândurile țăranilor maghiari propunea îndeplinirea voinței lor de a li se da parohul calvin, pe care-l doreau²⁷.

²⁷ Documente IV, p. 398-399, 446-447, 468-469 și 535-536; Documente V, p. 83-85 și 91-99.

Documentele oferă informații despre influența Adunării de la Blaj și în alte trei localități ale comitatului Turda, unele situate în Câmpia Transilvaniei ca și Bogata și Budiu, iar altele în partea lui muntoasă de pe valea Arieșului. Ea s-a datorat și în aceste localități cu precădere activității preoților și fiilor lor. Astfel, din comuna Dileu Vechi, situată în vecinătatea Budiului, vicecomitele Boér Simón înștiința, în 17 sau 18 mai, oficialitatea comitatensă că diaconul Nistor Țiț, fiul preotului din localitate, i-a sfidat și contestat autoritatea cu prilejul vizitei întreprinse acolo. Acesta i-a convins pe săteni să nu se prezinte în fața lui. În loc să răspundă chemării pe care le-a adresat-o prin judele primar, la îndemnul tânărului s-au strâns vreo 50 de oameni înarmați în altă parte decât unde li s-a indicat. De acolo i-au trimis vorbă că, dacă vrea să le comunice ceva, să vină în mijlocul lor. Relatând cu indignare despre această atitudine de insubordonare și de subminare a prerogativelor sale, vicecomitele îi cerea comitelui suprem să solicite trimiterea la Dileu a unei companii de infanteriști sau a unei jumătăți de escadron de husari. Comitele suprem Thoroczkai Miklós informa Guberniul că relatarea vicecomitelui a fost dezbătută în ședința comitetului permanent jurisdicțional al securității publice.

În aceeași zi de 19 mai, comitele suprem vestea Guberniul despre solicitarea comitetului permanent de a i se pune la dispoziție o unitate militară în vederea restabilirii autorității dregătorilor comitatensi la Dileu Vechi. Pentru a justifica solicitarea atribuia nesocotirea atribuțiilor funcționarilor comitatensi răspândirii ideilor “eronate” de către preoți și de către delegații care au revenit în satele lor de la Adunarea de la Blaj. În sprijinul acestei afirmații invoca raportul primit din partea celor doi solgăbirăi ai plășii Bogata de Mureș, Kovács Sándor și Zámblér György referitor la vizita făcută de vicecomitele Boér Simón în comuna Dileu Vechi. Din raport reiese că, la plecarea vicecomitelui din Dileu, locuitorii au strigat de mai multe ori pe un ton batjocoritor: “vivat”. Apoi s-au dus la cârciumă, unde, la îndemnul diaconului Nistor Țiț și al celor doi delegați care au fost la Blaj, Dumitru Țiț și Artemon Făt s-au angajat să nu mai dea ascultare nici măcar notarului comunal Aytai. Fiindcă notarul i-a avertizat că prin atitudinea lor vor determina expunerea satului unei execuții militare, au hotărât să trimită la Blaj un delegat pentru a primi de acolo sfat și sprijin.

Despre influența Adunării de la Blaj în Căpușu de Câmpie, învecinat cu Dileu Vechi, îi scria comitelui suprem Thoroczkai, la 20 mai, casierul fiscal Boér Lajos, fratele vicecomitelui Boér Simon. În scrisoarea sa relatează că, de când s-au întors delegații de la Blaj, sătenii stăteau în cârciumi și se sfătuiau. Se răspândeau astfel tot felul de zvonuri. Unul din zvonuri propaga în esență ideea că de acum înainte țăranii nu vor mai trebui să dea ascultare funcționarilor comitatensi, ci numai preoților. El atribuia răspândirea acestei idei diaconului Dumitru Țiț din Dileu Vechi, cancelistului Ioan Mărginean din Dăteșeni, precum și țăranilor Toader Tanabuc și Iuon Chivar din Căpuș. Lui Tanabuc îi aducea în plus învinuirea că a proferat amenințări la

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

adresa nobilimii. Semnatarul scrisorii considera că manifestarea atitudinii de sfidare a autorității dregătorilor comitatensi se datora jurământului de fidelitate față de împărat care ar fi fost însoțit de angajamentul supunerii solidare propriilor duhovnici. Preoții însuși ar fi depus un jurământ secret la Blaj că vor veghea ca enoriașii lor să se conformeze dispozițiilor Comitetului Național format din 12 persoane care a fost ales la Adunarea din 15-17 mai stabilindu-și sediul la Sibiu. Coroborând prestarea jurământului cu comportamentul celor întorși de la Blaj, autorul epistolei exprima îngrijorarea că această atitudine putea fi preluatul urzirii unei revolte antinobiliare. De altfel, el semnala că teama de o astfel de răzvrătire a determinat nobilimea mare și mijlocie din satele Câmpiei Transilvaniei să-și părăsească proprietățile și să-și caute adăpost la Târgu Mureș. El însuși a căutat o locuință în acest oraș, însă fără succes.

Documentele demonstrează că în săptămânile ce au urmat celei de a doua Adunări de la Blaj s-au produs mișcări țărănești și în alte localități din Câmpia Transilvaniei, ca de pildă la Luduș, Cianu Mare, Petelea, Grebenișu de Câmpie, Icelandu Mare, Lechința de Mureș etc. Ele s-au concretizat în refuzuri ale slujbelor iobăgești și în încercări de recuperare a unor posesiuni obștești, de care comunitățile sătești au fost deposedate înainte de 1848. Dar, în cazul lor, nu se atestă implicarea preoților și a fiilor acestora. În schimb se atestă documentar implicarea amintitului concepist de la Tezaurariat Vasile Fodor, fiul preotului Ioan Fodor, în răspândirea ideilor pe care și le-a însușit la Blaj în centrul plășii Lupșa și în satele învecinate situate în partea muntoasă a comitatului Turda. Pentru activitatea lui propagandistică va fi arestat la 24 mai, iar o săptămână mai târziu va fi supus unei anchete. În timpul interogatoriului el a mărturisit că venind acasă, a participat la ambele Adunări de la Blaj, iar în preajma și în intervalul dintre ele, a vizitat nu numai Lupșa, ci și Abrudul, Câmpenii și alte localități. A declarat, de asemenea, că în peregrinările sale s-a întâlnit, între alții, cu avocatul Ioan Buteanu, precum și cu controlorii și juzii domeniali Dumitru Moga, Iosif Sterca Șuluțiu și Alexandru Lazăr. La întrebările privind vizitele făcute în plasa Lupșa și activitatea desfășurată acolo a precizat că a răspuns invitației preotului Ioan Goia din Valea Lupșei. Aici s-a întâlnit cu circa 30 de țărani cărora le-a vorbit despre cele două adunări de la Blaj. La fel a procedat și la Hădărău, unde a stat de vorbă cu vreo zece săteni, după ce în prealabil l-a vizitat pe judele domeniial Vasile Alb. De la Hădărău a revenit la Lupșa. Aici a avut o altercație cu notarul Nicolae Șpan care i-a reproșat că propaga printre locuitori ideile de la Blaj.

Confruntat cu judele domeniial Vasile Alb și cu notarul Nicolae Șpan, cel dintâi l-a acuzat că le-a vorbit țăranilor din Valea Lupșei despre: egalitatea românilor cu ungurii; necesitatea de a se opune uniunii cu Ungaria; datoria lor de a fi solidari pentru a-i îndepărta din zonă pe maghiari care erau niște venetici; dreptul românilor ca urmași ai romanilor la stăpânirea pământului pe

care l-au locuit dintotdeauna; la Hădărău i-a instigat pe săteni împotriva drepturilor regaliene ale nobililor, afirmând că monopolul cârciumăritului și al morăritului erau desființate și deci morile erau ale lor și nu ale proprietarilor nobiliari. La rândul său, notarul Nicolae Șpan i-a reproșat că la Lupșa i-a îndemnat pe cei ce l-au ascultat să nu recunoască uniunea cu Ungaria. Ca urmare a cuvântării sale, iobagii au refuzat să mai presteze muncile urbariale.

La 16 iunie s-a reluat anchetarea arestatului Vasile Fodor. De această dată anchetatorii au apelat iarăși la notarul Nicolae Șpan, însă și la alți trei martori. Notarul a repetat acuzele din 31 mai. Dintre noii martori, unul a fost Gavrilă Nicoară care i-a oferit adăpost o noapte, când a vizitat Lupșa. Acesta a relatat că oaspetele lui i-a îndemnat pe cei cărora le-a vorbit să-și pretindă pământurile arătoare, pădurile și morile, de care au fost deposedați, fiindcă le aparțineau. Cu aceeași ocazie a declarat că iobăgia era deja desființată și deci zilele de robotă au încetat să mai fie obligatorii. Cel de-al doilea martor care a participat la întâlnirea cu tânărul Vasile Fodor a reținut că românii erau datori să se opună uniunii cu Ungaria, deoarece a sosit timpul ca ei să aibă proprii dregători, pentru a se emancipa de sub tutela celor maghiari²⁸.

Se poate conchide așadar că și în satele comitatului Turda s-au produs frământări în primăvara anului 1848, prilejuite de declanșarea și desfășurarea evenimentelor revoluționare. Și aici frământările au fost determinate de năzuința țăranilor aserviți de a se emancipa de umilitoarea dependență de stăpânii feudali și de a recupera din posesiunile acaparate de aceștia înainte de 1848. În unele localități ca Bogata Mureșeană și Budiu de Câmpie, iobagii români și maghiari au acționat împreună și au demonstrat o conviețuire pașnică peste deosebirile lor etnice. Informațiile documentare relevă că în primele luni ale revoluției mișcările țărănești n-au îmbrăcat o formă violentă. Cu toate acestea oficialitățile nobiliare n-au ezitat să ceară Guvernului instituirea tribunalelor statariale și execuții militare în cazurile în care li s-a contestat autoritatea sub influența ideilor răspândite după a doua Adunare de la Blaj. Propagarea de către preoți, fiii acestora și delegații satelor a ideilor cu care au revenit de la a doua Adunare a contribuit la cultivarea sentimentului mândriei și solidarității naționale în rândurile țăranilor români, indiferent că erau greco-catolici sau ortodocși. Răspândirea unor atari sentimente rezultă din anchetele la care au fost supuși preoții Ioan Pop, tatăl lui Al. Papiu Ilarian, Nicolae Vlăduțiu și tânărul Vasile Fodor, fiul parohului din Bistra. O dovadă și mai convingătoare a răspândirii sentimentului solidarității și unității naționale în satele din Câmpia Transilvaniei oferă un raport al dregătoriei comitatului Turda înaintat guvernatorului Teleki în jurul datei de 18 iunie. Raportul semnala că în satele situate de-a lungul principalului drum din plasa Bogata de Mureș se manifestau contestări ale autorității dregătorilor comitatensi și se exprima dorința de a se uni

²⁸ Documente IV, p. 229-233, 253-256, 281-283 și 469-470; Documente V, p. 66-68 și 366-371; Documente VI, p. 577-581.

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

cu Țara Românească și Moldova, și nu cu Ungaria. De aceea comitele suprem Thoroczkai sugera guvernatorului Teleki să solicite de la generalul Gallbrunn din Cluj să trimită ori escadronul de cavalerie de la Boju ori cel de la Someșeni pentru a străbate ostentativ satele respective ale plășii Bogata de Mureș²⁹.

Participarea la Adunarea de la Blaj a contribuit și în rândurile iobagilor din comitatul Târnava la cultivarea sentimentului solidarității naționale precum și a convingerii că încetarea servituților urbariale devenise inevitabilă. Cu această convingere s-au întors delegații satelor acasă și au răspândit-o printre consătenii lor. Drept urmare, se vor înmulți cazurile de neîndeplinire a zilelor de muncă iobăgească, ce vor fi semnalate autorităților nobiliare de către funcționarii locali și administratorii de moșii în zilele care au urmat după 17 mai. Chiar în ziua următoare, la 18 mai, comitele suprem al comitatului Târnava, contele Haller Ignác, în raportul înaintat guvernatorului Teleki, atribuia Adunării de la Blaj refuzul robotelor în satele domeniului Cetatea de Baltă. Pentru a încerca să-i determine pe iobagi să renunțe la împotrivirea lor, l-a trimis acolo pe judele nobiliar Vita Sámuel. În eventualitatea că misiunea lui nu va da rezultate pe cale pașnică sugera aprobarea unei execuții militare. De altfel, pentru liniștirea nobilimii din împrejurimile Târnăveniului, comitetul permanent jurisdicțional al securității publice insista să se detașeze o companie de grăniceri secui în această localitate.

Tot la domeniul Cetății de Baltă se referea și groful Bethlen Ferenc în plângerea sa înaintată la 19 mai comitetului permanent comitatens. În plângerea sa îi reclama, de fapt, pe țărani aserviți din Feisa, Sântamăria și Tătărlău care aparțineau acestui domeniu. Lor le reproșa că nu-și îndeplineau nici a opta parte din zilele de lucru cu care-i erau datori. Îl indigna îndeosebi ultimul dat de săteni apicultorului ce-i îngrijea stupii de pe Valea Boianului de a părăsi hotarul comunei în termen de trei zile.

La 21 sau 22 mai, oficialității comitatense i-a fost adresată o petiție semnată de 18 nemeși din Micăsasa, localitate situată în imediata vecinătate a Blajului. Semnatarii petiției își reclamau iobagii din Micăsasa, Chesler, Făget, Lunca și Lodroman că, după Adunarea de la Blaj, fie refuzau fățiș să mai efectueze zilele de muncă datorate, fie se prezentau de formă pe la amiază și după două-trei ore de lucru plecau acasă. În lunga lor petiție nemeșii mai învinuiau iobagii că: au hotărât să le impună o amendă de 25 florini acelora dintre ei care ar îndrăzni să accepte propunerile stăpânilor lor de a le lucra pământul alodial în parte; s-au opus intenției unor țărani maghiari din satele învecinate de a veni să muncească pe bani la doi dintre semnatari; își

²⁹ I. Ranca, *Afirmarea ideii de unitate națională și de continuitate a românilor de pe valea Mureșului și din Câmpia Transilvaniei în 1848* în Marisia, 1976, p. 288-290.

trimiteau vitele la pășunat în pădurile și pe fânațele alodiale și chiar pe pământurile cu semănături, iar dacă paznicii lor încercau să-i oprească îi băteau; nu mai recunoșteau dreptul stăpânilor lor de a arenda cârciumăritul. Când unul din semnatari, nemeșul Balog Károly, l-a întrebat pe săteanul Vasile Stoia cu ce drept s-a apucat să vândă băuturi, acesta i-a răspuns că la Adunarea de la Blaj tinerii canceliști le-au spus că împăratul a anulat toate privilegiile nobiliare ș.a.m.d.

Întrucât comitele Haller Ignác se pregătea să plece la Cluj pentru a participa la lucrările Dietei, locțiitorul acestuia, prim judele nobiliar Földvári Ferenc și viconotarul comitatens Simón József au înaintat guvernatorului Teleki, în aceeași zi de 23 mai, o sinteză a informațiilor despre influența celor două Adunări de la Blaj în satele comitatului Târnava. În sinteza lor aminteau de: frecvența refuzului slujbelor iobăgești; tăierea stâlpilor pe care se aflau anunțurile privind instituirea judecătoriilor statariale; opoziția față de angajarea de către curțile nobiliare a lucrătorilor cu plată ori cu munca în parte; ocuparea unor păduri, fânațe și pământuri arătoare alodiale. În plus se refereau la rolul pe care preoții îl aveau în subminarea autorității dregătorilor comitatensi, prin convocarea unor întruniri cu participanți numeroși, pe care-i influențau prin ideile și sfaturile împărtășite. Cei doi autori ai notei informative insistau, de asemenea, asupra influenței exercitate de scaunele săsești asupra mișcărilor țărănești antinobiliare în satele din comitatul Târnava aflate în vecinătatea acestora.

Din procesul verbal al ședinței dregătoriei comitatului Târnava, ținută în 29 mai, reiese că s-au discutat petiția celor 18 nemeși din Micăsasa și plângerea contelui Bethlen. Pe baza lor s-a decis să se solicite Comandamentului armatei de la Sibiu detașarea unei companii de grăniceri secui la Cucerdea, localitate situată între Târnăveni și Iernut, ceea ce feldmareșalul Pfersmann, locțiitorul lui Puchner plecat la Dietă, va aproba în 31 mai. Cu o zi înainte, la 30 mai, administratorul domeniului baronului Ápor Károly, Gazda József, își anunța stăpânul că întâmpina dificultăți în efectuarea muncilor de primăvară, datorită atitudinii iobagilor din Țigmandru și Nadeșul săsesc care se sustrăgeau obligației îndeplinirii zilelor de robotă.

Documentele referitoare la evenimentele ce s-au produs în comitatul Târnava după a doua Adunare de la Blaj pot fi considerate ilustrative pentru zvonurile ce-au circulat în lumea satelor și pentru panica ce-au provocat-o în rândurile țăranilor datorită fricii de grănicerii secui, iar în rândurile nemeșilor din cauza pericolului unei răscoale țărănești antinobiliare. Un astfel de zvon a determinat în 22 mai o consfătuire a delegaților satelor Vameș-Odrihei, Vaidacuta, Zagăr, Laslea, Laslău Mare, Coroiu, Armeniș, Sântioana, Suplac și Șoimuș la protopopul ortodox din ultima localitate. Participanții la consfătuire au discutat și au hotărât să se asocieze pentru a se autoapăra în cazul că vor fi atacați. Despre continuarea refuzului slujbelor iobăgești la Nadeșul Săsesc precum și la Hetur îl informa prim judele nobiliar Földvári Ferenc pe guvernatorul Teleki

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

la 14 iunie. Totuși spre mijlocul lunii iunie frecvența mișcărilor țărănești contra robotelor se va diminua, deoarece s-a aflat că ele vor înceta peste câteva zile³⁰.

Influența celei de a doua Adunări Naționale de la Blaj asupra lumii satelor din Alba de Sus este reflectată în sursele documentare mai convingător decât în comitatul Târnava. O astfel de sursă oferă raportul înaintat la 19 mai Guberniului de către primjudele diriguitor Motok Ferenc și viconotarul comitatens Nánási Ferenc. Bazându-se pe informațiile furnizate de solgăbirăii Földvári Pál și Bertzki Zsigmond precum și pe plângerea nemeșului Michael Fronius, autorii raportului afirmă că după dizolvarea Adunării de la Blaj în mai multe localități din comitatul Alba de Sus “s-au produs zilnic evenimente revoltătoare de agitație și tulburare a liniștii publice”. Ei îi dădeau ca exemplu pe țăranii români din Călvasăr care “s-au năpustit asupra pădurilor bine îngrijite ale proprietarilor”, producându-le pagube însemnate. Apoi continuau cu cei din Vesăuș, acuzându-i că au procedat la fel. Celor din Mihăileni le reproșau că au ocupat pădurea cu microtoponimicul “Hârța”, după care au pus paznici din rândurile lor pentru a o apăra. Din jalba proprietarului Fronius au dedus că iobagii lui din Stenea au refuzat mai întâi să-i presteze zilele de muncă datorate și apoi s-au înstăpânit pe pământuri alodiale. Înșiruind exemplele de mai sus, cei doi semnatari ai raportului admiteau că țăranii au fost stimulați în acțiunile lor antinobiliare nu numai de ideile cu care au venit delegații de la Blaj, ci și de sașii din scaunele învecinate.

La influența sașilor asupra țăranilor români s-au referit chirurgul Székely Károly și preotul Paul Leb în nota lor informativă adresată oficialității comitatului Alba de Sus la 24 mai. Ei relatau că, mergând la Moardăș, sașii de aici i-au agresat verbal, reproșându-le intenția de a fi venit în comuna lor pentru a-i împăca pe români cu ungurii. Relatarea lor o confirma săteanul Simion Vlad din Mihăileni, care a fost martor la incident. Spre finalul notei informative semnatarii aduceau sașilor învinuirea că la Mihăileni au căutat prin toate mijloacele să-i convingă pe iobagi să nu mai presteze zilele de robotă.

Un exemplu aparte care confirmă rolul Adunării de la Blaj în formarea conștiinței naționale în lumea satelor este oferit de evreul românizat Iosif Grecu din Ighișu Vechi. Despre afirmațiile făcute de el, după ce s-a întors de la această adunare, raporta dregătoriei comitatense, la 24 mai, solgăbirăul Szabaszlai Lajos. Invocând mărturiile preotului reformat și a două femei maghiare, judele nobiliar îl acuza pe evreu că purta o bentiță cu tricolorul românesc și-i atribuia afirmații referitoare la: înlocuirea limbii maghiare cu cea română la întocmirea actelor;

³⁰ Documente IV, p. 183-185, 249-250, 375-376, 401-403 și 425-431; Documente V, p. 308-309 și 339-340; Documente VI, p. 497-498.

solidaritatea dintre români ca urmare a jurământului depus la Blaj; pericolul înfruntării între români și maghiari în cazul că aceștia nu vor accepta să renunțe la rolul lor conducător; înțelegerea dintre români și sași pentru a-și sprijini reciproc interesele contra ungarilor; unirea românilor din Transilvania cu cei din Moldova și Țara Românească. Două zile mai târziu, la 26 mai, oficialitatea comitatensă trimitea comisarului pentru menținerea ordinii Nánasi Sámuel nota informativă a judeului nobiliar Szabaszlai despre “afirmațiile instigatoare” ale evreului Iosif Grecu. Împreună urmau să-l ancheteze la Ighișu Vechi.

Influența Adunării de la Blaj pe valea Buiei o confirma la 27 mai comitele suprem al comitatului Alba de Sus, contele Kálnoki Dénes. Adresându-se în această zi guvernatorului Teleki, recunoștea că s-a înșelat, când a anunțat Guvernul despre reușita pacificării satelor din acea zonă. S-a convins de eroarea lui după ce a primit cu două zile în urmă raportul primjudeului nobiliar Motok Ferenc, prin care-l anunța că, după Adunarea de la Blaj, țărani români de pe Valea Buiei pustiau iarăși pădurile proprietarilor.

Printre localitățile care au continuat să provoace preocupări autorităților nobiliare din comitatul Alba de Sus în ultimele zile din luna mai și în primele săptămâni din iunie au figurat: Boarta, Bratei, Călvasăr, Feleag, Mihăileni, Mureni, Petriceni, Valea Seacă și Zlagna. La Călvasăr comitetul permanent jurisdicțional pentru asigurarea ordinii publice a trimis doi din membrii săi să investigheze cauzele răzvrătirii locuitorilor. Cei doi comisari și-au început activitatea în 26 mai și au încheiat-o peste patru zile, însă procesul verbal al anchetei nu l-au înaintat decât la 5 iunie. În timpul investigației lor au interogat 20 de locuitori. Trei din ei au mărturisit că obștea sătească a hotărât să ia în stăpânire pădurea celor patru proprietari după Adunarea de la Blaj. Acolo delegații comunei au fost sfătuiți să procedeze astfel de către tineri “îmbrăcați domnește” care s-au recomandat ca reprezentanți ai monarhului. Până la urmă s-a ajuns la o înțelegere între săteni și trei dintre proprietari, în sensul că le restituiau pădurea cu condiția ca între 23 aprilie și 29 septembrie să le acorde întâietate la cumpărarea lemnului, pe care le vor pune în vânzare. Comisarii au consemnat înțelegerea în procesul verbal, însă își exprimau rezerva față de țărani datorită atitudinii lor nu prea binevoitoare. Ei atribuiau atitudinea îndărătnică a țăranilor influenței zvonurilor răspândite “mai în fiecare zi din apropiatul Blaj”, pe care-l considerau “centrul revoluției”.

La Boarta ancheta s-a efectuat tot de către doi comisari împuterniciți ai comitetului permanent jurisdicțional în zilele de 31 mai și 1 iunie. Aici au fost interogați 25 de săteni. Răspunsurile acestora n-au diferit prea mult de ale semenilor lor din Călvasăr. La fel ca la Călvasăr și la Boarta ancheta s-a datorat ocupării de către locuitori a unei păduri ce aparținea nemeșului Szalánczi. Din afirmațiile primilor audiați reiese că la 24 mai obștea satului a decis să interzică accesul proprietarului în pădure, fiindcă la Blaj li s-a spus că va fi înapoiată comunității.

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

Hotărârea a fost adusă la cunoștința judeului nobiliar al nemeșului Szalánczi de către gornicul comunal. Cei interogați le-au mărturisit anchetatorilor că, la Blaj, delegaților satului li s-a vorbit de către tineri îmbrăcați în haine domnești despre hotărârea împăratului de a le restitui pădurea. De aceea s-a decis să oprească accesul oamenilor proprietarului în perimetrul ei, până ce instanța judecătorească va statua cui să-i aparțină. Unul din audiați a susținut că la Blaj s-ar fi discutat și problema ca pe viitor nemeșii să dispună de tot atâta pământ ca și țărani.

În comuna Mihăileni s-a efectuat o primă anchetă la 3 iunie. Aici investigația s-a încheiat în această zi, deoarece nu s-a apelat decât la șase reprezentanți ai comunității, în frunte cu primarul și viceprimarul. Întrebările formulate dezvăluie că obștea satului era învinuită de prejudicii aduse pădurii “Hârța”, precum și de dărâmarea gardurilor făcute de pădurari. Referitor la dărâmarea gardurilor reprezentanții sătenilor s-au apărat, arătând că pădurarii i-au deposedat de o parte a pășunii comunale, pe care au împrejmuit-o. Prin urmare, procedând la dărâmarea gardurilor n-au făcut decât să-și recupereze partea de pășune ce le-a fost răpită. Comisarii comitatensi au reluat ancheta peste patru zile, când i-au convocat pe primarul și viceprimarul din Mihăileni la Metiș, centrul de reședință al comitatului. Chestionându-i în legătură cu dărâmarea gardurilor ce împrejmuiu de fapt grădinile pădurarilor, pe care sătenii și-au trimis vitele la pășunat, de astă dată cei doi reprezentanți ai comunei Mihăileni s-au referit la rolul unuia din delegații de la Blaj în adoptarea hotărârii de a se înstăpâni asupra pădurii. Acest delegat cu numele de Simion Hila, după ce a revenit acasă, în stare de ebrietate, le-a povestit consătenilor ce a înțeles el din ceea ce a auzit la Blaj. Spusele lui au fost interpretate de către o parte din săteni în sensul că a sosit momentul să se înstăpânească pe terenurile împrejmuite de pădurari. Confruntat cu primarul și viceprimarul, Simion Hila n-a recunoscut că din cauza spuselor lui s-au produs pagubele în detrimentul pădurarilor.

Deosebit de sugestive pentru cultivarea cultului față de “bunul împărat” pot fi considerate informațiile cuprinse în procesul verbal al anchetei conduse de însuși comitele suprem în 13 iunie la Mureni. Ancheta nu i-a vizat însă pe locuitorii din Mureni, ci pe cei din Feleag. Aceștia au fost cercetați fiindcă au interzis parohiei reformate din Mureni să se mai aprovizioneze cu lemne din pădurea pe care o avea în hotarul comunei lor. În timpul investigației au fost interogați 16 săteni din Feleag, în frunte cu preotul lor, David Rus. Din răspunsurile lor la întrebările ce li s-au pus rezultă că delegații satului Feleag la Adunarea de la Blaj au adus de acolo două documente. Unul din ele ar fi reprezentat o poruncă a împăratului referitoare la îngrijirea fondului silvic, iar celălalt un regulament al pădurilor. Preotul l-a citit pe cel dintâi în biserică, după ce în prealabil a chemat tot satul să-l asculte. Citirea a avut loc în duminica de dinainte sau în aceea de după Rusalii. A doua zi sătenii s-au întrunit din nou și au hotărât să meargă cu toții la

pădure pentru a o împrejmui cu șanțuri și a-i asigura paza. Ajungând la pădure au găsit acolo trei oameni din Mureni cu o căruță care tăiau lemne pentru parohia reformată din satul lor. Sătenii i-au oprit să mai taie copaci și i-au adus, împreună cu caii și cu căruța, la primăria din Feleag.

Aflând de această acțiune, solgăbirăul s-a deplasat la Feleag și i-a cerut preotului David Rus dispoziția imperială, pe care a citit-o în biserică. Preotul i-a înmănat-o, ceea ce i-a permis să constate că era vorba de un decret al împăratului Iosif al II-lea vechi de 60 de ani. Când i-a pretins să se justifice cu un ordin imperial mai recent, preotul s-a enervat și l-a atenționat să aibă grijă să n-o pătească la fel ca la Retiș, unde a scăpat cu fuga de furia locuitorilor. Fiul preotului și-a susținut tatăl, amenințându-l pe judele nobiliar cu pumnii ridicați. Numai intervenția primarului și a câtorva săteni l-au împiedicat pe fiul preotului să-l agreseze pe judele nobiliar. Despre rezultatele anchetei și despre pedepsele pe care le-a aplicat celor considerați vinovați, comitele suprem l-a informat pe guvernator la 16 iunie. El preciza că printre cei pe care i-a arestat s-a aflat și preotul datorită rolului lui de “instigator”. Totuși la intervenția parohilor din satele învecinate, a acceptat să-l elibereze pe cauțiune. L-a obligat însă la plata a 91 de florini și 20 cerițari pentru întreținerea husarilor care i-au asigurat asistența militară. Altor 12 locuitori le-a impus să contribuie cu 121 florini la subvenționarea cheltuielilor prilejuite de anchetă și de execuția militară³¹.

Spre deosebire de mișcările țărănești care au vizat recuperarea unor posesiuni obștești, cele privind refuzul slujbelor iobăgești s-au redus considerabil spre sfârșitul lunii mai și în primele săptămâni din iunie, la fel ca în celelalte comitate, datorită întrunirii Dietei, despre care țărani erau deja informați că va adopta legea desființării iobăgiei. Despre cercetarea refuzului robotelor la Bratei raporta la 28 mai dregătoriei comitatense judele nobiliar Somogy István. El informa că la intervenția grofilor Haller Ferenc și József din 24 mai a descins la Bratei, i-a convocat pe săteni și i-a sfătuit, ca și în 13 mai, să dea ascultare dispozițiilor imperiale și guberniale. Aceștia n-au ținut însă seama de sfatul său, ci de îndemnul celor patru delegați care i-au reprezentat la Adunarea de la Blaj. De fapt, delegații i-au convins că “desființarea relațiilor urbariale a fost hotărâtă de Adunarea românească”. În consecință i-au declarat că de acum înainte nu mai erau obligați să îndeplinească slujbele iobăgești. Totuși le vor mai presta câteva zile, dar numai când voiau ei și fără supraveghetor. Și într-adevăr, conform reclamației administratorului domenal al celor doi conți, din cei 300 de iobagi mai veneau la lucru cel mult 20. Însă și aceștia, când intendentul le făcea observații, îi adresau amenințări. De aceea cerea trimiterea unei unități militare la Bratei.

³¹ Documente IV, p. 234-236, 405-408, 452-453, 472-473 și 529-530; Documente V, p. 11-12, 51-57, 311-314, 395-403 și 495-499; Documente VI, p. 20-21, 167-168, 405-407, 443-456 și 571-573.

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

În ziua următoare, la 29 mai, dregătoria comitatensă i-a ordonat solgăbirăului Somogy ca, împreună cu celălalt jude nobiliar Apáthi Peter și cu comisarul comitetului permanent jurisdicțional Csiszár István, să descindă la Bratei și să încerce să-i depisteze pe “instigatorii” la nesupunere. Instigatorii puteau fi chiar cei patru delegați care au participat la Adunarea de la Blaj. Pe cei găsiți vinovați urmau să-i aresteze și să-i trimită la temnița comitatensă. După ce vor restabili ordinea la Bratei li se trasa sarcina de a merge la Grânari, unde s-a semnalat o situație similară. Și la Grânari aveau misiunea de a-i aresta și întemnița pe cei ce-i vor depista că și-au îndemnat consătenii să nu mai îndeplinească prestațiile urbariale.

O dispoziție asemănătoare a primit din partea dregătoriei comitatense solgăbirăul Szabaszlai Lajos la 2 iunie. Lui i se ordona, ca împreună cu comisarul comitetului permanent al securității publice Nánási Sámuel, să investigheze nesupunerea de la Zlagna. Acolo, preotul revenit de la Adunarea din 15-17 mai și-a adunat enoriașii în duminica precedentă și i-a convins să presteze jurământul, pe care l-a depus și el la Blaj. Apoi, după depunerea jurământului, le-a vestit că la Blaj ar fi fost eliberați de servituțile iobăgești. Cu aceeași ocazie și-a sfătuit enoriașii să nu mai lucreze stăpânilor lor nici pe bani, pentru a-i sili astfel să renunțe la părțile alodiale ale moșiilor lor care puteau reveni în acest mod comunității.

Intervențiile repetate ale comitelui suprem Kálnoki la guvernatorul Teleki l-au convins pe acesta să intervină în 15 iunie la feldmareșalul Pfersmann pentru readucerea escadronului de husari de la Codlea la Hoghiz și Racoșu de Jos. Despre această intervenție îl încunoștința guvernatorul pe comite la aceeași dată³².

Așadar, documentele oferă informații convingătoare despre amploarea frământărilor țărănești care s-au produs și în satele comitatului Alba de Sus de-a lungul primăverii anului 1848. Ele au fost influențate și aici de știrile care s-au transmis de la un comitat la altul și de la un sat la altul despre desființarea relațiilor urbariale în Ungaria, Banat, Crișana și Maramureș. Totodată oglindesc, la fel ca în celelalte comitate ardelenice, speranța și nerăbdarea iobagilor de a se elibera de sub povara muncilor gratuite, suportate tot mai greu pe măsură ce se prelungeau datorită intereselor economice și politice ale stăpânilor lor. În cazul comitatului Alba de Sus, format din insule și enclave între scaunele săsești și secuiești, năzuința țărănimii aservite de a se emancipa de sub jugul iobăgiei a fost influențată și de vecinătatea acestora. Totuși influența cea mai puternică au exercitat-o și în lumea satelor din acest comitat Adunările de la Blaj, îndeosebi cea de-a doua. Ea se reflectă și în Alba de Sus în anchetele întreprinse de autoritățile nobiliare, atât în ceea ce privește desființarea slujbelor iobăgești, cât și în frecvența acțiunilor ce vizau

³² Documente V, p. 99-100, 311-312 și 436; Documente VI, p. 506 și 509-510.

recăștigarea pădurilor și a altor posesiuni obștești de care au fost deposedate comunitățile sătești înainte de 1848. Aspectul cel mai interesant s-a concretizat în conturarea unei conștiințe naționale și în rândurile țăranilor din comitatul Alba de Sus sub influența ideilor Adunării de la Blaj, pe care le-au propagat preoții și delegații ce i-au reprezentat acolo. O dovadă aparte a manifestării, cel puțin în formă embrionară, a unui început de conștiință națională, reprezintă cazul menționat al evreului românizat Iosif Grecu. Interesantă este semnalarea între ideile însușite de el la Blaj a aceleia privind unirea românilor din Transilvania cu cei din Țara Românească și Moldova. Pentru conturarea unui început de conștiință națională documentele oferă exemple chiar mai convingătoare în rândurile țăranilor din comitatul Alba de Jos.

Comitatul Alba de Jos era una dintre cele mai întinse și mai populate unități administrativ-teritoriale din Transilvania. Peste 90% din locuitorii lui fiind români, până în preajma anului 1848 din rândurile lor s-a putut forma o pătură de funcționari și intelectuali mai numeroasă decât în oricare altă jurisdicție ardeleană, chiar dacă majoritatea populației continua să fie formată din iobagi. A contribuit la formarea acestei elite intelectuale constituirea domeniului minier în partea lui muntoasă, la care s-au putut angaja mulți tehnicieni și funcționari minieri, iar în zona de șes afirmarea Blajului ca centrul cultural și religios cel mai important al românilor ardeleni în urma Unirii cu Biserica Romei. Îndeosebi gimnaziul blăjan cu cinci ani de studii, urmat de doi ani de filosofie și patru ani de teologie și-au adus aportul la pregătirea unui însemnat număr de preoți cu un înalt nivel intelectual, educați în spiritul ideologiei naționale creată de Școala Ardeleană. În condițiile istorice de atunci majoritatea lor își desfășurau activitatea în lumea satelor. De aceea a fost firesc ca aici să se înfiripe ideea unei Adunări naționale, la care vor adera și canceliștii de la instanța judecătorească supremă a Transilvaniei de la Târgu Mureș. Teologii și canceliștii vor exercita împreună o influență decisivă asupra țăranilor ce vor participa la cele două Adunări de la Blaj, prin sfaturile și îndemnul pe care li le-au adresat. Influența lor asupra acțiunilor țărănești de emancipare socială și națională este atestată documentar în toate comitatele ardeleni. Blajul fiind situat în comitatul Alba de Jos, această influență se va resimți în mod mai accentuat în satele din cuprinsul lui și în primul rând în cele mai apropiate.

Influența celei de-a doua Adunări este amplu reflectată în numeroasa corespondență purtată după 17 mai între autoritățile nobiliare comitatense și Guberniu, precum și în aceea a guvernatorului Teleki cu cei doi episcopi români și cu Comandamentul suprem al armatei. Astfel, la 20 mai, primjudele nobiliar Boér Ferenc și protonotarul Pogány Károly îl încunoștințau pe guvernatorul Teleki, în numele comitetului permanent jurisdicțional că, sub influența Adunării de la Blaj, iobagii din Turdaș, Hopârta, Șpálnaca și Șoroștin: au atacat și au periclitat securitatea proprietății nobiliare; nu se mai supuneau autorității funcționarilor comitatensi; au

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

înlocuit notari maghiari cu alții români; au rupt afișele ce anunțau proclamarea statariului; au interzis îndeplinirea obligațiilor contractate în contul unor împrumuturi bănești; s-au opus intențiilor unora de a lucra pe pământurile alodiale ale nobililor pe bani; i-au alungat pe paznicii pădurilor proprietarilor nobiliari și i-au înlocuit cu pădurari proprii; se întruneau frecvent și se sfătuiau cum să-și facă de cap; plănuiau să-și împartă între ei proprietățile stăpânilor lor. De aceea îi cereau guvernatorului să intervină la Comandamentul suprem al armatei pentru a trimite împotriva răzvrătiților din cele patru sate fie escadronul de cavalerie care a pacificat iobagii din Beța, fie o unitate de grăniceri secuici. Peste două zile, la 22 mai, cei doi membri ai comitetului permanent se adresau din nou guvernatorului Teleki pentru a-l informa că răzvrățiții din Turdaș, Hopârta, Șpálnaca și Șoroștin au ocupat păduri ale stăpânilor lor împărțindu-și între ei pământurile alodiale, pentru a-l convinge să li se pună la dispoziție o forță militară de represiune.

La aceeași dată, cancelaria gubernială aducea la cunoștință feldmareșalului Puchner, comandantul suprem al armatei și comitelui suprem al Albei de Jos, Bánffy, motivele invocate de comitetul permanent comitatens pentru a solicita o execuție militară în cele patru comune. Întrucât guvernatorul Teleki avea proprietăți la Șoroștin și Hoghilag nu se putea implica personal în pacificarea iobagilor săi din aceste două localități. Șoroștinul fiind mai apropiat de Sibiu sugera să se trimită de acolo o unitate militară care să-i ofere comitelui Bánffy sprijin în efectuarea unei anchete.

În ziua următoare, la 23 mai, primjudele nobiliar Boér Ferenc și protonotarul Pogány Károly reveneau cu o adresă la guvernatorul Teleki pentru a-i face cunoscut că “din toate părțile” proprietarii nobiliari adresau comitetului permanent plângeri referitoare la ocuparea unor păduri și la distrugeri de semănături pe pământuri alodiale. Atenționarea lor privea și ineficiența unor funcționari comitatensi trimiși pe sate, cărora țăranii le declarau că vor efectua muncile iobăgești, însă după plecarea lor promisiunile erau date uitării. Ca exemplu ofereau o petiție a medicului Borosnyai care era proprietar în comuna Gusu. Din petiție reieșea că locuitorii comunei i-au devastat pădurea împărțindu-și între ei terenurile însămânțate cu porumb, pe care au început să le prășească. Borosnyai bănuia că acel care-i încuraja pe săteni în acțiunile lor ar fi fost preotul Dumitru Lungu.

În afara comunei Gusu cei doi reprezentanți ai comitetului permanent jurisdicțional au dat ca exemplu și localitatea Bogatu Român. Iobagilor din acest sat le aduceau învinuirea că: au refuzat să transporte alimentele colectate pentru armată; au afirmat că nu vor mai plăti impozite; au declarat că nu vor mai da ascultare dregătorilor, subminându-le astfel autoritatea.

Bazându-se pe raportul judeului nobiliar Jáblontzai József, comitele suprem Bánffy îl informa pe guvernatorul Teleki la 25 mai că sătenii din Coșlariu și-au trimis vitele pe tarlalele

semănată cu cereale ale proprietarilor de moșii, provocându-le pagube. În vederea restabilirii dreptului de proprietari al nemeșilor s-a adresat comandantului regimentului de cavalerie “Ferdinand Maximilian” care l-a ajutat să-i aducă la ascultare pe răzvrățiții din Beța. Dar acesta l-a sfătuit să apeleze la comandantul batalionului de grăniceri secui ce urma să fie detașat la Aiud. Aceeași recomandare a primit în ziua următoare din partea locuitorului comandantului suprem, feldmareșalul Pfersmann, prin intermediul Guberniului. Recomandarea era însoțită de precizarea că batalionul de grăniceri secui sosise deja la Aiud, iar comandantului acestuia, maiorul Balás Konrád, i s-a dat ordin să colaboreze cu dregătorii comitatului la pacificarea satelor recalcitrante.

Cu ajutorul unei companii a batalionului, comitele Bánffy a reușit să restabilească ordinea la Șpălnaca, Turdaș și Hopârta, după cum reiese din raportul pe care l-a înaintat guvernatorului Teleki la 29 mai. La Șoroștin și Hoghilag iobagii au fost aduși la ascultare de către o unitate militară de la Sibiu. Prin același raport, comitele îl anunța pe guvernator că urma să restabilească ordinea la Mihalț, Obreja și Coșlariu. În ultima localitate a planificat să se deplaseze în ziua următoare, însoțit de grănicerii secui care l-au ajutat să pacifice cele trei sate menționate.

Până la 29 mai s-a efectuat execuția militară și la Bogatu Român. Cu această ocazie preotului ortodox Daniel Răulea i s-a impus să redacteze o scrisoare de chezășie, pe care să o semneze el și 11 săteni. Prin ea urmau să se angajeze că pe viitor liniștea nu va mai fi tulburată în comuna lor. Pentru redactarea scrisorii de chezășie preotul îi cerea sprijinul profesorului de la Teologia din Sibiu Ioan Panovici. La Gusu nu va fi restabilită însă liniștea până la sfârșitul lunii mai, ca și la Mihalț și Obreja de altfel³³.

Paralel cu măsurile coercitive concretizate în execuții militare, Guberniul și dregătoria comitatensă au apelat și la cei doi episcopi români pentru a diminua pericolul extinderii mișcărilor țărănești antinobiliare pe tot cuprinsul comitatului Alba de Jos. Având de apărut interesele superioare ale eparhiilor lor, înalții prelați au fost nevoiți să răspundă solicitărilor ce li s-au făcut. Episcopul Șaguna, de exemplu, a adresat țăranilor ortodocși o circulară la 17/29 mai, cu prilejul deschiderii lucrărilor Dietei Stărilor privilegiate de la Cluj. În circulară se referea la un decret gubernial din 23 mai, pe care l-a primit. Din cuprinsul lui reieșea că “mulți dintre poporenii noștri”, după ce s-au întors acasă de la Blaj, au refuzat să mai îndeplinească slujbele domnești și s-au înstăpânit pe pământuri alodiale. De aceea îi îndemna să aștepte în liniște Dieta ce s-a întrunit la Cluj care “se va strădui ca iobăgimea cu totul să se șteargă”. La rândul său, episcopul Lemeni a trimis încă la 21 mai o pastorală protopopilor, preoților, cantorilor și

³³ Documente IV, p. 267-270, 355-358, 374-375, 424-425 și 536-538; Documente V, p. 9-10, 309-310 și 317.

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

iobagilor greco-catolici. Celor dintâi le reamintea despozițiile oficiale privind lămurirea enoriașilor de a-și îndeplini obligațiile de urbarialiști până la abolirea lor pe cale legală. Pe iobagi îi dojenea pentru că n-au ținut seama de îndemnurile pe care li le-a adresat de a sta acasă, ci au pornit cu miile spre Blaj, crezând că la 15 mai li se “va vesti slobozenia de slujba domnească”. Le reproșa de asemenea că dădeau crezare zvonului, potrivit căruia împăratul ar fi decretat de mult “slobozenia”. Ea urma însă să se voteze de apropiata Dietă. Până atunci îi sfătuia să dea ascultare dregătorilor și stăpânilor lor, fiindcă altfel vor fi împovărați “cu jucuție de cătane”, cum se numea în limbajul epocii execuția militară³⁴.

Strădaniile celor doi episcopi de a contribui la liniștirea iobagilor, așa cum le-au cerut autoritățile nobiliare, nu vor putea evita evenimentele tragice de la Mihalț care se vor produce la începutul lunii iunie. Ele sunt cunoscute în istorie ca fiind rezultatul confruntării dintre grănicerii secui și țăranii din Mihalț și satele învecinate, soldată cu zeci de morți și răniți. Confruntarea s-a produs în condițiile zvonurilor care s-au răspândit în legătură cu comportamentul grănicerilor secui cu ocazia reprimării țăranilor iobagi din Turdaș, Șpálnaca, Hopârta și Coșlariu, sub pretextul ocupării de către aceștia a unor părți alodiale ale moșiilor nobiliare și al refuzului de a mai îndeplini zilele de muncă gratuită datorate stăpânilor. De altfel, aceleași motive s-au invocat de autoritățile nobiliare comitatense, pentru a obține colaborarea batalionului de grăniceri secui, detașat din 25 mai la Aiud, la supunerea iobagilor din Mihalț printr-o execuție militară. Aici motivația invocată se referea la pagubele pe care mihălțenii le-au produs unui fânaț alodial al familiei grofilor Eszterházi, revednicat de ei, prin trimiterea vitelor lor să-l pășuneze.

Justificarea masacrului de la Mihalț a determinat după 1 iunie o susținută corespondență între autoritățile comitatense și guberniale, între intendentul domeniului Eszterházi și stăpânul său, precum și între un ofițer al grănicerilor secui și un camarad ori amic de-al lui din secuime. Chiar și Guvernul ungar de la Pesta a fost informat despre incidentul de la Mihalț de către împuternicitul său trimis la Dieta de la Cluj, baronul Perényi Zsigmond. Cu toții s-au străduit să demonstreze că vinovați ar fi fost numai țăranii din Mihalț pentru că s-au opus intrării grănicerilor secui în comuna lor cu sprijinul semenilor de la Obreja, Cistei și Crăciunel. Intendentul familiei Eszterházi afirma că mihălțenii ar fi primit ajutoare până și de la Ohaba, Secășel, Ciufud, Veza, inclusiv de la Stremț de peste Mureș. Același intendent insinua că locuitorii Mihalțului ar fi fost “instigați” la confruntarea cu grănicerii secui de către Timotei Cipariu de la Blaj, Simion Bărnuțiu și Al. Papiu Ilarian de la Sibiu, ultimii fiind secondăți de fiii preoților din Agrișteu și Orosia.

³⁴ Documente IV, p. 312-313; Documente VI, p. 338-339.

Cert este că masacrul de la Mihalț a provocat indignarea membrilor Comitetului Național de la Sibiu. În numele acestuia, S. Bărnuțiu și I. Pipoșiu au publicat o proclamație intitulată: *Cauza Mihalțului*. Din proclamație rezultă că Gubernul a numit o comisie gubernială pentru cercetarea evenimentelor de la Mihalț. Semnatarii ei denunțau faptul că Guberniul i-a numit pe cei doi membri ai comisiei anchetatoare numai din rândurile nobilimii, fără a da posibilitatea mihalțenilor de a avea și ei reprezentanți care să le susțină cauza.

De fapt, Guberniul a fost nevoit să desemneze comisia de anchetă la intervenția Comandamentului armatei de la Sibiu, în urma sesizării primite din partea Comitetului Național Român, cu semnăturile lui S. Bărnuțiu și I. Pipoșiu. La rândul lui, Comandamentul suprem a trebuit să intervină la Guberniu, deoarece membrii Comitetului Național au făcut cunoscute incidentele de la Mihalț grănicerilor întâiului regiment românesc care avea centrul de comandă la Orlat, în apropierea Sibiului. Pentru a atenua resentimentele grănicerilor români contra celor secui survenite după evenimentele de la Mihalț, Guberniul va accepta ca celor doi comisari guberniali anchetatori să li se alăture și doi reprezentanți ai armatei. Dar, în momentul când cei doi reprezentanți ai armatei s-au prezentat pentru anchetă, comisarii guberniali o efectuaseră deja la 8 iunie și au încheiat un proces verbal. Or, în acest proces verbal comisarii guberniali au selectat din depozițiile martorilor numai ceea ce convenea Guberniului. Comisarii militari le-au propus colegilor lor guberniali să reia împreună ancheta prin interogarea tuturor locuitorilor, mergând din casă în casă și prin autopsierea cadavrelor celor ce și-au pierdut viața în urma confruntării cu grănicerii secui. O asemenea anchetă crea însă pericolul de a se afla adevărul despre modul cum s-au desfășurat evenimentele de la Mihalț, ceea ce ar fi aruncat o lumină defavorabilă asupra comportamentului grănicerilor secui. O atare eventualitate trebuia însă evitată, deoarece Guberniul urmărea să întărească rolul de braț înarmat al nobilimii pe care îl jucau grănicerii secui, pentru a i se asigura conservarea puterii politice și economice la nivelul întregii Transilvanii. Iată de ce guvernatorul Teleki a intervenit la comandantul suprem al armatei, feldmareșalul Puchner, aflat la Dieta de la Cluj ca împuternicit al împăratului. Puchner a cedat insistențelor guvernatorului și a dat ordin celor doi comisari militari să semneze procesul verbal întocmit de colegii lor guberniali. În această formă va fi dat publicității. Între timp, Guberniul a numit alți doi comisari guberniali, cărora le-a încredințat misiunea de a merge la Sibiu pentru a dizolva Comitetul Național Român și a-i aresta membri, fiindcă au îndrăznit să adreseze Comandamentului armatei cererea de a se efectua o anchetă obiectivă a evenimentelor de la Mihalț.

Efectuarea anchetei și publicarea procesului ei verbal în forma dorită de Guberniul nobiliar de la Cluj n-au avut darul de a atenua indignarea grănicerilor români și atmosfera tensionată creată de masacrul de la Mihalț în toată Transilvania și îndeosebi în Munții Apuseni.

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

Atmosfera tensionată se reflectă în rapoartele oficialităților din comitate adresate Guberniului și guvernatorului, precum și în corespondența purtată între persoane particulare. Funcționarii de pe domeniul Zlatnei informau dregătoria comitatului Alba de Jos și Guberniul despre activitatea preotului Simion Balint și a tânărului avocat Avram Iancu. Aceștia nu se sfiau să afirme că grănicerii secuiei vor fi trași la răspundere pentru sângele vărsat la Mihălț. Faptele grănicerilor secuiei îl vor determina pe Avram Iancu să adreseze, la 9 iunie, câtorva sute de moți prezenți la târgul de la Câmpeni, îndemnul de a-și procura arme, invocând dreptul poporului la înarmare pentru a se apăra în fața opresiunii și agresiunii.

Liderii cei mai conștienți ai nobilimii liberale prezenți la lucrările Dietei de la Cluj și-au dat seama că atmosfera tensionată putea determina o răscoală generală antinobiliară la nivelul întregii Transilvanii. De aceea, pentru a o evita, în ședința din 6 iunie, prin glasul baronului Wesselényi Miklós, a propus deputaților dietali să voteze proiectul legii desființării relațiilor urbariale, adică al abolirii iobăgiei. Deși majoritatea deputaților Dietei aparțineau nobilimii conservatoare, au admis totuși să adopte proiectul legii propuse de baronul Wesselényi Miklós, pentru a-și salva pozițiile dominante pe care le dețineau. Mai mult, au fost de acord ca legea să intre în vigoare la 18 iunie, chiar dacă până la acea dată nu va fi sancționată de monarh.

Anunțată în zilele următoare tuturor jurisdicțiilor ardelene, data de 18 iunie va inaugura "slobozenia", adică încetarea împovărătoarelor obligații de natură feudală suportate de țărani aserviți din Transilvania secole de-a rândul. După cum relatează George Barițiu în una din publicațiile sale, în ziua de 18 iunie clopotele din toate satele ardelene au sunat de dimineața până seara, vestind sfârșitul robiei seculare. Considerată ca cea mai importantă cucerire a revoluției pașoptiste, desființarea iobăgiei demonstrează că acțiunile țărânimii aservite din Transilvania de-a lungul primăverii anului 1848, susținute de preoți și fiii acestora, n-au fost zadarnice. Cu data de 18 iunie iobagii și jelerii urbariali din Transilvania au devenit cetățeni liberi din punct de vedere juridic și totodată proprietari deplin ai sesiilor sau loturilor asupra cărora n-au avut până în 1848 decât drept de folosință. În felul acesta s-au alăturat semenilor lor din Ungaria, Banat, Crișana și Maramureș care s-au eliberat din iobăgie la 10 aprilie, urmați între 8 și 22 mai de cei din comitatele Zarand, Crasna și Solnocul de Mijloc, precum și de cei din dictrictul Chioar, odată cu anexarea lor la Ungaria. De altfel și în Transilvania legea urbarială va fi adoptată de către Dieta nobiliară de la Cluj, după ce la 30 mai o votase pe aceea a uniunii cu Ungaria, fără a ține seama de revendicarea Adunării de la Blaj de a se da posibilitatea și reprezentanților populației românești să se pronunțe în această chestiune importantă. Cu toate acestea, meritul Dietei de la Cluj de a fi votat legea desființării iobăgiei, chiar într-o formă care

necesita serioase completări, nu poate fi contestat. Legea va supraviețui războiului civil și înfrângerii revoluției, fiind completată prin patentele imperiale din 1853-1854³⁵.

În concluzie, documentele dovedesc că în primăvara anului 1848, între 18 martie și 18 iunie, evenimentele revoluționare au creat condiții favorabile eliberării țăranilor de obligațiile pe care le aveau față de stăpânii lor, în virtutea dreptului exclusiv de proprietate al acestora asupra pământului. De abolirea prestațiilor iobăgești au beneficiat mai întâi țăranii aserviți din Banat, Crișana și Maramureș la 10 aprilie.

Pe măsură ce se va afla despre această importantă cucerire a revoluției din Ungaria, începând cu mijlocul lunii aprilie în Transilvania se vor produce mișcări țărănești pentru a se extinde și aici emanciparea de prestațiile urbariale sau iobăgești. Cele dintâi acțiuni împotriva robotelor sau zilelor de muncă gratuite se semnalează documentar în comitatele învecinate cu cele din Banat, Crișana și Maramureș, cunoscute sub denumirea de Partiumul nord-estic. Spre sfârșitul lunii aprilie și în luna mai ele se vor diminua aici ca urmare a desprinderii de Transilvania și a anexării lui la Ungaria.

În schimb, în celelalte comitate ale Transilvaniei și în unele din scaunele săsești și secuiești, mișcările țărănești contra robotelor se vor amplifica în același interval de timp, deoarece aici, predominând nobilimea conservatoare, aceasta va amâna desființarea iobăgiei pe motivul că ea nu putea fi decisă decât de propria Dietă convocată pe data de 29 mai. La amplificarea acțiunilor iobăgești au contribuit și cele două Adunări naționale ale românilor de la Blaj. Aceste acțiuni au fost susținute și încurajate de preoți, de fiii acestora și de tinerii canceliști de la Târgu Mureș.

Autoritățile nobiliare ardelene vor recurge la reprimarea mișcărilor țărănești prin execuții militare și prin anchetarea preoților pentru a evita eliberarea iobagilor prin forțe proprii. Datorită susținerii revendicărilor propriilor enoriași cu care conviețuiau în lumea satelor, numeroși preoți vor fi interogați și chiar arestați și întemnițați sau vor fi apostrofați de episcopii lor la insistențele Guberniului și ale autorităților nobiliare comitatense. Printre preoții care au fost supuși unor atari presiuni documentele îi menționează pe: Vasile Muntean din Voievodeni, Ilie Ghețe din Dragu, Artemon Mânzat din Cremenea, Ștefan Dumitru din Bercea, Grațian Pop din Sâncraiu Almașului, Ioan Fodor din Bistra, Simion Balint din Roșia Montană, Ioan Pop, tatăl lui Al. Papiu Ilarian, din Budiu de Câmpie, Nicolae Vlăduțiu din Bogata Mureșiană, Ioachim Aron din Buia, Simion Pop din Sâmboleni, protopopii Tudor Pop din Morlaca și Simion Orian din Ocna Dejului

³⁵ Documente V, p. 239-241, 407-409, 440-441, 455-457, 459-470 și 486-494; Documente VI, p. 14-17, 65-68, 92-93, 106-110, 139-141, 147-148, 192-193, 199-201, 230-234, 267-275, 308-318, 321-324, 333-338, 403-404, 494-495, 484-486, 506-507, 534-537 și 586-588; A. Egyed, *Problema emancipării iobagilor din Transilvania în contextul european (II)*, în A.I.I., XXXIV, 1995, p. 179-192; G. Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania 1848-1849*, Cluj-Napoca, 1996, p. 50-54.

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI LA SUSȚINEREA REVENDICĂRII ȚĂRANILOR
ARDELENI PRIVIND DESFIINȚAREA IOBĂGIEI ȘI LA ÎNTĂRIREA CONȘTIINȚEI LOR NAȚIONALE ÎN
PRIMĂVARA ANULUI 1848

etc. Cei mai mulți erau preoți greco-catolici, însă nu lipsesc nici cei ortodocși, ca Ioan Popovici din Vătava. Lor li se pot adăuga preoții din Așchileu, Ciceu, Fizeș, Popești, Sânpaul, Trestia, Ulieș, Gothatea ș.a.m.d. cărora nu li se indică numele și nu se precizează dacă erau greco-catolici sau ortodocși. De altfel, la consfăturile de la Abrud și Câmpeni ca și la cele două Adunări de la Blaj au participat împreună greco-catolici și ortodocși. Preoții au putut astfel să contribuie la conturarea unui început de conștiință națională în rândurile țăranilor, demonstrându-le că între ei nu existau deosebiri esențiale, toți fiind români și vorbind aceeași limbă. Aceeași contribuție au avut și tinerii teologi și canceliști ca Vasile Nemeș, Vasile Fodor, Ioan Suciu, Dumitru Țiț, Al. Papiu Ilarian, Avram Iancu și mulți alții, atât la Adunările de la Blaj, cât și în satele lor după ce au revenit acasă. Până la urmă, eforturile și sacrificiile comune ale preoților, teologilor și canceliștilor, conjugate cu acelea ale țăranilor au convins reprezentanții nobilimii din Dieta de la Cluj că, pentru a evita o răscoală generală antinobiliară era necesar să voteze legea desființării iobăgiei la 6 iunie. Intrată în vigoare la 18 iunie, ea va pune capăt robiei seculare și pentru majoritatea țăranimii dependente din Transilvania.

**LIDERII GRECO-CATOLICI AI GENERAȚIEI PAȘOPTISTE TRANSILVĂNENE
DESPRE REORGANIZAREA BISERICII ROMÂNE UNITE. DOUĂ STUDII DE CAZ:
SIMION BĂRNUȚIU ȘI AUGUST TREBONIU LAURIAN**

Remus CÂMPEANU

Resumé: La position de quelques représentants gréco-catholiques du mouvement révolutionnaire (1848) à l'égard de la réorganisation de l'Église Roumaine Unie: Simion Bărnuțiu et August Treboniu Laurian

Parmi toutes les opinions à l'égard de la réorganisation de l'Église Roumaine Unie soutenues plus ou moins fermement dans une époque profondément marquée par le désir de modernisation, entre les plus représentatives pour la pensée de l'entière génération révolutionnaire sont celles formulées par Simion Bărnuțiu et August Treboniu Laurian. Tandis que le premier soutenait d'une façon très générale la réforme ecclésiastique, en faisant une critique excessive du passé et du présent de l'Église Roumaine Unie, et sollicitait son engagement politique, sans pour autant préciser la direction qu'une telle transformation devait prendre, le deuxième faisait la preuve d'un anti-confessionalisme et militantisme appliqués, mis en évidence principalement par l'oeuvre qui s'intitule *La constitution de l'Église Roumaine*, annexe de son oeuvre *Documents historiques sur l'état politique des Roumains de la Transylvanie*. Ce projet de réorganisation ecclésiastique visait la transformation de la hiérarchie en une avant-garde de la lutte nationale, en conservant essentiellement les coutumes canoniques médiévaux qui correspondaient au fonctionnement d'une institution ecclésiastique compacte, dynamique et moderne. En mettant l'accent sur l'accroissement du rôle des laïcs dans l'administration confessionnelle et sur la démocratisation de l'Église, ce projet impliquait un fort pragmatisme politique, avec des accents laïcisants même, qui risquaient de sacrifier l'esprit religieux en faveur de la cause nationale.

Înspre jumătatea veacului al XIX-lea, Biserica Română Unită se afla într-o situație delicată și imprevizibilă, fiind prinsă ca într-un clește între proiectele conducătorilor mișcării naționale (majoritatea de confesiune greco-catolică, nerăbdători să instrumenteze structurile clericale în sensul politic dorit de ei) și inerțiile legalist-oportuniste ale unor ierarhi rutinați, dispuși să respingă opțiunile revendicative radicale, ce puteau periclita siguranța, funcționarea și confortul instituției ecleziastice. Diferențele de optică legate de rolul și locul Bisericii într-o societate românească din ce în ce mai afectată de dorința metamorfozării și mai atrasă de perspectiva transformărilor revoluționare, dublate frecvent de diverse orgolii, au măcinat mediul Blajului într-o asemenea măsură, încât toate grupurile elitare românești, de la cele tradiționaliste până la cele progresiste, au realizat că sosise momentul unor schimbări de mare necesitate.

Cei mai pătimiși autori și propagandiști ai proiectelor de reformare confesională internă au fost, desigur, liderii evenimentelor pașoptiste, care, deși au beneficiat cu toții, cel puțin până la o anumită treaptă a formațiunii lor, de o educație teologică, s-au desprins - prin forța împrejurărilor politico-sociale - de câmpul dogmatic și de rigurile obstaculare ale canoanelor și cutumelor bisericești, devenind extrem de pragmatici. Chiar greco-catolici fiind, ei s-au lăsat în

mod firesc absorbiți de fervorile idealurilor naționale, care i-au condus treptat înspre un ambient spiritual dominat de anticonfesionalism și de mentalități laice. Acest itinerar al modificării gândirii lor i-a determinat să abordeze problematica religioasă cu un simț critic excesiv și, în câteva cazuri extreme, cu o oarecare doză de cinism.

Afirmațiile de mai sus pot fi susținute prin câteva studii de caz deosebit de sugestive. Spre exemplu, Simion Bărnuțiu, în materialul său intitulat *Soborul cel mare al Episcopiei Făgărașului*¹, a “portretizat” Unirea religioasă dintr-o perspectivă pur națională, ferm convins că “radiografiind” cu maximă exigență trecutul și prezentul propriei sale Biserici, va oferi greco-catolicilor și ortodocșilor un model de antibigotism, determinându-i astfel să treacă peste barierele credinței, în interesul solidarității etnice. Bineînțeles, considerațiile sale au fost alimentate de profunde nemulțumiri față de ceea ce se petrecea atunci în culisele episcopiei blăjene. Nu întâmplător, studiul citat a constituit adevăratul motiv al conflictului dintre autor și “vlădica” Lemeni².

Printr-un discurs impregnat de tehnici retorice bine mânuite, Bărnuțiu revendica, practic, reluarea tradiției convocării sinoadelor anuale, pe care el, acaparată de atmosfera prerevoluționară din Transilvania, le vedea capabile să-și asume rolul unor reale adunări naționale, menite a marca viguros traseul emancipării politice a românilor. Susținând proiectul unei reforme care, în parte, retrimitea la tradiții, articolul sesiza faptul că, dincolo de rolul ei spiritual, Biserica Unită trebuie să-și asume fără teamă responsabilități politice majore și să se întruchipeze în creuzetul unei “Diete a toleranțelor”, constituită - fără nici o rețineră - după modelul Dietei legitime a Principatului.

Spre a accentua latura imperativă și greutatea mesajului transmis, Bărnuțiu a recurs la un artificiu oratoric abil, dar greu de acceptat la un greco-catolic, susținând că aderarea românilor la Biserica Romei nu a marcat altceva decât înlocuirea persecuției calvine cu o tutelă la fel de grea, cea latină. Simplist și departe de adevărul istoric, autorul își propunea să convingă că între starea critică a preoților și credincioșilor de dinaintea anului 1700 și cea de după Unirea religioasă nu s-au consemnat diferențe semnificative și că saltul se va putea înregistra numai după ce clerul se va implica mult mai activ în eforturile de concretizare a dezideratelor naționale. Pentru aceasta se impunea însă o regândire și o restructurare profundă a ierarhiilor și atribuțiilor ecleziastice, în sensul asigurării dinamismului socio-politic corespunzător.

¹ Autorul a trimis articolul spre publicare lui George Bariț în 22 decembrie 1842. Materialul a apărut, într-o formă trunchiată, în edițiile din 25 ianuarie și 1 februarie 1843 ale periodicului Foaie pentru minte, inimă și literatură și a fost reluat de Ioan Chindriș în lucrarea sa Simion Bărnuțiu. Suveranitate națională și integrare europeană, Cluj-Napoca, 1998, p. 62-68

² *ibidem*, p. 38

LIDERII GRECO-CATOLICI AI GENERAȚIEI PAȘOPTISTE TRANSILVĂNENE DESPRE
REORGANIZAREA BISERICII ROMÂNE UNITE. DOUĂ STUDII DE CAZ: SIMION BĂRNUȚIU ȘI
AUGUST TREBONIU LAURIAN

Pe de altă parte, peste măsură de iritat de permanentele conflicte religioase dintre români și români, care periclita solidaritatea etnică în momentele acelea de cumpănă pentru mișcarea națională, Bărnăuțiu scria: "... religia dimpreună cu disputele teologilor nu trebuie amestecate niciodată cu naționalitatea; alta e naționalitate sau nație sau neam și alta va să zică religie, sau lege sau credință. Mulți însă nu vor să știe nimic de astfel de deosebiri"³. Era, evident, un apel disperat pentru focalizarea activității bisericilor populației majoritare asupra chestiunilor politice stringente, situate mai presus de barierele dogmatice și canonice.

Adevărată obsesie a autorului, ideea clădirii unei Biserici românești militante și compacte prin reformarea ei profundă se prelungește în memorabila cuvântare blăjeană din 2/14 mai 1848⁴. Nicăieri nu apare mai ardent exprimată dorința unei reconstrucții ecleziastice menite a asigura pactul religios în interiorul nației. În perioada în care unitatea etnică devenise o prioritate absolută, oratorul nu a ezitat a pune într-o lumină excesiv de critică Unirea religioasă, conturând-o numai prin prisma nedreptelor raporturi istorice româno-maghiare. Era o concesie maximă din partea unui greco-catolic animat de intenția sinceră și generoasă de apropiere față de frații săi ortodocși. Recunoscând fără ezitare scăderile Bisericii sale, Bărnăuțiu nădăjduia, ca mai demult, că și conașionalii săi de credință răsăriteană vor proceda la fel și că, reevaluându-și atitudinea, ei vor reuși să treacă cu inima deschisă peste diferențele confesionale în interesul atingerii țelurilor revoluționare comune.

Încercând să dizolve reținerile ortodocșilor față de românii adepți ai credinței romane, autorul supralicitează punctele vulnerabile ale evoluției Bisericii Unite printr-un gen de autocritică religioasă cu nuanțe patetice, conducându-și astfel auditoriul înspre sentințe exacerbate. El conchide ferm că uniriile nu au fost decât niște lanțuri în care maghiarii i-au prins pe "tolerați", niște "furii" cu care i-au încăierat și niște spaime cu care i-au înfricoșat. De aceea, națiunea trebuie să jure că în viitor nu va permite nici iezuiților, nici călugărilor sârbi, nici misionarilor Strigoniului și nici agenților străini (chiar dacă poartă veșminte de preoți sau de episcopi autohtoni) să-i tulbure pacea și înțelegerea⁵.

E poate chiar de admirat dibăcia și eficiența cu care Bărnăuțiu a transformat un fapt istoric de anvergură precum catolicizarea românilor ardeleni într-un argument consistent al respingerii proiectului maghiar de anexare a Transilvaniei la Ungaria, chiar dacă pentru aceasta a fost nevoit să arunce asupra Bisericii Unite povara unor păcate pe care ea în realitate nu le avea. Pe firul

³ *ibidem*, p.63, notă de subsol nenumerotată.

⁴ Vezi *Discursul lui Bărnăuțiu din 2/14 mai despre relațiile Românilor cu Ungurii și despre libertatea națională*, în Alexandru Papiu-Ilarian, *Istori'a Românilor din Daci'a Superiore*, Ediția a II-a, vol. II, Viena, 1852, p.307-363

⁵ *ibidem*

unei atari demonstrații, discursul ajunge în mod voit la următoarea concluzie interogativă, retorică și oarecum contrariată: “dacă Uniunea cea sacră (cea religioasă n.n.) a produs atâtea nedreptăți, ce se poate aștepta de la uniunea profană (cea a Transilvaniei cu Ungaria n.n.) care se urzește acum ?”⁶

Indirect, oratorul sugera prin acuzele formulate necesitatea remodelării temeinice a ierarhiilor ecleziastice românești, în scopul exprimării unor opțiuni politice mai hotărâte, chiar dacă sfaturile concrete oferite în acest sens erau destul de sărace. El atrăgea atenția asupra faptului că interesele poporului nu trebuie gestionate numai de către episcopi, ci de toate elitele națiunii, ale căror voci se cuvin a rezona în egală măsură în lăcașurile de cult⁷. Din păcate, în afara poveștelor privind deschiderea sau “democratizarea” Bisericii și implicarea ei mai profundă în viața politică, autorul nu detaliază celelalte aspecte de reformă ecleziastică pe care le consideră atât de acute.

Desigur, e de discutat, mai ales din punctul de vedere al uniților, corectitudinea demersurilor masiv politizate ale lui Bărnuțiu, dar fără îndoială că, dintr-o perspectivă națională, ele erau de maximă utilitate în momentul respectiv. Ca și alți greco-catolici pe care împrejurările revoluției pașoptiste i-au propulsat în fruntea maselor și Bărnuțiu era cu siguranță conștient că Biserica Unită nu se definește doar ca simplă sumă a dezavantajelor derivate din relațiile cu catolicismul maghiar. Insistând însă asupra meritelor istorice ale acestei instituții, el ar fi consolidat rezervele ortodocșilor și ar fi periclitat cel mai scump ideal, libertatea națiunii, o miză care pe bună dreptate i s-a părut mult prea mare pentru a nu renunța la dilatarea dimensiunii religioase a conștiinței sale.

Dacă Bărnuțiu a clamat nevoia de conectare și actualizare a angrenajului ecleziastic la comandamentele socio-etnice ale epocii într-o formă relativ diluată, cu alte cuvinte prea generalizată, mult mai aplicate s-au dovedit a fi proiectele lui August Treboniu Laurian. Și în cazul acestuia din urmă, inepuizabilul activism politic și social care i-a caracterizat întreaga activitate l-a propulsat grabnic în prima linie a mișcării revoluționare pașoptiste⁸. Încă din această etapă a vieții, el și-a exprimat aversiunea față de partizanatul confesional, definindu-l, asemeni lui Bărnuțiu, Maiorescu, Papiu Ilarian și Bariț, ca pe un factor de risc în asigurarea reușitei mobilizării tuturor resurselor naționale. Mărturia cea mai elocventă pentru punctul său de vedere asupra chestiunilor religioase a fost planul pe care l-a schițat în sensul unificării bisericilor românești, un demers influențat, desigur, de conjunctura evenimentelor de la 1848.

⁶ *ibidem*

⁷ *ibidem*

⁸ Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, August Treboniu Laurian. Viața și activitatea sa, București, 1970, *passim*

LIDERII GRECO-CATOLICI AI GENERAȚIEI PAȘOPTISTE TRANSILVĂNENE DESPRE
REORGANIZAREA BISERICII ROMÂNE UNITE. DOUĂ STUDII DE CAZ: SIMION BĂRNUȚIU ȘI
AUGUST TREBONIU LAURIAN

Deși foarte laborios, Treboniu Laurian și-a focalizat rareori atenția asupra problemelor legate de istoria Bisericii Unite și de locul respectivei instituții în dinamica societății românești. E posibil să fi evitat subiectele de o atare natură datorită faptului că, pe de o parte, nu a agreat în mod deosebit mediul mereu conflictual al Blajului și pentru că, împreună cu ceilalți ardeleni stabiliți în spațiul extracarpatic, a avut nu o dată de suportat diverse șicane legate de credința sa, iar pe de altă parte, deoarece unul dintre principiile promovate de el cu fermitate, pe care și l-au însușit, de altfel, cei mai mulți lideri ai generației pașoptiste transilvănene, era acela că polemica religioasă putea deveni oricând, în mâinile adversarilor, o armă ușor de orientat împotriva intereselor naționale.

Oricum însă, indiferent de rațiunile rezervelor sale, cert e că în materialele de factură istorică, politică sau socială pe care le-a publicat, Unirea religioasă și Biserica Greco-Catolică în sine apar doar sporadic. Consemnăm o singură excepție în raport cu această situație, și anume analiza sa intitulată *Documente istorice despre starea politică și religioasă a românilor din Transilvania*, inclusă în tomul al treilea al *Magazinului istoric pentru Dacia*⁹. E vorba de o cercetare singulară, dar, probabil, importantă pentru autor, din moment ce a reeditat-o câțiva ani mai târziu, la Viena, cu titlul puțin modificat, și anume *Documente istorice despre starea politică și ieratică a românilor din Transilvania*¹⁰. Studiului în cauză îi este atașat și documentul menționat în rândurile de mai sus, adică proiectul de unificare ecleziastică, extrem de sugestiv în ceea ce privește poziția lui Treboniu Laurian vizavi de necesara reformă bisericească¹¹.

De fapt, parcurgându-l, un cititor avizat nu are certitudinea că lecturează neapărat un plan exact de concentrare a disponibilităților confesionale românești din Ardeal. Sub titlul *Constituțiunea Bisericii Românești*, autorul a configurat, într-o anexă alăturată cercetării sale, o sumă a cutumelor extrase din administrația ecleziastică medievală, filtrând și preservând toate detaliile canonice și organizatorice pe care le-a considerat corespunzătoare funcționării unei biserici moderne reprezentative și adânc implicate în promovarea și apărarea intereselor etnice. Desigur, selecția sa a fost întregită cu sugestii personale inedite, în deplină concordanță cu spiritul vremurilor.

Trecând peste întrebarea dacă prin asumarea unor responsabilități politice de genul celor gândite de Treboniu Laurian, Biserica românească mai rămânea efectiv o instituție de cult sau

⁹ Vezi tomul al treilea al lucrării mai sus citate, București, 1846, p. 95-330

¹⁰ Materialul a fost publicat în anul 1850.

¹¹ August Treboniu Laurian, *Documente istorice despre starea politică și ieratică a Românilor din Transilvania*, p. 184-203

risca să se transforme într-o construcție diluată excesiv și vulnerabilă în fața tendințelor laicizante, ne mărginim să inventariem esența propunerilor reformatoare schițate de autor.

Ar fi de observat că principiile sale novatoare, nedesprinzându-se cu totul de tradiție, trimiteau înspre închegarea unei structuri ecleziastice capabile să-și însușească rolul de avangardă a luptei naționale. Practic, ni se oferea imaginea unei “mici armate” pregătite pentru asaltul vizând cucerirea drepturilor socio-etnice, redute inexpugnabile în secolele anterioare. Bineînțeles că acest corp ordonat și cu atribuții clar precizate, aproape militarizat, urma să rămână în continuare supus suveranului, dar pe poziții egale cu ceilalți actori etnici ai imperiului. O astfel de entitate religioasă, dar în egală măsură și politică, reconstituită de români sub flamurile imperiale, catolice și apostolice ar fi avut nevoie, în mod firesc, de o cât mai largă reprezentativitate, de aceea autorul a poziționat sinoadele și consistoriile parohiale, districtuale, eparhiale și mitropolitane într-o înlănțuire logică, în așa fel încât palierul ecleziastic suprem să reflecte numai voința și interesele poporului. Tot din considerentul unei reprezentativități optime, proiectul punea un accent deosebit pe consolidarea autonomiilor locale, pe implicarea mai activă a mirenilor în administrație și pe dinamizarea raporturilor dintre biserică și comunitate¹². Sensurile modernizării urmau să soluționeze una dintre marile probleme ale Bisericii românești, autogestionarea temeinică a diverselor resurse, ca prim pas înspre recâștigarea demnității naționale.

E evident că acest plan a fost schițat de o gândire pragmatică, influențată de dezbaterile politice ale epocii și profund angajată în disputele cetății. Sistemul ecleziastic expus de autor prelua multe dintre tiparele construcției politico-juridice a Principatului, extrăgând din ea componente utile legate de mecanismele adunărilor nobiliare comitatense, ale magistratelor urbane și ale Dietei. Raționamentul urmat de Treboniu Laurian era același cu cel al lui Simion Bărnuțiu: clădind prin Biserică o instituție politică românească solidă, se va putea păși mai ușor ca etnie - chiar prin intimidare dacă situația o va reclama - în cadrul statutar al Transilvaniei.

Ce s-ar fi întâmplat, în condițiile concretizării unui asemenea proiect, cu aspectele dogmatice ale reformei ecleziastice, pe Treboniu Laurian l-a interesat prea puțin. Desigur că el s-a bucurat, alături de ceilalți lideri ai generației sale, în perioada în care perspectivele înființării mitropoliei unite erau pe cale de concretizare, dar s-a manifestat cu moderația, detașarea și luciditatea unui profil politic onest, situat departe de exuberanța teologilor. Mai presus de toate se afla națiunea, solidaritatea ei, și nu era de admis ca bucuria unora să provoace disperarea celorlalți. În acest sens, în anul 1851, într-o misivă expediată lui Bariț de la Viena, Treboniu Laurian scria: “... să nu se nască rivalitate între uniți și neuniți pe tema mitropoliei. Frații neuniți

¹² *ibidem*

LIDERII GRECO-CATOLICI AI GENERAȚIEI PAȘOPTISTE TRANSILVĂNENE DESPRE
REORGANIZAREA BISERICII ROMÂNE UNITE. DOUĂ STUDII DE CAZ: SIMION BĂRNUȚIU ȘI
AUGUST TREBONIU LAURIAN

să nu se supere, să stăruiască ca să capete și ei. Noi îi vom ajuta. Uniții să nu se fâlească cu ea, să nu supere pe neuniți, ca proștii, ca să dea motiv la dezbinare națională. Ar trebui să scrii la cunoscuții uniți în înțelesul acesta, ba ar trebui publicat un articol frumos și în gazetă.”¹³ Nu știm dacă anticonfesionalismul clar al lui Treboniu Laurian - care a definit, de altfel, mentalitatea unei generații întregi - a constituit o trăsătură pozitivă sau negativă a personalității sale. Istoricii au susținut și susțin că a fost un factor benefic, teologii au avut și au, desigur, reținerile lor. Fără îndoială însă că vitregia vremurilor îi justifica din plin atitudinea și, pentru noi, acest argument este pe deplin suficient.

¹³ Scrisoare datată la 2/14 martie 1851, vezi lucrarea George Bariț și contemporanii săi, vol. I, [editori Ștefan Pascu, Iosif Pervain, Ioan Chindriș și Titus Moraru; coordonatori Ștefan Pascu și Iosif Pervain], București, 1973, p. 172

BAIA MARE - LOCUL UNDE N-A MAI AJUNS SĂ REZIDEZE UN EPISCOP GRECO-CATOLIC ACUM 150 DE ANI

Ovidiu GHITTA

Summary: Baia Mare-the place where a Greek-Catholic bishop did not come to reside 150 years ago

In the history of the creation of the Greek-Catholic Bishopric of Gherla (Armenopolis), one comes across threads which link the founding moment to the events taking place in the Carpathian regions of the Habsburg Monarchy, in mid nineteenth century, but also to the entire prehistory of the efforts meant to achieve the ecclesiastical organization of the Romanians of Transylvania and Hungary. From the possible avenues of approach to this complicated subject, I have chosen here the one which has led finally to a failure, although this has not made it a secondary one, for the simple fact that, up to a certain point, it could be identified with the series of attempts to found a Uniate Bishopric in the northern parts of the episcopate of Alba Iulia and Făgăraș and, respectively in the southern regions of the Eparchy of Muncaci. Following the story of how the town of Baia Mare did not come to be a diocesan residence in the middle of the nineteenth century, the present study insists, first on the idea that the territories which would become the Greek-Catholic Bishopric of Cluj-Gherla have had, starting with the Middle Ages a distinctive physiognomy and destiny, from the point of view of the ecclesiastical organization of the Romanians from the Hungarian kingdom. The article goes on to inventory and analyze the projects which have aimed to establish a Uniate diocese on the border between Transylvania and Hungary, beginning with the one advanced by the Basilian Josaphat Bastasic in 1775. Supported, for more than half a century by the Greek-Catholic environment of Oradea (for the first time in 1790), the idea of creating a Uniate diocese, with a residence at Baia Mare has to be attributed to the programmatic efforts of the local bishops, promoted through an ideological discourse, with national overtones, attempting to withdraw the Romanians from the diocese of Muncaci from foreign jurisdiction and to place them under the supervision of their own higher clergy. They have initiated this policy, besides other possible reasons, also from a desire to witness the creation of a new Romanian Greek-Catholic diocese in that part of the Habsburg Monarchy in which their eparchy functioned: Hungary. The plan had to contend with the sensitivities of the Romanian Greek-Catholic clergy of Transylvania and the careful strategies deployed at bureaucratic level. After the development of events until the autumn of 1850 (when the "Gherla solution" was suggested for the first time) the Romanian Uniate Metropolitan province was meant to be composed of three dioceses having their residence outside Transylvania (Oradea, Lugoj and Baia Mare) and just one (Alba Iulia-Făgăraș) situated in the principality itself.

Ca orice istorie, și aceea a întemeierii unei dieceze are un început. Deslușirea lui reprezintă, desigur, tentația majoră pentru oricine pornește pe firul lung și întortocheat al lucrurilor și al întâmplărilor. De multe ori însă, o asemenea căutare se dovedește a fi extrem de anevoioasă și de complicată, fiindcă în textura fiecărei povești se întretaie rețele întregi de alte și alte istorii, ce conduc, inevitabil, spre tot atâtea piste de urmărit și de aprofundat.

Acestea sunt datele problemei și în cazul Diecezei Greco-Catolice de Cluj-Gherla. În istoria creării ei se întâlnesc fire ce leagă strâns momentul întemeierii de ceea ce se petrecea în

ținuturile carpatice ale Monarhiei Habsburgice la mijlocul veacului XIX, dar și de o întreagă preistorie a eforturilor menite să desăvârșească organizarea bisericească a românilor ardeleni și ungureni. Dintre posibilele căi sau piste de abordare a acestei complicate istorii am ales-o aici pe cea care s-a dovedit a fi în final o fundătură - cu alte cuvinte, pe cea care a condus spre un eșec - fără ca asta să însemne însă că în economia întregii povești ea este una secundară, neglijabilă. Dimpotrivă, traseul cu pricina se confundă până la un punct cu însăși istoria tentativelor de înființare a unei episcopii unite în părțile septentrionale ale celei de Alba Iulia și Făgăraș și, respectiv, în cele sudice ale Eparhiei de Muncaci.

A scrie despre cum n-a mai ajuns Baia Mare reședință diecezană la mijlocul secolului XIX înseamnă, cred, a porni de la ideea că ținuturile care vor ajunge să alcătuiască până la urmă Episcopia Greco-Catolică de Cluj-Gherla au avut încă din Evul Mediu o fizionomie și un destin aparte din punctul de vedere al organizării ecleziastice a românilor din Regatul Maghiar. Fără a intra acum în detalii, trebuie remarcată existența a două tradiții, a doi poli de autoritate ecleziastică. Pe de o parte este jumătatea nordică a Transilvaniei voievodale, care, prin centrul vlădesc de la Feleac și, mai apoi, prin cel de la Vad, nu numai că s-a afirmat, începând cu sfârșitul secolului XV, în procesul de cristalizare a unei ierarhii bisericești ortodoxe în Ardeal - proces impulsionat de domnitorii de dincolo de Carpați - dar, treptat, s-a și individualizat instituțional în raport cu cealaltă¹. Pe de altă parte, reține atenția Maramureșul (ținut situat pe atunci dincolo de hotarele Transilvaniei), care, prin drepturile conferite de patriarhia constantinopolitană stavropighiei de la Peri în 1391, va juca la rândul său un rol de frunte în agregarea unei structuri de administrație bisericească pentru românii din nord-estul Ungariei și din nordul Transilvaniei². Rămas pe termen lung un centru polarizator al vieții religioase din zonă, Maramureșul va fi, începând cu ultimul deceniu al veacului XV, locul unde vor începe să se intersecteze sferele de autoritate ecleziastică ale episcopului de la Muncaci și ale "arhiepiscopului din Transilvania", acest fapt deschizând un mare și frământat capitol în istoria raporturilor dintre arhieriei "de rit grec" din zonă³. Fixarea reședinței mitropolitane ardeleni la Alba Iulia, în ultima parte a secolului XVI⁴ - coroborată cu dispariția Episcopiei Vadului înspre

¹ C. Alzati, *Terra romena tra oriente e occidente. Chiese ed etnie nel tardo '500*, Milano, 1981, p. 89-96; M. Păcurariu, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, Cluj-Napoca, 1992*, p. 111-114; 136-139.

² Al Cziplé, *Documente privitoare la episcopia din Maramureș*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, tom XXXVIII. s. II, 1915-1916, p. 251-255; R. Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970, p. 215-231; Ș. Papacostea, *Întemeierea Mitropoliei Moldovei: implicații central-europene*, în *România în istoria universală*, III/1, Iași, 1988, *passim*; D. Barbu, *Bizant contra Bizant*, București, 2001, p. 27-29.

³ Z. Pâclișanu, *În jurul ierarhiei românilor ardeleni în secolul XV*, în *Revista istorică română*, vol. XIII, fasc. 2, 1943, p. 9-13; A. Hodinka, *A munkácsi görög-katholikus püspökség története*, Budapest, 1909, p. 177-233; P.P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 78-98; Al. Baran, *Metropolia Kioviensis et eparhia Mukacoviensis*, în *Analecta OSBM, seria II, sectio I*, Roma, 1960, p. 32-40.

⁴ C. Alzati, *Terra romena*, p. 110-119.

mijlocul veacului următor⁵ - a dus inevitabil la o diminuare a controlului ierarhiei bisericești românești în părțile nordice ale Principatului Ardelean, chiar dacă politica superintendentilor calvini din Transilvania a stimulat uneori crearea unor centre locale de autoritate ecleziastică⁶. Despre labilitatea jurisdicției exercitate de centrul vlădicesc bălgrădean în părțile nordice ale Principatului vorbesc, bunăoară, documentele prin care, în iunie 1699 și aprilie 1700, sacerdoți din Chioar și Lăpuș se pun sub oblăduirea episcopului Iosif de Camillis de la Muncaci, invocând lipsa unui vlădică propriu; e adevărat însă că ei vor sfârși prin a reveni sub autoritatea arhierelui de la Alba Iulia (a lui Atanasie Anghel, mai precis), într-un moment când acesta începea să dea primele semnale că dorește să dețină un control real asupra tuturor colțurilor provinciei sale ecleziastice⁷. Amintita labilitate este demonstrată și de reactivarea în 1690 a Episcopiei Maramureșului, în contextul în care antanta calvino-ortodoxă din comitatul cu pricina dorea să blocheze extinderea în Principat a mișcării de unire bisericească promovată de ierarhul de la Muncaci⁸. De altfel, incomoda episcopie maramureșeană va rămâne foarte activă în regiune și în zonele limitrofe și după decizia lui Teofil și, apoi, a lui Atanasie Anghel de a se uni cu Roma, alimentând din greu corpul clerical din nordul Ardealului cu preoți “schismatici” hirotoniți, îndeosebi, de Dositei Teodorovici⁹. La începutul deceniului 4 al secolului XVIII, când Maramureșul a fost trecut sub administrația Ungariei, mișcarea de unire susținută de episcopii de la Muncaci a reușit să capete consistență și acolo¹⁰. O dată cu aceasta a sporit numărul românilor aflați sub păstoria respectivului arhieru, români ce locuiau, pe lângă deja menționatul comitat, în Sătmar, Ugocea și Szabolcs. Momentul mai merită consemnat și fiindcă atunci s-a desăvârșit conturul frontierei dintre Episcopia Unită de Alba Iulia și Făgăraș și zona aflată sub autoritatea vlădicilor de la Muncaci, o frontieră ce nu va mai fi pusă în discuție o bună bucată de timp. Să reținem însă amănuntul că la nord de ea se afla un bloc românesc așezat sub jurisdicția unor vlădici ruteni, iar la sud, o zonă în care nu numai Unirea era încă fragilă, ci și autoritatea arhierilor de la Blaj.

Prima propunere de spargere a acestui hotar și, implicit, de configurare în regiune a unei noi dieceze unite a fost avansată pe fondul dezbatelor privind crearea Episcopiei Greco-Catolice de Oradea. Înainte de a formula cererea oficială de înființare a eparhiei - adresată papei

⁵ M. Păcurariu, *Istoria bisericii*, p. 168-169.

⁶ A. Dumitran, G. Botond, N. Dănilă, *Relațiile interconfesionale româno-maghiare în Transilvania, Alba Iulia/Gyulafehérvár*, 2000, p. 47-59.

⁷ O. Ghitta, *Iosif de Camillis: un vicar apostolic la porțile Transilvaniei*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 6/II, 2002, p. 78-80.

⁸ Al. Cziple, *Documente*, p. 264 sqq; O. Ghitta, *O veche dispută bisericească și semnificațiile sale*, în vol. *Viață privată, mentalități colective și imaginar social* (coord. Sorin Mitu, Florin Gogâltan), Oradea-Cluj, 1996, p. 21-224.

⁹ G. Miron, *Drumul spre hirotonire și sinuozitățile sale: două exemple de la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în vol. *Coordonatele preoției greco-catolice. Istorie și actualitate*, Blaj, 2002, p. 161-162.

Pius VI la 26 iulie 1776¹¹ - Maria Tereza a solicitat sfatul unor persoane avizate, printre ele numărându-se și bazilianul Josaphat Bastašić, cenzorul regal al cărților greco-catolice tipărite în monarhie. La 20 iunie 1775, în cuprinsul primului memoriu trimis împărătesei, acesta a propus ca, pe lângă episcopia în cauză, să mai fie creată una “în Maramureș sau la Bistrița, în Transilvania”, prin desprinderea unor parohii din Dieceza Muncaciului și din cea de Alba Iulia și Făgăraș¹². Sugestia a fost reiterată și în următorul memoriu expediat Mariei Tereza, la 27 iulie 1775¹³. Cât privește motivația imediată și informațiile care l-au făcut să pună în pagină un atare proiect, n-avem deocamdată nici un sprijin documentar. Rămâne un mare semn de întrebare și dacă el a exprimat atunci un punct de vedere strict personal sau unul pe care-l împărtășea în mod direct cu alții. Ceea ce se poate spune cu certitudine e doar faptul că propunerea bazilianului sârb se înscrie în curentul ce începuse să pledeze în epocă, sub influența imperativelor reformismului aulic, pentru constituirea unor eparhii catolice mai mici și, deci, mai funcționale și mai solide; mai apte, totodată, să apere Unirea, în cazul celor greco-catolice. Ea trebuie consemnată apoi și ca cea dintâi încercare de a determina includerea într-o dieceză “națională” a deloc puținilor români existenți în întinsa și destul de diversă, din punct de vedere etnic, cultural și lingvistic, Episcopie a Muncaciului. În fine, se remarcă indecizia referitoare la sediul viitoare dieceze, variantele fiind o zonă din Ungaria cu tradiție în organizarea bisericească a românilor de acolo (Maramureșul, pe atunci un vicariat în cadrul Diecezei de Muncaci) și un centru urban din nord-estul Ardealului, vizat mai ales datorită consolidării Bisericii Greco-Catolice din regiune o dată cu înființarea regimentului de graniță năsăudean. Ezitarea autorului acestui proiect ce pleda pentru aducerea sub o singură autoritate vlădicească a două entități distincte în epocă datorită administrației ecleziastice și civile scoate la lumină faptul că amintita bipolaritate medievală nu și pierduse vigoarea nici spre sfârșitul veacului XVIII.

Propunerea lui Bastašić n-a dus la rezultatul scontat. Aceasta cu toate că și memoriul care dădea glas cererii elitei clericale blăjone de refacere a mitropoliei ardelenne (*De ortu, progressu, conversione Valachorum, episcopis item archiepiscopis et mitropolitis eorum*) a relevat necesitatea creării unei noi dieceze unite, invocând imposibilitatea păstoririi de către un singur arhieru a unui număr atât de mare de credincioși¹⁴; spre deosebire de propunerea bazilianului

¹⁰ Al. Baran, *Eparchia Maramorosiensis eiusque unio*, Roma, 1962, *passim*.

¹¹ Archivio Segreto Vaticano (în continuare, A.S.V.), Città del Vaticano, Segreteria di Stato, Germania, vol. 750, f. 263-270.

¹² Archivio della S. Congregazione di Propaganda Fide (în continuare, A.S.C.P.F.), Roma, Scritture riferite nei Congressi: Greci di Croazia, Dalmazia, Schiavonia, Transilvania e Ungheria, Miscellanea 2 (1761-1845), f. 70 r-82 v.

¹³ *ibidem*, f. 83 r.-84 v.

¹⁴ I. Ardeleanu, *Istoria diecesei romane greco-catolice a Oradei Mari*, partea I, Gherla, 1883, p. 73-90, 155-170. Pentru contextul realizării memoriului, vezi Z. Pâclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite (partea a II-a, 1752-1783)*, în *Perspective*, nr. 53-60, iulie 1991-iunie 1993, p. 138-140; P. Teodor, *Sub semnul luminilor*. Samuil Micu, Cluj-Napoca, 2000, p. 125-137.

sârb, cea românească nu ezita în privința regiunii unde urma să-și aibă reședința noul vlădică, considerând că aceasta trebuie să fie Transilvania. Singurele lucruri notabile produse în spațiul ardelean avut, se pare, în vedere de propunerea lui Bastašić au fost exercițiul de autoritate făcut de Grigorie Maior prin vizitația canonică întreprinsă în 1776 în Solnocul de Mijloc, Crasna și Dăbâca (unde pozițiile Bisericii Unite fuseseră serios afectate de mișcarea lui Sofornie)¹⁵, respectiv înființarea în 1786, în timpul episcopului Ioan Bob, a vicariatului Năsăudului¹⁶.

Nu știm, în schimb, care a fost poziția episcopului de la Muncaci, și el direct vizat de proiectul lui Bastašić. Cunoaștem doar refuzul categoric cu care vlădica Andrei Bacsinszky a întâmpinat o altă propunere - formulată cândva înainte de 6 noiembrie 1775¹⁷ - prin care, probabil din mediul românesc orădean, s-a sugerat ca Dieceza Unită de Oradea să includă și parohiile unite din comitatele Szabolcs și Sătmar. În discuție își croia loc astfel, pentru prima dată, ideea desprinderii câtorva enorii românești din Dieceza Muncaciului, nu însă pentru a se alipi, într-o nouă structură diecezană, unora ardelene, ci unora aflate tot în Ungaria. Se deschidea astfel dosarul tentativelor de scoatere a românilor din respectivele zone de sub jurisdicția episcopilor de la Muncaci și de integrare a lor în Dieceza de Oradea. Era cel dintâi semn că existența, de acum, a două eparhii românești unite va conduce spre tot atâtea soluții majore pentru “românii cei uniți din varmeghia Sătmarului și dintr-a Maramorășiuului”, care, fiind “supt ocârmuirea episcopului rusesc cel unit de la Muncaciu”, “mai încet pășesc de vreme ce episcop de alt neam și de altă limbă au” - după cum afirma Samuil Micu¹⁸. Poziția inflexibilă adoptată de episcopul rutean¹⁹ a determinat abandonarea planului de extindere înspre nord a hotarelor noii eparhii greco-catolice. S-a ajuns, în schimb, la varianta vicariatului pentru românii din Dieceza de Muncaci (organizat din porunca Mariei Tereza, în 1776)²⁰, fapt ce denotă - dacă ținem cont de strategia folosită apoi și în Ardeal, mai exact în părțile Năsăudului și ale Silvaniei - că aceasta era instituția prin care se încerca ținerea sub control a extremităților greu controlabile și generatoare de probleme în diecezele unite.

Menționata frontieră a fost pusă iarăși în discuție în agitatul an 1790, anul morții împăratului Iosif II. Atunci, în frenezia petiționară românească stimulată de perspectiva producerii unor schimbări fundamentale în monarhie²¹, patru protopopi supuși episcopului de

¹⁵ Z. Pâclișanu, *Istoria*, p. 142-144.

¹⁶ R. Câmpeanu, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, 2000, p. 229.

¹⁷ Zi în care a fost emis un rescript terezian ce enumera teritoriile care urmau a fi supuse jurisdicției episcopului orădean: A.S.C.P.F., *Scritture riferite nei Congressi: Greci di...*, Miscellanea 2, f. 508 r.

¹⁸ S. Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, București, 1963, p. 129.

¹⁹ A.S.V., *Archivio della Nunziatura in Vienna*, vol. 79, f. 272-276 v.

²⁰ *ibidem*, vol. 79, f. 279-280.

²¹ Cadrul de epocă, la D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1984, p. 21-79; Z. Pâclișanu, *Luptele politice ale românilor ardeleni din anii 1790-1792*, (extras din *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii*

Alba Iulia și Făgăraș i-au adresat o epistolă noului suveran, Leopold II, prin intermediul episcopului Ignatie Darabant de la Oradea²². În numele clerului greco-catolic român din districtul Chioar și din comitatele Solnocul de Mijloc și Crasna, acești arhidiaconi ardeleni, întruniți în luna noiembrie în localitatea Derșida, au propus înființarea unei noi episcopii unite, cu sediul la Baia Mare. Două motive au fost invocate, și nu întâmplător. Atenți la marile teme ale politicii eclesiastice iozefine, suplicanții s-au referit mai întâi la imperativul îmbunătățirii și eficientizării administrației bisericești. Crearea diecezei era absolut necesară, susțineau ei, fiindcă, din pricina distanței, vlădica de la Blaj nu se putea achita de obligația de a-i vizita periodic pentru a-i întări în credință și a corecta erorile. Or, în mod inevitabil, acest lucru se repercuta negativ asupra calității prestației corpului sacerdotal și a vieții creștine din zonă. La aproape o sută de ani distanță de momentul când preoții din Chioar și Lăpuș reclamau lipsa unei autorități episcopale reale în zonă, lucrurile nu păreau să se fi schimbat, așadar, foarte mult. A doua temă atinsă a fost cea a “diecezei naționale”. Gândită ca o eparhie românească, noua provincie ecleziastică greco-catolică urma să-i cuprindă și pe credincioșii “valahi” aflați la acea dată sub autoritatea episcopului de la Muncaci, credincioși ce “tânjeau” după un vlădică din neamul lor. Pentru aceștia, opinează protopopii, satisfacerea respectivului deziderat ar fi constituit un excelent îndemn la educație și la îndreptarea moravurilor. Și ca nu cumva problema spațiului ce avea să intre sub jurisdicția arhierului de la Baia Mare să rămână neclară, cei patru semnatari ai epistolei au ținut să precizeze că propunerea lor viza, în afara celor trei ținuturi ardeleni de margine, deja pomenite, comitatele Sătmar și Maramureș. Planul înființării unei episcopii greco-catolice la hotarul dintre Eparhiile de Muncaci și de Alba Iulia și Făgăraș revenea astfel în actualitate, într-un moment ce stimula proiectele avântate ale straturilor elitare românești, fiind considerat strategia optimă atât pentru rezolvarea problemelor generate de vastitatea acelor dieceze, cât și a “chestiunii românești” din teritoriul gestionat de ierarhia ruteană. E de remarcat faptul că propunerea este lansată acum nu din ambianță vieneză sau blăjeană, ci de la nivel local, de către reprezentanții elitei protopopești. Ceea ce demonstrează că ideea nu fusese îngropată după eșecul înregistrat la mijlocul deceniului 8. Ea a continuat, iată, să germineze în contextul reformismului iozefin și chiar să se propage încet spre etajele inferioare ale ierarhiei bisericești, unde s-a întâlnit cu un complex orizont de așteptare, din care nu lipseau, desigur, veleitățile și orgoliile locale și nici rudimentele unei ideologii naționale. Comparativ cu precedentele

Istorice, seria III, tom I), București, 1923, *passim*; N. Bocșan, I. Lumperdean, I.A. Pop, *Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XIII-XIX)*, Oradea, 1994, p. 109-125.

²² Respectiv Petru Ungur al Santăului, Simeon Bran al Chioarului, Ladislau Andrica al Someș-Odorheiului și George Nagy al Herecleanului: Biblioteca Academiei, Filiala Cluj Napoca, Fond Manuscrise românești, 472/a-b, nr.19; Z. Pâclișanu, *Încercare pentru înființarea unei episcopii unite la Baia Mare în 1791*, în *Cultura creștină*, nr. 9, septembrie 1936, p. 518-520. Pentru încadrarea aceluiași moment în “lupta pentru episcopi români”, vezi L. Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania 1790-1848*, București, 1986, p. 160.

inițiative, se poate constata și fermitatea cu care este avansat numele preconizatei reședințe episcopale. Chiar dacă în cauză sunt niște clerici din dieceza greco-catolică ardeleană (clerici care, în mod simptomatic, țin însă să sublinieze la un moment dat că unitățile administrative în care activau aparținuseră odinioară Ungariei!)²³, proiectul lor vizează un oraș situat pe teritoriul Eparhiei de Muncaci, respectiv în hotarele comitatului Satu Mare. Propusă în premieră ca sediu episcopal, Baia Mare era la acea dată orașul liber regal cu cea mai consistentă populație greco-catolică românească (cu ceva peste 1000 de credincioși de această confesiune)²⁴ din părțile meridionale ale Diecezei Muncaciului și din nordul Episcopiei de Alba Iulia și Făgăraș, oraș în care exista și posibilitatea folosirii de către uniți a bunurilor rămase în urma desființării ordinului iezuit²⁵. Acestea par să fi fost motivele principale care i-au determinat pe suplicanți să avanseze numele urbei, la care s-ar putea adăuga și ponderea demografică mai mare, în structura viitoarei episcopii, a românilor sătmăreni și maramureșeni. Ironia soartei, orașul în care episcopii Manuel Olsavszky și Andrei Bacsinszky se luptaseră din greu să facă loc unei biserici și, implicit, unei parohii românești²⁶, ajunsese să conteze acum ca centrul ideal al unei eparhii desprinse (și) din cea a Muncaciului.

Lipsit la rându-i de urmări, demersul din 1790-91 mai dezvăluie un lucru foarte important. Trimițându-i episcopului Darabant memoriul - și, mai ales, solicitând ca, în cazul în care propunerea lor ar fi căzut, să fie puși sub jurisdicția respectivului arhieru²⁷ - protopopii arătau în jurul cui gravitau. Oradea era, în mod evident, centrul diecezan în legătură cu care se croiau pe atunci asemenea planuri. Înspre și dinspre curtea vlădicească de acolo circulau în epocă atare idei.

O demonstrează din plin și propunerile formulate, se pare tot din medii protopopești, în anii 1802 și 1805 (de data aceasta chiar din interiorul Diecezei de Muncaci)²⁸, ce reluau ideea creării unei eparhii românești cu sediul la Baia Mare. Ultima dintre ele i-a fost adresată lui Samuil Vulcan, omul care în perioada imediat următoare va face din acest proiect o țintă majoră a acțiunilor sale. Dacă despre căile concrete de susținere, amploarea și reverberațiile în teritoriu

²³ Z. Păclișanu, *Încercare*, p. 520.

²⁴ Szatmár vármegye (coord. Borovszky Samu), Budapest, f.a., p. 213.

²⁵ Z. Păclișanu, *Încercare*, p. 519.

²⁶ O. Ghitta, *Cum au ajuns românii să-și facă biserică la Baia Mare?*, în vol. Artă, istorie, cultură. Studii în onoarea lui Marius Porumb, Cluj-Napoca, 2003, p. 303-315.

²⁷ Z. Păclișanu, *Încercare*, p. 519.

²⁸ I. Radu, *Istoria diecezei române-unite a Orăzii-Mari, Oradea, 1932*, p. 95. Nu știm pe ce se întemeiază acest autor când afirmă că memoriul din anul 1805 a fost întocmit de "Petru Pop, protopopul din Baia Mare". Din câte cunoaștem noi, din 1791 - și sigur încă și în 1806 - în fruntea vice-arhidiaconatului Băii Mari s-a aflat Andrei Fázsy: Klara Stenczel, *Protopopiatul greco-catolic Baia Mare în timpul lui Andrei Bacsinszky (teză de licență susținută la Universitatea "Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca în anul 1999)*, p. 38; *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészskéinek 1806. évi összeírása* (coord. I. Udvari), în "Vasvári Pál" Társaság Füzetei 3, Nyiregyháza, 1990, p. 126.

ale respectivei inițiative nu știm nimic deocamdată, știm în schimb că ea era de acum promovată în mod deschis de la nivelul instituției episcopale. Ajunge să-l cităm pe Petru Maior, cu a sa *Istorie a Bisericii românilor*, pentru a ne face o imagine despre aceasta: “Partea cea mai mare ale acestor românești parohii, cum împlă trebile și se lucră la Împărăție, au se va închietora cu Eparhia românilor cea de la Oradia Mare, au va căpăta al său osebit episcop românesc. Episcopul de la Oradia Mare, Samuil Vulcan, cu mâni cu picioare stă întru aceaia, ca și românii să se fericească a avea deosebi episcop din neamul său”²⁹.

Samuil Vulcan și-a susținut răspicat punctul de vedere și atunci când, după moartea episcopului Bacsinszky, a fost chemat să ofere sugestii Curții de la Viena în legătură cu destinul mării eparhii unite din nord-estul Ungariei. Adept și el al divizării în trei părți a Episcopiei Muncaciului, arhierul de la Oradea n-a pledat însă cauza mitropoliei rutene³⁰. În opinia lui, momentul se cuvenea exploatat din plin pentru a se obține, în sfârșit, trecerea sub control românesc a conaționalilor săi păstoriți de ierarhul de la Ujgorod³¹. Astfel, la 30 iulie 1810, răspunzând solicitării formulate de Consiliul Locumtenențial, Vulcan a reluat în linii esențiale ideea exprimată în 1790: parohiile românești din Sătmar și Maramureș trebuiau să formeze împreună cu cele din Solnocul de Mijloc și Chioar o episcopie distinctă, condusă de un arhieru rezident la Baia Mare³². Același lucru l-a susținut, de altfel, și vicarul general al Episcopiei de Križevci, care, spre deosebire de Vulcan, a avansat numele Sighetului ca posibilă reședință a preconizatei eparhii greco-catolice³³. Până la urmă însă, proiectul noii dieceze românești a mai căzut o dată, singurul rezultat obținut de Vulcan (rezultat vizat oricum de programul său cu două ținte la care face referire Petru Maior) fiind trecerea sub jurisdicția ierarhului de la Oradea, în 1823, a 72 de parohii situate la miazăzi și la apus de sectorul sătmărean al Someșului, desprinse din Episcopia de Muncaci³⁴. Restul enoriilor românești rămase atunci sub autoritatea arhierilor de la Ujgorod n-au fost însă cu totul în afara sferei de influență a lui Vulcan, dacă ne gândim la faptul că erau arondate Districtului Școlar Oradea³⁵. Marile teme și accente prezente în circularele trimise pe această filieră în teritoriu, în perioada premergătoare evenimentelor de la mijlocul veacului XIX, ar merita cândva o cercetare specială. Că planul înființării unei eparhii

²⁹ P. Maior, *Istoria Bisericii Românilor* (ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioan Chindriș), București, 1995, p. 275.

³⁰ Pentru propunerea de înființare a mitropoliei rutene, vezi A. Pekar, *Historic Background of the Eparchy of Prjashev*, Pittsburgh, 1963, p. 6.

³¹ Aici mutase episcopul Bacsinszky, în 1780, reședința Diecezei de Muncaci.

³² I. Radu, *Istoria diecezei*, p. 95, V. Bolca, *Episcopul Samuil Vulcan. Contribuții la ridicarea culturală a neamului*, Oradea, 1939, p. 32-33, L. Gyémánt, *Mișcarea națională*, p. 160-161.

³³ L. Gyémánt, *op. cit.*, p. 61; Al. Duchnovič, *The History of the Eparchy of Prjasev*, Roma, 1971, p. 23.

³⁴ O. Ghitta, *Cum au ajuns să se separe de Muncaci primele parohii greco-catolice sătmărene*, în vol. *Studii de istorie medievală și premodernă. Omagiu profesorului Nicolae Edroiu*, membru corespondent al Academiei Române (volum îngrijit de Avram Andea), Cluj-Napoca, 2003, p. 368-369.

greco-catolice românești cu reședința la Baia Mare a continuat să rămână în atenție și să aibă adepți la nivel local o dovedește pledoaria făcută în sprijinul lui, într-un număr din 1844 al *Gazetei de Transilvania*³⁶, de Moise Sora Novac, parohul din satul Hurez, comitatul Sătmar.

Pe fondul evenimentelor din anul 1848 - care au prilejuit și o afirmare sonoră a dezideratelor românești legate de propria organizare bisericească³⁷ - chestiunea diecezei care trebuia să ia naștere în părțile unde se întâlneau Episcopiile de Muncaci și de Alba Iulia și Făgăraș a revenit năvalnic în actualitate, ajungând chiar obiectul unei largi dezbateri; nu ca problemă în sine, ci ca una direct legată de proiectul reînființării mitropoliei. Și de această dată semnalele cele mai concludente vin dinspre Dieceza Unită de Oradea. La 22 iunie, în cuprinsul unei scrisori adresate episcopului Lemeni de la Blaj, Vasile Erdélyi, vlădica greco-catolic de la Oradea, considera că sosise vremea să fie întemeiată o nouă eparhie unită, cu sediul fie la Șimleu, fie la Baia Mare, menită a contribui la reorganizarea administrației ecleziastice greco-catolice în ținuturile situate de o parte și de alta a frontierei nordice dintre Transilvania și Ungaria, dar și la reactivarea mitropoliei românești³⁸. Foarte curând apoi - cu prilejul sinoadelor protopopești ținute în Eparhia de Oradea ca urmare a circulării din 17 iunie 1848 a aceluiași Erdélyi - la Lugoj, în 28 iunie (și, după cum lasă să se înțeleagă I. Boroș, și la Carei și Sfârnaș), s-a susținut ideea creării unor noi episcopii unite: una în părțile Sătmarului, căreia trebuiau să-i fie arondați și românii din Dieceza Muncaciului, și alta în Banat, ambele subordonate viitorului mitropolit din Transilvania³⁹. Faptul că imperativul înființării episcopiei nordice este relevat la unison de membrii unor sinoade districtuale ținute în locuri atât de îndepărtate unele de altele (înșirate din Sătmar până în Banat) lasă să se întrevadă mai degrabă un răspuns local la o sugestie venită dinspre curtea episcopală orădeană, decât o mișcare pornită cu vigoare de jos, din inițiativa clerului inferior.

Evenimentele aveau să se precipite după promulgarea de către Franz Iosif, în 4 martie 1849, a noii constituții, care încuraja manifestarea egală a tuturor națiunilor din monarhie⁴⁰. Din acel moment, fie că urmărim inițiativele delegației românești prezente la Viena, fie că avem în

³⁵ Referitor la această instituție, vezi S. Andea, A. Andea, *Structuri transilvane în epoca luminilor*, Cluj-Napoca, 1996, p. 71-90, 133-152; L. Gyémánt, *op. cit.*, p. 164-165.

³⁶ L. Gyémánt, *Mișcarea națională*, p. 161.

³⁷ O. Bârlea, *Metropolia Bisericii Române Unite proclamată în 1855 la Blaj*, în *Perspective*, nr. 37-38, iulie-decembrie 1987, anul X, p. 141; N. Bocșan, I. Lumperdean, I.A. Pop, *Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XIII-XIX)*, Oradea, 1994, p. 143-144; A.V. Sima, *O episcopie și un ierarh*, Cluj-Napoca, 2003, p. 20-21.

³⁸ I. Radu, *Istoria diecezei*, p. 137-138.

³⁹ I. Boroș, *Anul 1848 și sinoadele protopopești și cel diecesan din eparhia unită de Oradea Mare*, în *Cultura creștină*, 1922, p. 82-85, 274; O. Bârlea, *op. cit.*, p. 177-178, 217; I. Călușer, *Episcopia greco-catolică de Oradea*, Oradea, 2000, p. 65-66.

⁴⁰ K. Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846-1873*, București, 1995, p. 95; S. Retegan, *Introducere la Mișcarea națională a românilor din Transilvania între 1849-1919. Documente (autori Simion Retegan, Dumitru Suci, George Cipăianu)*, vol. I, *Fundația Culturală Română*, 1996, p. 10-11.

vedere acțiunile din teritoriu, sesizăm aceeași febrilitate în susținerea unui program cu miză națională, ale cărui puncte, unele configurate din mers, unesc din ce în ce mai mult nivelul superior al mișcării românești cu popimea, mica funcționărimă și nemeșii mărunți din comitate. Marile teme ale momentului - funcționari proprii, limbă proprie în administrație, cap bisericesc propriu etc. - circulă alert din ambele direcții, scoțând la iveală rețelele capilare de propagare a informației, dar și solidaritățile și grupurile de influență existente⁴¹. Sinodul de toamnă al Protopopiatului Greco-Catolic Baia Mare, bunăoară (ținut la 19 noiembrie 1849), exprima deschis hotărârea membrilor săi de a utiliza limba română în toate împrejurările, dar și apropierea existentă între aceștia și episcopul Erdélyi⁴². Îndeosebi acest amănunt reține atenția aici, deoarece denotă influența arhierului orădean în acele părți ungurene subordonate episcopiei unite rutene, o influență ce constituia o bună premisă pentru diseminarea în zonă a elementelor unui program românesc de acțiune.

Anul 1850 reprezintă cea mai bună dovadă despre cum reverberau în teritoriu demersurile elitei. În același timp, el este și punctul terminus al poveștii de față. Viena a fost în lunile ianuarie și februarie locul unde reprezentanții românilor au susținut două proiecte majore, strâns legate între ele: proiectul reunirii românilor din monarhie într-o entitate distinctă, cu un teritoriu național și o administrație națională (proiect promovat prin memorii atât de către delegația prezentă în capitala imperială, cât și de episcopul Erdélyi)⁴³ și, respectiv, cel al înființării mitropoliei unite românești și a unor dieceze sufragane (pentru care a pledat la nunțiatură și guvern același Erdélyi⁴⁴, în vreme ce Alexandru Sterca Șuluțiu a făcut-o pe lângă ministrul de interne)⁴⁵. Ultimul proiect era încurajat și de faptul că primatul Ungariei, arhiepiscopul Scitowszki (se pare, tot ca urmare a unui demers al lui Erdélyi), îi ceruse împăratului, la 21 ianuarie, reglementarea situației românilor greco-catolici din Ungaria și Transilvania, pe motiv că erau organizați în dieceze prea vaste⁴⁶.

În contextul acestor acțiuni la vârf, reprezentanți ai populației românești din comitatele Maramureș, Satu Mare și Ugocea s-au întrunit la Sighet, la 21 februarie, într-o adunare prezidată

⁴¹ Vezi, în acest sens, bogata informație conținută în documentele publicate în Mișcarea națională a românilor din Transilvania, *passim*; Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente 1848-1918 (ediție îngrijită de V. Căpâlnean, I. Sabău, V. Achim), București, 1981, p. 52-68; Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român. Documente 1848-1918 (ediție întocmită de V. Ciubotă, B. Dulgău, D. Radosav, S. Vasil-Marinescu), București, 1989, p. 99-102; B. Mihoc, *Acțiunile petiționare ale românilor din nord-vestul Transilvaniei (1849-1855)*, în vol. Societate și civilizație. Profesorului universitar dr. Marcel Știrban la împlinirea a șapte decenii de viață (volum îngrijit de Călin Florea și Ciprian Năprădean), Târgu-Mureș, 2002, p. 248-272.

⁴² Maramureșenii în lupta pentru libertate, p. 57-58.

⁴³ Mișcarea națională a românilor din Transilvania, p. 255-260, 277-282.

⁴⁴ O. Bârlea, *op. cit.*, p. 218. Pentru meritele incontestabile ale lui Erdélyi în susținerea proiectului, vezi și V. Bojor, *Episcopii Diecesei Gr. Cat. de Gherla acum Cluj-Gherla (1856-1939)*, Cluj-Napoca, 2000, p. 41-42.

⁴⁵ O. Bârlea, *op. cit.*, p. 220-221.

de vicarul greco-catolic de Maramureș, Petru Anderco⁴⁷. Stimulați de perspectiva iminentei modificări a organizării ecleziastice din zonă, ei au propus înființarea unei episcopii greco-catolice românești cu sediul la Sighet, care trebuia să cuprindă zece protopopiate, patru din Maramureș, cinci din Sătmar și unul din Ugocea; adică numai parohii ce fuseseră sub păstorirea Muncaciului. Suplicanții, ce au trimis apoi o delegație la comisarul imperial și la ministrul cultelor, invocau în sprijinul lor noul cadru constituțional, dar și faptul că cei care alcătuiau curtea vlădicească de la Ujgorod decretaseră limba rusă ca oficială. Că această mișcare nu era totuși vădit împotriva intereselor episcopiei rutene o dovedește ciudata propunere a celor prezenți ca, până la constituirea noii dieceze românești, să funcționeze la Sighet un vicariat greco-catolic pentru cele trei comitate (ceea ce și funcționa, de fapt, acolo!), sub autoritatea arhierelui de Muncaci. În zonă exista însă și un alt curent, susținut de sătmăreni (mai precis de cei din părțile Băii Mari), care, la 18 aprilie, au respins cererea sighetenilor, informându-i pe comisarul imperial și pe ministrul cultelor că doresc o episcopie unită românească la Baia Mare⁴⁸. Mai mult, la 8 mai, în cadrul unei întruniri ținute la Mocira sub conducerea protopopului de Baia Mare, Ștefan Bilțiu, cei prezenți i-au cerut episcopului Erdélyi, în numele parohiilor din Maramureș, Sătmar, Ugocea și Szabolcs aflate sub jurisdicția ierarhului de la Ujgorod, să creeze în zonă un “vicariat interimar” supus arhierelui de la Oradea, până la înființarea Diecezei de Baia Mare⁴⁹. Și ei au invocat noul cadru constituțional, îndeosebi dreptul românilor, ca și al rutenilor, de a se auto-guverna în materie bisericească. E încă o dovadă că, o dată pătrunsă în teritoriu, ideea constituirii unei noi dieceze scotea la lumină orgolii locale, ambiții, interese, afinități.

În pofida propunerii formulate de membrii conclavului ținut la Sighet, în primăvara și vara anului 1850 varianta Baia Mare a fost cea căreia i s-a dat în mod constant credit la vârf. În calcul nu părea să intre o altă soluție. Cel puțin asta rezultă din informațiile ieșite până acum la lumină. Acțiunile vizând reorganizarea bisericească a românilor din monarhie au fost impulsionate în răstimpul cu pricina de faptul că, la 9 martie, ca răspuns la solicitarea formulată în ianuarie de Scitowszki pe această temă, ministrul de interne, Alexander Bach, îi aducea prelatului la cunoștință acordul de principiu al Curții de la Viena și cererea preaînaltă de a se întocmi un proiect detaliat în domeniu⁵⁰. Două zile mai târziu, primatul l-a mandatat pe episcopului Erdélyi cu alcătuirea unei comisii însărcinate să dezbată amănunte legate de

⁴⁶ I. Mircea, *Demersurile prelaților români greco-catolici pentru statutul mitropolitan*, în A.I.I., XXXV, 1996, p. 186; O. Bârlea, *op. cit.*, p. 350.

⁴⁷ B. Mihoc, *op. cit.*, p. 240, 266-268.

⁴⁸ *ibidem*, p. 240.

⁴⁹ *ibidem*, p. 241, 269.

⁵⁰ I. Mircea, *op. cit.*, p. 187.

întemeierea celor două dieceze românești. O dată configurată și aprobată lista celor ce urmau să participe la reuniune, ierarhul de la Esztergom a informat oficial Capitlul greco-catolic de la Blaj despre toate acestea (la 28 aprilie 1850), precizând că este vorba de o întrunire referitoare la viitoarele Episcopii Unite de Lugoj și Baia Mare⁵¹. De altfel, scrisoarea lui Ioan Fekete-Negruțiu către George Bariț, trimisă de la Viena la 20 mai, se făcea din plin ecoul convingerilor existente deja în epocă, dând chiar ca sigur faptul că “s-au ridicat două episcopaturi la Baia Mare și alta în Banat”⁵². Decizia finală nu fusese însă luată. Întrunită la Oradea, comisia prezidată de episcopul Erdélyi și-a desfășurat lucrările între 10 și 12 iunie⁵³. Concluziile ei i-au parvenit apoi lui Scitowszki, care le-a înfățișat, la rândul-i, Conferinței Episcopatului Maghiar, reunită în august la Esztergom⁵⁴. În privința preconizatei eparhii unite din părțile septentrionale, invocând problemele majore ce îngreunau relația românilor din Dieceza de Muncaci cu centrul episcopal rutean (îndeosebi prin vocile lui Petru Anderco, vicarul Maramureșului, și Ioan Fazsy, protopopul Băii Mari), dar și vastitatea Diecezei de Alba Iulia și Făgăraș, comisia de la Oradea a susținut apăsat ideea întemeierii unei episcopii românești cu reședința la Baia Mare. Ea urma să încorporeze 104 parohii și 112.713 de suflete luate din cuprinsul Episcopiei de Muncaci, 167 parohii și 102.610 de suflete provenite de la cea de Alba Iulia și Făgăraș și 26 de parohii, cu 17.544 de suflete, desprinse de sub autoritatea arhiereului de la Oradea⁵⁵. Comisia a luat, de asemenea, în discuție chestiuni privind educarea clerului și, respectiv, dotarea oficiilor diecezane și a bisericii catedrale din noua eparhie. Varianta Baia Mare a fost îmbrățișată și cu prilejul conferinței de la Esztergom, unde, pentru cauza mitropoliei românești și a celor două noi episcopii sufragane, au pledat deschis atât Scitowszki, cât și Erdélyi⁵⁶. În august 1850, lucrurile păreau a fi clarificate.

Foarte curând, însă, s-a produs o surprinzătoare răsturnare de situație. Amănuntele privind succesiunea evenimentelor, personajele implicate, traseul ideilor și motivația care a stat în spatele contra-prounerii ne scapă deocamdată. Din cele câteva crâmpoie de informații rezultă că, la un moment dat, cândva înspre toamnă, Eduard Bach, comisarul civil imperial pentru Transilvania, a sugerat ca noul sediu diecezan să fie stabilit în Transilvania (la Dej, mai precis), nu la Baia Mare⁵⁷. Acest punct de vedere, atent la distribuția pe provincii a reședințelor diecezelor unite ce urmau să alcătuiască provincia mitropolitană românească, era cu certitudine împărtășit și la Blaj. El i-a fost adus la cunoștință episcopului Erdélyi cu prilejul sinodului

⁵¹ *ibidem*, p. 188.

⁵² George Bariț și contemporanii săi (coordonatori Șt. Pascu și I. Pervain), vol. III, București, 1976, p. 153.

⁵³ Detalii la I. Mircea, *op. cit.*, p. 187-191.

⁵⁴ O. Bârlea, *op. cit.*, p. 350.

⁵⁵ I. Mircea, *op. cit.*, p. 189.

⁵⁶ O. Bârlea, *op. cit.*, p. 226-227.

⁵⁷ I. Mircea, *op. cit.*, p. 192; A.V. Sima, *op. cit.*, p. 31.

electoral întrunit acolo la 30 septembrie 1850, protopopii ardeleni militând însă pentru Gherla. Nu știm cu exactitate ce i-au spus aceștia arhierelui de au reușit să-l convingă să renunțe la a susține cauza Băii Mari, cert este că așa a intrat în discuție orașul de pe malul Someșului Mic. În avantajul lui s-a invocat atunci existența unei majorități catolice asigurate de cei 5000 de localnici armeni, precum și a spațiului necesar edificării unei reședințe episcopale și a unui seminar⁵⁸. După ce și conferința ministerială din 18 noiembrie a sprijinit noul proiect, lucrurile au intrat pe un făgaș ireversibil la 12 decembrie, când, aprobând protocolul conferinței, Franz Iosif și-a asumat oficial cauza înființării Mitropoliei Greco-Catolice de Alba Iulia și a Episcopioilor de Gherla și Lugoj⁵⁹.

Așa s-a scris istoria unui eșec. Susținută mai bine de o jumătate de veac din mediul greco-catolic orădean, ideea creării unei dieceze unite cu reședința la Baia Mare trebuie pusă pe seama eforturilor programatice ale vlădicilor de acolo - promovate printr-un discurs cu valențe ideologice, în cheie națională - de a-i scoate pe românii din Dieceza Muncaciului de sub o jurisdicție "străină" și a-i așeza sub tutela unui arhieru din neamul lor. Au făcut-o totodată, pe lângă alte posibile motive, și din dorința de a vedea creată o nouă dieceză greco-catolică românească în cuprinsul acelei părți din Monarhia Habsburgică în care se afla și eparhia lor: Ungaria. Planul s-a lovit în cele din urmă de sensibilitățile clerului ardelean și de calcule atente făcute la nivel birocratic. După cum merseseră lucrurile până în toamna anului 1850, provincia mitropolitană română unită urma a fi alcătuită din trei dieceze ale căror sedii erau situate în afara Transilvaniei și doar dintr-una aflată propriu-zis în cuprinsul Marelui Principat.

⁵⁸ O. Bârlea, *op. cit.*, p. 350; I. Mircea, *op. cit.*, p. 192.

⁵⁹ I. Mircea, *op. cit.*, p. 192-193.

ÎNFIINȚAREA ȘI ORGANIZAREA EPISCOPIEI GRECO-CATOLICE DE GHERLA ÎN VREMEA EPISCOPULUI IOAN ALEXI

Ana Victoria SIMA

Riassunto: L'erezione e l'organizzazione del Vescovato Greco-Cattolico di Gherla ossia Armenopoli nel tempo del vescovo Ioan Alexi

La Bolla Pontificia *Ad Apostolicam Sedem*, data dal papa Pio IX nel 26 Novembre 1853, consacra la nascita în Transilvania di un nuovo vescovato greco-cattolico, con la sede a Gherla (Armenopoli) ossia Szamos-Ujvár, che prendeva così il nome della città che doveva ospitarla per più di un secolo. L'erezione del Vescovato Greco-Cattolico di Gherla (Armenopoli) ha messo in pratica, anche se non nella formula iniziale, un antico desiderio dei Romeni dalle parti di Maramureș e Sătmar, che bramavano la loro separazione dal Vescovato ruteno di Munkacs e la riunione sotto un vescovato romeno. La soluzione trovata nel 1853 rispondeva così non solo ai desideri dei Romeni dalle parti del Nord-Ovest, ma anche ai quelli del Vescovato di Blaj, situati a grande distanza dalla sede vescovile, che si vedevano così dando forma ad un nuovo vescovato, con la sede a Gherla. Siccome il nuovo Vescovato era costituito dalle parrocchie situate tanto in Transilvania quanto nel territorio dell'Ungheria Superiore, la sua edificazione e l'organizzazione significò un ininterrotto sforzo, accompagnato da zelo, devozione e, non dell'ultimo, da saggezza nel superamento di tutte le difficoltà inerente a qualsiasi inizio. Tutta quest'opera si è dovuta al suo primo vescovo, Ioan Alexi, che ha fatto dal Vescovato di Gherla un'istituzione ecclesiastica ben consolidata, con delle valenze non solo spirituali ma anche politiche e culturali.

Așezarea la Gherla, în jurul anilor 1700, a unui grup de negustori armeni¹, avea să ducă la edificarea unui oraș prosper², cunoscut și sub denumirea de Armenopolis. Cine s-ar fi gândit atunci că peste un secol și jumătate, orașul cu nume armenesc, devenit între timp cetate liberă regească³, va fi desemnat drept reședință uneia dintre eparhiile greco-catolice românești, iar numele său asociat noii creații ecleziastice?

Bula pontificală *Ad Apostolicam Sedem*, emisă la 26 noiembrie 1853⁴, consacra înființarea în Transilvania a unei eparhii greco-catolice, cu sediul la Gherla, Armenopolis⁵ sau Szamos-Ujvár⁶, care prelua astfel numele orașului ce urma să o găzduiască vreme de aproape un secol⁷. Constituită din parohii așezate atât în părțile transilvănene cât și în cele ungurene, care aduceau cu sine tradiții și realități ecleziastice diferite, deseori antinomice, noua eparhie armenopolitană constituia în esență o soluție de compromis. Pe de-o parte, ea răspundea

¹ Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali (ACCO), Ponzene della Sacra Congregazione de Propaganda Fide, vol. 2, 11/1874, f. 618-619.

² Ioan Hodorean, Biserica Greco-Catolică din Gherla și parohii săi, Gherla, 1900, p. 32-34.

³ *ibidem*.

⁴ Raphaelis de Martinis, Juris Pontificii de Propaganda Fide, vol. VI (1846-1878), Pars Prima, Romae, 1894, p. 203-209; Șematism istoric, Dieceza Lugojului, 1903, p. 53; Victor Bojor, Episcopia diecesei gr-cat. de Gherla, acum Cluj-Gherla (1856-1939), ed. II, Cluj-Napoca, 2000, p. 43-57.

⁵ Armenopolis, nume atribuit orașului Gherla, utilizat îndeosebi în documentele de limbă latină.

⁶ Szamos-Ujvár, nume atribuit orașului Gherla, utilizat în documentele de limbă maghiară.

imperativului unei administrații ecleziastice mai eficiente, resimțit mai ales în părțile nordice ale Eparhiei de Făgăraș, situate la mare distanță de scaunul episcopal de la Blaj. Pe de altă parte, actul venea în întâmpinarea unui mai vechi proiect al românilor din părțile nord-vestice (Satu Mare, Maramureș, Chioar, Crasna, Solnocul de Mijloc) care urmărea constituirea unei episcopii proprii prin ieșirea lor de sub jurisdicția Episcopiei rutene de Munkács⁸.

Prezentă ca deziderat încă din secolul al XVIII-lea, ideea înființării unei episcopii greco-catolice pentru românii din părțile ungurene a cunoscut cea dintâi formă obiectivată în contextul sinoadelor protopopești, din vara anului 1848, care solicitau, printre altele, crearea unei mitropolii române unite, cu două noi episcopii sufragane, una în părțile Banatului și alta în zona Satu Mare⁹.

Momentul 1848 consacră astfel unitatea indisolubilă a celor două obiective, fapt ce a determinat ca evoluția ulterioară a ideii de episcopat pentru românii din părțile ungurene să nu poată fi disociată de cea a înființării unei mitropolii greco-catolice românești. Invalidarea proiectului pașoptist de constituire a unei mitropolii naționale românești, peste deosebirile confesionale, a determinat reorientarea spre restituirea autonomiei celor două confesiuni prin crearea de mitropolii proprii¹⁰.

În Biserica Greco-Catolică, meritul preluării și promovării acestui proiect îi revine episcopului de Oradea, Vasile Erdelyi. Întemeiat pe hotărârile sinoadelor protopopești din vara anului 1848, Erdelyi a început la scurt timp demersurile în vederea ridicării eparhiei ardelenice la statutul de mitropolie. Astfel, încă din ianuarie 1850, Erdelyi a pledat pe lângă Nunțiatura apostolică din Viena în favoarea numirii unui arhiepiscop pentru românii uniți, care să aibă în jurisdicția sa toți episcopii greco-catolici din Transilvania. Cererea a fost reiterată și Guvernului vienez, completată fiind de necesitatea înființării a două noi episcopii sufragane¹¹.

Demersul episcopului de Oradea a fost susținut și de cererea vicarului Alexandru Șterca Șuluțiu, înaintată Ministerului vienez de culte, prin care solicita “restaurarea” vechii Mitropolii de Alba Iulia și crearea a două noi episcopate în Banat și la Baia Mare¹². Paralel cu intervențiile desfășurate pe lângă forurile vieneze, Erdelyi s-a adresat deopotrivă și cardinalului primat al Ungariei, Janos Scitowski, în calitate sa de deținător al jurisdicției confesionale asupra greco-catolicilor din Transilvania. Cauza românească a găsit în arhiepiscopul primat un real susținător, fapt dovedit de pledoaria susținută în acest sens la Curtea vieneză. A fost prilejul cu care

⁷ Victor Bojor, *op. cit.*, p. 59.

⁸ Ladislau Gyemánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790-1848*, București, 1986, p. 160.

⁹ Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdean, Ioan Aurel Pop, *Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XIII-XIX)*, Oradea, 1994, p. 147-148.

¹⁰ O. Bârlea, *Metropolia Bisericii Române Unite proclamată în 1855 la Blaj*, în vol. *Prespective*, nr. 37-38, anul X, iulie-decembrie 1987, p. 173-174.

¹¹ *ibidem*, p. 215-216.

¹² Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdean, Ioan Aurel Pop, *op. cit.*, p. 156-157.

ÎNFIINȚAREA ȘI ORGANIZAREA EPISCOPIEI GRECO-CATOLICE DE GHERLA ÎN VREMEA
EPISCOPULUI IOAN ALEXI

Scitowski a pledat în sensul restituirii pentru români a demnității arhiepiscopale în sensul constituirii a două noi episcopate. Pledoaria sa lăsa să se întrevadă speranța unei posibile extinderi a Unirii religioase, odată cu crearea în Transilvania a unei provincii mitropolitane greco-catolice¹³.

Urmare a acestor demersuri, la 9 martie 1850¹⁴, Curtea vieneză și-a făcut cunoscută poziția, transmisă prin Ministerul de interne cardinalului Scitowski, declarându-se favorabilă constituirii unor noi episcopii greco-catolice. Se cerea totodată elaborarea unui plan menit să servească viitoarei organizări a Bisericii Române Unite. La scurt timp, arhiepiscopul primat a desemnat în acest scop o comisie, pusă sub președenția episcopului Erdelyi, care urma să elaboreze proiectul privind constituirea a două noi episcopii prin separarea de parohii de la Eparhiile de Făgăraș, Oradea și Munkács.

Întrunită la Oradea, în vara anului 1850, comisia a formulat un proiect concret în acest sens. Pentru românii din părțile nod-vestice, comisia propunea crearea unei episcopii cu sediul la Baia Mare, constituită din 104 parohii cu 112.713 suflete¹⁵, desprinse din Episcopia ruteană de Munkacs, în componența căreia urmau să intre și 167 parohii cu 102.610 credincioși, separate din Episcopia de Făgăraș și 26 parohii cu 17.544 enoriași din Episcopia de Oradea¹⁶. Propunerile au fost înaintate arhiepiscopului primat al Ungariei, care, la rândul lui, le-a remis Conferinței episcopatului maghiar de la Esztergom, din august 1850.

În toamna aceluiași an, chestiunea Bisericii Unite a trecut în sfera de dezbateră a forurilor ministeriale. Ocazia s-a dovedit a fi conferința ministerială desfășurată la Viena la 18 noiembrie 1850, la care au participat atât episcopul primat al Ungariei, Ioan Scitowski, cât și episcopul greco-catolic Vasile Erdelyi, ministrul de interne Alexandru Bach, ministrul cultelor și al instrucțiunii publice Leo Thun, comisarul civil pentru Transilvania Eduard Bach, și consilierul de secțiune Privizer¹⁷. Pe baza propunerilor formulate în privința reorganizării Bisericii Greco-Catolice românești comisia ministerială a decis să susțină în fața împăratului problema înființării a două noi episcopii și a ridicării Bisericii Române Unite la statutul de mitropolie. Totodată, conferința a susținut fixarea sediului uneia dintre viitoarele episcopii undeva într-o localitate din Transilvania, și nu la Baia Mare așa cum fusese proiectată inițial. În urma consultării clerului greco-catolic cu prilejul sinodului diecezan din 30 septembrie 1850, precum și a persuadării

¹³ Ioan Mircea, *Demersurile prelaților români greco-catolici pentru statutul mitropolitan*, în A.I.I., XXXV/1996, p. 5.

¹⁴ *ibidem*, p. 6.

¹⁵ *ibidem*.

¹⁶ *ibidem*, p. 21.

¹⁷ Victor Bojor, *Canonicii Diecezei Greco-Catolice de Gherla, acum Cluj-Gherla 1857-1937*, Cluj 1937, p. 10.

episcopului Erdelyi¹⁸, opțiunea avea să se fixeze pentru cetatea liberă regească Armenopolis (Gherla).

La 12 decembrie 1850, împăratul Francisc I a decis aprobarea propunerilor conferinței din 18 noiembrie 1850¹⁹, fapt ce semnifică pentru uniții din Transilvania ridicarea Bisericii lor la gradul de mitropolie, precum și întemeierea a două noi episcopii, una la Gherla, iar cealaltă cu sediul la Lugoj, în Banat. Decizia forurilor politice vieneze a fost comunicată Sfântului Scaun, la 21 martie 1851, prin intermediul ambasadorului Austriei la Vatican, Mauriziu Esterhazi²⁰.

Adusă în atenția Sfântului Scaun, problema Bisericii Române Unite a reclamat mai mult de doi ani de căutări și cercetări, dată fiind specificitatea sa în raport cu bisericile de rit latin, întârziind o decizie definitivă în acest sens. Întârzierea a fost generată și de cererea primatului maghiar de a-și păstra autoritatea primațială asupra episcopiilor greco-catolice românești din Transilvania și Ungaria.

Odată elucidate toate aspectele controversate, papa Pius al IX-lea a anunțat în alocuțiunea consistorială din “VI Kalendis Decembris” (26 noiembrie 1853) crearea Mitropoliei de Făgăraș și Alba Iulia și înființarea a două noi episcopii sufragane, cu sediile la Gherla și Lugoj²¹, scoase de sub jurisdicția arhiepiscopului primat al Ungariei.

Bula *Ad Apostolicam Sedem* din 26 noiembrie 1853 consacra astfel, nașterea în Transilvania a unei noi eparhii, cea a Gherlei, menită să asigure o păstorire confesională mult mai eficientă decât cea pe care o putea oferi vasta Eparhie de Făgăraș. În egală măsură, noua episcopie aducea sub jurisdicția sa numeroase parohii românești din Maramureș și Sătmăș, desprinse din Episcopia ruteană de Munkács.

În mod excepțional, Roma a lăsat la latitudinea Vienei numirea episcopului, rezervându-și dreptul de a fixa procedura ulterioară de alegere a lor, pe baza proiectului care trebuia înaintat Romei de viitoarea Conferință episcopală românească.

Prin decretul imperial din 17 martie 1854, cel ce urma să ocupe demnitatea primului episcop al nou înființatei Dieceze a Gherlei a fost desemnat în persoana fostului canonic de Oradea și arhidiacon al Barcăului - Ioan Alexi. Curia papală a respectat voința imperială în privința numirilor propuse confirmând, în ședința consistorială din 16 noiembrie 1854²², numirea lui Ioan Alexi ca episcop de Armenopolis sau Gherla. Preconizată a se desfășura în contextul inaugurării mitropoliei, ceremonia de sfințire a episcopului Ioan Alexi a avut loc la 28 octombrie 1855 la Blaj. Actul inaugural de la Blaj din toamna anului 1855 marca sfârșitul unui capitol de

¹⁸ *ibidem*.

¹⁹ Victor Bojor, *Canonicii...*, p. 10.

²⁰ Octavian Bârlea, *Metropolia...*, Nota lui Esterhazi, Anexa III, p. 350-352.

²¹ Șematismul veneratului cler a nou înființatei Dieceze Greco-Catolice a Gherlei pre anul 1867, Gherla, 1867., p. V.

²² Arhivele Naționale ale Statului, Direcția Județeană Cluj, (ANSDJC), *Episcopia Greco-Catolică, Gherla*, doc. 1854, f. 106f.

ÎNFIINȚAREA ȘI ORGANIZAREA EPISCOPIEI GRECO-CATOLICE DE GHERLA ÎN VREMEA
EPISCOPULUI IOAN ALEXI

îndelungi tatonări și căutări, la finele căruia în Transilvania se născuse o nouă episcopie, cea a Gherlei.

Creată din parohii desprinse de la Făgăraș și Munkács, Episcopia de Gherla suprapunea structuri ecleziastice diferite, ceea ce avea să o transforme într-o instituție greu de administrat, dar mai ales dificil de uniformizat.

Prin urmare, activitatea episcopilor acestei instituții ecleziastice, dar mai ales a primului ei ierarh - Ioan Alexi - a fost una deosebit de dificilă.

Concurau spre această dificultate factori de natură diversă, care au frânat în anumite momente bunul mers al administrării diecezană. Absența unui aparat administrativ (indispensabil guvernării oricărei episcopii) precum și precaritatea materială cu care s-a confruntat Ioan Alexi, au impus cu acuitate crearea unei structuri eparhiale funcționale, pe care viitorii episcopi o vor consolida și optimiza de-a lungul secolului XIX.

Astfel că, la scurt timp după instalarea sa oficială la Gherla, Ioan Alexi a inițiat primele demersuri în vederea organizării eparhiei și a constituirii unui aparat administrativ propriu. Măsura era cu atât mai necesară cu cât, constituită din parohii diferite structural, care implicau realități politico-ecleziastice specifice, deseori antinomice, noua Episcopie a Gherlei presupunea în primul rând o reală uniformizare și o organizare unitară la nivelul întregii eparhii.

Dificultățile cu care s-a confruntat la începutul păstoririi sale au fost generate de o serie de factori precum: inexistența unui tablou complet al realităților din teritoriu; lipsa de experiență a episcopului în misiunea la care se angajase; lipsa capitolului și a consistoriului, ca organisme menite să-l secondeze pe episcop în administrarea diecezană. Nu întâmplător, Ioan Alexi își va canaliza dintru început toate eforturile în vederea constituirii unui aparat administrativ.

Manifestând reale intenții de modernizare, atât în administrația ecleziastică, cât și în atribuțiile și drepturile clerului, primul episcop al Gherlei, Ioan Alexi, a constituit un moment de cotitură în tradiția de până atunci a Bisericii Greco-Catolice. Cei nouă ani de păstorire efectivă au stat sub semnul înnoirilor și al modernizării.

Primele indicii în acest sens puteau fi regăsite în ideile și proiectele sale referitoare la constituirea și organizarea aparatului administrativ. Astfel, în una din scrisorile adresate atunci vicarului Năsăudului, Macedon Pop, opina că la Gherla trebuiau să existe și să funcționeze în mod distinct un secretar, notar, arhivar²³, invalidând prin urmare o realitate des întâlnită, în care secretarul funcționa de cele mai multe ori și în calitate de notar sau arhivar²⁴.

²³ ANSDJC, *Episc. Gr-Cat. Gherla...*, pres. 21 februarie/1856, f. 8^r.

²⁴ *ibidem*.

Un prim pas spre această delimitare precisă a atribuțiilor l-au constituit demersurile efectuate în vederea alegerii persoanei care urma să îndeplinească funcția celui dintâi secretar la cancelaria episcopală.

Cu toate că Ioan Alexi și-a început activitatea efectivă abia după instalarea la Gherla, în septembrie 1856, preocupările sale pentru persoana viitorului secretar în cancelaria diecezană s-au manifestat imediat după numirea sa ca episcop (1854). Stă mărturie corespondența purtată cu mitropolitul Alexandru Șterca Șuluțiu, și mai ales scrisoarea din 23 mai 1855, în care relatează căutările sale în acest sens: “și de atunci încoace cu toată sârguința și spre aceia mi-am întors privirea mea de a ispiti și a mă informa despre unii ca aceia...”²⁵. Căutările nu au rămas fără rezultat și la scurt timp, alegerea episcopului Alexi s-a oprit asupra preotului din Săcărâmb, Andrei Liviu, cunoscut pentru zelul parohial, pentru experiența acumulată, dar mai ales pentru cunoștințele sale de limbă latină, maghiară și germană²⁶. Indecizia și tergiversarea acestuia l-au determinat pe episcop să revină asupra alegerii sale. Atitudinea episcopului pare să fi fost influențată de cea a mitropolitului Șuluțiu, care-l desemnase inițial pe Andrei Liviu ca “profesor și director al Gimnaziului din Blaj”, pentru ca ulterior, nemulțumit de conduita sa morală, să renunțe la serviciile lui²⁷. Reieșea așadar, că persoanele care urmau să fie recrutate în cancelaria episcopală trebuiau să posede nu numai vaste cunoștințe în domenii diverse, ci și să răspundă unor exigențe comportamentale sporite.

Cel care avea să întrunească toate condițiile fixate de episcopul Alexi a fost vicarul Năsăudului, Macedon Pop. Acesta, încă de la 28 noiembrie 1855, într-o scrisoare adresată protopopului de Cluj, Ioan Fekete Negruțiu, se dovedea interesat de postul de secretar la sediul episcopal²⁸. Intenția vicarului Macedon Pop a venit în întâmpinarea solicitării episcopului. De fapt, Ioan Alexi îl avea cuprins în proiectul lui, la scurt timp după numirea sa ca episcop, fiindu-i recomandat în acest sens pentru “bunele lui calități phisico-morale”. Bun cunoscător al limbilor latină, germană și parțial maghiară, Macedon Pop se remarcase încă din timpul studiilor efectuate la Blaj, unde a absolvit cu rezultate exemplare cursurile de filozofie și teologie²⁹. Cunoștințele de limbă germană pe care le poseda au constituit un atu pentru vicarul Năsăudului, propulsându-l în fruntea tuturor potențialilor candidați. Cum o mare parte din corespondența oficială a episcopiei se desfășura în limba germană, episcopul avea nevoie în preajma sa de o persoană abilitată să întocmească și să poarte o atare corespondență cu forurile superioare. Corespondența referitoare la numirea lui Macedon Pop a constituit, probabil, obiectul mai multor scrisori purtate între episcopul Ioan Alexi și vicarul Năsăudului, însă arhiva diecezană păstrează

²⁵ *ibidem*, doc. nr. 26/1855, f. 2^r.

²⁶ *ibidem*.

²⁷ *ibidem*, doc. 139, octombrie/1855, f. 2^r.

²⁸ *ibidem*, pres. 21 februarie/1856, f. 20^r.

doar câteva, dintre care merită amintite cele din 8³⁰ și 16 februarie 1856³¹. În esență, cele două scrisori exprimă termenii în care s-au finalizat discuțiile. Întrucât eparhia era lipsită încă de un nucleu administrativ, se impunea ca pentru început una sau mai multe persoane să dețină și să îndeplinească funcții diverse. În acest sens, lui Macedon Pop i se propunea, cu titlu provizoriu, să accepte atât statutul de canonic, cât și postul de secretar, respectiv arhivar la reședința episcopală. Decizia acceptării acestei propuneri a fost comunicată episcopului la 16 februarie 1856, prin care se angaja să servească la început atât ca și canonic, cât și ca secretar al Eparhiei de Gherla.

Preocupări la fel de susținute a reclamat și înființarea celui dintâi capitolu diecezan. Bula de înființare a Episcopiei Gherlei fixa numărul și funcțiile pe care urmau să le ocupe canonicii capitulari. Conform acesteia, capitolul urma să fie constituit din șase canonici capitulari, ale căror funcții trebuiau să acopere cele mai importante sectoare de activitate ale diecezei, după cum urmează: arhipresbiter sau prepozit capitular; canonic custode, eclesiarh sau canonic lector; canonic școlar; canonic cartophilace sau cancelar și canonic prebendat³². Se poate observa așadar cum dispozițiile din bula de înființare nu făceau decât să fixeze cadrele generale pe care episcopul era obligat să le urmeze în constituirea acestui organism de bază. În esență, organizarea celui dintâi capitolu al Eparhiei de Gherla a urmat îndeaproape modelul celui existent la Blaj.

O radiografie relativ sumară indică faptul că majoritatea canonicilor capitulari, de care episcopul Ioan Alexi s-a înconjurat la începutul guvernării sale diecezane, proveneau din părțile ungurene, aflate până nu demult sub jurisdicția Episcopiei rutene de Munkács. La 24 ianuarie 1857, împăratul aproba, printr-o rezoluție imperială, componența celui dintâi capitolu al Episcopiei Unite a Gherlei. La doar câteva zile, Ministerul vienez de Culte expedia episcopului de Gherla o notă ministerială prin care făcea cunoscut numele și demnitățile celor cinci canonici capitulari. Cei desemnați și confirmați în acest sens au fost:

- canonic școlar: Ștefan Bilțiu - protopopul Băii Mari;
- canonic lector: Ioan Anderco de Homorod - protopop al Districtului (protopopes) al Țării Oașului;
- canonic custode: Ioan Gulovici - protopop de Satu Mare;
- canonic prebendat: Ioan Szodoro - protopop al Districtului Tășnad-Sărăuad;
- canonic cancelar: Mihai Șerban de Cernești - paroh în localitatea Olosig³³.

²⁹ *ibidem*, doc. 422/1857, f. 30^v.

³⁰ *ibidem*, pres. 20 februarie/1856, f. 8^r.

³¹ *ibidem*, f. 4^v.

³² Șematismul Gherlei..., p. 1-2.

³³ *ibidem*, doc. 422, pres. 28 februarie/1857, f. 2^v.

Cei desemnați în capitlu trebuiau să dețină o bogată experiență pastorală și vaste cunoștințe teologice, întrucât în calitatea lor de fondatori ai structurii de bază a aparatului administrativ diecezan, s-au văzut obligați să desfășoare activități dintre cele mai diverse. Ei au desfășurat, pe lângă atribuțiile specifice demnității canoniale, și alte activități, funcționând în paralel ca profesori la seminarul teologic diecezan; asesori la scaunul consistorial și la oficiul exactoral; examinatori prosinodali; consilieri pe lângă tribunalul matrimonial și, nu în ultimul rând, inspectori ai școlilor diecezane³⁴.

Cea mai înaltă demnitate în capitlurile diecezane era deținută de prepozitul capitular. Pe scară ierarhică, acesta se considera a-i urma imediat episcopului. Prepozitul capitular trebuia să reprezinte persoana de maximă încredere a episcopului diecezan. El putea să fie consultat de către episcop sau de ceilalți membri ai capitlului în problemele cu care se confruntau, dispunând chiar de posibilitatea de a decide singur în anumite circumstanțe. Totodată, se poate aprecia că acesta îndeplinea rolul de “vice-episcop” în administrarea episcopală, dacă avem în vedere că în perioadele în care episcopul lipsea din dieceză sau în cele de sedisvacanță episcopală cel care conducea *de facto* episcopia era prepozitul capitular.

Primul prepozit capitular al capitlului diecezan din Gherla a fost Macedon Pop. Așa cum reiese din primul șematism al Gherlei și documentele care au însoțit activitatea sa la Gherla, în afara funcției de prepozit capitular, Macedon Pop a îndeplinit și alte atribuții: vicar general episcopal, președinte al tribunalului matrimonial și al examinatorului prosinodal, președinte al comisiei școlare episcopale, primul director al Seminarului teologic episcopal. Totodată, a fost și primul inspector suprem al Școlilor diecezane confesionale, funcție îndeplinită cu multă pricepere și energie, pe baza bogatei sale experiențe și a culturii temeinice de care dispunea³⁵.

De-a lungul activității sale ca prepozit capitular, Macedon Pop s-a remarcat mai ales prin eforturile și succesele obținute în plan școlar, dar și prin demersurile sale pentru organizarea și sistematizarea fondurilor grănicerești.

Literatura teologico-eceziastică a rămas de pe urma sa mai bogată cu câteva lucrări, dintre care pot fi amintite: *Catehismul mic*, *Catehismul mare*, *Galeria icoanelor sfinte*, *Activitatea vicarilor Năsăudului de la înființarea vicariatului până la vicarul Anchedimu Popu - inchisive*³⁶.

Prin întreaga sa activitate, Macedon Pop avea să contribuie, alături de ceilalți canonici capitulari, la așezarea structurii de rezistență a unui edificiu eceziastic a cărui consolidare rămânea în sarcina succesorilor lor.

³⁴ Șematismul Gherlei... 1867, p. 1-2.

³⁵ *idem*, 1867; Arhiva Someșană, nr. 19, 1936, p. 185.

³⁶ Constantin Diaconovich, Enciclopedia Română, tom I, Sibiu, 1904, tom III.

ÎNFIINȚAREA ȘI ORGANIZAREA EPISCOPIEI GRECO-CATOLICE DE GHERLA ÎN VREMEA
EPISCOPULUI IOAN ALEXI

Paralel cu constituirea capitlului diecezan, Alexi s-a interesat îndeaproape de organizarea și uniformizarea întregii eparhii.

Situația confuză pe care episcopul Alexi a aflat-o la Gherla în momentul instalării sale și-a găsit o interesantă relatare în scrisoarea adresată, la 20 octombrie 1856, canonicului de Oradea, Ioan Vancea³⁷. Alexi îi împărtășea atunci viitorului său succesori dificultățile cu care se confrunța, în absența unei situații exacte a realităților din eparhie. Numirea sa într-un teritoriu pe care nu-l cunoștea decât parțial precum și absența documentației cu privire la realitățile parohiilor dezmembrate de la Făgăraș și Munkács l-au determinat să solicite, încă de la început, celor două episcopii remiterea în cel mai scurt timp a situației cât mai exacte a acestora.

Existau apoi o multitudine de cauze de natură diversă remise de către parohii spre soluționare forului episcopal. Cum din 1854, după numirea episcopului, forul mitropolitan încetase să mai abordeze și aspectele care reveneau acestei eparhii, Ioan Alexi se vedea confruntat cu un imens material ce-și aștepta de mult soluționarea. În esență, cele mai numeroase și anevoios de soluționat cazuri s-au dovedit a fi cele de natură matrimonială. În acest sens, canonicului Vancea i se cerea un model procedural utilizat în Eparhia de Oradea, mai cu seamă în procesele matrimoniale remise în ultimă instanță Sfântului Scaun³⁸.

Lipsa de informații cu care s-a confruntat a făcut ca, imediat după instalare, episcopul să solicite protopopilor situații exacte ale protopopiatelor aflate în păstorire. Pe baza datelor centralizate la Gherla, Ioan Alexi a realizat o imagine de ansamblu a întregii episcopii, care putea fi plasată sub semnul următoarelor coordonate: o acută lipsă de carte ecleziastică și școlară; refuzul parohiilor din părțile ungurene de a mai utiliza cărți în limba slavonă și solicitarea înlocuirii acestora cu cărți în limba română³⁹; absența școlilor și a cadrelor specializate în cea mai mare parte a parohiilor diecezane⁴⁰; o reală precaritate materială care domnea pretutindeni în satele românești.

O altă problemă care a suscitat vii discuții și dezbateri a constituit-o educația insuficientă a clericilor, probată de numărul relativ ridicat de “teologi moraliști” (preoți cu studii teologice incomplete) în raport cu absolvenții cursurilor complete de teologie. La capătul unor analize și căutări aprofundate, s-a admis, cu caracter temporar, perpetuarea unei atari realități. Au concurat la această decizie o serie de factori precum: numărul insuficient de absolvenți ai cursurilor complete de teologie, precaritatea materială excesivă a parohiilor, numărul mare de parohii și imposibilitatea comasării lor și, nu în ultimul rând, plasarea multora dintre comunitățile unite în

³⁷ ANSDJC, *Episc. Gr-Cat. Gherla*, doc. nr. 15/1856, f. 75^r.

³⁸ *ibidem*.

³⁹ *ibidem*, doc. 408, pres. 1 noiembrie 1856, f. 12^v.

⁴⁰ *ibidem*, doc. 559, pres. 12 decembrie 1856, f. 12^r.

proximitatea unor mase compacte de ortodocși, fapt ce le transforma în structuri ecleziastice concurente⁴¹. Pentru moment, problema “teologilor moraliști” părea să fi primit o soluționare în deplină concordanță cu împrejurările vremii. Dar, spre sfârșitul deceniului 6 “cazul” lor va fi redeschis și se va asista la o reprobare în ansamblu a principiului perpetuării unei astfel de realități⁴².

Numit într-un teritoriu pe care-l cunoștea doar tangențial, lipsit de un aparat administrativ necesar unei episcopii, cu resurse financiare modeste și confruntat cu mari dificultăți în ceea ce privește modalitățile de adaptare a diferitelor zone ale diecezei și de uniformizare a întregului său teritoriu de jurisdicție, episcopul Ioan Alexi va depune eforturi extraordinare în vederea depășirii acestor insuficiențe și pentru a face din instituția ce-i fusese încredințată una de talia celorlalte episcopii românești. Sarcina sa a fost cu atât mai dificilă cu cât, lipsit de cele mai elementare mijloace și instrumente de administrare ecleziastică, a reușit să creeze “din mers” primul nucleu organizatoric, care va sta la baza funcționării ulterioare a acestei episcopii. În acest sens, lui i se datorează la Gherla înființarea primului capitol diecezan, a seminarului teologic episcopal și, nu în ultimul rând, a preparandiei, care din lipsă de spațiu a funcționat o perioadă la Năsăud, stabilindu-se apoi definitiv la Gherla.

Meritul său a fost cu atât mai impresionant, cu cât prin activitatea pe care a prestat-o și prin ideile de care a fost animat, Ioan Alexi s-a integrat în mișcarea de idei reformatoare a vremii, încercând edificarea unei instituții episcopale pe baze noi, dispensată de elemente retrograde și de ingerințe externe. Stau mărturie acestor tendințe și acțiuni efective: instituirea sistemului potrivit căruia locurile rămase vacante fie în parohii, fie în administrația diecezană, erau ocupate numai prin concurs (și nu prin numire de către episcop); controlul strict instituit asupra protopopilor și preoților diecezei sale; insistențele sale repetate pe lângă forurile vieneze în vederea edificării bisericii catedrale, a dotării materiale a preoților, a obținerii de locuri gratuite în colegiile romane etc.

Nu lipsită de importanță s-a dovedit a fi și angajarea activă în viața politico-națională, prin militantismul dovedit față de emanciparea parohiilor românești aflate încă sub jurisdicție ruteană, și prin participarea la viața politică în primii ani ai erei liberale, dovedind și de această dată că Biserica a fost unul din cele mai importante foruri abilitate să dezbată și să propună soluții cu privire la diversele probleme ale societății românești.

Sub imperiul unor necesități materiale stringente, cu care s-a confruntat eparhia sa în primii ani de existență, Alexi nu de puține ori a trebuit să facă nenumărate concesii, acceptând decizii și măsuri străine practicilor și uzanțelor moștenite odată cu parohiile aferente. În realitate

⁴¹ *ibidem*

⁴² *ibidem*, doc. 1443, 1858, f. 3^r.

ÎNFIINȚAREA ȘI ORGANIZAREA EPISCOPIEI GRECO-CATOLICE DE GHERLA ÎN VREMEA
EPISCOPULUI IOAN ALEXI

Însă, Ioan Alexi s-a dovedit a fi un susținător al orientării tradiționale a Blajului, favorabilă respectării patrimoniului oriental, ca soluție unică pentru păstrarea individualității Bisericii românești.

La nivel central, instituția episcopală, edificată de episcopul Alexi, a oferit un patronaj spiritual, un angrenaj al culturii scrise, un comandament politic și un anumit grad de autonomie, pe care-l va utiliza în circumstanțele vremii.

În concluzie, se poate aprecia că înființarea Episcopiei Greco-Catolice a Gherlei a întruchipat, chiar dacă nu în formula fixată inițial, un vechi deziderat al românilor din părțile Maramureșului și Sătmăruului, care militau pentru separarea de la Munkács și constituirea lor într-o eparhie eminentemente românească. Soluția găsită la 1853 răspundea astfel nu doar necesităților românilor din părțile nord-vestice, ci și ale celor situați la mare distanță de Blaj, care se vedeau astfel constituind esența unei noi episcopii, cu sediul la Gherla.

Sub impresia entuziasmului specific oricărui început, edificarea și organizarea noii episcopii a însemnat un efort susținut, dublat incontestabil de devotament, zel, perseverență și, nu în ultimul rând, de înțelepciune în depășirea tuturor dificultăților inerente oricărui început. Azi, după 150 de ani, o retrospectivă a momentului surprinde de fapt doar începuturile unui drum, continuarea lui rămânând în sarcina unor cercetări viitoare.

**PRIMELE MENȚIUNI DESPRE EPARHIA DE ARMENOPOLI ÎN DOCUMENTE
PONTIFICALE**

† Florentin CRIHALMEANU

Riassunto: Prime menzioni dell'Eparchia di Armenopoli nei documenti pontificali

L'autore intende passare in rassegna le prime menzioni dell'Eparchia di Armenopoli nei documenti pontifici. L'articolo si sofferma specialmente sul documento *Ad Apostolicam Sedem*, dell'istituzione dell'Eparchia di Cluj-Gherla, promulgato il 26 novembre 1853. Dopo un'analisi dettagliata si rileva il ruolo e l'importanza di questo documento per la Chiesa Romena-Unita Greco-Cattolica e per la "nazione dei romeni della Transilvania" di quel tempo. Il quadro è ampliato con altri documenti pontifici di gran rilevanza, come i volumi della *Hierarchia Catholica* e quelli dell'*Annuario Pontificio*, del periodo di tempo interessato.

Lo spirito profetico e visionario degli artigiani del momento storico del 26 novembre 1853, concretato con le bolle pontificali di riconoscimento canonico della Metropolia di Fagaras e Alba-Iulia, e di istituzione delle Eparchie di Lugoj e di (Armenopoli) Gherla, apre prospettive più ampie all'integrazione spirituale e culturale europea. Simultaneamente l'evento permetterà un concentramento attorno al nucleo spirituale di Blaj per sviluppare con maggior forza una riflessione sull'identità spirituale della Chiesa Greco-Cattolica e della nazione romena. Il contatto con l'Europa permette lo sviluppo del desiderio di manifestare la propria identità nazionale che porterà all'unione della Transilvania con la Romania, ad Alba-Iulia, il 1 dicembre 1918. In quella occasione S. Em. Rev. Card. Iuliu Hossu, dopo aver letto la proclamazione dell'unione, diceva: "D'ora in poi (sarà) una Grande Romania, fondata sulla giustizia di Dio e sulla fede del suo popolo".

Introducere

Eparchia de Gherla, astăzi Cluj-Gherla, împlinesște în aceste zile 150 de ani de la momentul istoric al întemeierii, prin Bula pontificală *Ad Apostolicam Sedem*¹. Între multiplele subiecte de meditație pe care un astfel de jubileu le oferă, ne-am oprit asupra documentului fundamental, "actul de naștere" al Eparchiei noastre, atât de important, dar atât de puțin cunoscut și atât de puțin comentat... ca de altfel și evenimentul în sine².

Ne propunem în cele ce urmează să facem o analiză a acestui document pentru a reliefa importanța sa pentru Biserica Greco-Catolică, dar și pentru românii din Transilvania. În continuare vom aborda alte documente pontificale succesive care pot completa viziunea de ansamblu asupra momentului 1853. Vom conchide cu câteva idei care vizează importanța momentului.

¹ În cele ce urmează vom utiliza și abrevierea AAS pentru a desemna documentul *Ad Apostolicam Sedem*.

² Ideea a apărut ca urmare a sesiunii științifice de la Blaj, din luna iunie, cu aceeași ocazie a jubileului de 150 de ani, iar apoi s-a cristalizat urmare a unor cercetări făcute în A.S.V. cu sprijinul studentului Horațiu Cipleu și a unor studenți aflați la studii la Roma.

Structurarea textului s-a făcut în baza formulelor-tip, pe care le-am regăsit și în celelalte bule papale din aceeași perioadă³, precum și a ideilor principale cuprinse în text. Am utilizat textul în limba latină, tipărit de către can. dr. Victor Bojor în volumul *Episcopii Diecesei Gr. Cat. de Gherla acum Cluj-Gherla (1856-1939)* lucrare apărută postum, redactată de către fratele său, prof. Ioan Bojoru. Structurarea a fost îngreunată de frazele lungi, de anumite abrevieri, prescurtări (în special la adnotările finale). Apar și câteva erori tipografice⁴. Din aceste motive am recurs adeseori la compararea cu textul identificat în A.S.V.⁵. Din punct de vedere metodologic, pentru a facilita referințele ulterioare la text, am propus o numerotare a paragrafelor.

Nu avem cunoștință până în prezent să mai fi fost elaborat vreun studiu asemănător de analiză și observații plecând de la textul Bulei AAS⁶.

Un demers mai aprofundat ar putea cuprinde cu siguranță mai multe documente pontificale și o analiză mai amplă și mai competentă. Având în vedere scopul acestei lucrări ocazionate de jubileul de 150 de ani al Eparhiei de Armenopoli (Gherla), ne-am limitat doar la nivelul unui studiu pe text cu observațiile de rigoare în câteva pagini, fără a pretinde că am epuizat bogăția textului sau posibilele lui valențe interpretative. Intenția autorului a fost mai degrabă de a încerca să aducă în actualitate documente necunoscute sau uitate, care însă, o dată aprofundate pot ajuta la înțelegerea corectă a momentului istoric 1853 și a demitiza anumite acuze gratuite și nefondate care încă, din nefericire, se mai aduc Bisericii Greco-Catolice din România.

I. Bula pontificală de înființare a Eparhiei de Armenopoli *Ad Apostolicam Sedem*

Textul și datarea

A. Problema textului

Vom aborda mai întâi problema textului “original”. Existența unui document presupune concursul a cel puțin trei persoane, dintre care două sunt protagoniste prin faptul de a crea un raport juridic și al treilea este scribul (notarul) documentului care este martorul existenței acestuia. În cazul documentului nostru, autorul este papa Pius al IX-lea iar destinatarul este episcopul noi eparhii. Notarul acestui document este unul din notarii Cancelariei Apostolice dar

³ Mă refer aici în primul rând la *Ecclesiam Christi* și la *Apostolicum Ministerium*, publicate recent în volumul N. Boțșan, Camelia Vulea, La Începuturile Episcopiei Lugojului, Cluj-Napoca 2003.

⁴ De exemplu: *Fresbyterio* (în text tipărit V. Bojor, Episcopii Diecesei Gr. Cat. de Gherla, acum Cluj-Gherla (1856-1939), ediția a II-a, Viața Creștină, Cluj-Napoca, 2000, p. 53) în loc de *Presbyterio* (fotocopie ASV, fila 105 st., p.8); *suau* (p.54) în loc de *suam* (fila 106 st., p.10); *quan* (p. 55) în loc de *quam* (fila 106 st., p. 10).

⁵ La citatele în limba latină am dat adeseori trimiteri la ambele texte amintite. Vom abrevia A.S.V.

⁶ Actul de la 26 noiembrie 1853, precum și numele Bulelor apar frecvent în *Șematisme*, în cărți care prezintă istoricul Bisericii noastre. Bibliografia existentă nu prezintă o analiză detaliată a documentului sau o interpretare istorică pe baza textului AAS.

nu neapărat cel care a scris originalul bulei, de aceea autentificarea pe care o face e validă doar pentru copia în cauză.

Conform ultimelor cercetări, știm că au existat cel puțin trei exemplare: originalul și două copii notariale autentificate⁷.

- a) *Originalul* a fost trimis destinatarului, adică episcopului de Armenopoli. Desigur că, odată cu schimbarea sediului episcopal de la Gherla la Cluj în 1930, Bula *Ad Apostolicam Sedem* a trecut împreună cu toate celelalte documente importante în arhiva diecezană din Cluj. Cel care publică pentru întâia oară acest document (în limba latină) este can. dr. Victor Bojor, în lucrarea sa⁸. Suntem în posesia acestui text publicat în volumul amintit. Înainte de a prezenta textul, autorul menționează: “*Lăsăm deci să urmeze aici bulla de înființare a Diecezei de Gherla, în toată extensiunea sa, așa cum cu pietate se păstrează în arhiva diecezană*”. Deci e limpede că și la acea dată, 1939, documentul se afla în păstrare în arhiva diecezană din Cluj. Soarta arhivei Episcopiei de Cluj-Gherla o cunoaștem doar în parte (ca și soarta bibliotecii episcopale și a celei din cadrul Academiei teologice). Unde s-ar putea afla acum, la aproape 150 de ani de la trimiterea lui, acest document? Din cercetările făcute de specialiști se pare că documentul nu se află nici la Arhivele Naționale, Direcția Cluj, nici la cele din Alba-Iulia. Să fie păstrat în alte arhive secrete private sau personale nedeschise încă? Nu excludem desigur nici posibilitatea ca acest document să se fi pierdut.
- b) *Copia notarului apostolic Ludovicus Fausti*, delegat oficial care semnează exemplarul copiei identificate în A.S.V., transcrisă la data de 22 februarie 1854, în anul al VIII-lea al pontificatului Pf. P. Papa Pius al IX-lea. Suntem în posesia unei fotocopii după această copie notarială. Documentul conține un număr de 15 pagini, format A4 din care 14 pagini în manuscris cu cerneală neagră. Sunt filele 101-108, din dosarul 344 care se află actualmente în fondul *Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna*, în A.S.V.
- c) *A doua copie*, conformă cu originalul, trimisă (după cum este adnotat la încheierea ei), la Viena în 10 iulie 1854 la *Ministerul Cultului și a Instituțiilor Publice (ad Caesareo Regium Cultus et Institutionis publicae Ministerium)*, de către *Franciscus*

⁷ După cum rezultă din textul identificat ca și copie a Notarului Apostolic în A.S.V.

⁸ V. Bojor, *op. cit.*, p.48.

(de *Decret Expeditor*). Nu am putut localiza, până în prezent, unde se păstrează această copie. Există și alte copii făcute după cele existente menționate⁹.

- d) În *Hierarchia catholica*, vol. VIII (1846-1903), la pagina 123, nota 1, se face un scurt rezumat al ideilor principale din Bula AAS, în limba latină. În finalul rezumatului se oferă și trimiterea bibliografică la arhive: *A. Cons. 1853 tom. II n. 46; Vienna, A. 344 f. 100-107*. De asemenea se oferă câteva date statistice ale Eparhiei din anul 1857, fiind una dintre primele dări de seamă făcute de primul eparh după instalarea sa.

B. Datarea textului

Conform uzanțelor, textul¹⁰ este datat atât în titlatură: *Bulla pontificio-apostolica Suae Sanctitatis Summi Pontificis Papae Pii IX-i super Canonisatione Episcopatus Gr. Catholicorum Romanorum*¹¹ *Szamosujvariensis emanata 6 calendas Decembris 1853* cât și la încheiere: “Datum Romae apud Sanctum Petrum Anno Incarnationis Domini Millesimo Octingentesimo Quinquagesimo Tertio – Sexto Kalendas Decembris – Pontificatus Nostri Anno Octavo”. Conform calendarului antic roman pe luna noiembrie 1853 sexto ante Kalendas Decembris corespunde datei de 26 noiembrie 1853. Programele pe suport electronic, specializate în acest domeniu ne dezvăluie că era o zi de sâmbătă¹².

Încercare de structurare

Documentul, așa cum este înțeles de disciplina diplomatiei – este sau poate fi studiat din mai multe puncte de vedere.¹³

Analiza documentului conform caracterului *intrinsic* se referă la conținut, dar sub aspectul formal, nu privește caracterul juridic sau relevanța istorică ci doar formulele de redactare și caracterul lor.¹⁴

Studiul caracterului *extrinsec* se referă la factura materialului (aparența lui exterioară) poate fi studiat independent de document și de regulă se găsește în *original* și nu în copii (sau nu în toate).¹⁵

⁹ Mă gândesc la Decretul executorial pentru Eparhia Greco-Catolică de Gherla, de punere în aplicare a bulei de către Nunțiul Michele Viale-Prela care conține o nouă transcriere notarială a documentului. Documentul se află de asemenea la Arhivele Naționale, Direcția Cluj. De asemenea dl. prof. dr. Remus Câmpeanu a identificat o copie frumos ornată existentă în Arhivele de la Budapesta.

¹⁰ Am utilizat textul tipărit în lucrarea can. dr. Victor Bojor, *op. cit.*

¹¹ Probabil eroare în textul tipărit, varianta corectă regăsită de mai multe ori în text este “*Romenorum*”.

¹² Antonio Capelli, *Cronologia e calendario perpetuo* - program CD.

¹³ Un prim criteriu ar fi, după Pratesi, încadrarea în categoria documentelor publice sau private. Documentul *public* este cel emis de o cancelarie și prezintă formule solemne, iar documentul *privat* este cel redactat în afara unei cancelarii și este lipsit de orice formă de solemnitate. Al doilea criteriu este dat de caracterul *intrinsic* și *extrinsec* al documentului.

¹⁴ Conform acestui criteriu, textul poate fi divizat în trei părți: protocol, text (context) și escatocol; subdiviziunile acestora le vom detalia atunci când vom parcurge textul.

¹⁵ Deoarece analiza noastră s-a făcut pe o copie, vom enumera elementele de analizat și vom evidenția dacă acestea există sau nu și de ce în copia avută la dispoziție.

Privind documentul din punct de vedere al caracterului extrinsec, trebuie să analizăm cinci argumente:

1. Materialul pe care se scrie: având de studiat o copie, acest argument este ne semnificativ și irelevant. În acea perioadă, aceste documente erau scrise pe pergamente;
2. Scrierea: un argument important, dar elocvent doar în cazul originalelor.
3. Aumite semne speciale: pot ajuta la particularizarea locului unde a fost scris documentul, făcute de notar sau scribi.
4. Sigiliul: vizibil și pe copie; conferă acesteia un semn de autenticitate.
5. Nota de cancelarie: există pe copia ce o avem și întărește validitatea sigiliului.

Din punct de vedere al caracterului intrinsec, documentul conține cele trei părți clasice, cu subdiviziunile lor. Parcurgem în continuare sumarul ideilor principale:

1. Protocolul este alcătuit din invocare, intitulare, îndreptare, salut¹⁶
 - 1.1 Invocarea (*invocatio*) o găsim în chiar antetul documentului: “In nomine Domini. Amen”; este chemarea, invocarea ajutorului divinității și își are originea în uzanța creștină de a face orice acțiune în numele lui Dumnezeu.
 - 1.2. Intitularea (*intitulatio*) este formula care face cunoscut numele autorului documentului și titlurile sale; autorul *de jure* este în acest caz “Pius Episcopus Servus Servorum Dei.”¹⁷
 - 1.3. Îndreptarea (*inscriptio*) indică în general numele și titlul destinatarului; aici acestea lipsesc, dar vor fi precizate în textul documentului.
 - 1.4. Salutul (*salutatio*) este o formulă tipică de salut, care poate lipsi în anumite documente, dar aici este prezentă: “Ad Perpetuam rei memoriam”¹⁸
2. Textul bulei este partea centrală a documentului, în care găsim informațiile documentate și formulele literare și juridice.
 - 2.1. Un prim aspect, extrem de vechi prin care se identifică un document pontifical este *arenga* (preambul) care este un complex de sentințe morale sau religioase care servesc la a demonstra rațiunile care l-au determinat pe autor să trimită documentul și care predispun destinatarul la o atenție mărită.
O altă subdiviziune importantă este *notificatio* (promulgarea). Aceasta este formula care introduce fraza prin care se subliniază cui îi este destinat documentul sau de competența cui este.

¹⁶ *Bulla pontificio-apostolica Suae Sanctitatis Summi Pontificis Papae Pii IX-i super Canonisatione Episcopatus Gr. Catholicorum Romanorum Szamosujvariensis emanata 6 calendas Decembris 1853.*

¹⁷ Apelativul *Slujitorul slujitorilor lui Dumnezeu* este unul dintre cele nouă apelative ale Pontifului Roman, v. *Annuario Pontificio per l'anno 2003, Città del Vaticano*, p. 23*.

¹⁸ *Spre veșnică aducere aminte (a lucrului, problemei)*, formula clasică de introducere a bulelor pontificale.

- 2.1.1. primele cuvinte de început, conform uzanței, constituie titlul cu care va rămâne în istorie documentul, aici: *Ad Apostolicam Sedem*¹⁹;
 - 2.1.2. introducere descriptivă a scopului documentului, derivat din misiunea apostolică încredințată de Domnul Hristos, Sfântului Petru și grija față de turma încredințată care cere numirea unor noi păstori;
 - 2.1.3. în virtutea obligațiilor pastorale, grija față de “națiunea Românilor locuitori ai Transilvaniei care mărturisind credința Catolică urmează ritul grec”²⁰ și care sunt supuși la multe capcane din partea schismaticilor pentru a fi îndepărtați de comuniunea cu Scaunul apostolic;
- 2.2. *Narratio* (expunerea) este partea documentului în care se detaliază circumstanțele care au determinat acțiunea juridică.
- Dispositio* (a dispune), parte strâns unită de *narratio*, descrie scopul pentru care a fost promulgat documentul, constituie nucleul acestuia.
- 2.2.1. pentru a întări unirea Românilor cu Biserica Romană alături de nou-înființata Episcopie de Lugoj, (Papa) va întemeia o episcopie în Transilvania ce o va încredința în grija unui Întâistător care să o păzească, să o apere și să o conducă cu bine spre pășunea vieții veșnice;
 - 2.2.2. cererea insistentă din partea Împăratului Francisc Iosif I (care dorește să păzească și să sporească adevărata credință printre neamurile supuse stăpânirii sale) în consens cu dorințele episcopilor din regatul Ungariei;
 - 2.2.3. ca urmare, a socotit de cuviință să înființeze un scaun episcopal la *Armenopoli*²¹, (oraș) cunoscut în mod obișnuit sub numele de Szamos-Ujvar²² (orașul nou de pe Someș), care este un oraș destul de mare și de bogat situat în Principatul Transilvaniei;
 - 2.2.4. se reamintesc solicitările și rugămințile din partea împăratului Francisc Iosif I, la dorința episcopilor din regatul Ungariei; în comuniune cu intenția unor cardinali ai Curiei romane care au chibzuit aceste probleme; după ce în prealabil s-a primit acordul episcopilor de Făgăraș și Munkacs;

¹⁹ *La Scaunul Apostolic*, în context: “Înălțat (fiind) *la Scaunul Apostolic*, fără nici un merit propriu și numit succesor al fericitului Petru, cel dintâi dintre Apostoli...”.

²⁰ “... nationem Romanorum Transilvaniam incolentium qui Catholicam profitentes fidem graecos ritus sequuntur...”, (text tipărit V. Bojor, *op. cit.*, p. 49; fotocopia ASV, fila 101 dr., p. 1).

²¹ Prima mențiune a orașului Armenopoli în acest document.

²² În traducere din limba maghiară *Orașul nou de pe Someș*, adeseori apare forma maghiară latinizată *Szamosujvariensis*. Sub această denumire s-a dat Diploma semnată de Carol al III-lea (1711-1740) la data de 17 octombrie 1726, deși se pare că armenii ar fi propus “Armenopolis” (Orașul armenilor). Cf N. Gazdovitis, *Istoria Armenilor din Transilvania (de la începuturi, până la 1990)*, București 1996.

- 2.2.5. sursa și motivația întreită²³ a documentului: din proprie inițiativă, în cunoștință de cauză și după o matură deliberare personală precum și din plinătatea autorității apostolice:
- pentru mai marea mărirea Atotputernicului Dumnezeu;
 - pentru sporirea cultului catolic;
 - și pentru folosul spiritual al românilor²⁴;
- 2.2.6. decizia cu privire la separarea și desprinderea orașului (cetății) Armenopoli din cadrul Diecezei de Făgăraș, ridicarea lui la rangul și titlul de oraș (cetate) episcopal și ridicarea unui scaun episcopal pentru veșnicie cu toate drepturile, privilegiile, prerogativele și scutițiile celorlalte orașe din același imperiu și de același rit;
- 2.2.7. delimitarea teritoriului noii Eparhii de Armenopoli; concret dieceza din care se desprind structuri ecleziale (mai întâi cea de Munkacs, după acordul în scris al episcopului Vasile Popovici și apoi cea de Făgăraș după primirea acordului scris din partea episcopului Alexandru Șterca Șuluțiu): apare nume district, număr parohii, număr filii, număr suflete (cu maximă precizie!), acestea sunt desprinse împreună cu orașele, târgurile, satele, proprietățile și toate celelalte bunuri aparținătoare și alipite pentru veșnicie noii Dieceze de Armenopoli și supuse autorității episcopului în funcție;
- 2.2.8. în privința bisericii catedrale:
- ridicarea bisericii parohiale de Armenopoli, dedicată Preasfintei Fecioare Maria, la rang de catedrală pentru veșnicie, având aceleași însemne și privilegii cu celelalte biserici catedrale de același rit din regatul Ungariei;
 - promisiunea finanțării unei noi biserici catedrale de către conducerea imperială, cu bani din fonduri publice, ce va fi investită cu titlul de catedrală (biserica va fi dedicată Sf. Iosif);

²³ Același întreit scop îl regăsim în linii generale și la celelalte Bule pontificale de întemeiere din 1853. În Bula *Ecclesiam Christi*: "... ad majorem omnipotentis Dei Gloriam Catholicae Religionis incrementum nec non spritualem Romenorum consolationem et commodum", iar în *Apostolicum Ministerium*: "... ad majorem omnipotentis Dei Gloriam ad Catholice fidei propagationem et spiritualium Christi fidelium Romenorum utilitatem." Cf. N. Bocșan, Camelia Vulea, *op. cit.* p. 140, 157.

²⁴ "Motu proprio certa scientia ac matura deliberatione Nostra deque Apostolicae Auctoritatis plenitudine ad majorem Deo Omnipotentis gloriam Catholicae Religionis incrementum et spiritualem Romenorum utilitatem..." (p. 49; fila 102 st., p. 2).

- 2.2.9. acordarea unor retribuții anuale și a unor bunuri imobiliare:
- stabilirea dotei episcopale anuale și acordarea unor bunuri imobile din partea conducerii imperiale;
 - asigurarea unei locuințe decente și comode episcopului;
 - pentru a face mai ușoară și mai promptă (eficace) munca episcopului se propune instituirea presbiteriului sau capitlului catedral, alcătuirea sa și stabilirea dotei fiecărei titulaturi ecleziastice; de distribuția anuală a sumelor se va ocupa împăratul;
 - asigurarea cheltuielilor pentru cancelaria episcopală, pentru paza sediului episcopal și a celui presbiteral, pentru sacristie (capela), cult, lucrări de întreținere;
- 2.2.10. reia și întărește decizia luată:
- scoaterea de sub jurisdicția Arhiepiscopiei de Strigonium (Esztergom);
 - sufragană Mitropoliei de Făgăraș și Alba-Iulia;
 - având onorurile, privilegiile și prerogativele celorlalte biserici sufragane de rit greco-catolic unit²⁵;
- 2.2.11. recomandări adresate episcopului de Armenopoli și urmașilor lui în același tron episcopal:
- de trimis la fiecare patru ani raport cu privire la dieceză și starea bisericii către Congregația *De Propaganda Fide*, căreia îi este subordonată;
 - regula rămâne valabilă pentru toți urmașii în tronul episcopal;
 - depunerea mărturiei de credință (jurământul de fidelitate) care va parveni Papei prin Nunțiul apostolic de la Viena;
- 2.2.12. stabilirea taxei pentru noua Biserică de Armenopoli;
- 2.3. *Corroboratio* (reluare, coroborare) este o formulă finală ce servește la întărirea celor dispuse în document și indică deopotrivă modalitatea și persoanele împuternicite a le îndeplini.
- 2.3.1. formulare privind delegarea executorului celor expuse în document, în persoana Cardinalului Michele Viale-Prela²⁶;

²⁵ "... novam hanc Armenopolitanam Ecclesiam ab Archiepiscopo Strigoniensi de ipsius etiam consensu libere praestito dicta Auctoritate Apostolica prorsus exemptam declaramus eamque Ecclesiae Fogarasiensis et Albae-Iuliensis per similes Nostras Apostolicas litteras ad Metropolitanum honorem et auctoritatem evectae suffraganeam esse mandamus cum omnibus honoribus privilegiis et praerogativis non tamen oneroso titulo comparatis quibus aliae similes ritus Graeci Catholici uniti suffraganae Ecclesiae Hungarico Regno constitutae fruuntur et gaudet" (p. 54, fila 106 st., p. 10).

- 2.4. *Clausulae* (clauze): formule care garantează respectarea și validitatea actului juridic.
Cu privire la:
- adnotarea, autoritatea documentului;
 - lipsa oricărui defect, inatacabilitatea lui pe cale juridică;
 - la respectarea prevederilor scrise și aplicarea lor și de către Pontifii Romani succesori;
 - fundamentul juridic al documentului (reguli juridice, Conciliul Lateran, alte articole din alte concilii, cutume, privilegii etc.);
 - derogări la adaosuri cu condiția să se păstreze motivația și efectul documentului;
- 2.5. *Sanctio* (atenționare): formule care au scopul de a obliga sau determina respectarea clauzelor menționate. Concret, se referă la:
- recomandarea de a se acorda încredere textului și nimeni să nu îndrăznească a se împotrivi conținutului textului;
 - autoritatea documentului;
 - amenințarea cu pedeapsa divină și a Sfinților Apostoli Petru și Pavel pentru cei care s-ar împotrivi;
3. Escatocolul este partea finală a documentului și conține formule ce ajută la autentificarea, datarea și publicarea sa.
- 3.1. Subscrierea constă în semnături sau alte semne de cancelarie care îi reprezintă pe cei care și-au dat concursul la emiterea documentului
- 3.1.1. bula este contrafirmată:
- Ludovicus Fausti m p (adică *manu propria*) Notarius Apostolicus
 - Caietanus Egues Salsi m p Apostolicus Expeditor
 - U.P. Card. Spinola m p Pro Datarius
- 3.1.2. “in copiam conformem” este semnul de autentificare a copiei făcute
- 3.2. Datarea constă în specificarea timpului și locului unde a fost redactat documentul:
- 3.2.1. locul promulgării: “Datum Romae apud Sanctum Petrum”;
- 3.2.2. datarea an în curs, zi, lună a anului: “Anno Incarnationis Domini Millesimo Octingentesimo Quinquagesimo Tertio – Sexto Kalendas Decembris”;
- 3.2.3. anul de pontificat al papei Pius al IX-lea: “Pontificatus Nostri Anno Octavo”;

²⁶ Se regăsește cu diferențe minime și nesemnificative și în celelalte texte ale bulelor pontificale *Ecclesiam Christi* și *Apostolicum Ministerium*.

Observații cu privire la text

1. Papa Pius al IX-lea se adresează direct românilor transilvăneni prin acest document.

În partea introductivă a Bulei AAS, Papa Pius al IX-lea precizează că, în virtutea îndatoririi apostolice primite și-a îndreptat “ochii minții spre națiunea românilor (*nationem romenorum*) locuitori ai Transilvaniei care mărturisind credința catolică, urmează ritul grecesc”.

Ar fi interesant de punctat evoluția terminologică referitoare la poporul român (*valachorum, gens valachica, plebs valachica, populum valachicum, natio valachica, natio romena*). “Vlădica popilor valahi”, Episcopul vizionar Inochentie Micu, cerea drepturi în Dieta transilvană (septembrie 1737), în numele său și al întregii “națiuni valahe din Transilvania”, sintagmă pentru care se pare că a fost întrerupt din lecturarea memoriului propriu pentru a corecta imediat în loc de “natio valachica” sintagma obișnuită “plebs valachica”²⁷. Punctarea unor personalități remarcabile și a unor momente istorice importante în viața Bisericii Unite, care au marcat o nouă etapă în evoluția terminologică²⁸.

Referindu-se la parohiile desprinse din teritoriul Eparhiei de Munkacs, Pontiful roman menționează: “cu liberul consimțământ primit anterior, pe care venerabilul nostru frate Vasile Popovici mi l-a adus la cunoștință (...) cu aceeași autoritate apostolică (am hotărât) să scot și să separ pentru veșnicie din mai-sus amintita Dieceză de Munkacs următoarele parohii dintre cele majoritar de limbă română”²⁹. Deci Bula AAS are în vedere parohiile de limbă română.

La anul 1853, mai înainte de existența României Mari, a unui stat românesc, Sf. Scaun are ideea clară a existenței unei populații de limbă și națiune română în Transilvania. Rezultă și ideea implicită a dorinței de a aduna vorbitorii de limba română sub aceeași jurisdicție spirituală românească.

2. Cele trei motive care stau la baza promulgării AAS

Conform textului bulei AAS, cele trei motive pe care se fundamentează acest document sunt:

- a) “ad majorem Dei Omnipotentis gloriam” (spre mai mare mărirea Atotputernicului Dumnezeu);
- b) “Catholicae religionis incrementum” (dezvoltarea religiei catolice);
- c) “Spiritualem romenorum utilitatem” (folosul spiritual al românilor);
- a) Primul motiv de ordin pur spiritual, ne duce cu gândul la binecunoscutul principiu de viață al Sf. Ignațiu de Loyola și al discipolilor săi “Omnia ad majorem Dei gloriam”,

²⁷ I.M. Bota, *Istoria Bisericii Universale și a Bisericii Românești de la origini până astăzi*, Cluj-Napoca 2003, p. 264.

²⁸ Pentru aprofundarea acestui aspect, a se vedea prestigioasele cercetări istorice: I. Dumitriu-Snagov, *Români în Arhivele Romei*, precum și O. Bârlea, *Metropolia Bisericii Române Unite proclamată în 1855 la Blaj în Perspective* 1987, an X, nr. 37-38, p. 290, n. 403. A se vedea scrisoarea Episcopului Șterca Șuluțiu prin care cere Nunciului ca în bulele de înființare să nu fie numiți valahi, ci români.

(totul spre mai mare mărirea lui Dumnezeu). Scopul acțiunilor noastre și discernământul în a le face trebuie rânduit după mărirea pe care acea operă, o dată împlinită, o poate aduce lui Dumnezeu. Este însă și un criteriu de a căuta și a discerne între mai multe opere care ar putea aduce mărirea lui Dumnezeu pe acelea care aduc mai mare mărirea (glorie, slavă) lui Dumnezeu. Este și o exigență de viață care tinde spre perfecțiunea propriilor acțiuni utilizând mijloacele naturale și supranaturale, care ne stau la dispoziție³⁰.

- b) Al doilea motiv este de ordin pastoral-misionar și ține de însăși misiunea succesului lui Petru în Scaunul Apostolic al Romei. Dreptul și datoria divină de a îngriji turma încredințată numindu-i păstori, care să o îngrijească, să o apere de primejdii și să o ducă spre pacea vieții veșnice.³¹
- c) Al treilea motiv reprezintă un interes particular asupra unei națiuni dintr-o anumită zonă geografică din cadrul Imperiului habsburgic. Textul scrie că la insistențele și rugămintele împăratului Francisc-Iosif I precum și a fraților cardinali-episcopi ai Curiei romane, Papa Pius al IX-lea își “îndreaptă ochii minții spre națiunea românilor locuitori ai Transilvaniei”, pentru ca acest document să le fie spre folos spiritual.

3. În ce constă de fapt acest folos spiritual al românilor ?

- În partea de expunere (*narratio*) a documentului se scrie: “pentru a întări tot mai mult unirea Românilor cu Biserica Romană (a Romei)”. Considerând sfânta Unire de la 1700 ca prima etapă a acestui proces iar recunoașterea canonică a Eparhiei de Făgăraș (17 mai 1721 prin Bula *Rationi Congruit*) și Oradea-Mare (17 iunie 1777 prin Bula *Indefesum*) o a doua etapă, documentele pontificale din 1853 (*Ecclesiam Christi, Apostolicum Ministerium* și *Ad Apostolicam Sedem* - 26 noiembrie 1853), marchează de fapt o a treia etapă în procesul consolidării și desăvârșirii Unirii cu Biserica Romei. Etapa autonomiei față de jurisdicțiile străine și dependența directă de Scaunul Apostolic roman.
- Scoaterea eparhiilor greco-catolice de sub jurisdicția Arhiepiscopului Mitropolit de Strigonium (Esztergom) de rit latin (precum și a teritoriilor din Banat și Crișana de sub autoritatea sârbească) și trecerea lor ca eparhii sufragane Mitropoliei românești de Făgăraș și Alba-Iulia de rit bizantin (“*greco-catolic unit*”).

²⁹ “... sequentes paroecias earumque filiales labii pure Romenici...”.

³⁰ Cf A. Galiardi, *Una via per andare a Dio*, Napoli, 2001, p. 19-26.

³¹ În partea de promulgare (*notificatio*) a documentului Sf. Părinte Pius al IX-lea vorbește despre pericolele la care au fost expuși credincioșii greco-catolici din partea “celor care se străduiesc să-i abată de la comuniunea cu Scaunul Apostolic și să-i îndepărteze de la temeinicia acelei pietre pe care Isus Hristos și-a clădit Biserica Sa...”.

- Subordonarea la Scaunul apostolic al Romei se realizează prin intermediul Congregației *De Propaganda Fide*, cu asistența și mijlocirea Pro-nunțului Apostolic Em. Sa Card. Michele Viale Prela.
- Exigența raportului quadrienal, pentru primul episcop și urmașii săi în același scaun episcopal, care implică necesitatea cunoașterii profunde a realităților “din teren” și comunicarea lor celor în drept, precum și organizarea structurilor eparhiale conform structurilor de organizare europene catolice.
- Ridicarea orașului Armenopoli la rangul și titlul de oraș episcopal cu toate “drepturile, privilegiile, prerogativele și scutirile de care se bucură celelalte orașe de rit greco-catolic unit aflate sub stăpânirea laudatului Rege Apostolic al Ungariei și Boemiei”.
- Ridicarea modestei biserici parohiale din Armenopoli la rangul de Catedrală episcopală “cu aceleași însemne și privilegiile de care se folosesc și se bucură celelalte catedrale aparținând bisericii de rit unit, înălțate de către Scaunul Apostolic în Regatul Ungariei”.
- Instituirea Capitlului catedral “ce se poate bucura de toate drepturile, onorurile, însemnele, privilegiile și scutirile” celorlalte presbiterii ale sediilor episcopale de rit greco-catolic unit.
- Preocuparea din partea Sf. Scaun nu doar de a crea structuri ecleziale noi dar și a le face funcționale, sprijinindu-le și asistându-le spiritual, financiar și patrimonial, pentru ca munca de păstorire să se poată desfășura în condiții optime.

II. Mențiuni în alte documente pontificale de referință³²

A. *Hierarchia catholica*³³

În lucrarea ce însumează listele cu întreaga ierarhie catolică începând cu anul 1198 și până la anul 1922³⁴ numită *Hierarchia catholica*, Eparhia de Armenopoli apare în două volume: în vol. VIII care cuprinde perioada 1846-1903 și în vol. IX pentru perioada 1903-1922.

La prima mențiune în vol. VIII eparhia noastră se găsește cu titlul “Armenopolitan(a) (Armenopoli) seu Szamos-Ujvarien(sis) (Szamosujvar, Gherla hodie Cluj-Gherla) in Hungaria (hodie Rumania), ritus Graeci uniti”. Erecta 26 nov. 1853.

³² Mențiuni punctuale ale Eparhiei de Armenopoli se fac, desigur, și în alte documente. Ne referim în primul rând la documentele promulgate la aceeași dată, 26 noiembrie 1853, *Ecclesiam Christi* și *Apostolicum Ministerium*, de către același Pontif roman Pius al IX-lea.

³³ Volumele se găsesc atât în ASV cât și în Arhivele de Propaganda Fide (vom abrevia APF).

³⁴ Datorită interdicției în uz la ASV, privitoare la accesul la datele recente.

Pentru că este prima mențiune în cadrul acestor volume, se face în nota 1 un scurt rezumat al principalelor idei din Bula de înființare AAS a Papei Pius al IX-lea. În continuare apar, între paranteze, reperele bibliografice ale documentelor în A.S.V.

De asemenea, în aceeași notă apare și o statistică din anul 1857 care ne informează că existau în acea vreme un număr de 633 de parohii și filii arondate în 38 de protopopiate pentru 381.397 credincioși și 2 mănăstiri baziliene. Se dau trimiteri pentru documentare în A.S.V., *Archivio Nunziatura di Vienna*, A. Dosar 424 Bis filele 479-488.

Apare și lista primilor 4 episcopi de Gherla cu indicații scurte cu privire la modul în care antecesorul a plecat din scaun (moarte, transfer etc.). Dacă este prima alegere se scrie “*a primaeva erectione*”, de asemenea se adaugă lista datelor numirilor ca episcopi și trimiteri pentru identificarea documentelor de numire în arhive. În note corespunzătoare, fiecărui nume i se alătură repere biografice despre fiecare episcop cu indicarea documentelor de arhivă corespunzătoare.

La a doua mențiune în vol. al IX-lea, la titulatură, nu sunt schimbări, doar se omite data întemeierii. De asemenea se omite rezumatul din bula de întemeiere. Apar numele următorilor episcopi în tronul Eparhiei de Armenopoli cu repere biografice în notă, data numirii și reperele arhivistice pentru identificarea documentelor de numire. Apar date concrete despre Eminentă Sa Cardinal Iuliu Hossu.

De remarcat că în ambele mențiuni în cadrul acestor volume Eparhia de Armenopoli se află între Mitropolia *Armachana* (de Armagh) în Irlanda și Dieceza de *Armidale* din Australia, (sufragană arhiepiscopiei de Sydney). Deci o integrare în cadrul marii “familii” a episcopiiilor catolice nu doar la nivel european ci chiar și la nivel mondial.

B. Notizie (colecție de informații pe perioada 1721-1860)

Pe anul 1853-1854 Armenopoli nu figurează.

În 1855, la pagina 92, între *Armagh* (Irlanda) și *Arras* (Franța) se găsește “Armenopoli” sau “Szamos-Ujvar, di rito greco-unito, nuovamente eretta da Sua Santità; Giovanni Alexi fatto vescovo 16 novembre 1854”. La aceste informații tipărite, au fost adăugate ulterior (dar nu putem preciza când și de către cine): “A. nella Transilvania: Armenopolitan. Seu Szamos Ujvarien. Giovanni Alexi, nato in Maladia, archidioc. di Fogaras, 24 giugno 1800.”³⁵

C. Annuario pontificio 1862-1930³⁶

Prima mențiune a Eparhiei de Armenopoli în această serie de publicații anuale, ce prezintă ierarhia catolică de pe întregul mapamond, o găsim în Anuarul Pontifical din 1862 la

³⁵ *Notizie* 1856, p. 93; 1857, p. 93; 1858, p. 94; 1859, p. 96; 1860, p. 96, între aceleași dieceze amintite în text.

³⁶ Colecția poate fi găsită la raftul liber în ASV sau la APF. Din 1870 și până în 1911, *Anuarul pontifical* se numește *Gerarchia cattolica*.

litera A, între Dieceza de *Armagh* (Irlanda) și Dieceza de *Armidale* (Australia), la pagina 115: “Armenopoli o Armenier stadt o Szamos-Ujvar, rito Greco-unito, s-u, Armenopolitan. Seu Szamos-Ujvarien.-Transilvania. Eretta da Sua Santita.” Urmează apoi numele în italiană al primului episcop de Armenopoli și data nașterii sale, locul și dieceza de origine, data numirii în scaunul episcopal: “Giovanni Alexi, n. in Maladia, arcid. di Fogaras, 24 giu. 1800, p. 16 nov. 1854.”

În Anuarul din 1863 la pagina 125, unica modificare: în loc de “rito Greco unito” (grec-unit), se scrie “rito Greco Rumeno” (grecu-român).

Anuarele din perioada 1864-1871 oferă datele neschimbate în privința titulaturii. Se modifică doar corespunzător datele personale referitoare la noii episcopi în scaunul de Armenopoli.

În anul 1872 (anuarul se numește *Gerarchia cattolica*), la pagina 66 apare precizarea: “Transilvania in Impero A.-U.”.

În Anuarul din 1914, la pagina 81, apare cu același titlu localizat în “Ungheria, Trans.”

În publicația din anul 1923, apare la litera G, între Dieceza de *Gezira* (Mesopotamia) și *Giacinto* (Canada), la pagina 135, cu titlul de *Gherla in Transilvania, Romania*.

Numele episcopilor sunt traduse în limba italiană: *Giovanni Vancsa* (A.P.-1866, la pagina 120), *Michele Pauel* (A.P.- 1873, la pagina 129), *Giovanni Szabo* (A.P.- 1879, la pagina 108), *Basilio Hossu* (A.P.- 1913, la pagina 83), *Giulio Hosszu* (A.P.- 1919, la pagina 81)³⁷.

Sunt notate și perioade ale scaunului episcopal vacant³⁸, A.P.- 1869, la pagina 125; A.P.- 1870, la pagina 129; A.P.- 1872, la pagina 66; A.P.- 1912, la pagina 61; A.P.- 1917, la pagina 80; A.P.- 1918, la pagina 81.

Probleme deschise, întrebări

Trebuie menționat că în prezenta lucrare am preferat să respectăm terminologia din textul documentului pontifical, din respect față de autorul ei și consecvență metodologică. Deci, am utilizat în exclusivitate formulările: *Mitropolia de Făgăraș și Alba-Iulia* pentru titulatura noii provincii ecleziastice precum și *Dieceza de Armenopoli* pentru noua eparhie întemeiată în Transilvania prin AAS.

a) Problema locului unde s-ar putea afla documentul original AAS (a fost deja amintită anterior).

b) Numele corect al “orașului nou de pe Someș”, “*Armenopoli*”, prima reședință a noului sediu episcopal a nou înființatei eparhii din Transilvania. Bula AAS utilizează în

³⁷ Apar erori și omisiuni la nivelul transcrierii numelor episcopilor sau a unor date personale sau chiar de înființare a eparhiei pe care nu am considerat necesar să le amintim.

³⁸ Uneori eronat, probabil din lipsa unor informații la timpul potrivit sau din surse sigure.

exclusivitate “*Armenopoli*” sau forme declinate în funcție de caz. *Hierarchia catholica* până în 1922 și *Annuario pontificio* până în 1930, utilizează de asemenea doar “Armenopoli”³⁹. Chiar Constituția Apostolică *Solemni Conventione* (din 5 iunie 1930), de rearondare a teritoriilor diecezelor și eparhiilor din Regatul României, utilizează “Dieceza de Armenopoli” de trei ori și “Dieceza de Cluj-Gherla” tot de trei ori în cuprinsul ei.

c) Problema apelativului Mitropoliei cu sediul la Blaj și evoluția în timp în diferite documente și corespondență oficială trimise de către Roma la Blaj sau de la Blaj spre Roma. Șematismele arhidiecezane rămân consecvente în a scrie “Alba-Iulia și Făgăraș”, în timp ce *Hierarchia catholica* și *Annuario pontificio* (chiar și cel din anul 2003) rămân consecvente în a scrie “Făgăraș și Alba-Iulia”.

Importanța documentului și a momentului istoric

1. Sublinierile cu privire la națiunea românilor din Transilvania, conștiința existenței unui popor român, chiar dacă acesta nu era constituit încă într-un stat. Intenția Pontifului roman de a aduna vorbitorii de limba română sub aceeași jurisdicție românească de rit oriental a Mitropoliei de Făgăraș și Alba-Iulia, atunci deja cu sediul la Blaj.

2. Integrarea în comunitatea europeană și mondială catolică, dar nu pe baza monedei unice sau a primatului unor interese materiale, ci pe baza celor trei motivații de ordin spiritual mai înainte amintite în cadrul acestei bule.

3. Teritoriul delimitat în partea de nord a Eparhiei de Gherla, împreună cu granițele celorlalte eparhii vor trasa în mare parte hotarul care va fi recunoscut doar peste 65 de ani (la 1 Decembrie 1918) ca frontieră de stat a României în partea de vest, nord-vest, sud-vest.

Concluzie

Spiritul profetic vizionar al artizanilor momentului istoric concretizat prin bulele pontificale din 26 noiembrie 1853 de recunoaștere canonică a Mitropoliei de Făgăraș și Alba-Iulia și de întemeiere a Eparhiilor de Lugoj și de Armenopoli (Gherla), deschide mai largi perspective integrării spirituale și culturale europene. În același timp, permite o concentrare în jurul nucleului spiritual al Blajului pentru a dezvolta cu mai multă putere o reflexie asupra identității spirituale a Bisericii Greco-Catolice și a neamului românesc. Biserica Greco-Catolică, în decursul istoriei ei, a rămas fidelă credinței și poporului în sânul căruia a luat ființă. Perioada imediat următoare recunoașterii canonice a Mitropoliei marchează o evoluție ascendentă a relațiilor cu Biserica Romei și permite un contact mai bun cu marea Europă. Acest contact, departe de a înstrăina sau a împlini jocuri străine intereselor națiunii, permite tocmai dezvoltarea unei puternice dorințe de manifestare a propriei identități, care se va finaliza cu marele act de la

³⁹ După 1930 și până în 2003, în *Annuario pontificio*, apare cu titulatura “Claudiopoli-Armenopoli”.

1 Decembrie 1918, acolo unde la Marea Adunare de la Alba-Iulia a răsunat glasul ilustrului nostru înaintaş, glasul Cardinalului *in pectore* de mai târziu Iuliu Hossu: “Astăzi, prin hotărârea noastră, se înfăptuieşte România Mare, una şi nedespărţită, rostind fericiţi, toţi românii de pe aceste plaiuri: Ne unim pe veci cu Ţara-Mamă, România!”. Iar la încheierea discursului său Preasfinţia Sa a mai adăugat cu spirit profetic: “De acum o Românie Mare, întemeiată pe dreptatea lui Dumnezeu şi pe credinţa poporului său”.

La plinirea a 150 de ani de la întemeierea Mitropoliei de Făgăraş şi Alba-Iulia, cu sediul la Blaj şi a Eparhiilor de Lugoj şi Armenopoli (Gherla), la 303 ani de la sfânta Unire cu Biserica Romei, la 73 de ani de la transferarea sediului nostru episcopal de la Gherla la Cluj, păstrăm vie, în inimile noastre, memoria înaintaşilor mărturisitori în credinţă şi ne rugăm Atoateţinătorului Dumnezeu să putem păşi cu vrednicie pe urmele lor pătate de sângele martiriului şi să putem duce mai departe idealul desăvârşirii spirituale a poporului şi neamului nostru, prin Biserica Greco-Catolică, Română Unită cu Roma.

ANEXA I – AAS: Textul în limba latină (după V. Bojor, *ibidem*), având în paralel textul traducerii în limba română (prima și ultima pagină).

BULLA PONTIFICIO-APOSTOLICA SUAE
SANCTITATIS SUMMI PONTIFICIS
PAPAE PII IX-i SUPER CANONISATIONE
EPISCOPATUS GR. CATHOLICORUM
ROMANORUM SZAMOSUJVARIENSIS
EMANATA 6 CALENDAS DECEMBRIS
1853

Pius Episcopus Servus Servorum Dei
Ad Perpetuam Rei Memoriam

Ad Apostolicam Sedem nullis Nostris meritis eveci et Beati Petri Apostolorum Principis Succesores constituti cui et oves et agnos pascendos commisit Christus Dominus universi Dominici Gregis curam assidue gerimus ac quoties opus esse intelligimus novos eidem tuendo pastores damus ut aucto illorum numero vitare facilius grex eidem possit ingruentium belluarum incursus. Id Nos pro Apostolici muneris officio propositum habentes non potuimus non intendere mentis oculos ad nationem Romenorum Transilvaniam incolentium qui Catholicam profitentes fidem graecos ritus sequuntur ac probe animadvertimus quam multis propositi sint Schismaticorum insidiis qui abstrahere illos studeant a communionem Apostolicae Sedis et a soliditate submovere firmissimae illius petrae supra quam Christus Iesus fundavit Ecclesiam suam nullis unquam inferorum conatibus diruendam. Quapropter ad firmandam magis magisque Romenorum

BULA PONTIFICĂ-APOSTOLICĂ A
SANCTITĂȚII SALE PONTIFUL SUPREM
PAPA PIUS IX CU PRIVIRE LA
INSTITUIREA CANONICĂ A EPISCOPIEI
GRECO-CATOLICILOR ROMÂNI LA
SZAMOSUJVAR EMISĂ LA 26
NOIEMBRIE 1853

Episcopul Pius, slujitorul slujitorilor lui
Dumnezeu, spre veșnica aducere aminte.

Eu ridicat (înălțat) *la Scaunul Apostolic*, fără nici un merit propriu, și numit succesori al fericitului Petru, cel dintâi între Apostoli, căruia Domnul Hristos i-a încredințat spre păstorire și oile și miei săi, port neîncetat grija întregii Turme a Domnului și de câte ori îmi dau seama că este necesar îi dăm noi păstori ca să-i poarte de grijă, pentru ca măbind numărul acestora mai ușor turma să fie păzită de incursiunile sălbăticiunilor (fiarelor sălbatice). Având această obligație Apostolică, nu pot să nu-mi îndrept ochii minții spre națiunea Română a locuitorilor Transilvaniei care, mărturisind credința catolică urmează ritul grec și am observat la cât de multe capcane au fost supuși din partea schismaticilor care se străduiesc să-i îndepărteze de comuniunea cu Scaunul Apostolic și să-i îndepărteze de temelnicia neclintitei Pietre pe care Isus Hristos și-a întemeiat Biserica Sa, care nu va fi dărâmată de încercările celor de jos (a iadului). De aceea, pentru a întări tot mai mult unirea

cum Romana Ecclesia unionem nihil aptius commodiusque visum nobis est quam ut praeter novam vigore Apostolicarum similium Nostrarum modo institutam in Banatu Temesiensi Lugosiensem graeci ritus pro Romenis erigamus in Transilvania Antistiti committendam qui tradito sibi gregi advigilet illumque a periculis tueatur quibus est circumseptus et ad pascua aeternae vitae feliciter ducat. (...)

Volumus autem quod eorumdem praesentium Litterarum transumptis etiam impressis manu tamen alicujus Notarii publici - subscriptis et sigillo personae in dignitate Ecclesiastica constitutae munitis eadem prorsus fides in iudicio et extra illud adhibeatur quae eisdem originalibus litteris adhiberetur si forent exhibitae et ostensae. Nulli ergo hominum liceat has paginas Nostrae sejunctionis evehectionis erectionis exemptionis dismembrationis adductionis unionis attributionis institutionis translationis assignationis declarationis impertitionis praecepti jussi statuti mandati deputationis concessionis decreti derogationis et voluntatis infringere vel ei ausu temerario contraire si quis autem hoc attentare praesumpserit indignationem Omnipotentis Dei ac Beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus se noverit incursum. Datum Romae apud Sanctum Petrum anno Incarnationis Dominicae Millesimo Octingentesimo quinquagesimo tertio Sexto Kalendas Decembris Pontificatus Nostri Anno Octavo.

Românilor cu Biserica Romană, ni s-a părut mai potrivit și mai la îndemână ca pe lângă noua episcopie înființată la Lugoj în Banatul Timișan pentru românii de rit grec să ridic și în Transilvania o episcopie, care va fi încredințată unui Întâistătător, care să păzească turma încredințată lui și să o apere de primejdiile de care este înconjurat și să o ducă spre pășunea vieții veșnice. (...)

Mai doresc și ca la aceste însemnări de mână, făcute totuși de către un notar public, cu privire la textul documentului, ale tuturor celor prezenți, deși la ele fiecare și-a pus semnătura și le-a întărit printr-un sigiliu personal, rânduit în conformitate cu demnitatea bisericească, să li se acorde aceeași bună credință și de acum înainte, atât în cazurile juridice, cât și în cele ce le depășesc; toate aceste persoane ar fi dispuse să dea dovadă de aceeași bună credință și în cazul în care li s-ar cere să semneze încă o dată documentul original, dacă le-ar fi adus în față și arătat. Prin urmare, să nu fie îngăduit nimănu să treacă peste această filă a decretului nostru sau să-l contrazică cu temerară cutezanță. În acestea hotărâm separarea, transmutarea, înălțarea, scutirea de impozite, dezmembrarea, reunirea, atribuirea, instituirea, transferarea, încredințarea, declararea, împărțirea sau exprim o poruncă, un drept, un statut, un mandat, o încredințare, o concesie, un decret, o derogare și o voință. Dacă cineva s-ar încumeta să-l atace, să ia seama că își abate asupra-și mânia Atotputernicului Dumnezeu și a fericților săi

Pro clausula vocati A. Santini Pro Offlis Contrad. Stephanus Bruti Regens. Resid Grad de Mto. S. Smi. V. Olivieri. P. Mazza-roza. Exped. 7X° Kalen. Martii a viij Dhepri Dn. Bellotti. Cap. P. Trincia. Cap. I. Lauzoni pro P.to Pro D.C.I. Testa, I.F.Z. STA RESIDUUM Pris de Mto S. Smi. P. Monti A. Santini Sub Ar. S. Uwiani. A. Patrizi. F. 19.

Ioseph Testa Custos P. 9-19. 2 – Cajetanus Eques Sapi Aplicus Expeditor P. Alessandri”.

apostoli Petru și Pavel. Dat la Roma, la mormântul Sfântului Petru, în anul întrupării Domnului 1853, la 26 noiembrie, în al optulea an al pontificatului meu.

La închiderea (acestui document) au fost chemați Andrea Santini [Pro Offlis. Contrad.], Stefano [Bruti Regens. Resid. Grad. De Mto. S. Smi.] V. Olivier, padre Mazza-roza. Expediat în data de 23 februarie de către [Dhepri] signor Belloti, cap. Trincia, cap. I. Lauzoni, pro. P.to. Pro D.C.I. Testa, I.F.Z. sta residuum Pris. De Mto. S. Smi. P. Monti A. Santini Sub Ar. S. Uwiani. A. Patrizi. F 19.

Martor (îngrijitor) a fost Giuseppe Testa, curator P. 9-19 – Cajetanus cavaler (Eques) Sapi Apostolic Expeditor P. Alessandro”.

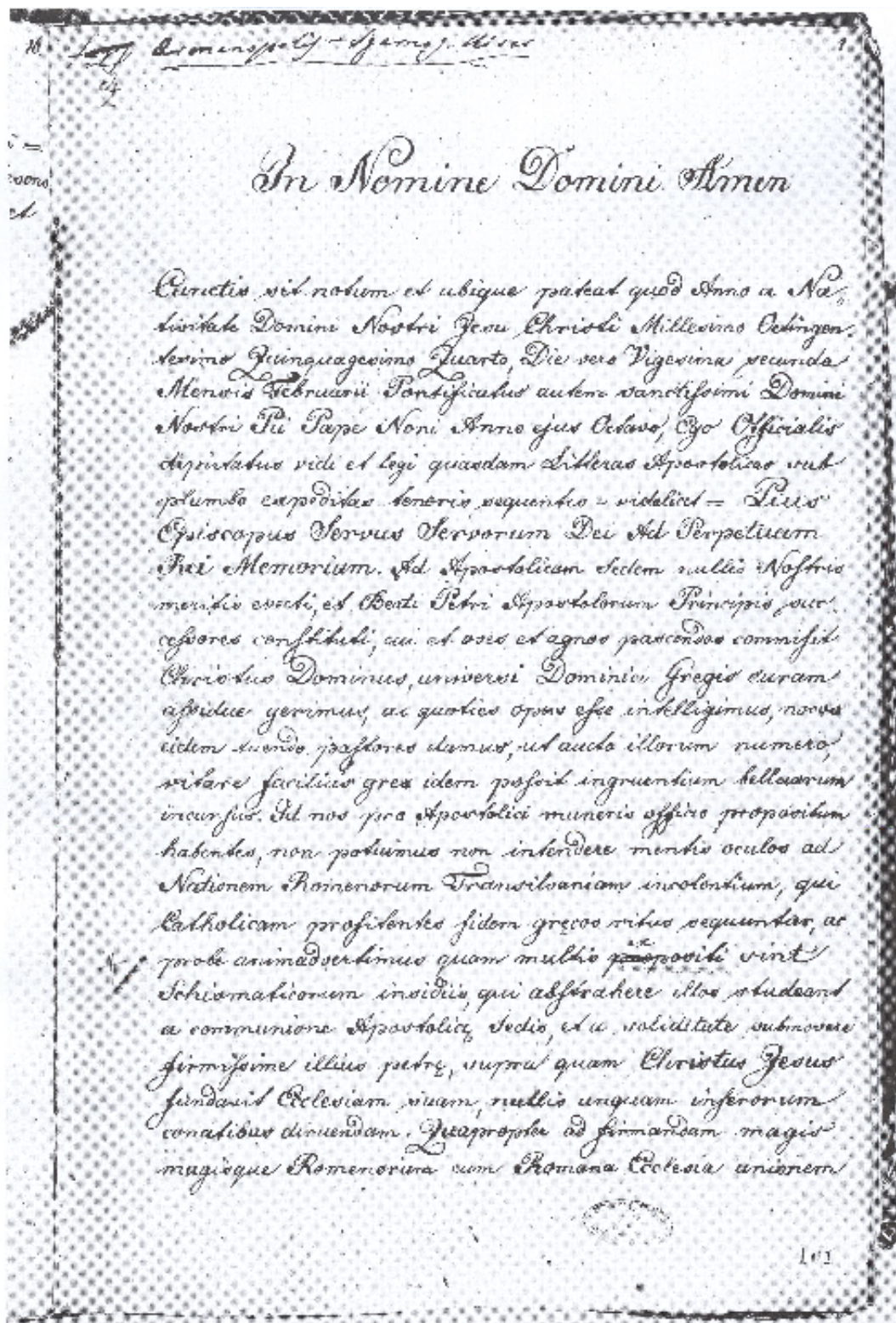
Bibliografie

a) Izvoare; Fonduri arhivistice

- *** Arhivele Naționale ale Statului, Direcția Județeană Cluj
- *** Arhivele Naționale ale Statului, Direcția Județeană Alba
- *** Archivio Segreto Vaticano, Archivio della Nunziatura Apostolica di Vienna
- *** Stadtarchiv Wien
- *** Archivio di Propaganda Fide
- *** Archivio della Congregazione Orientale

b) Lucrări speciale

- Aliardi A., *Una via per andare a Dio*, C.I.S., Napoli 2001
- Bârlea O., *Metropolia Bisericii Române Unite proclamată în 1855 la Blaj*, în *Perspective* 1987, an X, nr. 37-38 iul-dec.
- Bocșan N., *Vulea Camelia, La Începuturile Episcopiei Lugojului*, Cluj-Napoca 2003.
- Bojor V., *Episcopii Diecesei Gr. Cat. de Gherla, acum Cluj-Gherla (1856-1939)*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, 2000.
- Bota I.M., *Istoria Bisericii Universale și a Bisericii Românești de la origini până astăzi*, Cluj-Napoca 2003.
- Capelli A., *Cronologia e calendario perpetuo - program CD*
- Dumitriu-Snagov I., *Românii în Arhivele Romei, (sec. XVIII)*, ediția a II-a, Cluj-Napoca 1999.
- Gazdovitis N., *Istoria Armenilor din Transilvania (de la începuturi, până la 1990)*, București 1996.

impressis manu tamen alicujus Notarii publici subscriptis et
 sigillo persone in dignitate Ecclesiastica constitute munitis eadem
 prorsus fides in iudiciis et extra illud adhibetur, quae eisdem
 originalibus dicitur adhibetur, si fuerint exhibite, et affirma.
 Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam Nostre, sc.
 junctionis, exheredationis, exactionis, exemptionis, divisionis, beatificationis,
 dedicationis, unionis, attributionis, inscriptionis, translationis,
 assignationis, declarationis, imperhibitionis, precepti, iurisi, fidei,
 iuris, mandati, dispensationis, consecrationis, decreti, derogationis,
 et naturalis, infringere, vel si ausu temerario contraire, si quis
 autem hoc attemptare presumpserit indignationem Omnipotens
 Dei ac Beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius, se noverit
 incurreturum = Datum Romae apud sanctum Petrum Anno
 Incarnationis Dominice Millesimo Octingentesimo Quinquage-
 simo Tertio = Sexto Kalendas Decembris = Pontificatus
 Nostri Anno Octavo = Loco ✠ Plumbi = super quibus
 Sibus Ego Notarius Apostolicus procurator transumptum
 confeci presentibus Dominis Petro et Hieronymo Saffi
 Testibus

Concordatum originali in Curia Officij Apstus

U. P. Card. Spinola. Pro Dat

(L) Ita est Ludovicus Taurini. Notarius Apostolicus
 Cajetanus Quae Saffi. Pro Apostolicus Caped.

In Copiam conformem

Vicoriae 10. Julii 1854.

Franciscus de Quercet

Expeditor

ad Caput Regiam Cultus et
 Institutionis publicae Ministerium.

**PAROHIILE PROTOPOPIATULUI CLUJ ÎN TIMPUL PĂSTORIRII
MITROPOLITULUI ALEXANDRU STERCA ȘULUȚIU (1850-1867)**

Simion RETEGAN

Resumé: Les paroisses de la zone de Cluj durant le ministère du métropolitain Alexandru Sterca Șuluțiu

Durant la période dont il est question dans cet article, les paroisses de la zone de Cluj étaient soumises du point de vue hiérarchique à l'Archidiocèse de Alba-Iulia et Făgăraș. C'est seulement après 1930 qu'elles sont devenues partie de la Diocèse de Cluj-Gherla.

L'auteur analyse avant tout, de manière systématique, la force numérique et économique de ces paroisses, l'état des églises, l'état et le nombre des maisons paroissiales, les livres de culte de chaque paroisse, les terrains agricoles de l'Église etc., ses ressources financières. Il met ensuite en évidence quelques moments importants de la vie des paroisses de la zone de Cluj. Vu que le centre d'intérêt de cet article est la situation d'un groupe de paroisses, il s'agit d'un genre d'étude qui n'est pas très fréquent dans l'histoire de l'Église roumaine.

Reconstituirea trecutului Bisericii Greco-Catolice transilvănene la nivel parohial comportă dificultăți pe care sfera episcopală, tot mai intens abordată în ultimul timp, aproape că nu le cunoaște, dificultăți care descurajează drastic demersul istoriografic. În lipsa unor arhive sătești și protopopiale din care ni s-au păstrat doar câteva epave, cercetarea trebuie să pornească de la fondurile foarte mari vicariale, episcopale și de la cel mitropolitan a căror parcurgere sistematică pentru un interval cronologic semnificativ implică un foarte mare volum de muncă. Cu toate acestea investigația zonală și locală rămâne calea cea mai directă care ne poate transpune în mijlocul comunităților ecleziastice rurale și urbane pentru a vedea care este locul pe care îl ocupă biserica în cadrul acestora, care sunt așteptările credincioșilor legate de oamenii ei: preot, cantor, curator, care este înzestrarea cultică și materială a instituției, care sunt raporturile sale cu forurile administrative locale. Este ceea ce își propune, fie și numai parțial, această succintă prezentare.

Opțiunea pentru protopopiatul Clujului este justificată printr-o serie de trăsături ale acestuia care pot fi considerate tipice: o jurisdicție de o mare întindere, situată în zona centrală a Transilvaniei, în regiunea colinară a Gilăului și Huedinului, în imediata vecinătate a capitalei provinciei, jurisdicție care încorporează cea mai mare parohie urbană a eparhiei Blajului, alături de care parohiile rurale alcătuiesc un amestec interesant de sate foarte mari, bi sau pluriconfesionale, așezate pe cursurile mai largi ale Someșului și Nadășului și un mare număr de sate mărunte de coastă, mai greu accesibile, dosite, adesea între păduri, pe firele unor văi laterale.

Protopopiatul Clujului, zonă de adâncă întrepătrundere greco-catolică și ortodoxă are, de asemenea, avantajul de a avea în fruntea sa între 1847-1862 o puternică personalitate

bisericească dar și culturală și politică a epocii, pe Ioan Fekete-Negruțiu (1817-1888), viitorul cunoscut canonic și candidat episcopal blăjan, neobosit coordonator școlar, prestigios deputat parlamentar la Sibiu și Viena între 1863-1865.¹ Acesta avea în subordinea sa un grup de preoți activi care, sprijiniți din umbră de cercul înalților funcționari români de la Guberniu, sunt inițiatorii unor demersuri confesionale și școlare bogat ilustrate de fondurile arhivistice mitropolitane. La rândul lor școlile românești ale zonei, aflate între 1861-1868 sub ochii celor doi consilieri școlari guberniali români beneficiază și ele, grație vecinătății vechiului vad școlar de la Liceul Piarist, de învățători cu o calificare profesională mai bună care îi detașează de masa confrăților din alte părți.

Jurisdicția protopopială unită clujeană avea în 1865 o populație de 22.059 de suflete, împărțită în 37 de parohii, dintre care 5: Cluj, Feiurdeni, Feleac, Florești și Gilău cu peste 1200 de suflete, 9 parohii mijlocii cu câte 500-900 de credincioși: Aghireș, Berind, Cluj-Mănăștur, Gârbău, Nădășel, Sânpaul, Suceag, Sâncraiu Almașului și Vechea și 23 parohii mici și foarte mici, primele precum: Corușu, Gălășeni, Măcicașu, Mihăești, Petrindul Mare, Popești, Ruginoasa cu câte 300-400 de credincioși, celelalte, precum: Baci, Căpușu Mic, Stana, Sumurduc, Ticu cu o populație ce oscilează în jurul a 200 de suflete, ceea ce în epocă înseamnă cca. 40 de familii. Acestor 37 parohii le aparțineau în satele maghiare sau în cele majoritar ortodoxe din vecinătate, 13 așa numite filii – una singură (Deușu) cu biserică proprie – ai căror credincioși numărau de la 31 în Someșeni la 88 în Huedin, 95 în Petrindul Mic, 136 în Viștea.²

Caracteristic pentru epoca pe care o străbatem este faptul că din cele 38 edificii de cult existente doar 9 erau biserici de zid, dintre care 6: Cluj-Mănăștur, Coruș, Feiurdeni, Gălășeni, Măcicaș și Nădășel înălțate prin eforturile comune ale satelor în perioada războaielor napoleoniene, când prețul produselor agricole a cunoscut o creștere spectaculoasă, când s-au ridicat și cel mai multe curii nobiliare, în timp ce bisericile din Feleac (1486), Cluj (1803) și Florești (1832) erau ctitorite prin munificența unor donatori dinafară.

Celelalte toate erau biserici iobăgești de lemn, mai vechi sau mai noi, într-o stare mai bună sau mai slabă, cu siluete mai înalte sau mai scunde dar aproape toate ajunse prin creșterea populației neîncăpătoare pentru a putea cuprinde la marile sărbători pe toți credincioșii.

Dimensiunile reduse și cu atât mai puțin vechimea nu exclud realizări artistice remarcabile, fie în armonia generală a proporțiilor, cum este cazul bisericii din Petrindu Mare,

¹ Date mai amănunțite despre el în: Gr. V. Borgovan, Biografia canonicului Ioan Fekete Negruțiu, Gherla, 1889; corespondența sa cu G. Bariț în George Bariț și contemporanii săi, III, București, 1976, p. 129-211.

² Șematismul veneratului cler catholic de rit oriental al arhidiiecei metropolitane a Albei-Iulie pre anu 1865, Blasiu, f.a., p. 80-86.

perlă a Parcului etnografic clujean, a bisericilor din Berind și Sânpaul,³ fie în realizarea părților lor constitutive: arcadele pridvorului, fleșa și foișorul clopotniței, bolta naosului, ancadramente ale fațadelor, sculptura ușilor, consolele acoperișului. Există, de asemenea, la câteva dintre ele elemente interesante de pictură, datorate unui cunoscut meșter zugrav din Gilău, Dimitrie Ispas, care a lucrat în această zonă.⁴

Mențiuni aparte trebuie făcute pentru satul Sâncrai a cărui biserică, arsă de trupele maghiare în timpul revoluției, a fost refăcută în 1850 și pentru satul Mihăești, unde biserica este ridicată în 1862 pe locul și cu lemnul dăruit de fostul stăpân feudal al locului, contele Haller Lajos.⁵

Înzestrarea cultică a acestor biserici, cunoscută din cele 22 de inventare care ni s-au păstrat pentru această perioadă în arhivele mitropolitane, este cât de poate de modestă: vasele necesare oficierei liturghiei precum și obiectele care împodobesc altarul și naosul, cele dintâi, din sticlă, aramă, cositor – în două cazuri potirul este argintat și, respectiv, aurit – celelalte din lemn, foarte rar din sticlă și bronz.⁶ Tot astfel veșmintele bisericesti sunt, în general, din bumbac, în puține cazuri din mătase și se reduc la strictul necesar.

Cât privește cele 10-12 cărți liturgice indispensabile, acestea există la toate parohiile și, dat fiind prețul lor mare de cumpărare, sunt înregistrate în inventare cu o deosebită grijă, precizându-se, atunci când se poate, data și locul tipăririi, iar uneori chiar starea în care se găseau. Există multe biserici care posedă chiar câte două exemplare din una și aceeași carte, unul mai vechi și altul mai nou, ediții din Blaj, București, Sibiu, Târgoviște, astfel încât biserica din Șard, de exemplu, enumeră în total 21 de cărți. Principalul loc îl ocupă, desigur, *Biblia*, păstrată în versiunea din 1795 a lui Samuil Micu. Singur Feleacul posedă Biblia lui Șerban Cantacuzino din 1688 pe care în 1856 o trimite bibliotecii din Blaj, împreună cu alte 6 cărți liturgice vechi, în schimbul cărora primește tipărituri recente.⁷ Cele mai vechi din cărțile cuprinse în inventare sunt astfel o Cazanie “tipărită în sfânta Mitropolie a Bălgradului în anul de la mântuirea lumii 1679” (Șard) și alte două Cazanii sau Chiriadromioane tot de Alba Iulia din 1699 (Sâncraiu Almașului și Măcicaș) iar cele mai noi tipărituri sunt reprezentate de *Istoria bisericească* a lui Vasile Rațiu, apărută la Blaj în 1854, *Predicile* lui Grigore Meteș tipărite la Sibiu în 1863 și o

³ Ioan Toșa, *Contribuții la cunoașterea bisericilor de lemn din apropierea Clujului*, în Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, 1965-1967, p. 488-508.

⁴ Atanasie Popa, *Zugravi și școli de zugravi ai bisericilor de lemn din Transilvania. Dimitrie Ispas din Gilău-Cluj*, în Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, p. 581-614.

⁵ Vasile Cosma, *Cinci sate din Ardeal*, Cluj, 1933, p. 168.

⁶ Arh. Naț. Direcția Alba, Fond Gen. Mitrop. Blaj, 1869-913, 2020. (În continuare: ANSDJA).

⁷ George Bariț și contemporanii săi, III, București, 1976, p. 132.

ediție a Bibliei din același an apărută la București.⁸ La fel ca și în toată Transilvania, înafara producțiilor marilor tiparnițe menționate, întâlnim și aici Liturghiere, Octoihuri, Cazanii, Psaltiri, Ceasloave etc. publicate la Râmnic, Buzău, Carloviț. Referitor la vasele, veșmintele, cărțile de cult, evidențiate în inventare în subcapitole separate, ne impresionează ceea ce scrie preotul din Sâncrai, referindu-se la ravagiile revoluției: “Toate aceste specialități de sub nr. I, II, III sunt emancipate, purtate cu sine în fuga pe păduri și pe munți dinaintea furiei revoluționarilor maghiari și prin urmare redare acestei s[fințe] biserici de subscrisul atunci preot al locului și acum administrator”.⁹

Avutul imobil al parohiilor cuprinde, pe de o parte casele parohiale, casele cantonale – acolo unde și unele și altele există – și “casele de școală”, existente acestea din urmă în 36 de parohii,¹⁰ iar pe de altă parte pământurile intra și extravilane – arabile, fânațe, păduri – aflate, fie în folosința preotului și cantorului pe timpul funcționării lor, așa numita *porțiune canonică*, fie în cea exclusivă a bisericii.

Cele dintâi nu apar în inventarele din 1862-1865 care ne-au stat la dispoziție, deoarece aceste acte cerute și trimise *Exactoratului* din Blaj aveau menirea unei verificări a gestiunii materiale a parohiilor, însoțeau expunerea veniturilor și cheltuielilor lor anuale, *rațiunile bisericesti*, ca să folosim termenul epocii, ori porțiunile canonice, aflându-se în beneficiul privat al preoților, nu erau supuse unui asemenea control anual. Știm din alte surse că în această zonă colinară acestea aveau, în general, întinderea unei sesii iobăgești, ceea ce înseamnă 10-12-16 iugă cadastrale, arabil și fânaț laolaltă, cu diferențe mari de la un sat la altul, în funcție de împrejurările locale. Cea mai mare este cea a parohiei unite a Clujului de 42 iug. – jumătate a preotului, jumătate a bisericii - cumpărată, odată cu casa protopopială de către foarte bogatul episcop Bob, ctitorul bisericii clujene unite. Cea mai mică este cea a parohiei Baciului, cu 30 de “fumuri” în 1861, care nu avea în hotar decât un loc de care de fân.¹¹ Între aceste două extreme ne putem opri pentru exemplificare asupra situației mai fericite din Cornești, unde porțiunea canonică avea, cu arabil și fânaț, cu bun și rău, cu locul din țarină și cel din ogor laolaltă, o întindere de 16 iug. la care se adăugau 8 iug., echivalentul unei jumătăți de sesii, pentru cantor.¹² Caracteristică este, de asemenea situația greco-catolicilor din Suceag, unde în 1856, când se constituie în parohie de sine stătătoare se cumpără pentru preot un intravilan pe care se înalță casele parohiale, un arabil de 20 mierțe de semănătură și un fânaț de 3 care de grâu. Alte 5 bucăți

⁸ Referitor la această chestiune a se vedea lucrarea Suzanei Andea și Avram Andea, *Cartea românească veche din Transilvania în inventare bisericesti*, Cluj-Napoca, 1996, cu o foarte bună bibliografie.

⁹ ANSDJA, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1869-2020, f. 284.

¹⁰ Șerban Polverejan, *Contribuții statistice privind școlile românești din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Cumidava*, II (1968), p. 161-206.

¹¹ *ibidem*, 1861-491.

¹² Vasile Cosma, *op. cit.*, p. 55

de pământ sunt testate bisericile de către trei credincioși în condiții minuțios precizate în actul solemn întocmit cu acordul Preturii, cu această ocazie.¹³

Cât privește pământurile bisericesti propriu-zise, acestea sunt consemnate în 17 din cele 22 de inventare menționate și constau aproape întotdeauna din anumite bucăți de pădure, între 10-25 iug., înregistrate cu număr topografic, suprafață, vecini, terenuri al căror preț “de veci” este mic, terenuri care aduceau ceva venituri doar atunci când se taie, din 15 în 15 ani. Excepție fac: parohia Ticu cu 114 iug. pădure în valoare de 480 fl.¹⁴ parohia Gălășeni care avea în proprietatea sa 5 mici case jelerești închiriate pe câte 2 fl. anual¹⁵ și parohia Feiurdeni, unde biserica posedă 12 locuri de casă, parte închiriate, parte aflate în folosința cantorului, crâșnicului, a unui donator, în valoare, scriu curatorii, de 700-800 fl.¹⁶ Mult deasupra tuturor este comunitatea greco-catolică a Clujului care în afară de jumătate din porția canonică menționată stăpânea trei case în oraș (str. Țiganilor nr. 189-90 și str. Csertörö nr. 321) închiriate contra sumei de 135 fl. pe an.¹⁷

În afară de imobile și terenuri unele biserici au în activul lor și mici sume de bani – de la 77 fl. în Turea la 592 fl. în Sâncrai – împrumutați oamenilor cu dobânda obișnuită de 10 % de obicei în sume de subzistență înfime de 1-5 fl., în momentele grele care survin atât de des în mijlocul lumii sărmene sătești dar uneori și în sume mai mari de 40-50 fl. pe care le bănuim ca fiind destinate pentru cumpărări de pământ, construcții, sfârșării cu animale.

În fine, câteva lucruri despre veniturile și cheltuielile acestor parohii a căror prezentare anuală alcătuiește dosare de ordinul sutelor de pagini. Dacă pornim de la cea mai mare comunitate bisericască, cea a Clujului, despre care nu s-a scris nimic până acum, vedem că în 1864 beneficiile ei bănești se ridicau la 2353 fl., sumă foarte mare pentru această perioadă și proveneau din următoarele surse: două fundații instituite de episcopul Bob pentru repararea bisericii și plata cantorului, subvenția de 400 fl. pe an făcută bisericii de magistratul orașului în 1861 din casa alodială, dobânzile unor împrumuturi bănești, arenzile a două pământuri în extensiune de 22 iug., chiria celor 3 case menționate, venitul unei ospătării parohiale etc.¹⁸

În total în contrast cu Clujul, parohiile rurale, chiar cele mai mari, conscriu venituri de câte 10-20 de ori mai mici – Sâncrai: 186 fl., Florești: 125 fl. – provenite de cele mai multe ori din arendarea cârciumăritului celor trei luni de toamnă, de la Sf. Mihai până la Anul Nou, așa numitul cârciumărit cantoral, care în cele mai multe sate foste iobăgești, aparținea bisericilor.

¹³ ANSDJA, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1856-567.

¹⁴ *ibidem*, 1869-913, f. 112-113.

¹⁵ *ibidem*, 1869-2020, f. 248.

¹⁶ *ibidem*, 1869-913, f. 114-115.

¹⁷ *ibidem*, 1869-913, f. 68-70.

¹⁸ *ibidem*, 1869-913, f. 42-80.

Ca să ne facem o idee despre cheltuielile unei parohii sătești într-un an normal, ne mărginim să le menționăm, în mare, pe cele ale Floreștiului în același an 1864: plata învățătorului, plata impozitului pentru porția canonică, cumpărarea de manuale școlare, plata unor materiale, meșteri și “aldămașuri” pentru reparații la biserică, respectiv casa parohială și școală, mici contribuții cu caracter filantropic, între care și cea pentru ridicarea casei parohiale greco-catolice din Sibiu.¹⁹

Pe acest fundal general al protopopiatului pe care am încercat să-l conturăm în încheierea acestei prezentări, enumerăm fără nici un fel de comentariu, simplificând la maximum, câteva momente mai importante care au survenit în viața sa în perioada păstoririi mitropolitului Șuluțiu, așa cum apar ele în fondurile arhivistice blăjene: 1 ianuarie 1850 preoții jurisdicției cer guvernatorului Transilvaniei să ia măsuri pentru ameliorarea stării materiale a clerului român;²⁰ aprilie 1850 decizie consistorială privind suspendarea pentru o lună a preotului din Gilău pentru o cununie cuvenită altui preot;²¹ 1851 repetate intervenții ale protopopului Ioan Fekéte Negruțiu pentru ca Guvernul să oblige satele să ridice case parohiale acolo unde acestea nu existau,²² 1852-1853 lung litigiu între credincioșii din Feleac și preotul lor pentru un pământ al porțiunii canonice înscris de acesta din urmă în cadastru pe numele lui, litigiu soldat cu o amendă de 60 de fl. impusă parohului;²³ 23 octombrie 1852 văduva și fiii preotului din Berind – inclusiv viitorul vicepreședinte al Guvernului și președinte al Astrei, Basiliu Ladislau Popp – donează parohiei edificiile lor de pe intravilanul bisericesc cu condiția ca ginerele, respectiv, cumnatul lor să fie instituit ca paroh;²⁴ 10 februarie 1853 deliberat al scaunului de judecată protopopial prin care preotul din Măcișaș este lipsit de patrafir pe timp de un an pentru beție;²⁵ 23 iunie 1853 o nouă intervenție colectivă a clerului clujean pentru îmbunătățirea condiției sale materiale;²⁶ 25 ianuarie 1854 demers mare al felecanilor, combătut de preot, pentru instituirea unui alt doilea paroh al lor care să servească în biserica mănăstirii din hotarul satului lor;²⁷ mai 1856 mai multe familii și preotul ortodox din Apahida încearcă să treacă la unire, fapt pentru care acesta din urmă este adus, din ordinul episcopului Șaguna, cu jandarmii la Sibiu și răspopit public, tăindu-i-se barba;²⁸ 24 august 1856 poporenii greco-catolici din Suceag donează bisericii mai multe pământuri spre a servi drept porție canonică, solicitând totodată primirea la ecologia morală a

¹⁹ *ibidem*, 1869-2020, f. 101-102.

²⁰ *ibidem*, F. Consistoriu Blaj, 1849-304.

²¹ *ibidem*, 1850-409.

²² *ibidem*, 1851-338.

²³ *ibidem*, 1852-374, 513, 608; 1853-6, 7, 8, 170.

²⁴ *ibidem*, 1852-591, 611.

²⁵ *ibidem*, 1853-86.

²⁶ *ibidem*, 1853-261.

²⁷ *ibidem*, 1854-20.

²⁸ Mihail Popescu, Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei, 1848-1859, București, 1929, p. 173-175; ANSDJA, F. Consistoriu Blaj, 1856-157.

candidatului de preot ales de ei în vederea constituirii lor în parohie de sine stătătoare;²⁹ 1856-1857 proces al credincioșilor uniți din Șard cu preotul lor;³⁰ 1 mai 1858 contract al popovenilor greco-catolici din Gilău cu foștii lor stăpâni feudali pentru prestarea de zile de muncă în vederea adunării banilor necesari pentru ridicarea unei biserici de zid;³¹ 21 noiembrie 1859 decizie a sinodului protopopial privind depunerea din dăscălie a învățătorului din Feleac pentru beție;³² 23 mai 1860 protopopul Negruțiu trimite la Blaj statutele Societății românești de lectură din Cluj care va purta numele de *Iulia*;³³ 26 septembrie 1861 decizia Magistratului Clujului privind acordarea unei subvenții de 400 fl. pe an bisericii greco-catolice din oraș;³⁴ 16 martie 1863 preoții clujeni cer, sub conducerea noului lor protopop Ioan Pamfilie, să se facă demersuri pentru sprijinirea de către stat a școlilor sătești românești;³⁵ septembrie-decembrie 1867, 18 comunități bisericești ale protopopiatului (Ruginoasa, Măciș, Popești, Topa Mică, Sânpaul, Sânmihai, Șardu, Cluj-Mănăștur, Chinteni, Topa-Sâncrai, Nădășel, Cornești, Stobor, Berind, Buda, Deușu, Dretea și Feiurdeni) întocmesc acte solemne prin care donează școlilor lor confesionale anumite surse de venituri și bunuri în scopul asigurării existenței acestora.³⁶ Menționăm că nu au fost incluse în această lungă înșiruire chestiunile cu caracter strict personal, precum dispensele de căsătorie, divorțurile, solicitările de ajutoare etc.

Departa de a putea fi generalizate asupra unor realități ecleziastice rurale foarte diferențiate, cele câteva fapte de viață pe care le-am prezentat au totuși darul, sperăm, de a ne lăsa să întrededem bogăția și diversitatea acestora și în același timp de a oferi un exemplu stimulatv pentru o cercetare sistematică a fondurilor arhivistice mitropolitane, dat fiind faptul că informații asemănătoare sau chiar mai bogate există pentru toate cele 37 de protopopiate ale eparhiei blăjene.

²⁹ *ibidem*, 1856-567.

³⁰ *ibidem*, 1857-69.

³¹ *ibidem*, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1858-294.

³² *ibidem*, 1859-984.

³³ *ibidem*, 1860-422.

³⁴ ANSDJA, F. Oraș Cluj, 1861-4824.

³⁵ ANSDJA, F. Gen. Mitrop. Blaj, 1863-152.

³⁶ Textele a 11 din aceste *Instrumente de donațiune* în Simion Retegan, Satul românesc din Transilvania, ctitor de școală. 1850-1867, Cluj, 1994, p. 251-257; *idem*, Sate și școli românești din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1867-1865), Cluj-Napoca, 1994, p. 56-59, 63-67, 71-72.

**VIAȚA RELIGIOASĂ ÎN DIECEZA GHERLA
REFLECTATĂ ÎN CIRCULARELE EPISCOPULUI IOAN VANCEA**

Mirela ANDREI - Nicolae BOCȘAN

Riassunto: La vita religiosa nella Diocesi di Gherla riflessa nelle disposizioni vescovili di Ioan Vancea

Generalmente, le disposizioni vescovili, come documenti ecclesiastici ufficiali e storici, rifletano, nello stesso tempo, la vita ecclesiastica e gli eventi importanti della vita politica e culturale della società. In questo caso, le circolari del Vescovato di Gherla emesse tra 1865-1869 specchiano le realizzazioni, i problemi e le difficoltà del vescovato di Ioan Vancea, l'evoluzione della vita ecclesiastica ed anche gli aspetti della vita quotidiana della diocesi. Questi atti ci rivelano un vescovo dinamico, interessato per assicurare stabilità delle strutture istituzionali della Chiesa, manifestando una reale preoccupazione per coinvolgere la Chiesa nella comunità della vita sociale e culturale dei Romeni.

L'analisi del contenuto delle disposizioni contribuisce alla ricostituzione di momenti importanti della vita della gerarchia ecclesiastica greco-cattolica: la nomina del nuovo vescovo di Gherla, Ioan Vancea, la morte del primo mitropolita romeno greco-cattolico, Al. Sterca Sulutiu. Nonostante, le formalità del vescovo di Gherla per il riconoscimento del diritto d'elezione della mitropolita della provincia ecclesiastica romena, poi la sua elezione nella sede archivescovile di Alba Iulia e Fagaras.

Questo studio propone una corta presentazione dei momenti di maggior importanza dall'interno della Chiesa Cattolica, specialmente dal pontefice, i rapporti tra il Vescovato di Gherla e la Santa Sede: la festa dei santi apostoli Pietro e Paolo, il giubileo di cinquanta anni di sacerdozio del Papa Pius IX, la convocazione del Concilio ecumenico Vaticano I, la presentazione dell'enciclica papale di 17 ottobre 1867 indirizzata a tutti i gerarchi cattolici, la quale descriveva i pericoli del mondo moderno che minacciavano ugualmente la papalità e la Chiesa Universale.

În ultimul deceniu observăm un amplu demers istoriografic de restituire a trecutului Bisericii Greco-Catolice române prin valorificarea, în acest sens, a unui bogat și inedit filon documentar, mult timp ocultat de către regimul politic comunist și ca atare inaccesibil cercetătorilor. În ciuda efortului științific realizat și a lucrărilor publicate se constată că există încă multe "pete albe" în istoria Bisericii Române Unite cu Roma. Un capitol de istoriografie ecleziastică care așteaptă să fie pus în lumină este și cel referitor la evoluția Episcopiei Greco-Catolice de Gherla, cea de-a doua ca mărime din provincia ecleziastică a Transilvaniei, cu realități complexe și personalități marcante pentru întreaga societate românească a celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea.

În procesul de reconstituire istorică o categorie de surse arhivistice mai puțin fructificată este cea a circularilor bisericești. Studiul de față își propune să aducă în atenția cercetătorilor și în circuitul științific tocmai acest tip de document istoric, bogat în informații, prin valorificarea unora dintre circularele emise din scaunul episcopal gherlean în perioada "guvernării" diecezane vâncene. Personalitatea Ioan Vancea ne este cunoscută mai ales prin activitatea sa în scaunul

mitropolitan, unde s-a remarcat printr-o serie de inițiative ce au așezat provincia românească pe temelii solide. Activitatea sa în scaunul episcopal de Armenopolis nu este mai puțin lipsită de interes, însă ea este vag cunoscută, singurele date în acest sens, destul de precare, parvenindu-ne prin intermediul lucrărilor lui V. Bojor și I. Georgescu. Interpretarea, analiza pastoraletelor și a circularele emise de episcopul Vancea vor completa, în mod cert, atât portretul său biografic, cât și imaginea de ansamblu asupra istoriei episcopiei gherlene în anii 1865-1869.

În cercetările noastre am identificat 183 de circulare, care în funcție de problematica abordată pot fi împărțite în numeroase categorii: școlare, culturale, administrative, matrimoniale, sociale, politice, circulare care redau imaginea relațiilor cu Sfântul Scaun ș.a. Cu siguranță că în afara celor 183 de piese documentare descoperite de noi există și altele, unele publicate în epocă de Tit Bud în *Îndreptar practic pentru păstoriile sufletești* (Gherla, 1883).

Circularele Episcopiei Gherla reflectă un segment din viața bisericească a eparhiei în timpul păstoriei episcopului Ioan Vancea¹. Ele oglindesc problemele, dar și împlinirile episcopului, evoluția vieții ecleziastice, aspecte cotidiene din viața diecezei, măsurile întreprinse pentru îmbunătățirea administrației diecezane. Din analiza lor ni se relevă un episcop dinamic, preocupat să asigure stabilitate structurilor organizației bisericești, să instituie norme de organizare pentru toate compartimentele instituției episcopale. Cu toate că guvernarea bisericească a lui Ioan Vancea la Gherla a fost una scurtă, doar de trei ani și trei luni, frecvența mare a circularilor și a ședințelor consistoriale demonstrează o viață bisericească activă, o cooperare permanentă a episcopului cu organismele care îl asistau, un interes marcant pentru implicarea bisericii în comunitate, în viața socială și culturală a românilor, pentru afirmarea spiritualității greco-catolice.²

După ce au fost depășite momentele dificile ale începutului diecezei, marcate de lipsa reședințelor, a resurselor necesare susținerii organismului diecezan din vremea episcopului Alexi, episcopatul lui Vancea a însemnat pentru eparhia gherleană o perioadă de organizare și consolidare.

Circularele reflectă momentele majore din viața Bisericii Române Unite, ale Episcopiei Gherla în primul rând, modul în care au fost receptate în eparhie cu precădere evenimentele de natură bisericească ale timpului, aspecte referitoare la ierarhia ecleziastică. La 8 decembrie 1865

¹ Ioan Georgescu, *Mitropolitul Ioan Vancea la 50 ani de la moartea lui*, Oradea, 1942; Victor Bojor, *Episcopia diecezei greco-catolice de Gherla, acum Cluj-Gherla (1856-1939)*, ediția a II-a, revăzută și revizuită, Cluj-Napoca, 2000, p. 160-195; *Metropolitul dr. Ioan Vancea de Buteasa. Schiță biografică*, Blaj, 1890; Alexandru Grama, *Cuvânt funebru la înmormntarea fericitului arhiepiscop român unit de Făgăraș și mitropolit de Alba Iulia*, Blaj, 1892; *Testamentul și literele fundamentale ale fericitului arhiepiscop și mitropolit greco-catolic de Alba Iulia și Făgăraș dr. Ioan Vancea de Buteasa*, Blaj, 1892.

² O prezentare sumară a circularilor și a pastoraletelor la Victor Bojor, *op. cit.*, p. 185-190; Unele circulare sau comentarii, rezumate din poruncile bisericești și din legislația civilă referitoare la administrația bisericească la Tit Bud, *Îndreptar practic pentru păstoriile sufletești*, Gherla, 1883.

VIAȚA RELIGIOASĂ ÎN DIECEZA GHERLA
REFLECTATĂ ÎN CIRCULARELE EPISCOPULUI IOAN VANCEA

clerul diecezan era înștiințat despre consacrarea noului episcop al Gherlei, Ioan Vancea, în catedrala din Oradea, prin episcopul Iosif Papp Szilagyi, în prezența canonicului Ioan Anderco, delegatul capitlului gherlean. Circulara transmisă cu această ocazie cerea preoților să pomenească de aici înainte pe episcopul Ioan la Sfânta Liturghie și la toate serviciile bisericești³.

Trecerea în neființă a primului mitropolit al Bisericii Române Unite a îndoliat clerul și credincioșii. Pentru pomenirea marelui ierarh dispărut, episcopul Ioan Vancea a cerut preoților să săvârșească o liturghie pentru odihna sufletului “marelui adormit” în fiecare parohie, la care credincioșii să participe în număr cât mai mare. Împreună cu liturghia, se săvârșea parastasul “îndătinat” și se rosteau rugăciuni pentru ierarhul răposat⁴.

Episcopul Vancea a avut o contribuție esențială în recunoașterea dreptului de alegere a mitropolitului în scaunul vacant prin decesul lui Alexandru Sterca Suluțiu⁵. În 13 iunie 1868, episcopul anunța cu o satisfacție ușor de înțeles recunoașterea acestui drept prin rezoluția imperială din 27 februarie 1868, prezentând-o ca un răspuns la numeroasele memorii adresate împăratului de ierarhia Bisericii Greco-Catolice și de liderii politici români. Actul a fost interpretat în toată Biserica Română Unită ca o recunoaștere a individualității Bisericii, a tradițiilor și normelor sale de drept particulare. El a avut un ecou deosebit în toată Biserica Unită.⁶ Prin rezoluția ministerului de culte și instrucțiune, din 6 iunie 1868, “dreptul alegerii fu preagrațios extins la toți acei și respectiv peste toate protopopiatele acele, carii au luat înainte de aceasta parte la alegerea episcopilor de Făgăraș, deși acum de prezent nu se ține mai mult de Dieceza mitropolitană de Alba Iulia”. Circulara episcopului Vancea anunța data alegerii mitropolitului pentru 12 august 1868 și numirea comisarilor regali însărcinați să conducă alegerea noului mitropolit, episcopul Alexandru Dobra, în calitate de comisar bisericesc și Alexandru Bohățel, de comisar civil. Pentru reprezentanții diecezei la sinodul electiv, episcopul a dispus prezența la Blaj, în 11 august, a celor îndreptățiți să participe la alegerea noului mitropolit: vicarii, protopopii și viceprotopopii, notarii districtelor protopopești și preoții aleși câte unul din fiecare protopopiat. Deoarece protopopiatele Budac, Copalnic Mănăștur și Olpret nu erau îndreptățite să participe la alegerea mitropolitului, acelea urmau să se alăture protopopiatelor de care au aparținut mai înainte: Budac la Vicariatul Rodnei, Copalnic Mănăștur la protopopiatul Lăpuș și Olpret la protopopiatul Câțcău. În vederea alegerii reprezentantului clerului, chemat să ducă votul clerului la sinodul de alegere a mitropolitului, preoții din fiecare

³ Ioan Vancea. *Pastorale și Circulare (1865-1869)*, ediție și studiu introductiv de N. Bocșan, M. Andrei, Cluj-Napoca, 2003, vezi circulara nr. 2, din 8 decembrie 1865, p. 135.

⁴ *ibidem*, vezi circulara nr. 69, din 18 septembrie 1867, p. 206.

⁵ Victor Bojor, *op. cit.*, p. 195.

district au fost convocați la scaunul protopopesc în 23 iulie 1868. Circulara episcopului prezenta în detalii procedura alegerii reprezentantului clerului. În ziua respectivă, după Sfânta Liturghie, protopopul local prezenta scopul și importanța adunării clerului. Alegerea reprezentantului clerului la sinodul electiv se desfășura prin vot secret. Președintele și notarul prezentau fiecare numele propuse. Era desemnat reprezentantul clerului din protopopiatul respectiv cel care dobânda majoritatea absolută a voturilor. Acesta era încredințat cu un atestat că a fost desemnat reprezentantul clerului din protopopiatul respectiv. La rândul său notarul districtual era încredințat cu un asemenea atestat și “ca atare merge la alegerea mitropolitului de după dreptul antic”. Ceremonia se încheia cu o rugăciune, după care preoții mergeau imediat în parohii. Protopopul, notarul protopopesc și reprezentantul clerului erau chemați la Blaj pentru 11 august înainte de prânz. În timpul absenței lor, parohiile erau administrate de cei mai apropiați preoți.⁷ Din cauza postului, data de alegere a mitropolitului a fost modificată pentru 11 august.⁸ Circulara din 7 iulie 1868 a reglementat în detalii procedura de reprezentare a protopopiatelor la sinodul electoral. Cu toate acestea, nu toți protopopii au înțeles corect componentele procedurii, mulțumindu-se doar cu alegerea reprezentantului clerului la sinod, nu și a candidatului clerului la scaunul mitropolitan. Reprezentantul protopopiatului trebuia să prezinte și candidatul propus de clerul din districtul respectiv pentru scaunul mitropolitan. Deoarece nu toate protopopiatele au procedat în acest mod, vicarul general episcopal Macedon Pop a anunțat o nouă convocare a clerului din district, pentru a propune candidatul la scaunul mitropolitan, în data de 25 iulie 1868. Candidatul care întrunea majoritatea era declarat alesul districtului pentru scaunul mitropolitan. Reprezentantul clerului din protopopiat trebuia să transmită la Blaj, sub sigiliu, alesul clerului din district. Protopopii și notarii districtuali aveau drept de vot separat în sinodul electoral.⁹ Ulterior, în 30 iulie 1868, s-a renunțat la dispoziția ce prevedea înmânarea propunerii candidatului districtual la Blaj sub sigiliu, precizând “ca votul clerului tractual să se concreadă deputatului nesigilat după praxa veche”.¹⁰

Un moment important din relația Mitropoliei Române Unite cu statul l-a constituit recunoașterea provinciei greco-catolice românești și a episcopatelor de Gherla și Lugoj. Ministerul de cult și instrucțiune a transmis, în 21 decembrie 1868, articolul de lege XXXIX, prin care “s-a înmatriculat Mitropolia greco-catolică a Albei Iuliei și episcopatele greco-catolice

⁶ Nicolae Bocșan, Camelia Vulea, *La începuturile Episcopiei Lugojului. Studii și documente*, Cluj-Napoca, 2003, p. 75-79, 208-218.

⁷ Ioan Vancea. *Pastorale și circulare...*, vezi circulara nr. 128, din 13 iunie 1868, p. 272-275.

⁸ *ibidem*, vezi circulara nr. 132, din 7 iulie 1868, p. 277.

⁹ *ibidem*, vezi circulara nr. 134, din 25 iulie 1868, p. 278.

¹⁰ *ibidem*, vezi circulara nr. 135, din 30 iulie 1868, p. 279.

VIAȚA RELIGIOASĂ ÎN DIECEZA GHERLA
REFLECTATĂ ÎN CIRCULARELE EPISCOPULUI IOAN VANCEA

de Lugoj și Gherla”, sancționat de împărat la 5 decembrie 1868, publicat în ședința Casei deputaților din 5 decembrie și a Casei magnaților din 6 decembrie.¹¹

După alegerea în scaunul mitropolitan de la Blaj,¹² în preajma momentului instalării, înainte de a părăsi “scaunul episcopesc al almei dieceze a Gherlei”, episcopul Vancea a transmis o emoționantă circulară în 31 martie 1869, unde a dat expresie sentimentelor sale frățești și părintești, spunând clerului și credincioșilor “un rămas bun, un rămas fericire, un rămas binecuvântat”. Ierarhul îi asigură că va “rămâne unit cu această almă dieceză și pe venitor, căci nici de acum înainte încă nu va înceta între noi legătura sfântă și sublimă ce ne-a unit până acum în cugete și în simțiri, în oftări și în lucrări conform chemării noastre celei sfinte”. Arhiepiscopul a apreciat zelul și sânguina cu care l-au susținut protopopii în perioada păstoririi sale de 3 ani și 3 luni, ce i-au ușurat mult misiunea încredințată. Le adresa mulțumiri și recunoștință din “adâncul sufletului”, încredințat că și mai departe își vor îndeplini atribuțiile “cu cea mai mare acuratețe”, că vor fi “mângăierea și bucuria și a successorului său”, că vor fi exemple de virtuți, “atât preotești, cât și cetățene, de după dubla chemare ce o aveți ca păstori sufletești și ca cetățeni ai statului... având înaintea ochilor totdeauna datorințele ce le aveți către națiune și patrie...”¹³

Plecarea arhiepiscopului în scaunul mitropolitan a lăsat eparhia fără păstor, moment de bucurie, dar și de întristare, cum scria Ioan Anderco de Homorod în 1 aprilie 1869, căci “pierdem pre un așa înțelept în ducerea trebilor oficioase, zelos și cu rară dexteritate înzestrat bărbat, ca (și) care nu iute se va ridica pre scaunul episcopiei noastre”. Pentru perioada vacanței scaunului gherlean, în sesiunea capitulară din 31 martie 1869 a fost ales ca vicar general capitular Ioan Anderco de Homorod. Acesta a cerut protopopilor și preoților “ca tot insul în sfera sa și sub răstimpul acestui intercalat, cu un zel încă mai învăpăiat decât până acuma să-și împlinească datoriile oficiului și preoției sale, ca să cunoască lumea că noi direcțiile noastre nu pentru respecte lumești, nu pentru frică, ci pentru conștiință, din sinceră alipire către religione și din înaintarea înfloririi diecezei le împlinim.”¹⁴

Evenimentele de mare importanță din viața Bisericii Catolice, cursul relațiilor Bisericii Române Greco-Catolice cu Sfântul Scaun s-au oglindit de asemenea în circularele Episcopiei de Gherla. Cu ocazia sărbătoririi sfinților apostoli Petru și Pavel la Roma, la care arhiepiscopul român nu a putut să participe, și-a exprimat “alipirea, fidelitatea și obediența filială către Sfinția Sa preafericitul părinte papa Piu al IX-lea”, printr-o scrisoare redactată în limbile română și latină,

¹¹ *ibidem*, vezi circulara nr. 168, din 26 ianuarie 1869, p. 302.

¹² Victor Bojor, *op. cit.*, p. 195-196; Nicolae Bocșan, Ion Cârja, Biserica Română Unită la Conciliul ecumenic Vatican I (1869-1870), Cluj-Napoca, 2001, p. 122-126.

¹³ Ioan Vancea. Pastorale și Circulare..., vezi circulara nr. 182, din 31 martie 1869, p. 313-315.

¹⁴ *ibidem*, vezi circulara nr. 183, din 1 aprilie 1869, p. 315-316.

semnată de episcop, canonici și de “mai mulți bărbați, atât bisericești, cât și seculari”. Episcopul recomanda preoților să achiziționeze adresa și să o păstreze în arhiva parohială, ca un document ce atesta sentimentele diecezei față de Sfântul Părinte, “înființatorul acestei dieceze și așa părinte al ei în cel mai sfânt și strâns înțeles, căruia ca atare despre partea acestei dieceze i se cuvine și cea mai intimă amoare filială și cordială urare la mulți și fericiți ani!”

Adresa era un mesaj de solidaritate al Episcopiei de Gherla cu Suveranul Pontif în confruntarea cu mișcările sau curente care amenințau Biserica. Pornind de la un citat din Evanghelia după Ioan, c. 16, v. 33, “în lume veți avea scârbă, însă cutezați, eu am învins lumea”, adresa diecezei prezenta statutul Bisericii ca unul dublu, de luptă și de victorie, așa cum l-au ilustrat cele 18 secole de istorie, în care “câte lupte a susținut, atâtea victorii a repetat”. Dar primejdiile care amenințau Biserica Catolică din acea perioadă erau altele decât cele de la începuturile creștinismului, erau de ordin moral în primul rând, încât “se pare a se răsturna toată ordinea morală”. Erau ecouri din enciclica *Quanta cura*, dată în decembrie 1864, împreună cu un inventar al erorilor epocii moderne *Syllabus errorum*, unde era condamnat panteismul, raționalismul, socialismul, naturalismul ș.a.¹⁵ Adresa elogia modul cum papa guverna nava sfântului Petru “între înfiorătoarele valuri ale turbinelor timpului nostru”, asigurând pe Suveranul Pontif în numele credincioșilor că toți “carii sfântului scaun apostolic ne unim și cu aceeași credință și cu legătură de sânge roman până vom trăi cuvintele Tale le vom avea de cinosură a credinței și cu exemplele Tale le vom ține de normă a lucrării”. Îl asigura în numele celor aproape 500.000 de credincioși că “nu vom înceta niciodată de a vărsa cele mai fierbinți rugăciuni către părintele îndurărilor și Dumnezeu a toată mângâierea, ca pre Sfinția Voastră să vă țină vios la mai multe lustre și întărit cu grația sa să vă proteagă spre mărirea sfintei sale biserici, spre înălțarea sfântului scaun apostolic și spre apărarea eroică a drepturilor”¹⁶.

Circulara prepozitului Macedon Pop, din 18 noiembrie 1867, informa clerul și credincioșii din eparhie despre enciclica papei Pius IX, din 17 octombrie 1867, adresată către toți “patriarhii, primații, arhiepiscopii și episcopii stătători în Unire cu sfântul scaun apostolic”, unde a descris pericolele ce-l amenințau pe papă în Italia, greutățile cu care se confrunța Biserica Catolică în Polonia sau în Imperiul rus, “în care Biserica catolică este cu totul persecutată”. Enciclica cerea lumii catolice să se facă rugăciuni în trei zile pentru “depărtarea atâtor rele de la biserica cea sfântă”, acordând indulgențe plenare “acelor evlavnici credincioși, cari în aceste zile vor cerca biserica, se vor mărturisi și se vor pocăi de păcatele sale”. În semn de solidaritate cu

¹⁵ Pentru pontificatul lui Pius IX vezi: R. Aubert, *Le pontificat du Pie IX (1846-1878)*, Paris, 1952; Yves Chiron, *Pie IX pape moderne*, Paris, 1995. Despre *Syllabus* vezi: R. Aubert, *Vatican I*, Paris, p. 23-24; *idem*, *Le pontificat de Pie IX*, p. 253-255; Claude Langlois, *Lire le Syllabus*, în vol. *L'intelligentsia européenne en mutatio*, Bruxelles, 1997, p. 85-103.

¹⁶ Ioan Vancea. *Pastorale și Circulare...*, vezi circulara nr. 45, din 29 iunie 1867, p. 179-182.

VIAȚA RELIGIOASĂ ÎN DIECEZA GHERLA
REFLECTATĂ ÎN CIRCULARELE EPISCOPULUI IOAN VANCEA

Suveranul Pontif, episcopul a cerut preoților să săvârșească trei liturghii, să rostească de trei ori rugăciunile în cele trei zile stabilite prin enciclica papală, iar poporul să se adune în număr cât mai mare la biserică¹⁷.

Convocarea conciliului ecumenic și jubileul de 50 de ani de preoție ai papei Pius IX au oferit episcopului Vancea prilejul de a trece în revistă binefacerile pontificatului lui Pius IX pentru Biserica Română Unită, restaurarea scaunului mitropolitan de Alba Iulia și înființarea noilor episcopate de la Gherla și Lugoj “spre prosperarea și înflorirea religiunii greco-catolice”. Circulara din 25 martie 1869 a subliniat grija constantă a Suveranului Pontif pentru greco-catolicii români, ilustrată prin cele trei “solii” trimise cu ocazia vizitelor apostolice în Transilvania, amintind darurile oferite Bisericii românești, înființarea fundației pentru 4 tineri greco-catolici români la colegiul Sfântul Atanasie din Roma.

Cu acest prilej a fost anunțată inițiativa papei Pius IX, care “în adâncile lui bătrâneți, stând nemișcat ca stâlpul și columna adevărului în mijlocul valurilor lumii, îngrijorat fiind de mântuirea poporului credincios al lui Christos... ca următorul lui Sfântul Petru, a mai marelui apostolilor și capul văzut al Bisericii lui Christos, a binevoit a chema pre toți episcopii creștinești la marele sinod a toată lumea, care se va ține cu capătul anului 1869 în Roma”. Acolo vor fi condamnate “scorniturile cele stricăcioase ale minții desfrânate, se va tâlcui învățătura cea limpede a Evangheliei și se vor așeza legi amăsurate cerințelor de față pentru conducerea turmei credincioase.”

La 11 aprilie 1869, papa a sărbătorit jubileul de 50 ani de preoție. Această zi a fost prezentată de episcopul Vancea ca “o zi de bucurie pentru toată biserica”. Pentru că toate popoarele se pregăteau să o întâmpine cuviincios, episcopul a cerut credincioșilor săi să se arate și în acest moment ca “fii mulțămitori ai unui părinte atât de grațios”, tot așa cum înainte “a dovedit alipirea, supunerea și iubirea sa către sfântul scaun apostolic al Romei, acum însă ni se îmbie timpul binevenit de a răspica de nou ceea ce simțesc inima noastră cea fiască”.

Episcopul cerea clerului, în acele zile de post, să îndrume credincioșii ca “lepădându-se de fărădelegile lor, să se împărtășească în cele sfinte cu cuvenita pregătire și pietate fierbinte, să se năzuiască de acum înainte a duce o viață cu adevărat creștinească”, să vină în număr cât mai mare la liturghie în acea zi. În legătură cu desfășurarea serviciului religios din 11 aprilie, la pregătirea sfintelor daruri, preoții trebuiau să pună “o părțicea deosebită pentru bunăstarea și pașnica guvernare a Sfinției Sale”, la începutul liturghiei să se cânte “Împărate ceresc”, “spre a cere ajutorul Spiritului Sfânt cu care Sfinția Sa papa Pius al IX-lea să poată duce la rezultatul dorit lucrul cel mare al sinodului ecumenic”. La sfârșitul liturghiei credincioșii erau chemați să

¹⁷ *ibidem*, vezi circulara nr. 86, din 18 noiembrie 1867, p. 239.

rostească rugăciuni “spre mulțămăta că atotpotintele Dumnezeu a păzit în împrejurările cele mai grele capul văzut al bisericii sale în sănătate până la adâncile bătrânețe”. Circulara episcopului promitea indulgență deplină, iertarea păcatelor credincioșilor care “se vor mărturisii și vor primi sfânta cuminecătură și se vor ruga lui Dumnezeu pentru întoarcerea păcătoșilor, pentru lățirea credinței creștinești și pentru pacea și învingerea Bisericii catolice”. Cu ocazia jubileului de 50 de ani de preoție a Suveranului Pontif, Dieceza Gherlei a pregătit un dar papei, pentru care au fost chemați să contribuie tot clerul și credincioșii¹⁸.

În prezentul demers istoriografic ne-am concentrat atenția doar asupra circularilor vâncene care surprind aspecte referitoare la ierarhia ecleziastică română unită din Transilvania și am încercat să conturăm, atât cât documentele ne-au permis, o imagine generală asupra raporturilor care au funcționat în epocă între Biserica locală Greco-Catolică și Sfântul Scaun. Considerăm necesar și just a menționa faptul că aceste circulare reflectă în totalitatea lor fragmente, deseori disparate, din istoria eparhiei, însă nu lipsite de importanță pentru o viitoare monografie, posibilă numai după cercetarea exhaustivă a arhivei. Nici portretul arhierului nu poate fi reconstituit deplin în absența unor informații mai ample. Cu mare experiență în activitatea diecezană, harnic, activ, exigent cu sine și cu supușii, acoperind cu o rară pricepere o problematică vastă, asistat de colaboratori fideli și competenți, episcopul Vancea a inaugurat în seria ierarhilor greco-catolici o nouă generație, după dispariția celor care au participat la întemeierea mitropoliei și a episcopioilor sufragane. Mai pragmatică și mai eficientă în administrarea diecezelor, noua generație a realizat organizarea deplină a provinciei prin constituțiile adoptate în cele trei concilii provinciale care au început cu mitropolitul Vancea.

¹⁸ Papa a publicat bula *Aeterni Patris*, prin care era convocat conciliul în 25 iunie 1868. Episcopul Vancea a fost primul ierarh greco-catolic care anunța conciliul prin circulara episcopală din 25 martie 1869, vezi Ioan Vancea. *Pastorale și circulare...*, circulara nr. 181, p. 311-313. În calitate de mitropolit al provinciei greco-catolice românești a emis o altă circulară, datată Blaj, 6 mai 1869. Episcopul Iosif Papp Szilagyi a emis o circulară în limba latină și română în 1 noiembrie 1869. Vezi Nicolae Bocșan, Ion Cârja, *op. cit.*, Anexe, p. 583-599.

**EPISCOPUL CARDINAL IULIU HOSSU, PERSONALITATE A MARILOR
EVENIMENTE ISTORICE NAȚIONALE**

Vasile CIUBĂNCAN

Summary: Cardinal Iuliu Hossu – personality of the greatest historical events

The author grounds his critical discourse on some valuable novel series of documents for the historiographic and scientific research, emphasizing the evolution of the Greek-Catholic Diocese of Gherla, later on of Cluj-Gherla, under the Bishop's lead of Dr. Iuliu Hossu, the future Cardinal of the United Church of Romania. The Episcopal devotion was held in Blaj on the 4th of December 1917, and was followed by his naming in a higher post of honor of the Diocese of Gherla United with Rome on the 13th of December 1917. These were important moments which pushed him forward in the course of historical and national events of the Romanian people and of the country itself. In less than a year since his devotional act, he got involved in the frenzy of carrying out of the great historical event on the 1st December 1918, that is the materialization of the national unity of the Romanians and the forming of the Romanian National State, which brought great advantages to the Romanian nation. The greatness of the event was lessened by the enemies of the national unity who were not able to adjust themselves to the sentence of history and plotted to attend upon the life of the High Hierarchy, and although they failed to get him killed, the attempt had haunted the bishop during his whole life.

After only two decades of remarkable ecclesiastic, social, cultural achievements, under the leadership of the United Diocese of Cluj-Gherla into which were built up hundreds of worship places and contained more than a thousand parishes, the Romanian inhabitants from Transylvania fell victim to the Dictate of Vienna on August 30, 1940, followed by the Hungarian invasion on a territory of 43.492 km, with more than 2.6 mil. inhabitants, of which about 1.300.000 were Romanians, victims of an oppressive political regime, hostile and racist, pressing back against all the inhabitants who were not Hungarians. The first on the list to endure such an oppressive political strategy were, of course, the Romanian inhabitants and their national Church, i.e. the Catholic and Orthodox Church, its parishioners being subjected to acts of terror and even murders, acts of vandalism even barbarism, and there was also the pulling down of churches.

In such circumstances of extreme gravity, on the national political scene emerged the figure of Bishop Iuliu Hossu, a remarkable, spiritual, political and national leader of the Romanian religious society of which about 85% parishioners were of Greek-Catholic religion, and about 71% belonged to his Diocese. He was involved in the ruling nucleus and organized the national resistance of the Romanians against the foreign, oppressive occupation. He also placed the Greek-Catholic Church in the first of the national struggle for independence and liberation from the Hungarian domination, from the defense of the national culture and education in the mother tongue, the defense of civil rights. He kept alive, burning, the flame of national resistance and independence in the people's conscience by making many canonical visits in the parishes. Again, the enemies of liberation of the country and of its church plotted two assaults upon Iuliu Hossu's life but once again they failed to kill him. Moreover, the Bishop had to bear many personal offences and offences against the United Romanian Church. He confronted all the hostilities with dignity, self sacrifice, manhood, iron will to win the subversive and violent struggle, refusing any kind of compromise with the Hungarian State and with the contemporary political regime.

Reflecting on his remarkable merits in the service of the whole nation and in that of the Church, the Romanian Academy distinguished him as an honorary member of the High National Scientific Forum in June, 1945.

His name-Bishop-Cardinal Iuliu Hossu was inscribed with golden letters in the Romanian modern history at the page referring to the restauration of the Romanian National Church

După cum atestă istoria, în timpuri grele, în vremuri de restriște - când evenimente grave afectează destinele popoarelor, evoluția națiunilor moderne, când acestea sunt împiedicate să-și realizeze idealurile de libertate și de unitate, ori atunci când părți din corpul lor sunt rupte prin forță și atribuite unor state străine devenind supuse acestora și, împotriva voinței lor, amenințate să-și piardă identitatea etnică și spirituală - se nasc forțe de rezistență pentru supraviețuire și eliberare de sub dominațiile străine.

Atunci, din rândurile acestor forțe, se afirmă pe scena istoriei conducători destoinici chemați de necesitățile timpului să înfrunte vitregiile, să unească conștiințele, să mobilizeze energiile mulțimilor, care la rândul lor îi urmează în lupta dusă, aduc sacrificii pentru apărarea drepturilor legitime, a năzuințelor de mai bine.

Raportându-ne la particularitățile poporului român, și în mod special la istoria Transilvaniei, se poate afirma că, timp de multe secole, până în epoca modernă, le-a revenit Bisericilor naționale, prelaților și clerului pe care l-au format, aflat în mijlocul poporului, rolul de conducători firești ai poporului în marile evenimente istorice, din care s-a născut cântecul de luptă devenit mai târziu imnul României: "Preoți cu crucea-n frunte, căci oastea e creștină [...]", spre memoria celor care au adus jertfe mari pe altarul de luptă al patriei.

În astfel de evenimente s-a afirmat pe pedestalul istoriei cel care a fost episcopul cardinal al Bisericii Române Unite cu Roma din Transilvania, dr. Iuliu Hossu, ale cărui fapte și merite excepționale au rămas înscrise cu litere de aur în istoria națională a României moderne și contemporane.

Episcopul dr. Iuliu Hossu a fost un fiu ales și distins al Transilvaniei, hărăzit de Dumnezeu să devină un mare slujitor și conducător de seamă al Diecezei Gherla, mai târziu Cluj-Gherla, a Bisericii Române Unite cu Roma.

S-a născut la 30 ianuarie 1885 în localitatea Milașu Mare, județul Mureș (în prezent județul Bistrița-Năsăud), tatăl său fiind Ioan Hossu, preot, iar mama - Victoria. A urmat clasele primare la școala din localitate, de unde a fost dus de tatăl său la gimnaziul săsesc din Reghin și apoi la liceul din Târgu-Mureș, de unde a fost mutat la școlile mitropolitane din Blaj, unde a absolvit studiile secundare. În perioada anilor 1904-1910 a urmat studiile înalte la Colegiul de Propaganda Fide de la Roma și în urma acestora a obținut titlul de doctor în teologie și filosofie cu mare distincție.

A fost hirotonit preot celib la Roma, după care a revenit în Dieceza de Lugoj, unde a parcurs toate treptele ierarhice până la funcția de notar consistorial; apoi a devenit profesor de

teologie la Institutul Eparhiei de Lugoj iar în anul 1916 a fost numit asesor consistorial și distins cu brâul roșu.

În timpul Primului Război Mondial, începând din anul 1914, a fost trimis la Viena pe funcția de preot militar pentru îngrijirea duhovnicească a militarilor români aflați în armata austro-ungară.

În ziua de 13 ianuarie 1917, episcopul Diecezei Gherla, Vasile Hossu (unchiul părintelui Iuliu), a decedat iar dr. Iuliu Hossu a fost numit în locul vacant la 4 decembrie 1917; consacrarea lui s-a petrecut în Catedrala mitropolitană din Blaj, iar instalarea în scaunul episcopal a avut loc la 15 decembrie 1917 la reședința Eparhiei Gherla. Avea atunci 32 de ani.

Acest moment crucial din viața pământească și ecleziastică a arhierelui dr. Iuliu Hossu a fost marcat în memoriile sale, scrise în detenția de la Mănăstirea Căldărușani, despre care spunea: “La Dragoslavele [31 octombrie 1948 - 26 februarie 1949 n.n.] primeam gazetele și ne-am obișnuit să citim bine printre șiruri, așa că eram cam informați de ce se întâmplă afară în lume [...], fiind anul prim al detențiunii noastre, toate cele trăite în anul trecut le trăiam vii și proaspete în suflet și laudând și preamărind pe Domnul, le retrăim pe rând pe toate.

Așa din primăvară și din vară în toamnă și iarnă: n-a rămas nimic neretrăit binecuvântat întru Domnu, la Intrarea în Biserică a Maicii Domnului, am mulțumit cu smerenie Domnului, retrăind consacrarea într-u episcop în catedrala din Blajul Mare, cum bine i-a zis un credincios în Primul Război Mondial în Viena, într-un spital unde l-am cercetat, răspunzându-mi că este din Blajul Mare, acolo am fost consacrat în anul 1917, eu nemernicul rostind în cuvântarea după consacrare de pe amvon, în fața mitropolitului dr. Victor Mihaly de Apșa, și a mulțimii de credincioși: «să se lipească limba mea de gâtlejul meu de îmi voi uita de tine Sioane [...] [Ps 136,6]» față de Sfânta Maică Biserică. Sionul era Biserica Sfântă, Sionul împreună cu Biserica, Neamul; aceasta, în Primul Război Mondial peste zidurile Bisericii Catedralei, întregii noastre Biserici Române Unite și întregului neam românesc, în lupta grea pentru libertate și dezrobirea Ardealului și a tuturor românilor.

Încrezători în Domnul, i-am cerșit ajutorul să rămân credincios jurământului până la sfârșit în slujba bisericii și a neamului, încredințate nevredniciei mele.

Închin cu smerenie, adâncă recunoștință și mulțumită a ființei mele întregi, pentru nemărginita S-a milă, întru care, pe calea lungă a slujbei sfinte de strâmtoare răspundere m-ea

păstrat dragostea față de Sfânta Maică Biserică, Scumpa Eparhie, cler și popor, pentru scump neamul meu, din care sunt fericit a face parte [...]”¹

La trecerea a numai unsprezece luni de la înscăunare, au avut loc evenimente internaționale majore, care au dus la prăbușirea Imperiului Austro-Ungar și crearea premiselor de unire a Transilvaniei cu România; în aceste momente avea să intre în istorie episcopul dr. Iuliu Hossu, rămânând angajat de-a lungul întregii sale vieți în slujba marilor interese naționale. Astfel, la 26 octombrie, cu trei săptămâni înainte de Marea Unire, episcopul dr. Iuliu Hossu a transmis clerului și credincioșilor Bisericii Române Unite, circulara nr. 4334, cerându-le să nu mai asculte de ordinele Guvernului Ungariei și de autoritățile acestuia din Transilvania, “ci numai ordinele primite de la Consiliul Național Român de la Arad, reprezentantul legal al neamului nostru.”² Se arăta în document și faptul că a sosit ceasul dezrobirii.

Al doilea moment hotărâtor legat de numele său a fost constituirea la 5 noiembrie 1918, în orașul Gherla a Consiliului Național Român și a Gărzilor românești, care au trecut la preluarea puterii de la autoritățile maghiare potrivnice Unirii. Au urmat apoi desemnarea și pregătirea celor opt delegați ai orașului pentru Adunarea națională de la Alba-Iulia, la care episcopul dr. Iuliu Hossu a luat parte ca reprezentant al Diecezei de Gherla, în numele a peste 500.000 de români credincioși ai eparhiei.

În intervalul de la constituirea celor două organisme românești mai sus amintite și până la 23 decembrie 1918, în orașul Gherla au sosit mai multe cete de secui înarmați ce făceau parte din armata lui Kun Béla, aflată în retragere dezorganizată de la granița cu România; aceștia s-au instalat în cazarma și au terorizat populația românească din oraș, au arestat pe unii dintre membrii Consiliului Național și anumiți conducători ai Gărzilor Naționale. După hotărârea Adunării de la Alba-Iulia (1 decembrie 1918) de unire a Transilvaniei cu România, într-o zi de târg în orașul Gherla, acești militari au tras în populație și au ucis patru români, foarte mulți alții fiind răniți.

Tot atunci, după ce au aflat despre rolul deosebit pe care l-a avut la Adunarea de la Alba-Iulia dr. Iuliu Hossu și mai ales despre desemnarea sa în delegația care a dus la București hotărârea de Unire ce a fost prezentată conducătorului statului român, acești militari au pus la cale un plan de asasinare a episcopului. “În fiecare zi și la fiecare tren – se arată în document – se prezentau patrule complete de secui în gară, unde așteptau pe P.S. dr. Iuliu Hossu, pentru a-l răpune, ca pe unul dintre membrii delegației trimise Maiestății Sale Regele Ferdinand I și

¹ a. Pentru datele biografice și alte detalii din viața și activitatea episcopului, vezi lucrarea monografică [colectiv: ierom. prof. univ. dr. Silvestru Aug. Prunduș. O.S.B.M., pr. prof. Clemente Plăianu ș.a.]: Cardinalul Iuliu Hossu, Cluj-Napoca 1995, p. 15-69.

b. Momentul consacrării: Memoriile Cardinalului dr. Iuliu Hossu, Cluj-Napoca, 2003, p. 181-182.

² Silvestru Augustin Prunduș [ș.a.], *op. cit.*, p. 63-64.

Guvernului Român la București cu actul Unirii. Așteptarea lor însă a fost zădărnicită.”³ A fost primul plan de asasinat al celui care a fost episcopul dr. Iuliu Hossu, pericol care-l va urmări întreaga sa viață.

După reîntoarcerea la reședința Episcopiei de Gherla, unde a luat cunoștință de masacrul ce a fost săvârșit de aceste bande înarmate și primind vești similare din alte locuri din Transilvania, la 20 februarie 1919 a adresat circulara nr. 5 a Diecezei de Gherla clerului din întreaga eparhie prin care a condamnat actele criminale ale acestora și a cerut organizarea rezistenței armate împotriva lor. “Cuvinte de foc am dori să avem care să pătrundă întreaga ființă a Voastră, când venim a Vă îndruma să Vă puneți cu toată energia sufletului Vostru, în slujba consolidării patriei noastre scumpe. Calea aleasă din partea acelor în a căror mâini sunt așezate destinele ei, a fost și este aceea a dragostei și buneii înțelegeri, a liniștii și a stimei împrumutate, a respectării dreptului fiecăruia după cum sărbătorește s-a declarat în istorica Adunare a națiunii Române în Alba-Iulia, unde în numele libertății ieșite învingătoare din marea suferințelor, s-a hotărât unirea tuturor românilor și a țărilor locuite de dânșii cu România până acum liberă.

Dacă asupritorii de veacuri nu s-au putut și nu pot să se împace așa ușor cu gândul de a pierde pe aceia, care numai pentru ale lucra și pentru ai sluji au fost buni în trecut și care erau judecați la o robie și mai grea în viitor. Toate erau pregătite pentru a potența însutit suferințele și durerile veacurilor trecute, îndurate de acest popor nefericit până azi [...]

Și când ne-am îndeplinit datoria față de neam și luând parte la Adunarea de la Alba-Iulia, am hotărât și am spus dimpreună cu neamul întreg ceea ce ardea pururea în sufletul Nostru, n-am putut a ne întoarce la reședința noastră episcopescă, că eram căutați la moarte, din partea apărătorilor Vestitorilor libertății maghiare. Clerul nostru gremial huiduit și amenințat cu moartea și tot aici în fața reședinței Noastre în piața Gherlei au tras salve în poporul pacinic bandele de tâlhari setoase de sânge. Și sânge nevinovat au vărsata în sălbăcia lor.

Aceste bande sălbatice s-au retras apoi dinaintea armatei glorioase, a fraților noștri, lăsând în urmă omor și pustiire.

Cruzimile nemaipomenite a acestor hoarde le suferă frații noștri în teritoriile încă neocupate. Suspinele fraților au ajuns până la noi și de sălbăciile acestor bande se înfiorează Sufletul Nostru și numai auzindu-le.

Pentru eliberarea fraților și pentru apărarea pământului scump al patriei a dat președintele Cosiliului Dirigent din Sibiu dr. Iuliu Maniu, ordinul de chemare la arme.

³ *Anuarul Liceului “Petru Maior” din Gherla, anii 1919-1929* [festiv], în dr. Emil Precup, *Contribuții sufletești de ale foștilor și actualilor profesori și elevi, Gherla, 1929*, p. 4-15.

Iată dară, rostul cuvintelor Noastre izvorâte din inima îndurerată de Părinte, în vederea suferințelor fraților și fiilor preaiubiți, chiar din această eparhie de Dumnezeu păzită, ba mai ales din această eparhie [...]

La arme deci, cu gândul sfânt de pune capăt fărădelegilor și sălbăticiilor bandelor de tâlhari care pângăresc numele de om. Noi dragoste am voit și vrem, bună înțelegere și cinste împrumutată, ei au pus batjocoră pe noi și cu jafuri și omoruri cearcă acum să intimideze și să terorizeze sufletele fraților noștri. Dară nu se vor lăsa terorizați și intimidați aceia care suferințele veacurilor le-au moștenit de la părinții lor împreună cu tăria sufletelor acestora. Și mai ales acum nu, când a pătruns și la sufletul lor raza adevăratei libertăți, îmbrăcată în căldura dragostei de frate.

Noi am arătat și în trecut că suntem un popor cinstit, element de ordine și pacinic; bande perdute însă cutreieră pământul nostru; jefuind și omorând cu cruzime sălbatică oamenii pacinici și nevinovați cari nimic nu le-au greșit, decât că voiesc să trăiască liberi și să fie români.

Să nu ni se ia dară în nume de rău, dacă ne apărăm viața și cercăm să mântuim pe frați din gura morții.

Să urmeze deci cu toții, cu însuflețire chemării Consiliului Dirigent și să arătăm că prin această statistică, că nici azi nu ne-am împutinat.

Sprîjiniți din răspuțeri pe aceia, care se îngrijesc de soarta noastră, stați într-ajutor întru toate autorităților administrative românești, ca să-și poată împlini mai ușor chemarea sfântă și așa să ajungem cât mai în grabă, să domnească liniștea și bunăstarea, în mijlocul acelor cari atât au suferit și îndurat pe nedreptu. Dreptate vrem și Dumnezeu dreptății va fiu cu noi.

Gherla, 20 februarie 1919

Episcop Iuliu ”⁴

După o scurtă perioadă pașnică de libertate națională (de două decenii), asupra României s-au abătut din nou evenimente grave, marcate prin pierderile teritoriale ale Basarabiei și Bucovinei de Sus, urmate de Dictatul de la Viena din 30 august 1940, prin care o parte din nordul, estul și vestul Transilvaniei a fost anexată la Ungaria, inclusiv municipiul Cluj și o parte din județul Cluj, teritoriu în care se află și reședința Episcopiei de Cluj-Gherla condusă de dr. Iuliu Hossu.

Arhiepiscopul nu s-a lăsat copleșit de gravitatea evenimentelor, dimpotrivă, s-a angajat total în rezistența națională a românilor din teritoriul ocupat de Ungaria, din primele zile după pronunțarea sentinței vieneze. Astfel, la 2 septembrie 1940 episcopul dr. Iuliu Hossu, împreună

⁴ Raoul Șorban, *Invazia de stafii. Însemnări și mărturii despre o altă parte a vieții*, București, 2003, p. 49-51. Redat după manuscrisul original descoperit de autor în arhiva fostei biserici greco-catolice din localitatea Stoiana, județul Cluj; se află în posesia autorului.

cu prof. univ. dr. Emil Hațieganu (participant la înfăptuirea actului Unirii de la 1 decembrie 1918, în calitate de președinte al Consiliului Național Cluj), cu episcopul ortodox dr. Nicolae Colan (al Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului) și cu prof. univ. dr. Liviu Lazăr au înființat la Cluj Comunitatea Națională Română, organ reprezentativ al tuturor românilor din teritoriul ce a fost atribuit Ungariei, fiind membri ai Comitetului director al acesteia, organism de conducere în care au fost incluși și alți reprezentanți de seamă ai românilor din municipiu.

Comitetul director a elaborat programul de acțiune al Comunității, incluzând obiectivele fundamentale politice, economice, spirituale și sociale care au stat la baza întregii activități a rezistenței, în care episcopul dr. Iuliu Hossu a avut un rol deosebit. Organizarea acesteia, programul și activitatea desfășurată de conducătorii ei pe întreaga durată a ocupației străine maghiare a fost de maximă importanță pentru această perioadă de restriște, a cărei istorie constituie obiect de studiu pentru noi în vederea publicării.⁵

Un alt moment de importanță deosebită în cadrul evenimentelor la care ne raportăm a fost marcat de poziția episcopului dr. Iuliu Hossu față de sentința Dictatului de la Viena și față de atitudinea autorităților maghiare vis-à-vis de populația română din teritoriul ocupat.

Această poziție a fost în concordanță cu programul și obiectivele rezistenței naționale românești la care am făcut referire și, credem noi, are la bază consensul dintre conducătorii acesteia, fiind însă filtrată prin gândirea episcopului dr. Iuliu Hossu și demonstrând capacitatea sa de a-și expune părerea. El s-a exprimat în fața Regentului ungar Horthy Miklós, cu ocazia prezenței acestuia la “festivitățile maghiare” organizate la Cluj la 15 septembrie 1940, după ocuparea de către armata străină a teritoriului atribuit Ungariei prin sentința de la Viena. Adresându-se regentului în limba maghiară, episcopul dr. Iuliu Hossu între altele a declarat: “Clerul și credincioșii Bisericii noastre în număr de aproape un milion ajunși în baza situației create de arbitrajul de la Viena sub sceptrul înțelept al Înălțimii Voastre, în noua noastră așezare de stat, își vor continua misiunea prin asigurarea progresului vieții noastre naționale, bisericești, culturale și economice [...]”⁶

În același sens a vorbit și episcopul ortodox dr. Nicolae Colan, adresându-se regentului: “Biserica noastră nu a renegat niciodată curățenia doctrinelor existenței sale, nu a persecutat pe nimeni și nu a făcut rău niciodată. De aceea fiii săi [cca 325.000 – n.n.] încredințați de conștiința lor curată, stau pretutindeni, deci și aici, cu capul ridicat [...] în fața oamenilor. Cu această conștiință ei mărturisesc și cu acest prilej, credința lor că se vor bucura și în noua patrie de

⁵ ANS București, *fond Hațieganu Emil*, dos. 21/1944, f. 18-30.

⁶ Tribuna Ardealului, nr. 7 din 17 septembrie 1940.

deplinătatea drepturilor cetățenești și de libertatea de a-și păstra și progresa bunurile lor religioase, școlare, naționale și economice[...].”⁷

În cuvântările lor, cei doi conducători de seamă ai Bisericilor surori din teritoriul ocupat și ai rezistenței naționale au declarat că românii din această zonă se află sub stăpânirea maghiară numai în virtutea situației create de “arbitrajul de la Viena” (conform declarației episcopului dr. Iuliu Hossu) și nu în baza unui drept istoric cum au susținut Guvernul și Parlamentul Ungariei. Totodată, din expunerea lor a rezultat că cei cca 1.325.000 locuitori români se aflau în aceeași situație numai temporar în “noua așezare de stat” (conform precizării episcopului dr. Iuliu Hossu) și “în noua patrie” (după declarația episcopului dr. Nicolae Colan). Aceste poziții și precizări erau în contradicție cu declarațiile oficiale ungare, care susțineau așa-zisul drept istoric asupra Transilvaniei și în care se aprecia că populația din teritoriul ocupat, inclusiv românii, ar fi fost eliberată de sub dominația străină a României și ar fi revenit la “Patria Mamă [Anyá Ország]”.

Amândouă cuvântările au iritat, prin conținutul lor, puterea de stat maghiară, până la vârf, inclusiv pe groful Teleky Pál, premierul Ungariei, prezent la “festivități”. Astfel la 22 septembrie 1940, acesta a făcut un expozeu amplu, publicat în presă cu titlurile: *Probleme ardelenne*, și subtitlul *Îndeplinim o misiune milenară în Bazinul Dunărean*. Cu acest prilej, în replică față de cele două cuvântări ale episcopilor români, el a declarat: “maghiarii, secuii, sașii, românii au trăit secole de-a rândul în această țară [Ungaria – n.n.]. Pentru fiecare dintre ei acest pământ este «Patria», numai pe aceea îi considerăm ca făcând excepție, care la 30 august, privesc această țară ca o nouă patrie, în tot cazul acei care au trăit aici împreună de mai multe secole nu s-au trezit în «țară nouă», iar noi care nu am fost prezenți aici o perioadă scurtă a istoriei de 22 de ani, nu ne-am întors în țară nouă. Noi avem și vom exercita o misiune militară.”⁸

Toate acestea ilustrează relația antagonistă româno-ungară care a rămas neschimbată și neîntreruptă până la eliberare, la 25 octombrie 1944 și apoi în continuare până la semnarea Tratatului de pace din 1946, prin care Dictatul de la Viena a fost declarat nul și neavenit, iar teritoriul afectat în anul 1940 a revenit în totalitate României.

În acest antagonism politic fundamental, rezistența națională a românilor rămași sub ocupația Ungariei, supraviețuirea până la eliberare și revenirea la patria lor, România, rezistență promovată de Biserica națională a acestora, adică prin confesiunile greco-catolică și ortodoxă, a rămas singura alternativă.

În această situație politică profund schimbată și de o gravitate extremă, episcopul dr. Iuliu Hossu a devenit un conducător de seamă atât pe plan spiritual-ecclesial cât și politic (pentru

⁷ *ibidem*.

⁸ *ibidem*, nr. 8 din 24 septembrie 1940.

cauza națională), prin înalta sa autoritate de reprezentant al tuturor românilor, fără deosebire de confesiune, într-o suită de probleme fundamentale care priveau existența și supraviețuirea lor ca popor. Totodată a devenit păstorul de frunte al Bisericii Unite cu Roma, întrucât Sfântul Scaun l-a numit, după Dictatul de la Viena și Administrator Apostolic al Eparhiei de Oradea, în lipsa episcopului titular dr. Valeriu Traian Frențiu, căruia autoritățile de ocupație maghiară nu i-au permis să rămână pe teritoriul ocupat în calitatea pe care o deținea la data respectivă.

De cealaltă parte a baricadei politice, de la nivelul Parlamentului și Guvernului Ungariei, de la organele centrale de stat și până la structurile administrației locale de stat, inclusiv cele polițienești sau ale jandarmeriei, precum și ale parlamentarilor maghiari ardeleni, episcopul dr. Iuliu Hossu era considerat dușmanul numărul unu al regimului militar-polițienesc de ocupație instaurat pe teritoriul din nordul-estul și vestul Transilvaniei și al politicii agresive de maghiarizare a întregii vieți economice, sociale și spirituale a românilor prin înlocuirea lor cu structuri exclusiv maghiare. În aceste împrejurări grave, aceste forțe au pus în acțiune planuri de eliminare a sa din viața politică și eleziastică a românilor, căreia episcopului dr. Iuliu Hossu i s-a consacrat și în aceste situații cu riscul vieții.

În prima fază a ocupației, a fost lansat la adresa episcopului sloganul “renegat püspök [popă renegat] valah”, pentru faptul că în anul 1917, după numirea în funcția de episcop de către Curtea de la Viena, conform legiurilor imperiale, a depus un jurământ față de Guvernul Ungariei bicefale, iar în anul 1918, așa cum am arătat, a rupt orice legături de supunere față de acesta și a depus jurământ de credință față de România întregită.

Primul document, identificat de noi, ce atestă acest *epitet*, afirmat public, este legat de pretorul maghiar din Ghoergheni, județul Ciuc; în urma unei confruntări politice pe care a avut-o cu preotul greco-catolic Iacob Iosif, din localitatea Bilbor, județul Ciuc, pretorul i-a cerut acestuia pe un ton jignitor și autoritar să declare cine i-a raportat lui Iuliu Hossu că el ar fi silit pe greco-catolicii din raza preturiei pe care o conducea să se facă romano-catolici. Preotul i-a răspuns că aceste rapoarte au fost făcute de preoții din localitățile în care s-au petrecut asemenea evenimente, dar că el nu are nici o legătură cu ele. Discuțiile pe acest ton au continuat între cei doi și cu o suită de amenințări la adresa preotului în mod personal.

Despre aceste discuții și despre atitudinea pretorului față de episcopul dr. Iuliu Hossu, într-un raport ce l-a adresat Episcopiei de Cluj-Gherla, în legătură cu ansamblul problemelor din raza sa de activitate, acest preot a precizat: “Nu vreau să uit a vă face cunoscut că I.P.S. sa Hossu a fost făcut renegat zicându-i «renegat püspök» [valah desigur – n.n.]. Îmi pare rău însă – arată

preotul – că în casă eram numai eu român, ceilalți unguri, așa că dacă s-ar face caz de această injurie cred că ar tăgădui toți.”⁹

Tot în anul 1941, conducătorii rezistenței românești, în frunte cu capii celor două Biserici (dr. Iuliu Hossu și dr. Nicolae Colan) au declanșat mișcarea națională a românilor pentru învățământul confesional în limba maternă. În acest scop, la 13 ianuarie 1941, s-a ținut la Cluj Conferința Episcopescă a Bisericii Greco-Catolice din teritoriul ocupat de Ungaria, în prezența episcopilor dr. Iuliu Hossu, dr. Alexandru Rusu (al Maramureșului) și dr. Ioan Suci (auxiliar de Oradea). Conferința a adoptat o hotărâre care apoi a fost trimisă Guvernului ungar, cerând aprobarea redeschiderii școlilor confesionale ale Bisericii Unite care au funcționat pe teritoriul ocupat până în anul 1918. Hotărârea a fost semnată de cei trei episcopi, iar dr. Iuliu Hossu a fost mandatat să o susțină în fața Guvernului ungar. La 2 aprilie 1941 el a fost primit într-o audiență la Budapesta de către dr. Hólmán Bálint, ministrul Cultelor și Instrucțiunii publice ungare, căruia i-a prezentat hotărârea adoptată de conducătorii Bisericii. Acesta și-a dat acordul verbal pentru întocmirea cererilor pentru școli confesionale de către fiecare comunitate locală susținătoare iar la 21 mai a dat și circulara nr. 55102 / 1941 V.K.M. drept model tip după care să fie elaborate cererile și documentele însoțitoare la aceasta.

La rândul său, în aceeași perioadă, episcopul ortodox dr. Nicolae Colan a adoptat o hotărâre similară care a ajuns și ea la ministrul Hólmán Bálint.

În aceste împrejurări, în perioada iunie–septembrie 1941, s-a organizat de către conducătorii celor două Biserici acțiunea pentru școli în limba română care, prin caracterul, extinderea și importanța ei, s-a transformat într-o mișcare națională de mare amploare pe întregul teritoriu și în toate cele 11 județe în mod unitar, condusă de episcopii Bisericilor românești. Acțiunea s-a concretizat prin cca 825 astfel de acte, dintre care noi am putut identifica nominal 705 de cereri respectiv 705 școli, în care erau înscriși: 116.578 de elevi români, 81% dintr-un total de cca 145.000, cu o populație românească din localitățile respective de 845.976 de locuitori, 77% din cca 1.150.000 de români cât se mai aflau la data respectivă sub ocupație maghiară.

Dacă această mișcare ar fi reușit, ar fi eșuat toată politica de maghiarizare forțată și generalizată a învățământului românesc din teritoriul ocupat care a atins cote alarmante (până la 83% la numărul de școli dintr-un total de 1190 pe care le-am cercetat, respectiv 72% din numărul previzibil al elevilor români aflați în cele 1190 de școli). În legătură cu structura etnică a corpului didactic, a rezultat că în școlile la care ne-am referit, au fost încadrați 2.479 de învățători maghiari (87% adică) și numai 358 de învățători români (adică 13%).

⁹ ANSDJC, *fond Episcopia Greco-Catolică de Cluj-Gherla*, dos. 2355/1941, f. 1-3, doc nr. 304/1941

Din totalul cererilor, nominalizate de noi, 560 (79%), au aparținut Bisericii Greco-Catolice și 145 (21%), Bisericii Ortodoxe. Între județele analizate în parte, cel mai mare număr de cereri s-a înregistrat în Someș (195 din totalul 268 de școli).

O reacție de agresivitate extremă față de această mișcare a avut prefectul grof Bethelm Béla, din județul Someș. Într-un raport adresat primului ministru al Ungariei la 18 octombrie 1941, acesta a adus acuzații grave, pe de o parte, la adresa poporului român în ansamblul său și, pe de altă parte, la adresa populației românești din județ: “Trebuie să accentuez că poporul român este fățarnic, nu este demn de încredere [...]. Puterea poporului român este simplitatea și fecunditate lui. Poate trăi din nimic și totuși se sporește incredibil.” Apoi a acuzat preoții că au declanșat acțiunea cererilor bisericilor românești pentru aprobarea școlilor confesionale, semnate de câte 25 de persoane, și a declarat că s-a văzut că acțiunea a fost dirijată de la un centru. Totodată a mai spus că aceasta a tulburat liniștea dintre administrația maghiară și populația românească.

În finalul raportului el arăta: “E precis că dacă numai zece preoți români din acest județ am interna [pentru această acțiune – n.n.], situația s-ar prezenta imediat altfel, s-ar putea însă în legătură cu aceste procedee dure în replică în România să se interneze 20 de preoți maghiari. După părerea mea ar trebui să-i facem să înțeleagă că și cetățenii au nu numai drepturi ci și îndatoriri. Ar trebui să-i facem să simtă că mâna pedepsitoare a puterii de stat este cruntă când aplică pedepse. După părerea mea cel mai bun exemplu ar fi pentru această situație dr. Iuliu Hossu, episcop greco-catolic de Cluj. Tot după părerea mea, el stă în spatele tuturor acestora, cu toate că a depus jurământul de credință și după cum dovedesc faptele lui nu le ia în serios.

Numitul ca și episcop al episcopiei, pentru abaterea comisă la mașina de treierat al episcopiei, de a nu trece 720 de kg în registre, este condamnat la plata de 800 pengö. deci este un început. Trebuie observat și dacă numai o singură dovadă s-ar mai ivi împotriva lui – dovadă nouă – s-ar putea proceda la urmărirea lui. Ar trebui să fie internat, despuiat de dreptul lui de senator [de drept în Camera Magnaților – Senatul maghiar – n.n.], sau să fie delegat pe lângă el un coajutor greco-catolic maghiar. Precis s-ar opri, fără îndoială de pe acel drum pe care a pornit și care duce la încălcarea jurământului de stat [...]

Dacă s-ar reuși, ar fi cea mai bună soluție, credem, că și în România numai un singur episcop ar fi închis, dar cu toate că ar fi dureros ar fi mai bine decât să se răzbune [Guvernul României – n.n.] pe întregul popor maghiar din România [...]”¹⁰ – concluziona Bethlem Béla.

¹⁰ ASRI., *fond Penale*, dos. 40027, vol. 6, p. 161-162.

Guvernul ungar însă nu a îndrăznit să dea curs cererilor grofului Bethel Béla, întrucât s-ar fi produs un incident diplomatic de amploare între el și Guvernul României precum și între el și Sfântul Scaun de la Roma.

În schimb, Guvernul ungar a dat mână liberă autorităților maghiare din teritoriul ocupat să treacă la măsuri represive de teroare, constrângeri economice grave, amenințări de tot felul împotriva semnatarilor cererilor la care consimțise verbal și scris ministrul dr. Hámán Balint.

La rândul său, episcopul dr. Iuliu Hossu nu s-a lăsat intimidat de retorsiunile care s-au declanșat împotriva românilor și, luând cunoștință de ceea ce se petrecea în teritoriu, a trimis proteste fără menajamente primului ministru maghiar, Bárdossy Lászlo, și ministrului dr. Hómán Bálint, prin care a înfierat atât politica duplicitară a guvernului cât și măsurile represive îndreptate împotriva clerului și credincioșilor români ai celor două biserici surori, în fapt împotriva tuturor școlilor confesionale cu predare în limba maternă, sistem de învățământ ce funcționa în Ungaria, dar numai pentru populația maghiară și germană.

Episcopul dr. Iuliu Hossu - singurul prelat român din teritoriul ocupat recunoscut oficial și care putea discuta cu Guvernul ungar și cu ministrul de resort, dr. Hómánt Bálint, de la egal la egal - a calificat toate acțiunile la care ne referim ca fiind aberante, ilegale, inumane și unele chiar teroriste, cerând încetarea lor neîntârziată. Redăm câteva extrase din documente:

“Excelenței Voastre, domnule ministru!

Cu mulțumiri am intrat în posesia ordonanței prea înalte și prea stimate a Excelenței Voastre, cu nr. 55102 / 1941, litera VKM; prin care Excelența Voastră aveți bunătatea să mă înștiințați și prin mine întreaga biserică din teritoriul răsăritean realipit, despre acea măsură înțeleaptă prin care ați avut amabilitatea să îngăduiți deschiderea școlilor confesionale românești greco-catolice.

M-am grăbit să aduc la cunoștința fraților episcopi, respectiv preoții și credincioșilor noștri, înalta măsură și bazată pe principii adevărat creștine, că cererile privind înființarea școlilor noastre confesionale, laolaltă cu datele și actele necesare le putem înainta Excelenței Voastre, cât mai grabnic cu putință.

Sunt înștiințat, însă, cu mâhnire, că abia am început să fac cunoscut, credincioșilor noștri, dispoziția Excelenței Voastre, că autoritățile din subordine, juzii cercuali [notarii – n.n.], învățătorii [maghiari –n.n.], jandarmii, mai mult, și inspectorii școlari regali au pornit o întreagă campanie de anti măsuri împotriva înființării de școli confesionale și astfel, împotriva aplicării practice a ordonanței Excelenței Voastre.

Jandarmii și notarii au luat procese verbale cu preoții și membrii epitropiilor noastre [consiliile eparhiale], pedepsiți cu amendă pe diverse motive, fiind că au adus la cunoștința credincioșilor aprobarea Excelenței Voastre [...], ne-au amenințat cu acțiuni antistatale și agitație

și ne-au înștiințat că acei care conlucrează la înființarea școlilor confesionale, preoți, epitropi și credincioși laolaltă, nu vor primi zahăr, petrol și altele.

Dar din circularele anumitor inspecori școlari regali, reiese faptul că au pornit o adevărată campanie împotriva preoților noștri, pentru faptul că au acționat prin metode legale, pe drumul legal, conform hotărârilor mele și în înțelesul decretului Excelenței Voastre [...]

Cluj, 10 iulie 1941

Episcop de Cluj-Gherla, dr. Iuliu Hossu

Excelenței Sale, domnului dr. Hómán Bálint,

*ministru regal al Cultelor și Instrucțiunii Publice.*¹¹

Într-un alt demers a episcopului dr. Iuliu Hossu, adresat ministrului dr. Hómán Bálint, se mai arăta: “Preoții și credincioșii noștri, ca și în cazurile precedente, a cererilor în legătură cu constituirea școlilor confesionale, au fost chemați și cercetați la primărie, unde s-au luat procese verbale, le-au fost confiscate cartelele de cumpărături [de alimente, petrol etc. – n.n.], au fost amenințați cu trimiterea la închisoare, cu faptul că nu vor primi făină, pâine, zahăr, petrol, iar cei de la impozite fără nici un fel de ordin scris, au prescriș suplimentări de dări pe seama semnatarilor [cererilor – n.n.]. Un nenorocit de gunoier [din orașul Dej – n.n.], tată a mai mulți copii, a fost amenințat cu pierderea imediată a slujbei dacă nu renunță la semnătura sa [...]

Referindu-se la drepturile fundamentale ale românilor cuprinse în cererile pentru învățământ în limba română, episcopul a precizat: “Cel mai elementar drept uman, fundat pe legea naturii este ca să se poate instrui în limba maternă. Credincioșii noștri solicită numai acesta, Milostive Domn. De aceea, cu acest prilej rog cu profunzime pe excelența Voastră, să îndeplinească dorința decisă și în general unanimă a tuturor credincioșilor mei, să aprobe deci școli greco-catolice confesionale [...]

Episcopul dr. Iuliu Hossu s-a adresat apoi și premierului ungar Bárdossy Lászlo. “Pentru informarea Excelenței Voastre, îndrăznesc să expediez Excelenței Voastre o copie după memoriul prezentat domnului ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, în legătură cu persecuțiile inumane pornite împotriva preoțimii, a epitropilor și credincioșilor, într-un cuvânt împotriva tuturor școlilor confesionale cu limba de predare română din teritoriul realipit al Ardealului, respectiv din cauza solicitării învățământului popular în limba română, și vă rog cu profundă stimă sa aveți bunătatea să acționați energic și să se termine o dată cu aberațiile ilegale neîncetate și consecutive.

¹¹ ANSDJC, *fond Episcopia Greco-Catolică de Cluj-Gherla*, dos. 5154/1941.

¹² *ibidem*, dos. 8089/1941.

În lipsa altui organ, drumul către Excelența Voastră, despre aceste cazuri fără precedent, foarte dureroase, de care aflați cu mare răspundere din partea mea, a poziției mele și a obligației morale ce decurg din aceasta de care nu pot face abstracție, căci cu peste 700.000 de credincioși greco-catolici aflați în păstorirea mea a căror probleme de credință, de limbă, de cultură îmi apasă și îmi amărăsc umerii nu pot să nu le aduc la cunoștința Excelenței Voastre și să vă solicit un remediu al lor [...].

Cluj, 6 septembrie 1941

Dr. Iuliu Hossu, episcop de Cluj-Gherla

Excelenței Sale domului prim-ministru Bárdossy László¹³

Am reliefat prin documente, pentru exemplificare, numai câteva secvențe din antagonismul politic și lupta inegală dintre rezistența națională a românilor (reprezentată de Comunitatea Națională Română) și statul ungar; rezistența a fost constant susținută de conducătorii celor două biserici naționale ale românilor și desfășurată în mod unitar, până la contopire, concretizată într-un domeniu fundamental, cel al spiritualității naționale, atât de dușmănit de cei care vremelnic ne stăpâneau.

Prejudiciile ce au fost aduse învățământului în limba română au fost incomensurabile pe plan moral și spiritual, iar sacrificiile pentru apărarea lui au fost pe măsură. Ele au rămas înscrise în istoria națională prin voința de a învinge, a nu ceda nimic din drepturile noastre, de a aduce jertfă pentru cauza națională dreaptă și de a contesta fără teamă nedreptățile ce ni s-au făcut. Rezultă totodată și numai din fragmentele documentelor ce le-am redat cine erau eroii acestei lupte inegale și fără arme de foc din partea noastră în confruntare cu forțele polițienești, cele ale administrației de stat de ocupație străină maghiară. Ei au fost masa credincioșilor români ai celor două biserici, clerul de elită care a îndeplinit în acele vremuri o misiune de martiraj, rămânând la datorie ca singur conducător spiritual și în aceeași măsură conducător politic; la datorie în prima linie a luptei, confruntându-se în mod demn cu adversitățile, acesta a apărat fidel Biserica și pe credincioșii ei, asumându-și toate riscurile. Fără lupta și sacrificiile aduse pentru cauza națională, istoria noastră dramatică a celor patru ani și două zeci de zile de ocupație maghiară, ar fi rămas o filă gălbuie ștearsă, spre bucuria foștilor stăpâni vremelnici.

Tot pentru exemplificare și în memoria celor care au reprezentat clerul militant, pregătit în Academiile teologice, redăm un singur document al unuia dintre acei slujitori aflați la datorie, anume Ștefan Răcășan, protopopul unit din Bucium, județul Sălaj, care la 31 decembrie 1940 a transmis Episcopiei de Cluj-Gherla un raport personal despre starea învățământului românesc din

¹³ *ibidem*, dos. 6439/1941, f. 74.

teritoriu și despre situația politică generală după ocupația maghiară din anul 1940 până la acea dată.

“Datele [școlare – n.n.] sunt acele oficiale din dosarele școlilor respective și după aceste date situația învățământului, din punct de vedere a naționalității române, este cât se poate de dureroasă și nedreptă.

La un număr covârșitor de elevi români, cu cifre 2351 – 90%, față de 25 elevi maghiari - 10%, avem 32 de învățători maghiari - 80% și șase români – 20%. Secții românești sunt aproape în toate școlile, dar oficial, în realitate se predă numai ungurește; așa de exemplu la Bucium, unde la secția română funcționează 4 învățători unguri dintre care 2 știu puțin românește iar ceilalți nu știu nici un cuvânt. Toți patru se străduiesc și se întrec în maghiarizarea tot mai rapidă a celor 350 elevi români ce-i au sub mână, între care și copilul subsemnatului. Ofensele la adresa neamului românesc sunt la ordinea zilei, iar de cântece, obiceiuri și port românesc nici nu poate fi vorba, chiar și rugăciunile de la începutul și sfârșitul orelor de studiu se fac în ungurește.

Organizarea culturală a tineretului nostru nu este permisă, încercările ce s-au făcut în acest fel au fost repede zădărnice de către organele jandarmerești. Păstorii sufletești sunt pur și simplu ținuți la distanță de credincioșii lor, cu care nu se pot întâlni decât la Sfânta Biserică. La cererea noastră de autorizare a adunării generale în scopuri bisericesti nu se răspunde. Majoritatea dintre noi, preoții, suntem urmăriți pas cu pas. Dacă protestăm locul în drept, ori nu ni se răspunde, ori șicanele devin și mai grosolane.

Nu ne plângem, ci numai constatăm o situație reală. Credincioșii noștri ar avea poate acest drept, pentru că de la bătăile până la sânge, amenzile insuportabile și alte batjocuri nu se termină.

Tineretul nostru drag, ar avea dreptul să se plângă, el este răpit de sub grijă și cu metode «tip» este «educat» pentru anumite scopuri de instructori nechemați cărora, între altele, li se interzice și salutul creștinesc față de preotul lor.

În asemenea împrejurări ne întrebăm totuși unde ne sunt drepturile care ni s-au asigurat atât de solemn, prin discursuri parlamentare și chiar prin ordine ministeriale.”¹⁴ – concluziona preotul protopop Ștefan Răcășan în raportul său pe care numai un ambasador român foarte avizat l-ar fi putut probabil etala.

Cazul nu este singular ci numai unul din rândurile celor câteva sute de preoți rămași la datorie, cu fruntea sus și nu aplecată în fața vicisitudinilor acelor vremi.

Din cele redate până aici reiese reaua credință a Guvernului ungar, perfidia și duplicitatea lui politică, care în final a respins *de facto* aprobarea cererilor românilor fără nici o excepție.

Între cei trei episcopi ai Bisericii Unite, conducători ai acestei armate de preoți și credincioși, a strălucit personalitatea episcopului dr. Iuliu Hossu prin tot ceea ce a conceput, a organizat și acționat pentru cauza națională în ansamblu și cu totul special în domeniul apărării învățământului în limba română la care ne-am referit prin documentele și exemplele pe care le-am prezentat.

Episcopul dr. Iuliu Hossu a rămas pe mai departe angajat în luptă pe primul plan, înfruntând cu voință de fier evenimentele grave cu care se confruntau toți românii aflați sub ocupații străine și, în aceeași măsură, în mod direct și Biserica națională, numai pentru că era și în aceste împrejurări ceea ce a fost de la întemeierea ei împreună cu clerul și credincioșii, întrucât în atari condiții tuturor le-a rămas drept scut de apărare Biserica, preotul, episcopul și credința în Dumnezeu, apărător al tuturor. De aceea, principalul mijloc de păstrare a unității celor aflați în suferință a rămas practica vizitelor canonice ale episcopilor celor două Biserici în mijlocul enoriașilor. Pentru episcopul Iuliu Hossu, vizitațiile canonice au devenit un cult sacru al datoriei sale, căci prin ele se mobilizau mulțimile, se cimenta credința în Biserică și Dumnezeu, deoarece erau prilej de transmitere a mesajului de îmbărbătare și de credință în izbăvirea de sine, în reînviere (care în acele vremuri de restriște a devenit sinonimă cu libertatea, eliberarea și învingerea răului care îi apăsa, cu credința împlinirii năzuințelor de dreptate).

Vizitațiile episcopului dr. Iuliu Hossu au fost concepute la scurt timp după înscăunarea sa în așa fel ca să ajungă în fiecare parohie, iar după îndeplinirea acestui obiectiv vizitațiile să se repete la un interval de cinci ani de la fiecare vizită anterioară. La acestea se adăugau vizitațiile ocazionate de târnosirea bisericilor nou edificate ori de amenajarea și repararea celor vechi de către credincioșii inspirați din pildele străbunilor care le-au edificat cu mult înainte, prin sacrificii izvorâte din credința curată față de Dumnezeu și față de învățăturile sacre.

Sfințirea ori târnosirea bisericilor, vizitațiile în acest scop în obștea credincioșilor erau vii și vibra spiritul de jertfă, evlavie, cucernicie și căldură în credința moștenită de la părinți și străbuni, care prin Biserică au primit lumină; ceremoniile aveau strălucire pentru credincioși datorită iubirii față de părinții lor sufletești: Episcopul – Arhiepiscopul iubit, adorat de mulțimile de credincioși prezenți la acele evenimente rămase memorabile în conștiința lor – și preoții.

În paralel cu evenimentele și momentele de înălțare și bucurie sufletească a tuturor românilor, se derulau prin zodia răului de către forțe politice obscure și dușmane planuri de suprimare fizică a episcopului Iuliu Hossu prin atentate la viața sa, pericole ce l-au urmărit în continuare și după cel din anul 1918 la care ne-am mai referit. Redăm câteva evenimente și de această natură.

¹⁴ *ibidem*, dos. 9311/1941, f. 1-3.

Episcopul dr. Iuliu Hossu a avut programată în zilele de 21-22 august 1943 o vizită canonică în parohia Cutișu, județul Cluj, situată pe Valea Almașului într-o zonă apropiată de orașul Huiedin. A plecat de la reședință în ziua de sâmbătă, 21 august, la ora 15, pe șoseaua națională Cluj-Huiedin, iar în acest oraș i s-a făcut o călduroasă primire, după care s-a îndreptat pe șoseaua județeană pe direcția Huiedin-Zalău spre localitatea Fildu de Jos (12 km), unde din nou a fost primit de credincioșii parohiei cu multă dragoste și de unde a părăsit șoseaua principală luând-o spre Fildu de Mijloc (distanța între cele două localități - cca 2 km). La jumătatea distanței dintre aceste așezări șoseaua este întretăiată de un pârâu cu adâncimea de cca 2.5 m, peste care se afla construit un pod din grinzi grose de lemn, probabil din stejar, dar care nu erau prinse de grinzile transversale cu piroane din fier. Alături de șosea la cca 800 m de Fildu de Jos era o moară iar între aceasta și pod era o distanță de 200 m pe șosea.

La acest pod s-a pus la cale un atentat împotriva arhierelui, de astă dată prin punerea la cale a unui grav accident de circulație de către doi militari maghiari, dintre care unul avea gradul de căpitan. Aceștia au studiat terenul cu o zi înainte (20 august), când au parcurs drumul respectiv cu o motocicletă miliară, luând parte la o vânătoare în pădurile localității Fildu de Sus (la o distanță de 5-6 km față de Fildu de Mijloc). La vânătoare au fost duși ca ajutoare un grup de elevi de la școala din Fildu de Mijloc, de către un învățător maghiar șovin, care într-o pauză i-a chestionat în legătură cu vizita episcopului Hossu la Cutiș și cu locul unde locuitorii din Fildu de Mijloc aveau să îl întâmpine. Erau de față și cei doi militari maghiari. Elevii au relatat că preotul din Fildu de Jos le comunicase la biserică în duminica precedentă despre venirea episcopului și credincioșii din această localitate aveau să aștepte la răscrucea dintre cele două Filduri, de unde drumul duce spre localitatea Cutișu (cca 9 km), spunându-le și ora la care aveau să se adune la locul denumit "La Cruce". Nu cunoaștem unde au petrecut noaptea de 20-21 august cei doi militari maghiari, probabil la o cabană de vânătoare la Fildu de Sus.

În ziua de 21 august, după-masă, cu o precizie aproape matematică, cu 15-20 de minute înaintea sosirii episcopului dr. Iuliu Hossu cu autoturismul la locul menționat, cei doi militari au venit cu motocicleta dinspre Fildu de Sus spre cel de Mijloc, s-au oprit la pod, au scos două grinzi de lemn din acesta și le-au aruncat în pârâu, după care au plecat spre Fildu de Mijloc. La cca 700-800 de metri de pod s-au și întâlnit cu mașina ce-l ducea pe episcop spre locul unde au plănuit producerea accidentului ce trebuia să fie fatal.

Dumnezeu însă l-a ferit de moarte și de această dată, întrucât morarul Pavel Bălaș din Fildu de Jos, aflat la moară în acel timp și auzind zgomotul puternic produs de motocicletă, a ieșit afară, i-a văzut pe cei doi militari care s-au oprit la pod și a observat că au făcut ceva fără să-și dea seama ce anume; după plecarea acestora spre Fildu de Jos, s-a îndreptat imediat spre

pod, s-a oprit la cca 150 de m și a constatat că acesta era stricat. Știind de venirea episcopului a rămas pe loc iar peste cca 10-15 minute a sosit în acel loc și mașina în care se afla episcopul și însoțitorii săi care, la semnalul morarului, au oprit mașina în fața podului, unde episcopul a văzut ce le-a fost pregătit și pericolul care îi putea amenința.

De la pod la cca 200 de m pe șosea era așteptat de cetățenii din Fildul de Mijloc, în jur de 200 persoane, în frunte cu parohul. Morarul Pavel Bălaș s-a dus imediat spre grup și a chemat să vină doua – trei persoane să refacă podul. Au și venit trei cetățeni care împreună cu morarul au reparat podul. Episcopul și însoțitorii săi au mers la grupul de credincioși din Fildul de Mijloc, unde preotul Dumitru Potra a binecuvîntat pe I.P.S. Sa iar preotul Onoriu Pantea din localitatea Cutișu, sosit și el la întâmpinare, i-a adresat cuvintele de “Bine ați venit”.

“Dincolo de podul stricat – se precizează în ziarul clujean – I.P.S. Sa a luat loc în carul alegoric tras de 6 boi însoțit de 11 calareți și de preotul Onoriu Pantea, au plecat spre localitatea Cutișu.” Acolo a făcut consacrarea bisericii reînnoite și celelalte ritualuri bisericești ce se fac cu asemenea prilejuri, atât după-masa zilei de 21 cât și în ziua de 22 august 1943. A plecat de acolo spre reședință pe altă rută, pe Valea Almașului, spre Cluj, ajungând cu bine la destinație seara târziu.¹⁵ Acesta a fost, cronologic, cel de-al doilea atentat la viața episcopului Iuliu, după cel din 1918.

La două luni după acest eveniment, respectiv în zilele de 30-31 octombrie 1943, episcopul dr. Iuliu Hossu a făcut o altă vizitație canonică la parohia din localitatea Budacul Românesc (azi Budacul de Jos – n.n.), județul Bistrița-Năsăud. Cu prilejul desfășurării vizitației, au avut loc alte două evenimente grave la adresa arhiereului. În ziua de 30 octombrie, în drumul spre Budacul Românesc, episcopul dr. Iuliu Hossu a intrat prin orașul Bistrița, unde s-a produs o defecțiune tehnică serioasă la mașina ce-l transporta, iar remedierea ei a durat cca două ore. În același timp un număr mare de credincioși din localitatea Budacul Românesc precum și din satele apropiate l-au așteptat pe episcop în șosea la intrare în localitate, unde în onoarea vizitei i-au instalat o poartă de triumf; sosirea era anunțată să aibă loc în jurul orelor 15-16.

În acest eveniment de mare rezonanță și importanță pentru românii din localitate și din cele învecinate, s-a implicat și notarul maghiar Szigmond Francisc din comuna Drumita, din care făcea parte și satul Budacul Românesc. Dar nu cu scopul de a ajuta la reușita vizitei ci în alte scopuri obscure. Astfel, văzând mulțimea de oameni care-l așteptau cu bucurie pe Iuliu Hossu și pentru a-i dispersa de la locul amintit, a înscenat un foc în pădurea comunală din apropierea

¹⁵ AMAE, *fond 71/1920-1944, Ungaria*, vol. 98/1943, p. 175-179. Vezi și declarațiile obținute prin cercetările noastre la fața locului: Ioan Bălaș din Fildu de Jos, fiu morarului Pavel Bălaș, fost martor la eveniment, Ioan Lupaș, din Fildu de Mijloc, martor la eveniment, care a luat parte și la refacerea podului, Ștefan Puriș, Gheorghe Lupaș, din Fildu de Mijloc, au fost martori la primirea episcopului dr. Iuliu Hossu la răscrucea de drumuri ce duce spre localitatea Curtiș. Declarațiile se află în posesia autorului. Vezi și Tribuna Ardealului nr. 842 / 25 august 1943.

satului, apoi le-a dat ordin cetățenilor să meargă la stingerea lui. O parte din oameni au ascultat ordinul, au plecat și au stins focul, după care s-au reîntors la locul de așteptare; din motivele menționate, episcopul Iuliu a sosit cu întârziere.

Notarul Szigmond Francisc, intrigat de faptul că nu îi reușise acțiunea la care ne-am referit iar oamenii nu părăseau locul de așteptare i-a întrebat pe un ton batjocoritor pe cine așteaptă. Apoi tot el a dat răspunsul: “pe un câine”.¹⁶ Acesta a fost cel de-al doilea *epitet* ofensator la adresa episcopului dr. Iuliu Hossu după cel exprimat de pretorul de la plasa Gheorgheni județul Cluj, după cum s-a văzut mai sus.

Tot la locul respectiv de așteptare au sosit și jandarmii unguri, care în mod amenințător le-au cerut oamenilor să plece acasă pentru că nu mai vine episcopul, dar oamenii au rămas pe loc. A sosit apoi episcopul dr. Iuliu Hossu, fiind însoțit pe parcursul drumului de la localitatea Ragla până la destinație de un banderiu de 42 de călăreți din Budacul Românesc îmbrăcați în haine de sărbătoare tradiționale zonei. Aici fiind întâmpinat cu mare bucurie, respect și căldură sufletească.

După festivitatea de primire și mulțumirile sufletești adresate de arhiepiscopul celor care l-au așteptat și întâmpinat, acesta a fost urcat într-un car alegoric tras de 13 perechi de boi, însoțit fiind de grupuri de mirene din Societatea Culturală Mariană, a parcurs drumul prin localitate până la biserica din sat, unde din nou a fost întâmpinat de mulțimea credincioșilor și cu o poartă de triumf ridicată în onoarea sa în fața lăcașului. Înaltul arhiepiscop a intrat apoi în biserică unde a oficiat o liturghie, după care a fost găzduit peste noapte la casa parohială.

A doua zi festivitățile ecleziastice au continuat, atât în interiorul bisericii cât și afară, în grădina locașului, unde a fost amenajat un altar pentru slujbă, în prezența a cca 7.000 de credincioși.

După terminarea programului care a avut loc după-masă în jurul orelor 14-15, episcopul a prezidat sinodul protopopesic al preoților din tractul Budacul Românesc care s-a prelungit până seara în jurul orei 19. De acolo a fost luat într-o trăsură împreună cu preotul parohiei Iustin Grigore, prof. Gheroghe Grecu și părintele Ion Costan și duși spre casa parohială. După un asemenea mare eveniment bisericesc, cine și-ar fi putut închipui că în aceste împrejurări să fie puse la cale acțiuni criminale împotriva episcopului dr. Iuliu Hossu. Dar iată cum s-a derulat și acest scenariu.

Pe drumul ce ducea spre casa parohială, la un moment dat, dintr-o parte a uliței s-a auzit o voce care a pronunțat în limba maghiară cuvintele: “acesta este” urmate de două detunături de

¹⁶ ANSDJC, *fond Tribunalul Poporului, Parchetului general al Curții de Apel Cluj*, dos. 22/1946-1947, f. 344, hotărârea nr. 9 din 29 iunie 1946, de judecarea a notarului Jigmond Francisc.

foc de armă și flacăra iar un glonț a trecut șuierând foarte aproape de spatele trăsurii fără să lovească pe cineva. În apropiere se aflau atât cetățeni din localitate, privitori, cât și jandarmii maghiari, care se erijau în protectori. Cu ajutorul cetățenilor, atacatorii au fost prinși, fiind în fapt trei militari maghiari; după uniforma pe care o purtau, erau în termen, cu grad de caporal, dar puteau avea și alt statut. De remarcat că erau înarmați cu pistoale și nu cu arme individuale de foc; unul din ei era ascuns după un pom și a tras două focuri de revolver. După ce au fost prinși, jandarmii i-au preluat sub paza lor și i-au închis într-o casă a unui cetățean din localitate, interzicând atât locuitorilor cât și episcopului Iuliu Hossu să discute cu cei trei militari, sub pretextul că sunt sub paza lor și se află într-o casă particulară, în care nu se poate intra. Totuși din momentul când atacatorii au fost prinși și până la închiderea lor în casa respectivă, unul dintre ei a recunoscut că a tras cu pistolul, dar nu după episcop ci după un “câine”,¹⁷ expresia putând fi asociată cu declarația din ziua precedentă a notarului Szigmond Francisc la adresa episcopului.

La reîntoarcerea la reședința episcopală din Cluj, episcopul dr. Iuliu Hossu a depus o plângere la tribunalul militar împotriva celor trei; aceasta a și fost analizată iar, în hotărârea adoptată, completul de judecată a stabilit “că honvezii n-au voit să tragă după episcop, ci după un câine și a măsurat aceste stări de fapt și cei trei honvezi au fost pedepsiți numai pentru risipă de muniții”.¹⁸ Așa s-au respectat și aplicat pe teritoriul ocupat de Ungaria legile Sfântului Ștefan de care făceau mult caz autoritățile maghiare.

Episcopul dr. Iuliu Hossu în memoriile sale scrise în surghiun își amintește și redă aceste evenimente în mai multe ipostaze “Mi-a fost iară mângâiere o rugăciune auzită pentru prima dată prin anul 1942 [1943 – n.n.], când intram în vizitația ecumenică în comuna Budacul Românesc, cu carul împodobit și tras de boi cu ștergare în coarne și cu colaci mari. Asista fiecare pereche de proprietari și soțiile lor, femeile care însoțeau carul [pe jos – n.n.] cântau următoarea poezie, cu duioșie care pătrundea în adâncul sufletului. Aceasta era sub ocupația vremelnică a Ardealului de Nord dintre anii 1940-1944. Poezia a fost publicată, cum am aflat mai târziu într-un calendar a bunului părinte Chindriș [Vasile] atunci sub ocupație. Am reținut-o în suflet și am cerut-o întreagă la Căldărușan. Mi-a fost izvor de retrăire a vizitației din Budacul Român, unde bunii credincioși nu s-au lăsat nici intimidăți de jandarmi și nici amăgiți «nu mai vine episcopul și nu mai așteptați la poarta din capul satului», ci au așteptat, fiind acolo și jandarmii. Am urcat în carul triumfal al credinței bunilor credincioși, în slujba Domnului și întru preamărirea Lui; Căruia sigur i se cuvine toată mărirea, și au început femeile să cânte:

«Vei veni, Isuse...

¹⁷ AMAE, *fond 21 – Ungaria citat*, vol. 24/1944, p. 286. Silvestru Aug. Prunduș [și ceilalți], *op. cit.*, p. 129.

¹⁸ ANSDJC, *fond Tribunalul Poporului Cluj*, vol. 22/1946-1947, f. 344.

Vei veni Isuse, știi că vei veni,
și pe nori de slavă Tu vei răsări;
mare va fi ziua când ai să cobori,
– Sărbătoarea celor fără sărbători!

Plâng în strâmtoare, plâng copiii Tăi,
alungați de lume și de oameni răi,
suspînând Te cheamă fiii asupriți
– Tu dreptatea celor neîndreptățiți.

Mare-i jalea celor care gem și plâng,
Și-n amare lacrimi, chinul lor și-l sting,
Așteptându-ți ziua când iar ai să vii:

– Bucuria celor fără bucurii!

Căci sub greul Crucii mii de oropsiți,
Veșnic fără milă, veșnic prigoniți.
Și așteaptă, Doamne, ziua Ta, cu dor:
– Ajutorul celor fără ajutor.

Gem pe drumuri grele bieții Tăi copii
Și cu dor Te cheamă, așteptând să vii
Să le strângi în suflet multele dureri:
– Mângâierea celor fără mângâieri!»

Mi-a fost scumpă din acel moment, mi-a sunat mereu duios în suflet cântecul mironosițelor veacului XX-lea, mi-a fost scumpă acasă și pe toate căile scumpe a sufletului meu; mi-a rămas scumpă pe întreaga cale a vieții de acum. Am crezut să rămână aici pentru scumpii mei: fericitului urmaș în Scaunul de la Cluj în ceasul hotărâtor de Domnul Isus, din mila Lui și grație Sfântului Scaun al Romei eterne, Preoților frați scumpi și credincioșilor greco-catolici pentru a cunoaște credința nezdruncinată și neînfricată a părinților lor, sub ocupația străină, să le fie îndemn de a le urma credința dătătoare de viață ceea ce a fost în Budacul Român, unde în seara următoare ședinței din Orheiul Bistriței, sub scutul întunericului, au tras asupra mea când mă întorceam la casa parohială. Zic ceea ce a fost credința neînfricată în Budacul Românesc, așa a fost de-a lungul și de-a latul eparhiei, credința bunilor credincioși pe toate căile scumpe sufletului meu. Iarși de multă mângâiere mi-a fost și îmi este și azi când altă stăpânire, neasemănată mai strașnică, ține în robie neamul și țara.

«Vei veni Isus, știi că vei veni,
.....

Sărbătoarea celor fără sărbători [...]»

Cu aceste mângâieri retrăite urmam viața cu nădejdea nezdruncinată de a le mai retrăi afară în mijlocul scumpilor mei, fericit, dacă aceasta va fi preasfântă voință a Domnului. A Domnului voință să se împlinească întru mila lui nemărginită.»¹⁹

Acest moment istoric mai este rememorat de arhiereu și atunci când descrie viața din închisoarea din Sighet asupra căruia stăruie: “Sărbătorilor le prăznuiam tot în rugăciune comună, pe cât puteam, și în adâncul sufletului mai ales, retrăindu-le din plin pe cele din trecut, trăind în plin aici, aici unde simți și mai aproape pe Domnul în toate tainele necuprinse a vieții Lui, trăind cu anticipație sărbătorile din viitor, unde și cum Domnul va hotărî el fiindu-ne Sărbătoarea celor fără sărbători repetam într-o formă sau alta pe toată calea în sărbătoare [...]”.

Sărbătoream aniversările fiecăruia din frați, dându-le îmbrățișarea în dragostea frățească și bucurându-ne împreună întru Domnul, Tu, bucuria celor fără bucurii.

«Iarăși voi veni la voi zice Domnul învățăceilor Să-i și sufletul vostru se va bucura și bucuria voastră nimenea nu o va lua de la voi» [Ioan 16, 22].

A venit la noi, a rămas cu noi, în sufletului nostru s-a bucurat și bucuria noastră nimeni nu a putut-o lua de la noi. Cu noi a fost Domnul Isus, cu El prăznuim praznicele noastre, El ne era Sărbătoarea celor fără sărbători. Mulțumită Ție Doamne, mărire Ție. Rămâi cu noi, robii Tăi până la sfârșit [...]»²⁰

Găsim în aceste rânduri testament, perspectiva episcopului Iuliu Hossu asupra păstoririi Bisericii și credincioșilor ei, asupra rolului important al vizitațiilor canonice în viața spirituală bisericească și națională; a făcut prima sa vizitație la 14 iunie 1920, ajungând la 726 până la 3 octombrie 1926, apoi la 1.200 până la 1938, și a continuat stăruitor acest obicei și în anii următori, în vreme de grele încercări și pericole, cu precizarea că în perioada ianuarie 1941 – august 1944, în timpul ocupației ungare, a efectuat 124 astfel de vizitații. Prin ele s-au îngemănat, până aproape de contopire, sufletele mulțimilor de credincioși cu sufletul arhiereului iubit Iuliu, exprimate atât de pregnant prin geniul poporului român credincios, aflat în grea suferință, pe care l-a trăit cu intensitate sufletească Episcopul, dar cu credința fermă că ziua dreptății și a libertății va veni cu siguranță. “Vei veni, Isuse știi că vei veni” era imnul speranței tuturor românilor aflați în surghiun ca ostateci politici ai regimului ungar de ocupație, care și sărbătorile credinței strămoșești le-a confiscat, le-a tratat cu dispreț și violență, ajungând până la planuri criminale împotriva arhiereului.

Episcopul dr. Iuliu Hossu nu s-a bucurat de liniște cetățenească într-un așa-zis stat de drept ungar, mult elogiât, nici de dreptul de imunitate de prelat și demnitar al unei mari Biserici,

¹⁹ *Memoriile Cardinalului Iuliu Hossu*, p. 278-280.

²⁰ *ibidem*, p. 298-299.

titlu pe care însuși Guvernul ungar a fost nevoit să i-l recunoască, iar în consens cu legile ungare în vigoare, episcopul a primit și calitatea de senator în formula oficială de membru al “Casei Magnaților”, care a fost apoi încălcată cu brutalitate până la josnicie politică. Să enumerăm și câteva situații de acest fel.

În zilele de 3-4 septembrie 1941, a apărut pe străzile Clujului manifestul “Tinerimei Maghiare”, instigator la adresa românilor, inițiat de studentul în medicină Ernests Kálay, cu sloganul “lupta împotriva tuturor celor ce nu sunt maghiari” și adresă directă împotriva românilor, acțiune tolerată în mod direct de către autoritățile maghiare și forțele de ordine.

Au fost apoi organizate de către bande șovine maghiare acțiuni provocatoare; acestea i-au bătut pe români oriunde le-au apărut în cale. Întâmplător, episcopul dr. Iuliu Hossu trecea pe stradă cu secretarul său, când a fost acostat de un grup de instigatori, care i-au cerut socoteală pentru că vorbea românește, adresându-i cuvinte injurioase ca “büdös oláh” și “a nagy kalapos” [român puturos și cu clop mare – n.n.]. Episcopul a cerut ajutor unui sergent de stradă care se afla de față în momentul respectiv, dar acesta i-a întors spatele și s-a făcut nevăzut.²¹

La 27 octombrie 1942 au avut loc alte manifestații cu același caracter instigator și violent sub sloganul “vrem sânge de valah” iar manifestații au atacat mai multe instituții românești din oraș, între care sediul Episcopiei Greco-Catolice și internatul episcopiei aflat în interiorul reședinței; au spart geamurile de la biserica greco-catolică din cartierul Iris păstorită de preotul Chindriș Vasile, care se ocupa și de tipărirea ziarului și a altor lucrări în limba română (între care și calendarul creștin) ale Episcopiei.²²

Apogeul actelor de vandalism și barbarie împotriva Bisericii Greco-Catolice și a episcopului Iuliu, l-au atins manifestațiile unor gloate șovine studențești de la Universitatea clujeană și ale altor grupuri maghiare din rândul populației din Cluj, timp de mai multe zile, în luna martie 1944. Astfel, la 3 martie, au atacat cu violență și brutalitate internatul Academiei de Teologie Greco-Catolică din Cluj, unde (cu ajutorul și sub acoperirea forțelor de ordine polițienești) au intrat în clădire, au distrus mobilierul, uși, geamuri și tot ce le-a stat în cale, pentru ca apoi să arunce obiectele distruse în curte și în stradă. I-au atacat după aceea pe studenții aflați în clădire iar apoi, încolonați în stradă, au atacat alte instituții românești din oraș și casele unor persoane de seamă din rândurile românilor.

În ziua de 4 martie, episcopul dr. Iuliu Hossu a mers spre internatul Academiei teologice să constate starea de fapt, dar pe stradă, sub ochii polițiștilor maghiari, a fost acostat și scuipat de către un student maghiar, fără ca cineva să-i ia apărarea.

²¹ AMAE, *fond 21 Ungaria citat*, vol. 94/1941, p. 46-47. Vezi și Silvestru Aug. Prunduș [și ceilalți], *op. cit.*, p. 182.

²² AMAN, fond M.ST. Major – Cabinet, dos. 275/1942, f. 557

În zilele următoare, au mai fost bătuți preoți întâlniți pe stradă, studenți români de la Universitatea de stat maghiară din Cluj, alți studenți de la Academie care, după dezastrul produs, au încercat să plece acasă cu trenul până la normalizarea situației.

Tot în cadrul acestor acte de vandalism și agresiune, episcopul dr. Iuliu Hossu a fost amenințat cu moartea, difuzându-se la Facultatea de Drept afișe cu texte de genul: “episcopul valah mai trăiește încă?”.

Într-o scrisoare adresată Legației României de la Budapesta în legătură cu aceste evenimente grave, episcopul dr. Iuliu Hossu a arătat că toate aceste acțiuni au fost îndreptate atât împotriva Bisericii Greco-Catolice cât și împotriva sa personal. Referindu-se la manifestele menționate anterior, a mai adăugat că în ziua de 9 martie a fost informat că pe stradă în rândul acestor grupuri s-a strigat cu voce tare: “Vom scoate intestinele episcopului valah!” În scrisoare însă episcopul a spus: “Vezi bine toate aceste nu mă înfrică. De mult sunt pregătit pentru orice [...] Mai tare decât toți este unul Dumnezeu și dreptatea Lui [...]” Condamnând duplicitatea politică a Guvernului față de toate aceste evenimente pregătite în mod premeditat și tolerate de autorități, s-a mai referit și la alte evenimente similare față de care Guvernul ungar nu a luat nici o măsură cu toate că a fost informat de către el. “Cine poate dovedi [față de ei – n.n.] când nu poți dovedi o împușcătură de revolver dată la 2 m în fața ta [este referirea la incidentul de la Budacuș Românesc]. Iar acum polițistul ne-a întors spatele și pe făptaș l-a ascuns în casă privată trântindu-mi ușa înaintea nasului, iar când am încercat la ușă ceilalți polițiști m-au oprit spunându-mi că-i casă particulară.”

Referindu-se la alte probleme rămase în suspensie din partea Guvernului ungar, între care problema școlilor confesionale, a mai adăugat: “După modesta mea părere, nu este momentul de a mai începe alte tratative [...] Eu cred că nu pentru aceia am suferit acum al patrulea an pentru a petici câte ceva chiar acum, pentru a se putea lăuda cu tratative [...] Până la toamnă multe se vor răsturna.”²³ – parcă intuia ceea ce avea să aibă loc la 23 august 1944, evenimentele urmate de eliberarea teritoriului național al României la 25 octombrie 1944.

Într-o notă a atașatului Militar Român de la Legația României din Budapesta, din 14 martie 1944, mai reiese că, episcopul dr. Iuliu Hossu a fost chemat la poliția din Cluj unde i-a fost prezentat studentul care l-a insultat pe stradă. Mai erau de față doi preoți români care ar fi fost martori la momentul insultării și care l-au cunoscut pe insultător. “Cel identificat a negat și a încercat să se ascundă, bâlbâind un început de apărare”²⁴ – se arăta în document. Nu se cunoaște

²³ AMAE, *fond 21 – Ungaria citat*, vol. 99/1944, p. 87-91. Vezi și detalii: Arh. S.R.I., *fond Documentare*, dos. 6000, p. 71-78.

²⁴ AMAN, fond M. ST. Major – secția II, dos. 1253/1943, f. 6

că s-ar fi luat vreo măsură împotriva acestuia, întrucât toate acțiunile s-au petrecut cu oblăduirea poliției maghiare.

La meritele deosebite ale episcopului dr. Iuliu Hossu, pe care le-am evidențiat din perioada anilor 1940-1944, s-a mai adăugat și implicarea acestuia în probleme bisericesti de natură externă. Astfel, el a adus o contribuție de seamă în lupta împotriva Guvernului ungar de a extinde din nou în teritoriul ocupat autoritatea Episcopiei maghiare de Hajdudorog, care avea reședința la Nyregyháza, prin note trimise spre informare Sfântului Scaun de la Roma precum și prin documentația pe această problemă oferită trimisului său în teritoriul ocupat în anul 1943. Datorită informațiilor sale, conjugate cu alte intervenții în acest scop făcute și de Guvernul român, intenția Guvernului maghiar nu a putut fi realizată până la eliberare. Totodată episcopul dr. Iuliu Hossu a mai transmis prin Mitropolia Blajului un volum însemnat de documente care au ajuns apoi la Vatican, în legătură cu atrocitățile săvârșite de autoritățile maghiare militare și civile de ocupație în anii 1940-1941 împotriva populației românești și a Bisericii Unite. Luându-se cunoștință despre evenimentele grave ce s-au petrecut, în cercurile diplomatice ale Vaticanului acestea au fost apreciate ca acte de barbarie și s-a intervenit pe lângă Guvernul Ungariei pentru a li se pune capăt. S-a reușit astfel ca Vaticanul să devină un prieten sincer al poporului român în toată perioada anilor 1940-1944.²⁵

S-ar putea pune și întrebarea de ce oare a fost atât de dușmănită Biserica Greco-Catolică, în frunte cu episcopul dr. Iuliu Hossu, de către toate forțele politice și structurile de stat maghiare până la indivizi din gloatele de jos? Un astfel de răspuns îl avem de la un cleric de religie reformată dr. Daday Loránd din orașul Dej, care sub ocupația maghiară a fost numit în septembrie 1940 inspector școlar regal al învățământului din județul Someș. Acesta a ținut prima conferință cu corpul didactic din județ la 13 ianuarie 1941 cu tema: “Probleme educaționale ardelenene în contururi.” Cu acel prilej, adresându-se auditoriilor le-a cerut să-și imprime în memorie: “fie ca pas, fie ca vorbă, toate actele dvs. trebuie să fie hotărâte de conștiința că Ardealul ca pilon al Ungariei nici o dată nu va mai putea fi rupt din trupul Ungariei [...]”

Referindu-se în contextul expunerii și la probleme de ordin confesional, a declarat că Biserica Greco-Catolică, începând de la 1690 (la Unirea ei cu Roma), ar fi românizat zeci de mii de maghiari “aceasta a fost cauza tributului de sânge [vérodö] a mii și sute de mii, depășind numărul victimelor cruciadelor [“rott le”] frecventând bisericile române, pentru ca curiei să slujească iluzia înfăptuirii nesperate a bisericii romană-catolice române.

În ciuda atitudinii frățești biserica romană-catolică română nu s-a înfăptuit și nu se va înfăptui nici odată, pentru că este biserică națională, în acesta este țelul, sensul și puterea ei, în

schimb ungurimea din Ardeal a sângerat pentru această biserică [...] în bastionul inexpugnabil al neamului românesc.”²⁶

Pentru meritele sale excepționale - începând cu actul Unirii de la 1918 și până la terminarea celui de-al doilea Război Mondial - la 2 iulie 1945, Academia Română l-a cinstit pe Episcopul dr. Iuliu Hossu cu titlul de Membru de onoare al său.

În hotărârea adoptată cu acest prilej au fost reliefate meritele sale de ierarh precum și înfăptuirile sale pe plan ecleziastic și spiritual, dar mai ales faptul că: “în anii din urmă [1940-1944 – n.n.], a rămas la postul său, a înfruntat furtunile vremii cu primejdia propriei sale vieți, în serviciul intereselor superioare ale neamului și Bisericii Naționale binemeritând de la Patrie.

Alegerea ca membru de onoare ar fi credem, o recunoaștere a acestor deosebite virtuții [...], Semnături: N. Bănescu, Th. Capidan, D. Gusti, Episcop N. Colan etc.”²⁷

A fost prima și ultima apreciere care a certificat meritele sale, rămase înscrise în filele istoriei naționale. A urmat apoi actul tragic de desființare a Bisericii Greco-Catolice de către regimul comunist și arestarea tuturor episcopilor Bisericii, a zeci de preoți și credincioși, dintre care mulți au fost lipsiți de libertate și condamnați, murind în închisori și alte forme de detenție.

Episcopul dr. Iuliu Hossu a rezistat și în aceste împrejurări tragice, suportând regimul de întemnițare de la închisoarea-lagăr de la Sighet, împreună cu ceilalți episcopi, în grele suferințe fizice și morale, fiind tratați ca ocnași. Apoi a avut parte de domiciliu forțat până la trecerea sa în neființă la 28 mai 1970, la vârsta de 85 de ani; timp de 53 de ani a slujit cu credință patria sa România. El a rămas mereu încrezător în Dumnezeu și credincios Bisericii pe care a slujit-o și neamului românesc, din care s-a bucurat din suflet că face parte.

Prin faptele sale, prin meritele deosebite, în slujba Bisericii și a națiunii române, episcopul, mai târziu cardinalul dr. Iuliu Hossu, a fost un martir al Bisericii Române Unite cu Roma și totodată un fiu credincios al națiunii pe care a iubit-o cu ardoare, erou național între eroii de seamă ai neamului românesc.

Timpurile pe care le trăim încă nu sunt pe deplin prielnice pentru a-i certifica aceste merite și titlul de erou național. Până atunci când acest act totuși se va săvârși pe plan juridic, rămâne valabilă aprecierea că “n-avem timp să ne plângem bărbații și de aceea cu greu se mai nasc alții.”

²⁵ ANS București, *fond Președinția Consiliului de Miniștrii*, dos. 458/1940, p. 1-88.

²⁶ Daday Loránd, *Probleme educaționale Ardelene în contururi* [limba maghiară], Cluj-Napoca.

²⁷ Silvestru Aug. Prunduș [și ceilalți], *op. cit.*, p. 159. Cf. *Analele Academiei Române, tom 64 M.*, 1943-1945, p. 516; copie extras Academia Română, ședința din 2/VI-1945

**CONTRIBUȚIA EPISCOPULUI DR. IULIU HOSSU LA PROMOVAREA
ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ȘI CULTURII. CREDINȚĂ, DEVOȚIUNE ȘI SACRIFICIU**

Ioan Silviu NISTOR

Summary: The Contribution of the Bishop and Doctor Iuliu Hossu to promote the Educational System and the Culture. Faith, Dedication and Sacrifice

Named and acknowledged bishop of the Gherla diocese, Iuliu Hossu took part in and was committed to the political events of the fall of the year 1918, events in which the United Church had an important part. The actions of the young bishop of Gherla sustained the end of the submission to the Austrian –Hungarian authorities. At the Great National Reunion in Alba Iulia, on December the 1st 1918, he read in front of over 100.000 participants the Decision of Unification of Transylvania to Romania. The anger of the Hungarian aristocrats made them plot the bishop's assassination, and address death threats to the clergy, while, in front of the bishop's house, armed gangs were shooting the people. After the Great Union the bishop committed himself to complex actions emphasizing on promoting the educational system and the national culture. Young people found in the educational institutions created by Hossu the proper atmosphere for instruction and study. Some of the institutions he founded were: The Theological Academy, The Seminary, high schools, boarding schools, The Normal School, secondary schools, kindergartens, etc. For all of these he purchased land, constructed and endowed buildings, hired teachers and administrative staff. The change of the bishop's headquarters from Gherla to Cluj in 1930 reinforced these activities. The bishop founded further institutions and thoroughly organized them. He paid a special attention to the diocese's book shop and museum, but also to numerous religious publications. As a recognition of his cultural and scientific activity he was named member of honour of the Romanian Academy.

Primul cardinal român, dr. Iuliu Hossu, s-a născut la Mîlaș, în ziua de 30 ianuarie 1885, fiind al treilea din cei șase băieți ai protopopului greco-catolic Ioan Hossu și al Victoriei Măriuțiu. Prin tată, se înrudea atât cu dr. Vasile Hossu - episcop al Lugojului (1903-1911) și apoi al Gherlei (1911-1916) - cât și cu o seamă de familii românești de vază din Transilvania (între care și cea a marelui luptător memorandist George Pop de Băsești); iar după mamă cu Simion Măriuțiu, străbunicul său, tribun al Revoluției românilor din Transilvania de la 1848/1849, în Legiunea a XIII-a din zona Câmpiei, condusă de prefectul Nicolae Vlăduțiu, preot greco-catolic din Bogata de Mureș.¹

Tânărul Iuliu Hossu urmează cursurile primare la Școala poporală confesională greco-catolică din Mîlaș, după care se înscrie la Gimnaziul lutheran din Reghin, unde promovează primele trei clase, clasa a IV-a gimnazială urmând-o în anul școlar 1899/1900 la Gimnaziul

¹ Cardinalul Iuliu Hossu. Coordonatorii volumului: prof. univ. dr. Silvestru Augustin Prunduș și pr. prof. Clemente Plăianu. Cu o postfață de arhiepiscop cardinal dr. Alexandru Todea. Cluj-Napoca, 1995, p. 46; Ioan Silviu Nistor, *Cardinalul Iuliu Hossu – promotor și apărător al valorilor culturale* în *Cultura română modernă și idealurile naționale. Năzuințe, momente, accente, împliniri*, București, 1997, p. 149-150; G. Roman, *În amintirea episcopului dr. Iuliu Hossu, primul cardinal al românilor. La o sută de ani de la naștere*, Cluj-Napoca, 2003, p. 11

superior romano-catolic din Târgu Mureș, condus de călugării franciscani, el situându-se permanent printre fruntașii la învățătură.

Odată cu absolvirea clasei a IV-a, se desparte de școlile urmate în limbi străine și trece, în anul școlar 1900/1901 la Gimnaziul superior greco-catolic din Blaj, printre noii săi colegi numărându-se: Iuliu Hațieganu, viitorul academician și fondator al școlii clujene de medicină; Ioan Coltor, viitor canonic la Blaj, om de aleasă cultură, luptător pentru făurirea Marii Uniri din 1918; Sebastian Rusan, ajuns mitropolit al Moldovei (1950-1956); Pompei Morușca, călugărit Policarp, devenit episcop misionar în America (1935-1939) etc.²

În timpul studiilor la Blaj, acțiunile regimului dualist austro-ungar de deznaționalizare forțată a românilor din Transilvania au atins cote alarmante. Cel mai important centru al rezistenței românești era cel al Blajului, în școlile căruia tinerii erau educați într-o atmosferă de patriotism românesc, în spiritul unui devotament nețărmurit pentru păstrarea și afirmarea ființei naționale. În clasele VI-VIII, Iuliu Hossu se situează printre cei mai buni elevi, alături de Iuliu Hațieganu.

Promovează examenul de maturitate (bacalaureat) ca premiant în 1904, se înscrie la teologie și este trimis, în toamna aceluiași an, ca student la Institutul De Propaganda Fide pe care l-a absolvit după șase ani de studiu, susținându-și doctoratul în filosofie și teologie. În timpul studiilor la Roma, pe lângă însușirea cunoștințelor de specialitate, a ajuns să vorbească cu ușurință șase limbi europene și să cunoască bine limbile clasice: latina și elina. În cadrul Colegiului a fost investit cu responsabilitățile de prefect și prim-prefect, fiind totodată răsplătit cu medalii de aur și alte distincții.

Hirotonit preot celib în 1910, în ultimul an de teologie, el revine în țară în același an, în centrul Eparhiei Lugojului, pe seama căreia a fost școlarizat, unde este încadrat în oficiul diecezan ca protocolist, arhivar, bibliotecar, vice-notar consistorial și secretar episcopesc. După înființarea Academiei Teologice Greco-Catolice de la Lugoj, a fost numit profesor la catedra de studii biblice.³

La izbucnirea primului război mondial, în 1914, Iuliu Hossu a fost mobilizat ca preot militar pentru a acorda asistență spiritual-pastorală bolnavilor și răniților, cu deosebire celor români, din spitalele militare ale Austriei, Boemiei și Moraviei. În această calitate, a desfășurat un apostolat social și caritabil, apreciat de însuși împăratul, care l-a decorat.

Mai târziu, va rememora crâmpie din activitatea sa ca preot militar, referindu-se mai ales la Crăciunul anului 1914. “Vă reamintiți, scumpi feciori ai neamului meu, de regimentele românești 64 din Viena, 31 din Brün și de toate regimentele de pe toate fronturile, din toate

² Cardinalul Iuliu Hossu, p. 46-47; Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 150

³ Cardinalul Iuliu Hossu, p. 47-48; Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 150 –151; G. Roman, *op. cit.*, p. 11

spitalele semădate pe întinsul Austriei de Jos și Moraviei. Păstrez în toate zilele vieții mele neștearsă amintirea Craciunului marilor suferințe. Crăciunul prăznuit cu voi. Amintirea fericirii voastre la auzul cuvântului românesc rostit în sălile spitalelor, căutând dacă se află acolo vreun român. Cum răspundeți, aprinși la față de bucurie, cum alergați către preotul care cu drag vă cerceta, cum spuneți că sunteți fericiți, ca și când ați vedea pe părinții voștri și pe scumpii voștri prunci, soțiile și frații.”⁴

În această muncă nobilă, plină de devoțiune, l-a găsit decretul imperial din 3 martie 1917, prin care a fost propus, și bula papală din 21 aprilie 1917, dată de Benedict al XV-lea, prin care dr. Iuliu Hossu a fost numit episcop. Consacrarea (hirotonirea întru arhiereu) a avut loc la 4 decembrie 1917 în catedrala Blajului. În cuvântarea sa de consacrare, mitropolitul dr. Victor Mihali de Apșa a scos în evidență atât calitățile arhiereului cât și misiunea care îi revine, recomandându-i să conducă Dieceza de Gherla care-i este încredințată “pre căile mântuirii întru lungime de zile”. În 15 decembrie 1917 a fost instalat la Gherla, în ședința consistorială, iar în 16 decembrie, solemn, în catedrală.

Un an mai târziu, ca urmare a intensificării luptei de eliberare națională a popoarelor oprimite din Imperiul austro-ungar și a eșecurilor militare de pe fronturile coaliției Puterilor Centrale, statul dualist se prăbușește. Românii transilvăneni își constituie organisme proprii politice și militare, care să coordoneze lupta pentru libertate națională și unitate politică.

În aceste împrejurări, Biserica Română Unită cu Roma Greco-Catolică a îndeplinit un rol hotărâtor în înfăptuirea Marii Uniri de la 1 decembrie 1918, atât prin marii bărbați politici pe care i-a pregătit în instituțiile sale de învățământ, devotați în cel mai înalt grad intereselor vitale românești, cât și prin clerul și poporul credincios care slujeau cu credință aceste idealuri.

Tânărul episcop de Gherla a adoptat, în mod hotărât și consecvent, o atitudine patriotică deosebit de curajoasă, acționând pentru ruperea legăturilor de supunere față de autoritățile austro-ungare. El s-a dedicat din toate puterile și cu toată autoritatea arhipăstorească luptei politice naționale pentru realizarea Marii Uniri. A confirmat astfel spusele deputatului român Alexandru Vaida-Voievod care, la aflarea veștii că preotul militar Iuliu Hossu a fost numit episcop de Gherla, a exclamat: “De ar ști Tisza István (primul ministru de atunci al Ungariei) pe cine a ridicat la treapta unei episcopii românești, și-ar frânge condeiul.”

Episcopul Iuliu Hossu trimite clerului și poporului din eparhia sa circulara din 26 octombrie 1918, în care le cere să nu mai recunoască autoritatea Guvernului Ungariei, ci numai

⁴ Cardinalul Iuliu Hossu, p. 48-49; Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 150-151

pe cea a Consiliului Național Român Central de la Arad, singurul reprezentant legitim al românilor transilvăneni.⁵

La Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, episcopul dr. Iuliu Hossu a citit în fața participanților *Rezoluția de Unire*, după ce mai întâi a rostit o impresionantă cuvântare, în care și-a exprimat hotărârea și bucuria de a ne uni pe veci cu România. “Astăzi, prin hotărârea noastră, se înfăptuiește România Mare, una și nedespărțită, rostind fericiți toți românii de pe aceste plaiuri: Ne unim pe veci cu Țara-Mămă, România.” El a continuat apoi: “Fericit am vestit hotărârea judecății lui Dumnezeu prin reprezentanții a toată suflarea românească; fericiți voi ce ați pecetluit pe veci Unirea cu Țara-Mamă: o viață întreagă veți mărturisi cu mândrie: Și eu am fost la Alba Iulia [...]. De acum o Românie Mare [este] întemeiată pe dreptatea lui Dumnezeu și pe credința poporului său.”

Ales în delegația care avea misiunea să ducă regelui Ferdinand I și Guvernului român hotărârile de la Alba Iulia, alături de episcopul ortodox Miron Cristea, Vasile Goldiș și Alexandru Vaida-Voievod, episcopul Iuliu Hossu a declarat în discursul rostit cu acel prilej că este fericit de a fi putut participa la realizarea visului de aur al românilor, subliniind și speranțele pe care suflarea românească și le-a pus în București – “Ierusalimul speranțiilor noastre”.⁶

Reîntors la reședința episcopală de la Gherla, episcopul dr. Iuliu Hossu purcede la măsuri hotărâte pentru a sprijini oprirea acțiunilor dușmănoase și atrocităților la care recurg vechii stăpâni. El trimite la 20 februarie 1919 o circulară “către clerul și docenții din întreaga dieceză. Venerați Frați și Preaiubiți fii!” Conștient de măsurile care se impun și de imperativul sprijinirii noilor autorități românești pentru a se stabili ordinea în țară, episcopul se pronunță cât se poate de ferm. “Cuvinte de foc am dori să avem, care să pătrundă întreagă ființa Voastră, când venim a Vă îndruma, să Vă puneți cu toate energiile sufletului Vostru în slujba sfântă a consolidării patriei noastre scumpe.” Acest lucru este necesar întrucât “asupritorii de veacuri nu s-au putut și nu pot să se împace așa ușor cu gândul de a pierde pe aceia, cari numai pentru a le lucra și pentru a-i sluji au fost buni în trecut, și care erau judecați la o robie și mai grea pentru viitor.” Grozăviile și ororile războiului sunt încă vii în memoria oamenilor. “Când sutele de mii a scumpilor frați pereau pe toate fronturile blestamate, acasă se duceau legi draconice, prin cari erau lipsiți de a-și putea cumpăra o palmă de loc, școlile ni se închideau cu sutele, și alte proiecte de legi și mai fărădelege erau gata pentru a așeza asupra noastră cătușele sufletești și trupești.”

Episcopul însuși este urmărit și amenințat cu moartea, împărtășind întru totul soarta credincioșilor săi. “Și când noi ne-am împlinit datorința față de neam, și luând parte la Adunarea

⁵ Cardinalul Iuliu Hossu, p. 50-61

de la Alba Iulia, am hotărât și am spus dimpreună cu neamul întreg, ceea ce ardea pururea în sufletul Nostru, n-am putut a Ne reîntoarce la reședința noastră episcopescă căci eram căutați la moarte din partea apărătorilor și vestitorilor libertății maghiare. Clerul nostru gremial huiduit și amenințat cu moartea; și tot aici în fața reședinței noastre în piața Gherlei, au tras salve în poporul pacinic bandele de tâlhari setoase de sânge. Și sânge nevinovat au vărsat în sălbăcia lor”. Pentru apărarea patriei și a ordinii publice, președintele Consiliului Dirigent, dr. Iuliu Maniu, a cerut constituirea unităților militare românești. Episcopul adresează următorul îndemn: “Apostoli înflăcărați să fiți deci într-o îndemna pe toți cei chemați, ca să dea ascultare, cu dragoste și însuflețire ordinului de chemare la arme.” Acest lucru este necesar pentru că deși “noi am arătat și în trecut că suntem un popor cinstit, element de ordine și pacinic; bande pierdute însă curteieră pământul nostru, jefuind și omorând cu cruzime sălbatică oamenii pacinici și nevinovați, cari nimic nu le-au greșit, decât că voiesc să trăiască liberi și să fie români [...]. Dreptate vrem și Dumnezeu dreptății va fi cu noi.”⁷

După Marea Unire, episcopul Iuliu Hossu s-a dedicat unei opere complexe – din care am ales spre a prezenta cititorilor activitatea de promovare și apărare a valorilor culturale. S-a adevărit că pentru Iuliu Hossu cultura și școala au fost “suflet și viață”. El aprecia că înfrățirea a două elemente, credința și știința, reprezintă temelia trainică a instrucțiunii și educației sănătoase, ce corespunde în mod vital progresului general al societății românești.

În noile condiții în care sufletul neamului s-a redeșteptat și întreaga viață publică s-a înviorat, ceea ce a însemnat un început al regenerării societății românești, s-a amplificat curentul puternic al energiilor vii ale neamului. Tineretul, care alerga la școlile integrate într-un sistem educațional nou, generos și stimulat, purtând în suflet focul sacru al credinței adus de la vatra părintească și aspirația sinceră spre studiu și cunoaștere, reprezenta o binefacere și o mare speranță pentru națiune. Când pe Platoul Românilor de la Alba Iulia a răsunat glasul voinței unui popor și a tălăzuit bucuria imensă a acestor oameni, era semnul viguros și profetic al epocii mărețe care începea. Când istoria rostea judecata sa definitivă, mânați de elanul curat al idealului împlinit, fiii acestui popor au înțeles că rosturile lor, în noile orizonturi ale Statului național unitar român, îi cheamă pe băncile școlilor.⁸

La Gherla, inimosul episcop a căutat să îndrepte stările de provizorat anterioare. În acest scop a cumpărat clădirea în care funcționa Academia Teologică (creată în 1858), cu statut de

⁶ *ibidem*, p. 65-68; Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 151-153; Ștefan Pascu, Făurirea Statului național unitar român, vol. II, București 1983, p. 189-222; Ioan Silviu Nistor, *Contribuția Bisericii la înfăptuirea Marii Uniri* în Tribuna, 1993, 5, nr. 48, 2-8, decembrie, p. 8

⁷ Raoul Șorban, *Episcopul Iuliu Hossu: Dreptate vrem și Dumnezeu dreptății va fi cu noi*, în *Invazia de stafii. Însemnări și mărturii despre o altă parte a vieții*, București, 2003, p. 49-51

⁸ Ioan Silviu Nistor, *Cardinalul...*, p. 152-153

chiriaș. Aici a funcționat atât Academia cât și Seminarul până în 1936 când, din fondurile proprii, s-a cumpărat, pentru suma de 2.500.000 lei, de la familia armeană a Popenilor, casa înzestrată cu o grădină mare, care asigura bune condiții pentru activitatea școlară. După plecarea la Cluj, această zestre a rămas școlilor normale de băieți și de fete.⁹

Sediul Episcopiei Greco-Catolice de Gherla s-a mutat, la 15 august 1930, la Cluj, care devine astfel un important centru eparhial – la 18 iulie 1921 înființându-se aici și Episcopia Ortodoxă a Vadului, Feleacului și Clujului. Odată cu Episcopia s-au mutat și Academia Teologică și Seminarul, ceea ce a creat o suită de probleme, la a căror rezolvare episcopul s-a angajat cu toată energia. Cu suma de 1.800.000 lei, primită de la Sfântul Scaun, a făcut, în vara anului 1931, modificările necesare la clădirile primite din “donația pontificală”, astfel încât la 12 noiembrie 1931, s-au deschis cursurile anului școlar și academic 1931/1932, primul an de învățământ greco-catolic la Cluj. Adunându-se noi fonduri, în vara anului 1933 au început lucrările de supraetajare a unei părți a vechii clădiri și, totodată, construirea noului local al Academiei Teologice și a Seminarului, pe strada Ion I.C. Brătianu, în spatele Catedralei “Schimbarea la Față”. Lucrările de construcție au fost încheiate la 10 decembrie 1934, iar clădirea monumentală a Academiei de Teologie Greco-Catolică – azi Conservatorul “Gh. Dima” – care este una din cele mai frumoase realizări arhitectonice ale Clujului acelei vremi, ce se leagă de numele ctitorului ei, episcopul dr. Iuliu Hossu, și-a deschis porțile ca instituție de învățământ superior.¹⁰

Din nefericire, în timpul Dictatului de la Viena, clădirea a avut mult de suferit. În toamna anului 1940 a fost complet devastată și jefuită de către unguri. La 27 octombrie 1942, a fost din nou atacată de către tinerii leventi, care i-au spart toate geamurile, deodată cu cele de la reședința episcopală și de la Institutul “Sfânta Tereza”. Atacul banditesc ulterior, din 3 martie 1944, însoțit de vărsări de sânge, a dus la zdrobirea ușilor și ferestrelor. În timpul trecerii frontului, în toamna anului 1944, edificiul a suferit noi pagube și devastări, în urma cărora restaurarea s-a făcut anevoios.¹¹

O altă problemă de bază, pe care episcopul s-a îngrijit să o rezolve în mod corespunzător, a fost prevederea acestor instituții cu personal didactic. Dacă la început s-a recurs la participarea canonicilor Capitlului eparhial la actul de învățământ, s-au luat grabnic măsuri pentru ca la catedră să fie încadrați specialiști. Eruditul episcop a promovat, în această privință, cu

⁹ Arhivele Naționale Cluj-Napoca, *fond Episcopia Greco-Catolică de Cluj-Gherla*, nr. 402-403, Protocolul ședințelor capitulare scolastice 1917-1938, nr. 467, Seminarul Greco-Catolic Gherla, transformări și reparări, 1925-1937; Cardinalul Iuliu Hossu, p. 83-84, 147

¹⁰ ANSDJC., *fond Episcopia Greco-Catolică de Cluj-Gherla*, nr. 481, Fondul cultural diecezan, donația pontificalului (papei), 1930-1938; nr. 495, Edificarea Seminarului din Cluj; nr. 671, Academia Teologică Greco-Catolică, 1930-1940; Ioan Silviu Nistor, *Cardinalul...*, p. 153-154; G. Roman *op. cit.*, p. 14-15

¹¹ Cardinalul Iuliu Hossu, p. 147-148; Ioan Silviu Nistor, *Cardinalul...*, p. 154

perseverență, un principiu academic: profesorii de teologie să fie, în totalitatea lor, pregătiți în institute teologice universitare catolice apusene, din Paris, Strasbourg, Roma, Viena etc., dintre aceștia fiind recrutat și personalul de bază al Seminarului teologic: rectorul, duhovnicul, perfecții de studii etc.¹²

Un rol important în antrenarea studenților și elevilor în activități culturale l-a îndeplinit Societatea de lectură “Alexi-Șincai”, care s-a bucurat de atenția deosebită a tuturor teologilor și clericilor.¹³

Rânduiala instituită în Academia Teologică cerea ca, la absolvire, fiecare student să țină, în capela seminarului, în fața episcopului – care, deși era deosebit de ocupat, nu lipsea niciodată - a corpului profesoral academic și a tuturor studenților teologi o predică, în care trata o temă religioasă, cu subiect la alegere: dogmatic, biblic, istoric etc. După expunere, episcopul făcea referiri cu privire la prestația viitorului preot și trăgea concluzii în ceea ce privește posibilitățile pastorale viitoare ale absolventului.¹⁴

O altă instituție de învățământ care s-a bucurat de grija permanentă a episcopului a fost Școala normală de băieți. Imediat după instalarea sa în 1917, ierarhul a cumpărat cu suma de 35.000 de coroane casa lui Iuliu Pop, fost director al Băncii “Economul” din Gherla, în care s-a deschis internat pentru elevi, care până atunci stăteau pe la “gazde”, în condiții foarte grele. Pentru a completa necesarul școlii, episcopul a mai cumpărat una dintre cele mai frumoase clădiri din oraș. În timpul Dictatului, el a dorit ca școala să rămână la sediul ei, fiind una dintre puținele școli românești care a funcționat în timpul celor patru ani de ocupație ungaro-horthystă sub patronajul și protecția episcopului Iuliu Hossu.¹⁵

Școala normală de fete din Gherla a stat, de asemenea, în atenția și grija episcopului. Pe seama ei s-au adus îmbunătățiri succesive localului, construindu-se aripi noi pentru ateliere și activitatea de aplicație, achiziționându-se și două iugăre cadastrale și 400 de stânjeni pentru studiul științelor agricole și practică agricolă. Școlile de aplicație de pe lângă cele două școli normale beneficiază și ele de grija înaltului prelat, prin asigurarea de localuri cu săli de învățământ corespunzătoare, inclusiv un muzeu al școlii, și prin instituirea de noi posturi didactice.¹⁶

Pe lângă instituțiile de învățământ superior și secundar, pe care arhierul le-a moștenit de la înaintașii săi și le-a patronat, făcând eforturi mari spre a le asigura condiții cât mai bune,

¹² Cardinalul Iuliu Hossu, p. 148; Ioan Silviu Nistor, *Cardinalul...*, p. 154

¹³ Ioan Silviu Nistor, *Cardinalul...*, p. 154

¹⁴ Cardinalul Iuliu Hossu, p. 148

¹⁵ *ibidem*, p. 149-150

¹⁶ *ibidem*, p. 150-151; Șematismul Eparhiei de Cluj-Gherla 1947, p. 161-190

episcopul dr. Iuliu Hossu s-a remarcat și într-o altă ipostază, în care și-a câștigat mari merite – aceea de ctitor neobosit de instituții școlare. Între acestea enumerăm:

- Liceul de băieți “Inochentie Micu” din Cluj, inaugurat la 28 octombrie 1945, încadrat cu profesori bine pregătiți, în frunte cu directorul, dr. Coriolan Suciș, istoric și sacerdot;
- Internatul eparhial din Cluj, deschis la 1 noiembrie 1940 cu scopul de a da posibilitatea elevilor români să urmeze cursurile liceului coeducat de stat, cu limba de predare maghiară;
- Școala normală și urbană de gospodărie “Sfânta Tereza” din Cluj, aprobată la 1 septembrie 1932, care din 1933 a funcționat cu două secții: elementară și normală, Pentru rezultatele excepționale obținute de școală, în 1936, Ministerul Culturii Naționale exprimă vii mulțumiri episcopului și corpului profesoral. În 1938, Congregația “Maica Domnului” îndrumată de ierarh, a ridicat un nou corp de clădire, cu 4 etaje, cu săli moderne, situat pe strada Avram Iancu, nr. 58, ce va deveni Institutul “Maica Domnului”, care a cuprins atât școlile din incintă, cât și internatul. Clădirea găzduiește astăzi Liceul “George Coșbuc”;
- Liceul de fete “Maica Domnului” din Cluj, care a fost deschis la începutul anului școlar 1946/1947, în localul comun din strada Avram Iancu, nr. 58;
- Internatul de fete “Maica Domnului” din Cluj, care a fost dat, de asemenea, în grija Congregației, unde au fost găzduite elevele liceului, ale școlii de gospodărie și câteva studente de la Universitate.

Prin grija episcopului Iuliu Hossu și osteneala surorilor din Congregația “Maica Domnului”, în Eparhia de Cluj-Gherla au mai funcționat:

- Gimnaziul “Maica Domnului” din Jucul de Jos;
- Școala primară “Maica Domnului” din Cluj;
- Școala primară “Maica Domnului” din Jucul de Jos;
- Grădinița de copii “Maica Domnului” din Cluj.¹⁷

Toate școlile și instituțiile de învățământ confesional greco-catolic au funcționat până la sfârșitul anului școlar 1947/1948, fiind desființate prin Legea învățământului din 3 august 1948, iar localurile au fost etatizate.¹⁸

Episcopul dr. Iuliu Hossu a fost totodată un consecvent sprijinitor al cărții și al presei, creind mijloacele necesare pentru răspândirea acestora în rândul poporului, cu deosebire în rândul tineretului. În vederea realizării acestui scop nobil, a deschis încă din primii ani ai episcopatului său o librărie diecezană la Gherla, care a fost mutată după 1930 la Cluj. Librăria difuza cărți de rugăciune, cărți de cult, dar și obiecte necesare oficiului serviciului divin: odăjdii, prapori, cruci,

¹⁷ Șematismul Eparhiei de Cluj-Gherla 1947, p. 152-154; Ioan Silviu Nistor, *Cardinalul...*, p. 155-156

¹⁸ *Decretul nr. 175 pentru reforma învățământului*, în Monitorul Oficial, partea I, 1948, 116, nr. 177, din 3 august, p. 6322-6324

sfeșnice, potire etc. Prin librărie s-au difuzat cărțile “Bibliotecii din Gherla” – o colecție de editură cu trei serii – iar începând din 1943 s-au distribuit și cărțile editurii Asociației preotești “Sfântul Nichita”, înființată cu binecuvântarea ierarhului. Acestea din urmă sunt apreciate ca și cărți de o valoare remarcabilă, rodul reflecției celor mai luminate minți și mai iscusite condeie din rândul clerului, în frunte cu profesorii Academiei de Teologie și canonicii Capitlului episcopal.¹⁹

Crezul episcopului despre rostul cărții bune în opera de educație și culturalizare rezultă și din mesajul său de la 6 iunie 1943, atunci când în Transilvania de Nord o carte românească bună avea o valoare înzecită. “Spre marea mângâiere a sufletului nostru, vedem sporind frumos cartea cea bună românească [...]. S-o primim ca hrană sănătoasă închinată nouă [...]. Va spori viața sănătoasă și puternică a culturii adevărate, întemeiată pe principiile nepieritoare ale sufletului nostru creștinesc și românesc.”²⁰

Cu aceeași perseverență, grija arhipăstorului s-a îndreptat și spre presa de calitate. El a întemeiat, încă în 1919, publicația oficială eparhială – periodicul bilunar “Curierul creștin” – care s-a bucurat de o bună popularitate în rândul cititorilor. A acordat totodată atenție și sprijin publicațiilor cu caracter religios, de morală creștină, editate de către forurile bisericești, cum erau cele blăjene, precum “Unirea”, “Unirea Poporului”, “Cultura Creștină”, “Blajul”, apoi “Cuvântul Ardealului” – periodic omiletic de la Bixad - “Viața Creștină” de la Cluj, colaborând el însuși la multe dintre ele. De notat că ierarhul este prezent, din când în când, cu articole sau interviuri cu specific patriotic, dar întotdeauna apartinic, și în presa politică românească, precum “Universul” și “Curentul” din capitală și “Patria” de la Cluj. În aceste ziare i se publică cel mai adesea extrase din pastorale, cu deosebire din cele scrise cu ocazia marilor praznice.²¹

Servicii deosebite pe tărâm cultural a adus și tipografia diecezană, înființată la Gherla în 1868 și mutată la Cluj după 1930, dotată și sprijinită de către episcopul Hossu. Aici s-a tipărit periodicul și colecția de carte patronată de episcopie, dar și cărți de literatură și artă.²²

O grijă stăruitoare a manifestat Iuliu Hossu și în domeniul istoriei noastre culturale. Încă din 1918, el a emis o circulară privind identificarea, adunarea, recondiționarea și păstrarea manuscriselor, a cărților rare, a icoanelor și a altor obiecte vechi, de valoare arhivistică sau muzeistică, ele făcând parte din patrimoniul cultural al poporului român. El revine în 1924 la această problemă, cerând repertorierea acestor valori, respectiv ca evidența lor să fie trimisă

¹⁹ Cardinalul Iuliu Hossu, p. 156

²⁰ *ibidem*, p. 156-157

²¹ *ibidem*, p. 159

²² ANSDJC, *fond Episcopia Greco-Catolică de Cluj-Gherla*, nr. 451, Ziarul percepțiunilor tipografice diecezane, 1915-1921; Cardinalul Iuliu Hossu, p. 157-158

episcopiei. Se preconiza ca cele care reprezintă o importanță deosebită să fie trimise, la cerere, pentru păstrare la Muzeul Diecezan.²³

Multiplele activități ale episcopului dr. Iuliu Hossu pe tărâmul culturii naționale au fost recunoscute și apreciate de către cel mai înalt for cultural al țării, Academia Română. Încă din 1942, când celălalt arhieru clujean, episcopul ortodox Nicolae Colan a fost ales membru activ al Academiei Române, s-au făcut propuneri pentru alegerea în această calitate și a episcopului Iuliu Hossu. Datorită însă faptului că lucrările acestuia erau risipite prin reviste și broșuri, insuficient finalizate și structurate în volume – episcopul angajat intens în activitățile publice a amânat pentru mai târziu această preocupare – el a fost ales în ședința din 2 iunie 1945 ca membru de onoare al Academiei Române. În mod similar s-a procedat în 1920 cu alt ierarh ardelean – mitropolitul ortodox Nicolae Bălan.²⁴

În septembrie 1940, după Dictatul de la Viena a fost în mod repetat sfătuit să plece în Țară, ceea ce el a refuzat cu îndârjire. Dimpotrivă, a trimis clerului și poporului vestea că nu va pleca nicăieri. “Noi ducem înaintea lucrarea în slujba sufletelor nouă încredințate, în mijlocul vostru, cu toată puterea sufletului nostru și cu toată dragostea inimii noastre.”

El a protestat energic, atât în fața regentului Horthy, cât și a primului ministru Teléki, împotriva crimelor săvârșite de ocupanți la Ip, Trăznea, Huedin, Mureșenii de Câmpie, Sântana de Mureș etc. Autoritățile horthyste au trecut la acte agresive împotriva lui: la 30 octombrie 1943, honvezii au tras asupra lui focuri de revolver; la 4 martie 1944, a fost întâmpinat în fața catedralei (era a doua zi după atacul banditesc din 3 martie) de către un grup de studenți unguri și insultat, iar unul dintre ei l-a scuipat în față. Sacrilegiul a cărui victimă a fost înaltul prelat a fost reprobabil de către postul de radio Londra și de către o seamă de foruri de opinie din alte centre europene. Profesorii Universității românești din Cluj, așezată vremelnic la Sibiu, au redactat o moțiune de protest, iar presa din țară a publicat articole de înfierare a faptelor revoltătoare de la Cluj. Cu toate acestea, agresiunile la adresa lui continuă, cu insulte pe stradă și amenințări cu moartea, proferate în miez de noapte la telefon. După atentatele și acțiunile vexatorii comise, autoritățile maghiare trec la măsuri represive directe și decid ca episcopul să fie arestat, planul fiind pus în aplicare la 1 septembrie 1944.²⁵

După război, apar la orizont alte pericole. Ortodoxia a început, încă din perioada interbelică, să revendice monopolul naționalismului românesc, considerând că numai fiind ortodox poți fi român, și pretindea unirea necondiționată a minorității greco-catolice cu majoritatea ortodoxă a țării, realizarea unei așa-numite “reveniri la matcă”. Greco-catolicii se

²³ Curierul creștin (Gherla), 1924, nr. 2, ianuarie; Cardinalul Iuliu Hossu, p. 158

²⁴ Ștefan Pascu, Istoricul Academiei Române. 125 de ani de la înființare, București, 1991, p. 222

²⁵ Ioan Silviu Nistor, *Cardinalul...*, p. 157-158; Cardinalul Iuliu Hossu, p. 127-131

simțeau ofenșați când nu erau recunoscuți cel puțin la fel de buni români ca și ortodocșii. În calitatea lor de creatori ai conștiinței naționale, prin opera Școlii Ardelene, prin descălecatul cultural al ardelenilor în Principate, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, majoritatea fiind formați în școlile Blajului, care au pus bazele învățământului modern și a instituțiilor culturii naționale. Acțiunile continuă prin bogata și temerara activitate națională desfășurată și care a devenit atât de cunoscută.²⁶

Proiectul ruperii cu spiritualitatea occidentală, conceput de către strategii de la Kremlin, a fost pus în aplicare mai întâi în Ucraina de Vest, în 1946, când se împlineau 350 de ani de la unirea religioasă de la Brest. În urmărirea scenariului suprimării Bisericii Unite Ucrainene s-a recurs la cererea unui grup de clerici de a se întoarce la ortodoxie. Cererii i s-a dat curs și, în zilele de 8-10 martie 1946 s-a organizat la Lvov (Lemberg) un mare sobor care a hotărât să-i reprimească în credința pravoslavnică pe frații ce rătăceau de 350 de ani în bezna catolicismului. Un articol apărut pe această temă în presa românească se încheia astfel: "Va avea oare parte și poporul nostru de o asemenea bucurie? Convingerea noastră este că da, chiar dacă ar fi să așteptăm până la 7 octombrie 1948, când se împlinesc 250 de ani de la actul unirii de la Bălgrad".

Observarea atentă a evoluției lucrurilor în Ucraina duce la concluzia că scenariul avea să fie jucat, punct cu punct, și în Transilvania, în perioada octombrie-decembrie 1948. Intenția a fost limpede exprimată cu ocazia vizitei patriarhului Alexei al Moscovei la Blaj, în iunie 1947. Ierarhul rus a fost condus de către primul ministru, Petru Groza, și de arhieriei ortodocși români, el pronunțându-se, cu glas de stăpân, că această Biserică trebuie să dispară în termen de doi ani.

Decizia irevocabilă a desființării Bisericii Române Unite cu Roma Greco-Catolică a fost luată la Congresul pan-ortodox de la Moscova, din martie 1948. În rezoluția congresului s-a precizat că "Vaticanul apare ca un incendiator al celor două războaie mondiale imperialiste și participant activ la incendierea unui nou război și, în general, luptă pe cale politică împotriva democrației mondiale."²⁷

Situația este de o gravitate fără precedent. Cu toate acestea, episcopul Hossu rămâne încrezător în izbânda spiritului de dreptate și desfășoară, în continuare, o activitate remarcabilă în rezolvarea problemelor mari ale învățământului clujean. Așa bunăoară, el face parte din Comitetul de inițiativă format din reprezentanții autorităților locale și ai instituțiilor de învățământ superior care redactează un cuprinzător și documentat *Memoriu*, pe care îl înaintează,

²⁶ Camil Mureșanu, *Cu privire la rolul Bisericii Unite în istoria și în cultura națională*, în *Pagini transilvane*. Publicație culturală, 1993, nr. 1, p. 98-101; Ioan Silviu Nistor, *Legăturile culturale dintre Țările Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1987, p. 129-159

la 12 februarie 1947, Ministerului Educației Naționale (ministru fiind Ștefan Voitec) și Guvernului României, în care se solicită înființarea unei Politehnici la Cluj cu trei facultăți: Construcții, Electromecanică și Silvicultură. Acest obiectiv este socotit ca un important “deziderat al Ardealului întregit”. Episcopul Hossu apare în fruntea semnatarilor memoriului.²⁸

Dar cursul nefast al ticăloșiilor continuă cu obstinație, ajungându-se la manipularea și denaturarea momentelor de relief ale istoriei noastre. Astfel, la 15 mai 1948 se aniversa centenarul Adunării Naționale de pe Câmpul Libertății. Discursul oficial a fost rezervat mitropolitului Nicolae Bălan de la Sibiu, care a spus: “[...] din visurile strămoșilor noștri, mai rămâne încă o parte neîmplinită: unității noastre naționale ca să fie desăvârșită îi mai lipsește încă ceva. Trebuie să înfăptuim unitatea noastră bisericească în Biserica strămoșilor noștri dinainte de 1700.” A stărui în dezunirea spirituală “azi când Republica Populară Română garantează egale drepturi politice, economice, culturale și religioase [...], înseamnă a dezerta din frontul unic al viitoarelor destine, pe care poporul muncitor și le despică în zorile viitorului.”²⁹

Prezent la această manifestare sărbătorească de pe Câmpul Libertății, episcopul român unit dr. Ioan Suci, administrator apostolic al Arhidiecezei Blajului, dorind să ia și el cuvântul, nu i s-a permis, fiind silit astfel să se retragă.

Un discurs și mai categoric a rostit patriahul Iustinian Marina, cu prilejul instalării sale, în iunie 1948, împrumutând un limbaj din clișeele propagandei comuniste. El a vorbit de “ultimele zvârcoliri ale cezaro-papismului, instrument al noilor imperialiști, de a menține dezbinarea între frați”.³⁰

Denunțarea Concordatului cu Roma, în august 1948, urmată de promulgarea noii legi a cultelor, prilejuiește ziarului sibian “Telegraful român” ocazia să catalogheze Biserica Romană Unită cu Roma Greco-Catolică drept “o satrapie a Vaticanului”. În legătură cu *Legea pentru reforma învățământului* din 3 august 1948, aceeași foaie arată că acceptă desființarea școlilor confesionale, deplasarea accentului pe învățământul de tip practic prin care se va pune capăt celui teoretic, fabricant de “ciupercărie intelectuală”.³¹

Consemnarea, fie și lapidară, a formulărilor și metodelor la care s-a recurs, ne ajută să înțelegem climatul și presiunile enorme la care a fost supusă Biserica Română Unită. Cunoașterea prezentă trebuie să disocieze fenomenele și faptele care s-au succedat spre a fi prezentate marelui public și nu spre a cultiva resentimente, care este bine să fie depășite, oricâte

²⁷ Camil Mureșanu, *Propaganda pentru suprimarea Bisericii Greco-Catolice în anii 1945-1948*, în În templul lui Ianus. Studii și Gânduri despre trecut și viitor, Cluj-Napoca, 2002, p. 109-110; Cardinalul Iuliu Hossu, p. 203

²⁸ Ioan Silviu Nistor, *Istoria învățământului tehnic din Cluj-Napoca*. Ediția a II-a revăzută și completată. Cluj-Napoca, 2004, p. 170-174

²⁹ *ibidem*, p. 204; Camil Mureșanu, *op. cit.*, p. 110

³⁰ Camil Mureșanu, *Propaganda...*, p. 110

³¹ Telegraful român, 1948, 96, nr. 21-22, p. 1; nr. 23-24, p. 1; Camil Mureșanu, *Propaganda...*, p. 111

urme dureroase au lăsat acestea. Era un efect pe plan religios al politicii regimului comunist, totalitar și intolerant, care a perpetuat confuzia între confesiune și națiune, excluzând particularități și nuanțe care conferă trăinicie și forță națiunii respective în situații normale.³²

Despre începutul persecuțiilor și amploarea lor ne relatează episcopul Iuliu Hossu însuși: “Jandarmii cutreierau satele, chestionau preoții noștri, făcând liste, cine este pentru unirea Bisericilor, cine era nedecis și cine [era] contrar; așa se pregătea aderența la hotărârea ce era să se ia”.³³ Episcopatul reacționează și episcopul dr. Iuliu Hossu este delegat să prezinte șefului statului “Memoriul nostru pentru a se înceta cu mijloacele de siluire a conștiinței preoțimii și a credincioșilor noștri, în perspectiva trecerii lor la ortodoxie, cu părăsirea Bisericii, d-lui Parhon, președintele Marelui Prezidiu al țării”. Parhon l-a ascultat liniștit, iar la cererea de a se da dispoziții potrivite “pentru a se evita lupta dintre frați” a răspuns că “luptă nu va fi”, întrebând pentru ce nu ar putea fi o singură Biserică?³⁴

Întors la Cluj, este vizitat de către episcopul Nicolae Colan, care începe prin a-i spune că a fost la Moscova cu câteva luni înainte, după care îi spune direct: “Iată ce doresc să-ți spun, patriarhul ar dori să te vadă, fie aici, fie în alt loc unde ți-ar conveni mai bine”. Fără nici o șovăire, a răspuns că în acele împrejurări “o întâlnire nu are nici un rost”. După care i-a spus hotărât: “Preasfințite, ești episcop, suntem episcopi, *credința noastră este viața noastră*.” La plecare, episcopul Colan i-a mărturisit că patriarhul “este hotărât să meargă înainte”.³⁵

La 15 august 1948, episcopul Hossu s-a dus, ca în fiecare an, la mănăstirea Nicula, unde “însetați de lumină, de pace și de viață, au alergat din toate părțile, din mari depărtări, bunii și scumpii credincioși, învingând toate greutățile, cu zecile de mii totdeauna, an de an, iar în acest an, ca niciodată, ajungând până la 50.000”. Lumea era neliniștită în fața primejdiei pe care o alimentau “toate zvonurile întunecate despre soarta Bisericii noastre”, adevărate și de prezența a “200 de agenți ai Securității, precum mi s-a spus”. Numeroșii agenți “țineau în ochi mulțimea nemaiîntâlnită, de altcum pașnică în cucernicia sufletului, reculeasă în rugăciunea pentru care au venit, ca să ia mângâiere, liniște și pace”. Când episcopul Hossu le-a spus oamenilor “să nu dea crezare zvonurilor că stăpânirea s-ar pregăti să se atingă de ființa Bisericii noastre, zicând că acei ce răspândesc atare zvonuri neliniștesc poporul și [sunt] vrăjmașii țării, din toate părțile s-au ridicat aparatele fotografice ale agenților spre mâna mea ridicată.”³⁶

³² Florentin Crihălmeanu, *Raportul dintre naționalitate și apartenența confesională* în *Urme pe file de timp la răscruce de milenii*, Cluj-Napoca, 2002, p. 134-137; Camil Mureșanu, *Naționalitate și apartenență confesională* în *În templul lui Ianus...*, p. 112-115

³³ *Credința noastră este viața noastră*. Memoriile cardinalului dr. Iuliu Hossu, ediție îngrijită de pr. Silvestru Augustin Prunduș OSBM, Cluj-Napoca, 2003, p. 59

³⁴ *ibidem*, p. 60

³⁵ *ibidem*, p. 62

³⁶ *ibidem*, p. 66-67

Începerea anului de învățământ 1948/1949 ridică probleme grave pentru învățământul diecezan. Vrednicul vlădică relatează în memoriile sale situația creată astfel: “Întrucât se apropia începerea cursurilor la Academia noastră de teologie, eram preocupat de evacuarea clădirii, întrucât era ocupată între timp de Liceul de stat nr. 2”. A făcut demersuri “la dl. ministru al Cultelor, Stanciu Stoian, pentru a-i cere binevoitoare intervenție la Ministerul Instrucțiunii Publice pentru evacuarea clădirii Academiei noastre de teologie.” Problema nu a putut fi rezolvată telefonic, fapt pentru care, la 20 septembrie 1948, “urmărit de-aproape tot timpul de agenți, plec cu avionul la București, în audiență la ministrul Cultelor, Stanciu Stoian. Prezint cererea pentru evacuarea [clădirii] Academiei de Teologie; după ce îmi spune că va interveni, trece la altceva, pentru care se pare că a insistat să mă przint personal; îmi arată *ce rol mare și frumos aș putea avea în aceste zile istorice*. Deși cuvintele și gândul dânsului m-au izbit dureros la început [...], i-am răspuns: Domnule ministru, *credița noastră este viața noastră*.”³⁷

În ziua următoare s-a dus în audiență la primul ministru Petru Groza, unde a fost primit de îndată. După câteva cuvinte convenționale, Petru Groza (care era fiul preotului ortodox Avacum Groza din Băcia) l-a întrebat surânzând: “*Vrei să fii mitropolit de Iași?*” Surprins, episcopul Hossu i-a răspuns: “Acolo este Durkovits, el este romano-catolic!” Când Groza i-a spus că nu despre asta este vorba, “Atunci am tresărit și din gestul dânsului am înțeles că vorbește despre Mitropolia Iașilor Ortodoxă, care era vacantă”, după înscăunarea lui Iustinian Marina ca patriarh. “Atunci i-am răspuns: Domnule prim-ministru, *credița noastră este viața noastră*.” La auzul acestor cuvinte hotărâte, premierul a răspuns liniștit și zâmbind: “Dacă ar fi numai viața!” Era evident că el știa ce urmează, pentru că hotărârea fusese luată mai dinainte.

Episcopul revine la problema pentru care venise în audiență. “L-am rugat asupra cererii, să ia dispoziții pentru evacuarea clădirii Academiei noastre de teologie, în vederea redeschiderii noului an școlar și, totodată, să ia măsuri să înceteze terorizarea preoților și a credincioșilor noștri pentru credința lor și peste tot să se asigure libertatea Bisericii conform Constituției și libertatea de conștiință a fiecăruia. I-am grăit deschis și cu toată stăruința; l-am cunoscut încă pe când era avocat stagiar la Lugoj, iar eu eram secretar episcopal tot la Lugoj.”³⁸

Atunci când autoritățile comuniste pun la cale înscenarea de la Cluj, prin convocarea adunării din 1 octombrie 1948, pentru a discuta problema trecerii la religia ortodoxă, episcopul dr. Iuliu Hossu acționează imediat. Sunt trimiși curieri “în toate părțile eparhiei pentru a vesti să nu participe nimeni dintre preoți la proiectata adunare, sub pedeapsa excomunicării.” În ziua de 30 septembrie 1948 are loc ședința consistorială, în care s-au comunicat măsurile luate pentru a

³⁷ *ibidem*, p. 79-80; ANSDJC, *fond Episcopia Greco-Catolică de Cluj-Gherla*, nr. 680-682, Academia Teologică, 1940-1848.

³⁸ *Credința noastră...*, p. 80-81

contracara adunarea planificată pentru ziua următoare. “De la ora 11.00 au început agenții Securității să aresteze pe cei ce doreau să intre ori să iasă de la reședință; când au început să iasă părinții de la consistor, au arestat și dintre ei pe părintele Agârbiceanu, părintele canonic Chertes, pe fiecare cum l-a nimerit; așa au continuat arestările toată ziua.” Înaltul ierarh ține să precizeze că “până seara, în aceeași zi, au arestat 28 de persoane, la ușa de intrare a reședinței episcopale.”³⁹

Consecvent atitudinii adoptate, episcopul a trimis tuturor protopopilor și preoților imperativul momentului: “*Stați tari în credință!*”. El emite decretul de excomunicare a preoților care s-au lăsat manevrați, acceptând să se constituie în “sobor”, care a hotărât “revenirea” uniților la ortodoxie, după care au semnat “Apelul” către credincioșii români uniți, ca să se întoarcă la Biserica ortodoxă. În legătură cu această decizie este chemat în audiență la primul ministru Groza care “a început să-mi spună că sunt învinuit că terorizez preoțimea, că i-am blestemat pe cei care au luat parte la Adunarea din Cluj.” Episcopul nu întârzie să pună lucrurile la punct: “N-am blestemat pe nimeni, am răspuns eu, am anunțat și rostit excomunicarea pentru cei ce vor participa și apoi peste cei ce au participat, excomunicare prevăzută în dreptul canonic pentru Biserica Catolică din lumea întreagă, lucru care este de datoria fiecărui episcop pe teritoriul eparhiei sale, ori în ce parte a lumii ar fi. Au ales Clujul pentru conciliabul, episcopul Clujului, conform canoanelor, și-a făcut numai datoria. De altcun, excomunicarea nu-i un belstem; și apoi, ei singuri s-au exclus din comunitatea Bisericii când au săvârșit actul de răzvrătire anticanonică și s-au lepădat de credință.”⁴⁰

Pedeapsa se abate implacabil asupra marelui arhiepiscop. Prin decretul din 8 noiembrie 1948, dr. Iuliu Hossu este destituit din funcția de episcop de Cluj-Gherla. La scurtă vreme este dată lovitura de grație întregii Biserici Române Unite cu Roma Greco-Catolică: la 1 decembrie 1948 – la 30 de ani de la Marea Unire din 1918, când ierarhii greco-catolici și ortodocși, ca și poporul credincios, s-au îmbrățișat în semn de unire fraternă durabilă, atunci destrămată de către ocupantul străin - decretându-se scoaterea în afara legii a Bisericii Greco-Catolice.⁴¹

Arestat la 29 octombrie 1948, noaptea la ora 1.30, în casa fratelui său Ioan, din București, îi îmbrățișează pe cei din familie care erau profund îndurerați, spunându-le: “Nu fiți supărați, așa m-au ridicat și unгурii, la 1 septembrie 1944.” Urmează lunga golgotă a suferințelor: domiciliu forțat la Dragoslavele (1948-1949), la Căldărușani (1949-1950), la penitenciarul din Sighetul Marmației (1950-1955), din nou domiciliu forțat la Curtea de Argeș (1955-1956), după care din nou Căldărușani (în 1956).

³⁹ *ibidem*, p. 87-88

⁴⁰ *ibidem*, p. 91-92; Cardinalul Iuliu Hossu, p. 209-213; Ioan Silviu Nistor, *Cardinalul...*, p. 158-159

Autoritățile comuniste n-au renunțat la acțiunile ce urmăreau frângerea rezistenței lui psihice, de aceea au procedat la numeroase tentative de momire, prin alternanța regimului de exterminare de la Sighet cu regimul de recuperare de la Curtea de Argeș, prin prezentarea deformată a realităților din țară, deși era transportat de la un loc de detenție la altul, chiar și în interiorul aceleiași localități, cu ochelari întunecați ca să nu poată vedea nimic din ceea ce se întâmpla, până la primirea în audiență, în 1955, la Petru Groza, acum șeful statului (președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale, funcție despre care obișnuia să spună că “acum este în locul împăratului) și care l-a primit “râzând sonor”. Când episcopul a ridicat problema reabilitării Bisericii Greco-Catolice “în toate drepturile, cu libertate deplină a cultului în exercitarea lui”, Groza a răspuns: “Asta acum este greu [...], dar eu voi face totul cu vremea. Pe de altă parte, ierarhii ortodocși “au pornit o acțiune de consolidare a operei lor, trimițând din toate părțile misionari în Ardeal, prin eparhiile noastre, pentru consolidarea unirii ce s-a făcut în 1948, pe care au aniversat-o an de an de atunci, preamărind *libertatea adevărată, de care pentru prima dată în istorie se bucură Biserica*, preamărind că acum, în *regimul de libertate democratică, cum nu s-a mai pomenit în istorie*, s-a putut săvârși dezrobirea de sub jugul Vaticanului și al Papei. Dar toată acțiunea s-a izbit de rezistența hotărâtă, liniștită a celor ce sufletește au rămas ceea ce au fost.”⁴²

Cunoscându-i-se meritele, devoțiunea și suferințele, papa Paul al VI-lea l-a delegat pe monseniorul Giuseppe Chelli la București spre a obține de la autoritățile române acordul pentru înălțarea episcopului Iuliu Hossu la demnitatea de cardinal. După împlinirea acestei misiuni, solul papal l-a vizitat pe episcop la Călărașani, însoțit de Gheorghe Nenciu, șeful Departamentului Cultelor. După ce Nenciu s-a retras și cei doi au rămas față în față, trimisul papal îi spune: “Excelență, Sfântul Părinte a hotărât să vă numească cardinal. În acest scop a luat legătura cu Guvernul român. Acesta este de acord, cu condiția ca să veniți la Roma, să fiți investit și să rămâneți acolo.”

Surprins și emoționat, episcopul răspunde numaidecât cu hotărâre în glas: “Monseniore, dacă Sfântul Părinte a hotărât să mă facă cardinal și a luat legătura cu guvernul nostru, înseamnă că m-a și făcut. Vă rog să transmiteți Sanctității sale toată recunoștința și cuvenita mulțumire, nu numai în numele meu personal, ci și al diecezei mele, al Bisericii Române Unite și al întregului popor român. Prețuirea nu este în primul rând pentru mine personal, ci pentru Biserică și Țară,

⁴¹ Cardinalul Iuliu Hossu, p. 217-218; Ioan Silviu Nistor, *Cardinalul...*, p. 158-159

⁴² Cardinalul Iuliu Hossu, p. 219-222; Ioan Silviu Nistor, *Cardinalul...*, p. 159; *Credința noastră...*, p. 116-117; 361-403. Despre situația Bisericii Greco-Catolice după scoaterea ei în afara legii cf. Ioan M. Bota, *Biserica Română Unită în anii 1945-1989*, în *Istoria Bisericii Universale și a Bisericii Românești de la origini până astăzi*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, 2003, p. 483-505; Ioan Ploscaru, *Lanțuri și teroare*, Timișoara, 1994; Alexandru Rațiu, *Persecuția Bisericii Române Unite*, Oradea; 1994; Sorin Marțian, *Biserica Română Unită în timpul clandestinității, privire istorică generală*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Catholica*, 2001, 46, 3, p. 87-94

pentru întregul popor român pe care Biserica Română Unită l-a slujit în tot decursul ființării sale și cu ale cărui interese perene s-a identificat întotdeauna și care așteaptă să i se recunoască dreptul la existență liberă. Eu însă nu pot pleca sub nici un motiv.”

După ce i s-a adus la cunoștință refuzul episcopului, Gheorghe Nenciu a replicat: “Dar noi nu avem ce face în țară cu un cardinal!” Episcopul a continuat imperturbabil: “Aceasta este treaba dumneavoastră. Rămân aici, în țara mea, în mijlocul poporului meu, să împărtășesc soarta fraților mei, a preoților și a credincioșilor mei. Nu-i pot părăsi!”⁴³

Vaticanul a respectat cu sfințenie dorința episcopului Hossu, înălțându-l cardinal *in pectore* (adică nefăcând publică această consacrare) în Consistoriul papal din 28 aprilie 1969 pentru numirea cardinalilor. Noul prinț al Bisericii Romane Universale nu a putut purta în țară bereta și purpura de cardinal, de aceea a rămas îmbrăcat în “țundră de oaie și căciulă de dac” – cum s-a spus la modul metaforic – aluzie la dacii de pe Columna Traiană din Forul Roman.⁴⁴

Deși investirea în demnitatea de cardinal a fost păstrată în secret, lumea a aflat și mulțime de scrisori de felicitare soseau la Mănăstirea Căldărușani, din toate părțile, așa cum începuseră să bată la porțile mănăstirii persoane pline de admirație și devotament față de cardinal. El a rămas rezervat și prudent, își primea musafirii cu multă seninătate și bucurie, amintindu-le însă că purtarea crucii mai durează încă, îndemându-i să fie cu “încredere și răbdare pentru că, *la ceasul sortit de providență, Biserica va ieși glorioasă la lumină. Noi să fim întotdeauna gata de a da mărturie bună până la sfârșit.*”⁴⁵

Sfârșitul cardinalului Iuliu Hossu s-a produs la 28 mai 1970, la Spitalul Colentina din București. Printr-o dispoziție testamentară a cerut: “Să fiu înmormântat de preoții mei în cavoul familial din Cluj”, ultima dorință rămânând încă neîmplinită. După așezarea cardinalului în sicriu, episcopii Alexandru Todea și Ioan Dragomir au săvârșit, în incinta spitalului – în prezența rudelor apropiate, a câtorva preoți uniți și a unui grup de credincioși – serviciul religios al înmormântării în ritul Bisericii Greco-Catolice.

Presigiul enorm al cardinalului dr. Iuliu Hossu le-a neliniștit pe autorități și după moartea sa, încălcându-se astfel normele și uzanțele vieții creștine. S-a cerut ca înmormântarea să se facă cât mai rapid, ceea ce s-a împlinit chiar a doua zi, în 29 mai 1970, în cimitirul Bellu-catolic, într-un mormânt provizoriu. Cu această ocazie, supraviețuitorii din Garda Națională Română de la 1918 au depus pe mormânt o cunună de brad veșnic verde, cu panglică tricoloră, în semn de omagiu pentru contribuția defunctului la înfăptuirea Marii Uniri, el citind în fața celor peste 100.000 de participanți de pe Platoul Românilor de la Alba Iulia, la 1 decembrie 1918, *Rezoluția*

⁴³ Credința noastră..., p. 477-481

⁴⁴ *ibidem*, p. 481-482

de Unire. Ulterior, s-a obținut de la Arhiepiscopia Romano-Catolică a Bucureștilor un alt loc de veci, pe aleea principală, mai potrivit pentru un prinț al Bisericii, unde s-a făcut reînhumarea, la 7 decembrie 1982. Dispoziția testamentară de a fi înmormântat în cavoul familial de la Cluj-Napoca își așteaptă în continuare ducerea la îndeplinire.⁴⁶

Cât privește comunicatul oficial al Vaticanului despre consacrarea episcopului Hossu în demnitatea de cardinal, acesta s-a dat publicității abia în Consistoriul din 5 mai 1973. “Am socotit – spune papa Paul al VI-lea – să acordăm calitatea de cardinal unui eminent slujitor al Bisericii, care într-un mod cu totul deosebit s-a evidențiat în fidelitatea lui față de Sfânta Biserică prin suferințe îndelungate și încercări crâncene, cauzate tocmai de această fidelitate [...]. Este vorba de fratele nostru Iuliu Hossu, episcop de Cluj-Gherla, România, care a plecat din această viață în 28 mai 1970.”⁴⁷

Pentru aspirațiile, strădaniile și realizările sale pe tărâmul împlinirii idealurilor naționale ale românilor și a ridicării lor culturale prin instituțiile de profil pe care le-a ctitorit și le-a condus, ca și prin credința, suferința și jertfa sa, cardinalul dr. Iuliu Hossu rămâne o figură luminoasă de cărturar patriot ce va străluci mereu în galeria marilor bărbați ai neamului nostru.

⁴⁵ *ibidem*, p. 481

⁴⁶ Cardinalul Iuliu Hossu, p. 260-265; Alexandru Todea, *Postfață la Cardinalul Iuliu Hossu*, p. 431-435

⁴⁷ Silvestru Augustin Prunduș, *Cardinalul în țundră de oaie*, postfață la *Credința noastră...*, p. 488

ȘCOLILE CONFESIONALE ALE EPISCOPIEI GRECO-CATOLICE DE CLUJ-GHERLA. 1945-1948

Crina CAPOTA

Summary: The confessionals schools of the Greek-Catholic Bishopric of Cluj-Gherla

Between March 1945 and December 1947 most legislation concerning confessional schooling were issued by the government, and not by the Parliament, being in contradiction with the 1929 law for Romanian confessional school. Thus they were illegal and they were contradictory to the Concordate between Romania and the Saint Siege. This ministry documents were meant only to limit the number of religion hours taught in public or confessional schools as they fear protests from the church hierarchy. In 1948, the communist government changed the legislation, adopted a new constitution and a new education law. The greek-catholic schools were abolished by this education law and the real estate of churches was confiscated.

Competiția dintre Biserică și Stat de-a lungul istoriei s-a desfășurat pe planuri multiple, incluzând domeniile educației, al asistenței sociale, mijloacelor de informare etc. În statele europene intrate după al Doilea Război Mondial în sfera de influență a URSS-ului, guvernele comuniste instaurate au urmărit să anihileze prin diferite metode, variind între cooptare și represiune, influența Bisericii în societate. În ciuda faptului că au existat diferențe de la țară la țară care țin de specificitățile locale,¹ totuși politica religioasă promovată de guvernele aflate în sfera sovietică a fost coerentă mai ales la începutul Războiului Rece. În acest sens, politica religioasă a guvernului Petru Groza poate fi analizată în limitele politicii sovietice promovate în zonă.

Această constatare se aplică și în ceea ce privește școlile confessionale. Cu toate că regimul comunist a dorit încă de la început eliminarea acestei forme de educație care scăpa de sub controlul statului, în perioada 1945-1947 acest lucru nu se realizează deoarece regimul comunist nu era suficient de consolidat pentru a risca o confruntare deschisă cu denominațiile religioase recunoscute.

Acest studiu își propune să analizeze raportul dintre statul comunist și Biserica Greco-Catolică din perspectiva restrângerii rolului deținut de școlile confessionale. Studiul se bazează pe documentele existente la Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, în fondul Episcopiei Greco-Catolice de Cluj-Gherla. Lipsa unor documente precum și blocarea accesului la studierea

¹ Pedro Ramet identifică șase factorii care au determinat nuanțarea politicii religioase a regimurilor comuniste în diferite țări: ponderea unui cult în structura confesională a țării, gradul de disponibilitate al unui cult religios de a se subordona puterii politice, legăturile cu o autoritate confesională străină, atitudinea adoptată în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, configurația etnică a populației și cultura politică dominantă; Pedro Ramet, *The Interplay of Religious Policy and Nationalities Policy in Soviet and Eastern Europe* în *Religion and Nationalism in Soviet and East European Politics*, Durham, 1991, p. 9.

documentelor din vara anului 1948 îngreunează cercetarea și determină formularea unor concluzii fragmentare.

În această perioadă, viziunea Bisericii Unite în privința școlilor confesionale este sintetizată în circulara din 2 iunie 1945 a Mitropoliei Române-Unite din Blaj trimisă tuturor episcopilor. Potrivit acestui document, episcopilor le revine rolul de a-i îndruma pe preoții parohi să ducă o politică de atragere a copiilor spre școlile confesionale “să nu fie nici un băiat sau fată care să nu fi urmat cel mai puțin un an în aceste școli, alipindu-se prin aceasta cât mai mult de Maica noastră Biserică.”² Toate oficiile parohiale trebuia, până la 1 octombrie a fiecărui an, să întocmească tabele cu toți elevii greco-catolici care urmează școli secundare din localitatea respectivă, iar unde este cazul să se arate motivul pentru care nu urmează o școală confesională.

Din 1929 școlile confesionale românești, cele care aparțineau Bisericii Ortodoxe și Bisericii Unite, au funcționat potrivit legii speciale de funcționare adoptate în acel an. Potrivit acestei legi (v. art. 20), retribuțiile corpului didactic al școlilor secundare confesionale române vor fi identice cu retribuțiile corpului didactic al școlilor similare ale statului, ele se vor plăti integral din bugetul Ministerului.³ Avantajarea Bisericilor românești consta în faptul că autoritatea confesională putea stabili regulamente și programe suplimentare proprii. Așadar, statul nu controla deplin un însemnat număr de școli care însă erau introduse în bugetul Ministerului Educației. Această lege (v. art. 10, alin. 3) a fost cea mai importantă concesie pe care guvernele interbelice au făcut-o în domeniul educației și a fost privită de autoritățile interbelice ca un mijloc de recunoaștere a meritelor pe care cele două Biserici l-au avut la afirmarea națiunii române. Școlile unite se mai bucurau de o prevedere specială, profesorii titulari trebuind să fie preoți. Această restricție este înlăturată la Conferința episcopatului greco-catolic desfășurată la 15 martie 1946.⁴

La începutul anului 1945, în Episcopia de Cluj-Gherla funcționa:

1. Școala normală de învățători din Gherla,
2. Școala normală de învățătoare din Gherla (fiecare din cele două școli normale având și școli de aplicație proprii),
3. Școala normală și urbană de gospodărie “Sfânta Tereza” din Cluj,
4. Școala primară “Maica Domnului” din Cluj,
5. Școala primară “Maica Domnului” din Jucul de Jos,
6. Grădinița de copii “Maica Domnului” din Cluj.⁵

² ANSDJC, fond *Episcopia Greco-Catolică de Cluj-Gherla*, dos. nr. 2675/1945, f. 1.

³ Monitorul Oficial, Partea IA, nr. 189, 27 august 1929, p. 6856-6859.

⁴ Vezi procesul verbal al conferinței din 15 martie 1946, ANSDJC, fond *Episcopia...*, dos. nr. 4124/ 1946.

⁵ Șematismul Eparhiei Greco-Catolice Române de Cluj-Gherla pe anul mântuirii 1947, p. 151-190.

În 1945 se înființează la Cluj Liceul de fete “Maica Domnului” și Liceul de băieți “Inocheție Micu Clain”. Liceul de fete “Maica Domnului” a luat ființă cu aprobarea dată de Ministerul Educației prin decizia 192417 din 11 ianuarie 1945. Prin adresa nr. 41/1945,⁶ se raportează din partea liceului începerea activității la 8 ianuarie 1945 cu un număr de 112 eleve. Aceste licee unite au funcționat până în 1948 în prevederile legii școlilor confesionale din 1929, așadar având salariul corpului didactic și de serviciu asigurat de către stat. Acest lucru ne îndeamnă să considerăm că deschiderea celor două licee confesionale din Cluj, în 1945, se încadrează în politica de concesi pe care guvernul Groza este dispus să le acorde cultelor.⁷

În cursul anului școlar 1945-1946 au funcționat sub conducerea surorilor din Congregația “Maica Domnului”: o școală primară mixtă cu același nume având anexată o grădiniță de copii, Liceul teoretic de fete “Maica Domnului” cu opt clase, ciclul complet pentru învățământul menajer care includea Școala urbană de gospodărie “Sfânta Tereza” cu opt clase, Institutul de aplicație de un an și cursul normal de gospodărie. Congregația mai dispunea și de un internat care putea găzdui în jur de 200 de eleve.⁸

La 8 august 1945 episcopul Iuliu Hossu cere încadrarea Școlii normale și urbane de gospodărie “Sfânta Tereza” în Legea învățământului confesional din 1929.⁹ Prin decizia 255.028 din 13 octombrie 1945 s-a aprobat ca, pe lângă Școala urbană de gospodărie de gradul doi “Sfânta Tereza” să funcționeze în continuare și cursul normal de gospodărie. Prin adresa 20255/1945 se face cunoscut faptul că s-a aprobat ca acestea să fie încadrate în Legea învățământului confesional din 1929.¹⁰ Această școală a funcționat din 1932,¹¹ dar de abia în 1945 a fost introdusă în cadrul legii speciale din 1929.

Unii cercetători afirmă faptul că politica religioasă promovată de guvernul Groza a fost elaborată de către liderii comuniști locali, în frunte cu Gheorghe Gheorghiu-Dej.¹² Așadar, cei care s-au declarat adversari ai religiei au sprijinit în 1945 înființarea și bugetarea școlilor confesionale. În 1945, s-a încercat atragerea clerului înspre “partidele democratice” printr-o politică de concesi în plan economic și educațional. În martie 1948, conducerea Școlii normale

⁶ ANSDJC, fond *Episcopia...*, dos. nr. 6073/1945, f. 15. Silvestru Augustin Prunduș și Clemente Plaianu în Cardinalul Iuliu Hossu, Cluj-Napoca, 1995, p.153, afirmă că liceul “Maica Domnului” și-a început activitatea în anul școlar 1946-1947.

⁷ În cadrul politicii de concesi facute cultelor în cursul anului 1945 se numără articolul 8 al decretului de reformă agrară din 23 martie prin care erau exceptate de la expropriere bunurile agricole ce aparțineau mănăstirilor, episcopiilor, bisericilor, parohiilor și așezămintelor bisericești precum și adoptarea la 20 aprilie a unui nou decret lege privind salarizarea preoților, diaconilor și a cântăreților bisericești; vezi Monitorul Oficial, Partea IA, nr. 63, 23 martie 1945 și nr. 93, 21 aprilie 1945.

⁸ ANSDJC, fond *Episcopia...*, dos. nr. 3184/1945; Șematismul Eparhiei Greco-Catolice române de Cluj-Gherla, p.183-190.

⁹ *ibidem*, dos. nr. 3482/1945.

¹⁰ *ibidem*, dos. nr. 5880/1945. Vezi și Monitorul Oficial, Partea IA, nr. 239, 19 octombrie 1945, p. 9158.

¹¹ Silviu Augustin Prunduș, Clemente Plaianu, *op. cit.*, p. 153.

și urbane de gospodărie “Sfânta Tereza” arăta că școala este întreținută de Congregația “Maicii Domnului”, precum și din taxele elevilor.¹³ Cu toate că a fost introdusă în cadrul legii din 1929 privind învățământul confesional, Școala normală și urbană de gospodărie din Cluj se întreținea în martie 1948 prin efort propriu. Documentele existente în fondul Episcopiei de Cluj-Gherla nu ne permit să aflăm dacă școala a fost susținută de la bugetul de stat, în ce măsură și în ce perioadă.

Liceul teoretic de fete “Maica Domnului” funcționează în anul școlar 1946-1947 cu un număr de 314 eleve.¹⁴ Acest liceu nu a funcționat în baza legii din 1929, fiind întreținut de Congregația “Maicii Domnului” și din taxele școlare plătite de elevi.

Școala primară “Maica Domnului” din Cluj a fost înființată în 1936, fiind aprobată cu decizia nr. 123.522 dată de ministerul Educației în noiembrie 1936. În perioada 1940-1944 a fost singura școală primară din Cluj cu predare în limba română.¹⁵ Congregația “Maicii Domnului” mai avea o școală primară confesională la Jucul de Jos. Cu toate că avea aprobare de funcționare încă din 1939, școala va funcționa efectiv numai din toamna anului 1944. În anul școlar 1944-1945 școala a funcționat cu 7 clase, având un număr de 128 de elevi; în anul 1945-1946 a funcționat cu 6 clase având 161 de elevi, iar în anul școlar 1946-1947 a funcționat cu 5 clase, având 136 de elevi. În anul școlar 1945-1946 clasa a V-a a fost transformată în clasa I de gimnaziu, iar în 1946-1947 clasele a V-a și a VI-a în Clasele I și a II-a de gimnaziu unic.¹⁶ Așadar, putem considera că, începând cu 1945, la Jucul de Jos a fost înființat și un gimnaziu aflat sub conducerea și organizarea Congregației “Maica Domnului.” Toate aceste școli erau întreținute prin efortul propriu al călugărițelor și din taxele școlare plătite de elevi..

În ceea ce privește școlile normale de băieți și fete din Gherla, acestea erau introduse în cadrul legii speciale din 1929. Astfel, “corpul didactic, personalul administrativ și o parte din personalul de serviciu” era plătit de către stat. Școala Normală de băieți a mai beneficiat de un important sprijin de la bugetul de stat prin asigurare pentru elevii merituoși a unor burse. De exemplu în anul școlar 1947-1948 au fost acordate 158 de burse.¹⁷ Patrimoniul celor două școli era evaluat la data de 31 martie 1947 la aproximativ 8 miliarde, 311 milioane de lei pentru școala de băieți și 3 miliarde de lei pentru școala de fete.¹⁸

Pe lângă greutățile și lipsurile materiale datorate războiului, cele două școli au fost nevoite să suporte în vara și toamna anului 1945 găzduirea trupelor sovietice în incinta lor. În 23

¹² Cristian Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist. 1945-1989. Documente și mărturii*, Iași, 2003, p. 25-28.

¹³ ANSDJC, fond *Episcopia...*, dos. nr. 1065/1948.

¹⁴ Șematismul Eparhiei Greco-Catolice române de Cluj-Gherla, p.187.

¹⁵ *ibidem*, p.189.

¹⁶ *ibidem*, p.189-190.

¹⁷ ANSDJC, fond *Episcopia...*, dos. nr. 1065/1948.

iunie 1945, clădirea Școlii normale de învățători Gherla a fost ocupată de armata rusă pe termen nelimitat,¹⁹ iar la 26 iunie a început evacuarea la Școala normală de fete, cu toate protestele directoarei Aurelia Suciu, revoltată de faptul că doar școlile Bisericii Unite sunt destinate să adăpostească trupe militare.²⁰

În scopul depășirii impasului material în care se găseau cele două școli și implicit profesorii lor, cu adresa 254 din 26 ianuarie 1945 se cerea Ministerului Educației Naționale ca până la încadrarea în buget să se acorde pentru școlile normale de băieți și fete din Gherla și pentru școala de băieți din Oradea un ajutor pentru reparații materiale și pentru susținerea elevilor.²¹ În răspunsul dat de Ministerul Cultelor abia la 27 august 1945 se arăta faptul că nu s-a aprobat de către Ministerul Finanțelor deschiderea unui credit de 1.200.000 lei din care s-ar fi putut acorda ajutoarele solicitate pentru cele trei școli.²² Așadar, politica de concesi promovată de comuniști în această primă perioadă era limitată. Considerăm că aceste concesi aveau în primul rând scopul de a evita un conflict.

Un aspect interesant al politicii guvernului în privința religiei este legat de acordarea în proprietatea Episcopiei a clădirii orfelinatului armeno-catolic din Gherla, proprietate a ritului armean. Clădirea a servit între 1945-1948 ca local pentru Școala normală de învățători din Gherla. Trecerea în proprietatea Bisericii Greco-Catolice a acestei clădiri s-a petrecut în 1947, dar tratativele cu Frontul Plugarilor au început în vara anului 1946. În schimbul orfelinatului, Episcopia a cedat casa Tüzes și 8,6 ha de pământ destinat edificării clădirii în care trebuia să funcționeze Școala normală de învățători. Schimbul s-a făcut la inițiativa organizației locale a Frontului Plugarilor care a dorit din vara anului 1946 exproprierea Episcopiei de pământul destinat pentru construirea școlii.²³ Probabil în dorința de a evita un conflict deschis cu credincioșii greco-catolici majoritari în localitate, Frontul Plugarilor a propus și realizat acest schimb. Acest episod arată rezerva pe care reprezentanții partidelor de guvernare o aveau în a aplica o politică dură în privința cultelor care aveau un procent important de credincioși.

Un moment deosebit de important din perspectiva politicii religioase și educaționale promovată de guvernul Groza în perioada cercetată îl constituie înființarea în toamna anului 1945 a Liceului "Inocenție Micu Clain." Inițiative pentru înființarea liceului au existat încă din 1919. În ciuda faptului că greco-catolicii din Cluj reprezentau cea mai numeroasă confesiune, în jur de 32.000 de credincioși, totuși până în 1945 nu au beneficiat de un liceu teoretic confesional. Un plus pentru înființarea liceului ar putea constitui existența unui internat de aproximativ 150

¹⁸ *ibidem*.

¹⁹ *ibidem*, dos. nr. 2827/1945.

²⁰ *ibidem*, dos. nr. 2927/1945, f. 1-2.

²¹ *ibidem*, dos. nr. 4211/1945.

²² *ibidem*, f. 1.

elevi, așa cum se arată în memoriul adresat de episcopul Iuliu Hossu Ministrului Educației Naționale, Ștefan Voitec, la 20 iulie 1945.²⁴ Acest internat a fost folosit în perioada 1940-1945 pentru elevii Liceului Barițiu (Liceului teoretic nr. 2) unde majoritatea elevilor erau greco-catolici, în internat fiind cazați în anul școlar 1944-1945 97 de elevi ai acestei școli dintre care 84 erau greco-catolici și doar 10 ortodocși.²⁵

Pentru ca liceul să își deschidă porțile în toamna anului 1945 s-au făcut atât demersuri oficiale constând în memorii și adrese către Ministerul Cultelor, cât și întâlniri la Minister, canonicul Titus Mălai și inspectorul școlar Romulus Demetrescu,²⁶ fiind însărcinați cu acestea. Un memoriu cuprinzător a fost înaintat Ministrului Educației Naționale la 20 iulie 1945.²⁷ La 2 octombrie 1945, episcopul Iuliu Hossu solicita în continuare dreptul de a deschide liceul confesional. La 11 octombrie 1945 inspectorul Romulus Demetrescu îl informează pe profesorul dr. Coriolan Suci, într-o scrisoare prietenească, asupra faptului că la 11 octombrie ministrul Voitec a semnat personal decizia de înființare a școlilor confesionale, Liceul român-unit “Inocenție Micu Clain,” Școala normală unită de fete din Carei, Liceul teoretic ortodox de băieți “Mitropolitul Simion Ștefan” din Cluj și Liceul teoretic de fete “D-na Stanca” din Cluj.²⁸ Prin adresa 271333 din 17 octombrie 1945 a Ministrului Educației Naționale, Direcția învățământului este trimisă în mod oficial decizia de aprobare a funcționării liceului teoretic unit din Cluj în prevederile legii 2799 din 1929 cu începere de la 1 septembrie 1945.²⁹ Inaugurarea liceului a avut loc în 29 octombrie 1945, episcopul Iuliu Hossu, în pastorală scrisă pentru această ocazie arată importanța școlilor confesionale unde tinerele generații sunt “formate armonios în suflet și trup”, unde se pot ridica generații puternice “chemate să înalțe o lume nouă, mai bună, mai fericită, mai plină de iubire”.³⁰

Liceul “Inocenție Micu Clain” și-a început activitatea având 199 de elevi. Potrivit art. 8 din Legea învățământului secundar teoretic din 1934 gimnaziile și liceele trebuia să fie înființate prin lege specială de către Ministerul Educației Naționale. În toamna lui 1945, cele cinci licee confesionale au fost înființate pe baza unei decizii ministeriale. Pentru normalizarea situației, Episcopia cere în mai multe rânduri încadrarea prin decret-lege a școlilor confesionale din Cluj și Carei în prevederile legii din 1929.³¹ Importanța pentru Episcopia de Cluj-Gherla a înființării

²³ *ibidem*, dos. nr. 4887/1946, nr. 6881/1946 și nr. 4308/1947.

²⁴ *ibidem*, dos. nr. 5542/1945, f. 4, 5, 6.

²⁵ Marcela Vultur Sălăgean, *Educational Institutions in Interwar Cluj. “George Barițiu” High School*, în *Transilvanian Review*, nr. 1, 1995, p. 118.

²⁶ ANSDJC, fond *Episcopia*..., dos. nr. 4075/1945, f. 1 și dos. nr. 5542/1945, f. 54.

²⁷ *ibidem* dos. nr. 5542/1945, f. 4, 5, 6.

²⁸ *ibidem*, f. 54.

²⁹ *ibidem*, f. 1. Vezi și Monitorul Oficial, Partea IA, nr. 242, 23 octombrie 1945, p. 9291.

³⁰ *ibidem*, dos. nr. 5260/1945, f. 2 și dos. nr. 5317/1945, f. 1.

³¹ *ibidem*, dos. nr. 2866/1946 și dos. nr. 4241/1946.

liceului confesional de băieți este redată în arhivele Episcopiei de numărul mare de felicitări care îi sunt adresate episcopului Hossu cu această ocazie. Încă de la începutul existenței sale, Liceul “Inocenție Micu Clain” a întâmpinat probleme în încercarea de funcționare potrivit legii de funcționare a școlilor românești confesionale din 1929.

Începând cu toamna anului 1945, se încearcă schimbarea condițiilor juridice după care funcționau școlile confesionale prevăzute în cadrul legii din 1929. Acest lucru a fost făcut în cadrul ordinelor ministeriale prin încadrarea lor ca și licee teoretice normale.

La 2 noiembrie 1945, direcțiunea Liceului “Inocenție Micu Clain” raporta episcopiei primirea ordinului privind orarul liceelor teoretice de la Ministerul Educației Naționale în care se arăta faptul că pentru studiul religiei au fost fixate câte două ore pe săptămână pentru clasele I-IV, câte o oră săptămânal pentru clasele V, VI, VII, iar pentru clasa a VIII-a nici o oră. Directorul liceului dorea ca episcopia să intervină la Minister pentru a se aproba câte două ore de religie pentru fiecare clasă. Episcopul Iuliu Hossu intervine la 6 noiembrie 1945 la Minister, solicitând în baza Legii 2799/1929 introducerea a două ore de religie în fiecare clasă.³²

În conformitate cu art. 6 al legii din 1929, articol care prevedea dreptul autorității confesionale de a stabili regulamente proprii de funcționare și programe suplimentare, Ministerul informează la 10 ianuarie 1946 că există posibilitatea pentru școlile confesionale de a avea ore în plus sau obiecte de studiu suplimentare dacă autoritatea confesională hotărăște acest lucru. Dar, pentru elevi continuă “să fie obligatorie numai programa statului.” În consecință, religia nu conta ca obiect de studiu obligatoriu.³³

Această posibilitate de a fixa programe suplimentare care să cuprindă și un număr de ore de religie nu exista în cazul școlilor secundare de stat. Începând cu anul școlar 1945-1946, elevii clasei a VIII-a nu au inclusă în orar religia. Elevii de confesiune greco-catolică ai Liceului “Gheorghe Barițiu” înaintează episcopiei o adresă în care protestează împotriva deciziei Ministerului de a reduce orele de religie.

În anul școlar 1946-1947, numărul orelor de religie în școlile secundare de stat este micșorat din nou, studiul religiei urmând să se facă în clasele I, II, IV, V și VI, câte o singură oră pe săptămână, iar pentru clasa a III-a, două ore pe săptămână. În total, un profesor urma să aibă șapte ore pe săptămână. Printr-un alt ordin al Ministerului, se prevede că profesorii de religie trebuie încadrați la cel puțin 12 ore săptămânal. Unde nu exista posibilitatea încadrării în aceste condiții, profesorii puteau să-și completeze activitatea cu conferințe pentru elevi ținute duminica. Aceste conferințe urmau să aibă un scop educativ, “în spirit democratic” și nu aveau caracter

³² *ibidem*, dos. nr. 426/1946, f. 2.

³³ *ibidem*, f.1

obligatoriu.³⁴ Această decizie ar fi dus la absența elevilor de la serviciile liturgice desfășurate în Biserici, lucru care scădea influența pe care Biserica, în special prin intermediul episcopilor, o avea în rândul acestor tineri.

La 4 decembrie 1946, episcopul Valeriu Traian Frențiu înaintează două memorii, unul Ministerului Educației Naționale și celălalt primului ministru în numele “tuturor episcopilor, preoților și părinților care au copiii la școală și credincioșilor Bisericii Unite.” În aceste memorii, episcopul cere pentru semestrul al doilea al anului școlar să se reintroducă două ore de religie săptămânal în fiecare clasă, avertizând în același timp că în caz contrar “ne declinăm orice răspunderi și nu vom fi în stare să oprim adunările de protest în întreaga țară, contra scoaterii religiei din școli a cărei început s-a făcut.”³⁵

Printr-o decizie ministerială din februarie 1947 se modifică numărul de catedre la diferitele timpuri de școli secundare. De exemplu, la liceul de tip F cu 11 clase pe care episcopia îl ceruse pentru Liceul “Inocheție Micu Clain” cu adresa 346 din 18 ianuarie 1947, prin noua decizie ministerială, “se suprimă” catedrele de religie greco-catolică, religie ortodoxă, latină, educație fizică și igienă. Arătând faptul că la școlile episcopiei s-au menținut două ore de religie în fiecare clasă, în baza prevederilor legii 2799 din 1929, episcopul Iuliu Hossu cere ministrului educației prin adresa 1437/1947 menținerea catedrei de religie greco-catolică la școlile episcopiei. În răspuns, Ministerul Educației, Direcția învățământului secundar precizează că “Ministerul aplică același tratament școlilor confesionale ca oricăror școli de stat în ceea ce privește încadrarea catedrelor și repartiția orelor.”³⁶ Această afirmație intră în contradicție cu legea din 1929 care prevede dreptul la un tratament special aplicat școlilor confesionale românești din Ardeal. Un ordin al Ministerului care nu este în concordanță cu anumite prevederi dintr-o lege aflată în funcțiune la momentul emiterii ordinului poate fi contestat în instanță prin contencios administrativ.

În iulie 1947 se revine asupra deciziei prin care erau suprimate catedrele sus-amintite și Ministerul Educației Naționale hotărăște completarea normei profesorilor, atunci când aceștia nu au suficiente ore, cu ore la o altă școală din apropiere. În urma acestei decizii, la Liceul “Inocheție Micu Clain” rămâne Andrei Plaiianu la catedra de religie greco-catolică, dar catedra de religie ortodoxă trebuie desființată deoarece din numărul de 275 de elevi, doar 12 erau de confesiune ortodoxă. Din vara anului 1947, acest liceu a funcționat ca liceu teoretic de tip F, cu 11 clase, două gimnazii unice de șase clase și un liceu cu cinci clase.³⁷

³⁴ *ibidem*, dos. nr. 6298/1946.

³⁵ *ibidem*, dos. nr. 7542/1946 și 7543/1946 (vezi anexa 4).

³⁶ *ibidem*, dos. nr. 4148/1947.

³⁷ *ibidem*.

În legea 137/1947 se arată “că cererile de transferare și numire la școlile confesionale se vor adresa direct Ministerului care va face aceste lucrări,” autoritatea confesională urmând să-și dea doar “asentimentul.”³⁸ Se abrogă în acest fel art. 12 al legii din 1929 care prevede dreptul autorității confesionale de a numi profesorii, Ministerul doar confirmând aceste numiri. Într-un memoriu din 25 iulie 1947, episcopul Ioan Suciu, administrator apostolic al Blajului se declară împotriva acestei noi legi pe care o consideră “jignitoare pentru bisericile românești din Ardeal și extrem de periculoasă din punctul de vedere al intereselor binepricuate.”³⁹

La sfârșitul anului 1947, datorită schimbărilor intervenite în ceea ce privește forma de stat, Ministerul Educației solicită ca toate școlile să primească un număr de ordine, în funcție de categoria din care fac parte.⁴⁰ În corespondența dintre școlile confesionale și autoritatea confesională se va păstra vechea denumire a școlii.

Aceste măsuri au ca scop scăderea importanței școlilor confesionale într-o perioadă în care, potrivit principiilor guvernărilor, religia se dorea scoasă din școli și înlocuită cu “materii științifice” mai potrivite cu ideologia marxist-leninistă. În perioada 1945-1947 sesizăm un proces menit să ducă la interzicerea religiei în școală, dar și a funcționării școlilor confesionale.

Pe parcursul anului 1948, autoritățile confesiunilor religioase recunoscute de stat se vor confrunta cu probleme majore în privința existenței și funcționării școlilor confesionale. Proiectul de constituție propus dezbaterii publice începând cu 6 martie 1948, prevedea la articolul 28, al. 3, faptul că “nici o congregație sau confesiune religioasă nu poate deschide sau întreține instituții de învățământ general, ci numai școli speciale pentru pregătirea personalului cultului și sub controlul statului”.⁴¹ Nunțiul Apostolic, Patrick O’Hara protestează contra interzicerii școlilor confesionale printr-o notă înaintată guvernului la 10 martie precum și printr-o notă verbală la 27 martie 1948. Nunțiul amintește guvernului că statul român a semnat cu Sfântul Scaun un Concordat ale cărui prevederi prevalează asupra legislației interne, inclusiv asupra Constituției.⁴²

În fondul Episcopiei de Cluj-Gherla se păstrează doar adresele trimise de Mitropolia Română Unită din Blaj, precum și de Episcopia din Oradea.⁴³ Din păcate, observațiile episcopului Iuliu Hossu făcute pe marginea proiectului de constituție nu s-au păstrat în arhiva Episcopiei Greco-Catolice de Cluj-Gherla. În adresa trimisă tuturor episcopilor la 16 martie 1948, episcopul Ioan Suciu, în calitate de locțiitor al mitropolitului, consideră că explicarea către

³⁸ *ibidem*, dos. nr. 4896/1947.

³⁹ *ibidem*.

⁴⁰ *ibidem*, dos. nr. 105/1948.

⁴¹ Cristian Vasile, *Între Vatican și Kremlin. Biserica Greco-Catolică în regimul comunist*, București, 2003, p. 128.

⁴² Ovidiu Bozgan, *Nunțiatura Apostolică din România în anii 1948-1950*, în *Biserică, Putere, Societate. Studii și Documente* (sub redacția lectorului univ. Ovidiu Bozgan), 2001, București, p. 135.

⁴³ ANSDJC, fond Episcopia..., dos. nr.1664/1948, și dos nr. 1665/1948.

“poporul credincios” a proiectului de constituție precum și elaborarea de către autoritatea confesională a unei strategii prin care să implice cât mai mulți credincioși (“fiecare parohie prin părinții copiilor de școală să ceară modificarea-eliminarea alineatului 3 din articolul 28”) sunt direcțiile de urmat de către Biserica Greco-Catolică. De asemenea, Episcopul Suciu propune o soluție inedită care consta în schimbarea statului juridic al acestor școli. Soluția ar consta, potrivit episcopului Suciu, în “transformarea liceelor sau normalelor în seminarii, cea a Maicilor în Școală de Maici”. Copiilor trebuie să li se asigure o instrucție necesară pentru a putea să-și susțină examenele la stat ca și particulari.⁴⁴

Tot la 16 martie 1948 este trimisă și adresa nr. 815 a Episcopiei Română Unită de Oradea. Episcopul Valeriu Traian Frențiu, în calitate de “episcop senior”, propune organizarea unei conferințe episcopale care să decidă poziția unitară pe care ar urma să o adopte episcopatul greco-catolic în privința proiectului de constituție. Episcopul Frențiu propune organizarea unei conferințe la care să participe numai episcopii de rit răsăritean din cadrul Bisericii Catolice, asta deoarece este “o mare deosebire între situația școlilor noastre și ale lor. Școlile lor sunt conduse de ordine călugărești, au tendințe specifice, pe când ale noastre sunt istorice și pe baza meritelor naționale au primit protecția legii speciale.”⁴⁵ Episcopul Frențiu propune același mijloc de protest ca și episcopul Suciu și anume, “apelul la protopopi, preoți și popor”. Frențiu atrage atenția asupra riscurilor la care se supune Biserica, considerând că “în problemele ce se pun Bisericii să procedăm cu mare prudență, cumpănire și de tot unitar”. Conferința proiectată de episcopul Frențiu a avut loc la Oradea la 30 martie 1948.

În ceea ce privește articolul 28, al. 3, din proiectul de constituție cu toate protestele clericilor și ale credincioșilor a fost introdus în noua constituție aproape în formă neschimbată. Articolul 27, al. 3, din constituția adoptată în aprilie 1948 preciza că “nici o confesiune, congregație sau comunitate religioasă nu poate deschide sau întreține instituții de învățământ general, ci numai școli speciale pentru pregătirea personalului cultului și sub controlul statului”.⁴⁶

La 3 august este publicat în Monitorul Oficial decretul lege 175 privind reforma învățământului, completat cu decretul-lege nr. 176 privind trecerea în proprietatea statului a bunurilor Bisericilor, congregațiilor, comunităților sau particularilor care au servit pentru funcționarea și întreținerea instituțiilor de învățământ general, tehnic sau profesional.⁴⁷ Încă din articolul 1 al noii legi se prevede faptul că învățământul “este organizat exclusiv de Stat pe

⁴⁴ *ibidem*, dos. nr. 166471948.

⁴⁵ *ibidem*, dos. nr. 1665/1948.

⁴⁶ Ioan Muraru, Gheorghe Iancu, Constituțiile române. Texte. Note. Prezentare comparativă, ediția a III-a, București, 1995, p.117.

⁴⁷ Monitorul Oficial, Partea IA, nr. 177, 3 august 1948, p. 6322-6325.

temeiul unității de structură și este așezat pe baze democratice, populare și realist științifice”⁴⁸. Articolul 35 preciza faptul că “toate școlile confesionale sau particulare de orice fel devin școli de stat”, iar articolul 36 prevede statutul profesorilor de la școlile confesionale sau particulare: aceștia vor fi încadrați în învățământul de stat. Un aspect puțin întâlnit în legile cu caracter general, cum este și această lege adoptată la 2 august 1948, îl constituie prezența sancțiunilor aplicate celor care încalcă anumite aspecte ale legii, anume articolul 35: “5-10 ani muncă silnică și confiscarea întregii averi.” Așadar, prin noua Constituție și prin decretele 175 și 176/1948 s-a creat cadrul legal pentru desființarea învățământului confesional în România. Potrivit decretului 176 toate școlile episcopiei “cu întreaga avere” a lor treceau în patrimoniul statului.⁴⁹ Lista școlilor este completată cu patrimoniul internatului diecezan din strada Moșilor, nr. 24.

În perioada martie 1945 - decembrie 1947 măsurile guvernului comunist în privința școlilor confesionale au fost limitate la decizii ministeriale care intrau în contradicție cu legea din 1929 după care aceste școli funcționau. Aceste decizii aveau un caracter limitat deoarece ele puteau fi contestate pe bază legală de către autoritatea confesională. Din punct de vedere juridic, ele erau ilegale deoarece intrau în contradicție cu o lege adoptată de Parlament, dar și cu prevederile Concordatului semnat cu Sfântul Scaun. În 1948, comuniștii trec la modificarea cadrului legislativ, lucru care va determina măsuri luate pe cale legală, de această dată, împotriva școlilor confesionale.

⁴⁸ *ibidem*, p. 6322.

⁴⁹ *ibidem*, p. 6336.

Cristian VASILE EPISCOPIA DE CLUJ–GHERLA ÎN ANUL 1948

Cristian VASILE

Summary: The Bishopric of Cluj–Gherla in 1948

Alike the other Romanian Greek Catholic Dioceses, the Bishopric of Cluj–Gherla was in 1948 under the scrutiny of the Police (*Siguranța*) and *Securitate*.

The Communist authorities used various methods in order to annihilate the activity of Msgr Iuliu Hossu and “refractory” clergymen (some priests were even arrested in the Summer of 1948 – Fr Alexandru Nicula, for example). They contacted Iuliu Hossu, proposing him important dignity in the ranks of The Romanian Orthodox Church in exchange of his “return” to Orthodoxy. Iuliu Hossu firmly refused and after this failure the Communist officials tried to undermine the authority of the prelate through the agency both of Fr Emil Iuga, member of the Chapter, and the ecclesiastical “trade union”.

On October 28 Iuliu Hossu was arrested and after a month the Bishopric of Cluj–Gherla was banned like the entire Romanian Greek Catholic Church.

La fel ca și celelalte eparhii greco-catolice, Dieceza de Cluj–Gherla s-a aflat în anul 1948 în atenția organelor polițienești, lucru care reiese din lectura documentelor Siguranței și Securității, materiale pe care le-am utilizat cu predilecție în acest studiu.

Presiunile resimțite de ierarhia greco-catolică, precum și realitatea tragică din Galiția răsăriteană, unde Biserica ucraineană unită cu Roma era dizolvată, l-au convins pe episcopul Iuliu Hossu să convoace încă din vara anului 1947 o adunare a preoților uniți, unde a avertizat că Biserica în fruntea căreia se afla ar putea fi prigonită. Prelatul de la Cluj i-a îndemnat pe clericii săi să-și apere Biserica, deoarece regimul ar putea încerca desființarea ei sub pretextul oneros al “reîntregirii” ortodoxiei românești din Ardeal¹. În pofida acestei poziții fără echivoc, există mai multe informații care sugerează faptul că guvernul nu a renunțat la ideea de a-l atrage pe episcopul Iuliu Hossu în opera de așa-zisă “reîntregire a Bisericilor românești”. Astfel, la finele lunii ianuarie 1948, se pare că Iuliu Hossu a fost chemat la București, unde i s-a propus să fie numit patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, dacă va trece mai târziu la ortodoxie². Deși ierarhul a refuzat cu indignare, la puțin timp a fost vizitat de Nicolae Colan, episcopul ortodox de la Cluj, care – probabil – i-a făcut unele propuneri în legătură cu poziția sa în viitoarea ierarhie a Bisericii Ortodoxe³. În fața eșecurilor de a-i atrage pe episcopii greco-catolici de partea unei

¹ ASRI, fond D, dosar 2330, f. 333; vezi și C. Vasile, *Între Vatican și Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, cuvânt înainte de Adrian Cioroianu, București, 2003, p. 123.

² ASRI, fond D, dosar 2330, f. 332. Potrivit unor informații, aceeași propunere i s-a făcut și episcopului Ioan Suciuc, prof. Elena Moldovan–Cociș, *Nu prindeți fluturii în plasă*, în vol. Ioan Suciuc, *Apostolul tinerilor*, Blaj, 2003, p. 91.

³ S. A. Prunduș, Clemente Plaiianu, *Catolicism și ortodoxie românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite, Cluj-Napoca, 1994, p. 142*

unificări bisericești, autoritățile au încercat să corupă clericii mai cunoscuți. Într-o notă a organelor Siguranței se spune că Emil Iuga, canonic în cadrul Eparhiei Unite de Cluj-Gherla, pe care unii oficiali l-ar fi preferat mitropolit la Sinodul electoral din martie 1946, ar fi declarat, la 21 martie 1948, că este gata să colaboreze în orice formă cu autoritățile “de preferință însă, într-o formă mai puțin văzută, pentru informarea regimului asupra situației din Bisericile Romano-Catolică și Greco-Catolică și pentru unirea Bisericii Greco-Catolice cu cea Ortodoxă”⁴.

După ce la 31 decembrie 1947, Ministerul Cultelor i-a invitat pe toți episcopii catolici să presteze jurământul față de RPR⁵, au urmat mai multe discuții cu guvernul până s-a ajuns la un compromis: episcopii au admis să presteze jurământul în data de 31 martie 1948, dar la formula oficială au reușit să impună adăugarea unei clauze, în sensul că se respectă jurământul înaintea lui Dumnezeu doar cu privire la ceea ce se face spre binele poporului. Astfel, depunerea jurământului a fost precedată de o declarație colectivă prin care episcopii se obligau să respecte “tot ce nu este împotriva legii lui Dumnezeu și a mântuirii sufletelor și numai ce nu se împotrivesc acestora”⁶. Mai târziu, episcopii au dat dispoziții preoților din subordine să nu semneze vreun jurământ asemănător fără o mențiune expresă a rezervelor exprimate și de prelații greco-catolici la sfârșitul lunii martie⁷.

După o campanie anticatolică purtată în presă, la 17 iulie 1948, în ședința Consiliului de Miniștri s-a adoptat decizia de denunțare a Concordatului dintre România și Sfântul Scaun, precum și a tuturor acordurilor și convențiilor intervenite ulterior în aplicarea lui⁸. La o reuniune ținută la 19 iulie, după slujba religioasă de la mănăstirea Strâmbu Lăpușului, episcopul Iuliu Hossu a declarat în fața mai multor preoți greco-catolici că, deși “Concordatul a fost denunțat din partea guvernului RPR, aceasta nu înseamnă că legătura sufletească s-ar fi rupt între scaunul papal și sufletele credincioșilor săi din România”⁹. Cu prilejul tradiționalelor pelerinaje care se desfășurau de Sfântă Mărie la mănăstirea Nicula prelatul de la Cluj îi îndemna la 15 august pe enoriași: “să fiți tari în credință, să nu dați crezare șoaptelor și zvonurilor /referindu-se la unirea Bisericilor, nota SSI/; “nimeni nu poate să vă abată de la drumul vostru și credința voastră”. Pentru păstrarea credinței episcopul nu ezita să le sugereze pelerinilor de la Nicula calea martiriului: “e ușor să trăiești, dar e ușor să și mori, îmi vine greu să mă despart de voi... Aș vrea să mor în mijlocul vostru...”¹⁰. În predica ținută la 18 iulie în catedrala greco-catolică din Cluj, Liviu Pandrea, preot la capela unită din str. Andrei Mureșanu, a arătat că sfinții și papii au

⁴ ASRI, fond D, dosar 2330, f. 350

⁵ La Romania e la Santa Sede. Documenti diplomatici, [Roma], 2000, p. 197

⁶ ASRI, fond D, dosar 11 715, f. 154

⁷ *ibidem*

⁸ Monitorul Oficial, anul CXVI, partea I A, nr. 164, luni 19 iulie 1948, p. 5964

⁹ ASRI, fond D, dosar 7754, vol. 1, f. 19

¹⁰ *ibidem*, dosar 2330, f. 574

mărturisit o singură credință, pe cea adevărată, și nimeni nu a putut determina părăsirea acesteia, nici persecuțiile, nici exilul, nici moartea. Liviu Pandrea a încheiat cu câteva cuvinte din partea episcopului Hossu: “acolo unde este Sfântul Petru, corifeul apostolilor, acolo este Biserica. Și acolo unde este Biserica lui Cristos, acolo este pace, fericire și mântuire veșnică”¹¹.

Nu toți clericii superiori ai Diecezei de Cluj-Gherla gândeau la fel ca episcopul Iuliu Hossu. La Cluj, autoritățile au mizat pe adeziunea canonicului Emil Iuga și a protopopului girant al orașului, Ioan Pop, preot “sindicalizat” și neagreat de Iuliu Hossu¹². Fostul protopop Alexandru Nicula era de o orientare net anticomunistă și era foarte devotat episcopului Iuliu Hossu, atitudini care i-au atras arestarea¹³. În locul său s-a reușit impunerea lui Ioan Pop. Ierarhia greco-catolică s-a dovedit însă a fi foarte fermă față de preoții care cooperau cu regimul. Astfel, într-o ședință consistorială desfășurată la Episcopia de Cluj-Gherla între 29 august - 4 septembrie 1948, preotului Ioan Pop i s-au adus grave acuzații pentru faptul că a permis unei delegații a ARLUS să țină o conferință despre relațiile de prietenie româno-sovietice. Episcopul Iuliu Hossu a dat chiar dispoziții ca acțiunea preotului să fie consemnată într-un dosar personal, pentru ca pe viitor “oamenii să știe de faptele celor care au dat mâna cu diavolul”¹⁴. Singurul care i-a luat apărarea a fost canonicul Emil Iuga.

În vara anului 1948, organele Siguranței (și apoi ale Securității), ale SSI au trecut la întocmirea de tabele nominale cu canonicii și preoții greco-catolici¹⁵ din fiecare dieceză și au intensificat acțiunea de compromitere a episcopilor și clericilor; unii enoriași vizitați de episcopi au fost chiar interogați de Siguranță¹⁶.

Pe de altă parte, Emil Iuga, canonicul favorabil apropierii de autoritățile comuniste, purta discuții cu planificatorii comuniști ai “revenirii” la ortodoxie a Bisericii Greco-Catolice. După denunțarea Concordatului, Emil Iuga era de părere că în Eparhia de Cluj-Gherla intelectualii nu vor trece la ortodoxie și vor face din rezistența catolică o rezistență politică.

După toate probabilitățile, Emil Iuga dorea să ajungă după “revenire” arhiepiscop ortodox, titular al Eparhiei de Cluj ridicată la rang de mitropolie¹⁷ și, în consecință, era gata să-și denigreze ierarhii sau să-și ia diverse angajamente¹⁸.

În paralel însă, se derula o puternică ofensivă legislativă contra Bisericii Române Unite. Câteva articole ale legii privind regimul general al cultelor, adoptată la 4 august, pregăteau

¹¹ *ibidem*, f. 559

¹² *ibidem*, f. 560

¹³ *ibidem*

¹⁴ *ibidem*, dosar 7754, vol. 1, f. 14

¹⁵ *ibidem*, dosar 2330, ff. 530–532

¹⁶ *ibidem*, f. 533

¹⁷ ierom. prof. univ. dr. Silvestru Aug. Prunduș, pr. prof. Clemente Plaiianu (coordonatori), Cardinalul Iuliu Hossu, cu o postfață de arhiepiscop cardinal dr. Alexandru Todea, Cluj-Napoca, 1995, p. 208

¹⁸ ASRI, fond D, dosar 2330, f. 523

desființarea Bisericii Greco-Catolice, deoarece reglementau modalitățile prin care se putea retrage recunoașterea unui cult religios, precum și procedura de trecere a unei comunități religioase la un alt cult¹⁹. Înainte de desființare însă, episcopii greco-catolici (sau cei mai mulți dintre ei) trebuiau scoși din funcții, soluție sugerată autorităților și de canonicul Emil Iuga. Textul legii cultelor pregătea terenul în acest sens, deoarece la art. 22 se prevedea că pentru funcționarea unei dieceze se vor socoti în medie 750 000 de credincioși de fiecare eparhie. Cum Biserica Greco-Catolică avea în jur de 1 500 000 de enoriași, i-ar mai fi rămas doar două eparhii. Această prevedere a fost discutată și de episcopatul greco-catolic. În zilele de 26-28 august a avut loc la Oradea o conferință episcopală ce i-a reunit pe prelații catolici de ambele rituri. La 28 august a fost analizată și problema reducerii numărului de eparhii, ierarhii catolici pledând – conform unei note informative a Direcției Regionale a Securității Poporului (DRSP) Oradea – pentru găsirea modalităților de ocolire a textului legii cultelor cu motivația că diecezele au drepturi istorice și, în plus, desființarea eparhiilor latine i-ar jigni pe catolicii de naționalitate maghiară sau poloneză²⁰.

Pasul următor al autorităților pe frontul anti-greco-catolic a fost înlăturarea episcopilor din scaunele lor arhieresti prin decret guvernamental. Astfel, la 3 septembrie era depus Ioan Suci, iar la 18 septembrie Valeriu Traian Frențiu, Alexandru Rusu și Ioan Bălan erau puși în retragere. În aceeași zi a apărut în *Monitorul Oficial* decretul nr. 243 pentru fixarea numărului eparhiilor cultelor religioase prin care Biserica Unită rămânea doar cu 2 dieceze²¹. Doar episcopii Iuliu Hossu și Vasile Aftenie au fost menținuți în funcții, regimul sperând, probabil, să-i determine să adere la ortodoxie în ultimul moment²².

În luna septembrie, autoritățile s-au concentrat pe “convingerea” clerului inferior de necesitatea abandonării propriei credințe și au lansat chiar zvonul că Adunarea ce va discuta la Cluj “reîntregirea” religioasă va fi condusă de episcopul Iuliu Hossu²³ și la ea vor participa și alți clerici superiori greco-catolici. La sfârșitul lunii septembrie, Ministerul Cultelor a trimis tuturor preoților greco-catolici un formular prin care erau solicitați să-și delege doi reprezentanți din județ pentru proiectata adunare. Așa-zisul Congres sau Sinod de la Cluj din 1 octombrie 1948 a fost o înscenare polițienească. De altfel, implicarea Securității și Jandarmeriei în dizolvarea Bisericii Unite reiese din mai multe documente. La 28 august, conducerea Siguranței Statului trimitea un ordin circular către toate Inspectoratele de Siguranță din Transilvania și Banat prin care solicita date despre starea de spirit a enoriașilor greco-catolici, despre centrele de rezistență

¹⁹ Monitorul Oficial, anul CXVI, partea I A, nr. 178, miercuri 4 august 1948, p. 6393-6394

²⁰ ASRI, fond D, dosar 7754, vol. 1, f. 11

²¹ Monitorul Oficial, anul CXVI, Partea I A, nr. 217, sâmbătă 18 septembrie 1948, p. 7679

²² ierom. prof. univ. dr. Silvestru Aug. Prunduș, pr. prof. Clemente Plaianu (coordonatori), *op. cit.*, p. 209

²³ Ioan Ploscaru, Lanțuri și teroare, Timișoara, 1993, p. 48

față de preconizata “unificare” a Bisericilor și despre preoții ostili unificării²⁴. Din păcate, în arhive nu am identificat răspunsul Direcției Regionale de Securitate Cluj. Chiar și fără acest document însă, centrele de rezistență greco-catolică din eparhia de Cluj-Gherla pot fi intuite.

În timp ce Iuliu Hossu se afla în domiciliu forțat, la Cluj au fost aduși 38 de delegați, preoți uniți din 22 de județe, care – sub președinția protopopului Traian Belasçu – au proclamat ruperea de Roma papală și revenirea la BOR. La Liceul *Gheorghe Barițiu* a avut loc un așa-zis sinod al clericilor greco-catolici care, în mod previzibil, a hotărât aderarea la Biserica Ortodoxă Română. La adunare s-a citit o “proclamație” prin care delegații declarau reîntoarcerea în sânul ortodoxiei și un “apel” adresat credincioșilor uniți care erau îndemnați să urmeze exemplul preoților apostatați.

Încă din 30 septembrie, prelatul greco-catolic al Clujului, în calitate de episcop al locului, a emis o scrisoare circulară în care îi avertiza pe potențialii “schismatici” de consecințele la care se expun²⁵. Organele polițienești au considerat această circulară drept “instigatoare”, deoarece ar fi vehiculat “o serie de calomnii murdare la adresa autorităților de stat”. Cei care au îndrăznit să o citească în public – cum a făcut vicarul foraneu episcopal de Gherla, Iosif Ioan Sângeorgean – au avut de suferit. Fermitatea lui Iuliu Hossu a fost un element care a stârnit reacția violentă a conducătorilor comuniști. Gh. Gheorghiu-Dej considera la 8 octombrie că prelatul greco-catolic este un element polarizator al rezistenței greco-catolice care “a primit însărcinare de la Vatican, a dat bani, a făcut conferințe în 6 județe” și împreună cu ceilalți episcopi “a făcut excomunicări în biserici și vrea să creeze o mișcare de masă contra unificării”²⁶. În aceeași ședință, venind în întâmpinarea celor spuse de secretarul general al PMR, Alexandru Moghioroș propunea ca și episcopul Hossu să fie arestat în paralel cu expulzarea diplomaților Sfântului Scaun²⁷.

În fața campaniei de “unificare”, protopopul din Ocna-Mureș, Aurel Pop, a vrut să verifice personal dacă la Cluj la congresul de “unificare” au luat parte prelații greco-catolici. În acest sens el s-a deplasat la 3 octombrie la Cluj, convingându-se de absența ierarhilor uniți. Revenit în parohie, el i-a convocat pe preoții din protopopiatul său care au semnat listele de adeziune din necunoașterea realității și împreună cu ei a redactat o telegramă de protest adresată Ministerului de Interne și Ministerului Cultelor în care se cerea anularea semnăturilor²⁸.

Toți episcopii greco-catolici au fost arestați între 27-29 octombrie, adică imediat după publicarea în presă a răspunsului guvernului român la nota de protest a Vaticanului. Venit la București pentru a discuta cu Stanciu Stoian noul statut pe care Biserica Romano-Catolică

²⁴ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 75/1946, f. 135

²⁵ S. A. Prunduș, Clemente Plaianu (coordonatori), *op. cit.*, p. 211

²⁶ ANIC, fond CC al PCR–Cancelarie, dosar nr. 42/1948, f. 5

²⁷ *ibidem*

²⁸ ASRI, fond D, dosar 7754, vol. 1, f. 18

trebuia să-l prezinte Ministerului Cultelor, Iuliu Hossu a fost arestat la 28 octombrie. La 8 noiembrie, printr-un decret publicat în *Monitorul Oficial*, Iuliu Hossu era destituit din funcția de episcop de Cluj-Gherla. Nunțiatuura Apostolică a protestat și l-a considerat o nouă violare a drepturilor Bisericii Catolice și un act de imixtiune al puterii într-un domeniu care nu era de competența sa²⁹.

În intervalul octombrie-decembrie 1948, bisericile și catedralele greco-catolice au trecut în folosința cultului ortodox, iar la 1 decembrie se legifera, prin decretul nr. 358, acțiunea brutală de desființare a Bisericii Greco-Catolice.

Autoritățile comuniste au utilizat diverse metode pentru anihilarea și înlăturarea prelaților considerați nesupuși și reacționari: de la crearea de sindicate preoțești în centrele eparhiale și până la campanii de presă murdare. Astfel a fost îndepărtat din fruntea Mitropoliei Moldovei din Iași, în vara anului 1947, marele dogmatist ortodox IPS Irineu Mihălcescu, care a fost înlocuit cu arhiereul-vicar Justinian Vasluiianul. La numai un an distanță, organele Siguranței – implicate în mod vădit și în depunerea mitropolitului Irineu – vizau dezbinarea clerului superior din Eparhia Greco-Catolică de Cluj-Gherla prin folosirea canonicului Emil Iuga drept cal troian. Probabil, declasificarea altor documente va lămuri anumite aspecte neelucidate din acțiunile organelor de represiune. Cert este că, în covârșitoarea lor majoritate, canonicii de la Cluj s-au solidarizat cu episcopul Iuliu Hossu, neclintit în credința sa.

²⁹ AMAE, fond Vatican, dosar 220, nepaginat; nota verbală a Nunțiatuării Apostolice din 11 noiembrie 1948

TRECEREA LA ORTODOXIE ÎN ORAȘUL SÂNGEORZ-BĂI

Virginia PUIE

Resumé: Le passage à l'orthodoxie dans la ville de Sângeorz-Băi

À partir d'une investigation socio-historique concernant la résistance gréco-catholique de la ville de Sângeorz-Băi durant la période de la persécution communiste (1948-1989), l'auteur de cet article rend un aspect particulier du phénomène de la persécution: le moment 1948, c'est-à-dire la manière dont la communauté gréco-catholique de cette ville a été mise hors la loi.

Toutes les actions en vue du passage à l'orthodoxie ont été organisées par les employés de la Mairie et quelques personnes étrangères (représentants du pouvoir local au niveau du département, paraît-il) et les membres de l'Église Orthodoxe. En constituant de véritables *commissions* pour la persuasion, ceux-ci rendaient des visites à toutes les familles, en les menaçant. Le curé, le père Anton Buga, s'est enfuit sans avoir signé pour le passage à l'Église Orthodoxe. Son vicaire (le père Andresse) n'y a non plus adhéré, en continuant à célébrer chez lui. La famille du curé a été évacuée de la maison paroissiale et le curé a été arrêté et mis en prison peu de temps après sa fuite. Sa femme a été elle aussi emprisonnée. Les paroissiens n'ont pas adhéré eux non plus à la soit-dite union avec l'Église Orthodoxe. Vu cela, les promoteurs de celle-ci ont déclaré le passage officiel des fidèles gréco-catholiques à la foi orthodoxe. Comme nouveau curé de la ville a été nommé l'un des prêtres qui avait trahi la foi catholique lors de la réunion qui avait eu lieu le 1er octobre 1948 de Cluj.

În cele ce urmează vreau să prezint pe scurt situația Bisericii Greco-Catolice din orașul Sângeorz-Băi în anul 1948. Mai concret, doresc să fac cunoscut modul în care s-a făcut trecerea la ortodoxie, cine a organizat aceste acțiuni, cum au reacționat preoții și credincioșii, modul cum au fost persecutați de autoritățile comuniste.

Tema pe care am să v-o prezint este doar un capitol al lucrării mele de diplomă.¹ Pentru realizarea acesteia am adunat informații de la o serie de persoane, în parte în scris, iar pentru persoanele care nu au putut scrie, am notat declarațiile lor, le-am citit în fața lor după care le-au semnat. Am înregistrat aceste declarații și pe casete audio.

De ce am ales orașul Sângeorz-Băi? Pentru că de acest oraș mă leagă multe lucruri. Acolo m-am născut și am trăit frumoșii ani ai copilăriei. Orașul este așezat geografic la poalele munților Rodnei în vechea "țară a Năsăudului", din contextul transilvan la România, în partea bazinului superior al Someșului Mare, în nord-estul județului Bistrița-Năsăud.

Iată, pe scurt, care era situația Bisericii Greco-Catolice din localitate înainte de momentul '48. Parohia din acest oraș se află la 142 km de sediul episcopal și la 29 km de sediul protopopial, este o parohie veche care în 1948 deținea două biserici:

¹ Virginia Puie, Comunitatea greco-catolică din orașul Sângeorz-Băi, județul Bistrița-Năsăud, în perioada comunistă (1948-1989), lucrare de licență, Arhiva FTGC

Prima biserică, din piatră, a fost edificată în 1882 și renovată în 1928, respectiv consacrată la 09.07.1938 de PS Iuliu Hossu, cu hramul Sf. Nicolae. În anul 1948 era în stare bună.

A doua biserică, “de peste apă” (cum îi spun localnicii), din lemn, a fost construită în 1636 și renovată în anii 1700 și 1828; poartă hramul Bunei-Vestiri.

În anul 1948 erau în Sângeorz-Băi 4207 suflete dintre care: romano-catolici 5, ortodocși 13, luterani 1, creștini sectari de diferite confesiuni 38, evrei 7, iar restul erau greco-catolici și erau păstoriți de 2 preoți greco-catolici: Buga Anton preot paroh (I) și Andresse Virgil, preot vicar (II).²

Părintele Anton Buga a fost numit preot paroh în 1928 în localitatea Sângeorz-Băi, unde credincioșii erau toți greco-catolici. I-a păstorit până în 1948 când, după cum mărturisește dânsul, “a început adevăratul calvar al credinței noastre... În tot cursul anului 1948, dar mai ales spre sfârșitul lui când s-au intensificat presiunile asupra mea, ca de altfel [asupra] tuturor preoților greco-catolici, dar și asupra credincioșilor să se urgenteze trecerea la ortodoxie... La început cu îndrumări și apoi cu presiuni și au urmat amenințări, adevărată campanie de teroare, mai cumplită decât cea pe care o trăisem în timpul ocupației maghiare (1940-1944)... Deci la sfârșitul anului, nu cu mult înaintea Nașterii Domnului, a trebuit, forțat de împrejurări să-mi părăsesc credincioșii, locurile care pentru mine înseamnă totul, să-mi părăsesc familia și să-mi încep peregrinările.”

Acest lucru îl mărturisesc și credincioșii: Astfel în 6 decembrie 1948 de sărbătoarea Sf. Nicolae, cu prilejul predicii ținute în fața altarului, preotul de atunci, A. Buga a declarat deschis credincioșilor: “vin vremuri grele pentru neamul românesc” și le-a cerut să nu-și lăpede niciodată credința. După Liturghie a fost urmărit de Securitate, dar a reușit să fugă pe ușa din spate a bisericii, ascunzându-se apoi în casa din câmp a curatorului Ioan Buta.³

După terminarea serviciului religios, cele două uși mari de la intrare au fost zăvorâte cu un lacăt mare ale cărui chei le deținea Macedon Cotroș, secretarul celulei Partidului Comunist. Pentru că preotul A. Buga nu acceptase convertirea la noul cult, biserica sângeorzenilor a fost închisă.

Totuși, în localitate a rămas tânărul preot V. Andresse care, chiar dacă nu acceptase noul cult, a fost lăsat să practice serviciile religioase până în ianuarie 1949 când Episcopia Vadului și Feleacului a trimis în localitate pe preotul Sabin Truță. După venirea lui, părintele Virgil Andresse s-a retras ca profesor la liceul din Sângeorz-Băi, dar a continuat să-și facă liturghiile zilnice: “De la un timp își făcea Liturghia numai pentru el, uneori acasă, alteori pe câmp și

² Șematism

³ Virginia Puie, *op. cit.*

câteodată împreună cu unii preoți, foști profesori, care-l vizitau... era mereu anchetat și amenințat cu închisoarea... l-au amenințat cu distrugerea lui: oriunde s-ar ascunde, <<chiar și-n gaură de șarpe>> îl vor găsi.”⁴

Ca să nu fie descoperit, preotul A. Buga a fost silit să plece un timp la câmp apoi să se retragă pentru mult timp la rudele și la prietenii săi din Cluj, București și apoi Brașov unde “cu greutate am reușit să mă angajez la o întreprindere de construcții, Șantierul Șanțuri”. După un an și ceva, a fost arestat și dus la Ministerul de Interne – Jilava – suferind torturi și bătăi, i se înscenase o implicare într-un proces de spionaj american, cu pedepse prevăzute până la 25 de ani de muncă silnică: înscenări fanteziste ale unor securiști bolnavi. “La negarea tuturor acuzațiilor ce mi s-au adus, după cugetări care de care mai cumplite și care au durat peste doi ani, în fața ridicolului faptelor ce mi se înscenau, instanța a fost nevoită să schimbe încadrarea din <<crimă de înaltă trădare>> și pedeapsa până la 25 de ani, cu o pedeapsă de până la 2 ani pe care-i executasem deja.”

În timpul cât a lipsit, familia a fost obligată să elibereze casa parohială întrucât a venit un preot trecut la ortodoxie (unul dintre cei 36 trădători), Truță Sabin. Familia pr. Buga s-a mutat în casa proprietate personală din Stațiune, dar care era improprie pentru locuit în anotimpurile friguroase. A urmat naționalizarea clădirii cu toate bunurile ei iar familia preotului (soția Silvia și copiii Virgil, Ovidiu și Matilda) a fost nevoită să se mute. A fost primită în casa enoriașului Ștepoaie Maxim și ulterior în casa familiei Rusu Ștefan. Pe urmă “soția a fost arestată un an și jumătate la închisoarea din Mislea județul Prahova, după care la ieșire a mai trăit doar patru ani; copiii - întâi eliminați din liceu pe diverse motive și după multe chinuri reprimiți numai după ce aduceau dovada că munciseră în vacanță la <<munca de jos>>. asta însemna lucru la cariera de piatră și nu erau decât niște copii.”

Părintele Buga, deși eliberat din închisoare, nu a fost lăsat în pace: “Urmărit, terorizat cu încercări de a fi acuzat ca informator și iar acuzat. Consemnat să nu mă apropii de credincioșii mei sub nici o formă”. De aceea a fost nevoit să se stabilească la Brașov pentru o vreme. În 1961 se va reîntoarce la Sângeorz-Băi unde, prin vânzare de pământ din zestrea părinților săi, și-a construit o modestă casă, iar la mansardă avea o mică cămăruță care era locul său de reculegere și de rugăciune, unde în fața unui mic altar, în taină, zilnic celebra, în prezența unei persoane de mare încredere Sf. Liturghie. Dar în continuare era urmărit și amenințat: “Mi se făceau percheziții din când în când, sub pretext mai ales că primesc și difuzez literatură religioasă și altele”.

⁴ *ibidem*

Trecerea al ortodoxie în orașul Sângeorz-Băi a fost organizată de funcționarii de la primărie după cum spune și doamna preoteasă A. Elisabeta “primăria a angajat anumite persoane pe care le-a trimis pe toate străzile localității să meargă din casă-n casă și să lămurească populația prin muncă de lămurire specifică comunismului, să semneze fiecare că acceptă să treacă la ortodoxie”.⁵

“Neajungându-se la rezultatul scontat, s-a trecut la represalii pentru preoți. Au fost adunați preoții din jurul localității și lămuriți și ei după metodele comuniste de către o comisie formată dintr-un preot ortodox, un om al puterii și un intermediar care-i cunoștea bine pe preoți... Soțul fiind cel mai tânăr între preoții din jur și având și probleme mari în familie, nu a cedat, nu a semnat și a servit în continuare sub toate amenințările.

Un alt cetățean din orașul Sângeorz-Băi, Roman Ogăzan declara: “am fost botezat greco-catolic, iar după 1948 am aflat că îs trecut în registru de religie ortodoxă”, la fel Sohonca Cătălina: “în 1948 am fost trecuți de la greco-catolici la ortodocși din oficiu pentru că atunci când au venit de la Primărie să semnăm, nu am semnat, am fost trecuți din voia lor fără de voia noastră”.⁶

Din declarația cantorului Partene Aurel aflăm că: “Oamenii nu au vrut să treacă, de aceea cei de la Primărie au făcut un registru și au trecut pe toți oamenii la ortodocși. Nimeni nu a știut acest lucru. Eu cu fostul cantor, Cristurean Alexandru, am mutat arhiva bisericii dintr-o cameră în alta și atunci am găsit registrul și am aflat acest lucru.”⁷

La sfârșitul anului 1949, după venirea preotului ortodox în localitate, toate “obiectele de cult care au existat în Sângeorz-Băi și care au aparținut bisericii sau preotului, toate în momentul dispariției religiei noastre sau interdicției care a apărut au rămas în patrimoniul Bisericii Ortodoxe care a preluat tot: arhiva bisericii, inventar, tot patrimoniul, icoane, în care sigur că au intrat și toate obiectele sfinte de pe masa Sfântului Altar, cele mai prețioase obiecte care pot exista într-o biserică și o biserică veche și cu tradiție în Sângeorz-Băi și odată cu ele bineînțeles și toate icoanele din biserică.”⁸

Deși prima perioadă de persecuție a Bisericii Române Unite a fost deosebit de dură, în zona Năsăudului au existat preoți care au rămas și după decembrie 1948 fideli credinței comunităților lor. Astfel, în localitățile: Sângeorz-Băi, Feldru, Rebrîșoara, Maieru, preoții V. Andresse, Virgil Florian, Ioan Rusu, Eugen Sârbu, Ioan Pop și alții au continuat să officieze liturghii, să fie alături de credincioși în momentele care marchează viața creștinului. Au improvisat altare în locuințele proprii sau ale credincioșilor, s-au deplasat dintr-o localitate în

⁵ *ibidem*

⁶ *ibidem*

⁷ *ibidem*

TRECEREA LA ORTODOXIE ÎN ORAȘUL SÂNGEORZ-BĂI

alta pentru a evita supravegherea autorităților. Unii au preferat să demisioneze și să aibă ocupații laice pentru a putea celebra, în secret, potrivit cultului căruia i-au rămas fideli.⁹

Astfel credincioșii care nu și-au părăsit credința au fost nevoiți să frecventeze și alte locuri de rugăciune cum ar fi: bisericile romano-catolice de la Rodna, Năsăud, Cluj, Cacica, Vatra Dornei etc, dar începând cu 1960 s-au făcut tot mai multe liturghii greco-catolice clandestine în localitate.

⁸ *ibidem*

⁹ Arhiva F.T.G.C., monografii ale bisericilor clandestine din Sângeorz-Băi, Maieru, Feldru, Bistrița

EPISCOPUL IULIU HOSSU ÎN NOTELE DE INFORMARE ALE SIGURANȚEI ȘI SECURITĂȚII (1947-1958)

Marcel ȘTIRBAN

Resumé: L'Évêque Iuliu Hossu dans les documents des Services d'Information et de la Sûreté

Dans cet article, l'auteur analyse (ou bien parfois présente brièvement) un nombre de 17 documents appartenant aux services d'information de l'État, aux niveaux central ou local.

L'objet de ces documents est principalement l'activité de l'Évêque Iuliu Hossu mais aussi des autres évêques de l'Église Roumaine Unie à Rome Gréco-Catholique et de cette Église, en général, entre 1947 et 1958.

Facem cuvenita precizare de la început că prin ceea ce vom spune în continuare nu acoperim integral titlul articolului. Ar fi o imposibilitate cel puțin dindouă motive: imensitatea notelor și rapoartelor întocmite de informatori și instituțiile de informare ale Siguranței sau Securității și numărul redus pe care îl avem în vedere în contextul de față.

Din toate aceste motive va fi analizat un singur document, o Fișă personală, întocmită pentru episcopul Iuliu Hossu, în februarie 1947¹. Celelalte documente vor fi enumerate și prezentate foarte sumar². Ele provin din același loc, arhivele Serviciului Român de Informații, și cuprind perioada februarie 1947 - iulie 1958.

Trebuie să mai spunem că, în temeiul documentelor la care ne vom referi, prin analiză sau sumară prezentare, se poate realiza doar o reconstituire parțială a vieții episcopului Iuliu Hossu, a omului de mare credință și cultură, de o pilduitoare verticalitate ca om al diecezei, al spiritualității catolice românești, al neamului său, al întregii țări, al Bisericii Catolice, în general, lucruri recunoscute chiar de cei care au întocmit Nota la care ne vom referi.

Desigur nu este vorba de un act de bunăvoință al Serviciilor de Siguranță sau Securitate ci mai degrabă unul de prevedere. Imaginea creată, până la un punct, se cerea să fie obiectivă pentru ca forurile de decizie politică să aibă parametri reali ai episcopului Iuliu Hossu, sub toate aspectele, și nu numai ai lui. Investigațiile erau de mare adâncime asupra întregii elite, clericale și laice. Desigur nu întotdeauna și nu în toate cazurile. Superficialitatea și ura pățimașă sunt și ele des întâlnite, informațiile dirijate, de asemenea, caracterizările făcute, aveau și subiectivismul lor, iar reproducerile unor preținse afirmații, departe de forma și semnificația lor reală.

În ce îl privește pe episcopul Iuliu Hossu, documentele pe care le vom publica în anexă au toate trăsăturile amintite. Sunt reale unele afirmații, fără de un suport real altele, obiective și

¹ ASRI, Fond documentar, dosar nr. 2322. Anexa 1

² Loc și fond citat, Anexele 2-17

subiective, chiar pătimate, la adresa lui sau a celorlalți episcopi români uniți. Folosirea lor ca izvoare impune deci cuvenitele rezerve și, cu certitudine, coroborarea cu alte categorii de izvoare. Importanța lor e totuși covârșitoare și pentru informațiile transmise dar și – desigur pentru cunoașterea mecanismelor de reprimare comuniste relevate de propriile documente.

Din nota întocmită în februarie 1947³ desprindem o serie de date din viața episcopului Iuliu Hossu bine cunoscute în istoriografia noastră dar și de cel ce a întocmit primul documentul amintit. Ea poartă antetul “Rezidenței Cluj”, este nesemnată, adresată Biroului Rezidențelor și are 8 pagini redactate la un rând (cca 60 rânduri pagina), deci foarte extins, ceea ce dovedește un interes deosebit.

Este intitulată *Notă*, e un răspuns la o radiogramă (nr. 516 din 7 decembrie 1946, punctul 6) și a fost considerată “fișa completă despre activitatea și personalitatea episcopului român greco-catolic, dr. Iuliu Hossu din Cluj – acțiunile întreprinse de Biserica Greco-Catolică cum și rolul ei în actualul regim democratic”.¹

Așadar, preambulul ne conduce spre o altă concluzie importantă. Se răspunde unei comenzi de la un eșalon superior care a fixat probabil și problematica ce trebuia să fie urmărită, foarte complexă, oricum: viața și personalitatea episcopului Iuliu Hossu, acțiunile B.R.U., în întregul ei și rolul acesteia în regimul ce-și pregătea drumul spre consolidarea comunismului la noi prin reforme de structură. Aceasta înseamnă că decembrie 1946 – februarie 1947 era un timp ce cuprindea o etapă hotărâtoare în ceea ce se pregătea însăși Bisericii Române Greco-Catolice. Făcea parte, evident, din ansamblul de reforme instituționale ce vor avea loc după alegerile parlamentare din noiembrie 1946 și vor cuprinde anii 1947-1948.

În ce îl privește pe episcopul Iuliu Hossu, nota din 20 februarie 1947 se referă la biografia acestuia începând cu actul său de naștere până la un eveniment din noiembrie 1946, toate în succesiunea lor cronologică. De la pagina 4, până la sfârșitul notei, are un capitol scris cu majuscule, intitulat: “Activitatea în cei 4 ani de ocupație maghiară a episcopului dr. Iuliu Hossu.”

Celelalte probleme amintite în preambul, legate de biserică în general, nu sunt tratate separat în notă, ci sunt în contextul relatărilor despre episcop.

Tot ceea ce se afirmă în prima parte a notei este un elogiu, fără rezerve, adus episcopului Iuliu Hossu. Este surprinsă întreaga sa activitate și caracterizată în cei mai pozitivi termeni. Sunt evidențiate acțiuni concrete întreprinse de episcopul Iuliu Hossu în calitatea sa de preot militar și episcop, cu caracter religios și social-național; sunt informații reale, obiectiv prezentate, cu concluzii și ele obiective și foarte măgulitoare.

³ Loc și fond citat, dosar nr. 2322, Anexa 1

Cităm câteva fraze: “Grija de căpetenie a episcopului îndată după numire i-a fost ridicarea poporului, care știa că nu se poate face decât dându-i acestuia intelectuali luminați și sănătoși suflați pentru care scop atenție deosebită a arătat Școlii normale de băieți, Preparatoriei și Seminarului teologic. Cumpără pentru fiecare câte un loc și supraveghează de aproape mersul acestor focare de cultură pentru neam, care au dat Ardealului frunțașii satelor, învățătorul și preotul”.

Și, într-un alt context, dar pentru aceeași primă perioadă din viața și activitatea de episcop nota continuă: “Răsărit din mijlocul poporului de pe câmpie, episcopul dr. Iuliu Hossu a înțeles să fie totdeauna în slujba poporului. În acest scop, îndată după liniștirea tulburărilor inerente războiului din 1914-1918, a început vizitarea credincioșilor din eparhie răspândiți în peste 490 de parohii și peste 350 de filii și în număr de peste 550000 suflete. Din 7 iulie 1920 și până la 3 octombrie 1926 cutreeră toate orașele, comunele, satele și cătunele unde avea credincioși, ducând pretutindeni cuvânt de îmbărbătare, de ordine, de pace și mai ales frățescă iubire și colaborare”.

Citatul continuă: “Toate autoritățile civile și bisericesti, fără deosebire de colorit politic, de națiune sau de confesiune, ies în calea aceluia care era apostolul iubirii și al colaborării armonioase. Niciodată și în nici o împrejurare nu i-a scăpat un cuvânt ce ar fi putut jigni sau mârni pe cineva dintre cei ce-l ascultau.

În fiecare sat a cutreierat pe la câteva case ale credincioșilor și mai ales pe la casele celor bolnavi, suferinzi sau greu loviți de soartă, mângâind și îmbărbătând. Nu o dată în comunele mixte a fost oaspetele nu numai al propriilor credincioși ci și al celor de religie ortodoxă, romano-catolică sau reformată, fie români, fie unguri, fie șvabi sau sași, ba chiar și israeliți.”

Nota cuprinde și multe din preocupările episcopului Iuliu Hossu. Nu stăruim asupra lor. Vom mai reproduce doar un citat ce are, ca și cele amintite deja, o semnificație deosebită și toate împreună, deși ne spun lucruri cunoscute, au frumusețea și tăria acelor fapte ce se cer repetate la un ceas omagial al Bisericii pe care a slujit-o pilduitor: “Ușile casei i-au fost totdeauna și tuturor deschise. S-au perindat și se perindă în biroul de lucru în fața episcopului Hossu persoane de toate vârstele, confesiunile, clasele sociale. Cerșetori, muncitori cu brațele și muncitori intelectuali, elevi, studenți, funcționari și înalți demnitari. Nimeni și niciodată nu este refuzat”.

Ne vom mai îngădui, să prezentăm, fără comentarii, alte câteva probleme și aprecieri făcute în nota din februarie 1947. Subliniem din nou că toate sunt reale și laudative. Nota continuă să evidențieze eforturile episcopului Iuliu Hossu la Roma și la Guvernul țării, pentru mutarea sediului diecezei de la Gherla la Cluj (1930) și apoi pentru construcțiile școlare și administrative (1931-1934-1936). Revine din nou la perioade anterioare pentru a sublinia

concepția sa de viață ecumenică exemplară și exemplificată prin date concrete, la discursurile sale în Senatul țării, la proiectele de legi pentru culte și concordat (1928-1929).

Un loc aparte în Notă îl ocupă, cum mai spuneam – activitatea episcopului Iuliu Hossu în anii de ocupație maghiară a Transilvaniei de Nord. Sunt date și aprecieri cunoscute, obiectiv prezentate. Un spațiu mare îl ocupă, în acest context, atitudinea episcopului Iuliu Hossu față de evreii luați de la casele lor pentru a fi deportați în lagărele de concentrare, un act de mare curaj și demnitate creștină al episcopului.

Perioada martie 1945 - februarie 1947 ocupă un spațiu restrâns, doar două treimi dintr-o pagină. Nu e formulată nici o critică la adresa episcopului Iuliu Hossu, a preoților sau a credincioșilor din eparhie. “Prin gesturile umanitare, prin ținuta înțeleaptă și plină de dragoste față de toată lumea, episcopul Hossu și-a câștigat simpatia tuturor” – conchide cel care a întocmit fișa.

Asemenea aprecieri, foarte laudative, ar putea să surprindă și să trezească, în același timp și bănuieli. Au – o spunem toți cei care l-am cunoscut direct sau mijlocit prin intermediul izvoarelor – un suport real, dar credem că au implicat, pentru oamenii Serviciilor de Informare din decembrie 1946-1947 și un mesaj de încredere în episcopul Iuliu Hossu transmis spre oamenii noii democrații populare, guvern (spre ministrul cultelor) și poate și spre patriarhie. E o supoziție, care în parte se confirmă pentru un timp cel puțin și răspunde unor scopuri urmărite de puterea politică. Confirmările vin din aceleași surse, adică din alte note de informare.

Într-o fișă personală ce poartă data de 16 octombrie 1947⁴, cu o retrospectivă a vieții episcopului Iuliu Hossu se spune că: “Firea lui vioaie, pregătirea temeinică profesională, precum și manifestarea sa în orice ocazii ca bun român, l-au făcut stimat și apreciat în mediul eparhiei sale. Iar în senatul țării, unde era membru de drept, a făcut totdeauna o figură bună. Vorbea bine și prin accentele patriotice și naționale, era de obicei pe placul auditoriului. S-a impus astfel ca cel mai agreat greco-catolic în cercurile din București.”⁵

Alături de aprecierile pozitive își face loc aici și semnalarea unor fapte considerate negative: “Ritmul nou al democrației – ca și toți catolicii – nu l-a îmbrățișat, dar nici acte de sabotaj notorii, cum fac alții (episcopii Rusu și Bălan) nu face”. Evidențiază apoi legăturile episcopului cu partidele PNL și PNT și “cu observatorul american, căpitanul Runcan, membru al misiunii americane, care a manifestat o atitudine antisovietică la hotelul New-York din Cluj, unde a descins.”⁶

⁴ Loc și fond citat, dosar nr. 2322, filele 1-5

⁵ *ibidem*, fila 4

⁶ *ibidem*, fila 5

Notele informative care urmează, de care dispunem noi, îl prezintă pe episcopul Iuliu Hossu dintr-o altă perspectivă și în alți termeni. Acuzațiile iau locul cuvintelor de laudă. Ne oprim, pentru exemplificare, la o caracterizare negativă formulată în iunie 1948, dar care trimitea, dacă nu e vorba de o greșeală de datare, la lunile iunie-iulie 1947, când se spune că “episcopul Hossu a centralizat la Cluj în patru grupuri, pe toți cei peste 600 preoți din întreaga dieceză, pentru exerciții spirituale. În cuvântarea sa, rostită cu acel prilej, le-a vorbit [preoților] despre <<vremurile apocaliptice de azi>> cerându-le să fie gata de orice sacrificii și chiar pentru martiriu”.⁷

O notă informativă din 24 iulie 1948⁸ relatează manifestările și conținutul predicii rostite de episcopul Iuliu Hossu la Mănăstirea din comuna Strâmba (jud. Cluj) în prezența a 7-8 mii de credincioși greco-catolici din județele Cluj, Someș, Sălaj și Satu Mare și a 20 de preoți, la 19 iulie 1948. Era imediat după denunțarea Concordatului din partea Guvernului Groza. Ceea ce a avut loc la Mănăstirea Strâmba însemna o reacție a episcopului Iuliu Hossu, a preoților și a credincioșilor din mai multe județe din Ardeal la măsura arbitrară luată de puterea politică comunistă internă, în deplin acord cu patriarhia și ortodoxia de la noi, cu Kremlinul comunist și ortodoxismul oriental ce-și încheiase lucrările congresului panrusesc, desfășurat la Moscova.

Ceea ce se petrecuse la congres și în timpul congresului, la Moscova și București, nu erau simple coincidențe. Totul a fost bine și din timp pregătit la cele două patriarhii, la Moscova.

Cu un an înainte, în iunie 1947 patriarhul Alexei al Rusiei făcuse o vizită în țara noastră. Se întâlnise cu principalii factori politici ai țării și cu toate fețele bisericesti ortodoxe române. Făcuse și o “excursie de studii” în Ardeal și Banat. La Sibiu a fost plimbat prin oraș cu o caleașcă purtată de cinci cai albi iar în predica rostită în catedrala de aici, adresându-se mitropolitului Nicolae “anunță că va fi foarte fericit ca la toamnă să-l poată vedea și pe IPS Mitropolitul Nicolae al Ardealului la Moscova, împreună cu toți ierarhii Bisericii Ortodoxe pentru a pune la cale întărirea Bisericii Ortodoxe a Răsăritului.”⁹

Congresul s-a desfășurat în vara lui 1948. Ce s-a hotărât acolo se știe foarte bine și ce a însemnat pentru noi de asemenea. În predica sa de la Mănăstirea Strâmba, episcopul Iuliu Hossu atinge, potrivit notei informative, problema Concordatului, spunând credincioșilor că este opera guvernului și că “Aceasta însă nu înseamnă că legătura sufletească s-ar fi rupt între scaunul Papei și sufletele credincioșilor săi din România, Biserica universală Greco-Catolică nu a avut nici o

⁷ ASRI, Fond documentar, dosar nr. 2330. Anexa 2. Părintele Alexandru Nicula, un foarte apropiat al episcopului Iuliu Hossu și un bun cunoscător al evenimentelor din 1948, neagă asemenea afirmații puse pe seama episcopului, în forma prezentată în nota de informare. Cf. pr. Alexandru Nicula, Cristos răstignit a doua oară, Cluj-Napoca, 2003, p. 528-532

⁸ ASRI, Fond documentar, dosar nr. 7754, vol. I, Anexa 3

⁹ Lumina satelor (Sibiu) nr. 22-23 din 22 iunie 1947, p. 1

abatere sub nici o stăpânire, iar dacă se vor cere jertfe vom fi gata oricând să le dăm pentru credință și dreptatea dumnezeiască. Să ne jertfim ca să fim vrednici urmași ai lui Isus Hristos.”¹⁰

Nota mai consemnează chiar înainte de a spune cele citate de noi o profesiune de credință a episcopului Iuliu Hossu mărturisită în cei mai hotărâți și categorici termeni: “Dacă eu ca episcop care de 30 de ani conduc Eparhia, întărind credința catolică în sufletele credincioșilor, aș părăsi acum această credință, aș merita ca în mijlocul pieței [Clujului] să mă scuip toată lumea în față, fiindcă aș fi un laș care a mințit sufletele a mii de credincioși în acest timp de păstorit. Nu mă îndoiesc și nu îmi închipui că între frățiile noastre ar putea fi vreunul care să cedeze din credința pentru care a jurat”.

La Mănăstirea Strâmba, episcopul Iuliu Hossu a fost însoțit de canonicul Cosma Avram din Cluj, despre care Nota menționează că este “cunoscut reacționar, care însă nu a vorbit nimic”.

O notă informativă intitulată “Noua atitudine a Bisericii Catolice”¹¹, fără a fi semnată de cineva și fără să poarte vreun antet al unei instituții, dar ca o completare a unei note anterioare, vorbește de măsurile luate de B.R.U. după denunțarea Concordatului. Poartă data probabil de 11 sau 21 august 1948. “Acțiunea are ca obiective – se spune în notă – combaterea justeții denunțării concordatului și intensificarea propagandei, prin toate mijloacele posibile, împotriva regimului actual”. În continuare se arată mijloacele avute în vedere.

Un referat întocmit la 18 septembrie 1948¹² de către un locotenent de securitate acuză pe episcopul Iuliu Hossu de sentimente antisovietice, laudând în același timp sentimentele democratice, bine cunoscute, ale canonicului Iuga.

O radiogramă din 2 octombrie 1948,¹³ trimisă de către Direcția regională a Securității poporului din Sibiu Direcției generale de la București, cuprinde un raport în legătură cu slujba religioasă oficiată în catedrala din Cluj de un sobor format din 10 canonici, în seara zilei de 1 octombrie. Sunt rezumate îndemnulile adresate credincioșilor de către episcopul Ioan Suci, administratorul apostolic al Mitropoliei de la Blaj, participant la slujba religioasă, îndemnuri la rugăciune, la demnitate, la a urma pilda martirilor. “În tot timpul discursului [episcopul Ioan Suci] a fost foarte emoționat reușind să impresioneze pe ascultători până la lacrimi”.

Slujba arhierescă oficiată la Cluj de episcopul Ioan Suci la 1 octombrie nu a fost întâmplătoare și nici îndemnulile adresate credincioșilor lipsite de semnificație. Dimpotrivă. Era un răspuns dat de către episcopul Ioan Suci, în calitatea sa de Administrator Apostolic al Mitropoliei de la Blaj; un răspuns dat printr-o manifestare publică de împotrivire și de negare, în

¹⁰ ASRI, Fond documentar, dosar nr. 7754, vol. I, Anexa 3

¹¹ Loc și fond citat, dosar nr. 2325, Anexa 5

¹² Loc și fond citat, dosar nr. 2325, Anexa 6

EPISCOPUL IULIU HOSSU ÎN NOTELE DE INFORMARE ALE SIGURANȚEI ȘI SECURITĂȚII (1947-1958) același timp, a legitimității hotărârii luate la Cluj, din partea grupului de preoți uniți, renegați, strânși în sala de gimnastică a Liceului “George Barițiu”; un protest colectiv de fapt al întregului episcopat român unit, al soborului de preoți și al credincioșilor strânși în Catedrala Schimbarea la Față de la Cluj.

Importanța acestei manifestări era și este covârșitoare pentru că reprezenta punctul de vedere oficial al conducerii Bisericii Greco-Catolice față de acțiunea unui grup restrâns de preoți, desfășurată în deplin dezacord cu dreptul canonic al Bisericii Catolice, cu oricare drept și practică creștină.

Episcopul Diecezei Clujului, Iuliu Hosu, cel mai aproape de locul ales pentru “ruperea pecetilor”, este și cel dintâi care condamnă fapta, chiar în ajunul înfăptuirii ei și apoi, odată înfăptuită, în aceeași zi, el sancționează făptașii, în temeiul drepturilor sale canonice.

Izolată de credincioșii săi în zilele premergătoare Consfătuirii de la Cluj, cu paznici la poarta Episcopiei, văzuți și nevăzuți, urmărit îndeaproape în toate manifestările, a reușit cu greu să trimită preoților săi din dieceză, la 30 septembrie, în ajunul Consfătuirii, o Scrisoare de îmbărbătare și de îndemn la păstrarea credinței: “... În ceasul greu prin care trece Sfânta noastră Biserică, înnoiesc tot ce am vestit și trăit în cursul celor 31 de ani de episcopat pentru întărirea credincioșilor și mântuirea sufletelor. Pentru Numele Domnului nostru Isus Hristos, vă rog. Frații mei iubiți, stați tari în credință, întăriți pe scumpii credincioși, reamintiți-le ce le-am vestit în cursul celor trei decenii, întăriți-vă, îmbărbătați-vă împrumutat [adică unul de la altul] și atunci Dumnezeuul păcii și al dragostei va fi cu voi. Dragoste și pace cu toți, dar credința să nu fie dată în schimb pentru nimic în lume”¹⁴.

Episcopul Iuliu Hossu nu a avut arme ce ar fi putut nimici pe cei care doreau moartea Bisericii lui. Virtuțile creștine nu i-ar fi îngăduit nici să le poarte, nici să le folosească. Scrisoarea episcopului Iuliu Hossu purta mesajul păcii, dar și chemarea de a nu fi vândută credința pe nici un preț din lume.

“Azi – spunea episcopul Iuliu Hossu în ultimele rânduri ale scrisorii sale din 30 septembrie – mai ales sunt cu sufletul nedezipit de voi. Rog pe Atotputernicul Dumnezeu, Tatăl Domnului nostru Isus Cristos, să vă întărească cu puterea Spiritului Sfânt, pe care l-ați primit în Sfânta Taină a Preoției și pe Maica Domnului și a noastră să vă ocrotească în inima sa neprihănită de Maică iubitoare. Darul Domnului Nostru Isus Cristos să fie cu voi cu toți! Amin. Dragostea mea să fie cu voi cu toți în Isus Hristos. Amin”¹⁵.

¹⁴ Silvestru Augustin Prunduș – Clemente Plaianu, *Catholicism și ortodoxie românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite, Cluj-Napoca, 1994, p. 143*

¹⁵ *ibidem*

Nu aflăm în cuvintele lui nici o răzvrătire, nici o acuză omenească. Nu le-a vorbit de nedreptatea ce se făcea Bisericii noastre. Nu a amenințat pe nimeni cu nimic. I-a încredințat pe toți, preoți și credincioși, Iubirii lui Dumnezeu, Sfintei Fecioare Maria și i-a asigurat de dragostea lui, ceea ce însemna că va fi alături de ei în toate împrejurările.

Rândurile sale nu mai ajung la toți cei cărora le-au fost adresate și mai ales la cei strânși spre “a rupe pecetea unirii lui Atanasie Anghel”; cei mai mulți, cei ce le-au primit îi vor asculta sfaturile și vor continua să rămână alături de el. Pe cei ce au “hotărât deslipirea lor, prin apostazie, de la Biserica noastră” i-a excomunicat printr-un Decret episcopal, în chiar ziua faptei lor”¹⁶.

A doua zi, nunțiul apostolic Monseniorul Gerard Patrick O’Hara a prezentat Ministrului Afacerilor Străine o notă de protest. A acuzat guvernul țării de încălcarea angajamentelor sale asumate prin Tratatul de Pace, semnat de Statul Român la Paris la 10 februarie 1947 (art. 3, alin. 1), de nerespectarea prevederilor propriei Constituții (art. 27) și a legii cultelor (art. 1 și 2). “Aceste angajamente solemne însă au fost violate printr-o întreagă serie de fapte, pregătite cu multă grijă și coordonate foarte abil, săvârșite în ultima vreme în diferite provincii ale Transilvaniei împotriva Bisericii Greco-Catolice”¹⁷.

A evocat împrejurările în care s-a pregătit Consfătuirea de la Cluj și tratamentul la care au fost supuși preoții greco-catolici. “Preoții au fost duși, adesea cu forța, pe la prefecturi în localurile siguranței, intimidați, amenințați cu temnița, cu despărțirea de familii, cu deportarea sau moartea. Cei ce au rezistat primelor acte de violență au fost aruncați în celulele subterane, chinuți, supuși unor interogatorii extenuante și eliberați numai după ce, înfrânți de aceste procedee inumane ale călăilor, acceptau să semneze”¹⁸.

Nunțiul a considerat toate acestea ca fiind incompatibile cu principiile de libertate și de egalitate declarate de Statul Român în toate împrejurările și fiind expresie a unei reale și autentice persecuții religioase dezlănțuite împotriva Bisericii Greco-Catolice. “Nunțiatura Apostolică, în numele Sfântului Scaun și în numele întregii lumi creștine, protestează cu toată energia pe care împrejurările o cer, împotriva acestor procedee nedemne de un Stat civilizată”¹⁹.

La această Notă, guvernul a răspuns acuzând Nunțiatura de amestec în treburile Statului Român, iar realitatea prezentată, drept calomnie. Nestingherit de propria conștiință, guvernul și-a continuat drumul început, declarând că ceea ce face el este dovada celei mai autentice libertăți religioase. Comentariile ar putea continua și ele. O vor face foarte curând toți cei care vor intra pe porțile închisorilor, în celulele “libertății” din temnițele comuniste.

¹⁶ Biserica Română Unită: 250 de ani de istorie, Cluj-Napoca, 1998, p. 318

¹⁷ *ibidem*, p. 258

¹⁸ *ibidem*

Cei dintâi vor intra episcopii Bisericii Greco-Catolice. Ziua crucificărilor era foarte aproape; condițiile bine pregătite; împrejurările bine folosite. Ei continuau să vorbească și să dovedească dreptatea cauzei lor și atașamentul față de Biserica Română Unită și de șeful văzut al întregii Biserici Catolice. O fac, singuri și împreună cu toți episcopii acestei Biserici, prin două memorii adresate, în aceeași zi, la 7 octombrie 1948, de primii – președintelui prezidiului Republicii, de toți – președintelui de guvern. Au o notă comună, își mărturisesc păstrarea credinței, și au același scop, respectarea acesteia, în numele libertății declarate de puterea politică a țării.

Cei cinci episcopi români uniți – Valeriu Traian Frențiu, Alexandru Rusu, Iuliu Hossu, Ioan Bălan și Ioan Suciș – mărturisindu-și neliniștea pentru inexplicabila “ură și vrăjmășie prin care se urmărește desființarea Bisericii Greco-Catolice,... în numele preoților și al credincioșilor strânși în jurul nostru, ținem – spuneau ei – să declarăm că suntem hotărâți să rămânem păstori și fiii aceleiași Biserici ai lui Isus Hristos, nedespărțiți de unitatea catolică, urmând orânduirea lui Dumnezeu care a statorit Universul și ne-a încredințat această misiune, pe deplin convinși că în sânul acestei Biserici Catolice, în slujba căreia suntem pe viață și pe moarte, slujim poporului și țării, așa cum nedeținut am făcut-o până acum”²⁰.

Era afirmată aici, foarte clar și categoric, hotărârea întregului episcopat român unit de a-și păstra credința în Biserica Greco-Catolică și de a rămâne fidel Romei papale, “pe viață și pe moarte”. Nu era ceea ce vroia puterea politică sau ierarhia Bisericii Române Ortodoxe, dar a fost singurul lucru la care se puteau aștepta. Hotărârea a fost transmisă celui mai înalt for instituțional al țării în termeni ce nu lăseau loc nici unei cât de mici posibile schimbări în atitudinea lor. Era un legământ luat în fața lui Dumnezeu, pe care nimeni dintre pământeni creștini nu putea și nu ar fi avut dreptul să-l nesocotească.

Așa mai credeau și mai nădăjduiau încă, la 7 octombrie 1948, arhieriei întregii Biserici Catolice din țară. Într-un memoriu comun, episcopii greco-catolici amintiți și cei romano-catolici (Alexandru Cisar, mitropolit latin la București, Augustin Pacha, episcop la Timișoara, Áron Márton, episcop la Alba-Iulia, Ioan Scheffler, episcop de Satu-Mare și Oradea, Anton Durcovici, episcop de Iași, și Zoltan Lengyel, administrator apostolic al Armenilor Catolici) au cerut premierului Petru Groza și guvernului său o reconsiderare a atitudinii lor față de Biserica Greco-Catolică, după ce au prezentat – ca și în primul memoriu, al episcopilor uniți – toată drama creată spiritualității reprezentată de ei. “Înceind – spuneau episcopii – facem un insistent apel la simțul de dreptate și de umanitate pe care Onor Guvern nu poate să nu-l aibă față de toți cetățenii Republicii Populare Române. Îl rugăm deci ca să dispună înlăturarea măsurilor care lovesc

¹⁹ *ibidem*

²⁰ *ibidem*, p. 262

Biserica noastră și așezămintele ei și încetarea acțiunii începute în scopul arătat mai sus. Numai în felul acesta se va reîntoarce în sufletul a milioane de cetățeni liniștea necesară vieții unui stat, spre mulțumirea celor ce guvernează și spre binele celor ce trebuie conduși, prin pace și dreptate, la bună stare”²¹.

Nu acestea erau scopurile și nici mijloacele urmărite sau folosite de puterea politică. Guvernul voia ceea ce dorea și patriarhia, adică suprimarea Bisericii Greco-Catolice și încorporarea credincioșilor ei, chiar cu forța, în Biserica Ortodoxă Română. Răspunsul puterii politice la cele două memorii a fost în consecință, continuarea tragediei spre actul său final – arestarea arhierilor și apoi decretul ce a deschis larg porțile închisorilor și ale catacombelor spre a primi noi deținuți.

Preoții și credincioșii Bisericii Greco-Catolice, încă înainte de a bate la ușile lor oamenii noii puteri, erau pregătiți pentru acest drum și au fost pregătiți sufletește să primească toate durerile ce vor veni peste ei. Toți episcopii au cutreierat satele din eparhiile lor, până au fost opriți și închiși, au trimis pastorale, cât le-a fost îngăduit, n-au încetat să îmbărbăteze preoții și credincioșii în toate împrejurările, dar și să-i avertizeze că înverșunarea celor ce doresc suprimarea Bisericii Greco-Catolice e nespus de mare, nu însă și de neînving.

Armele de luptă, mijloacele de rezistență, întreg apostolatul au fost considerate de către episcopul de la Blaj, Ioan Suci, ca fiind cele supranaturale, la care trebuia să se facă apel. Cu minciuna, amenințările omenești și răzbunările nu se putea lupta decât folosind “mijloacele supranaturale: Sf. Taină, rugăciunea, sacrificiile – totul sub steagul inimii neprihănite a Maicii Domnului, Regina Apostolilor [...] iar celor ce ne vor cere să ne lepădăm de credință le vom răspunde astfel: Eu n-am nici o putere împotriva adevărului. Primatul lui Petru și al urmașilor săi e cuprins în Evanghelie. Hristos așa și-a zidit Biserica; unde e Petru acolo e Biserica; unde e Biserica acolo e Hristos; iar unde e Hristos acolo e Adevărul și Viața... De aceea spunem și noi ca Sf. Pavel: <<pentru Evanghelia aceasta sufăr fiind pus în lanțuri ca un făcător de rele, dar Cuvântul lui Dumnezeu nu se leagă>>”²².

Cuvântul dat lui Dumnezeu “nu se leagă”; de credința în El și în Biserica Lui, omul nu e îngăduit să se despartă ca de un obiect supus vânzării și cumpărării. Credința nu poate fi târguită pe nici un preț. Așa spunea și episcopul Iuliu Hossu. Și o repetau mereu toți episcopii români uniți. “Cu nici un preț să nu mergem acolo unde se târguiesc sufletele noastre” – scria episcopul Ioan Suci în pastorală sa din 13 octombrie 1948 – Noi nu putem să vindem nici pe Hristos și nici Biserica. Să nu ne lăsăm deci înșelați de fiii șarpelui. Episcopii voștri rămân tari în credința adevăratei Biserici [...] Dacă vă vor lua bisericile, rugați-vă Domnului acasă așa cum făceau

²¹ *ibidem*, p. 263

²² *ibidem*, p. 265

EPISCOPUL IULIU HOSSU ÎN NOTELE DE INFORMARE ALE SIGURANȚEI ȘI SECURITĂȚII (1947-1958) primii creștini atunci când împărații păgâni le dărau bisericile și le ardeau cărțile sfinte. Așteptați încrezători în inima neprihănită, așteptați arătarea milei și a puterii lui Dumnezeu”²³.

Același ierarh își îndeamnă preoții și credincioșii, într-o altă pastorală, cu câteva zile mai devreme, la 5 octombrie, să răspundă în tăcere, așa cum a făcut o tânără creștină spaniolă. Necredincioșii din țara tinerei, dorind a râde de credința ei, au întrebat-o: “Pentru ce tace Isus al vostru? Pentru ce ne lasă Hristos să facem ce vrem cu voi și cu Biserica Lui? Tânăra creștină catolică a răspuns: Pentru că Isus a tăcut și când a fost scuipat, biciuit, încununat cu spini și răstignit spre moarte. El tace și acum când Biserica Lui, care-i Trupul Lui, și când credincioșii Bisericii Lui sunt chinuți și întemnițați, ca să fim asemenea Lui în Vinerea Mare”²⁴.

Se apropia atunci, cu pași foarte repezi, ca și altădată, în anii '40, se apropia Vinerea patimilor, atunci pentru toți românii, acum doar pentru cei uniți: “Cetatea Bisericii lui Hristos pe pământul românesc e lovită de fiii întunericului. Dar nu vă înfricoșați, nu șovăiți, căci ceea ce urmează să se întâmple nu va rămâne inedit; posibilitatea unei istorii de fapte mărețe face popas acum în neamul și țara noastră. Să nu scrieți – se adresa tinerilor – să nu scrieți pe paginile istoriei cuvintele: laș și trădător”²⁵.

Îndemnuri la rezistență și exemple de conduită creștină veneau din partea tuturor episcopilor uniți. Valeriu Traian Frențiu era învinuit de presa comunistă că din palatul său de la Oradea conduce toată reacțiunea împotriva democrației populare. Alexandru Rusu, respins ca mitropolit (în 1946) pentru anticomunismul său, a răspuns la atacurile îndreptate împotriva Bisericii Greco-Catolice, îndemnându-și preoții și credincioșii să rămână “tari în credința lor”, cum a rămas el însuși până la moarte, temut pentru intransigența sa. Ioan Bălan, la Lugoj, și Vasile Aftenie, la București, vor fi fiecare parte din întregul ce a dat și a asigurat Bisericii Greco-Catolice toată integritatea morală, cu prețul vieții lor. Va fi ceea ce spunea în ultima sa pastorală, din 25 octombrie, episcopul Iuliu Hossu: “Din încercarea aceasta trebuie să se producă o plinătate de viață în Biserica pontificală, devenită mai sfântă și mai puternică spre fericirea sufletelor și propășirea poporului într-o mai multă lumină”²⁶.

În legătură cu cea ce se hotărâse la Cluj de către grupul Belașcu, în anexele comunicării noastre mai sunt două note informative. Prima privește desfășurarea așa-zisului “Congres pentru unificarea greco-catolicilor cu Biserica Ortodoxă”, cu informații ce impun corecturi.²⁷ Folosește și un termen des utilizat de altfel în notele de informare și în istoriografia problemei, “*de revenire*”, de la catolicism la ortodoxie, un lucru inexact. În 1948 a avut loc un proces, sub

²³ *ibidem*, p. 269

²⁴ *ibidem*, p. 330

²⁵ *ibidem*, p. 334

²⁶ *ibidem*, p. 272

²⁷ ASRI, Fond documentar, dosar 7754, vol. I, Anexa 8

imperiuul forței politice, *de trecere parțială* a unor preoți și credincioși greco-catolici *la Biserica ortodoxă*, fără să însemne acest lucru *o revenire* a lor la ortodoxie. Ei n-au fost niciodată ortodocși.

A doua notă informativă la care ne referem²⁸ confirmă la 6 octombrie caracterul pervers al celor ce au pregătit “unificarea religioasă”. Se arată că protopopul greco-catolic din Ocna Mureș s-a deplasat în ziua de 3 octombrie la Cluj pentru a verifica dacă episcopii Iuliu Hossu și Ioan Suciu au participat la așa zisul Congres de unificare. Aflând adevărul, se reîntoarce acasă și organizează cu preoții din protopopiat care au semnat la 30 septembrie trecerea la ortodoxie, o adunare în cadrul căreia s-a redactat o telegramă trimisă Ministrului de Interne și Ministrului Cultelor cerând anularea semnăturilor date, motivând că au fost duși în eroare, “deoarece la congresul de unificare de la Cluj nu au luat parte și superiorii Bisericii Greco-Catolice”²⁹.

Alte trei documente, toate rapoarte ale Direcțiilor regionale ale securității poporului de la Cluj³⁰ sau Oradea³¹, adresate Direcției generale a securității poporului de la București (primele două) sau celei regionale de la Cluj (al treilea), în septembrie și octombrie 1949 și respectiv iunie 1950, vin să confirme aceeași realitate: “Unirea” a fost forțată și negată nu prin cazuri izolate și singulare. Procesele judiciare, cu caracter penal, intentate preoților greco-catolici și închisorile comuniste le confirmă, iar instituțiile de informare comuniste le-au recunoscut prin rapoartele și notele lor informative³².

Pentru perioada de detenție 1948-1955 noi nu dispunem de documente inedite provenite de la instituțiile securității privind pe episcopul Iuliu Hossu. Lucrurile sunt însă bine cunoscute și publicate în multe lucrări apărute după 1990. Vor fi fără îndoială și mai temeinic cunoscute prin studiile ce vor fi dedicate personalității episcopului Iuliu Hossu și desigur din Memoriile acestuia recent publicate de Editura “Viața Creștină”.

Ultimele cinci ordine provin de la instituții superioare ale M.A.I. și cuprind perioada 1955-1958. Primul, din 20 iunie 1955³³ comunică prin Direcția a III-a, Direcțiunii regionale M.A.I. Pitești punerea în libertate, la începutul lunii ianuarie 1955 a episcopilor Bălan Ioan, Hossu Iuliu și Rusu Alexandru și fixarea domiciliului lor la Curtea de Argeș, regiunea Pitești. Face și un rezumat al activității fiecăruia înainte și după 1948. În ce îl privește pe episcopul Iuliu Hossu, după ce dă câteva date bibliografice afirmă că “susnumitul, sub masca activității

²⁸ Loc și fond citat, Anexa 9

²⁹ Loc și fond citat, Anexa 9

³⁰ ASRI, Fond documentar, dosar nr. 7754, vol. I, Anexele 10-11

³¹ Loc și fond citat, Anexa 12

³² Există deja o bibliografie foarte bogată pe această temă. Spațiul nu ne îngăduie să o reproducem aici. Am făcut-o, și o vom face în alt context. Subliniem doar realizările cercetătorilor universitari bucureșteni, clujeni și târgumureșeni foarte documentate.

³³ ASRI, Fond documentar, dosar nr. 11715, Anexa 13

EPISCOPUL IULIU HOSSU ÎN NOTELE DE INFORMARE ALE SIGURANȚEI ȘI SECURITĂȚII (1947-1958) religioase a dus o intensă activitate dușmănoasă împotriva regimului democrat, prin predici cu caracter fățiș instigatoare și prin culegere de informații cu caracter de spionaj”, că “a avut legături cu membrii ambasadei americane și ai Misiunii Militare britanice...” Acuze s-au adus și celorlalți doi episcopi Al. Rusu și Ioan Bălan și pentru toți trei s-au cerut măsuri de supraveghere informativă cu scopul de a clarifica în cazul episcopului Iuliu Hossu: “ce activitate subversivă desfășoară și stabilirea legăturilor lui cu elementele greco-catolice clandestine din fosta eparhie de Cluj, în vederea identificării vicarului clandestin al acestei eparhii, ținând cont că el este episcop de Cluj”. Ordinul mai cerea Regiunii M.A.I. Pitești întocmirea unui plan de măsuri pentru supraveghere informativă ce urma să fie trimis spre aprobare până la 10 iulie 1955.

Al doilea document din 19 aprilie 1956³⁴ este o hotărâre a Direcției Regionale Pitești pentru preschimbarea dosarului de verificare nr. 528 în dosar de acțiune informativă de grup. Dosarul privește acțiunile episcopilor Al. Rusu, Iuliu Hossu și Ioan Bălan, 1948-1956 în calitate de conducători ai Bisericii Greco-Catolice din România, considerate subversive. Se propune urmărirea lor în continuare sub denumirea de “Grupul clandestin Greco-Catolic”.

O altă hotărâre nedată, emisă probabil după 28 septembrie 1956³⁵ a Direcției Regiunii București înregistrează acțiunea informativă de grup pentru episcopii Iuliu Hossu și Bălan Ioan și cere ca urmărirea lor să se facă în cadrul biroului “Culte-Secte”, “deoarece activitatea [acestora] are un caracter regional și republican și ca atare nu poate fi urmărită în cadrul raioanelor”. În ce îl privește pe episcopul Al. Rusu se spune că “întru-cât a fost mutat la Mănăstirea Cocoșul, regiunea Constanța, s-au defalcat materialele ce-l priveau și au fost trimise la regiunea sus menționată.”

Tot în 1956, la 3 octombrie, a fost emis un ordin al Direcției a III-a din cadrul M.A.I. către Direcțiunea regională București³⁶ prin care se cerea urmărirea informativă-operativă a episcopului Ioan Bălan ce se afla, la acea dată, cu domiciliu obligatoriu la mănăstirea Ciorogârla. Ordinul a fixat și cadrul problemelor ce se cereau a fi urmărite. Printre acestea era și răspunsul la întrebarea: “ce modalități folosește pentru legătura cu ceilalți episcopi greco-catolici Rusu Alexandru și Hossu Iuliu și de cine se folosește pentru mijlocirea acestor legături. Ce măsuri iau împreună, în ce sens și cum vor fi duse la îndeplinire”.

Ultimul document avut în vedere de noi în în acest context este un referat aprobat pentru închiderea dosarului de acțiune informativă de grup pentru episcopii Ioan Bălan și Iuliu Hossu și deschiderea pentru ei a acțiunii informative individuale³⁷. Poartă data de 9 iulie 1958. Episcopul Iuliu Hossu avea atunci domiciliu obligatoriu la Mănăstirea Căldărușani, unde a ajuns în august

³⁴ Loc și fond citat, același dosar, Anexa 14

³⁵ Loc și fond citat, același dosar, Anexa 15

³⁶ Loc și fond citat, același dosar, Anexa 16

1956, după ce a avut loc liturghia din fața bisericii Piariștilor din Cluj (12 august 1956), de organizarea căreia a fost acuzat episcopul Al. Rusu. Cei trei episcopi greco-catolici, Al. Rusu, Iuliu Hossu și Ioan Bălan, au fost dispersați (episcopul Ioan Bălan a rămas la Mănăstirea Ciorogârla-Domnești, lângă București, Al. Rusu a fost trimis la Mănăstirea Cocoș, jud. Tulcea și Iuliu Hossu, la Mănăstirea Căldărușani-Snagov. Alexandru Rusu a fost arestat în 1956 și judecat de Tribunalul militar din Cluj și condamnat (la 12 mai 1957) la 25 ani muncă silnică “pentru activitatea dușmănoasă împotriva Regimului”.

În referat se spune că deoarece “posibilitățile informativ-operative ale regiunii M.A.I. București de supraveghere ale episcopilor Ioan Bălan și Iuliu Hossu erau reduse, acțiunile au fost preluate de un eșalon superior. Se poate vorbi desigur de o altă etapă pentru episcopii uniți Alexandru Rusu, Iuliu Hossu și Ioan Bălan din punct de vedere a stării lor în raport cu organele de securitate. Al. Rusu rămâne în temnițele comuniste până la sfârșitul vieții, iar Iuliu Hossu și Ioan Bălan continuă să fie urmăriți, fiecare în parte, tot până la capătul vieții lor. Ce a însemnat această urmărire se va afla atunci când investigațiile în arhive vor fi exhaustive. Noi, acum și aici vom spune doar că au fost toți așa cum suntem convinși că i-a vrut Dumnezeu. Au răspuns cu un superlativ absolut chemării lor ca preoți și episcopi, ca oameni ai cetății și ai neamului. Au trăit în credință și demnitate.

De ne gândim la faptele lor și de ne uităm la înfățișarea lor suntem fericiți să spunem că au fost și Iuliu Hossu, și Alexandru Rusu, și Ioan Bălan în adevăr plămădiți după chipul și asemănarea lui Dumnezeu; că au fost pe pământ aproape de toți fiii lor credincioși și în același timp aproape de cerul dumnezeiesc. Ei și toți episcopii din clandestinitate, toți preoții și credincioșii ce au apărat Biserica Română Unită în anii comunismului și și-au jertfit libertatea și viața au murit pentru a trăi Biserica lor și a noastră. De aceea li se cuvine tuturor întregul nostru omagiu. Și se mai impune credem și altceva: un solemn angajament, al nostru, al celor de azi și din viitor, clerici și laici, ca respectându-le memoria să le urmăm și pilda.

³⁷ Loc și fond citat, același dosar, Anexa 17

ANEXE

I

20 februarie 1947. Fișa considerată completă “Despre activitatea și personalitatea episcopului român greco-catolic dr. Iuliu Hossu din Cluj, acțiunile întreprinse de Biserica Greco-Catolică, precum și rolul ei în actualul regim democratic.” A fost întocmită de Rezișența din Cluj și înaintată Biroului rezidențelor ca urmare a unei radiograme a acestuia din 7 decembrie 1946. Are 8 p. dactilografiate.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 2322

MARCEL ȘTIRBAN

II

30 iunie 1948. Rezidența din Cluj comunică mai multor instituții o notă informativă legată de pretinse afirmații făcute de episcopul Iuliu Hossu cu prilejul unor exerciții spirituale organizate cu preoții din eparhie, în lunile iunie, iulie 1947.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 2330

III

24 iulie 1948. Notă informativă din partea D.G.S.S. Relatează și comentează predica episcopului Iuliu Hossu rostită la Mănăstirea din comuna Strâmba cu prilejul unui pelerinaj a circa 7-8 mii de credincioși greco-catolici din județele Cluj, Someș, Sălaj și Satu Mare.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 7754, vol. I

MARCEL ȘTIRBAN

IV

5 august 1948. Protopopul de la Huedin, George Rusu, trimite preotului Glodeanu din Dretea și Ardeova Circulara episcopului Iuliu Hossu din 30 iulie privind atitudinea pe care trebuie să o aibă preoții din tract în legătură cu predarea edificiilor școlare, proprietatea Bisericii.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 2330

V

21 august 1948. Notă informativă intitulată “*Noua atitudine a Bisericii Catolice*”, după denunțarea Concordatului. Este o completare la o notă anterioară. Recunoaște amploarea manifestărilor și arată obiectivele acestora.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 2325

MARCEL ȘTIRBAN

VI

18 septembrie 1948. Referat întocmit de către un locotenent de securitate ce relatează discuțiile ce au avut loc în ședințele consistoriale ale Episcopiei din Cluj la 29 august și 4 septembrie și dispozițiile date de Iuliu Hossu. A fost criticat preotul Ioan Pop din Cluj pentru primirea delegației ARLUS și apărât de canonicul Iuga.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 2330

VII

2 octombrie 1948. Radiogramă. Direcția regională a securității poporului din Sibiu trimite Direcției generale de la București un raport în legătură cu slujba religioasă oficiată în Catedrala B.R.U. din Cluj de un sobor de 10 canonici în seara zilei de 1 octombrie. Îndemnurile adresate credincioșilor din partea episcopului Ioan Suciu, administratorul apostolic al Mitropoliei de la Blaj.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 2330

MARCEL ȘTIRBAN

VIII

2 octombrie 1948. Notă informativă în legătură cu “Congresul pentru unificarea greco-catolicilor cu Biserica ortodoxă” ce a avut loc la Cluj, la 1 octombrie.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 7754, vol. I

IX

6 octombrie 1948. Notă informativă. Protopopul greco-catolic din Ocna Mureș s-a deplasat la Cluj pentru a verifica dacă episcopii Iuliu Hossu și Ioan Suciu au participat la așa zisul Congres de unificare. Protestul preoților uniți din protopopiat adresat Ministerului Cultelor pentru anularea semnării trecerii lor la ortodoxie, pentru că au fost duși în eroare.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 7754, vol. I

MARCEL ȘTIRBAN

X

23 septembrie 1949. Direcția regională a Securității poporului din Cluj, raport către Direcția generală a Securității poporului de la București. Comunică starea de spirit în comunele unde au fost preoți greco-catolici și în care “până în prezent mai sunt parohii vacante”. Situația este prezentată pe județele: Năsăud, Turda, Someș, Mureș și Cluj.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 7754, vol. I

XI

20 octombrie 1949. Direcția regională a securității poporului din Cluj către Direcția generală București. E un răspuns la un ordin ce solicita date în legătură cu activitatea în clandestinitate a preoților greco-catolici ce nu au trecut la ortodoxie.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 7754, vol. I

MARCEL ȘTIRBAN

XII

27 iunie 1950. Direcțiunea regională de securitate Oradea anunță Direcțiunea regională Cluj despre arestarea profesorului de la Teologie din Cluj, Chiș Simion, la 23 iunie, învinuit că a săvârșit slujbe religioase în rit greco-catolic și a întreținut legături cu Nunțiatura de la București.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 7754, vol.i

XIII

20 iunie 1955. Direcția a III-a comunică Direcțiunii regionale M.A.I. Pitești punerea în libertate, la începutul lunii ianuarie 1955, a episcopilor Bălan Ioan, Hossu Iuliu și Rusu Alexandru și fixarea domiciliului lor la Curtea de Argeș, regiunea Pitești. Face un rezumat al activității fiecăruia în clandestinitate și cere măsuri de supraveghere informativă indicând concret și problemele ce vor trebui urmărite pentru fiecare episcop în parte.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 11715

MARCEL ȘTIRBAN

XIV

19 aprilie 1956. M.A.I. Direcția regională Pitești. Hotărâre pentru preschimbarea dosarului de verificare 528, în dosar de acțiune informativă de grup. Dosarul privește acțiunile episcopilor Al. Rusu, Iuliu Hossu și Ioan Bălan, 1948-1956 în calitate de conducători ai B.R.U. din România, considerate subversive, și se propune urmărirea lor în continuare sub denumirea de “Grupul Clandestin Greco-Catolic”.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 11715

XV

După 28 septembrie 1956, M.A.I. Direcția regiunii București aprobă înregistrarea acțiunii informative de grup privind pe episcopii Iuliu Hossu și Bălan Ioan și “defalcarea materialelor” pentru episcopul Al. Rusu, mutat la Mănăstirea Cocoșul din jud. Constanța, urmărirea urmând a se face pentru el acolo, iar pentru ceilalți doi la București, în cadrul biroului “Culte-Secte”.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 11715

MARCEL ȘTIRBAN

XVI

3 octombrie 1956. M.A.I. Direcția a III-a cere Direcțiunii regionale M.A.I. București să urmărească activitatea episcopului Ioan Bălan, cu domiciliul obligatoriu la Mănăstirea Ciorogârla, și ce modalități folosește pentru legăturile sale cu episcopii Alexandru Rusu și Iuliu Hossu.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 11715

XVII

9 iulie 1958. Referat aprobat pentru închiderea dosarului de acțiune informativă de grup pentru episcopii Ioan Bălan – Iuliu Hossu și deschiderea pentru ei a acțiunii informative individuale.

ASRI, Fond documentar, dosar nr. 11715

00294

DIRECTIUNEA REGIONALA A SECURITATII POPORULUI CLUJ
13/28435
20.10.1949.

DIRECTIUNEA A SECURITATII POPORULUI
Nr 129753 / 24 OCT 1949

C A T R E

DIRECTIUNEA CENTRALA A SECURITATII POPORULUI

BUCURESTI

OPERA 132

La ordinul N. a. Nr. 54182 din 1949, privitor la activitatea la care o desfăşoară preotii greco-catolici nereveniti in asa zisele catacombe dela Cluj si in cadrul unui seminar clandestin din Tg.-Mures, raportam:

In urma indelungatelor noastre investigatii, nu au putut fi descoperite asa zisele catacombe si nici acel seminar clandestin semnalat la Tg.-Mures.

In jud. Cluj, avem informatii ca un calugar dela Manastirea Blossa jud. Satu-Mare al carui nume nu-l cunoastem, a vizitat pe preotul nerevenit VICIDA ZAPU din com. Mihail de Campie jud. Cluj, pe care l-a spovedit si l-a cuminecat. Mentionam ca informatia de mai sus nu este verificata.

Avem informatie neverificata ca preotii rugari MAX/LEON, care a, ar afla undeva prin jud. Prehova si PLOSCA NU DIN Lugoj, au trimis circulare clandestine preotilor nereveniti de a nu se prezenta la cursurile de indrumare preotesci.

Dejineam de asemenea informatia neverificata ca preotul nerevenit CRACIUN, originar din Cherla, care este angajat la fabrica de zahar filiela Ludus, care lucreaza la cantarul din gara Ludus, duce o companie indarjita impotriva unificarii. Astfel preotul POP/LORENTIN din com. Geolacea jud. Idrada, si-a luat biletul de tren pentru a veni la Cluj in chestiuni oficiale, dar in gara Ludus, a fost derutat de preotul nerevenit CRACIUN fostul secretar al Episcopiei din Blaj si astfel s-a intors inapoi sosea cu biletul in buzunar.

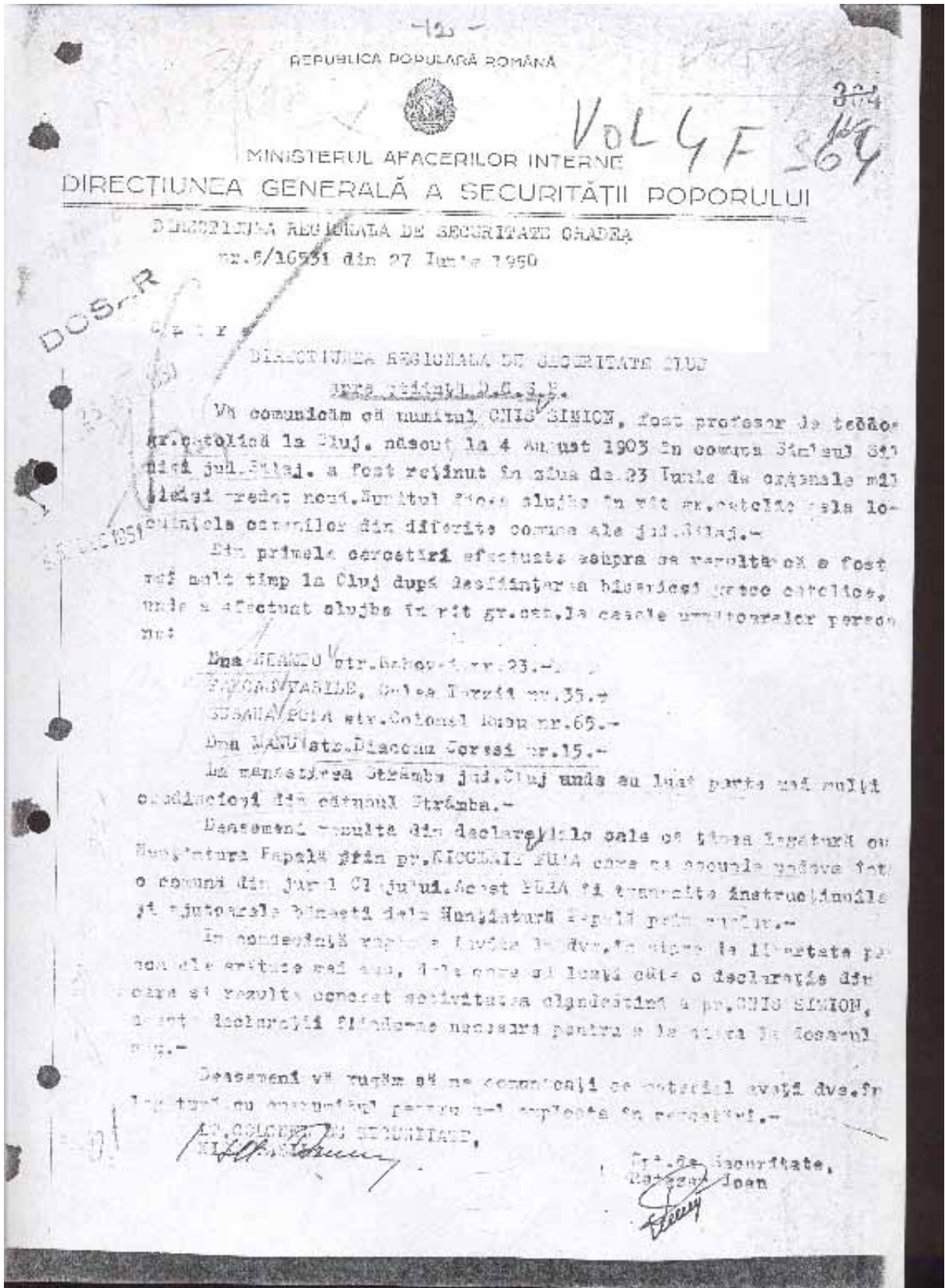
Am luat masuri pentru verificarea informatiilor de mai sus, urmand a va raporta rezultatul investigatiilor noastre.

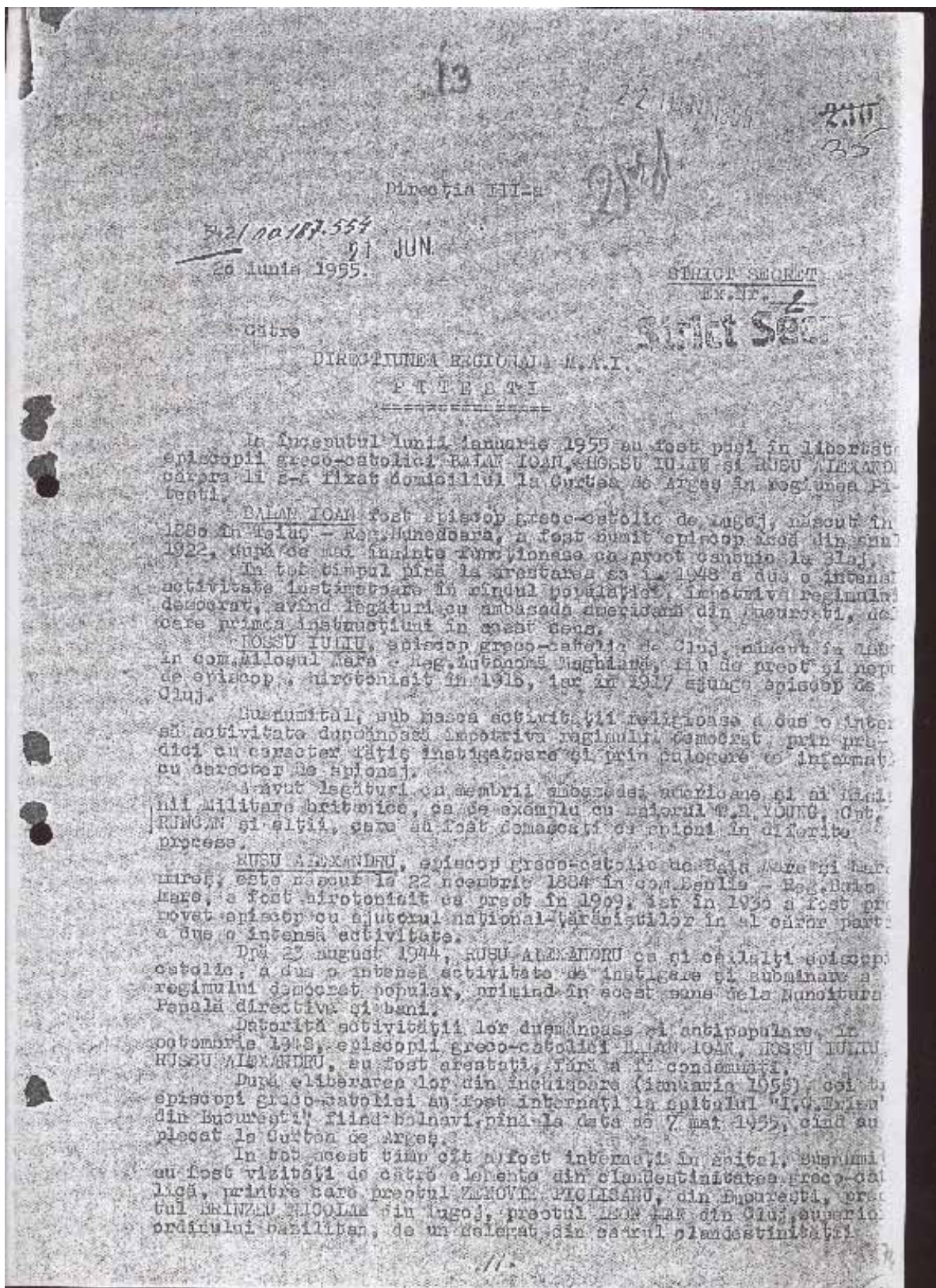
COLONEL DE SECURITATE,
N. PATRICIU

lt. de Securitate,
Gh. Popescu

*la
si incof.*

28 OCT. 1949

15
MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
DIRECȚIA REGIONALĂ BUCUREȘTI

SE APROBEA
PENTRU ȘEFUL DIRECȚIEI REGIONALE,
LOCULUI ȘEF DIRECTIE
Lt.Col.
Senater M.

H O T A R I R E

cu privire la înregistrarea acțiunii
informative de grup, privind pe epi
scopi greco-catolici HOSSU IULIU și
BALAN ION.-

Directia Regională M.A.T.Pitești, a deschis la de
de 20 aprilie 1956, acțiune informativă de grup episcopii
greco-catolici HOSSU IULIU, BALAN ION și RUSU ALEXANDRU
care se aflau cu D.C. la mănăstirea Curtea de Argeș.

La data de 12 iulie 1956, susnumiții au fost tran
ferăți la mănăstirea Sărucășești (Ciorogirla) raionul
Dornești.

La 28 sept.1956, cei trei episcopi, au fost despă
șiți după cum urmează :

Episcopul RUSU ALEXANDRU a fost mutat la mănăstir
Cocoșul, reg.Constanța, HOSSU IULIU la mănăstirea Căldăru
șani, raionul Buzău, iar BALAN ION a rămas mai departe l
mănăstirea Sărucășești.

Intrucât episcopul RUSU ALEXANDRU, a fost mutat p
raza reg.Constanța, s-au defalcăt materialele ce-l privea
și au fost trimise la regiunea sus-menționată.

Deoarece activitatea episcopilor HOSSU IULIU și
BALAN ION are un caracter regional și republican și ca
stare nu poate fi urmărită în cadrul raionelor, rugăm a
se da atenție de înreg.a acțiunii de grup, care să fie
urmrărită în cadrul biroului "Culte - Secte".

SE ACCORD,
ȘEFUL SERVICIULUI,
Maior Voicu Marin

ȘEFUL BIRoulUI
Spș.Gois E.

167
00282
1953

Alături înaintăm în dublu exemplar un tabel celor
parohii foste greco-catolice trecute la ortodoxie, scut
înainte de arondare din J. Mureş.

Cluj.

În judeţul Cluj, după calificarea celor două culte, toa-
te parohiile foste greco-catolice care au avut preot titular,
au fost completate fie cu preot revalidat, fie cu preot orto-
dox vechi. Totuşi avem un număr de 36 parohii numite filii,
care au fost greco-catolice în prezent trecute la ortodoxi
dar soarta parohiei nu au avut niciun preot titular, ele
constituind un număr foarte mic de credincioşi, fapt pentru
care au fost ataşate la parohiile cu preot titulari.

Starea de spirit în rândurile credincioşilor în prese-
nta liniştă.

După nouă arondare a parohiilor în eparchie Clujului,
au su mai rămas parohii - noua, deoarece e, au lusi de vază
un număr de 200 familii pentru un preot în mediul rural şi
300 familii pentru un preot în mediul urban.

Alături înaintăm un tabel de parohiile foste greco-
catolice revalidate la ortodoxie, trecute înainte de arondare,
care în prezent nu au avut preot titular din judeţul Cluj.

COL. DE SECURITATE,
M. PATRICEA

[Signature]

Col. de Securitate,
M. Patricea

[Signature]

36
231
- 2 -

greco-catolică de Baia Mare, care nu a fost încă identificat de organele noastre și alții.

Organele M. A. I. au stabilit că episcopul RUSU ALEXANDRU a fost investit de Vatican în secret cu încredințarea de mitral și întregului cult greco-catolic din țară și că recent, după căi berarea sa a și trecut la organizarea activității clandestine greco-catolice din țară, deși biserică greco-catolică nu există legal de la data trecerii greco-catolicilor la ortodoxia (1948).

Din informațiile pe care le-au obținut prin sursă care a călă, rezultă că încă pe cînd se afla în spital în București, RU ALEXANDRU a numit vicari secreți pentru a conduce activitatea cl destină greco-catolică.

Astfel, pentru eparhia Blaj a numit ca vicar clandestin p preotul greco-catolic Vincent Enil din Ig. Mureș, pentru eparhia de Lugoj, pe preotul greco-catolic Ambrase Nic și pentru eparhia de București, pe preotul greco-catolic Paulin din București, despre care deține informații ca mai deține și un rol important în conducerea clandestinității greco-catolice pe țară.

Vicarii clandestini pentru Cluj și Baia Mare, numiți de RUSU ALEXANDRU, nu au fost încă identificați de organele noastre. Tot în rând cele stabilite pînă în prezent despre activitate clandestină duse de cei 3 preoți greco-catolici aflați ac la Cluj și de argeș - și fiind cont de faptul că clerul greco-colic este unit cu agentura Episcopice de Vatican în acțiunile săl subversive îndreptate împotriva Statului nostru, este necesar a se lua măsuri de supraveghere informativă a celor în cauză, cu scopul de a clarifica următoarele probleme:

- de activitate subversivă desfășurată de RUSU ALEXANDRU pe linie greco-catolică; de instrucțiuni trimise c ventelor greco-catolice clandestine și care sînt l aturile sale subversive pe linie catolică din țar
- Dacă RUSU ALEXANDRU a stabilit o legătură cu Vatic nul în calitate de mitropolit și în ce fel se face această legătură.
- Interesele în mod special legăturile lui RUSU ALEX cu S. Ambrase, Vincent Enil și altele greco-catolice de la Baia Mare, fiind cont că el este episcop de Baia Mare.
- De activitate subversivă desfășurată de ALAN IOAN și care este caracterul legăturilor dintre el și Ambrase Nicolae, cunoscând că el este episcop de Lugoj.
- De activitate subversivă desfășurată de HOSSU IULIU c stabilirea legăturilor lui cu elementele greco-cat lica clandestine din toată eparhia Cluj, în vedere identificării vicarului clandestin al acestei epar tinind cont că el este episcop de Cluj.

În baza acestor sarcini, organele Regiunii Dva. vor întoc un plan de măsuri pentru supravegherea informativă a celor 3 epi copi, - plan care va fi trimis spre aprobare la M. A. I. pînă la data de 10 Iulie 1955.

SEFUL DISTRICTULUI,
lt. Colonel
F. Arapici

36

SEFUL SERVICIULUI,
Căpitan
Iuliu Hoșu

AI/AC.
2 ex.

14
MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
DIRECTIA REGIONALA TIMISOARA

copie
STRICT SECRET

5
Sa APROBA,
SEFUL DIRECTIIEI REGIONALE
INGOBERANT COLONEL
Vistig Eugen

H O T A R I E

pentru preschimbarea dosarului de
verificare 528, in dos.de actiune
informativă grup.

Dosarul s-a despus la data de 16 septembrie 1955.
Verificarea a durat 6 luni.

I.- Date de identificare : RUSU ALEXANDRU nascut 1
28 noiembrie 1884 in comuna Senlia, regiunea Baia Mare,
fiul lui Vasile si Rozalia, de nationalitate romana, cu
domiciliul actual in Curtina de Argos, de studii poseza
doctoratul in teologie si filozofie, de profesie episcop
greco-catolic, in trecut a fost vice presedinte al Comitei
Unice Judeţean P.R.T. Menia si Secretar al P.R.T.-ului,
unde a desus o vie activitate in favoarea acestora, in
prezent reîncaadrat, de origina socială burgheza, in preza
pensionar.

II.- Motivele arărun, ite care au stat la baza pro
schimbării dosarului de verificare :

- La baza deschiderii actiunii de verificare au
stat următoarele materiale :

La 23 august 1944, episcopii greco-catolici RUSU
ALEXANDRU, MOCSU IULIU, BALAK IOAN, au des o vie activita
te de instigare si subminare a regimului comunist popular
privind in acest sens directive si plan de la Nunciatura
Papala.

Astfel, in anul 1948 cei trei episcopi greco-ca-
tolici au fost arestati, fara a fi condamnati pentru acti
vitate duşmănoasă si de instigare, sub masca cultului gre
co-catolic, la nesupuneri, faţă de măsurile luate de Partid
si Guvern, in sensul ca să nu treacă de la cultul greco-ca
tolic la cel ortodox, cind s-a desat unificarea celor dou
biserici.

De asemenea au avut legături cu membrii ambasadei
Americane din Bucureşti, de la care primesc instructiuni in
acest sens, precum şi cu membrii misiunii Militare al Mari
Britaniei.

///.

- 2 -

Exemplu, cu fostul maior WRYCUNG, căpitanul KUNCOA și alții, care au fost demascați ca spioni în diferite procese, ce au avut loc la noi în țară.

În ianuarie 1955 au fost puși în libertate după care s-au internat în spitalul I.C. Trifu București până la 7 mai 1955, în care perioadă au fost vizitați de diferite elemente din clandestinitatea greco-catolică, printre care ZENOVIE PACHISEANU din București, preotul BRINZEU NICOLAE din Lugoj, preotul MANU LEON din Cluj, superiorul ordinului Bazilican, precum și de alte elemente.

- S-a stabilit că RUSU ALEXANDRU a fost investit de Vatican în secret, cu împuternicirea de mitropolit al întregului cult greco-catolic, iar la rândul său a revizuit zicari secrete, pentru a duce activitate clandestină greco-catolică.

2.- Ce trebuia să stabilească verificarea :

- Acțiunea de verificare ce s-a dus asupra episcopilor IULIU HOSSU, IULIU HOSSU IULIU, BALAN IOAN trebuia să stabilească materialele de primă semnare și dacă aceștia în prezent desfășoară activitate dușmănoasă și subversivă pe linia greco-catolică.

De asemenea trebuia să se stabilească dacă RUSU ALEXANDRU în calitate de mitropolit al cultului greco-catolic, întreține legături subversive pe linia catolică în țară și în străinătate, precum și cei doi episcopi menționați mai sus și dacă aceștia mai sînt în legătură cu diferiți membri ai ambasadelor capitaliste din R.P.R.

3.- Ce mijlocuri s-au folosit :

- În această acțiune au fost folosite agenții : "Mădăraș", "Mădăraș", "Mădăraș" agenți ai Regiunii M.A.I. Timișoara care au fost marginalizați la înființarea Curții de Argeș, precum și agentul "BARBU IESCU BETER" al Raionului M.A.I. Curtea de Argeș.

- De asemenea s-a folosit și interceptarea corespondenței.

4.- Ce s-a stabilit și ce dovezi sînt :

Din acțiunea de verificare dusă asupra susnumiților s-a stabilit că întreține legături cu diferite elemente de amenajare, ce duc activitate clandestină greco-catolică, cu sînt preoții : BRINZEU NICOLAE din Lugoj, crămărit de Regiunea M.A.I. Timișoara, în acțiune informativă pentru activitate clandestină, MANU LEON din Cluj, care are vizite în repetate rînduri pe cei trei episcopi.

De asemenea au mai fost vizitați de către preotul DOMIECSU IOAN din Regiunea Timișoara, crămărit pentru activitate dușmănoasă, precum și de alte elemente din regiunea M.A.I. Baia Mare, care nu au putut fi identificați din lipsă de agență specială.

Au întreținut strînse legături cu preotul canonic greco-catolic MISOVIC VILKA, cînd timp acesta a domiciliat în Pitești, în prezent mutat în orașul Baia Mare, str. Matei Gheorghiu nr. 18, iar de cînd a fost mutat întreține legături cu aceștia prin corespondență.

//

Prin agenții Regiunii M.A.I. Timișoara, ce au fost marș rutizați s-a stabilit că HUGU ALEXANDRU este numit arhiepiscop cop și mitropolit al cultului greco-catolic pe întreaga țară.

S-a mai stabilit că aceștia au o atitudine dușmănoasă față de măsurile luate de partid și guvern, spunând că, ore dincioșii cultului greco-catolic, au fost amenințați și sub stare de arest, de a părăsi cultul greco-catolic, în care sens HUGU ALEXANDRU a făcut un memoriu la Ministrul Cultelor în care memoriu cere în calitate de mitropolit anularea decretului de desființarea a bisericii greco-catolice și reprimii ei cu toate drepturile ce i-au fost luate în anul 1948.

Din materialele informative rezultă că acești episcopi greco-catolici, coordonează întreaga activitate clandestină greco-catolică din întreaga țară.

Tot din materialele informative rezultă că aceștia au fost vizitați de un membru al legăției franceze din București în care sens a luat legătura cu episcopul HOSSEU IULIU prin intermediul călugăriței RUCU MARIA ce este intendenta palatului episcopal de la mănăstirea Curtea de Argeș, deoarece acea călugăriță domiciliază în același imobil cu episcopii catolici.

Din cele relatate mai sus rezultă că aceștia desfășoară activitate clandestină, de reorganizare a cultului greco-catolic, și caută să restabilească noi legături cu Vaticanul în scopul de a duce activitate contrarevoluționară.

5.- Categoria de evidență.

Din cele arătate rezultă că persoanele indicate duc activitate subversivă pe linie greco-catolică.

III.- PROPUNERI.

- Față de cele arătate mai sus propunem preschimbarea dosarului de verificare nr. 528 în dosar de acțiune informativă grup cu denumirea de "GRUPUL CLANDESTIN GRECO-CATOLIC".

Intocmit astăzi 19 aprilie 1956, într-un singur exemplar la M.A.I. Pitesti.

GRUPUL GRUPULI 3
LOCOTENENT
ss/Barbu Dumitru

DE ACORD,
GRUPUL SERVICIULUI III
M A I O R,
Popescu Ilie

218

REZIDENȚA SĂU

N. 4272

N O T A

Nr. 1348 din 20 Februarie 1947 -
 către
 BIRoul NEROTICIZĂRII

La radiograma Nr. 516 din 7 Decembrie 1946, - 1
 numărul 6. - s-a cerut a raporta mai jos ființa organizației de activitate și personalitatea episcopului grec-catolic Dr. IULIU HOSSU din Blaj, - activitatea întreprinsă de biserică greco-catolică sau și rolul ei în actualul regim democratic.

Dr. IULIU HOSSU, actualul episcop al eparhiei greco-catolice de Blaj-Gherla, cu reședința în Blaj, s-a născut la 30 Ianuarie 1885, în comuna Milasul Mare, județul Mureș. Este fiul preotului din Milas, JEAN HOSSU și VICTORIA născută MURJIN.

Școala primară și trei clase gimnaziale le-a studiat la mănăstirea din Reghin, clasa IV-a gimnazială la Liceul Roman-catolic din Mureș - Ocnișoara, iar clasele superioare la Liceul Sf. Vasile din Blaj, unde la maturitatea în anul 1903, când este primă în cler și trece la studii în Roma la atelierul "De Propaganda Fide". Aici studiază filozofia și teologia, luând doctoratul în științele teologice, în ziua de 27 Martie 1910 este hirotonit de drept din partea unchiului său Dr. Vasile Hossu, episcopul Lugojului și mai târziu al Șerliei.

Întoarcerea din străinătate, este numit în oficiul de cancelaria episcopului din Lugoj, unde ocupă postul de arhivar, notar consistorial și secretar episcopal. În anul 1913 este numit profesor de biblie în seminarul diocesan nou înființat.

În urma izbucnirii războiului mondial, este numit profesor militar și cercetează toate spitalele și lazaretele în număr de circa 40 din Austria și Moravia, unde îndeplinește și misiunea, alinați suferințele războinilor răniți sub flacăra strălucitoare. Aici s-a născut în 3 Martie 1917 hotărârea împăratului de a-l face episcop al Șerliei în locul unchiului său Vasile Hossu.

În 21 Aprilie 1917 este întors în țară din partea Scaunului Apontalic de la Roma episcop. Sosește în țară la 4 Decembrie 1917, este instalat la 15 Decembrie 1917.

Grija de creșterea înaintea unor muncă a fost ridicarea poporului, care știa că nu se poate face decât creșterea intelectuală luminată și spirituală asfietită, pentru care scop stăteau deosebită deosebită Secția Normală de Școli sau Preșcolară și Seminarului Teologic pentru care în anul 1918 s-a deschis un liceu potrivit și supraveghează din aproape deosebită deosebită deosebită deosebită pentru neam, care au dat ardealului frumusețea satelor, învățătorul și preotul. Această grijă a susținută și în Biroul diocesan din 4 Septembrie 1919, în care se vorbește problema formării clerului și a educației poporului prin școli.

Templul și Biserica trebuie să fie în slujba poporului și alături de popor, a privit cu mila durere atenuarea condițiilor confesionale - singurele școli în graiul poporului, sub pătrundere strălucitoare - care au fost desființate în anul 1921, iar în lipsa prezenței de Biserica și susținută de ea au fost trecute la stat în mod automat, zadarnic au încercat să le salveze și nu a fost ascultat. În anul 1924, în sesiune cu ocazia discuțiilor legii generale a învățământului primar și-gi arată toată durerea sufletului și căre ea încearcă edificiile ridicate de Biserica și

rămână pe mai departe proprietatea Bisericii și statul să plătească o chirie pentru întreținerea lor în bună regulă. Acest lucru a trebuit mereu susținut și apărat, pentru că aceste bunuri să nu se prăpădească și să poată servi mai departe pentru predarea învățământului.

Reșchit din mijlocul poporului de pe câmpie, episcopul Dr. Julia Hossu a înțeles să fie totdeauna în slujba poporului. În acest scop, îndată după liniștirea turburărilor inerente războiului 1914-1918, a început vizitarea credincioșilor din eparchie răspândiți în peste 490 de parohii și peste 350 de țării și în număr de peste 550.000 suflete. Din 7 Iulie 1920 și până în 30 octombrie 1926 întreprinde toate călătoriile, serbările și actunile unde avea credincioși, ducând prețioasă dovadă de încredințare, de ordine de pace și mai ales înțelegătoare și colaborare. Toate autoritățile civile și bisericăști s-au desăbuzat de colorit politic, de națiune sau de confesiune, începând să colaboreze cu el. Niciodată și în nici-o împrejurare nu și-a scâpat un cuvânt ce ar fi putut jigni sau răni pe cineva dintre cei ce-l ascultau.

În fiecare sat a întreprins pe la câteva case ale credincioșilor și mai ales pe la casele celor bolnavi, suferinți sau greu loviți de scârte, mângâind și îmbrățișând. Nu odată și comanele mînte a fost, căsele nu numai al preoților credincioși și al celor de religie ortodoxă, romano-catolică sau reformată, dar și ale evreilor, țigărilor, țigărilor sau maghiarilor și israeliților.

Toile casei i-au fost totdeauna și tuturor deschise. S-au purtat și se purtă în biroul de lucru în fata episcopului Hossu persoane din toate vîrstele, confesiunile, clasele sociale. Cărgătorii, muncitorii, artiștii și intelectuali, elevi, studenți, funcționari și analiști decizionali. Nici și niciodată nu s-a refuzat.

În anul 1930 se face o nouă arondare a Provinciei Metropolitane înființându-se o eparchie nouă a 7-româneșului și sediul episcopului dela Ghazis se mută la Cluj și diocesiara Ghazis lei capătă titlul de Cluj-Ghazis. Episcopul Dr. Julia Hossu are partea leului în această înfăptuire, luțând cu graul vin și cu eșicul atît la Roma cît și pe lângă Guvern și în Senat. Aceasta schimbare aduce cu sine o nouă arondare a districtelor protoepiscopale.

În anul 1931 cuprînd noua sedință episcopală la Cluj și începe lucrările pentru mărirea Academiei de teologie, pe care o termină în anul 1934, în care răstimp mută toate în oficiile diocesiare la Cluj, înălțînd o nouă casă pentru Administrația Capitulară, azi Internatul Liceului Inocențiu Micu Clain, care acostează 140 elevi.

Îndată începe vizitarea parohiilor și fiilor care au trecut din arhidieceza Clujului și le termină în anul 1934 la Buzău, când vizitase în total 989 comune. Reînnoirea vizitațiilor canonice sig fiout și după aceea, înțelegînd numai în cazuri de forță majoră, ca piederă de ordin politic sau imposibilitate de locație.

Episcopul Dr. Julia Hossu, a purtat desăbuzată gri pentru văduvele și orfanii de preot încă din primul moment al prelucrării conducerii eparchiei. Încă în 10 August 1918 face episcopul la preoți și credincioși pentru crearea unui fond de ajutorare și de atunci continuă să le poarte grija, asigurînd că aproape acest fond pentru a putea da un ajutor cît mai satisfăcător. Astfel regulamentele acordate și schimbate după cum cereau împrejurările sunt o mărturie evidentă.

30 Iunie 1948

Rez. Cluj

NOTA

În lunile Iunie și Iulie 1947, episcopul HOSSU a centralizat la Cluj în patru grupări, pe toți cei peste 600 preoți din întreaga dieceză, pentru exerciții spirituale.

În cuvântarea sa, rostită cu acest prilej, le-a vorbit despre "vremurile apocaliptice de azi", îndemnându-le să fie gata de orice sacrificii și chiar pentru martiriu.

Comunicat :

Dlui Cons. Zaharia
Dlui Subdir. Vlaicu
Subs. Naț. Cuita

4
De la: Oficiul protopopesc arcepc catolic român al Hușdinului *698*

nr. 130-1948

572

562

Onoratului *G. Ioscanu* în *Preșea și Judeova*

Preaveneratul Ordinariat cu nr. 5608 din 30 Iulie 1948 oamni

Mult Onorat Preșea Ta ești invitat a lua la cunoștință și a înțelegi de urgență pe toți Frații arcepi din tract să nimeni nu este îndreptățit a se grăbi în chestia vechii edificiilor școlare cu tot de la aparținere mobilă și imobilă, decât acest Ordinariat respectiv episcopial.

Cu orice ocaziune să se îndrepte către episcopie, care va hotărâ în cauză.

S'a dat cas, că preșea a înțeles de predare fapt că există o lege în cauza statificării sau naționalizării școlilor.

Pei la casa nu avem școli confesionale. Averile școlare sunt proprietatea bisericii care stau sub acutul constituției și al legilor.

Mult onorat Preșea Ta, vei purta bună grijă pentru orientarea Fraților și ne vei raporta despre toate.

Cluj, la 30, Iulie 1948

/ss/ Episcop IULIU
Dat Hușdin la 5 Aug. 1948

Protopop,
/ss/ George Rusu

132/18.12.1948

0001-1

R E F E R A T

In sedinta consistoriala celei Mitropolii Greco-Catolice din Cluj, care avut loc intre 29 August si 4 Septembrie 1948, s-au născut acuzații preotului POP ION din Cluj, anume pentru faptul ca a primit delegatia din partea A.N.L.U.S.-ului sa fie o conferinta despre deapre relatiilor de prietenie romano-sovietice. A fost criticat ca contra preotul ION, care a spus cu ironie ca preotul POP ION "democratul" nu a avut curaj sa fie conferinta ca sa nu fie batut de ascultatori.

Episcopul POP ION a dat dispozitii sa ostilitatea democratica a preotului POP ION si a tuturor preotilor democrati trăscatori, sa fie trasa in domeniul personal, ca intr'un viitor apropiat sa arada celor altor faptele unora care au dat mana cu diavolul.

In aceste cuvinte vediti sa loameze la criza celui din 1948, canonical 1948 a cărui sentimente demostreaza sunt bine amputate si opus observatiunilor facute, spunand ca nu este vorba de cineva si exoua legaturile noastre de prietenie cu U.R.S.S.-ul si ca si pentru diavolul lui demostreaza nu are deus sa pua cerneaza cu cap.

Episcopul ION a raspuns si a spus un caz spunandu printr'altale: Dupa armata Ungara a retragere nu ne-au lasat sa se rugam, cu atat mai mult ne acceptam dela necesia. Lga omu Dumnezeu a pedepsit pe unguiri tot ast'el vor fi pedepsiti si slujitorii bisericii care lucreaza contra lui Dumnezeu.

Loc. timent de Securitate,

4577 - W. 5007 - 2/8. 09.55
Radiotelegrama

103

DIRECTIUNEA REGIONALA A SECURITATII POPORULUI SIBIU

Catre,

DIRECTIUNEA GENERALA A SECURITATII POPORULUI BUCURESTI.

Urmare raportul nostru nr. 18.453 din 1 Oct. 1948, raportam

In seara zilei de 1 Oct. a.c. orele 19, s'a oficiat o slujba religioasa in Mitropolia greco-catolica din Cluj, la care au luat parte 10 canonici mitropolitani si preoti in frunte cu episcopul Suciu. La terminarea slujbei, episcopul Suciu a tinut un discurs cu caracter religios, avand un substrat politic-nationalist. Si-a inceput cuvantarea cu un istoric al bisericii greco-catolice, aratand ca daca existam ca popor, religia greco-catolica a fost recunoscuta: in trecut crestinii se rugau in catacombe si beciuri iar astazi din nou s'a ajuns la acele vremuri cand ni se vor sigila bisericile de conducato nostrii, dar noi nu trebuie sa disperam pentru-ca cei care astazi ne asupresc si vor sa ne desfiinteze, sunt vremelnici. Sa nu va lasati a magii, nu va intimidati, fiti tari si uniti in fata oricarei furtuni care va veni peste capul nostru de crestini si chiar de va curge sange sa nu ne infricozese. Sa luam pilda martirilor nostrii care s'au jertfit pentru credinta lor, varsandu-si sangele pentru acest crez. Fiti cu totii de unde au venit, acolo in beci m'am rugat pentru mantuirea sufletelor voastre si nu si-am parasit o clipa gandul dela voi. Fiti demni si urmati pilda martirilor. Maina oriunde ma voiu gasi, la fel ma voi ruga pentru voi.

A continuat: "Am citat ziua de 7 Oct., ziua Rozariului, cand va chem la o sfanta impartasanie pe toti credinciosii. In cazul ca nu vom putea veni la biserică, sa ne rugam fiecare acolo unde suntem pentru ce-i ridicati si inchisi in beciuri, facand rugaciuni pe boabe de grau asa cum s'au rugat inaintasii nostrii cand au fost asupriti."

In tot timpul discursului a fost foarte emotionat reusind sa impresioneze pe ascultatori pana la lacrimi.

La sfarsitul predicii, s'a cantat un cantec in cor de cat. toti ce-i prezenti, in care timp episcopul Suciu urmat de canonici si preoti ie, au din Mitropolia.

In randurile credinciosilor se comentau ca discursul tinut cu aceasta ocazie este foarte putin satisfacator fata de discursurile sale anterioare.

REC. S. I. O. R. - L.
 GE. GR. CIUZA

Nr. 18.453 din 2 Oct. 1948

1.2/2 Octombrie 1948

17
00017

O T A

Congresul pentru unificarea greco-catolicilor cu biserica ortodoxă a avut desăvârșit în ziua festivă a liceului Școala Șarlatan din Cluj în 1 Octombrie 1948 participarea 51 delegați din 22 județe, având mandat de reprezentare pentru 483 parohii.

Prezidiul a fost format din protopop BALASCU IULIAN din Sibiu, președinte, prot. BRAMBUCĂ URȘA, secretar, prot. MOLDOVAN, din Grațiu, membru și prot. KEMES din Alba Iulia, membru.

După ce s'au ascultat rapoartele delegaților din cele 22 județe, s'au luat avântul protopopul BALASCU IULIAN, care s'arbitrat cu seacă revenire trebuie să se facă în anul 1948, odată cu unirea politică, dar sub adevărate condiții favorabile create de guvernul democratic de la Sibiu, și poate face astăzi apoi a luat avântul protopopul MOLDOVAN, care a arătat că delegații au participat la această reuniune, întru așteptarea de o putere din afara țării, astfel că revenirea se face în mod foarte democratic sub presiunea maselor de jos în sus. În încheiere protopopul BRAMBUCĂ URȘA a câștigat G.R.S.B. și Generalisimul STILIN, când citir proiectului de proclamație și motiunii de încheiere a congresului. La sfârșitul congresului a avut loc o masă solennă la Căminul Militar din Cluj.

În 2 Octombrie orele 3,30 dimineața delegații alinați de conștient și surprinzați de protopop și președinte, au luat trenul spre București pentru a se prezenta Patriarhului JUSTIȚIA.

Pe la 2 Octombrie, orele 15 Patriarhul JUSTIȚIA a pregătit la parter o primire solennă la care vor participa mai mulți arhiepiscopi și episcopii Patriarhiei, urmând ca în cursul după amiezii să aibe loc recepția oficială în marea sală a Sft. Sinod.

132/6 Octombrie 1948

18
00648

*Doi.
Bucuresti*

În ziua de 2 Octombrie v.d. protopopul greco-catolic P. Al. Vin. com. Căbeș-Mureș, a plecat în Cluj pentru a se cerevinge către la congresul de unificare pe care l-au organizat episcopii ȘOCIM și HOLEȘ.

În drumul protopopul s-a reîntors apoi la Căbeș-Mureș, unde a adunat preoții catolici care au semnat o bună voie a venționării bisericilor catolice în ziua de 30 septembrie.

La adunarea facută de POP AURIL de preoții greco-catolici s'a adresat o telegramă de protest care a fost trimisă la Ministerul de Interne și Ministerul Cultelor, prin această telegramă au cerut anularea semnăturilor date, motivând că au fost făcute în ștăvă, deoarece la congresul de unificare din Cluj nu au luat parte și superiorii bisericilor greco-catolice.

Sursa: D.R. S.F. Sibiu
Rap. 21135/3 Octombrie 1948
Jl. 48433/3 Octombrie 1948

Măsură luate:

S'a dat dispozițiuni D.R. S.F. Sibiu să se cerceteze și să se protopopul P. Al. Vin. pentru a se stabilească dacă au emis sau au primit de bună credință o telegramă din protopopul sau pentru a se asigura de protest colectiv în ștăvă și să se ia măsurile necesare.

băieți și de fete la Gherla, pe lângă care funcționează și școala de Aplicație. Școala de fete are un local modern petritiv. Școala de băieți de prezent funcționează în fostă clădire a seminarului și în orfelinatul mameilor, - pentru ocuparea cărora se duc azi tratative.

La Cluj sub patronajul Episcopului Dr. Iuliu Hossu, s'a deschis, în anul 1936, Școala de fete și Liceul "Inechentie Micu Clain" de băieți, - care în prezent este adăpostit în localul Academiei de teologie.

ACTIVITATEA ÎN CEI 4 ANI DE CĂPĂTARE MAGHIARA A EPISCOPULUI DR. IULIU HOSSU.

După pronunțarea nefastului verdict dela Viena, mulți și închipulau că Episcopul Iuliu Hossu va pleca și el ca atâția alții, din mijlocul poporului, lășându-l pradă cu scotopitorii horthyști, - mai ales că avusese partea activă, principală în alipirea Ardealului la Patria Mamă.

Deși știut că plece de binevoitorii maghiari, amenințat apoi cu moartea, de nu va pleca, a continuat să rămână cu riscul vieții în mijlocul credincioșilor săi, cărora și-a închinat toate activitatea apostolică.

"Am rămas - spunea în 1944 celor ce veneau să-l corecteze pe Episcopul Dr. Iuliu Hossu - să împărțesc soarta celor mulți ce populează aceste meleaguri. Măscuți din popor trebuie să fim alături de el și'n bine și'n rău. Fostorul mai ales în ocazia de primejdie, când vede lupul venind, trebuie să-și răscosească turma", - a declarat Episcopul Hossu.

Îndată după cedare, când horthyștii au început expulzarea populației românești și maltratarea ei, Episcopul Hossu a avut curajul să meargă la Budapesta și să ceară socoteală guvernului, și spunând că sunt repressiile pentru ceasul se face în România, - horthyștii săi nu era recunoscute, iar episcopul Mareșalului fiind înfățișat în 1930, n'a fost recunoscut. În ziua de 24 August 1941, Episcopul Hossu a fost înscărunat cu administrarea diecezei de Oradea-Mare și avea în plus vicariatul din Ig. Măreș, - aparținător de dieceza de Cluj.

Pentru binele bisericii și pentru salvarea intereselor poporului român din această parte ale Ardealului cedat, Episcopul Hossu a intrat în casa magnatilor din Budapesta, unde a cerut respectarea libertăților și drepturilor poporului său. Când a văzut că orice acțiune rămâne fără rezultat, în semn de protest, și-a mai voit să ia parte la dezbaterile senatului. Pentru atitudinea sa de apărător al nației sale vechi, a fost supus tuturor vexațiilor posibile.

În trei rânduri reședința episcopală și academiile de teologie din Cluj au fost devastate de tineretul horthyșt "levente", - gâlbuiind în atacul banditesc din 19 Martie 1944, - când națiile au fost sfărâmate, nobilii zdrobiți, iar superiorii și orădeții căzuți și maltratați.

Când episcopul Hossu se reîntorcea dela Academie, unde corectase victima, în fața Catedralei a fost insultat de un grup de studenți, dintre care unul l'a și scuipat în față. Prima de președinte cel însoțean și președinte polițist, președintele dispărea cu vinovat și tot în curtea unei clădiri, închizând ușa după el, vădând episcopul să intre, în insultat de horthyștii din malție și dacă nu plasa și el și maltratarea. Acest fapt a fost înregistrat de presa și radio din Bessarabia și din alte părți ale lumii.

Tot timpul celor patru ani de ocupație a stat sub toropare și amenințare. În miez de noapte era chemat la telefon și amenințat cu moartea. Pe stradă era mereu insultat și apostrofat să nu vorbească românește. Nu odată aștepta moartea cu fruntea senină, știind că moare pentru poporul său.

10 21/5

În ultimele zile înainte de eliberare s'a refugiat din fața nazizilor, care duseseră cu sine pe Dr. Emil Națigeanu, -pele casele ungarilor binevățtori, pentru ca apoi să se ascundă din fața ungarilor prin podul roședintei și în pivniță între lemne tăiate. Toate acestea le-a răbdat, fiindcă n'a voit să-și părăsească postul și țara sa.

Îndată după ocuparea Ardealului, când în școlile primare - odinioară școli confesionale, stabilite în 1923 - s'a introdus învățământul maghiar, chiar și în localități cu populație exclusiv românească, Episcopul Hossu a încercat să înălțeze învățământul primar confesional. Deși nu reușit, lupta nu l'a fost zadarnică, căci preoții, îndurajați din exemplul păstorului, cu prilejul producerii orelor de religie, învinsă pe copii scrierile și citirile românești. S'a dat dispoziții din partea autorităților să nu scrie preoții pe tablă în cursul orelor de religie, notând necesar, numai ca să nu învețe copiii românește.

Pentru a da posibilitate țăranilor români să-și aducă copiii în Liceul Mixt de stat din Cluj, cu limba de predăre română - singura școală secundară românească, cu majoritatea profesorilor unguri, care numai bălăgău românește - Episcopul Hossu a înființat Institutul de băieți în căldirea administrației capitalare încă în toamna anului 1940, care internat azi funcționează pentru Liceul "Inochentie Micu Cloan".

Regimul horthyst a încercat să introducă și în biserică limba maghiară, sperând pe români să slujească în biserica Unversității din Cluj, iar în biserică istorică "Episcop Bob" a început o liturgie greco-catolică maghiară. Ungurii au dăruit apoi să se ocote în biserică limba maghiară. Împotriva acestei înovății, Episcopul Hossu a protestat energic, nu numai la guvern, ci și la cardinalul primat al Ungariei, căutând dreptul și usul. Pentru încurajarea și întărirea poporului, Episcopul Hossu a continuat să facă vizite omagiale și să aducă poporul la șarale centro de pelerinaj dela Măcășirea Micula, Strămba și Strămba, unde alergau mii de credincioși români, cea să vizitească curaj și mănie în suferință. Numai la Micula, în unele pelerinaje din 15 August, se atingeau numărul de 30.000 credincioși. Când horthystii a învinsă deosebită popularitatea și au oprit vizitele omagiale, Episcopul Hossu a început a călători în toate conferințele districtuale protestante din unele diocese și din vicariat pe tris a întării și a da îndrumări preoților pentru a răbda pe cei mai departe Alături de popor, în neapăsarea zilelor mai bune. Când un preot era ucis sau rănit de autorități, Episcopul Hossu și i înlocuia și pleca în alți parohii și privea hotărâta cu durere în suflet, căntul omă unui plesă din Fordul Ardealului. În acest calvar al suferințelor, Episcopul Hossu de abia aștepta ocazia eliberării.

Curajul actului dela 23 August 1944 a fost urmat de o multime de încercări, fiind adesea arestat dela Craiova și apoi dus în casa vagabondilor împreună cu alți intelectuali din Cluj. După ferocita eliberare a Clujului, în 11 Octombrie 1944 și într-o vreme când încă gloriușu Armată Sovietică lupta pentru eliberarea celor străjugăți și alături de ea și Armata Română, Episcopul Hossu a scris: "Din suferința fără număr a tuturor românilor, se naște o lume nouă. Trebuie să se naște o lume nouă edici altcuma zadarnice ar fi fost suferințele îndurate, cum n'a fost în istoria omăirii... Cucerirea în treacă trebuie să naște o lume nouă, să fie în istoria omăirii... Cucerirea în stare și mai multă dreptate socială. La căldirea noastră luptă și noi trebuie să ne închinăm toată truda noastră".

In ziua de 20 Octombrie 1944 publicii clerului și poporului adresa Prefecturii Județului Cluj Nr.69/1944, prin care șefii cultelor sunt "Considerați și luați drept militari conducători ai intereselor ce urmărește armata noastră și în primul rând, dintre armatele aliate, Armata sovietică", și apoi "pe toți la împreună lucrare, sprijinind din răzputeri autoritățile coexistente, pentru așezarea grabnică și în bună pace și zădușirea a lucrurilor și pornirea nealburată a vieții obștești, pentru binele și bucuria tuturor.

Episcopul Hossu și întreg consiliul autorităților școlare, să facă să urmeze învățământul primar și secundar, îndemnând preoții să propună în învățământul primar, unde lipsește învățământul și concere tuturor să intre în învățământul secundar unde este lipsă. După reocuparea Ardealului de Nord la Patria noastră în 6 Martie 1945, dar și o pastorală de bucurie poporului îndemnând pe toți "să fie plătitori ai lumii de dreptate pentru toți. Nu uitați să întâmpinați cu bucurie vestirea dreptății sociale, și să lucrați împreună din răzputeri pentru înfăptuirea dreptății obștești". Întărirea și dragostea și ale căminului și căruia. A măsurat instrucțiunile primite de la Ministerul Cultelor în 12 Iulie 1945, îndemnând preoții, să lucreze în mână mână cu învățătorii pentru combaterea analfabetismului, mai ales la sate, și crearea de bibliotecă pentru și casa cultelor. Ca o recompensă din partea guvernului pentru multele școli confesionale statificate, în toamna anului 1945 deschide școala confesională secretă de boiești "Inocențiu Micu Clain" din Cluj, care adăpostește în prezent 250 elevi.

La începutul anului 1946, sprijină acțiunea pentru susținerea studenților, îndemnând clerul și poporul să dea alimente și să facă colecții publice. Episcopul Hossu continuă să sprijinească toate acțiunile de interes obștești, ce țintesc la îmbunătățirea poporului în slujba patriei și-a consacrat întreaga viață. Este cel mai popular și mai iubit de popor dintre toți episcopii români uniți.

Dragostea sa și acțiunea caritativă și umanitară și-a extins-o față de toți cei cu care venea în atingere, și-a deschis de confesiune sau naționalitate.

Episcopul ortodox al Clujului Nicolae Colan a avut totdeauna în cele mai bune relații. Au fost alături la toate sărbătorile și bucuriile naștilor românești. Niciodată nu a fost în vreun urzuc, nici nu a avut vreun gest care ar fi putut supăra pe frații săi. Atmosfera de prietenie dintre cei doi arhiepiscopi s-a răsturnat și asupra clerului și credincioșilor, au început să se privească cu simpatie și să se iubească. Merca se văd făcându-și împreună și doi călători și schimbându-și vizitele, chiar și în bisericile catedrale merg unul lângă altul, în anumite ocazii ceremoniale.

Această atmosferă de prietenie și simpatie, Episcopul Hossu o extinde și asupra celor de altă naționalitate. A trăit în totdeauna în bune relații cu superiorii confesiunii ortodoxe din Cluj, atât romano-catolice, cât și reformați sau unitarieni.

Episcopul Hossu a avut mereu întovășiri și schimbări de vizite cu episcopul reformant Vásárhelyi. Pentru atitudinea prietenoasă manifestată de Episcopul Hossu în cursul celor 20 de ani de stăpânire românească, în anul 1940 după ocuparea Ardealului de Nord, Episcopul Vásárhelyi a ținut să viziteze Episcopul Hossu și să-i declare că deși s-a făcut schimbare între dânsii, nu s-a făcut nici-o schimbare, și rămân mai departe prieteni. Când acesta era bolnav în clinică în anul 1944, Episcopul Hossu s-a dus și a vizitat și corectat pe Episcopul Vásárhelyi, schimbându-și cu simțire cărțile de rugăciune.

La fel a trait Episcopul Hossu și cu Episcopul ~~vait~~ ^{viat} vien. Când în anul 1945, acesta a fost insultat și bătut pe strada de niște irresponsabili, îndată ce s-a aflat Episcopul Hossu, s-a și dus la el să-l cerceteze și să-l mângâie. Acest nebii și un ^{mitar} pe care nu l-au făcut nici unul din reprezentanții confesiunilor în anul 1944, când în sădronit Academia teologică și l-au insultat pe Episcopul Hossu, horthyistii.

Sufletul umanitar al Episcopului Hossu s-a putut vedea cu ocazia arestării și deportării populației evreiești din Ungaria. Cainurile poporului evreesc erau loviri și pentru el. În Martie 1944, îndată ce s-a pornit arestarea, Episcopul Hossu a cercetat în spitalul evreesc pe fruntașii evrei, care se aflau internată acolo. Lucra pe atunci nu ușor de făcut, aici la întreaga armă soldați nemți și orice legătură cu evreii puteau să te ocotească arestarea sau chiar viața. Extrem de migrați am simțit totuși evreii, care s-au aruncat la pământ prinând binecuvântare și făcând de la episcop. A mare pe la membrii familiei care au fost stăruși ca să-i mângâie și îmbrățișeze, cum a fost familia Braunfeld din Cluj.

Când aceștia veneau și-i cereau să intervină, o făcea bucuros, cu tot riscul și supobiul ce și-l atragea din partea autorităților horthyiste. Nu odată umbla sau altuia în mijlocul trecerea frontierei în România. După ce au fost transportați în "cete" la câmpul de concentrație, a mers de la cercetat la fața locului și, văzând condițiile mizerice în care se aflau, a intervenit amădușit la Prefectul județului Cluj J. J. K. sau, prefectul orașului Vásárhelyi și la primarul orașului să le introducă apă caldă și la hrane potrivite, spunând că el căinole are dreptul la această, cu atât mai vartor un cu în venul nostru de civilizate și cultură creștină. Pentru upurarea soartei evreilor a luat contactul cu superiorii celorlalte confesiuni ungarești și a intervenit la autorități. A scris și cardinalului-primat, cerând să facă pași energici pe lângă guvern și regentul horthy pentru mcurarea soartei evreilor, căci această acțiune neomenetă și porndă împotriva lor, compromite creștinismul și catolicismul ungarilor.

Evreii și evreice, când puteau să vină să-l viziteze, erau diferite încredințări prin erig- veneau la reședința Episcopului Episcopul Hossu îi primea, se interesa de starea lor și le dădea alimente din casa proprie: pâine, slănină, unt, mujun, etc.

Între alții s-au perindat Gogu, demnitarul Dismarstein, Brașel și Maria Karas, care după ce s-a întors din deportare au venit să-l mulțumească. Unele odată acestea erau însoțite de polițist și nu putea închirui la se rise să ocupea episcopul Hossu pentru evrei, primindu-i și ajutându-i când erau legați severe pentru cei să-i cerceteau. Se-a cercetă chiar și oște cete din bunurile lor și la întoarcere din deportare membrii familiei și-au primit bunurile înapoi. Toate acestea l-au făcut conștient că și împlinește o datorie umanitară. Exemplul lui a fost secundat de unii preoți, care au fost descoperiți și închigi, pentru că a trebuit apoi să fust nemulțumite intervenții pentru a fi miși în libertate.

Sufletul larg și generos al episcopului Hossu s-a putut vedea cu ocazia manifestărilor studențești de simpatie. Masele studențești din fata balconului dela reședință totdeauna le propovăduia iubirea și dragostea față de toți, prin această, sinea, se vor arăta vrednici de marele art al libertății, și vor arăta că pretuim jertfa estagilor noștri. "Amnistie generală tuturor celor ce ne-au greșit pentru bucuria mare că din nou a început dreptatea". Aceste cuvinte au putut fi auzite și de fostul ministru Bagdasary și însoțitorii lui, care în Mai 1944 se găseau la Cluj, și în momentul manifestărilor chiar la reședința episcopului.

Convinși că ferocitatea poporului nu se poate face decât printr-o armonioasă concurență dintre biserică și stat, Episcopul Hossu a înțeles să fie totdeauna în cele mai bune relații cu Guvernul. De câțori Guvernul a fost la Cluj, Episcopul Hossu totdeauna a fost de față la serbări și consfățiri. Cu dl. Prim-ministru Dr. Petre Groza, este în intime relații de prietenie încă de pe băncile școlii unde nu fost colegi. Această pretenție s'a păstrat și azi. Dl. Groza în repetate rânduri când a fost la Cluj s'a făcut vizită la reședință.

În anul 1945, când ministrul Militarelor Burdușoaia a fost la Cluj, Episcopul Hossu era la Șerida, pentru a pleca în vacanță la casa părintească la Filag, și s'a întors îndărăt cu să primenească pe ministrul Guvernului, cu mai mult, deși ministrul era preot ortodox, i-a oferit ospitalitate în reședința proprie.

Prin gesturile de amabilitate, prin timida înțelepciune și plină de simțete față de toată lumea, episcopul Hossu și-a câștigat simpatia tuturor. Prefectul Județului Cluj, Turda și Someș în repetate rânduri l-au pus în dispoziție magina pentru a putea face vizitarea amicale și sfăștiri de biserică, decare magina proprie i-a fost furată de Veres, fostul comandant horțyint din Cluj.

În 15 August 1946 a fost felicitat de prefectul jud. Someș, dl. Neorța, de secretarul general al P.R. dl. Alexi și de un tânăr student comunist, pentru curajul tinut la păstrarea lui în fața celor ca 30.000 credincioși din toate părțile Ardealului.

În 5 Aprilie 1946, cu prilejul consacării bisericilor din comuna Agăieș, jud. Cluj, dl. Vasile Luca, dl. Vasile Pogăceanu, prefectul județului și Alexandru Pop, preotul placei, împreună cu alte autorități civile și militare, în prezența Episcopului Hossu și a credincioșilor veniți din jur la sărbătoare, au făcut distincția între credincioșii de încredere și cei de încredere, prin această distincție Episcopul Hossu arată faptul că Biserica nu este protectorul burghezilor, capitaliștilor și proprietarilor nașterii de război și că sprijină orice acțiune simțentă în favoarea celor de jos și pentru ridicarea lor.

Convinși că Acordul nu poate ignora marea ei voce din data războiului Uniunii Sovietice, Episcopul Hossu sprijină buna înțelegere și apropiere de această țară, de care este legat trecutul nostru istoric. În acest scop a primit să fie prezidinte de onoare la ARMS, și în parte la pădure. De asemenea s'a putut vedea corectând diferitele propoziții în legătură cu amonșterea marelui nostru vecin din data războiului.

S.I/6

D.G.S.S.
24 Iulie 1948

000099

N O T A

În ziua de 19 Iulie 1948 a avut loc la Mănăstirea din comuna Strâmbea, Blasa Sida, jud. Cluj, un pelerinaj la care au participat aproximativ 7-8 mii de credincioșii greco-catolici din județele Cluj, Someș, Sălaj și Satu-Mare, precum și un număr de 20 preoți. Slujba religioasă a început la ora 8 și s'a terminat la orele 12, cu o predică rostită de Episcopul Dr. IULIU HOSSU din Cluj, care a vorbit despre credință și proorocul Ilie, cerând credincioșilor să rămână neclintii în credința moșilor și strămoșilor și să fie gata pentru orice jertfă. A mai afirmat că chiar dacă ar veni silurii să fie tari și să nu-și părăsească credința. Si-a reafirmat speranța că silă din partea Statului nu va fi deoarece libertatea religiei este asigurată prin Constituția Statului.

În legătură cu Papa a declarat că vor rămâne legați și uniți sufleteste.

De la orele 12,20 până la orele 15 a avut loc o conferință la care au fost de față circa 20 preoți, Episcopul Dr. HOSSU IULIU le-a dat sfaturi să fie tari în credință strămoșască catolică și orice s'ar întâmpla, ci să rămână neștrămutați la vechea credință. Dacă li se va pune chestiunea părăsirii credinței li-a sfătuit să se degajeze și să îndrăzească orice asemenea acțiuni din partea oricui ar veni, spre Episcopat, care este singurul în măsură de a rezolva orice problemă.

La această recepție a mai vorbit Protopopul BORE din comuna Cărbău, jud. Someș, spunând între altele că orice prăgoasă ar veni asupra uniților, ei să fie gata a jertfi viața. Episcopul Dr. IULIU HOSSU a mai spus preoților că recent a fost înaintat Președintelui R.P.R. un memoriu în care a fost arătată activitatea și drepturile bisericii greco-catolice timp de 250 ani, de când această biserică există în România, cerând că aceste drepturi să fie și mai departe respectate de către guvernul R.P.R. și să fie înlăturate războaiele religioase, care nu pot aduce decât rău și nimicirea țării și a neamului. A pus în vedere preoților că în curând vor primi dola Episcopatului greco-catolic o adresă în care se va arăta drepturile bisericii greco-catolice și ca

//.

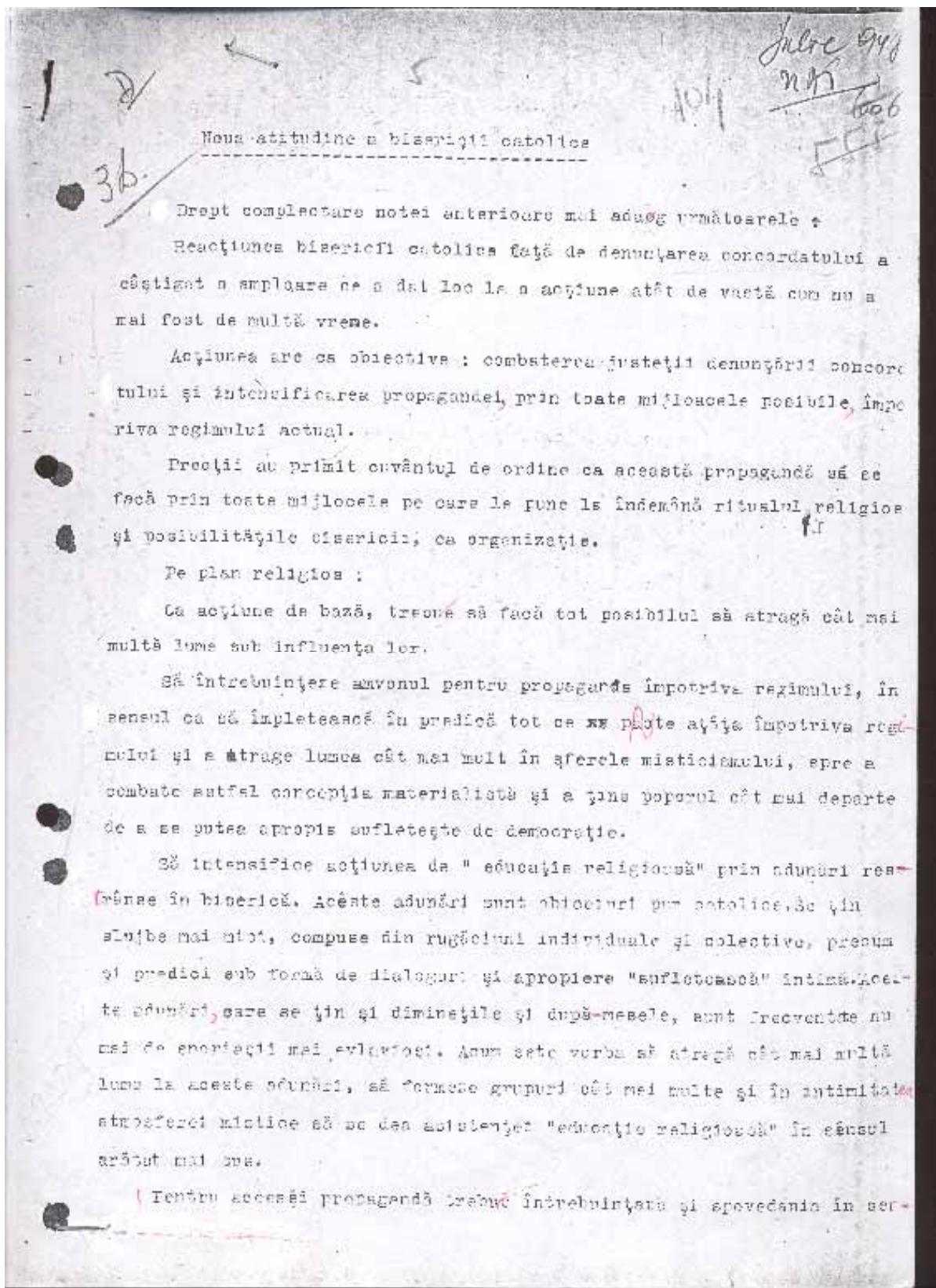
urmare a mei declarat "dacă eu ca episcop care de 30 ani conduc
Eparhia, întăresc credința catolică în sufletele credincioșilor,
aș părăsi acum această credință, aș merita ca în mijlocul pieții
să mă scurteze toată lumea în față, fiindcă aș fi un laș care a
mintit sufletele a mii de credincioși în acest timp de pastorație.
Nu mă îndosesc și nu sînt închipui că între frățiii voastre ar
putea fi vreunul care să cedeze din credință pentru care a jurat.

În privința Concordatului, Episcopul IOSU IULIU a
spus că concordatul s'a demantat din partea Guvernului R.P.R.
Aceasta însă nu înseamnă că legătura sufletească s'ar fi rupt
între oamenii **Papa** și sufletele credincioșilor săi din România.

Biserica Universală (proco-Catolică) nu a avut nici o
abatere sub nici o stăpînire, "înz dacă se vor cere jertfe vom
fi gata oricînd să le dăm pentru credință și dreptatea dumnezeiească.
Să ne jertfim ca să fim vrednici urmași ai lui Iesus Hristos.
Deosemeni să fiți precauți în discuții să nu vă încredăți în voi.

Episcopul **Dr. IULIU IOSU** a fost însoțit în acest pe-
lervinaj de canonicul **DOMINA AVEAL** din Cluj, cunoscut reacționar,
care însă nu a vorbit nimic.

=====

IULIU HOSSU – FINAL DE BIOGRAFIE

Ovidiu BOZGAN

Resumé: Iuliu Hossu – fin de biographie

Le cardinal Iuliu Hossu (1885-1970) est la personnalité la plus connue de l'histoire mouvementée et tragique de l'Église Roumaine Unie. Promu évêque en 1917 il a vécu les événements douloureux de 1948 qui ont marqué la suppression temporaire de son église par le régime communiste tout en partageant lui-même le sort de la hiérarchie gréco-catholique qui a choisi la résistance au lieu de se soumettre au pouvoir athée. Après avoir été déporté et incarcéré de 1948 à 1955, Iuliu Hossu a été assigné en résidence surveillée dans le monastère orthodoxe de Caldarusani. Il est permis aujourd'hui, grâce à l'ouverture de certaines archives, d'éclairer les dernières années de sa vie, consacrées au combat du futur cardinal pour le recouvrement de la liberté de l'Église Gréco-Catholique. En l'occurrence il s'agit des archives du Secrétariat d'Etat aux Cultes, l'héritier du Département des Cultes qui a fonctionné depuis 1957 et jusqu'à la Révolution de 1989.

Toujours à Caldarusani, Iuliu Hossu commença son action en faveur de l'Église Roumaine Unie, par la voie des pétitions adressées aux dirigeants politiques du pays, en 1964. Reprises en 1966, 1967 et surtout en 1968, les pétitions de l'évêque sont restées sans réponse de la part d'un pouvoir qui estimait la suppression de l'Église uniate comme l'un des actes fondateurs du régime communiste, toute discussion sur le statut juridique de cette église étant rejetée au nom de la raison d'état. Pourtant l'action pétitionnaire de l'évêque n'était pas motivée par les seuls devoirs de Iuliu Hossu à l'égard de son église ou par son idéalisme. Le contexte politique semblait se prêter à ce genre d'action. La détente internationale des années soixante ainsi que les options politiques du régime roumain – la désatellisation par rapport à Moscou, la quête d'une nouvelle légitimité politique par la découverte et l'annexion des traditions nationales – avaient nourri beaucoup d'illusions sur la disponibilité des communistes de Bucarest d'établir un dialogue avec les gréco-catholiques.

Pour l'année 1968 le pouvoir communiste avait programmé des grandioses festivités pour célébrer le demi-centenaire de l'Union de la Transylvanie avec la Roumanie. Or l'évêque Iuliu Hossu avait été l'un des principaux acteurs de l'union de ce province avec le Vieux Royaume en 1918. Dans leur tentative de récupérer les personnalités symboliques du patriotisme roumain au bénéfice du pouvoir, les communistes de Bucarest ont conçu le projet de faire participer Iuliu Hossu, à côté des dirigeants communistes, à la célébration de 1968. Ce projet a été tenu en échec par l'évêque qui a réfuté toute récupération de son prestige en dehors de la reconnaissance légale de son église. Par ailleurs, le Département des Cultes dont l'avis avait été réclamé par le parti, s'y était opposé et, pour convaincre les instances supérieures du bien-fondé de son attitude, avait rédigé des documents, saturés de calomnies et vérités partiels, dont l'unique but était de livrer une image très défavorable de l'évêque.

Quelques documents permettent de reconstituer l'attitude réticente du gouvernement roumain au moment où le Saint-Siège manifestait son intention de promouvoir l'évêque Iuliu Hossu dans les rangs de l'Église Catholique, le pouvoir communiste étant prêt à accepter que le pape lui accorde le chapeau de cardinal à condition que l'intéressé s'établisse à Rome. Finalement, le pape a déclaré Iuliu Hossu cardinal de l'Église *in pectore* en 1969, promotion faite publique seulement trois ans après la mort du prélat.

Bien que le régime d'assignation en résidence surveillée eut pris fin en 1968 et que l'évêque pût être visité plus librement, jamais le pouvoir n'a relâché la surveillance dont faisait objet Iuliu Hossu. Le contrôle et la surveillance, signes des appréhensions du régime communiste, se sont manifestés même lors du décès et des

obsèques du cardinal en mai 1970. Sur la disposition expresse du pouvoir, le cardinal a été enterré le lendemain de sa mort pour éviter qu'une ample participation du clergé et des fidèles gréco-catholiques ait eu lieu à la cérémonie funèbre.

Il est significatif de constater, sur la base des documents créés par une institution de l'État communiste, que le cardinal Iuliu Hossu est resté jusqu'à la fin de ses jours, entièrement dédié à la cause de son église persécutée, hostile à toute compromission et marchandage, et a légué à l'Église Roumaine Unie une mémoire de fermeté et d'intransigeance dont l'impact actuel devrait être sereinement évalué.

Iuliu Hossu, primul cardinal al Bisericii Române Unite, personalitate cu o carieră care a traversat mai multe etape din istoria națională, a beneficiat de un tratament istoriografic privilegiat, marcat în primul rând de monografia consacrată lui în 1995¹. Noi cercetări arhivistice ne permit acum unele contribuții referitoare la ultimii ani ai înaltului prelat, focalizate în principal pe acțiunea sa militantă în favoarea Bisericii sale suprimate.

Iuliu Hossu, singurul supraviețuitor al ierarhiei greco-catolice din 1948, a fost considerat în anii relativei destinderi din a doua parte a deceniului 7, de autoritățile regimului comunist de la București, de Sfântul Scaun, dar și de Biserica Ortodoxă Română drept conducătorul de drept al Bisericii Române Unite². De aici rezulta interesul cunoașterii atitudinii și pozițiilor pe care se plasa ierarhul greco-catolic aflat din 1956 la mănăstirea de la Căldărușani, în contextul relansării mișcării ecumenice revigorată de aderarea Bisericilor ortodoxe autocefale din Europa de Est la Consiliul Ecumenic al Bisericilor, desfășurării Conciliului Vatican II și a iminentei stabiliri de contacte între statul român și Sfântul Scaun, în cadrul politicii estice a celui din urmă.

Autoritățile știau, în septembrie 1963 din relatările episcopului vicar patriarhal Visarion Ploieșteanul (Vasile Aștileanu) că patriarhul Justinian luase masa la mănăstirea Căldărușani cu Iuliu Hossu, care se afla aici cu domiciliu obligatoriu, și purtase o discuție care a revelat faptul că prelatul greco-catolic era bine informat și preocupat de evoluțiile internaționale în materie religioasă. Justinian făcea lui Visarion următoarele declarații: "El este încă încrezut ca un papistaș. Mi-a spus: Ei Prea Fericite Patriarh trimiteți la Roma observatori? O să trimiteți cu toții. El și acum gândește că noi toți vom fi obligați să facem curte Romei. Eu i-am explicat că s-au schimbat vremurile și că lucrurile stau altfel decât... crede el". Visarion era consternat de faptul că Justinian "a propus lui Hossu să i se dea drumul la Roma la sesiunea a II a Conciliului" și l-a întrebat pe patriarh în ce calitate: "Patriarhul mi-a replicat: Da, dar să nu fiți obligați să-l trimiteți așa cum a fost trimis Slipjy". Funcționarul Departamentului Cultelor, Gheorghe Nenciu, viitor

¹ Cardinalul Iuliu Hossu (coordonatori Silvestru Augustin Prunduș și Clemente Plaianu), Cluj, 1995

² Codruța Maria Știrban, Marcel Știrban, Din istoria Bisericii Române Unite (1945-1989), Satu-Mare, 2000, p. 196

vicepreședinte al acestuia, care beneficiase de informarea lui Visarion, comenta cu insatisfacție că vizita făcută de patriarh lui Hossu “a fost nepotrivită”³.

Revenirea episcopului Hossu în politica militantă în favoarea Bisericii Române Unite, de la memoriul din 23 aprilie 1956 care a avut urmările dramatice cunoscute, se pare că a avut loc în 1964. Eliberarea deținuților politici, inclusiv a preoților și episcopilor clandestini romano și greco-catolici, declanșarea Ostpolitik vaticană, care lăsa să se presupună că Sfântul Scaun nu va întârzia să ia inițiativa unor contacte diplomatice cu România, au făcut ca autoritățile comuniste, prin instrumentul lor de politică religioasă care era Departamentul Cultelor, să se intereseze sistematic și obsesiv de chestiunea greco-catolică.

Prima inițiativă a episcopului Hossu în aceste circumstanțe se produce, conform propriilor declarații din memoriul din 29 octombrie 1968 care descrie demersurile sale până la aceea dată, la 10 iunie 1964 când a solicitat o audiență conducerii statului român, pentru a prezenta problema Bisericii Române Unite⁴. Un răspuns oficial la solicitarea sa nu a primit în schimb autoritățile au reflectat la statutul său juridic și la posibilitatea de a i se ridica regimul de D.O. Aceasta este explicația vizitei pe care i-o face la 10 iulie 1964 Ion Rodeanu, director în Departamentul Cultelor la Căldărușani. Informat de perspectiva anulării regimului de D.O., Hossu apreciază că această măsură “implică posibilitatea pentru el, de a se reîntoarce la reședința lui episcopală de la Cluj și refacerea cultului greco-catolic”. Pentru a-i corecta această percepție, Rodeanu i-a afirmat că eliberarea deținuților politici este o probă a “tăriei regimului nostru” și că ridicarea restricțiilor se referă la libertatea personală și nu la reluarea demnității de episcop. Hossu credea că destinderea în care se angajase regimul de la București va atrage și relegalizarea Bisericii Române Unite și își exprima convingerea că dacă s-ar duce în Ardeal “satele l-ar urma în intenția sa la refacerea cultului greco-catolic și în același timp și-a exprimat îngrijorarea că acest lucru ar putea fi interpretat ca datorându-se agitației pe care el ar face-o”. Această poziție demonstrează faptul că Iuliu Hossu înțelegea să-și asume responsabilitatea discutării problemei bisericii sale, ca un drept al ierarhiei, pe cale petiționară desigur pentru a se evita consecințele mișcării din 1956⁵. Interlocutorul său a căutat să-l descurajeze asigurându-l că majoritatea credincioșilor greco-catolici s-au integrat în Biserica Ortodoxă Română dar a admis că ar putea exista “unii preoți nereveniți, câțiva intelectuali reacționari, care să atragă după ei și un număr relativ mic de greco-catolici într-o agitație de nedorit și pentru care fără îndoială domnia sa va fi tras la răspundere și ar suferi urmările”. Hossu asigura că nu dorește să provoace agitații, dar ar

³ Arhivele Secretariatului de Stat pentru Culte (în continuare ASSC), Dosar *Justinian Marina*, vol. 5, Notă din 8 septembrie 1963, s/ Gheorghe Nenciu

⁴ ASSC, Dosar *Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic)*, Memoriu din 29 octombrie 1968

⁵ Ovidiu Bozgan, *Mișcarea petiționară greco-catolică din 1956*, în vol. Studii de Istoria Bisericii (sub redacția lect. univ. Ovidiu Bozgan), București, 2000, p. 168-184

dori să confere cu guvernul și cu Dej în problema refacerii Bisericii Române Unite, altfel “libertatea individuală care acum i se acordă nu are nici o rațiune întrucât nu are unde să se ducă”. Directorul din departament îl asigura că va putea fi primit în audiență la sfârșitul lunii iulie și episcopul a acceptat să aștepte realizarea acestei promisiuni la mănăstirea Căldărușani. Concluziile acestei întrevederi, în optica funcționarului guvernamental, erau că Hossu trăise izolat, “interpretează greșit orientarea noastră politică”, nu era la curent cu realizările regimului și propunea ca să fie “condus în câteva localități din țară pentru a se convinge personal de marile noastre realizări ceea ce ar putea avea un efect pozitiv asupra orientării și poziției sale”⁶. Acest voiaj propagandistic nu a avut loc, dar principala consecință a acestui dialog a fost că regimul de D.O a fost menținut până în 20 aprilie 1968 iar după această dată i s-a trecut pe noul buletin de identitate domiciliul în comuna Moara Sărată, unde era situată mănăstirea Căldărușani⁷.

Regimul comunist era conștient de autoritatea morală a episcopului și de amploarea impactului pe care l-ar putea avea acțiunile sale publice în cauza relegalizării Bisericii Române Unite. Același Rodeanu l-a avertizat, în anul următor, desigur pe un ton diferit de limbajul perioadei staliniste, să nu întreprindă vreun “gest necugetat” arătându-i că “interesele noastre naționale cer ca cetățenii patriei noastre să nu fie stânjeniți în opera de construire a socialismului prin agitații legate de fostul cult greco-catolic”. În replică, Hossu a afirmat că “deși el continuă să spere în rezolvarea problemelor legate de fostul cult greco-catolic, el este suficient de bun patriot pentru a nu face acte care nu sunt în asentimentul conducerii noastre de stat”⁸. Într-adevăr, acțiunea episcopului Hossu care s-a distins deopotrivă prin fermitate și prudență, a fost o ilustrare a tradiției bine stabilite în mișcarea națională românească din Transilvania, petiționalismul.

În viziunea Sfântului Scaun, Iuliu Hossu era o personificare legitimă a Bisericii Române Unite. La 27 aprilie 1964 secretarul de stat, cardinalul Cicognani i-a adresat invitația de a participa la sesiunea a III a Conciliului Vatican II, invitație repetată în 1965. În favoarea participării prelatului greco-catolic la lucrările conciliare pleda în octombrie 1965 Iosif Constantin Drăgan, personaj controversat, care va milita constant pentru refacerea Bisericii Greco-Catolice. Motivarea intervenției lui Drăgan ținea de o rațiune de stat pe care regimul de la București și-o asumase dar nu până la ultimele consecințe: “Românii din Italia roagă respectuos

⁶ ASSC, Dosar Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic), Referat din 11 iulie 1964, s/ Ion Rodeanu

⁷ Într-o notă din 4 februarie 1965 secretarul general al Departamentului Cultelor, Dumitru Dogaru, aprecia că atât timp cât “el nu insistă, situația fostului episcop Hossu e bine să rămână neschimbată (continuă să domicilieze la Căldărușani în condiții destul de bune)”. Nu credem că insistențele lui Hossu ar fi schimbat atitudinea autorităților. Abia la 20 aprilie 1968 miliția din comuna Grui comunică verbal lui Hossu că a fost ridicat regimul de D.O. și îl întreabă pe acesta care este noul domiciliu care urmează să fie trecut pe buletinul de identitate. Hossu dă adresa reședinței episcopiei greco-catolice din Cluj și atrage atenția că “nu acceptă alt domiciliu”, ASSC, *Dosar Iuliu Hossu*, Notă din 24 aprilie 1968, s/ Gherasim Cristea

⁸ ASSC, *Dosar Iuliu Hossu*, Referat din 16 iunie 1965, s/ Ion Rodeanu

acordarea imediată, în mod excepțional, de pașaport episcopului Iuliu Hossu... pentru a putea participa în baza gradului său la ultima sesiune a conciliului ecumenic din Roma alături de ceilalți 3000 colegi veniți din toată lumea, marcând astfel prezența românească în Occident unde din păcate am fost absenți în istorie secole întregi... Acest frumos gest al guvernului va fi bine apreciat în apus, atrăgând simpatii României și guvernului său”⁹. Tot Iosif Constantin Drăgan insista pentru ridicarea lui Hossu la rang de cardinal, într-un scenariu cumva fantezist în care s-ar fi realizat unirea dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Romei și în care patriarhul Justinian ar fi devenit cardinal-primat. Numirea lui Hossu în rândul prinților bisericii ar fi premers această utopie: “Numitul Constantin Drăgan cerea ca patriarhul și ceilalți episcopi ortodocși să nu se opună numirii lui Hossu în gradul de cardinal, ci să vadă aceasta ca un pas premergător care să pună în discuție problema întregirii bisericii române prin unirea totală cu Roma. Pentru a căpăta bunăvoința ortodocșilor se afirmă că patriarhul – devenit cardinal primat al României – ar avea autoritate și asupra ungarilor și germanilor catolici din țara noastră, fapt care ar constitui – afirmă el – o mare victorie românească”¹⁰.

Problema promovării lui Iuliu Hossu în ierarhia Bisericii române, a fost atent urmărită de autorități, care manifestau temeri cu privire la impactul acesteia asupra greco-catolicilor din țară și a fost analizată, din perspectiva posibilelor negocieri cu România, de Sfântul Scaun. În toamna anului 1967 se împlineau 50 de la instalarea lui Hossu ca episcop. Cu acest prilej Paul VI i-a adresat o scrisoare de felicitări la 25 noiembrie 1967, publicată în “Osservatore Romano” din 3 decembrie, scrisoare care fusese remisă ambasadei române de la Roma cu solicitarea de a fi transmisă interesatului. Cu aceeași ocazie se informa ambasada că Sfântul Scaun are intenția de a-l numi pe Hossu arhiepiscop *ad personam*¹¹. Nu avem proba directă că autoritățile ar fi intervenit împotriva acordării acestui titlu onorific, fapt este că la 1 decembrie 1967 Nunțiatul Apostolic informa ambasada că Vaticanul a renunțat la acordarea acestui titlu. Probabil că regimul de la București transmisese în acest sens semnale la Vatican cum ar lăsa să se întrevadă o notă elaborată de secretarul general al Departamentului Cultelor, Dogaru, la 12 ianuarie 1968 când menționa “sondarea făcută de Vatican cu privire la acordarea rangului de cardinal lui Iuliu Hossu și mai recent acela de arhiepiscop”¹². Termenul sondare presupune intenția de a se verifica

⁹ *ibidem*, Telegramă Iosif Constantin Drăgan, octombrie 1965

¹⁰ *ibidem*, Notă din 4 aprilie 1966, s/ Dumitru Dogaru. Drăgan era convins că Hossu dacă ar fi participat la ultima sesiune a conciliului ar fi primit pălăria de cardinal

¹¹ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (în continuare AMAE), fond *Vatican*, 217/1967, Telegramă Cornel Burtică, Roma, 30 noiembrie 1967, f. 3-4. Burtică recomanda să se remită scrisoarea episcopului iar în privința acordării titlului de arhiepiscop să se consulte Departamentul Cultelor

¹² ASSC, Dosar Consiliul de Stat/1968, Notă informativă din 12 ianuarie 1968, s/ Dogaru. Scrisoarea papei și tentativa de promovare a episcopului Hossu îl alertează pe Dogaru care crede “că se urmărește împingerea la acte de trecere samavolnică la refacerea acestui cult (de felul celor petrecute în 1956)”. Pentru a se preveni asemenea situație secretarul general al departamentului avansa o serie de propuneri: “Să se găsească modalitatea de a se lăsa să se înțeleagă de către cercurile interesate, că statului nostru nu-i poate fi indiferentă o acțiune care tinde să provoace

reacțiile celeilalte părți. Sfântul Scaun nu a renunțat la intenția de a recunoaște sacrificiile lui Hossu prin promovarea sa la cardinalat, dar era util pentru politica generală a Vaticanului ca această problemă să nu fie bruscată.

În 1968 încep contactele oficiale dintre diplomații pontificali și reprezentanții guvernului român, în vederea reglementării situației Bisericii Catolice din România care, pentru regim, în absența unui statut aprobat legal potrivit mecanismului prevăzut în legea pentru regimul general al cultelor religioase din 1948, avea situația de tolerată. Primul diplomat pontifical care va avea până în 1973 responsabilitatea relațiilor cu România, a fost Giovanni Cheli de la Consiliul pentru Afacerile Publice ale Bisericii, colaborator apropiat al arhiepiscopului Agostino Casaroli. Referitor la vizita preconizată a lui Cheli în România și la dorința papei de a-i trimite lui Hossu un dar, ambasadorul român la Roma, Cornel Burtică, transmitea centralei de la București următoarele: “Vaticanul – a arătat Mons. Cheli – a luat act că guvernul R.S.R. nu este de acord ca trimisul Vaticanului să ia contact cu reprezentanți ai Bisericii Greco-Catolice și nu insistă decât în acest caz care este diferit, după părerea respectivă, de altele. Astfel, episcopul Hossu nu face parte din așa-ziii episcopi clandestini. După datele deținute de Vatican el se bucură de oarecare considerație din partea autorităților române. Deși se află la Căldărușani, i s-a lăsat libertatea să-și aleagă liber domiciliul și i s-a dat o bună pensie de către stat. Ca atare, papa speră să poată obține din partea guvernului român, un favor, o curtoazie în sensul celor arătate și ca Mons. Cheli să poată să-l viziteze și să discute cu el. Problema, a specificat Mons. Cheli, se pune și din punct de vedere umanitar, ținând cont tocmai de vârsta înaintată a lui Hossu”¹³. Întâlnirea dintre Cheli și Hossu a avut într-adevăr loc la 31 octombrie 1968 dar detaliile ne sunt necunoscute.

La 24 ianuarie 1969, episcopul Iosif Schubert, după o lungă detenție și câțiva ani petrecuți în clauzura de la Timișul de Sus, unde se pare era în exil voluntar, părăsește România cu destinația München. Înainte de a pleca, episcopul de Alba-Iulia, Marton Aron, îi cere să prezinte papei situația catolicilor din România. Deși grav bolnav, va muri peste câteva luni, Schubert, care considera rugămintea lui Marton ca o ultimă datorie de onoare față de Biserica pentru care acceptase sacrificii imense, se prezintă în audiență la Paul VI la 22 februarie 1969. Schubert pledează în fața papei pentru a nu abandona cauza Bisericii Române Unite și pentru a-i

frământări în jumătate de țară și care până la urmă tinde să ducă sub influența ideologică a unui centru ca Vaticanul (a) peste 1 milion și jumătate de români. Credem că unele ambasade, cărora li se pune mai des problema (Roma, Viena, Paris, Bonn de pildă) ar trebui să cunoască mai amănunțit istoricul acestei probleme, starea de fapt, poziția Bisericii Ortodoxe (a cărei problemă internă este în primul rând). De asemenea Departamentul Cultelor să cheme la ordine unele elemente ce se manifestă sau creează condiții agitării problemei. Conducerea Bisericii Ortodoxe să intensifice acțiunile de consolidare pe care le are în curs... Față de cei care ar trece la acte samavolnice să se ia măsuri”

¹³ AMAE, Vatican 217/1968, Telegramă Burtică, Roma, 10 septembrie 1968, f. 24-25. Cheli ar fi trebuit să ajungă în România la 20 septembrie 1968

promova la cardinalat pe Iuliu Hossu și Marton Aron¹⁴. La mai puțin de o lună Giovanni Cheli descinde din nou la București și la 19 martie 1969 are o discuție îndelungată cu episcopul Hossu. Informații despre acest lung conciliabul provin chiar de la Iuliu Hossu care îi declara starețului mănăstirii Căldărușani: “Dragă i-am spus Mons. Cheli să-i comunice Sfântului Părinte că eu nu pot pleca, eu rămân aici. Doresc ca problemele bisericii mele să le discut cu conducerea țării. Am scris un nou memoriu domnului Ceaușescu (se referea la memoriul din 29 octombrie 1968 – n.n.) și aștept să fiu chemat”¹⁵. De aici se poate deduce că i se propusese episcopului Hossu să se stabilească la Roma unde ar fi primit rangul de cardinal¹⁶.

Intenția Vaticanului de a promova la demnitatea de cardinal ierarhi din Europa de Est, inclusiv din România, devenise notorie. Preoții “nereveniți” din Cluj comentau acest lucru, dar în acest stadiu erau simple presupuneri asupra persoanelor vizate. Se confruntau mai multe opinii. Una dintre ele considera ca certă promovarea lui Hossu în vreme ce alta aprecia “că Vaticanul nu va face acest pas deoarece ar însemna o înrăutățire a relațiilor interstatale (între România și Vatican – n.n.) și că în mod sigur promovarea îl va viza pe episcopul Marton Aron”¹⁷. Din mai multe motive promovarea nu l-a vizat pe Marton Aron ci pe Iuliu Hossu, care a fost numit la 28 aprilie 1969 cardinal în același timp cu episcopul slovac Ștefan Trochta¹⁸. Numirea a fost făcută *in pectore*. Abia la 5 martie 1973 papa Paul VI a făcut publică promovarea la cardinalat a lui Hossu¹⁹. Este dificil de stabilit cu exactitate care au fost motivele care au determinat această întârziere. În schimb ar fi posibilă avansarea unor ipoteze pentru a explica anunțul public din martie 1973. Acesta a survenit în momentul în care fusese programată vizita lui Ceaușescu în Italia și șansele pentru o audiență la papă a conducătorului statului român erau mari. Deja din februarie 1973 a fost elaborat un consistent dosar despre Vatican și raporturile româno-vaticane care urma să ghideze delegația românească în această ocazie. Vaticanul ar fi putut să se fi orientat după unul din următoarele două raționamente. Pe de o parte, anunțarea publică a

¹⁴ Cardinalul Iuliu Hossu, p. 255-256

¹⁵ ASSC, Dosar Vizita Mons. Giovanni Cheli, martie 1969

¹⁶ Fapt confirmat și de autorii monografiei din 1995. Potrivit acestora, Cheli l-a informat pe Hossu că papa a decis să-l promoveze în rândul cardinalilor iar guvernul este de acord numai dacă episcopul va merge la Roma și se va stabili acolo. Hossu a refuzat să părăsească România (Cardinalul Iuliu Hossu, p. 256)

¹⁷ ASSC, *Dosar Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic)*, Informare Horia Țepeș Hoinărescu către Departamentul Cultelor, Cluj, 7 aprilie 1969

¹⁸ Ștefan Trochta s-a născut la 26 martie 1905 la Francova Lhota. Intră în ordinul salezian în 1923 și studiază la Institutul filozofic al ordinului de la Torino și la Athenaeum salezian din același oraș. Hirotonit preot la 29 iunie 1932 la Torino. În anii treizeci, reîntors în Cehoslovacia, Trochta fondează institutele saleziene de la Praga și Ostrava. În perioada războiului este deportat, împreună cu numeroși membrii ai ierarhiei catolice cehoslovace și clerului, la Terezin, Mathausen și Dachau. La 27 septembrie 1947 este numit de papă episcop de Litomerice, consacrat la 16 noiembrie același an. Între 1949-1968 este împiedicat de autoritățile comuniste din Cehoslovacia să-și exercite atribuțiile episcopale, pe care și le poate relua abia la 1 septembrie 1968, ca efect al primăverii de la Praga. Constant hărțuit de poliția politică cehoslovacă (STB), Trochta decedează la 6 aprilie 1974

¹⁹ Cu acest prilej papa arăta că numirea s-a făcut *in pectore* la solicitarea episcopului Hossu care a justificat această cerere invocând “motive care vădeau o înaltă demnitate și dovedeau o pildă însemnată a unui bărbat care uitându-se cu totul pe sine, se gândea numai la servirea din tot sufletul a bisericii sale”

promovării din aprilie 1969, ar fi putut reprezenta o flatare a României și o valorizare a prestigiului său zonal, în raport de exemplu cu Ungaria, Sfântul Scaun fiind foarte bine informat asupra trecutului și prezentului relațiilor româno-ungare. Pe de altă parte, papa ar fi putut dori să transmită un semnal că, în pofida unor poziții și declarații conciliante, Sfântul Scaun nu este dispus să abandoneze cauza Bisericii Române Unite și să accepte situația de după 1948, considerată la București ca definitivă. În acest din urmă caz exista riscul ca partea română să fie iritată și audiența la papă să nu producă efectele scontate. De fapt întrevăderea dintre papă și Ceaușescu din 26 mai 1973, în cursul căreia Suveranul Pontif a evocat problema greco-catolică, nu a avut decât rezultate minore.

Simultan cu problema promovării episcopului de la Căldărușani în ierarhia Bisericii romane, personalitatea lui Iuliu Hossu s-a impus atenției autorităților de la București și în contextul pregătirii aniversării semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România, când participarea sa la festivități, în calitate de eminent actor al Adunării naționale de la Alba-Iulia de la 1 decembrie 1918, a fost luată în considerație. Acest fapt se proiectează pe tentativa conducerii statului de a realiza o nouă solidarizare a întregii societăți cu regimul lui Ceaușescu pe baza încriminării regimului anterior și a reconcilierii cu fostele sale victime. Semnificativă în acest sens a fost primirea de către Ceaușescu, la 29 februarie 1968, a tuturor șefilor cultelor din România, printre invitați aflându-se și episcopul de Alba-Iulia, Marton Aron, opozant ireconciliabil al comunismului, căruia i se ridicase regimul de D.O. abia la 22 noiembrie 1967. Încă și mai spectaculoasă a fost invitația adresată lui Marton Aron de a lua cuvântul cu această ocazie. Realizarea unanimității în jurul unui regim care revalorizase trecutul istoric și-l celebra intens pentru a-și construi o nouă legitimitate și o origine onorabilă, explică tatonările autorităților în chestiunea participării lui Iuliu Hossu la festivitățile grandioase care se prefigurau.

Directorul din departament, Ion Rodeanu, a primit misiunea de a întreprinde primele sondaje și la 19 februarie 1967 se deplasează la Căldărușani pentru a evalua “dacă prezența sa (a lui Iuliu Hossu – n.n.) eventuală la aniversare ar fi sau nu indicată, ținând seama de faptul că el este unul dintre participanții cu rol activ la actul Unirii”²⁰. Comentând noile orientări politice ale regimului, Hossu a admis că “ne-am eliberat de sub influența U.R.S.S. și ne apropiem de statele din Apus”²¹ și că în aceste condiții România, după exemplul Iugoslaviei, ar trebui să își reglementeze raporturile cu Vaticanul, “reglementare în cadrul căreia el își exprima speranța sa de reînființare a Bisericii Greco-Catolice”. Rodeanu a intervenit în sensul că nu poate fi acceptat un amestec extern în problema reunificării religioase care “a fost și este o problemă a poporului

²⁰ ASSC, Dosar *Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic)*, Referat din 21 februarie 1967, s/ Ion Rodeanu

²¹ *ibidem*, Notă, s/ Dumitru Dogaru

român”. Solicitat să ofere informații despre evenimentele la care a participat în 1918, Hossu refuză după cum se pronunță și împotriva menționării numelui său în posibilele scrieri omagiale “deoarece el este ostracizat și ca atare nu vrea să aibă nici un fel de contribuție la nici un eveniment politic până când el și biserica sa nu vor fi repuși în drepturi”. “În această situație, raportează Rodeanu, am încheiat discuția cu episcopul Iuliu Hossu, subsemnatul ajungând la concluzia că o eventuală participare a sa la serbările aniversării nu este indicată”²². Pe de altă parte, neobositul militant pentru relegalizarea Bisericii Române Unite, Silvestru Augustin Prunduș trimitea lui Ceaușescu un memoriu în care pledează cauza reabilitării lui Iuliu Hossu, considerat “martirul Ardealului”. Reabilitarea sa ar fi “dorința fierbinte a veteranilor Adunării de la Alba-Iulia” și Prunduș sugera ca episcopul să fie alături de secretarul general al partidului cu ocazia aniversării de la 1 decembrie 1968. Vizibil scandalizat, împuternicitul Departamentului Cultelor pentru regiunea Cluj, aprecia că “prin unele comparații făcute și idei exprimate... memoriul este cam îndrăzneț și supărător”²³.

Tatonări au fost întreprinse și de Biserica Ortodoxă Română prin ierarhii săi, începând cu Întâi Stătătorul acesteia. Se pare că la 7 aprilie 1968 patriarhul a luat masa cu episcopul Hossu, abordând și chestiunea participării la festivitățile semicentenarului și “când a venit vorba de o eventuală participare la aniversarea de 50 de ani, el a declarat categoric că nu poate veni decât dacă până atunci se reface Biserica Greco-Catolică”. Cu acel prilej patriarhul Justinian constata că episcopul Hossu nu intrase niciodată în biserica mănăstirii. Documentul care relatează demersurile patriarhului consemna și dorința lui Hossu de a rămâne în continuare la Căldărușani, lucru care ar corespunde “și dorinței familiei sale”²⁴. La fel de infructuoasă a fost misiunea unuia dintre foștii săi colaboratori apropiați. La 13 aprilie 1968 episcopul vicar patriarhal, Visarion Ploieșteanul, îl vizitează pe Iuliu Hossu, evocând aceeași problemă a participării la festivități. Visarion, în informarea sa, reproduce declarațiile vehemente ale ierarhului greco-catolic: “Nu voi participa... la 1 decembrie 1968, să nu creadă nici patriarhul fiindcă mi-a făcut aluzie că acolo ne vom îmbrățișa. Nu... Cer mai întâi *restitutio in integrum* pentru biserica mea, pe urmă putem sta de vorbă. Să se știe că pe crimele lui Stalin și pe rănirea constituției țării, nu se poate clădi nimic... Astăzi când toate triburile din Africa și toate confesiunile mici strigă după libertate, care li se acordă, Biserica mea care a dat viață poporului român să nu aibă dreptul de a fi complet

²² *ibidem*, Referat din 21 februarie 1967, s/ Ion Rodeanu. Același lucru era consemnat de Dogaru în nota sa care descria acest prim demers și anume că Hossu a declarat “că nu vrea să aibă nici un fel de contribuție până ce biserica sa nu va fi refăcută”

²³ ASSC, *Dosar BDS/1968*, vol.1, Împuternicitul regiunii Cluj către Dumitru Dogaru, Cluj, 8 februarie 1968, f. 292-293

²⁴ *ibidem*, Dosar Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic), Notă din 8 aprilie 1968. Aceeași notă consemnează faptul că Hossu a declarat la 7 aprilie “că el nu înțelege să participe decât ca episcop al cultului său refăcut” și că “în prezent eu nu reprezint pe nimeni și în această calitate nu am ce căuta acolo”

reabilitată? Acest lucru nu este posibil. Eu aștept cu răbdare. Dar decât concesiile mai bine închisoare din nou, mai bine moarte”²⁵.

Participarea episcopului Iuliu Hossu la aniversarea de la 1 decembrie 1968 căreia i-ar fi conferit prestigiu și legitimitate nu era agreată de conducerea Departamentului Cultelor, constant situat pe poziții mai conservatoare decât alte instituții ale regimului. Acest lucru explică redactarea de către departament, în cursul anului 1968, a unei scurte biografii a episcopului Hossu²⁶, un text care deborda de calomnii, defăimări și realități parțiale, care trebuia să demonstreze rolul nociv, antipatriotic și anticomunist pe care l-a avut ierarhul de la Căldărușani în istoria recentă a țării. Tot astfel se explică aberațiile debitate într-un document normativ elaborat de departament și care avea ca unic scop demonizarea Bisericii Române Unite pentru a risipi și ultimele dispoziții conciliante care mai puteau subzista la nivelul instanțelor superioare de decizie. Documentul, care reflectă ideile lui Dumitru Dogaru, care s-a identificat peste un sfert de veac cu politica religioasă a regimului comunist din România, are, pentru politica departamentului, valoare de paradigmă. Biserica Română Unită nu era altceva decât o instituție antinațională, dispusă să pactizeze cu adversarii națiunii române. Evident acest lucru se putea demonstra numai printr-o mistificare grosolană a istoriei: “Aproape toți episcopii greco-catolici s-au făcut uneltele acestei politici antinaționale... Subordonarea Bisericii Greco-Catolice din Transilvania față de cea Romano-Catolică din Ungaria a culminat cu crearea Episcopiei Greco-Catolice maghiare din Hajdudorog, în anul 1912, făcută cu consimțământul și colaborarea unora dintre persoanele cu răspundere în conducerea Bisericii Greco-Catolice din Transilvania și cu scopul vădit de deznaționalizare atât a românilor cât și a ucrainenilor greco-catolici. În 1918 conducerea Bisericii Greco-Catolice din Transilvania în frunte cu episcopul Iuliu Hossu, s-a situat pe poziția unirii condiționate a Transilvaniei cu patria mamă și a preconizat o largă acțiune de catolicizare a tuturor românilor căutând să adâncească din ce în ce mai mult deosebirile dintre ortodoxie și greco-catolici... Cu ocazia dictatului de la Viena... episcopii greco-catolici din Transilvania au executat, împotriva intereselor românești, instrucțiunile Vaticanului, adoptând o atitudine de pasivitate față de acest act. De asemenea în timpul stăpânirii horthyste, ei au avut aceeași atitudine pasivă față de acțiunile de trecere forțată la romano-catolici a românilor greco-catolici în scopul deznaționalizării lor. În 1945-1946 episcopul Iuliu Hossu intrase în tratative cu grofii unguri (Teleki etc.) (pentru) crearea unei republici autonome ardelene președinte urmând să fie însuși Iuliu Hossu”²⁷. Demersurile în vederea repunerii în drepturi a Bisericii Române Unite sunt și ele calificate drept antipatriotice și ca atare autoritățile statului român “nu îngăduie

²⁵ ASSC, *Dosar Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic)*, Visarion Ploieșteanul către Dumitru Dogaru, 15 aprilie 1968

²⁶ Vezi Anexa

ca libertatea religioasă să fie folosită ca mijloc pentru subminarea unității moral-politice a poporului și pentru știrbirea suveranității sale”. “Orice încercări de tulburare a vieții pașnice a poporului nostru, continuă sentențios textul, pentru pretinse revendicări cu caracter religios, nu sunt altceva decât acțiuni puse la cale de dușmanii poporului nostru.”²⁸

Problema participării lui Iuliu Hossu la festivitățile de la 1 decembrie 1968 a fost condiționată de influența contradictorie a mai multor factori. Unul dintre aceștia, atitudinea Departamentului Cultelor, a fost tocmai ilustrată prin încredințările care i se aduceau lui Hossu pentru a-l descalifica pentru o eventuală prezență la aniversare.

Un alt factor care inhiba autoritățile și care le dicta un comportament extrem de suspicios a fost repunerea în drepturi a Bisericii Greco-Catolice din Cehoslovacia în timpul primăverii de la Praga, dar trebuie consemnat faptul că după intervenția statelor Organizației Tratatului de la Varșovia din 20 august 1968, chiar unii militanți greco-catolici au acceptat faptul că acum nu este oportună agitarea problemei greco-catolice²⁹.

La Roma, emigrația greco-catolică pregătea propria aniversare a 50 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România³⁰ or prezența lui Hossu la festivitățile oficiale ar fi putut cel puțin contraria manifestările de la Roma și ar fi discreditat inevitabilele referiri critice la situația actuală a Bisericii Române Unite.

În fine, în 1968 se împlineau 20 de ani de la reunificarea religioasă din octombrie 1948 și de la decretul 348 din 1 decembrie 1948 care consacra dispariția Bisericii Române Unite. Cu acest prilej Biserica Ortodoxă Română stabilise un program aniversar care debutase în septembrie 1968. În cadrul conferințelor de orientare din aceea lună s-a dezbătut tema “Unificarea Bisericii Ortodoxe Române” la care se constata că mulți preoți reveniți au avut o participare pozitivă. La 20 octombrie 1968 în predicile lor duminicale, preoții ortodocși s-au referit la acest eveniment³¹ iar a doua zi la 21 octombrie 1968 la Alba-Iulia s-a desfășurat o ceremonie religioasă cu participarea patriarhului Justinian, membrilor Sfântului Sinod, preoților foști greco-catolici semnatari ai actului din 1 octombrie 1948 și membrilor adunărilor eparhiale din episcopiile care aveau credincioși foști greco-catolici. Este de remarcat intervenția masivă a autorităților, prin Departamentul Cultelor, în organizarea acestor festivități. Schițele de plan și

²⁷ ASSC, *Unificarea B.O.R.*, 13 iunie 1968

²⁸ *ibidem*. Documentul trasează și sarcini împuterniciților departamentului: supravegherea preoților reveniți, nereveniți și romano-catolici, “evidența nominală pe fișe” a tuturor clericilor reveniți și nereveniți cu menționarea activității lor și atitudinii față de Biserica Ortodoxă Română, impulsționarea centrelor eparhiale ortodoxe la noi acțiuni de consolidare a reunificării religioase, antrenarea organelor locale în realizarea acestor misiuni

²⁹ Episcopul, considerat clandestin de către autorități, Ioan Dragomir, a trimis o telegramă conducerii statului prin care își manifesta adeziunea la declarația M.A.N. din 22 august 1968

³⁰ Cum informa Cornel Burtică ambasadorul României la Roma, care știa că printre cei evocați se va afla și episcopul Hossu pentru rolul său în 1918, AMAE, *Vatican/1968*, Telegramă Cornel Burtică, Roma, 19 iulie 1968, f. 19

³¹ Tema acestor predici era “Despre unitatea noastră bisericească”

bibliografia pentru referatele care urmau să se țină în cursul conferințelor de orientare, elaborate de Sfântul Sinod, au fost avizate de departament care a indicat preoților să nu se refere la recenta relegalizare a Bisericii Greco-Catolice din Cehoslovacia “ca un indiciu al unei iminente refaceri a uniunii în țara noastră”. Împuterniciții departamentului urmau să supravegheze derularea conferințelor de orientare și să raporteze în detaliu conducerii instituției. De asemenea, îndrumarul elaborat de Sfântul Sinod pentru predicile din 20 octombrie 1968 a fost la rândul său aprobat de departament³². Însuși secretarul general al Departamentului Cultelor va participa, cu acordul lui Bodnăraș, la ceremoniile de la Alba-Iulia. Desigur, aceste ceremonii nu puteau decât să aibă un efect nefericit asupra memoriei traumatizate a greco-catolicilor din România³³.

În aceste circumstanțe are loc ultima acțiune petiționară a episcopului Iuliu Hossu pentru recuperarea libertății Bisericii Române Unite pierdute în condiții dramatice, în urmă cu 2 decenii. “Rămânând singurul supraviețuitor mi-a revenit mie greaua sarcină de a purta mai departe cererea de reabilitare a Bisericii noastre” scria Iuliu Hossu în memoriul din 29 octombrie 1968 adresat lui Nicolae Ceaușescu³⁴. Acest memoriu încheia seria inaugurată la 3 octombrie 1965 când adresase un memoriu lui Maurer prin care solicita și audiențe la Ceaușescu și Chivu Stoica, gratulați cu titlul de “codificatori ai libertății”. Episcopul își fundamentase memoriile pe prevederile constituției din 1965 care deschisese “era nouă de deplină libertate”. Asupra memoriului din 3 octombrie 1965 revine cu scrisorile din 1 decembrie 1966 și 1 decembrie 1967³⁵ prin care solicita conducerii statului să acorde atenție problemelor evocate în primul memoriu, astfel încât considerăm că nu este corectă calificarea acestora din urmă drept memorii. Documentul din 29 octombrie 1968, deși conține doar referiri la garanțiile constituționale din 1965 și mai ales apeluri patetice la repararea unei nedreptăți, fiind un text relativ lung poate fi considerat memoriu. Episcopul aflat în exil interior amintea că acum 20 de ani “Biserica noastră, luptătoarea pentru dezrobirea și cultura poporului român pe care l-a slujit 250 de ani, cu credință

³² ASSC, *Dosar C.C. al P.C.R.*, vol. IV/1968, Notă din 16 octombrie 1968, s/ Dumitru Dogaru

³³ La 9 octombrie 1968 episcopul Hossu a fost vizitat de Gheorghe Nenciu, director în Departamentul Cultelor, însoțit de scriitorul, atunci redactor la Scânteia, Paul Anghel. Hossu și-a exprimat nedumerirea că paralel cu aniversarea unirii din 1918, Biserica Ortodoxă Română aniversează 20 de ani de la suprimarea Bisericii Române Unite. Paul Anghel a căutat să obțină de la episcop unele mărturii despre participarea sa la unire. Inițial reticent, Hossu a furnizat câteva informații și, poate mai interesant s-a referit la anul 1948: “În 15 august 1948 la Nicula au fost și mi-au ascultat predica 50.000 de oameni. Erau zvonuri că Biserica Greco-Catolică va fi desființată. Eu i-am asigurat că acest lucru nu se poate întâmpla. Dar în octombrie a venit ca un trăsnet”, ASSC, *Dosar Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic)*, Notă, s/ Gheorghe Nenciu

³⁴ La 10 martie 1969 Hossu îl informa pe Aloisie Tăutu de trimiterea acestui memoriu care rămânea fără răspuns: “Ceașul se pare că nu a sosit dar nu ne îndoim nici o clipă că el va sosi”, ASSC, *Dosar Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic)*. Câteva luni mai târziu ordinarul de Iași, Petru Pleșca îl vizitează la Căldărușani pe Hossu care era surprins de lipsa de reacție a autorităților la memoriile sale. Pleșca constată în fața conducerii Departamentului Cultelor, că episcopul unit “vorbea senin și destins, fără ură și patimă dar totuși nu împăcat cu ideea resemnării, ASSC, *Dosar Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic)*, Notă de convorbire din 29 noiembrie 1969

³⁵ Doar la această intervenție a primit un răspuns din partea secretariatului general al guvernului la 12 decembrie 1967 care îl informa că scrisoarea sa a fost transmisă Departamentului Cultelor care-i va da un răspuns. Evident acest răspuns nu a venit niciodată

și dragoste de mamă, a fost aruncată în marea încercare, legată și amuțită cu toate durerile calvarului”. Iuliu Hossu plasa memoriul său “în ceasul reabilitărilor, a tuturor viilor și a morților scumpi, care au luptat și s-au jertfit pentru libertatea și drepturile neamului în cursul veacurilor” scontând pe o reacție pozitivă într-un moment ce părea propice actelor de justiție. Patetismul episcopului sugera transformarea lui Ceaușescu în omul providențial capabil de reparații istorice: “Domnule Președinte, îmbrăcați în haină de lumină aniversarea semicentenară, nu lăsați în situația de Biserică a tăcerii, Biserica noastră română unită... E ceasul istoric al semicentenarului, ceasul tuturor reabilitărilor, este ceasul Excelenței Tale, Domnule Președinte... Dați ascultare acestui Libellus, Supplex Libellus al vremurilor noastre, scrieți cu lumină ceasul Excelenței Voastre în istorie, ceasul semicentenarului Adunării Naționale de la Alba Iulia 1 decembrie 1918 cu aureola tuturor reabilitărilor”³⁶. Memoriul nu a avut nici un efect iar mai târziu episcopul Iuliu Hossu și-a exprimat amărăciunea de a nu fi participat la festivitățile de la 1 decembrie 1968, desigur nu ca o recunoaștere personală a meritelor sale ci în calitate de lider al unei Biserici repusă în libertate³⁷.

La 4 iunie 1969 Prunduș îl vizitează pe cardinal imediat după o nouă audiență la patriarh care, spre deosebire de audiența din 1967, se arătase mult mai rezervat față de fanteziile acestuia. Călugărul basilian, care nu a amintit nimic lui Hossu despre noul său demers, a putut constata că episcopul “nu vrea să stea de vorbă nici cu patriarhul, nici cu Sinodul Bisericii Ortodoxe în problema Bisericii Greco-Catolice ci numai cu guvernul și cu conducerea statului”. Deceționat că Hossu îl califică, pentru acțiunile sale de până atunci, “naiv sau chiar exaltat”, Prunduș a avut impresia că ierarhul “stă pe o poziție mult mai rezervată și mai rigidă față de anii trecuți când după anularea decretului din 1948 de desființare a Bisericii Greco-Catolice și reșezarea ei în drepturi (dacă aceste lucruri s-ar fi produs – n.n.) vorbea de iertare, uitare a tot ce a fost și îmbrățișare cu patriarhul pentru ca apoi de comun acord cu guvernul să plece împreună la Roma și să rezolve toate problemele”³⁸.

Controlul exercitat de autorități în timpul vieții a fost extins și asupra morții și posterității cardinalului Iuliu Hossu. Vârsta și desigur traumele suferite în ultimele decenii ale vieții sale au

³⁶ ASSC, *Dosar Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic)*, Memoriu din 29 octombrie 1968 către Nicolae Ceaușescu

³⁷ *ibidem*, Notă din 19 decembrie 1968, s/ Gherasim Cristea. Starețul mănăstirii Căldărușani înregistra amărăciunea exprimată de ierarh față de vizitatorii săi dar “fără ca să informeze pe interlocutorii Prea Sfinției Sale că a fost întrebat de atitudinea Prea Sfinției Sale de a participa sau nu la sărbătorire”

³⁸ ASSC, *Dosar Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic)*, Referat din 20 iunie 1969, s/ Silviu Augustin Prunduș. Utilizarea naționalismului față de care regimul comunist era tot mai receptiv a fost prezent în numeroase demersuri petiționare întreprinse de greco-catolicii din țară sau din emigrație, nu numai pentru a face mai acceptabilă pentru autorități revendicarea refacerii Bisericii Române Unite dar și datorită memoriei istorice a acestei biserici. În documentul citat, Prunduș apreciază, în condițiile în care regimul de la București acceptase negocieri cu Sfântul Scaun doar în chestiunile Bisericii Romano-Catolice din România, că “separarea problemei romano-catolice din țară de problema greco-catolică consolidează în cercurile Vaticanului și în lumea catolică tot mai mult poziția grupului etnic maghiar din Transilvania cu tendințe potrivnice intereselor statului român”

avut consecințe implacabile asupra stării de sănătate a ierarhului. În 1968, 1969 și ianuarie 1970 Hossu fusese deja spitalizat la Colentina. La 8 mai 1970 survine criza finală. Debutul său este surprins într-un document elaborat la 9 mai 1970 care avea la bază relatările preotului Nițșor Cazacu, secretarul cabinetului patriarhal: “Ieri dimineață, în timpul plimbării sale obișnuite, episcopul Hossu s-a simțit subit rău și a căzut. După ce și-a recăpătat cunoștința, crezând că a fost vorba de un moment de slăbiciune trecător, a încercat să-și reia plimbarea. Dar la puțin timp după aceasta a leșinat din nou și a fost dus în casă unde și-a revenit destul de greu. În timp ce se afla în apartamentul său, a intervenit cea de a treia criză, de pierdere a cunoștinței. După ce și-a revenit s-a constatat că vorbește extrem de greu, având evidente dificultăți în articularea cuvintelor. Asupra tuturor celor survenite, starețul Gheorghe Cristea... a raportat imediat telefonic la cabinetul patriarhului. Din partea lui Iuliu Hossu s-a transmis rugămintea sa de a fi chemate rudele cele mai apropiate ale episcopului, fratele său Traian Hossu din București și un nepot. Anunțarea sa s-a făcut prin intermediul cabinetului patriarhal, iar respectivii s-au deplasat imediat la Căldărușani pentru a da bolnavului asistența medicală necesară. Patriarhul Justinian a dat dispoziție starețului Gheorghe Cristea de a sprijini în măsura posibilităților toate doleanțele rudelor episcopului Hossu privind îngrijirea sa”³⁹. Cum starea sănătății sale nu se ameliorează, la 12 mai 1970 Hossu este internat la spitalul Colentina. Asistența religioasă în timpul spitalizării a fost asigurată de preotul romano-catolic Francisc Zudor de la Bărăția căruia la 22 mai Hossu i-a cerut să fie înhumat la Cluj, în cavoul familiei sale, serviciul religios să fie efectuat de preoți greco-catolici iar dacă acest lucru nu este posibil să nu se officieze nici o slujbă.

Cardinalul Iuliu Hossu moare la spital în ziua de joi 28 mai 1970, între orele 9,30-9,45. Autoritățile, care doreau să evite ample manifestații ale clerului și credincioșilor greco-catolici⁴⁰, n-au respectat ultimele dorințe ale decedatului și au decis ca înmormântarea să aibă loc a doua zi la cimitirul Bellu catolic iar ceremonia funebră să fie efectuată de preotul Zudor. Într-adevăr înmormântarea cardinalului a avut loc la Bellu catolic la 29 mai 1970 orele 14, în prezența a circa 300 de persoane. Slujba a fost oficiată de Francisc Zudor⁴¹ iar episcopii Alexandru Todea și

³⁹ ASSC, *Dosar Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic)*, Notă din 9 mai 1970, s/ Eugen Munteanu. Tot la 9 mai 1970 Ion Rodeanu, director în departament vine la Căldărușani unde constată că Hossu este “în afară de pericol și este deplin lucid”

⁴⁰ Imediat după aflarea veștii morții lui Hossu, rudele sale de la Cluj au solicitat lui Prunduș să meargă la București pentru a oficia serviciul religios, dar din cauza calamităților acesta nu a putut părăsi orașul de pe Someș. În plus “rapiditatea cu care fostul episcop a fost înhumat cât și întreruperea circulației ca urmare a inundațiilor, au frânat tendința unor asemenea fanatici de a se deplasa la București, la înmormântare”. Același document susține, deși pare neverosimil, că rudele apropiate ale episcopului au insistat ca acesta să fie înmormântat la București și nu la Cluj unde familia dispunea de 2 cavouri, ASSC, *Dosar Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic)*, Informare din 15 iunie 1970, s/ Horia Țepeș Hoinărescu

⁴¹ Despre prestația lui Francisc Zudor, împuternicitul departamentului pentru București, Niță Pascu nota: “Acesta pe lângă că a respectat toate indicațiile date, reușind să officieze un serviciu religios care a mulțumit numeroasa asistență, a ajutat la preîntâmpinarea unor acțiuni neprevăzute. De asemenea a fost de un real sprijin în stabilirea unor aspecte care interesau. Este binecunoscut că preotul Zudor s-a dovedit un om serios și corect în colaborarea cu

Ioan Dragomir, care sosiseră la București la 25 și respectiv 26 mai, au rostit scurte rugăciuni lângă sicriu. Participarea clerului greco-catolic din fosta sa dieceză a fost limitată de inundațiile din aceea primăvară care perturbaseră grav transporturile feroviare. Hossu a fost înmormântat în veștmintele arhieresti ale lui Ioan Dragomir⁴². De semnalat că nu s-au ținut cuvântări omagiale⁴³. Două zile mai târziu, Ion Rodeanu director al Direcției Împuterniciților din departament, s-a deplasat la Căldărușani pentru a asista la predarea obiectelor personale ale cardinalului către fratele său, medicul Traian Hossu. Misiunea lui Rodeanu era de a verifica dacă există “documente, jurnal intim, memorii sau corespondență care ar putea interesa Departamentul Cultelor” dar nu a fost găsit nimic susceptibil de a fi depus la numita instituție⁴⁴.

Înmormântarea cardinalului Iuliu Hossu la București a prevenit ca, în cazul înhumării sale la Cluj, mormântul său să devină loc de pelerinaj pentru greco-catolicii din zonă. Dar oricum vizitarea mormântului de la București de către persoane oficiale putea fi interpretat de către regimul comunist ca un gest simbolic, nu doar de omagiere a memoriei unei personalități importante din istoria contemporană a României. Permisivitatea de a vizita mormântul de la Bellu catolic a fost o miză în raporturile româno-vaticane din acei ani. Diplomații Vaticanului, deși știau că guvernul de la București este dispus să trateze doar reglementarea situației Bisericii catolice de rit latin considerând problema greco-catolică intangibilă, doreau să transmită un semnal clar că Sfântul Scaun nu abandonase Biserica Română Unită. Contactele cu episcopii greco-catolici clandestini erau greu de imaginat, cu toate că emisarii Vaticanului au încercat sistematic să obțină permisiunea autorităților de la București pentru a conferi cu aceștia.

organele Departamentului Cultelor, se situează pe poziții sănătoase și de înțelegere atunci când i se solicită sprijin”. Funcționarul propune acordarea unei recompense bănești lui Francisc Zudor, ASSC, *Dosar Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic)*, Raport din 2 iulie 1970, s/ Niță Pascu. Funcționarul avea dreptate în privința caracterizării și atitudinii lui Zudor. Într-o discuție cu doi preoți vest-germani la începutul anului 1971, Zudor declara că Hossu “era mult prea dur, n-a vrut să audă de ecumenism”. “Mentalitatea episcopilor Hossu și Schubert este depășită și fără rezultate practice” susținea același cleric, ASSC, *Dosar Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic)*, Notă din 25 februarie 1971, s/ Francisc Zudor

⁴² În Occident parveniseră informații conform cărora înmormântarea lui Iuliu Hossu ar fi fost “deplorabilă”. Preotul Albert Rauch, secretarul episcopului de Regensburg, Rudolf Graber, îl chestionează pe Zudor chiar în primăvara aceluiași an, care îi relatează următoarele: “La cererea familiei am făcut slujba de înmormântare în limba română și limba latină în capela cimitirului Bellu Catholic... a fost înmormântat în odăjdii de arhieru, cu crucea pectorală trimisă de papa Paul VI, cu inelul de la conciliu trimis tot de papa Paul, deci a fost înmormântat cu toate însemnele episcopale. De altfel părintele Todea și familia episcopului Hossu au fost mulțumiți de felul cum a decurs înmormântarea”, ASSC, *Dosar greco-catolici*, Notă vicar substituit Francisc Zudor, București, 22 iunie 1970

⁴³ ASSC, *Dosar Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic)*, Referat din 30 mai 1970, s/ Niță Pascu și Ladislau Vișan. Cu prilejul ceremoniei, funcționarii Departamentului Cultelor prezenți la eveniment au aflat că Ioan Dragomir se consideră succesorul lui Iuliu Hossu la conducerea Bisericii Române Unite “fiind mai vârstnic și mai vechi hirotonit”. “În cercurile de rezistență greco-catolice, consemnează cei doi funcționari, Dragomir este socotit un om mai ponderat iar despre Todea se spune că ar fi nervos și inhibat”. De altfel Ioan Dragomir a fost cel care a informat telegrafic Sfântul Scaun despre moartea lui Iuliu Hossu

⁴⁴ ASSC, *Dosar Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic)*, Referat din 2 iunie 1970, s/ Ion Rodeanu. În realitate însemnările episcopului Iuliu Hossu, care acoperă anii 1947-1961, fuseseră încredințate de autor deja de la sfârșitul anului 1961 fratelui său Traian Hossu. Recent ele au fost publicate sub titlul *Credința noastră este viața noastră: memoriile cardinalului dr. Iuliu Hossu*, Ediție îngrijită de Silvestru Augustin Prunduș, Editura Viața Creștină, Cluj, 2003

Atitudinea guvernului a fost de refuz constant și iritat. În schimb vizitarea mormântului lui Hossu, act semnificativ care limpezea implicit poziția Sfântului Scaun, ar fi putut fi o solicitare rezonabilă. Intransigența regimului s-a manifestat și în acest caz. În noiembrie 1973 cu prilejul primei sale misiuni în România, arhiepiscopul Luigi Poggi a cerut să meargă la mormântul cardinalului. Francisc Augustin, conducătorul arhiepiscopiei de la București și colaborator ireproșabil al regimului a primit sarcina de a-l atenționa pe Poggi “cu toată stăruința că un asemenea gest nu ar fi de dorit, deoarece ar fi interpretat ca un afront adus autorităților de stat române”. De fapt autoritățile comuniste se pretau la un șantaj explicit: “Să-i atragă atenția lui Poggi că buna impresie lăsată de vizita sa ar putea să fie anulată de o asemenea hotărâre (de a vizita mormântul – n.n.) care ar periclita grav perspectivele misiunii sale viitoare în România. Să-i declare categoric lui Poggi că în calitatea sa de conducător al Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, nu dorește câtuși de puțin să fie asociat în acțiuni care nu pot avea decât repercusiuni negative asupra situației și intereselor Bisericii Catolice din România”⁴⁵.

Această mărunță istorie reconstituită pe baza unor noi fonduri arhivistice confirmă imaginea cardinalului Iuliu Hossu deja existentă în literatura de specialitate. Cardinalul a rămas până la decesul său un intransigent militant al reînființării Bisericii Române Unite, manifestând repulsie față de orice manevră drapată în amabilitate față de o instituție eclezială care continua să fie reprimată⁴⁶. Desigur intransigență nu este echivalentă cu soluțiile radicale și inutil riscante. Meritul lui Iuliu Hossu a fost menținerea în același registru la intransigenței și moralității nu doar în epoca confruntării și persecutării deschise ci în cea a destinderii în care festivismul ecumenic, efuziunile în relațiile Est-Vest, capitulările și compromisurile deveniseră exerciții mondene.

⁴⁵ ASSC, *Dosar episcopul romano-catolic Petru Pleșca*, vol. II, Notă din 29 noiembrie 1973

⁴⁶ În epoca aniversării semicentenarului Unirii din 1918, autoritățile de la București puneau problema aducerii în țară a rămășițelor pământești ale episcopului Inochentie Micu Klein, mort în 1768 la Roma. Acesta avusese un rol pionier în enunțarea temelor principale ale mișcării naționale române în secolele XVIII-XIX și reabilitarea lui istorică, în pofida statului său de ierarh, a fost total realizată sub regimul comunist. Atât emigrația greco-catolică de la Roma cât și Hossu s-au opus. Cardinalul ar fi acceptat acest lucru dacă s-ar fi legalizat biserica sa, altfel consideră de neconceput reînhumarea lui Micu într-o biserică ortodoxă. Papa Paul VI ar fi declarat în această problemă: “Să le dăm trupul episcopului ca să le câștigăm sufletul”. Desigur Suveranul Pontif se gândea la autoritățile comuniste de la București cărora, într-un alt gest de bunăvoință, le remisese copia columnei lui Traian, de mai mult timp conservată de Sfântul Scaun

ANEXĂ

Biografia cardinalului Iuliu Hossu redactată de Departamentul Cultelor în 1968

Dr. Iuliu Hossu fost episcop greco-catolic al Episcopiei Cluj-Gherla, cu domiciliul actual la mănăstirea Căldărușani. Primește o indemnizație lunară de 1150 lei, de întreținere asigurată din fondul misionar al Bisericii Ortodoxe Române.

S-a născut în anul 1885 în comuna Milaș, jud. Cluj, fiind fiu de preot și nepot al canonicului Vasile Hossu, devenit ulterior episcop de Lugoj. A urmat studiile teologice la Colegiul pontifical “Propaganda Fide” din Roma, obținând titlul de doctor în teologie și filozofie. Revine în țară în 1910 și după ce ocupă o serie de funcțiuni clericale este numit profesor la seminarul greco-catolic de la Lugoj.

În timpul primului război mondial a fost confesor militar la Viena, reușind să-și creeze relații în cercuri influente de la curtea imperială austro-ungară⁴⁷. Cu sprijinul direct al contelui Tisza, pe atunci prim-ministru al Ungariei, obține în anul 1917 scaunul episcopal de la Gherla.

Deși avea o poziție favorabilă colaborării cu autoritățile de la Budapesta, sub impulsul precipitat al evenimentelor care anunțau prăbușirea iminentă a imperiului habsburgic, dr. Iuliu Hossu s-a declarat adept al ideii de unire a Transilvaniei cu România, la aceasta contribuind și faptul că fruntașii Partidului Național, V. Goldiș, I. Maniu, Vaida Voievod și alții își propuseseră să colaboreze activ cu ierarhii celor două biserici, ortodoxă și greco-catolică, pentru înfăptuirea unirii.

La Adunarea de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918, din partea bisericii greco-catolice au participat episcopii Radu din Oradea, Frențiu din Lugoj și Iuliu Hossu din Gherla. Fiind cel mai tânăr dintre ierarhii prezenți la Alba-Iulia, dr. Iuliu Hossu a fost desemnat să dea citire proclamației de unire și să facă parte din delegația românilor ardeleni care au remis actul unirii, regelui Ferdinand și guvernului de la București. Desemnarea dr. I. Hossu pentru citirea proclamației și cooptarea sa în delegația ardeleană, a produs o vie surpriză în cele mai largi cercuri ale românilor transilvăneni, deoarece el nu se afirmase ca un militant activ în lupta pentru unirea Ardealului la patria mamă. Se pare că preferarea sa celorlalți 2 episcopi greco-catolici a fost determinată de rivalitatea dintre ei, fiecare considerând că desemnarea pentru a îndeplini acest oficiu ar însemna o serioasă opțiune pentru alegerea ca mitropolit greco-catolic al Ardealului. Ori, dr. Iuliu Hossu, mult prea tânăr, nu ar fi putut emite asemenea pretenții și ca atare a fost preferat colegilor săi mai vârstnici.

⁴⁷ Într-o altă biografie realizată de aceeași instituție adresată la 9 februarie 1967 lui Paul Niculescu-Mizil, se menționează că Hossu ar fi avut relații cu împărăteasa Zita “ale cărei moravuri erau destul de ușoare”. Acest subiect cu iz de scandal monden fusese tratat în ziarul Credința în anii 1935-1936

Menționăm că Iuliu Hossu și ceilalți episcopi greco-catolici nu au participat la festivitățile de încoronare de la Alba-Iulia, sub pretextul că regele Ferdinand von Hohenzollern și-ar fi botezat fiul cel mare, moștenitorul tronului, în religia ortodoxă, deși el era catolic. De altfel, prin aceasta, Vaticanul a exercitat un adevărat șantaj asupra statului român, a cărui situație după unirea Ardealului, n-a recunoscut-o decât condiționând-o de anumite avantaje create bisericii romano-catolice. Sub amenințarea acestui șantaj, a fost semnat și Concordatul cu Vaticanul din mai 1927.

În timpul revoluției din Ungaria (1919), cât și ulterior, Iuliu Hossu a avut o atitudine fățiș ostilă mișcării muncitorești, pe care a condamnat-o, ori de câte ori i s-a ivit prilejul. El a făcut politică național-liberală, ceea ce i-a creat o atmosferă în general defavorabilă, în rândurile clerului greco-catolic, care în majoritatea cazurilor era alături de național-țărăniști. Atitudinea episcopului I. Hossu poate fi pusă pe seama planurilor sale de a ocupa scaunul de mitropolit de la Blaj, cu sprijinul liberalilor, care erau atunci la putere.

Dar aceste intenții nu s-au realizat, spre deziluzia lui Hossu. În schimb, politica sa pro-liberală i-a adus însemnate faloase, devenind împreună cu familia sa, printre cei mai importanți acționari ai uzinelor Reșița. De asemenea a primit de la I. C. Brătianu, pe când era prim-ministru, o moșie în satul Milaș, în dauna țăranilor, care niciodată nu i-au iertat acapararea pământurilor ce li se cuveneau.

În anul 1940, cu prilejul semnării dictatului de la Viena, dr. Iuliu Hossu a adoptat o poziție pasivă și echivocă, iar după instaurarea ocupației horthyste asupra Transilvaniei de nord, a încercat prin toate mijloacele să-și dovedească loialitatea și devotamentul slugarnic față de guvernul maghiar. Ales ca membru în Casa magnaților de la Budapesta, singurul român din Ardealul de nord ocupat, care a acceptat acest lucru, Hossu a desfășurat o politică de sprijinire fățișă a intereselor horthyste, trădând astfel cauza poporului român.

În 1943, fiind convins că soarta războiului s-a schimbat în defavoarea Germaniei hitleriste și a aliaților săi, a adresat un memoriu Vaticanului, în care s-a referit la nedreptățile ce se făceau românilor ardeleni. Memoriul său interceptat de guvernul de la Budapesta i-a cauzat unele neplăceri, dar aceasta și urmărea de fapt Hossu să poată apare în postură de “persecutat” de către autoritățile horthyste.

După eliberarea Transilvaniei de nord și instaurarea regimului democrat popular, episcopul I. Hossu a desfășurat o activitate dușmănoasă, fiind implicat într-o serie de acțiuni antistatale, de sprijinire financiară a unor organizații subversive și de spionaj, care acționau pe teritoriul Transilvaniei. El a întreținut legături cu ofițerii din misiunile militare americană și engleză, fiind intermediar în împărțirea “ajutorului american”, destinat legionarilor și altor dușmani ai regimului. A sperat că având sprijinul lui Gh. Tătărescu (cu care era prieten) va fi

ales mitropolit al Ardealului în 1946⁴⁸. Eșuând în tentativa sa, mai ales după căderea lui Tătărescu în noiembrie 1947, Hossu și-a exprimat în diferite ocazii ura împotriva regimului nostru. Astfel în toamna lui 1947, adresându-se sutelor de preoți participanți la exercițiile spirituale de la Cluj, a afirmat printre altele : “Ne așteaptă vremuri apocaliptice. Datoria noastră sfântă este de a rezista până la martiraj”.

A amenințat cu excomunicarea pe preoții care doreau să activeze în partidele politice de stânga, declarând că în acest sens “are ordine categorice de la Sfântul Scaun”.

El a adoptat o poziție ostilă revenirii greco-catolicilor la biserica ortodoxă, dovedindu-se încă o dată refractar aspirațiilor legitime de unitate religioasă ale românilor ardeleni. În anii 1947 și 1948 a opus o rezistență îndârjită revenirii uniților la ortodoxie, folosind în acest scop mijloacele bănești de care dispunea și tot felul de pedepse spirituale, mergând până la excomunicare.

Pentru activitatea sa dușmănoasă antistatală, episcopul dr. Iuliu Hossu a fost judecat și condamnat⁴⁹. În 1955 pedeapsa i s-a suspendat și împreună cu ceilalți episcopi Alexandru Rusu și Ioan Bălan, li s-a fixat domiciliu obligatoriu la Curtea de Argeș. De aici însă el a continuat acțiunile de subminare a unificării, considerând că evenimentele și frământările din nordul Ardealului din 1956 ar fi momentul prielnic pentru aceasta⁵⁰.

Dr. Iuliu Hossu și foștii episcopi greco-catolici Alexandru Rusu și Ioan Bălan au adresat de altfel, în 1956, un memoriu către conducerea superioară de partid, prezidiului Marii Adunări Naționale, Președinției Consiliului de Miniștri și ministerului cultelor de atunci, prin care au cerut să se revină asupra actului de unificare din octombrie 1948 și să se reînființeze biserica greco-catolică din România. În memoriu respectiv s-a căutat să se conteste temeiul legal al unificării bisericești, acest act fiind prezentat ca o emanație a administrației de stat. Semnatarii memoriului din 1956 au contestat de asemenea, valabilitatea acțiunii celor 36 de preoți, care reprezentând pe cei 450 de clerici greco-catolici care au semnat actul, au cerut revenirea la ortodoxie. În memoriu se fac unele aprecieri contrarii în legătură cu presiunile ce s-ar fi exercitat asupra preoților respectivi de a semna pentru revenire, susținându-se că încetarea activității bisericii greco-catolice ar fi fost rezultatul direct “al perioadei staliniste”, căreia i-ar fi căzut victimă această biserică. În concluziile memoriului lor, Hossu și ceilalți au căutat să prezinte cererea de reînființare, ca pe un act de justiție, menit să îndrepte unele “greșeli și nedreptăți”.

⁴⁸ În biografia purtând data de 9 februarie 1967 se menționează că Hossu ar fi obținut doar 11 voturi. Același document indică faptul că “nu a fost iubit de preoți”

⁴⁹ Este greu de crezut că funcționarii Departamentului Cultelor nu știau că episcopii greco-catolici, cu excepția lui Alexandru Rusu, nu au fost implicați în nici un proces, fie secret fie public

⁵⁰ Nu știm la ce evenimente și frământări se referă autorii, anterioare declanșării mișcării petiționare greco-catolice

Pentru nerespectarea legilor și dispozițiilor primite și încercările sale de instigație printre foștii uniți din Ardeal, Hossu a fost transferat cu același regim la mănăstirea Căldărușani, lângă București, unde se află și astăzi.

În ultima vreme a stat mai retras, nu mai este atât de activ și nu ni s-au semnalat acțiuni directe împotriva actului revenirii greco-catolicilor la ortodoxie. Nu a renunțat însă la ideea de a cere audiențe la forurile superioare de stat, pentru a cere refacerea fostei biserici unite.

În anul 1965, unele cercuri ale greco-catolicilor români din emigrație, acționând la indicațiile Vaticanului, au lansat zvonuri în legătură cu posibilitatea unei preținse “integrări” a bisericii ortodoxe române în cultul romano-catolic, având în frunte un cardinal primat, post care s-ar oferi patriarhului Justinian.

Pe linia realizării acestui țel, se propunea ridicarea episcopului Iuliu Hossu la rangul de cardinal, afirmându-se că totul ar fi pregătit pentru aceasta. Astfel, (Iosif) Constantin Drăgan din Italia, a scris soției fostului dirijor George Georgescu, în legătură cu acest proiect, lansând presupunerea că patriarhul Justinian și ceilalți ierarhi ortodocși nu se vor opune numirii lui Hossu în gradul de cardinal, considerând această numire ca un pas premergător pentru “realizarea întregirii bisericii ortodoxe române, prin unirea totală cu Roma”. S-a crezut că un prilej nimerit pentru aceasta ar fi participarea lui Hossu la cea de a IV-a sesiune a Conciliului Vatican II, desfășurată între 14 septembrie - 7 decembrie 1965. A fost invitat la Roma, dar invitația nu i-a parvenit⁵¹.

Deși trăiește retras la Căldărușani, episcopul Hossu primește din când în când corespondență din străinătate, de la greco-catolicii din emigrație, printre care amintim pe Mons Tăutu Aloisie. De asemenea este des vizitat de frații săi și de alte rude.

Episcopul Hossu are un aparat de radio, ceea ce îi permite să urmărească asiduu emisiunile posturilor Vatican și Europa Liberă, fiind astfel la curent cu ultimele indicații ale Romei și cu unele aprecieri ce se fac în legătură cu viața religioasă din țară.

Din atitudinea episcopului Hossu rezultă că el nu a renunțat la speranța unei schimbări de atitudine din partea statului în privința fostei biserici greco-catolice. În perioada 1964-1967 el a trimis scrisori tovarășului președinte al Consiliului de Miniștri, Ion Gheorghe Maurer, încercând să obțină o audiență în care să ridice problema reînființării fostei biserici unite din țara noastră.

În ziua de 19 februarie 1967 a fost vizitat la Căldărușani de un delegat al Departamentului Cultelor, care a căutat să-i afle părerea în legătură cu o eventuală participare a sa la festivitățile de la Alba-Iulia cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la actul unirii Transilvaniei cu România din 1 decembrie 1918. Episcopul Hossu a declarat că “este ostracizat și ca atare nu

⁵¹ Autoritățile de la București dădeau drept sigur faptul că odată la Roma pentru conciliu, Hossu ar fi primit bareta roșie de cardinal

vrea să aibă nici un fel de contribuție la vreun eveniment politic, până când el și biserica sa nu vor fi repuși integral în drepturi”, dovedind astfel că nu înțelege să detașeze sărbătoarea națională a semicentenarului unirii Transilvaniei, de problema religioasă care îl preocupă.

El a refuzat să furnizeze unele informații necesare Muzeului Unirii de la Alba-Iulia. Cu același prilej, episcopul Hossu a făcut unele aprecieri asupra politicii externe a țării noastre, afirmând “că îl bucură eliberarea ei de sub influența URSS și apropierea de statele occidentale”.

La începutul lui decembrie 1967, cu prilejul împlinirii a 50 de ani de episcopat a dr. Iuliu Hossu, papa Paul VI i-a adresat un mesaj de felicitare, în care s-a arătat plin de compasiune “pentru suferințele sale în apărarea credinței și în aplicarea neabătută a indicațiilor Vaticanului”. Papa Paul VI îl laudă pentru curajul său și îl îndeamnă să-și păstreze speranța.

Mesajul papei reprodus de presa Vaticanului și de alte publicații din Occident a avut un puternic ecou, prilejuind noi atacuri și denigrări asupra vieții religioase din țară. S-a urmărit desigur să se contracareze efectele pozitive pe care le-ar fi putut trezi declarațiile făcute de cardinalul König după vizita sa în România, care se refereau la libertățile religioase pe care le asigură statul român bisericii ortodoxe române și romano-catolice.

Pe de altă parte, mesajul lui Paul VI a constituit o dovadă în plus, că Vaticanul nu a renunțat la planurile sale de reînființare a bisericii greco-catolice. Este adevărat însă că unele cercuri ale “rezistenței uniataste” din țară și-au exprimat dezamăgirea pentru faptul că Vaticanul nu i-a conferit lui Hossu titlul de cardinal, cu prilejul aniversării semicentenarului activității sale ca episcop.

Pr. nerevenit Prunduș Silviu din Cluj, cunoscut pentru fanatismul său în problema fostei biserici greco-catolice, a considerat că ar fi momentul potrivit pentru trimiterea, la începutul lui ianuarie 1968 a memoriului adresat conducerii superioare de partid și de stat, prin intermediul comitetului regional al PCR Cluj, în care a intervenit pentru reabilitarea episcopului Hossu și reînființarea fostei biserici. Memoriul abundă de termeni ditirambici la adresa “patriotismului” lui Hossu și a rolului său de “înfăptuitor al unirii Ardealului”, care ar “trebui să-și găsească locul legitim alături de tovarășul Nicolae Ceaușescu la serbările jubiliare de la Alba-Iulia”.

Același Prunduș este autorul unui memoriu adresat patriarhului Justinian și unor ierarhi ai bisericii ortodoxe române, în care propune “unirea ortodocșilor români cu Roma” și acceptarea de către patriarh a titlului de cardinal primat al bisericilor de rit latin și ortodox din România⁵².

⁵² Silvestru Augustin Prunduș a încercat constant să-l antreneze pe patriarhul Justinian spre o soluție unionistă, speranță alimentată și de unele poziții favorabile raporturilor cu Biserica Catolică pe care cel puțin în particular le exprima patriarhul. La 1 iunie 1969 Prunduș scrie lui Dumitru Stăniloae solicitându-i intervenția în acest sens și relatându-i audiența pe care patriarhul i-a acordat-o la 18 august 1967, care stimulase temporar optimismul naiv al monahului basilian: “Mi-am exprimat regretul profund pentru faptul că reîntregirea bisericăscă rămâne neisprăvită câtă vreme cei ce n-au voit să rupă legăturile cu Roma obârșiei noastre rămân în așteptarea reînvierii Bisericii Unite. Mai ales acum când în țară se depun atâtea eforturi pentru ridicarea materială, morală și culturală a poporului român

Aceste acțiuni reflectă starea de spirit care a cuprins anumite cercuri ale așa-zisei “rezistențe” greco-catolice de la noi și speranțele aberatorii (sic) pe care le nutresc asupra “posibilităților de reînființare” a fostei biserici, chiar în cursul acestui an, înainte de serbările de la Alba-Iulia.

La 13 aprilie a.c. episcopul Iuliu Hossu a fost vizitat la Căldărușani de episcopul revenit Visarion Aștileanu, vicar patriarhal, în legătură cu propunerea ce i se făcuse anterior de a i se ridica domiciliul obligatoriu. Hossu a declarat că această măsură o consideră un paleativ atâta timp cât nu se ia o hotărâre în problema bisericii greco-catolice și nu are posibilitatea de a locui la Cluj la sediul episcopiei de unde a fost arestat. A mai afirmat că speră că în curând va putea să vorbească și cu autorități mai mari, lăsând să se întrevadă că ar fi vorba de cineva de la Vatican. A ținut să repete față de episcopul Visarion Aștileanu că nu va participa la serbările de la 1 decembrie 1968 și că “nu se va îmbrățișa cu patriarhul”, fără o prealabilă “restitutio in integrum” în ceea ce privește biserica sa. El a mai afirmat “că știe că pe crimele lui Stalin și pe rănirea constituției țării nu se poate clădi nimic”.

Despre el a mai spus că din cei 50 de ani de episcopat, 20 i-a petrecut în detenție ca “legat al Domnului” și că înțelege să aștepte cu răbdare, preferând închisoarea sau moartea oricăror concesii.

În cursul lunii aprilie a.c. a fost ridicat domiciliul obligatoriu al episcopului Iuliu Hossu, căruia i s-a dat un buletin de populație cu domiciliul în comuna Moara Săracă (zona în care se află mănăstirea Căldărușani).

ASSC, Dosar Iuliu Hossu (fost episcop greco-catolic)

și în afară mulți perversitori de adevăruri râvnesc la bunuri și ținuturi românești ar trebui găsită calea cea mai potrivită ca toți, cot la cot, și în țară și în afară să lucrăm sub oblăduirea Prea Fericirii Voastre pentru Biserica și poporul român, ca să fiți cu adevărat Patriarhul tuturor românilor spuneam eu”. Patriarhul Justinian conform lui Prunduș ar fi declarat frust: “Aveți răbdare ! Eu nu spun că unirea-i aproape, dar nici departe nu-i. Acum vine aici Athenagoras, apoi va veni cardinalul Konig. Pe urmă va merge Athenagoras la Roma, apoi vom merge și noi. Noi vom face unirea (între ortodoxie și catolicism-n.n.) iar teologii și canoniștii să-și bată capul să rezolve problemele. Cum și-au bătut capul să facă schisma în Biserică acum să-și bată capul s-o rezolve”. Convingerea lui Prunduș era că patriarhul este gata “de un act de mare curaj” în condițiile în care “guvernul român, înțelegând că prin aceasta interesele sale și ale poporului român sunt mai bine servite și în țară și în afară, își va da asentimentul”, vezi și Codruța Maria Știrban, Marcel Știrban, *op. cit.* p. 440.

**DIMENSIUNEA INTERNAȚIONALĂ A UNUI CAZ DE SOLIDARITATE CATOLICĂ:
MONSENIORUL VLADIMIR GHICA ÎN ÎNCHISORILE COMUNISTE DIN
ROMÂNIA**

George CIPĂIANU

Resumé: Le proportions internationales d'un cas de solidarité catholique: Mgr. Vladimir Ghika dans les prisons communistes roumaines

Partant des documents des Archives du Ministère des Affaires Étrangères de la France, l'auteur présente la situation de Mgr. Vladimir Ghika en Roumanie dans la première partie de l'époque communiste. En 1948, il a refusé de quitter la pays, continuant ses actions caritatives. En 1952, il a été emprisonné. La connaissance de ce fait s'est rapidement répandue par l'intermédiaire des protestations de la Légation de la France auprès du Saint Siège. Celui-ci, tout comme les autorités françaises ont pourtant tergiversée les initiatives pour sa libération.

“Se stingeau pe rând aleșii neamului, pe care cei fărădelege i-au strâns în temnițe, pentru că își iubeau neamul și țara, își iubeau credința părinților. Se stingeau în temnițele Sighetului și în toate temnițele sămănate în țara întreagă, prefăcută în temnița unui popor întreg, asuprit și călcat în picioare, despuiat de libertate și de toate drepturile sale și batjocorit peste măsură”.

(Credința noastră este viața noastră. Memoriile Cardinalului Dr. Iuliu Hossu, Ed. Viața Creștină, Cluj-Napoca, 2003, p. 275)

Procesul sovietizării României este presărat cu numeroase drame, colective sau individuale, cărora le-au căzut adesea victimă instituții sau oameni ai Bisericii. Mai ales istoria Bisericii Catolice din Europa Centrală și de Est este plină de exemple. S-a scris deja mult despre suferința provocată în înverșunarea lor totalitară de autoritățile comuniste românești, în totală contradicție cu marile, generoasele obiective proclamate de aparatul de propagandă: înlăturarea nedreptății sociale, egalitate între oameni, umanism, libertatea opțiunilor de credință, înflorirea spiritului creator.

Între mulți preoți și prelați loviți de pumnul dur al comunismului temporar triumfător, figura luminoasă a Monseniorului Vladimir Ghika ocupă un loc aparte. A suportat rigoarea brutală a aparatului represiv comunist și și-a aflat moartea în întunecimea temniței la o vârstă foarte înaintată, cu cine știe câtă deznădejde în suflet din partea celor omenești.

Despre acest personaj, cu o aureolă parcă accentuată de trecerea vremii, va fi vorba în cele ce urmează, încercând, pe baza unor documente din Arhivele de la Ministerul Afacerilor Externe de la Paris, reconstituirea unor inițiative cu efecte internaționale care s-au înfiripat, izvorâte din conștiința solidarității catolice, cu scopul de a-l ajuta.

S-a născut dintr-o familie ilustră, ortodox devenit prin convertire catolic, preot al Bisericii Romane de rit latin, protonotar apostolic, prieten personal – după anumite surse – al Papei Pius al XII-lea¹. Monseniorul Vladimir Ghika era ofițer al Legiunii de Onoare, probabil în consecința eforturilor depuse împreună cu fratele său Dimitrie, pentru organizarea unei legiuni românești în Primul Război Mondial, care să lupte de partea Puterilor Aliate și Asociate după încheierea păcii separate de către România². Foarte atașat Franței, el a întreținut relații strânse cu membrii legației acesteia, și după al Doilea Război Mondial, fiind capelanul personalului. După război, diplomații de la Legația Franței la București mai frecventau biserica Lazariștilor ascultând serviciul divin celebrat de Monseniorul Ghika. În atmosfera tulbură, grea, din anii postbelici, acestor membri ai Legației Franceze le împărtășea gândurile sale pline de îngrijorare cu privire la soarta Bisericii Catolice din România în perspectiva sesizabilă a sovietizării țării³.

Ca preot, Monseniorul Ghika fusese la Paris rector la biserica numită de un abate francez care l-a cunoscut bine, L'Église des Étrangers, 33 rue de Sèvres, unde a desfășurat o susținută activitate de evanghelizare, sau reevanghelizare a zonelor mărginașe ale Parisului. Locuia într-un fel de capelă baracă, fiind respectat până și de comuniști, dintre care pe unii, afirmă o sursă, i-ar fi și convertit⁴.

În România, prelatul s-a ocupat cu stăruință de leproși, cu abnegație și dispreț față de riscuri, folosindu-se de cunoștințele sale medicale pentru a le pansa rănilor. După mărturia aceluiși abate francez, Nicolas Masloff, ar fi făcut vindecări miraculoase cu ajutorul relicvei “de la Sainte Épine” (relicvei din cununa de spini a lui Isus) pe care o deținea. A fost laudat de toți cei care l-au cunoscut pentru marea sa bunătate și pentru curajul de a refuza să părăsească țara după abdicarea forțată a regelui Mihai, așa cum a făcut fratele său Dimitrie Ghika, fost ministru de externe al României, care s-a exilat împreună cu familia regală și locuia la Geneva, 2 Chemin de la Gradelle⁵.

Un al doilea personaj, deja introdus în scenă, este abatele Masloff, preot în Valence, Région Rhône Alpes, departamentul Drôme, unde locuia la Villa Saint Félix, pe strada Montplaisir, la numărul 53.

Cine era părintele Masloff? De bună seamă cineva care nu iubea comunismul. Iată cum se exprima el despre comuniști: “Rien de bon pour la France ne sortira de toutes ces conférences avec les bolcheviks. Car il est parfaitement inutile et dangereux de se compromettre avec des

¹ Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques, Roumanie, Dossier 88, feuilles 66, 70, 71, 190 (în continuare M.A.E., Roumanie, dossier..., feuilles...); Cristian Vasile, *Între Vatican și Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, București, 2003, p. 103-104.

² M.A.E., Roumanie, d. 88, f. 87.

³ *ibidem*, f. 88.

⁴ *ibidem*, f. 86; vezi și Ioan Ploscaru, *Lanțuri și teroare*, Timișoara, 1994, p. 30-31.

⁵ *ibidem*, f. 70, 71, 75, 86, 190.

voleurs et des assassins, qui n'ont aucune parole. Ces conférences profitent aux bolcheviks seuls. A quoi sert de discuter avec des escrocs qui n'ont aucune parole et qui sont bien décidés de vous tromper? (Din toate aceste discuții cu bolșevicii nu va ieși nimic bun pentru Franța. Căci este absolut inutil și periculos să ne compromitem cu hoți și ucigași care n-au cuvânt. Din aceste discuții au de câștigat numai bolșevicii. La ce bun să discutăm cu niște escroci care nu au nici un cuvânt și care sunt hotărâți să ne înșele?).”⁶ Aceste sentimente par să-i fi fost inspirate de mizerii pe care i le făcuseră, pare-se, înainte comuniștii, probabil cei din Franța, la care face aluzie, fără a aduce precizări, într-o scrisoare adresată, se pare, ministrului de externe al Franței, pe atunci Georges Bidault, la 15 aprilie 1953: “J’ai eu beaucoup à souffrir de la part des communistes. Je profite de l’occasion pour vous remercier encore une fois de votre charité à mon égard. Car c’est à vous que je dois surtout ma libération. Maintenant je suis gracié complètement et il ne reste plus rien de ma condamnation (Am avut multe de pățimit din partea comuniștilor. Profit de această ocazie pentru a vă mulțumi încă o dată pentru caritatea de care ați dat dovadă față de mine. Căci mai cu seamă dumneavoastră vă datorez eliberarea mea. Acum sunt pe deplin grațiat și nu-mi mai rămâne de ispășit nimic din pedeapsă.).”⁷

Ce condamnare, pentru ce? Ce legătură are ea cu comuniștii? Să fie vorba de eventuale incriminări pentru colaborare? Greu de crezut, deoarece abatele Nicolas Masloff fusese deportat în Germania împreună cu Bruno de Solages, rector al Institutului Catolic din Toulouse și prieten al ministrului. Este mânat în demersurile sale de sincere sentimente creștinești, de o adânc trăită recunoștință pentru Monseniorul Ghika, al cărui fiu spiritual se declară, afirmând, fără a face nici de această dată precizări, că îi datorează salvarea și sacerdoțiul.

Au mai fost implicate în demersurile legate de întemnițarea Monseniorului Vladimir Ghika și alte persoane și anume: Georges Bidault, ministru de externe al Franței, fost prim-ministru, Renaud Sivan și Pierre Francfort, miniștri ai Republicii Franceze la București, șefi ai Legăției din România, Jean Laloy, consilier de ambasadă, director al Direcției Afacerilor Orientale la Direcția Politică Generală a Ministerului de Externe francez; oameni ai Bisericii, prelați francezi și papali: Monseniorul Bruno de Solages rectorul Institutului Catolic din Toulouse, fost deportat în Germania, Cardinalul Tisserant, prefect al Congregației Orientale la Vatican, Părintele François, preot al Bisericii Lazariștilor din București; funcționari ai altor instituții: contele de Rougé, președinte al liniei Societăților Crucii Roșii, Geneva, 26 Avenue de Beau Séjour, contele de Briey, director al Biroului Internațional al Muncii la Geneva, ginerele lui

⁶ M.A.E., Roumanie, f. 182.

⁷ M.A.E., Roumanie, d.88, f.71.

Dimitrie Ghika. Au fost implicate instituții: Legația Franței la București, Sub-direcția Europei Orientale a Direcției Politice Generale Europa a Ministerului Afacerilor Externe francez⁸.

În România, cu toate șicanele pe care a trebuit să le suporte după instalarea deplină a puterii comuniste la București, Monseniorul Vladimir Ghika a fost lăsat să-și continue activitatea până în anul 1952. La Legația Franței, care întâmpina, ca și celelalte reprezentanțe diplomatice din România, serioase dificultăți de informare, s-a pierdut urma Monseniorului Ghika, până în ziua de 24 noiembrie 1952, când o telegramă trimisă la Quai d'Orsay constata arestarea prințului prelat. "Il se confirme – se spunea în depeșă – que Monseigneur Ghika, qui avait disparu au début de la semaine dernière a été arrêté le 18. (Este confirmat faptul că Mgr. Ghika, dispărut de la începutul săptămânii trecute a fost arestat pe data de 18)"⁹. Semnificativ, diplomații francezi de la București sugerau Ministerului lor de Externe să anunțe vestea la Sfântul Scaun, dar cu toată discreția posibilă, evitându-se orice publicitate, în interesul prelatului și al părintelui François, împreună cu care locuise și care nu fusese încă în situația de a suporta dificultăți din partea autorităților comuniste. Aceasta cu toate că Legația, membrii săi, preoții catolici se aflau – știm acum cu certitudine datorită documentelor de arhivă – sub atenta supraveghere a serviciilor secrete comuniste¹⁰.

Vestea a ajuns repede la Vatican, completând dimensiunea internațională pe care o dobândise cazul Monseniorului Ghika prin simpla preluare și vehiculare a informațiilor de către Legația Franței. Precizând că era vorba de un "... missionnaire des plus éminents, ami personnel du Saint-Père (misionar dintre cei mai de seamă, prieten direct al Sfântului Părinte)" telegrama Legației de la București introduce chestiunea în angrenajul relațiilor diplomatice.

Dând curs informației venite de la București, în 26 noiembrie 1952, deci la numai două zile, o altă telegramă, trimisă de această dată de Direcția Generală Politică, Europa, din Sub-direcția Europei Orientale de la Quai d'Orsay, cerea ambasadorului francez pe lângă Sfântul Scaun, Vladimir d'Ormesson, să facă acolo cunoscute cele întâmplate. Mențiunea "très urgent (foarte urgent)" de pe document semnalează importanța acordată transmiterii acestei știri, nu numai la Sfântul Scaun, privat de orice posibilitate de informare directă prin expulzarea de către regimul comunist din România a personalului Nunțiatului de la București în vara lui 1950¹¹.

Renaud Sivan, ministrul Franței la București, bănuia că arestarea Monseniorului Ghika putea fi pusă în legătură cu încercarea regimului de a determina pe Monseniorul Cisar, vicar

⁸ *Ibidem*, f.66, 67, 70, 78, 88, 89.

⁹ *ibidem*, f. 66.

¹⁰ Cristian Vasile, *op.cit.*, *passim*.

¹¹ *ibidem*, p. 215; M.A.E., Roumanie, d. 88, f. 66.

apostolic la București, să se retragă, pentru a pune în locul lui un preot mai înclinat să colaboreze cu autoritățile comuniste¹².

După câteva luni, în decursul cărora informațiile, greu de procurat de altfel, despre soarta Monseniorului Ghika lipsesc din documentele de la Quai d'Orsay, la 15 aprilie 1953 abatele Nicolas Masloff, deja menționat, trimite, după cum am văzut, o scrisoare, una dintr-o corespondență mai amplă, se pare, pe care o întreține pentru ajutarea Monseniorului Ghika, ministrului de externe francez Georges Bidault.

Simțindu-se foarte îndatorat prelatului român, părintele Masloff îi ceruse și rectorului Institutului Catolic din Toulouse să scrie ministrului despre cazul Monseniorului Ghika pentru a-i cere ajutorul. Se baza și pe prietenia ministrului cu rectorul de Solages¹³. Cu un devotament rar întâlnit, abatele se străduiește să convingă pe interlocutorul său epistolar despre calitățile personale ale Monseniorului Ghika, scoțând în evidență apostolatul său. Nu uită să amintească un argument care trebuia să aibă efect asupra unui ministru francez și anume atașamentul consecvent al prințului față de Franța și interesele sale. Abatele Masloff desfășoară o adevărată pledoarie în favoarea unui cleric bătrân, în vârstă de 79 de ani, care, spunea el, nu va putea suporta “ les horreurs des geôles communistes ”¹⁴.

Foarte îngrijorat de soarta prelatului român, în legătură cu care fusese informat de consilierul de ambasadă Jean Laloy dar despre care nu mai știa nimic de o vreme, abatele Masloff își pune nădejdea în destinatarul scrisorilor sale, el putând face ceva pentru clericul întemnițat având “ ... plus de possibilités (mai multe posibilități) ”. Invocă sentimentele de caritate catolică ale acestuia. Vine și cu o propunere concretă, pentru care numai Ministrul de Externe putea găsi cale de înlăptuire: prințul Ghika în schimbul unui comunist român. Avansează opinia că regimul comunist din România l-ar fi expulzat pe prelat, dacă monseniorul nu ar fi fost cetățean român. Abatele își pune speranța în puterea de convingere a Monseniorului Bruno de Solages¹⁵. Intervenția acestuia nu este însă atestată documentar.

Istoricul ar profita mult dacă s-ar putea folosi retrospectiv de o “ machine à lire la pensée (mașină de citit gândurile) ”. Am cunoaște astfel adevăratele intenții și planuri ale celor implicați din diplomația franceză. Sigur este că la numai cinci zile de la data scrisorii, deci în scurtă vreme, la 20 aprilie 1953 Cabinetul Ministrului trimite Direcției Europa epistola preotului din Valence însoțită de un borderou pe care cineva (să fi fost ministrul?) adăugase cu creionul “ Mr.

¹² M.A.E., Roumanie, d. 88, f. 68.

¹³ *ibidem*, f. 70, 71, 86.

¹⁴ *ibidem*, f. 70.

¹⁵ *ibidem*, f. 70, 71.

Laloy connaît bien M. Masloff; il estime qu'il n'y a pas lieu de répondre pour le moment (Dl. Laoly îl cunoaște bine pe dl. Masloff; crede că nu are rost să răspundă deocamdată)¹⁶.

Mai târziu, la 19 mai 1953, Direcția Generală Politică, Europa, Direcția Europei Orientale de pe lângă Ministerul de Externe Francez redactează o "Notă pentru Directoratul General al Afacerilor Politice", în care se anunță arestarea la 18 noiembrie 1952 a Monseniorului Vladimir Ghika, elogiindu-i activitatea, atașamentul față de Franța și Sfântul Scaun, "et à son ministère (și ministerului său)". "Notre Légation – se spune în document - entretenait de longue date avec ce prélat des relations confiantes; peu avant son arrestation, Mgr. Ghika faisait encore part à notre ministre à Bucarest de ses vives préoccupations concernant la situation de l'Eglise Catholique en Roumanie. Depuis le mois de novembre, la Direction d'Europe, comme les représentants de la France à Bucarest n'ont cessé de rechercher de quelle manière il pourrait être porté assistance à Mgr. Ghika. Ces efforts seront poursuivis dans toute la mesure du possible (Legăția noastră avea de multă vreme o strânsă legătură cu acest prelat; cu puțin înainte de arestarea sa, Mgr. Ghika împărtășea trimisului nostru la București adâncă sa îngrijorare în privința situației Bisericii Catolice din România. Începând cu luna noiembrie, reprezentanții Europei și Franței la București n-au încetat să caute modalitățile de a-i da ajutor Mgr. Ghika. Aceste strădanii vor fi continuate în toate felurile cu putință.)"¹⁷.

Aceasta este o frumoasă declarație de intenții, dar fără consistență. Nu se preconizează nimic concret. Caracterul vag al acesteia sugerează că se fac afirmații doar pentru a avea un punct de vedere. Nu se specifică ce fel de eforturi se vor desfășura și care era măsura aceluia "posibil". Este posibil ca Legăția Franței să fi încercat să caute căi pe care putea fi ajutat prelatul român încă din noiembrie 1952 și putem presupune acest lucru și despre Direcția Europei, dar atestarea lor documentară trebuie să mai aștepte noi cercetări, căci la 19 mai 1953 cele două instituții se aflau încă în căutarea unor asemenea mijloace¹⁸.

Este neîndoielnic că la nivelul conducerii Ministerului de Externe de la Paris, ca și printre alți funcționari ai săi, și în unele medii sociale, exista interes pentru soarta unui prelat român care apăruse interesele Franței. Subdirecția Europei Orientale, care transmisese Directorului general al Afacerilor Politice informațiile, puține, trimise de la București cere din nou Legăției Franței, ministrului Renaud Sivan, noutăți suplimentare, în cazul în care ele existau, la 9 iunie 1953¹⁹.

Dintr-o analiză întocmită la Quai d'Orsay, aflăm că Renaud Sivan putuse trimite puține informații, unele nu prea credibile nici la Legăție: prelatul român petrecuse o perioadă de detenție la Văcărești, ceea ce era posibil, după care ar fi fost transferat la Snagov. Părintele

¹⁶ *ibidem*, f. 69.

¹⁷ *ibidem*, f. 75, 76.

¹⁸ *ibidem*.

François fusese informat de o infirmieră că era bine tratat, ceea ce este îndoielnic, că-și continua apostolatul cu deținuții și gardienii²⁰, ceea ce este mai greu de crezut, pentru cine știe cum au fost tratați în închisorile comuniste alți preoți și prelați catolici. Se ridică firește întrebarea: cine era acea infirmieră, cum putuse intra în închisoare, care este partea intoxicării cu știri false în care Serviciile secrete comuniste erau atât de eficiente?

Se observă, pe de-o parte, dificultatea cu care se informau diplomații francezi, și alții, în capitala României, pe de alta lipsa unor inițiative care să plece de la Quai d'Orsay spre București pentru salvarea bătrânului prelat. Exista, se pare, la Ministerul de Externe al Franței și o anumită reținere, care a împiedicat posibilele demersuri oficiale concrete în favoarea Monseniorului Ghika.

Ce făcea între timp abatele Masloff, protagonistul atât de devotat al inițiativelor de ajutorare a Monseniorului Ghika?

Din perspectiva documentelor păstrate la Quai d'Orsay, el a petrecut o perioadă de tăcere. Câtă dezamăgire ar fi resimțit dacă ar fi aflat că tocmai Jean Laloy, cel care putea să joace un rol în demersurile eventuale destinate să ducă la eliberarea patronului său spiritual, fusese de părere să nu se răspundă scrisorii sale din 15 aprilie 1953! El revine cu o scrisoare, în 22 februarie 1954, trimisă aceluiași ministru, după aprecierile noastre, bazate pe unele detalii din această corespondență, Georges Bidault, căruia i se adresează acum cu "Domnule președinte" (Era președinte din 1944 al Mișcării Republicane populare).

Nu știa dacă monseniorul Bruno de Solages răspunsese cererii sale de a interveni pe lângă ministru. Știa însă că inițiativa sa nu avusese rezultate palpabile. Prelatul român se afla tot în închisoare dar abatele Masloff știa, sau credea că știe, de la cardinalul Tisserant cu care luase legătura între timp, că protonotarul apostolic era încă în viață. Ar fi avut vești că Monseniorul Ghika trăia și contele de Rougé, Președintele liniei Societății Crucii Roșii, căruia îi scrisese la Geneva, Avenue du Beau Séjour nr. 26. S-a aflat însă că pachetele de alimente trimise de Dimitrie Ghika, prin intermediul Crucii Roșii, nu-i parveneau²¹.

Abatele Masloff enumeră din nou meritele Monseniorului Ghika, intuind zădărnicia primei sale încercări. Arată curajul cu care a înfruntat pericolul ce-i amenințase libertatea și viața, abnegația cu care a nesocotit riscul contaminării îngrijindu-i pe numeroșii leproși din România. Credea că în comparație cu alte cazuri mult mai dificile (Stepinac în Yugoslavia, Vășinski în Polonia) din lumea comunistă, pentru Monseniorul Ghika se puteau găsi căi de rezolvare. Propune să se încerce a se obține fie ieșirea prelatului din România, pentru a se așeza

¹⁹ *ibidem*, f. 77.

²⁰ *ibidem*, f. 78.

la Roma într-o casă religioasă, fie plasarea lui în domiciliu forțat în România, unde regimul de viață era mai suportabil, cu dreptul de a primi colete, fie autorizarea lui de către autoritățile comuniste românești de a reveni la surorile secularizate ale ordinului St. Vincent de Paul unde, spune el, trăise înainte de arestare²².

Despre cardinalul Tisserant părintele din Valence spune că nu putea interveni de teamă că un demers al Vaticanului putea avea efecte contrare, ceea ce era plauzibil după expulzarea diplomaților papali din România, în atmosfera de isterie anticatolică întreținută de guvernele comuniste. Masloff face din nou apel la sentimentele creștinești ale ministrului, ale cărui posibile bune oficii nu-și făcuseră încă efectul. Continua să creadă că Legația Franței la București putea face ceva pentru nefericitul preot român²³.

O ironie amară a sorții făcea ca la data de 22 februarie 1954, când abatele Masloff semna scrisoarea trimisă la Ministerul de Externe de la Paris, Monseniorul Ghika să fie mort deja de câteva săptămâni; decedase la 16 ianuarie 1954 în închisoarea de la Jilava, știrea morții sale ajungând mult mai târziu în Franța. “On me précise – scria la 26 iunie 1954 Ministerului de Externe de la Paris Jean Francfort – qu’en fait Monseigneur Ghika est décédé le 16 Janvier dernier à la prison de Jilava. La famille n’en a été informée par le Conseil Populaire que le 22 Juin. (Mi s-a spus că de fapt Mgr. Ghika a murit în 16 ianuarie în închisoarea Jilava. Familia nu a fost înștiințată despre aceasta de Consiliul Popular decât în 22 iunie.)” La Minister cineva a notat pe telegrama “à l’arrivée” a lui Francfort că știrea urma să fie transmisă la Sfântul Scaun, Washington, Londra, Moscova, aici, evident, nu guvernului sovietic ci ambasadei Franței²⁴ - o dovadă în plus a semnificației internaționale a martiriului prelatului român.

Abatele Masloff? Cu toate eforturile sale de salvare a prințului Vladimir Ghika zădărnice, el va lupta în continuare pentru beatificarea, poate canonizarea acestuia, care, deși sunt legate de martiriul său formează un subiect aparte²⁵.

Rămâne să ne întrebăm de ce autoritățile franceze nu au intervenit pentru un personaj cunoscut în lume și apreciat în Franța? Această întrebare poate sta în relație cu o alta, care o precedă: de ce a fost arestat Monseniorul Ghika atunci, în 1952, și nu mai degrabă?

Să încercăm un răspuns la această a doua întrebare.

Abatele Masloff afirma în scrisorile sale că prințul Vladimir Ghika fusese arestat doar datorită nașterii sale aristocratice și calității de prelat al Bisericii Romane²⁶. Este și aceasta o parte a explicației, tot atât de adevărată pe cât de adevărat este că în România el reprezenta un

²¹ *ibidem*, f. 86.

²² *ibidem*, f. 87.

²³ *ibidem*, f. 87.

²⁴ *ibidem*, f. 89.

²⁵ *ibidem*, f. 182, 191.

stâlp solid, un simbol al catolicismului detestat de comuniști. Dar răspunsul nu este complet. Monseniorul Ghika militase pentru unirea bisericilor sub conducerea Papei, ceea ce contravenea intereselor regimului comunist de la București de a realiza această “unire” prin suprimarea Bisericii Greco-Catolice și absorbirea credincioșilor și a preoțimii în Biserica Ortodoxă Română, proces în calea căruia stăteau și după 1948, carisma și prestigiul prelatului de naștere princiară²⁷. Așa ceva guvernul comunist nu putea admite și din toate aceste motive monseniorul Ghika a fost aruncat în închisoare, unde și-a găsit moartea.

Dar de ce numai în 1952? Poate pentru că năpasta s-a abătut mai întâi asupra greco-catolicilor, ținta de căpătâi, și el era romano-catolic, poate pentru că nu a fost socotit de la început periculos, poate și datorită hazardului, a caracterului haotic al loviturilor administrate de organele represive ale noii puteri adversarilor prezumtivi, poate din toate aceste motive.

Cât despre neangajarea autorităților franceze suntem limitați la presupuneri. Este posibil, pe de o parte, ca acestea să fi socotit orice demers de prisos, dat fiind că oricum nu puteau forța nota la București. Diplomații francezi de aici știau probabil că forța morală și statura spirituală a monseniorului Ghika îl făceau periculos în ochii regimului. Relațiile sale foarte apropiate cu Legația Franței au putut contribui, de asemenea, la întemnițarea lui. El pare a fi fost sursa cea mai autorizată și asiduă de informare a diplomaților francezi și prin aceasta a Vaticanului despre situația catolicilor din România.

Mai există încă o rațiune, sugerată mai târziu, indirect, de un document din 19 decembrie 1955: nu voiau să compromită atât cât mai rămăsese din prezența religioasă franceză în România, evitând “une aggravation de la situation des catholiques dans ce pays et du desservant de notre paroisse²⁸”. Este tocmai ceea ce încercaseră membrii Legației Franței de la prima semnalare a arestării Monseniorului Vladimir Ghika: nici o publicitate, discreție, protejarea părintelui François, așa cum arătam la început.

“Credința noastră este viața noastră”, spunea episcopul Iuliu Hossu; “credința noastră este nădejdea noastră”, ar fi putut spune Monseniorul Vladimir Ghika, singura nădejde.

²⁶ *ibidem*, f. 70, 86.

²⁷ Cristian Vasile, *op.cit.*, p.83-102.

²⁸ M.A.E., Roumanie, d. 88, f. 183.

SURORILE BAZILIENE ÎN EPARHIA DE CLUJ-GHERLA (1946-2003)

Victoria BOLFA-OTIC

Riassunto : Le Suore Basiliene nell'Eparchia diCluj-Gherla. 1946-1989

La presentazione è una sintesi della tesi di licenza di Victoria Bolfa, dell'anno 2000. Essa espone la fondazione e l'attività delle Suore Basiliene nella Chiesa Greco-Catolica sulla base di una documentazione possiamo dire esauriente. La comunità viene fondata nel 1946 di una suora vincentina Ana Fekete in collaborazione con il p. Leon Man, OSBM e il Vescovo dr. Iuliu Hossu. Nel mese di marzo 1948, si riceve da Roma il permesso per la fondazione, ma nello stesso anno la Chiesa Greco-Cattolica è messa fuori legge e tutti i progetti sono svaniti. Nell'anno 1949 la piccola comunità di Gherla che operava nella Casa di Anziani viene sopprimata dal governo, ma dopo un po di tempo sr. Ana ha comprato una casa e ha richiamato le candidati a Gherla.

Nell'anno 1950 sono stati portati a Gherla con domicilio forzato i Padri Gesuiti che hanno accettato di occuparsi di questi candidati. Nel 1952 si sono fatte le prime vestizioni (novizie), e nel 1953 la seconda serie, 10 novizie in tutto. Nel 1953 i Padri Gesuiti sono stati trasferiti da Gherla e la gran parte sono stati incarcerati. Sulla stessa via andranno anche alcune suore: qualcune incarcerati per intimidazione e altre messe in prigione - sr. Aurelia Pop 1951-1954 e sr. Ana Fekete 1959-1964.

Nel 1971 ha luogo una rifondazione delle Suore Basiliene a Cluj, con l'aiuto di p. Sabin Dancus, OSBM. Due anni dopo, il p. Dancus scopre la comunità delle Suore Basiliene fondata a Gherla proprio nel periodo quando la Chiesa Greco-Cattolica era messa fuori legge, e che ancora esistono suore a Gherla, e unisce entrambe le comunità. Fino all'anno 1989 p. Dancus si occupa delle suore, e in questo periodo sono entrate nella comunità 60 persone. L'attività clandestina delle suore ha attirato un gran numero di fedeli greco-cattolici. Nelle loro case si celebrava la santa liturgia, si organizzavano i gruppi di preghiera, catechesi per tutte le età e altre attività religiose. Il contributo delle Suore Basiliene alla sopravvivenza della Chiesa Greco-Cattolica è stato molto importante.

1. Introdúcere

1.1. Scurtă prezentare

Istoria face uneori pași înapoi. Niciodată însă pentru prea multă vreme, pentru că niciodată răul nu va putea învinge definitiv binele. Triumful binelui a fost și va fi chezașia drumului omenirii mereu spre mai bine sau a reîntoarcerii spre mai bine. Izvorul binelui și al frumosului a fost de două mii de ani și va trebui să fie mereu numai trăirea creștină, cultivată de Biserică de la altar, de la amvon și de la catedrele școlilor.

Comunitatea Surorilor Baziliene din România s-a înființat în anul 1946, iar aprobarea oficială s-a primit în anul 1948, anul de scoatere în ilegalitate a BRU și desființare a mănăstirilor catolice de ambele rituri din România. Este semnul lucrării minunate a lui Dumnezeu și certitudinea că El a voit această comunitate, care s-a născut în durerile prigoanei comuniste și s-a dezvoltat în perioada de persecuție și clandestinitate.

S-a început cu șase tinere candidate care nu erau nici măcar novice înainte de 1 dec. 1948, când s-a dat infamul decret nr. 358¹, iar când au ieșit la lumină în decembrie 1989, erau peste 60 de surori. Deoarece comunitatea a avut ca fondatoare o soră dintr-o altă congregație, voi face o scurtă biografie a acestei surori, pe baza mărturiilor primelor surori care au fost formate de dânsa, au locuit împreună și astfel au putut descrie amănunte din perioada de început.

Prezenta lucrare se bazează pe lucrarea de licență², care cuprinde declarații din partea surorilor ce au trăit în acea perioadă și din partea altor persoane care le-au cunoscut pe surori. De asemenea cuprinde documente care privesc aprobările de înființare a comunității, găsite la Arhivele Statului din Cluj și unele documente din arhiva Surorilor Baziliene.

1.2. Cine sunt Surorile Baziliene?

Surorile Baziliene sunt fiicele spirituale, ale Sf. Vasile cel Mare (329-379) și a surorii sale Sf. Macrina (328-380). Prima mănăstire baziliană feminină a fost organizată de Sf. Macrina la Annesi în anul 335. De aici Surorile au plecat misionare și astăzi le întâlnim răspândite în mai multe țări. Sunt organizate într-un Ordin internațional cuprinzând: Provinciile, Vice-Provinciile, Delegaturi, Misiuni și Mănăstiri Contemplative, unite într-o Administrație Generală, la Roma.

Idealul Surorilor Baziliene este dragostea de Dumnezeu și de aproapele, izvorâte dintr-o credință vie și puternică. Acesta este și mesajul pe care surorile vreau să-l transmită fraților și surorilor care trăiesc într-o lume ce pare a fi insensibilă față de Dumnezeu și plină de repulsie, pentru ca în căutarea lor să fie pătrunși de o nouă lumină³. Chemarea lor este înainte de toate o invitație de a lua în serios mesajul lui Isus Cristos: “Dacă vrei să fii desăvârșit, du-te, vinde averea ta, dă-o săracilor și vei avea comoară în cer; după aceea vino și urmează-Mă”⁴.

Fiind un Ordin al Bisericii Catolice Orientale, surorile sunt formate în tradiția și spiritualitatea acestei Biserici, după Regula Sf. Vasile. Modul de viață este atât contemplativ cât și activ, în expresia sa - o viață de unire cu Dumnezeu, în iubirea Sa transformatoare, care se revarsă în iubirea față de aproapele. “A te retrage din lume nu înseamnă a te depărta fizic, ci a smulge din inimă ceea ce o ține unită cu trupul, a deveni fără patrie, casă, bunuri private, gata a primi în inimă amprenta care imprimă doctrina divină”⁵.

Răspunsul surorilor este schimbarea radicală a modului de viață, transformarea inimii, experimentarea convertirii, metanoia, după cuvintele Sf. Vasile: “Renunțarea este dezlegarea de cătușele acestei vieți materiale și trecătoare, eliberarea de grijile pământești, care ne face mai apti să pornim pe drumul care duce la Dumnezeu; este mutarea inimii omenești la petrecerea

¹ Monitorul Oficial, 1 dec. 1948

² Victoria Bolfă, *Istoria Surorilor din Ordinul Sf. Vasile cel Mare din România, Cluj-Napoca, lucrare de licență, Arhiva FTGC, 2001*

³ *Constituțiile Surorilor Baziliene*, p. 5

⁴ Matei 19, 21

cerească, încât se poate spune că sălașul nostru este în ceruri; ce este mai important, ea este începutul asemănării noastre cu Cristos”⁶.

2. Surorile baziliene în perioada 1946-1970

2.1. Încercare de înființare a Comunității Surorilor Baziliene în România

Părinții prezenți la al II-lea Conciliul al BRU, și-au exprimat dorința de a se înființa în cadrul Provinciei Mitropolitane mănăstiri de călugărițe care să activeze în munca de educare și ocrotire socială, în mijlocul poporului român. Aceasta a început să se realizeze în anul 1921, când a luat ființă Congregația de Surori a Maicii Domnului.

Încercarea de înființare a celei de a doua Congregații de Surori în Provincia Mitropolitană a avut loc în anul 1946, când Părinții Bazilieni de la mănăstirile Nicula și Bixad au început să se ocupe de formarea fetelor dornice să intre în viața călugărească. Conform declarațiilor pr. Dăncuș, în anul 1947, Părinții Bazilieni de la Bixad au creat în mănăstire un loc special, unde au primit patru tinere, care voiau să intre într-o mănăstire baziliană. Acestea au rămas la mănăstire până în toamna anului 1948, când călugăriile au fost alungați din mănăstire, iar unii arestați⁷. În aceeași perioadă pr. Leon Man, superiorul Mănăstirii Nicula, a colaborat cu sr. Ana Fekete, la înființarea unei comunități feminine baziliene la Gherla, care mai târziu s-a realizat.

2.2. Sr. Ana Fekete - fondatoarea Comunității

Sr. Ana - Maria Fekete, s-a născut în Satu Mare, anul 1904, într-o familie de români greco-catolici. În orașul Satu Mare erau mai multe mănăstiri romano-catolice. La vârsta de 18 ani, în 7 sept. 1922, cu învoirea părinților, Maria a intrat în Congregația Surorile de Caritate Sf. Vincențiu, cunoscute sub numele de Vincentine. Fiind greco-catolică, a trebuit să ceară dispensă de schimbare a ritului din partea Vaticanului. A fost înveșmântată la 19 iulie 1924, primind numele de călugărie sr. Ana.

A urmat școala sanitară, după care a lucrat mult timp în spital. După o perioadă de liniște, timp în care și-a pus bazele vieții călugărești, a sosit și timpul de lupte și chinuri sufletești. La mănăstire soseau multe fete românce din satele învecinate. Unele cunoșteau foarte puțin limba maghiară, iar cele mai multe nu știau deloc. Sora vedea că multe dintre ele plecau acasă din această cauză. În fața acestei situații se gândea cum să le ajute; a simțit în suflet un impuls care o îndemna să facă ceva. Acest impuls s-a transformat într-o grea luptă sufletească. Se gândea că poate este o ispită de la diavol pentru a o face să iasă din mănăstire. A vorbit cu pr. spiritual și cu superioara, care au îndemnat-o să se roage mult, pentru a înțelege planul Domnului.

⁵ Regulele Sf. Vasile cel Mare, p. 235

⁶ *ibidem*, p. 237

⁷ Victoria Bolfă, *op. cit.*, p. 18

În anul 1940, Surorile Vincentine din Budapesta (Ungaria), au cerut Mănăstirii din Satu Mare să trimită câteva surori care să le ajute la îngrijirea răniților. Printre cele desemnate să plece a fost și sr. Ana. Când a trecut din Ardeal în Ungaria, își vedea spulberate visele și gândurile cu care s-a luptat în ultimul timp. Planurile lui Dumnezeu însă sunt minunate și nepătrunse. În toamna anului 1944, a fost solicitată să însoțească un ofițer grav bolnav la Gherla, iar de acolo să se întoarcă la Satu-Mare. Sora a acceptat cu bucurie, deși știa că nu va fi ușor. După două săptămâni de călătorie grea, au ajuns la Gherla și a predat bolnavul părinților săi.

Rămânând câteva zile în Gherla a ajuns și la biserica greco-catolică unde l-a întâlnit pe pr. Leon Man, OSBM - superiorul mănăstirii Nicula. Acesta a invitat-o pe sr. Ana să viziteze mănăstirea de la Nicula. Contactul cu această mănăstire i-a reînviat dorința dinaintea plecării la Budapesta. Și-a destăinuit "luptele sufletești" pr. Man, care a sfătuit-o să se roage mult. Părintele a discutat această problemă cu superiorii mai mari ai dânsului și cu PSS Iuliu Hossu.

În Gherla era un azil de bătrâni al Bisericii Armene, condus de surori germane. Odată cu retragerea trupelor germane, au plecat și surorile. Imediat ce a cunoscut-o pe sr. Ana, pr. Lengyel a rugat-o să rămână în Gherla și să preia conducerea azilului. Dată fiind situația cu privire la planurile ei, sr. Ana l-a întrebat pe pr. Man ce să facă. Acesta a întrevăzut posibilitatea de înființare a unei comunități de surori baziliene, de aceea a fost de acord ca pr. Lengyel să ceară aprobare superioarei din Satu-Mare, ca pentru o perioadă de timp, sr. Ana să rămână la azil. Gherla fiind aproape de Nicula, ar putea colabora foarte bine.

2.3. Primele candidate - aprobarea Comunității

Sr. Ana a rămas în Gherla și la sfârșitul anului 1944 a preluat conducerea Azilului de bătrâni. Sora ținea legătură cu pr. Man. Dânsul îi trimitea la azil fete care mergeau la Nicula cu dorința de a intra în mănăstire. Așa a început sr. Ana să lucreze cu primul grup de fete române. Încet, încet, visul ei lua contur. Împreună cu pr. Man, sora a mers la PSS Iuliu Hossu pentru a-i împărtăși preocupările și intențiile sale. Preasfinția Sa a fost de acord cu propunerea sr. Ana și a încurajat-o să colaboreze cu pr. Man. La îndemnul PSS Hossu, pr. Man a plecat la Satu-Mare, pentru a cere permisiune superioarei ca sr. Ana să rămână la Gherla. A plecat și sr. Ana, pentru a cere binecuvântare din partea superioarei în noua misiune și să se retragă din Congregația Vincentină.

Referitor la aceasta, sr. Bazilia Țurcaș își amintește că, în luna mai 1956 după eliberarea din închisoare, pr. Leon Man a ținut trei zile ex. spirituale Surorilor din Gherla, fiind foarte glumeț, în repetate rânduri ridica cârja și spunea: "Vedeți cârja aceasta, am să vă bat cu ea, dacă nu veți asculta de sr. Ana, că eu însumi în persoană am fost la Satu-Mare și am pețit-o de la

superiori pentru voi, deci ascultare și iar ascultare”⁸.

În jurul sr. Ana, la azil, s-a adunat un grup de tinere dornice să se consacre Domnului. Sr. Ana a muncit mult în acest azil pentru a face ordine și disciplină, încât toți care mergeau acolo o admirau. La azil era o capelă, dar nu se păstra Sf. Sacrament. După puțin timp de la preluarea azilului Sora a cerut PSS Hossu, permisiunea de a păstra Sf. Sacrament în capelă, mângâierea și întărirea sufletelor, așa cum se exprimă dânsa în scrisoarea înaintată episcopului⁹. Cererea a fost aprobată cu bucurie de către Preasfinția Sa¹⁰, astfel că peste zi și seara sora îi ducea pe bătrâni în capelă pentru adorație.

Azilul de bătrâni era ca o mănăstire. Acolo erau găzduite fetele care doreau să intre în mănăstire. Experimentau programul de rugăciune ce se făcea în mănăstire și experiență în slujirea bătrânilor. Multe tinere erau atrase de această soră și doreau să intre în mănăstire. Sora le spunea mereu să aștepte și să se roage, să se împlinească voința lui Dumnezeu în aprobarea comunității.

Între timp sr. Ana a lucrat împreună cu pr. Man, la alcătuirea statutelor pentru înființarea Comunității după Regula Părinților Bazilieni. Astfel prin *scrisoarea 1183 din 18 febr. 1946* trimisă episcopului Iuliu Hossu, sr. Ana cerea înființarea unei Comunități de Surori Baziliene¹¹. Înainte de aceasta sr. Ana și-a făcut revenirea la ritul greco-catolic. PSS Iuliu Hossu a fost de acord cu propunerea de fondare a comunității, iar prin scris. nr. 4391 din 22 iulie 1946, a cerut aprobarea Nunțiatunii Apostolice.

Se pare că sr. Ana era foarte activă și avea multe fete cu dânsa, deoarece în 27 august 1946 prin scrisoarea Nr. 5069, a cerut episcopului permisiunea înființării unui azil pentru copiii orfani. Nu știm care a fost răspunsul, deoarece aceste scrisori nu au fost găsite în arhivă. Am găsit doar exhibitorul, unde era scris pe scurt conținutul scrisorilor. Prin scris. nNr. 1551, din 1 martie 1948, Nunțiatuna Apostolică, a trimis Episcopiei Greco-Catolice din Cluj, aprobarea din partea Sf. Oficiu pentru noua Comunitate, iar prin scrisoarea Nr. 2153 din 20 aprilie 1948, PSS Hossu a trimis aprobarea sr. Ana la Gherla.

Sr. Ana a aflat de la PSS Hossu că pentru Biserica Greco-Catolică vor veni timpuri grele, erau multe semne, de aceea nu știau ce să facă cu înființarea Comunității. În 15 august 1948, sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului, sr. Ana cu permisiunea pr. Man și a PSS Hossu, a primit în candidatură patru fete. Era primul pas; cele care erau interesate au auzit de acest fapt și așteptau cu nerăbdare să urmeze altele, dar nu a fost așa.

⁸ *ibidem*, p. 22

⁹ scrisoare păstrată la ANSDJC, Exhibitor I / 1946

¹⁰ *ibidem*

¹¹ *ibidem*, Exhibitor II / 1946

2.4. *Începutul persecuției Bisericii Române Unite*

La o distanță de aproape două mii de ani de la perioada în care Biserica creștină lupta și trăia în catacombe, istoria s-a repetat. Nu este vorba de o persecuție a întregii Biserici creștine, ci de persecuția unor părți ale ei, printre acestea numărându-se și BRU care a avut de înfruntat *balaurul roșu*, care după al Doilea Război Mondial a cuprins ca un flagel o mare parte a Europei. Episcopii, preoții, călugării și credincioșii au călcat pe urmele Sf. Pavel, care a îndurat toate suferințele cu credința în Isus Cristos. Cei fără Dumnezeu, asemeni iudeilor și lui Pilat, îi vor biciui și chinui, spunând pentru fiecare: “Iată Omul”. “Iată oamenii ce vor trebui să piară”, era ordinul transmis din partea puterii și executat de un semianalfabet investit ca șef al închisorii¹². Începând din anul 1948, închisorile comuniste au devenit instrumente ale transformărilor sociale.

S-a calculat ulterior că existau în perioada 1948-1964 peste 300 de închisori, pentru o națiune de 20.000.000 de oameni. România era o carceră imensă. “Un lanț al durerii încins pe întreg cuprinsul țării, ce se voia a fi, ca timp și greutate, fără sfârșit și fără măsură. Clădiri cunoscute ca insule ale unui înfricoșător infern, ultimele așezate pe drumurile neumblate dintre Dunăre și mare, erau mori ce măcinau doar vieți”¹³.

Lovită și prigonită, silită să lupte în catacombe, Biserica creștină a reușit să supraviețuiască și să-și continue misiunea încredințată ei de Isus Cristos, în ciuda celor mai crunte persecuții. Resimțită ca o piedică în calea procesului de ateizare a poporului român, BRU a fost atacată violent și s-a încercat o distrugere sistematică a ei. Anul 1948 reprezintă începutul prigoanei declarate și începutul rezistenței BRU, care s-a văzut nevoită să lupte în catacombe.

În toila arestărilor și a desființării mănăstirilor greco-catolice, la începutul anului 1949 sr. Ana era încă la Azil cu cele patru candidate. Nu mai aveau nici preoți, nici biserici greco-catolice, dar în ciuda persecuției comunitatea care luase ființă în cele mai vitrege vremuri, căuta să supraviețuiască în condiții de persecuție crâncenă.

Sr. Ana se aștepta în fiecare moment să fie arestată, dar în același timp își continua cu mult zel activitatea. În toamna anului 1949, nori grei s-au abătut și asupra Azilului. A sosit ora calvarului și a suferințelor. Într-o zi, s-au prezentat la Azil un grup de securiști, i-au cerut sr. Ana să dezbrace haina călugărească și să părăsească Azilul și Gherla în 24 de ore. Au adus cu ei o doamnă pe care au pus-o să conducă azilul, iar tinerelor le-a cerut să rămână să lucreze cu doamna, ulterior au aflat că era activista de partid Doboș. Le-a promis salarii mari și alte avantaje, dar ele nici nu au vrut să audă, pe ele nu le interesa banii, ci viața călugărească. Dacă nu au acceptat propunerea, securiștii le-au poruncit și lor să părăsească orașul.

¹² Valeriu Achim, *Închisoarea din Sighet acuză*, Baia Mare, p. 28

¹³ Codruța Știrban – Marcel Știrban, *Din Istoria Bisericii Române Unite 1945-1989*, p. 249

2.6. Deschiderea primei case a Surorilor Baziliene. Colaborarea cu Părinții Iezuiți

După trei săptămâni sr. Ana s-a reîntors la Gherla, cu ceva bani primiți de la familie și a cumpărat o casă mică pe str. Cloșca, nr. 8. Aceasta a fost prima casă a Surorilor Baziliene. Sr. Ana simțea că voința lui Dumnezeu era să meargă înainte cu această comunitate, chiar dacă vremurile erau vitrege. De aceea a avut curajul să cumpere casa. Cu încredere în ajutorul Domnului, sr. Ana le-a chemat pe cele patru candidate în Gherla pentru a continua activitatea începută. S-au întors doar trei, pe una n-au mai lăsat-o părinții.

În anul 1950, călugării Franciscani de la Mănăstirea “Sf. Petru de Alcantara” din Gherla, au fost mutați forțat la Mănăstirea Radna, jud. Arad. În locul lor au fost aduși la Gherla cu domiciliu obligatoriu călugării Iezuiți. Aceștia aveau în folosință doar o parte din fostele chilii franciscane, iar accesul în biserica franciscană le-a fost interzis.

La cererea sr. Ana, Părinții Iezuiți, deși locuiau chiar lângă miliție, au acceptat să se ocupe de comunitate. Chiar pr. provincial Chira s-a ocupat de formarea postulanelor, cu multă bunăvoință și mult curaj. A fost spiritualul comunității, până în anul 1952 când a fost arestat. Deseori pr. Chira le zicea: “Puternic este harul lui Dumnezeu, că ce altceva v-a adus în aceste timpuri și vă ține aici decât harul Lui. Nu vă atrage nici mănăstirea, nici capela, nici haina, nici liniștea locului, că nu aveți nimic din toate acestea”¹⁴.

În ziua de 25 martie 1952, Sărbătoarea Bunei Vestiri, au intrat în noviciat primele candidate. Sf. Liturghie în rit bizantin, a fost concelebrată de mai mulți preoți, în una din sălile dâșilor. Pr. Chira la începutul Sf. Liturghii a spus: “Iată ce înseamnă să fii nebun pentru Cristos. Biserica desființată, toți episcopii și preoții în închisoare, iar voi de bună voie începeți un drum nou, aparent în necunoscut, atât la nivel personal, cât mai mult este minunat că se naște o nouă Congregație, în timp ce altele au fost desființate”¹⁵.

Pr. Chira le-a spus că a ales nume speciale împreună cu M. Ana și cu pr. Farenkoph. Au considerat ca noua Comunitate să fie așezată pe patru stâlpi puternici ai Bisericii: pe corifeii apostolilor Petru și Pavel și pe cei dintâi întemeietori de Ordine Călugărești Sf. Vasile și Sf. Benedict. Așa primele Surori s-au numit: Bazilia (singura în viață), Benedicta, Petronela și Paula.

Au început să vină și alte candidate care o cunoșteau pe M. Ana de la Azil. Au fost primite în postulatură, apoi înveșmântate. M. Ana le-a căutat la toate familii bune unde să lucreze, a pus condiții să fie lăsate zilnic la programul de rugăciune comună, iar duminica libere. Familiile la care erau angajate surorile erau instruite de M. Ana, să nu vorbească cu nimeni de programul tinerelor. În 21 nov. 1952, a avut loc a doua serie de înveșmântări, iar în 15 aug. 1953,

¹⁴ Victoria Bolfă, *op. cit.*, p. 40

¹⁵ *ibidem*, p. 42

a fost a treia serie. Trecuseră abia doi ani de la prima înveșmântare și erau 10 novice. Dar s-a terminat șirul înveșmântărilor, deoarece Părinții Iezuiți au fost luați de la Gherla, s-a întetit din nou persecuția, a venit un nou val de arestări și urmăriri.

În mai 1959, a fost arestată și sr. Ana. Sr. Bazilia, care era de față în momentul arestării, spune că au venit un grup de cinci securiști, noaptea la ora 23,40. Au sărit gardul și au început a bate cu picioarele în ușă. M. Ana s-a trezit, și-a dat seama că este securitatea și le-a spus să aștepte până se îmbracă. Când a deschis ușa, au năvălit cu lanterne aprinse. Văzând o cruce pe masă, șeful securității din Gherla, Șotmăreanu, i-a strigat sr. Bazilia: “Cu cotoroiul ăla botezi la spital?” Sora i-a răspuns: “Nu vă bateți joc de cele sfinte, că o să ajungeți rău”. Surorile au prins curaj, nu s-au lăsat intimidare. Au făcut percheziție, au răsturnat toate lucrurile din casă, până și saltelele din pat au fost desfăcute. Dimineața la ora 4 au plecat, luând-o cu ei pe M. Ana, care nu s-a mai întors până în anul 1964. Unul dintre ei, mai binevoitor, i-a șoptit sr. să se îmbrace cu haine de iarnă, căci va avea nevoie. După câteva zile securității i-au cerut sr. Bazilia să părăsească casa. Casa a fost confiscată, așa cum se vede din sentința de condamnare a M. Ana¹⁶.

M. Ana a făcut 5 ani de închisoare. Motivul condamnării, asemenea atâtor altora, era acela de uneltire împotriva ordinii sociale. A fost eliberată în martie 1964, odată cu eliberarea deținuților politici. După eliberare nu a fost lăsată să locuiască cu surorile. Au dus-o într-o casă cu alte deținute politic care au fost eliberate. Le-a poruncit să nu spună nimănui cum a fost în închisoare, că vor fi arestate din nou. M. Ana era foarte slăbită și bolnavă. Când surorile o întrebau cum a fost la închisoare, nu voia să vorbească. Doar printre alte discuții surorile și-au dat seama că a suferit mult de foame, frig, lipsă de aer și că a fost bătută. Dar era mulțumită că Dumnezeu a învrednicit-o să-L mărturisească în fața ateilor. Redau un citat din cartea *Binecuvântată fii, închisoare*, în care Nicole V. Grossu, care a fost în închisoare cu surori, arată comportamentul călugărițelor în închisoare: “Din detașamentul nostru făceau parte: fete tinere, doamne mai în vârstă și un mare număr de călugărițe catolice și greco catolice. Călugărițele erau în fundul dormitorului, ele se rugau fără încetare. Toată lumea le iubea. Dar asta nu le scutea de bătăi, de muncile și corvezile grele și murdare din lagăr. Cu toate acestea, fața lor rămânea senină și munca lor era foarte corectă”¹⁷.

Sunt și alte surori în comunitate care au fost condamnate sau arestate. Sr. Aurelia Pop, a făcut 3 ani de închisoare în perioada 1951-1954, împreună cu tatăl ei, pentru că au găzduit câteva zile un preot greco-catolic. Alte surori au fost arestate și interogate zile în șir pentru intimidare, apoi au fost lăsate să plece acasă, dar urmărite de securitate tot timpul.

¹⁶ *ibidem*, p. 52

¹⁷ N. V. Grossu, *Binecuvântată fii, închisoare*, p. 140

3. Perioada de expansiune a comunității, 1970-1989

3.1. Refondarea Comunității Surorilor Baziliene de către pr. Sabin Dăncuș, OSBM

Anul 1970 reprezintă pentru Surorile Baziliene un suflu nou sau o refondare a comunității prin pr. Sabin Dăncuș - ieromonah bazilian. Pr. Dăncuș, cunoștea mai multe fete dornice să intre într-o comunitate călugărească. Dorind să le ajute, a făcut cunoscut acest lucru pr. A. Prunduș OSBM, care în acea perioadă făcea parte din Ternarul Diecezei de Cluj-Gherla. Acesta i-a spus: “Noi am vrut să înființăm o ramură feminină a Ordinului Bazilian, dar a venit persecuția Bisericii, ar fi bine s-o facem acum și te împuternicesc pe tine să te ocupi de aceasta”¹⁸.

Astfel, pr. Dăncuș a început formarea cu un grup de fete cărora le cunoștea dorința de consacrare. Primul nucleu s-a format în apartamentul sr. Ecaterina Pinteș, în str. Brâncoveanu 50/60, Cluj. Părintele s-a ocupat personal de formarea candidatelor, atât prin îndrumări în comun cât și în particular. În anul 1972 au avut loc primele trei înveșmântări din etapa a doua a Comunității Surorilor Baziliene, deși în acel moment se știa că este începutul, iar în anul 1974 primele depuneri de voturi. Apoi în fiecare an numărul surorilor creștea tot mai mult.

Surorile rămase în Gherla, se vedeau orfane, nu știau dacă va continua comunitatea, sau va dispărea. Dar Dumnezeu lucrează minunat. Prin pr. Petru Jimon OSBM, de la Gherla, pr. Dăncuș a aflat de existența primei comunități a surorilor în Gherla și a unit grupul de surori de la Gherla, care au mai rămas din prima generație cu cele de la Cluj.

După șapte ani de la începutul comunității, crescând numărul surorilor, pr. Dăncuș și-a dat seama că la conducerea comunității trebuia să găsească o soră care să fie superioara. Prima soră aleasă pentru această responsabilitate a fost M. Ioana Bota în anul 1978, iar părinte a rămas spiritualul comunității.

3.2. Formarea și viața spirituală a surorilor

“Ce poate fi mai binecuvântat decât a imita pe pământ corul îngerilor, grăbindu-te la rugăciune din zorii zilei, preamărind pe Dumnezeu cu imnuri și cântece și când soarele strălucește puternic ne întoarcem la îndatoririle noastre însoțindu-le pretutindeni cu rugăciunea, împletind munca zilnică cu imnuri sfinte, precum se însoțește mâncarea cu sare”¹⁹.

Chiar dacă Surorile Baziliene nu au avut posibilitatea să trăiască într-un cadru de mănăstire, cu un program comun de rugăciune și nici să aibă viață de comunitate, fiecare dintre ele a purtat mănăstirea în suflet și a încercat să împlinească același program de mănăstire. Din anul 1970 pr. Dăncuș, s-a ocupat de organizarea comunității, dar în special l-a preocupat o formare umană și spirituală a surorilor. În general pregătirea pentru viața călugărească cere un efort din ambele părți. Voturile călugărești sunt o promisiune făcută de om lui Dumnezeu. Un

¹⁸ Victoria Bolfă, *op. cit.*, p. 56

¹⁹ Sf. Vasile, *Discorsi e lettere ascetiche*, p. 82

angajament la o viață deosebită, pe o perioadă temporară pentru voturile simple sau pe toată viața în cazul voturilor solemne.

A introdus în practica comunității ex. spirituale anuale, de cel puțin trei zile pentru început, apoi de cinci zile. În primii ani, ex. spirituale s-au ținut în diferite apartamente din Cluj, apoi în Gherla și Năsăud sau în satele unde erau constituite comunități. Pe parcurs, după ce numărul surorilor a crescut, apartamentele au devenit neîncăpătoare, de aceea s-au căutat alte locuri. Riscul era foarte mare, deoarece erau urmărite în permanență. Pentru rezolvarea acestei probleme în condiții mai sigure, pr. Sabin a organizat ieșiri la munte. Pentru desfășurarea în condiții bune a programului, se retrăgeau în locuri necirculate de excursioniști. Pe munte nu era tensiunea urmării din orașe.

Cu multă prudență, prin relațiile de prietenie păstrate cu unii călugări trecuți la biserica ortodoxă, cum ar fi pr. Ivașcu, starețul de la Moisei - Maramureș, surorile au avut posibilitatea să țină ex. spirituale și la Moisei, în prima perioadă. Așa au putut intra în realitatea unei mănăstiri. La mănăstirea Moisei era angajată una dintre surorile noastre, sr. Margareta Tomoiagă. pr. Ivașcu era revenit în secret la greco-catolici. În timpul șederii lor la Moisei, starețul se retrăgea, era și aceasta o metodă pentru a putea spune în caz de pericol, n-am văzut, n-am auzit.

Pentru formarea liturgică, prin grija și munca pr. Dăncuș, s-au pus la dispoziție cărți liturgice dactilografiate de dânsul și mai târziu de sr. Angela Tămaș: Orologhionul, Mineiul, Octoiul, Triodul. O carte de meditații pe baza pericopelor evanghelice zilnice. În acel timp era un mare risc ca cineva să dactilografieze. Mașinile de scris trebuiau declarate la securitate, erau considerate periculoase, ca o armă de război.

Superioara și pr. spiritual erau la dispoziția surorilor două zile pe lună, pentru fiecare comunitate locală: Cluj, Gherla, Năsăud, Sălăjeni. Superioarele locale aveau responsabilitatea să organizeze întrunirea comunitară lunară și uneori săptămânală. Cu această ocazie în comunitate se aprofunda catechismul, se făceau lecturi spirituale din Sf. Scriptură și din alte cărți.

După decesul pr. Nicolae Pura din 27 octombrie 1979, pr. Dăncuș a rămas unicul proprietar al apart. din Cluj-Napoca, str. Slănic, nr. 7. Centrul de întruniri sau casa mamă, s-a transferat aici. În prima duminică, programul era la Cluj, în a doua - la Gherla, în a treia duminică - la Năsăud (comunitatea cea mai numeroasă și cu cele mai multe surori tinere), iar în a patra duminică - la Sălăjeni. Spațiul de care dispuneau pentru desfășurarea întâlnirilor era de obicei două camere în bloc. Se înghesuiau 15-20 de persoane. La anumite evenimente, când se adunau surori din toate comunitățile, programul se ținea în apartamentul pr. Vincențiu Pop din Cluj, cu trei camere. Bucuria de a fi împreună depășea orice jertfă, nu li se părea greu să doarmă pe jos. Prin aceste întâlniri comunitare se întăreau sufletește. Era greu, fiind expuse riscului de a fi descoperite, dar și frumos, pentru că mare era bucuria de a fi împreună. Erau lipsite de

mijloacele de formare, dar erau pline de credință și speranță în Domnul, aceasta le-a dat curajul perseverării.

În perioada 23 aprilie - 3 mai 1989, surorile au fost vizitate de superioara generală M. Cristofora Malkovski, însoțită de consiliera generală sr. Gabriela Husulak, pentru a se întâlni cu surorile și a vedea situația în care trăiesc. În 2 iunie 1989 s-a primit aprobarea pentru comunitate din partea Congregației pentru Bisericile Orientale din Roma, iar Eminența Sa Cardinalul Simon Lourdusamy, Prefect. al Curiei Generale a Surorilor Baziliene din Roma, în 19 iulie 1989, a încorporat în Ordinul Surorilor Baziliene, cu statut de Provincie, Comunitatea Surorilor din România. Provincia este așezată sub patronajul "Inimii Neprihănite a Sfintei Fecioare Maria". Au devenit astfel o Comunitate de drept pontifical și au început să se conducă după constituțiile Ordinului Surorilor Baziliene²⁰.

3.3. Activitatea Surorilor în cadrul Bisericii și al societății

"Sunt felurite daruri dar același Spirit, sunt felurite slujiri dar același Domn, și lucrările sunt felurite, dar același Dumnezeu care lucrează toate în toți"²¹.

Spiritul Sfânt a dăruit Bisericii misiunea apostolică din ziua de Rusalii și numai prin Spiritul Sfânt putem păstra legătura continuă cu Evanghelia lui Cristos. Diaconia, serviciu consacrat, care rezultă din relațiile noastre cu Tatăl, Fiul și Spiritul Sfânt este adevărata trăsătură a vieții călugărești. Datorită acestei relații cu Sf. Treime, acest serviciu poate fi oferit celorlalți. Fiecare soră are privilegiul de a servi poporul lui Dumnezeu, într-un anumit fel: prin rugăciune, post, suferință și serviciul ei apostolic.

Casele surorilor erau adevărate oaze de rugăciune și ușurare sufletească pentru mulți credincioși. În aceste case se adunau grupuri de rugăciune, se distribuiau cărți de rugăciuni, rozarii, se ascultau casete înregistrate cu diverse evenimente secrete din Biserică, din timpul pelerinajelor, înmormântări etc. Surorile au făcut catehism cu copii și tineri în secret, în mai multe localități ale Eparhiei de Cluj: Maieru, Feldru, Năsăud, Dej, Gherla, Cluj. Grupurile erau înfrățite cu grupuri din alte localități unde aveam surori care se ocupau de ei.

Multe surori au învățat să facă rozarii. Era greu de procurat materia primă. Când nu aveau mărgelile pr. Dăncuș le-a sugerat sâmburii de la fructele de vișine și cireșe. Surorile spălau sâmburii, îi uscau, îi treceau prin lac de mobilă, apoi părintele îi găurea cu o unealtă special confecționată. De asemenea, au început să cultive plante cu boabe, numite lacrima Maicii Domnului. Cererile de rozarii din partea credincioșilor erau foarte mari.

Menționez că cel mai mare număr de rozarii se vindea la Gherla prin sr. Benedicta, de 15 august, când grupurile de pelerini spre sanctuarul Maicii Domnului de la Nicula intrau și în

²⁰ Victoria Bolfă, *op. cit.*, p. 113-114

bisericile romano-catolice din oraș. Un alt centru important de distribuire a rozariilor și cărțicelilor de rugăciuni era la sr. Lucia Coruțiu de la Maieru.

După ce surorile l-au cunoscut pe PSS Ioan Ploscaru de la Lugoj în anul 1982, au avut o nouă sursă de rozarii, iconițe și foi volante cu rugăciuni scrise la mașină. De fiecare dată când mergeau la Lugoj, primeau câte 100-150 de rozarii fiecare, pentru a le distribui credincioșilor gratuit. Rozariile erau confecționate de dânsul.

Surorile care au lucrat în spitale, în special cele din Pediatrie, au botezat mulți copii în pericol de moarte. Mai multe surori au avut serviciu în bisericile romano-catolice. Surorile de la Gherla îl ajutau pe pr. Petru Jiman la pregătirea ostiilor. Dânsul avea mașină de făcut ostii; de aici erau aprovizionați cu ostii atât preoții romano-catolici cât și preoții greco-catolici. Mașina aparținea bisericii armene, dar era la pr. Petru în casă.

3.4. Legătura surorilor cu PSS Ioan Chertes

Având comunitate la Năsăud, surorile au fost aproape de PSS Ioan Chertes. Dânsul participa la toate Liturghiile din biserica romano-catolică, care se țineau duminica din două în două săptămâni după masă la orele 16.00 și în prima vinere din lună. Puțini credincioși din biserică știau că este episcop. În schimb, toți preoții romano-catolici care se aflau la Năsăud erau informați despre dânsul.

Surorile au luat legătura cu Preasfinția Sa și dânsul s-a bucurat mult să știe că are în jurul dânsului mai multe surori din două congregații, precum și călugări care se pregăteau pentru preoție. Astfel, din când în când, Surorile îi făceau vizite, iar de sărbători mergeau cu grupul de tineri de la biserică pentru a-l felicita. În ultimul timp, când a fost bolnav, două dintre surorile noastre, care erau încă la Năsăud, i-au fost aproape atât acasă cât și la spital.

3.5. Surorile Baziliene, mărturie a existenței BRU în perioada de persecuție

În sec. II, al erei creștine, Tertulian spunea: “sângele martirilor este sămânța creștinilor”. Aceste cuvinte se potrivesc foarte bine pentru BRU, dar și pentru comunitatea Surorilor Baziliene. Privind în urmă, putem spune că este un miracol faptul că această comunitate a început să se formeze în ajunul desființării BRU și a cunoscut o dezvoltare puternică și rapidă în timpul de persecuție. Surorile au dat dovadă de un mare curaj în mărturisirea credinței greco-catolice și în încercarea de educare a poporului lui Dumnezeu.

În acest sens, casele multora dintre surori au fost transformate în capele unde mergeau mulți credincioși pentru a participa la Sf. Liturghie sau alte rugăciuni. De asemenea în casele surorilor s-au oficiat mai multe boteze, cununii, hirotoniri de preoți și Prima Împărtășanie a copiilor. Cei mai mulți dintre credincioșii care participau la rugăciune împreună cu surorile nu

²¹ 1 Corinteni 12, 4-6

știau despre acestea că sunt călugărițe. Perioada de persecuție a BRU a fost o perioadă de timp în care viața Bisericii a fost asemănătoare cu viața creștinilor din primele trei secole. De fapt, grupurile de creștini greco-catolici trăiau viața spirituală foarte intens, asemenea călugărilor și în unele cazuri împreună cu ei. Acești credincioși participau la Sf. Liturghie, se rugau împreună Laudele divine - rugăciune specifică mai mult călugărilor. Era o mare unitate. Creștinii din aceste grupuri erau foarte uniți și apropiați. Uneori chiar mai apropiați decât față de unii membrii din familie care nu împărtășeau aceeași credință.

Am putea asemăna viața surorilor din această perioadă cu un far, care a arătat credincioșilor drumul, în întunericul ideologiei comuniste. Prin activitatea depusă de surori care erau împrăștiate în satele și orașele țării, s-a creat o puternică legătură și comuniune între: ierarhie, cler și credincioși. De aceea, chiar dacă credincioșii greco-catolici persecutați și nerecunoscuți se adunau pentru rugăciune doar în ascuns, informațiile circulau foarte bine. De foarte multe ori surorile au fost mesagere ale episcopilor și preoților, făcând cunoscute credincioșilor evenimentele din Biserica Greco-Catolică prigonită, dar foarte vie, care le dădea mult curaj.

De asemenea, toate surorile s-au preocupat mult de viitorul acestei Biserici. În acest scop au căutat prin toate mijloacele posibile să catehizeze și să educe în spiritul moralei creștine copiii și tineretul. Prin fondarea Comunității Surorilor Baziliene și dezvoltarea ei în perioada de persecuție, Biserica Română Unită a ieșit la lumină, în libertate mai îmbogățită cu încă o Comunitate de Surori.

**PREOTUL DR. SILVESTRU AUGUSTIN PRUNDUȘ ÎNTRE RESCRIPTUL
ÎMPĂRATULUI TRAIANUS PRIVIND PE CREȘTINI ȘI RECOMANDAREA
GENERALULUI C. IOANA PRIVIND PE GRECO-CATOLICI**

Nicolae GUDEA

Resumé: Le père dr. Silvestru Augustin Prunduș entre le rescrite de l'empereur Trajan concernant les chrétiens et la recommandation du général C. Ioana concernant les gréco-catholiques

Le 26 avril 1983, le père dr. Silvestru Augustin Prunduș, *ordinarius loci* de l'Évêché clandestin Gréco-Catholique de Cluj-Gherla a été convoqué par le responsable de la Sûreté au niveau de Cluj, le général Constantin Ioana, afin de rendre compte de toute une série d'actions de l'Église clandestine (dont il était le responsable). Entre autres, celui-ci lui a attiré l'attention à l'égard de la manière illégale dont on avait entrepris l'exhumation des ossements du cardinal dr. Iuliu Hossu de la tombe où il avait été provisoirement enterré en 1970 et la reinhumation dans une sépulture proprement-dite.

À cette occasion, le général Constantin Ioana a fait quelques recommandations à l'évêque clandestin en ce qui concerne la manière de se manifester de l'Église Gréco-Catholique et les limites qui s'y imposeraient. Ces recommandations ressemblent beaucoup au rescrite de l'empereur Trajan, datant des années 109-113, qui concerne les chrétiens du province de Bythinie-Pont. L'auteur commente les ressemblances de ces deux actes, en partant du cahier de mémoires du père Silvestru Augustin Prunduș.

În anul 1983, Biserica Română Unită (Greco-Catolică) se afla în afara legii de 45 ani (BRU 250, 22-297). Ea funcționa însă clandestin cu toate elementele ei, desigur în limite mai reduse (Prunduș-Plăianu 1994, 154-184; Știrban-Știrban 2000, 402-457). După anul 1973 o anumită toleranță nedeclarată, dar foarte reală, a marcat raporturile Bisericii clandestine cu Statul comunist (Știrban-Știrban 2000, 441).

În Eparhia de Cluj-Gherla (clandestină), Biserica Greco-Catolică funcționa foarte bine (în raport cu celelalte eparhii). În fruntea ei se afla un ternar, funcționa un consistoriu, iar conducerea executivă a fost încredințată (din 1980/1981) preotului dr. Silvestru Augustin Prunduș OSBM (Prunduș-Plăianu 1994, 159), ca *ordinarius loci*. *Ordinarius loci* este un titlu purtat de episcopii diecezani sau alte persoane numite în fruntea unei unități bisericești (dieceză) sau Biserică particulară sau a unei unități bisericești echivalente cu acestea; are putere executivă generală (Credo, 183).

Relațiile dintre episcopii din cele cinci eparhii erau strânse, legăturile fiind realizate (mai ales după 1964) de episcopii înșiși, anumiți preoți și diverse persoane laice. Strânse erau și legăturile cu episcopiile romano-catolice, atât românești cât și ungurești (Știrban-Știrban 2000, 416-442; 425-430).

În anul 1982, în chip cu totul nelegal, fără nici o aprobare oficială, însă cu aprobarea *ordinarius-ului loci* din Cluj (Caiet memorii Prunduș), un grup de credincioși greco-catolici din

București (între care și membrii familiei cardinalului dr. Iuliu Hossu) au deshumat osemintele cardinalului dr. Iuliu Hossu din mormântul în care fuseseră depuse provizoriu în anul 1970 - cavoul familiei Țurcanu din cimitirul Bellu (Prunduș-Plăianu 1995, 255).

Totul s-a petrecut, așa cum spuneam mai sus, fără nici o aprobare oficială. Dar totul s-a făcut “pe față”; s-au dus consultări cu episcopia clandestină de la Cluj, s-au purtat discuții cu familia, s-a numit o comisie, s-au întocmit procese verbale semnate de “deshumatori” și “gropari” etc.

O Biserică ilegală, activă clandestin, putea, se vede, face astfel de acte ilegale!!!

Bineînțeles că serviciile securității, care, în ciuda raporturilor relaxate dintre Biserica Greco-Catolică și Stat, urmărea îndeaproape activitatea Bisericii, au aflat totul. Părintele dr. Silvestru Augustin Pruduș a fost chemat “în audiență” la generalul Constantin Ioana, comandant teritorial al Securității din Cluj.

Iată ce i s-a spus / recomandat părintelui dr. Silvestru Augustin Pruduș printre multe reproșuri în legătură cu diverse activități ale Bisericii clandestine (între care cea de la București a fost, se pare “prea-prea”).

“Dumneavoastră trebuie să fiți un om realist și cred că sunteți. Biserica nu se poate reface în generația dumneavoastră. Nu sunt condițiile politice favorabile. Se va reface atunci când îi va veni sorocul. Până atunci, înțelegeți și înțelegeți-mă, ca să nu avem greutăți. Să nu depășiți anumite limite. Sunteți în ilegalitate și dacă primesc reclamații, sunt obligat să iau măsuri. Pentru mine e ușor să aplic legea, pentru dumneavoastră e greu să suportați rigorile legii. Deci să fim înțeleși” (Caiet memorii Prunduș, 21-22) Fig. 1.

Interpretarea acestui text ridică probleme foarte interesante în ce privește situația Bisericii Greco-Catolice în anul 1983: era clar că se afla în ilegalitate; organele Statului (în acest caz securitatea) știau că ea există și că activează; era cunoscută conducerea ei, se cunoșteau relațiile între comunități (situate uneori la distanțe mari; e.g. Cluj-București); se știa că această activitate a Bisericii clandestine depășește uneori niște limite (neprecizate de altfel, dar probabil tacit stabilite între cele două părți: Statul comunist și Biserica Greco-Catolică). Generalul de securitate era destul de optimist în legătură cu viitorul Bisericii Greco-Catolice. Probabil că știa ceva?! El se temea însă nu atât de depășirea “limitelor”, cât de reclamații-denumțuri care l-ar fi silit să acționeze. Oare de la cine puteau veni aceste denunțuri? Dacă securitatea și informatorii ei trecuseră la o altă politică, dacă organele Partidului Comunist știau ceva despre această nouă politică, denunțurile puteau veni dintr-o singură direcție: cei ce nu voiau ca Biserica Greco-Catolică să existe. Reiese din “recomandare” un fel de grijă a comandantului de securitate – reprezentantul Statului comunist – față de greco-catolici, care de altfel erau cetățeni fideli ai Statului.

Este uimitor cum se poate compara această atitudine, această recomandare față de o instituție ilegală, care activa clandestin în zonele foste greco-catolice din România anilor '80 cu poziția și recomandarea (legea) împăratului Traianus, cu 1870 de ani în urmă, prin anii 109-113, când guvernator al provinciei Bythinia și Pont era Publius Caecilius Plinius Secundus (Zugravu-Albert 2003, 145 ș.u.)

În primii săi ani în funcția de administrator (109-110 sau 111-113) acest guvernator al provinciei Bythinia și Pont îi scrie împăratului Traianus (cu care de altfel era prieten) mai multe epistole. Într-una din ele (Plinius Epist. X, 96) îi prezintă împăratului informații despre creștini, despre un început violent în raporturile guvernatorului cu ei, îi prezintă procesul de creștinare ca foarte amplu, atât teritorial, cât și în ce privește structurile sociale și cere sfaturi în legătură cu modalitățile de procedură. Deci guvernatorul nu știa ce poziție să adopte: i-a pedepsit pe cei statornici în credință, *dar nu pentru credință, ci pentru că se încăpățâneau să nu cedeze*; a primit numeroase denunțuri semnate sau anonime contra creștinilor și pe baza lor a făcut anchete; descrie câteva elemente din viața și comportamentul creștinilor – foarte importante azi pentru istoria Bisericii (Zugravu-Albert 2003, 148-153).

Împăratul M. Ulpius Traianus i-a răspuns scurt, cu un text care apoi a rămas cu valoare de rescript imperial (Plinius Epist. X, 97, 1-2).

“Ai procedat așa cum trebuie, dragul meu Secundus, anchetând cazurile celor care-ți fuseseră denunțați.

Nu trebuie căutați cu tot dinadinsul (n.n. creștinii); dacă sunt denunțați și dovediți trebuie pedepsiți, dar în așa fel încât acel care tăgăduiește că este creștin și face dovada manifestă a acestui lucru prin fapte... să fie iertat. Dar denunțurile anonime nu trebuie luate în seamă în nici o acuzație, căci ar constitui un lucru reprobabil și nepotrivit cu vremurile noastre” (Zugravu-Albert 2003, 153-154).

Rescriptul a fost comentat și răscomentat în istoria Bisericii. Eu mă voi opri asupra unor caracteristici aparte:

- împăratul, știind de existența creștinilor, cere ca orice condamnare să fie precedată de o anchetă;
- nu cere urmărirea creștinilor, deși aceștia nu respectă legile Statului în domeniul religios;
- recomandă anchete și pedepse numai dacă sunt precedate de un denunț;
- nu îndeamnă luarea în seamă a denunțurilor anonime.

Reiese din rescript un fel de grijă față de cetățenii Statului, față de domnia legii, frica de abuzuri.

Care sunt elementele comune ale celor două documente?

- nu există formulată o poziție clară nici față de creștini (care nu erau interziși în mod legal), nici față de greco-catolici, care erau scoși în afara legii, dar se știa că activează clandestin;
- în ambele cazuri se știe tot ce fac; dar se știe că nu fac nimic rău;
- în ambele cazuri este evident că dacă se depășesc anumite “limite” pot apărea denunțuri care ar sili “organele” să acționeze;
- în ambele cazuri este evident că părțile (creștinii; greco-catolicii) nu îndeplinesc anumite cerințe ale Statului;
- în ambele cazuri se degajă din partea reprezentantului Statului o anumită grijă ca nu cumva partea “controlată” să fie tulburată pe nedrept; este aproape grijă față de cetățean (anchetele să fie blânde).

Nu știu dacă generalul de securitate a citit sau cunoscut rescriptul împăratului Traianus. Poate că gradul și specializarea i-au împus studii juridice și atunci a întâlnit în vreun compendiu acest text. Dar dacă nu l-a cunoscut, a dat dovadă de un extraordinar bun simț al persecutorului modern, care totuși se gândește la cetățean.

ABREVIERI ȘI BIBLIOGRAFIE

Caiet memorii Prunduș	Silvestru Augustin Prunduș, Caiet de memorii “Iuliu Hossu exhumare-inhumare” 1983
Credo	Tertulian Langa, Credo. Dicționar teologic din perspectiva ecumenismului catolic, Cluj-Napoca 1997
BRU 250	*** Biserica Română Unită. Două sute cincizeci de ani de istorie, Madrid 1952 (reeditat cu 40 ilustrații, Cluj-Napoca 1998)
Prunduș-Plăianu 1994	Silvestru Augustin Prunduș – Clemente Plăianu, Catholicism și ortodoxie românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite, Cluj-Napoca 1994
Prunduș-Plăianu 1995	Silvestru Augustin Prunduș – Clemente Plăianu, Cardinalul Iuliu Hossu, Cluj-Napoca 1995
Știrban-Știrban 2000	Codruța Știrban – Marcel Știrban, Din istoria Bisericii Române Unite. 1995-1989, Satu-Mare 2000
Zugravu-Albert 2003	N. Zugravu – O. Albert, Scripta contra christianos în secolele I-II (texte și comentarii), Iași 2003
Fig. 1	paginile 21-22 din caietul de memorii al preotului Silvestru Augustin Prunduș “Iuliu Hossu exhumare-inhumare” 1983

**ACTIVITATEA LEGISLATIVĂ A COLEGIULUI CAPITULAR AL EPARHIEI DE
CLUJ-GHERLA ÎN PERIOADA 1987-1990**

Sabin FĂGĂRAȘ

Riassunto: L'attività legislativa del Collegio Capitolare della Diocesi di Cluj-Gherla nel periodo 1987-1990

L'articolo presenta due documenti legislativi che sono stati concepiti, discussi, elaborati e redattati nel periodo 1987-1990 dal Collegio Capitolare della Diocesi di Cluj-Gherla: *Lo statuto del Collegio Capitolare della Diocesi di Cluj-Gherla*, *La regola d'attività del tribunale matrimoniale* e un documento elaborato dalla Conferenza vescovile greco-cattolica in collaborazione con il Collegio Capitolare: *Lettera circolare per l'intera Chiesa Romana Unita*.

Preafericitul și Preasfântul Părinte Patriarh al Romei Pius IX prin Bula *Ecclesiam Christi*, din 26 noiembrie 1853, restaurează Mitropolia de Alba-Iulia, de data aceasta ca provincie mitropolitană formată din Arhidieceza de Alba-Iulia și Făgăraș cu sediul la Blaj, Dieceza Orășii Mari și două dieceze noi: a Lugojului în Banatul Timișan și a Gherlei în Transilvania¹. Pentru a ajuta pe episcop în guvernarea și administrarea diecezei, bula pontificală *Ad Apostolicam Sedem* din aceeași dată (26 noiembrie 1853), prin care se înființează în Transilvania Dieceza Greco-Catolică cu sediul la Gherla, Armenopolis sau Szamos-Ujvar, prevedea și înființarea Capitului sau a Presbiteriului Bisericii Catedrale (*Cathedralis Ecclesiae Presbyterium vel Capitulum*) compus din șase canonici capitulari: Arhipresbiter (*Archipresbytero*) sau Prepozit capitular; Arhidiacon (*Archidiacono*); Ecleziarh (*Ecclesiarcha*) sau Canonic lector; Scholiarh (*Scholiarcha*); Cartofilax (*Chartophilace*) sau Canonic cancelar și Prebendat (*Praebendato*)².

Perioada pe care noi o analizăm (1987-1990) se încadrează între două evenimente. Primul eveniment este retragerea părintelui ieromonah Silvestru Augustin Prunduș din funcția de ordinariu diecezan și preluarea conducerii Eparhiei de Cluj-Gherla (la 31 iulie 1987) de către IPS Mitropolit Alexandru Todea, având ca vicar general pe părintele Tertulian Langa³. Al doilea eveniment este numirea din partea Sfântului Scaun apostolic al Romei vechi a noului episcop al

¹ V. Bujor, *Episcopii Diecezei greco-catolice de Gherla, acum Cluj-Gherla (1856-1939)*, ed. II, Cluj-Napoca 2000, p. 40-48.

² *ibidem*, p. 53-54; A. V. Sima, *O episcopie și un ierarh*, Cluj-Napoca 2003, p. 77-78. Identificarea canonicului Lector cu canonicul Ecleziarh și nu cu canonicul Arhidiacon făcută de A. V. Sima, *op. cit.* (p. 78) nu pare a fi corectă.

³ cf. Comunicat al conducerii Diecezei Greco-Catolice de Cluj-Gherla din 31.07.1987 (manuscris). PS Alexandru Todea a fost ales mitropolit la Cluj-Napoca în 14 martie 1986, de către conducătorii de atunci ai diecezelor greco-catolice (membrii Conferinței episcopale greco-catolice), cf. Scrisoarea Conferinței episcopale greco-catolice către întreaga Biserică Română Unită, Cluj-Napoca 16 iunie 1988, p. 4 (manuscris). Confirmarea oficială și instalarea Mitropolitului va avea loc abia în toamna anului 1990.

Eparhiei de Cluj-Gherla în persoana părintelui George Guțiu din Arhidieceza de Alba-Iulia și Făgăraș, în martie 1990⁴.

În perioada 1987-1990 din Colegiul Capitular al Eparhiei de Cluj-Gherla au făcut parte următorii preoți: Tertulian Langa; Silvestru Augustin Prunduș; Gheorghe Neamțu; Nicolae Plăianu; Remulus Gorcea; Sabin Dăncuș; Matei Boilă; Vasile Botiza și Sabin Făgăraș. La începutul anului 1990, Colegiul Capitular a fost remaniat. Componenta Colegiului și funcțiile atribuite membrilor săi au fost următoarele: Tertulian Langa, vicar general și canonic prepozit; Gheorghe Neamțu, provicar și canonic rector; Vasile Botiza, canonic scolastic; Sabin Făgăraș, notar consistorial; Nicolae Plăianu, director administrație centrală; Remulus Gorcea, canonic cu probleme pastorale; Matei Boilă, canonic cu probleme juridice⁵.

Activitatea legislativă a Colegiului Capitular al Eparhiei de Cluj-Gherla în perioada 1987-1990 este prezentată nu pe baza unor amintiri ci pe baza unor documente inedite și anume pe baza unora din cele 24 procese verbale ale ședințelor Colegiului Capitular ținute din 11 septembrie 1987 până în 22 martie 1990 (18 ședințe în clandestinitate și 6 în libertate), precum și pe baza documentelor ecleziastice elaborate în această perioadă de Colegiul Capitular sau de Conferința episcopală greco-catolică cu colaborarea Colegiului Capitular⁶. Interpretarea documentelor (ale căror manuscrise originale sunt păstrate de subsemnatul) beneficiază de prezența personală a subsemnatului la rezistența greco-catolică ca preot clandestin din 17 aprilie 1977 și la activitatea Capitului ca secretar consistorial din toamna anului 1987.

În continuare vom prezenta documentele legislative care au fost concepute, discutate, elaborate și redactate în perioada 1987-1990 de către Colegiul Capitular al Eparhiei de Cluj-Gherla (*Statutul Colegiului Capitular al Diecezei de Cluj-Gherla și Regulamentul de funcționare al tribunalului matrimonial*) sau de Conferința episcopală greco-catolică cu colaborarea Colegiului Capitular (*Scrisoarea circulară către întreaga Biserică Română Unită*). Activitatea acestui Colegiu Capitular se înscrie în centrul activității clandestine a întregii Biserici Române Unite cu Roma (Greco-Catolică), pentru că orașul Cluj-Napoca era de fapt (nu de drept) în acea perioadă centrul “mitropolitan” al rezistenței greco-catolice datorită numărului mare de preoți clandestini și datorită unei intense activități religioase organizată de Colegiul Capitular, de

⁴ cf. Procesul verbal din 22 martie 1990.

⁵ cf. Procesul verbal al ședinței capitulare din 26 februarie 1990. În această ședință au fost aleși contabilul șef (domnul Prodan), consilierul juridic (domnul Olteanu) și casiera (doamna Marcu).

⁶ O bună parte a istoriei Bisericii Române Unite din perioada 1948-1989 se scrie pe bază de amintiri (mărturii). Vasile Cristian prezintă o istorie bazată pe mărturii și pe documentele elaborate de securitate, istorie care poartă amprenta mentalității securității) *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist 1945-1989. Documente și mărturii*, Iași, 2003).

Ordinele bazilitane, de Congregația Maicii Domnului sau susținută de multiple și discrete inițiative private⁷.

1. Statutul Colegiului Capitular al Diecezei de Cluj-Gherla

Arhieceza de Blaj prin Conciliul Provincial II, Dieceza de Lugoj prin sinodul diecezan din 12-18 noiembrie 1882 și Dieceza de Oradea Mare prin sinodul diecezan din 7-12 noiembrie 1882 și-au elaborat statutele pentru funcționarea Colegiului Capitular. În actele sinodului Diecezei de Gherla din 12-14 noiembrie 1882, tipărite în 1883, sau în sinoadele următoare nu se menționează existența unui statut capitular⁸.

Părintele Alexandru Nicula, care înainte de 1848 a lucrat la Administrația Capitulară condusă de canonicul Grigore Strâmbu, administrație înființată de episcopul Ioan Szabo în 1893 sub denumirea de "Preceptoratul capitular" și părintele Silvestru Augustin Prunduș, notar al Consistorului diecezan între anii 1943-1947, nu-și amintesc de existența unui statut capitular. Cercetările făcute de profesorul Ioan Bota în Arhivele Statului nu au dus la descoperirea unui statut al Capitului diecezan de Cluj-Gherla⁹.

În noile condiții de clandestinitate, pentru a avea norme care să ghideze activitatea Colegiului Capitular, s-a hotărât redactarea, de către părintele Tertulian Langa și profesorul Ioan Bota, a unui proiect de statut al Colegiului Capitular al Diecezei de Cluj-Gherla, proiect care a fost distribuit membrilor Capitului pentru studiu, observații și completări¹⁰.

Cum proiectul de statut prevede posibilitatea numirii de către ordinariul diecezei a unor canonici onorifici în număr de o treime din numărul canonicilor în serviciu, în ședința capitulară din 13 noiembrie 1987 s-a propus să fie numiți canonici onorifici și preoții Liviu Pandrea și Natanail Munteanu¹¹. Așa că proiectul de statut al Capitului diecezan a fost dat spre studiu și canonicilor onorifici părinții Liviu Pandrea, Eugen Popa și Natanail Munteanu, care în general nu s-au arătat de acord cu necesitatea unui statut și prin urmare n-au adus contribuții, observații sau completări¹².

⁷ În ultimul deceniu al persecuției comuniste pe teritoriul Eparhiei de Cluj-Gherla domiciliau aproximativ 110 preoți diecezani și ieromonahi clandestini, dintre care: 60 în Cluj-Napoca (din care 10 ieromonahi); 10 în Gherla și împrejurimi; 10 în Dej și împrejurimi; 14 în Turda și împrejurimi; 16 în Bistrița și împrejurimi. În plus dintre cei peste 50 de călugări și peste 48 de călugărițe membri ai celor două Ordine ale Sfântului Vasile cel Mare, cea mai mare parte domicilia pe teritoriul Eparhiei de Cluj-Gherla, cf. Tabele nominale cu nume și adrese (manuscris).

⁸ cf. I. Bălan, *Fontes Iuris Canonici Ecclesiae Rumanae*, Roma 1932, p. 90-97.

⁹ cf. S. A. Prunduș, *Observații la proiectul de statut al Colegiului Capitular al Diecezei Greco-Catolice de Cluj-Gherla*, Cluj-Napoca 1987, p. 1-2 (manuscris).

¹⁰ cf. Procesul verbal din 11 septembrie 1987.

¹¹ cf. Procesul verbal din 13 noiembrie 1987.

¹² cf. Proceselor verbale din 29 decembrie 1987 și 19 ianuarie 1988.

Părintele Silvestru Augustin Prunduș a pregătit și distribuit spre studiu membrilor Capitului nouă pagini dactilografiate conținând istoricul Colegiului Capitular precum și observații cu privire la proiectul de statut al Colegiului Capitular¹³.

În ce privește partea istorică, contribuția părintelui Prunduș este importantă pentru că aceasta completează cartea canonicului dr. Victor Bujor, *Canonicii Diecezei de Gherla acum Cluj-Gherla, Cluj 1937*, carte care cuprinde biografiile canonicilor de la întemeiere până la 14 februarie 1935, cu informații istorice inedite privind perioada 1948-1987. De la arestarea la 28 octombrie 1848 a episcopului diecezan Iuliu Hossu și a provicarului său Ioan Chertes, până la 9 noiembrie 1978 conducerea diecezei de Cluj-Gherla (inclusiv jurisdicția?), a fost preluată de un “ternar” (trei persoane: un vicar general și doi provicari). La 9 noiembrie 1978 își reia activitatea Colegiul Capitular format din părinții: Nicolae Pura ordinariu diecezan, Silvestru Augustin Prunduș provicar general, Tertulian Langa, Gheorghe Neamțu, Nicolae Plăian și Romulus Gorcea. La 31 iulie 1987, părintele Silvestru Augustin Prunduș se retrage din funcția de ordinariu și IPS Alexandru Todea preia și conducerea Diecezei de Cluj-Gherla¹⁴.

În ceea ce privește corespondența dintre denumirile noi și vechi ale canonicilor Colegiului Capitular, părintele Prunduș propune următoarea soluție: canonicul Păstor = Prepozit sau Arhipresbiter; canonicul Catehet = Scolastic sau Scholiarh; canonicul Ecleziarh = Custode; canonicul Teolog = Arhidiacon sau Lector; canonicul Econom = Prebendat; Canonicul Cancelar = Cartofilax¹⁵.

Luând în considerare sugestiile, observațiile și completările primite de la membrii Capitului, părintele Tertulian Langa a făcut o nouă redactare a proiectului de Statut pe care l-a distribuit pentru noi sugestii membrilor Capitului și Mitropolitului Alexandru Todea.¹⁶

2. Regulamentul de funcționare al tribunalului matrimonial

Datorită greutăților întâmpinate în funcționarea Tribunalului matrimonial, s-a considerat folositoare redactarea din partea părintelui Matei Boilă a unui proiect de regulament de

¹³ cf. Procesul verbal din 29 decembrie 1987.

¹⁴ S. A. Prunduș, *op. cit.*, p. 4-6. Varianta părintelui Prunduș cu privire la transmiterea jurisdicției trece sub tăcere faptul că PS Iuliu Hossu, când era la Căldărușani, i-a transmis jurisdicția pentru Dieceza de Cluj-Gherla părintelui Emil Riti (cel mai tânăr preot din dieceză), fapt care a fost făcut cunoscut de părintele Emil Riti numai vicarului general de atunci părintele Nicolae Pura. Mai târziu, în 1985, părintele Emil Riti va fi consacrat episcop de episcopul de pie memorie PS Ioan Dragomir. Scrisoarea circulară către întreaga Biserică Română Unită din 16 iunie 1988, p. 3 (manuscris), amintește faptul transmiterii jurisdicției părintelui Emil Riti (fapt confirmat de cuvintele PS Iuliu Hossu înregistrate pe o casetă), dar consideră faptul necanonic.

¹⁵ S. A. Prunduș, *op. cit.*, p. 8. Proiectul de statut propune un canonic în plus față de literile fundamentale, canonicul Penitențiar, cf. Proiect de statut al Colegiului Capitular al Diecezei Greco-Catolice de Cluj-Gherla, p. 13 (manuscris).

¹⁶ cf. Procesul verbal din 19 ianuarie 1988.

funcționare a tribunalului matrimonial, proiect care să fie discutat în plenul Capitului și supus apoi Mitropolitului Alexandru Todea spre aprobare¹⁷.

În ședința capitulară din 09 octombrie 1987, părintele Matei Boilă a dat citire proiectului redactat, proiect care a fost analizat de membrii Capitului făcându-se observațiile necesare. În aceeași ședință capitulară s-a propus deasemenea ca proiectul să fie înaintat și altor persoane competente (părinților Gheorghe Neamțu și Eugen Popa) pentru observații și completări¹⁸. Luând în considerare observațiile primite de la membrii Capitului și alte persoane competente consultate, părintele Matei Boilă a făcut o nouă redactare a proiectului cu trimiteri bibliografice. Proiectul astfel refăcut a fost aprobat de membrii Capitului¹⁹.

Mitropolitul Alexandru Todea, ordinariul Diecezei de Cluj-Gherla, la data de 05 decembrie 1987, văzând avizul favorabil al membrilor Capitului diecezan, aviz consemnat în procesul verbal al ședinței capitulare din 13 noiembrie 1987, a aprobat și a conferit putere canonică “Prevederilor procedurale în cauzele matrimoniale și regulamentului de funcționare a tribunalului matrimonial diecezan de pe lângă Dieceza de Cluj-Gherla a Bisericii Române Unite”²⁰.

Ședința capitulară din 01 decembrie 1987 a fost destinată analizei situației sacramentului căsătoriei, constatându-se ignoranța generală și concepția eronată cu privire la indisolubilitatea căsătoriei, ignoranță care ar putea face multe căsătorii invalide. Părintele Matei Boilă a propus trei soluții pentru disciplina sacramentului căsătoriei în Biserica Română Unită: reformulări și interpretări la “Moto Proprio” în funcție de noul Cod canonic roman (soluție susținută de părintele Eugen Popa); un nou text canonic promulgat de un Conciliu Provincial al Bisericii noastre (soluție susținută de membrii Colegiului Capitular); dispozițiile noului Cod canonic roman adaptate la situația Bisericii noastre și avizate de Conferința episcopală²¹.

În ședința capitulară din 29 decembrie 1987 s-a reluat analiza părerilor despre sacramentul căsătoriei și s-a discutat despre consensul matrimonial și despre observația făcută de

¹⁷ cf. Procesul verbal din 11 septembrie 1987.

¹⁸ cf. Procesul verbal din 09 octombrie 1987. În aceeași ședință capitulară s-a propus ca pe lângă asesori substituți părinții Alexandru Nicula, Natanail Munteanu și Ioan Oprea, propuși la ședința din 11 septembrie 1987, să fie coopțați și părinții David și Horică Munteanu.

¹⁹ cf. Procesul verbal din 13 noiembrie 1987.

²⁰ cf. Procesul verbal din 29 decembrie 1987 și manuscrisul documentului. O convocare a tribunalului matrimonial pentru discutarea dosarelor depuse a fost propusă în ședința capitulară din 27 septembrie 1988. Cum părintele Gheorghe Neamțu și-a cerut în mod repetat demisia din Colegiul Capitular și din funcția de defensor matrimonial (cf. Procesul verbal din 25 octombrie 1988), s-a propus completarea tribunalului matrimonial cu părinții David, Horică Munteanu și Remulus Gorcea, cf. Procesul verbal din 09 decembrie 1988.

²¹ cf. Procesul verbal din 01 decembrie 1987.

Mitropolitul Alexandru Todea cu privire la viciera concepției despre căsătorie²². Despre căsătorie s-a mai discutat și în ședința capitulară din 19 ianuarie 1988 când părintele Matei Boilă a dat citire unor “Norme unitare de aplicare a unor canoane privind disciplina sacramentului căsătoriei pentru Biserica Română Unită”.²³

3. Scrisoarea circulară către întreaga Biserică Română Unită

La întâlnirile periodice ale conducătorilor eparhiilor greco-catolice într-un fel de Conferință episcopală (Corul episcopesc) în frunte cu Mitropolitul Alexandru Todea, ales la Cluj-Napoca în 14 martie 1986, participa și vicarul general al Eparhiei de Cluj-Gherla, părintele Tertulian Langa, care informa Colegiul Capitular al Eparhiei de Cluj-Gherla despre problemele discutate în Conferință sau ridica probleme din partea Capitului spre a fi lămurite și soluționate de Conferința episcopală²⁴.

Deoarece Conferința episcopală greco-catolică pregătea o scrisoare circulară către întreaga Biserică Română Unită, ședința capitulară din 09 iunie 1988 a fost în întregime consacrată citirii și discutării proiectului de scrisoare circulară. Dintre contribuțiile și observațiile care au fost făcute de membrii Colegiului Capitular amintim:

- la partea istorică a scrisorii să se precizeze mai clar contribuția Bisericii Ortodoxe Române (a Patriarhului Iustinian) la desființarea Bisericii Române Unite;
- lista episcopilor din 1948 să se completeze și cu PS Liviu Chinezu;
- să se ia atitudine față de cei trei episcopi (PS Octavian Cristian, Iustin Paven și Emil Riti) consacrați de PS Ioan Dragomir;
- să se precizeze că IPS Alexandru Todea e mitropolit, ales de Conferința episcopală, confirmat de Sfântul Scaun și acceptat de popor;
- să se dea instrucțiuni pastorale și liturgice pentru situația nouă în care autoritățile manifestă toleranță față de activitatea clandestină a Bisericii Române Unite²⁵.

Textul proiectului de scrisoare circulară a fost analizat în Conferința episcopală ținută la Cluj-Napoca în 16 iunie 1988, urmînd să fie redactat în forma definitivă de IPS Alexandru Todea

²² cf. Procesul verbal din 29 decembrie 1987.

²³ cf. Procesul verbal din 19 ianuarie 1988.

²⁴ Componenta Conferinței episcopale era: din partea Arhidiecezei Blajului IPS Alexandru Todea și părintele Augustin Ciungan, vicar la București; din partea Eparhiei de Cluj-Gherla ordinariu IPS Alexandru Todea și vicarul general părintele Tertulian Langa; din partea Lugojului PS Ioan Ploscaru; din partea Oradiei, părintele ordinariu Coriolan Tămăian și din partea Diecezei de Baia-Mare părintele ordinariu Lucian Mureșan, cf. Scrisoarea circulară către întreaga Biserică Română Unită din 16 iunie 1988, p. 4 (manuscris).

²⁵ cf. Procesul verbal din 09 iunie 1988.

și PS Ioan Ploscaru și apoi difuzat în țară și străinătate preoților greco-catolici, episcopilor romano-catolici și credincioșilor greco-catolici adunați pe grupe²⁶.

În ședința capitulară din 27 septembrie 1988 s-a citit din nou scrisoarea circulară în forma definitivată de Conferința episcopală și s-au făcut observații cu privire la două probleme insuficient clarificate: situația actuală a celor trei episcopi consacrați de PS Dragomir²⁷ și problema preoților greco-catolici trecuți la ortodoxie care cer revenirea la Biserica Greco-Catolică.

O primă grupă specială formată din preoți cu probleme mai delicate (preoți proveniți de la Biserica Ortodoxă sau preoți greco-catolici care celebrează numai în ritul latin) a fost constituită spre a se întâlni cu IPS Alexandru Todea pe strada Gh. Lazăr nr. 20, miercuri 19 octombrie 1988, în vederea difuzării scrisorii circulare a Conferinței episcopale²⁸. Din motive de spațiu, la această întâlnire nu au putut fi invitați toți preoții interesați, așa că s-a fixat o nouă întâlnire pentru difuzarea Scrisorii circulare pe data de 28 octombrie 1988, cu prezența membrilor Colegiului Capitular²⁹.

²⁶ cf. Procesul verbal din 27 septembrie 1988.

²⁷ De fapt scopul principal al scrisorii circulare pare a fi anihilarea influenței și izolarea grupului “extremist” al rezistenței greco-catolice condus de episcopii nerecunoscuți Iustin Paven și Emil Riti de către curentul “moderat” (colaboraționist) condus de Coriolan Tămâian și sprijinit de organele de securitate, cf. Raport cuprinzând situația operativă existentă în rândul elementelor ce au aparținut fostului cult greco-catolic, în Cristian Vasile, Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist 1945-1989, Iași 2003, p. 131.

²⁸ cf. Procesul verbal din 11 octombrie 1988.

²⁹ cf. Procesul verbal din 25 octombrie 1988.

**CONTRIBUȚIA ARHIVEI EPISCOPIEI UNITE GRECO-CATOLICE DE GHERLA
DIN PERIOADA MODERNĂ LA RENOVAREA DISCURSULUI ISTORIC
CONTEMPORAN**

Sorina Paula BOLOVAN - Ioan BOLOVAN

**Résumé: Le rôle des Archives de l'Évêché Uni Gréco-Catholique de Gherla à l'époque moderne dans la
renovation du discours historique contemporain**

Dans la dernière moitié du siècle, l'historiographie a connu au niveau international un ample processus de rénovation. En vue de ce renouvellement méthodologique on a fait appel aux documents édités, qui ont subi une nouvelle grille interprétative, mais on a également introduit dans le circuit scientifique de nouveaux documents.

La Roumanie n'est pas restée en dehors de ce phénomène, les fonds documentaires mis en valeur le dernier temps contribuant beaucoup à la rénovation de l'écrit historique roumain contemporain. Les milieux historiographiques de Cluj-Napoca ont principalement insisté sur les Archives de l'Évêché Uni Gréco-Catholique de Cluj-Gherla. La valorisation de ces documents a ouvert de nouveaux thèmes de discussion : le mariage et le second mariage dans le village roumain transylvain à l'époque moderne, le concubinage, le divorce, l'illégitimité etc. Des sujets tels que la formation intellectuelle et le statut du clergé villageois, la contribution du village au mouvement culturel et politique roumain ont également bénéficié d'informations consistantes extraites du fond documentaire nommé au-dessous.

Les recherches effectuées par Simion Retegan, Nicolae Bocsan, ainsi que les thèses de doctorat coordonnées par eux et appartenant à la nouvelle génération d'historiens ont joué un rôle important dans la valorisation des Archives de l'Évêché Uni Gréco-Catholique de Gherla.

Pe plan universal, în ultima jumătate de secol, maniera de a scrie istoria a suferit schimbări majore, pe lângă istoria politică, evenimentială, o altă istorie, o nouă istorie a început să capteze atenția specialiștilor și să irumpă în paginile revistelor și ale cărților de istorie¹. Trebuie să avem în vedere că dimensiunea istoriei este dată de individul care acționează, o istorie a colectivității se regăsește în studiul asupra individului, asupra umanității sale. Lucien Febvre a repetat cu insistență că istoria trebuie să fie problematizantă și să se ocupe de oameni, afirmând: "Istoria – știință a omului, știință a trecutului uman. Și nu știință a lucrurilor sau a conceptelor... Istoria – știință a omului și atunci faptele sale, da, sunt fapte umane; îndatorirea istoricului este să regăsească oamenii care le-au trăit"². Evenimentele politice, militare sunt mai ușor de identificat, dar să regăsești oamenii cu sentimentele lor, să-i regăsești pe cei care au determinat împlinirea faptelor este adevărata muncă a istoricului. Perspectivele cercetării istorice s-au extins spre spații noi, iar istoricul își asumă, ca o datorie morală, descifrarea unor aspecte neglijate, dar

¹ Toader Nicoară, Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană, Cluj-Napoca, 2002, p. 17

² Alexandru Duțu, Dimensiunea umană a istoriei, București, 1986, p. 5

deloc neglijabile. Comportamentul cotidian al individului, mutațiile pe care acesta le cunoaște la nivelul sensibilității sale pot oferi explicații plauzibile faptelor izolate, “faptelor de ierbar”. Mai mult, motivele vieții (nașterea, iubirea, moartea etc), formele traiului zilnic, relațiile interumane, atitudinile întregesc în mod fericit înțelesul unei epoci.

O atare modernizare a discursului istoric a fost posibilă atât prin aplicarea unei noi grile interpretative textelor și documentelor deja editate, lectură ce a însemnat apropierea de text a istoricului cu o altă sensibilitate și metodologie, dar și prin investigarea unor noi fonduri arhivistice, prin introducerea în circuitul științific a unor memorii și mărturii inedite. David Prodan sublinia că pentru istoric este indispensabil apelul la arhive, la “tezaurele de legitimare”³ care conferă elaboratului istoriografic valoare și relevanță: “în mod firesc pentru istoric realitatea nu ni se relevă decât prin intermediul, prin prisma documentației, a mărturiilor existente”⁴. Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale adăpostește între numeroasele sale fonduri unul cu totul deosebit. Este vorba de cel mai mare fond documentar românesc de la această instituție, respectiv arhiva Episcopiei Unite Greco-Catolice de Cluj-Gherla. Având 250 metri liniar succesiv, fondul este cel mai masiv și probabil cel mai bine conservat dintre toate fondurile românești depozitate la Cluj. El are ca ani extremi 1834-1948 și a fost preluat între 1971-1978, prelucrarea sistematică a acestuia începând în anul 1983⁵. Astfel, pentru perioada 1834-1855, fondul Episcopiei Gherlei a fost ordonat pe probleme, din anul 1856 până în 1948 păstrându-se registre contemporane de evidență⁶.

Trebuie să remarcăm încă de la început faptul că fondul documentar al Episcopiei Unite de Cluj-Gherla a fost asociat tot mai frecvent, în ultima vreme, cu expansiunea la Cluj a cercetărilor de demografie istorică. Majoritatea specialiștilor plasează cronologic geneza demografiei istorice odată cu publicarea în anul 1956 de către demograful Louis Henry și istoricul-arhivist Michel Fleury a lucrării *Des registres paroissiaux et l'histoire de la population. Manuel de depouillement et d'exploitation de l'etat civil ancien*, Paris, INED, 1956, în care aceștia propuneau o metodă modernă, inedită, de despuiere și valorificare a registrelor parohiale de stare civilă. Ei au încercat să evidențieze, în cadrul unei comunități rurale, toate datele oferite de registrele bisericești, de la numele de familie și botez, la reconstituirea familiilor pe baza

³ Adriana Florica Muntean, *Contribuția arhivelor clujene la dezvoltarea istoriografiei naționale* în vol. Din istoria arhivelor ardelen. 75 de ani de la înființarea Arhivelor Statului Cluj, coord. Ioan Drăgan, Ioan Dordea, Cluj-Napoca, 1995, p. 169

⁴ David Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I, București, 1979, p. 9

⁵ Depozitat după desființarea abuzivă în anul 1948 de către comuniști a Bisericii Unite cu Roma la Arhiva Arhiepiscopiei ortodoxe a Clujului, Vadului și Feleacului, fondul documentar al Episcopiei de Cluj-Gherla a fost transferat la Arhivele Statului, filiala Cluj, prin eforturile academicianului Ștefan Pascu și ale directorului de atunci al instituției clujene, prof. dr. Alexandru Matei.

⁶ Mulțumim și pe această cale domnișoarei dr. Florica Adriana Muntean și prof. dr. Alexandru Matei pentru amabilitatea cu care ne-au pus la dispoziție informații și materiale referitoare la fondul documentar analizat

fișelor referitoare la părinți și copiii lor, clasificate după 3 categorii: nașteri, căsătorii și decese. Inovația metodologică permitea restituirea în întregime a vieții biologice a familiei, o instituție fundamentală a societății moderne, ce a devenit un microlaborator de observație atât pentru istorici, cât și pentru demografi. Astfel, încă de la apariția sa, demografia istorică se definește mai puțin prin obiectul său (populațiile din trecut) cât prin sursele sale (registrele parohiale) și metodele preconizate (microanaliza longitudinală). Prin “provocarea” unor surse neutilizate și introducând microanaliza bazată pe cuplarea datelor nominative, L. Henry și M. Fleury au făcut să progreseze cercetarea științifică spre zone total neglijate până atunci. O apreciere relativ recentă asupra importanței metodei celor doi compara introducerea microscopului în biologie, cu microanaliza longitudinală în demografie, oferind astfel noi teme de cercetare prin despuieră exhaustivă a registrelor parohiale de stare civilă.⁷ Istoricilor și demografilor li s-au asociat ulterior sociologii și antropologii, care au extins considerabil perspectivele de abordare ale comunității rurale și ale familiei. Epocile istorice sunt refăcute din unghiuri noi și nebănuite, ce folosesc la maximum valorile fiecărui timp. Cel mai bine a exprimat-o Pierre Chaunu în lucrarea *Civilizația Europei clasice*, când a oferit cititorilor o nouă imagine a istoriei Europei, pe care autorul a înfățișat-o din perspectiva “numărului” oamenilor și a “calității” lor. P. Chaunu recunoștea că “demografia ajunge la esență, pentru că ea decurge din cel mai intim dintre gesturi, pentru că ea este motivată printr-o atitudine generală în fața vieții; orice teorie globală de demografie istorică poartă mărturia despre cei care o construiesc și, prin extensiune, despre cei care o folosesc drept un instrument de înțelegere și cercetare”⁸. Același autor adresa un îndemn călduros istoricilor (și altor specialiști) să se aplece asupra registrelor parohiale de stare civilă, aducând o strălucită pledoarie pentru valorificarea la maximum a acestor izvoare istorico-statistice: “registrele parohiale au încetat să fie gloata adormită a vechilor arhive... Ele rămân cea mai bună și aproape unica sursă de documentare pentru istoria celor umili... Aceste registre sunt o sursă pentru istoria demografică, dar, și mai mult, sunt o sursă pentru o istorie globală”⁹.

Cu toate acestea, impactul științific nu a fost spectaculos, istoriografia românească, în mare parte înfeudată ideologic și metodologic regimului comunist, nu s-a grăbit să se apropie de noul domeniu al demografiei istorice. După Congresul Mondial de Științe Istorice de la Stockholm (1960) unde s-a decis înființarea Comisiei de demografie istorică și mai ales după Colocviul Internațional de Demografie Istorică de la Liège (1963) unde s-a analizat din perspectivă istorică fenomenul mortalității, lui Ștefan Pascu (participant la ambele manifestări îi revine meritul de a fi coagulat la Cluj un nucleu, o echipă de cercetători, care au acordat

⁷ Dictionaire de sciences historiques, sous la direction de Andre Burguiere, PUF, Paris, 1986, p. 186.

⁸ P. Chaunu, *Civilizația Europei clasice*, București, 1989, vol. I, p. 215

populației Transilvaniei, în anii '70 ai secolului trecut, un spațiu larg în activitatea lor. Materializarea acestor cercetări o putem regăsi într-un prim volum de studii demografice apărut la Cluj în 1972 sub redacția lui Șt. Pascu, intitulat sugestiv *Populație și societate*. Volumul conține un studiu semnat de Natalia Giurgiu care a investigat pentru prima dată în mod sistematic câteva registre parohiale (reformate și ortodoxe) din zona Clujului. Deși autoarea s-a limitat la a studia doar mișcarea naturală din satele respective, apropierea față de metodologia demografiei istorice a mai înregistrat un pas. Apariția celui de-al doilea volum al publicației *Populație și societate* a mai adăugat un jalon pentru demografia istorică românească prin prezentarea succintă de către L. Moldovan a metodei lui L. Henry și M. Fleury de despuiere și valorificare a registrelor parohiale.

În septembrie 1977, prin eforturile profesorului Șt. Pascu și ale Comisiei internaționale de demografie istorică, s-au desfășurat la Cluj-Napoca lucrările unui colocviu internațional de demografie istorică, în cadrul căruia o secțiune a fost dedicată registrelor parohiale (au participat nume de referință în demografia istorică precum J. Dupaquier, S. Sogner, A. La Rose, G. Cabourdin, E. Hèlin ș.a.). De asemenea, în cadrul Congresului Internațional de Științe Istorice de la București (1980), secțiunea Comisiei de demografie istorică a fost una dintre cele mai consistente. Sub impactul acestor manifestări, beneficiind și de șansa unor stagii de documentare în Franța, Belgia sau SUA, câțiva istorici s-au străduit să impună și în istoriografia românească noua direcție de cercetare (Ecaterina Negruți, Simion Retegan, Șt. Ștefănescu, L. Roman și nu în cele din urmă Șt. Pascu, ales pentru un mandat președinte al Comisiei internaționale de demografie istorică. Printre cei care au contribuit la “victoria” demografiei istorice în România, Ecaterina Negruți de la Institutul de Istorie “A. D. Xenopol” din Iași are, fără îndoială, un rol esențial. Astfel, în colaborare cu I. Prelipceanu a cercetat registrele parohiale ale satului Horodnicul de Jos pentru o perioadă de 130 de ani. Monografia elaborată ulterior de Ecaterina Negruți și consacrată evoluției demografice a satului moldovenesc în epoca modernă, s-a impus rapid ca o lucrare de referință în istoriografia românească. Paralel, la București, în cadrul Universității și al Institutului “N.Iorga”, prin strădaniile lui Șt. Ștefănescu, Paul Cernovodeanu și L. Roman, s-au pus bazele Laboratorului de demografie istorică, prima instituție de la noi ce și-a propus și a reușit să promoveze constant și coerent noua orientare științifică. Prin simpozioanele organizate anual, prin ciclurile de conferințe periodice etc. s-a instituționalizat la București cercetarea de demografie istorică, în jurul Laboratorului gravitând specialiști din întreaga țară: istorici, arhiviști, demografi, sociologi, medici etc. Firește, o parte din rezultatele cercetărilor întreprinse în cadrul Laboratorului au văzut lumina tiparului, unele dintre lucrările publicate fiind

⁹ *ibidem*, p. 212 sq

o aplicare a metodologiei elaborate de L. Henry și M. Fleury la câteva registre parohiale și registre de stare civilă din Transilvania sau Oltenia.

Și la Cluj, în jurul profesorului Ștefan Pascu, apoi în jurul lui Simion Retegan și Nicolae Bocșan, alți cercetători au început să se apropie de istoria familiei și demografia istorică, în special cei aparținând noii generații de istorici. După 1989, în contextul renovării discursului istoriografic românesc emancipat de sub orice constrângere ideologică sau politică, s-a conturat clar o tendință constantă de a promova studiile de demografie istorică, istoria mentalităților, asistând la o adevărată “redescoperire” a registrelor de stare civilă, la abordarea unor subiecte marginalizate sau mai puțin cercetate anterior. Câteva inițiative editoriale colective, datorate în primul rând reprezentanților tinerilor istorici, au supus dezbaterii științifice concepte, metodologii ori surse neexplorate până acum. Fie că avem în vedere doar grupaje de studii din aceste lucrări sau chiar volumele în întregime, problematica specifică istoriei familiei și demografiei istorice ocupă un loc privilegiat: căsătoria și recăsătoria, reconstituirea familiei, concubinajul, prostituția, divorțul, ilegitimitatea, imaginea și statutul femeii în societatea tradițională dar și în prezent, mișcarea feministă, feminitate și masculinitate etc.

La scurt timp după inițierea la începutul anilor '80 ai secolului trecut a prelucrării fondului Episcopiei Unite Greco-Catolice de Cluj-Gherla și posibilitatea cercetării acestuia de către specialiști, s-a remarcat activitatea novatoare, deschizătoare de orizonturi istoriografice, a dr. Simion Retegan, cercetător principal la Institutul de Istorie din Cluj-Napoca; acesta, prin cercetările de istorie a satului ardelean, a atras atenția asupra posibilităților multiple de explorare a registrelor parohiale de stare civilă. Astfel, în anul 1985, S. Retegan a publicat un studiu dens intitulat *Realități demografice ale satului românesc din nordul Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (Solnocul Interior)*¹⁰. Rezultatele prelucrării registrelor parohiale pentru două sate din Câmpia Transilvaniei în secolul al XIX-lea au relevat aspecte interesante ale evoluției natalității și mortalității din cele două comunități înainte și după abolirea iobăgiei. Dincolo de reconstituirea dinamicii și a mișcării naturale a populației, ilegitimitatea și ciclul vieții familiale au fost alte subiecte abordate în acest studiu, acum fiind menționat pentru prima dată în această direcție, după știința noastră, fondul Episcopiei Gherlei. Au fost relevate probleme precum concubinajul (cauzele, modalitățile de manifestare etc.) și ilegitimitatea, așa cum răzbăteau ele din conținutul rapoartelor preoților către episcopie, din măsurile întreprinse de autoritățile ecleziastice pentru combaterea acestor fenomene asociale. Modernizarea Transilvaniei între Revoluția de la 1848-1849 și Primul Război Mondial a însemnat, pentru tema

care ne interesează, și modernizarea comportamentului demografic. Lăsând la o parte ceea ce era concret-vizibil în acest proces de dezvoltare și modernizare a societății transilvănene, transformările cu cel mai profund impact asupra destinului umane operau la un alt nivel, cel al existenței cotidiene. “Ceea ce se schimbă de fapt, acum, sunt ritmurile vieții private, cotidiene”¹¹. Aceasta a presupus, printre altele, difuzarea controlului nașterilor, creșterea ilegitimității, înmulțirea divorțurilor, revolta tinerilor – este adevărat, deocamdată timidă - față de aranjamentele matrimoniale operate de părinți sau colectivitate etc.

După 1989 mai ales, s-a conturat clar o tendință constantă la Universitatea “Babeș-Bolyai”, la Institutul de Istorie, Arhivele Naționale Cluj și Centrul de Studii Transilvane de a promova studiile de demografie istorică, istoria mentalităților, imaginar și antropologie istorică. Astfel, asistăm la o adevărată “redescoperire” a registrelor de stare civilă și la valorificarea plenară a documentelor din fondul Episcopiei Gherlei (să menționăm faptul că și arhivele Episcopiilor Greco-Catolică de la Oradea și a celei Ortodoxe de la Arad au fost utilizate în ultimul deceniu în aceeași direcție), ceea ce a permis abordarea unor subiecte marginalizate sau mai puțin cercetate anterior. Ioan și Sorina Bolovan, Adriana Florica Muntean, Corneliu Pădurean, Barbu Ștefănescu, Blaga Mihoc, Bogdan Crăciun etc. au publicat studii și cărți în care au evidențiat din perspective multiple procese și fenomene demografice din Transilvania epocii moderne¹². Familia, instituție fundamentală a societății omenești a avut funcții multiple,

¹⁰ Simion Retegan, *Realități demografice ale satului românesc din nordul Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (Solnocul Interior)* în vol. *Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice*, coord. Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, 1985, p. 166-173

¹¹ Sorin Mitu, *Imagini europene și mentalități românești din Transilvania la începutul epocii moderne*, Cluj-Napoca, 2000, p. 195

¹² Enumerăm selectiv câteva titluri în acest sens: Ioan Bolovan, Sorina Bolovan, *Aspecte privind căsătoria în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei la mijlocul sec. al XIX-lea* în *Acta Musei Porolissensis*, 12, 1988, p. 845-850. Sorina Bolovan, I. Bolovan, *Considerații demografice asupra localităților Brăișor și Iclod în a doua jumătate a sec. al XIX-lea* în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, 30, 1990-1991, p. 267-269; *idem*, *Registrelor parohiale de stare civilă din Transilvania – izvoare de demografie istorică*, în *Revista arhivelor*, seria a III-a, vol. I, nr. 1-2, p. 47-51; Sorina Bolovan, *Aspects of the family life cycle in north-western mid 19th Century Transylvanian villages* în *Transylvanian Review*, 3, no.1, 1994, p. 101-107; *idem*, *Reconstituirea familiei în satul românesc din Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIX-lea* în vol. *Studii istorice. Omagiu Profesorului Camil Mureșanu*, îngrijit de N. Edroiu, Cluj-Napoca, 1998, p. 329-350; *idem*, *Familia și relațiile matrimoniale în satul românesc transilvănean în a doua jumătate a sec. al XIX-lea* în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, 35, 1996, p. 209-224; *idem*, *Familia în satul românesc din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999; Ioan Bolovan, *Transilvania între revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Cluj-Napoca, 2000; Adriana Florica Muntean, *Considerații privind problema familiei și a structurii ei de-a lungul sec. al XIX-lea în satele Gilău și Alunișu (jud. Cluj)* în vol. *S. Manuilă, istorie și demografie*, p. 135-143; *idem*, *Divorțul la românii ortodocși din protopopiatul Turzii (sfârșitul sec. XIX)* în vol. *Studii de istorie a Transilvaniei*, p. 176-178; *idem*, *Familia și ciclul vieții familiale în zona rurală a comitatului Sătmăr: a doua jumătate a sec. XIX* în vol. *Studii istorice româno-ungare*, editat de L. Nastasă, Iași, 1999, p. 139-151; *idem*, *Condiția femeii măritate în societatea tradițională transilvăneană din a doua jumătate a sec. al XIX-lea* în vol. *Prezențe feminine. Studii despre femei în România*, editori G. Cosma, E. Magyari-Vincze, O. Pecican, Cluj, 2002, p. 157-167; Bogdan Crăciun, *The Transylvanian Saxon Community of Șaeș in the 19th Century*, în *Transylvanian Review*, IX, No. 2, Summer, 2000, p. 40-57; *idem*, *Aspecte privind statutul femeii în comunitatea săsească din Șaeș (sec. al XIX-lea)* în vol. *Prezențe feminine. Studii despre femei în România*, p. 335-345; F.V. Mureșan, *Familia și condiția femeii în districtul românesc al Bistriței la mijlocul sec. al XVIII-lea*, în *ibidem*, p. 139-158; Simona Stieger, *Mișcarea feministă românească din Transilvania (1850-1914)*, în *ibidem*, 237-266; Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală din Crișana între Ev Mediu și modern*, Oradea, 1998; Ioan Horga, *Considerații pe*

reprezentând un produs al sistemului social, dezvoltându-se și evoluând în raport cu transformările din societate¹³. Investigarea familiei din perspectiva demografiei istorice este un demers nu numai necesar dar și unul util, deoarece descifrarea comportamentului matrimonial nu poate decât să îmbogățească imaginea unei instituții complexe de care istoriografia a început să se intereseze destul de târziu.

O altă direcție de cercetare inaugurată de Simion Retegan pe baza fondului documentar al Episcopiei Gherlei și care s-a bucurat de o deosebită recunoaștere din partea colegilor de breaslă, a fost reconstituirea instituțiilor ecleziastice de la baza piramidei, preotul și parohia sătească. Prin cel puțin trei studii fundamentale “Clerul rural românesc din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea: modalități de instituire” publicat în 1992, “Un tată între fiii săi: locul preotului în satul românesc din Transilvania de la mijlocul secolului al XIX-lea” din 1994 și “Înzestrarea materială a clerului greco-catolic din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea”¹⁴, se muta centrul de greutate de la investigarea activităților ierarhiei bisericești la relevarea statutului slujitorilor altarului din cadrul comunităților rurale. Preotul a fost, alături de notar sau mai târziu de dascăl, una dintre figurile emblematice ale satului românesc transilvănean în secolele XVIII-XIX. Multe dintre problemele economico-sociale sau cultural-politice cu care se confrunta preotul țineau de statutul întregii comunități, greutățile zilnice erau la fel de apăsătoare pentru turmă cât și pentru conducătorul ei spiritual. Evident, reprezentanți ai noii generații de istorici, în special doctoranzii profesorilor Pompiliu Teodor și Nicolae Bocșan, au preluat aceste sugestii metodologice și documentare, explorând și alte subiecte adiacente teme¹⁵.

marginea evoluției demografiei istorice: metodă, surse de documentare, modelare proprie, în vol. *Istoria – ca experiență intelectuală*, coord. Corneliu Crăciun, Antonio Faur, Oradea, 2001, p. 432-446; Blaga Mihoc, *Moralitate și justiție* (I-II), în vol. *Justiție și moralitate*, Oradea, 2000, p. 27-72; Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800)*. Societate rurală și mentalități colective, Cluj-Napoca, 1997; Sorin Mitu, *Imagini populare ale feminității în surse ardelenice de la începutul sec. al XIX-lea și Celibat ecleziastic și moravuri clericale la românii ardeleni (1750-1850)* în S. Mitu, *Imagini europene și...*, p. 195-219; Valeriu Leu, *Divorț în stil bănățean*, în *Banatica*, 14, 1996, p. 251-263; Iudita Călușer, *Episcopia Greco-Catolică de Oradea. Contribuții monografice*, Oradea, 2000; Corneliu Pădurean, *Populația comitatului Arad în secolul al XIX-lea*, Arad, Editura Universității "Aurel Vlaicu", 2003, 336 pagini

¹³ Jack Goody, *Familia europeană. O încercare de antropologie istorică*, Iași, 2003, p. 11; Maria Voinea, *Familia și evoluția sa istorică*, București, 1980, p. 9

¹⁴ Simion Retegan, *Clerul rural românesc din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea: modalități de instituire*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXXI, 1992; *idem*, *Un tată între fiii săi: locul preotului în satul românesc din Transilvania de la mijlocul secolului al XIX-lea*, în vol. *Istoria ca lectură a lumii*. Profesorului Alexandru Zub la împlinirea vârstei de 60 de ani, Iași; *Înzestrarea materială a clerului greco-catolic din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1867)* în vol. *300 de ani de la unirea Bisericii românești din Transilvania cu biserica Romei*, coordonatori Gheorghe Gorun, Ovidiu Horea Pop, Cluj-Napoca, 2000, p. 243-250;

¹⁵ Greta-Monica Miron, *Formația preoțimii parohiale greco-catolice în secolul al XVIII-lea*, în vol. *300 de ani de la unirea...*, p. 135-148; Mirela Andrei, *Preoțimea greco-catolică din vicariatul Rodnei în prima jumătate a secolului XIX, între public și privat* în vol. *Identitate și aleritate. Studii de istorie politică și culturală*. Omagiu profesorului Liviu Maior, editat de Nicolae Bocșan, Sorin Mitu, Toader Nicoară, Cluj-Napoca, 2002, p. 114-121; Camelia Vulea, *Rolul preotului în comunitate, în viziunea lui Ștefan Moldovan, vicar de Hațeg*, în *ibidem*, p. 122-128;

De asemenea, fondul Episcopiei Gherlei a oferit o bază documentară bogată în ceea ce privește contribuția satului la mișcarea politică și cultural-națională românească în perioada neoabsolutismului și a regimului liberal. Încă din studiul publicat în anul 1982 în volumul închinat marelui istoric David Prodan (“Contribuția satului la mișcarea națională a românilor din Transilvania în perioada liberalismului austriac”¹⁶), continuând apoi cu cărțile *Conștiință și acțiune națională în satul românesc din Transilvania la mijlocul secolului XIX, 1860-1867*, Cluj-Napoca, 1983, *Satul românesc din Transilvania, ctitor de școală (1850-1867)*, Cluj, 1994 și *Sate și școli românești din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1867-1975)*, Cluj-Napoca, 1994, (care valorifică, firește, și importante fonduri arhivistice din Ungaria și Austria), Simion Retegan a adus în istorie satul, comunitatea rurală românească ardeleană care s-a implicat, după posibilități, în procesul emancipării naționale. Eforturile desfășurate de elita rurală românească, reprezentată adeseori de preoți, notari și învățători, de a edifica școli și lăcașe de cult, de a introduce utilizarea limbii române în administrația locală sunt foarte bine ilustrate în rapoartele preoților sau ale protopopilor către Episcopia Gherlei, în corespondența cu autoritățile laice comitatense sau centrale ale Transilvaniei.

Privind retrospectiv cele două decenii de activitate istoriografică desfășurată la Cluj (dar nu numai), se poate lesne constata faptul că un aport esențial la renovarea scrisului istoric l-a avut și consistentul fond documentar al Arhivei Episcopiei Unite Greco-Catolice de Cluj-Gherla. Pornind de la istorici consacrați, formatori de direcții de cercetare în “noua istorie” și continuând cu masteranzi sau doctoranzi, cu toții au beneficiat din plin de o bază informațională vastă, care a lăsat să fie descoperită și o altă față a istoriei Transilvaniei din epoca modernă.

¹⁶ în volumul Stat. Societate. Națiune. Interpretări istorice, coor. Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, 1982, p. 343-352